JANI VINCENTII
GRAVINÆ
JURISCONSULTI
OPERA,
SEU
ORIGINUM
JURIS CIVILIS
LIBRI TRES,
QUIBUS ACCEDUNT

De Romano Imperio Liber singularis.
Orationes, et Opuscula Latina.
Institutionum J. Recept. Lib. IV.
Dissertatio de Censura Romanorum,
et
Institutionum Canonic. Lib. III.

Recensuit, & Adnotationibus auxit

GOTFRIDUS MASCOVIUS
Reg. Magn. Britan. Consil. Aul. & in Academia
Goettingensi Juris Professor.

EDITIO NOVISSIMA AD VENETI EXEMPLARIS PITTERIANI
FORMAM EXACTA;

At vero mendis quamplurimis, vel sententiam perturbantibus, quibus Exemplar illud scatebat sedula opera expurgata.

TOMUS SECUNDUS.

NEAPOLI MDCCLVI.
PUBLICA AUCTORITATE
EXCUDEBAT JOSEPHUS RAYMUNDUS
SUMPTIBUS ANTONII CERVONE.

JANI VINCENTII GRAVINÆ JURISCONSULTI DE ROMANO IMPERIO

LIBER SINGULARIS.

AD S. P. Q. R.

CAPUT PRIMUM.

De justis Imperii Romani causis. (*)

QUoniam imperandi jus inter homines oritur a ratione, per quam, contracta societate civili, sapientia legislatoris & potentia principis conferuntur ad communem & singulorum utilitatem, quæ unica est justorum imperiorum origo, & fons legitimus, atque perpetua causa universæ potestatis; propterea illud inter homines imperium, jure naturæ, dominatur, ubi rationis versetur plurimum, quale fuerit id, quod non ad certi alicujus hominis, certæve familiæ, aut ad certarum nationum, sed ad universarum sibi adjunctarum gentium commodum fuerit honorum, atque magistratuum participatione comparatum ab hominibus, qui ceteris mortalibus omni virtutum genere præstiterunt, victoriisque suis cultum animi ac mentis rectum usum profligata barbarie propagarunt: quales Romani fuerunt; qui tali erga genus humanum beneficentia, in omnes imperandi jus, veluti majores in minores, a naturæ lege acceperunt. Unde Dionysius repressurus indignationem & invidiam Græcorum, Romanos iniquis animis ferentium: *Æquo animo* (inquit) *justa subjectio perferenda. Naturæ namque communique omnium lege, nullo peritura tempore, præstantiores inferioribus perpetuo præsunt. Neque accusanda fortuna, quasi gratuito tantum imperium urbi minus idoneæ tamdiu tradiderit. Discent enim* (Græci) *ex hac historia, urbem talem a suis continuo primordiis innumera-*

---

[*] Præcipuum Auctoris consilium est ostendere, Imperium Romanum a Senatu & P. R. cum principibus tantum communicatum & certis legibus adstrictum fuisse, quibus neque per vim, etsi insecuto diuturno tempore, neque ulla alia ratione solvi potuerint. Quod posterius falsum est, ut infra ostendemus, cum contra lex Regia, qua potestati principis limites ponebantur. etiam a Jo. Friderico Gronovio & Gerardo Noodt VV. CL. CL. in singularibus orationibus plenius asserta sit. Suadet vero simul instaurationem ejusdem imperii in c. 2. f. ideoque hoc loco justas ejus caussas repetere voluit. Conjuncta itaque sententia Platonis & Aristotelis de regno sapientis cum opinione Hobbesii de jure potentioris in imbecilliorem, contendit, Imperium Romanum fuisse justum, quia Romani omnibus reliquis gentibus sapientiores & potentiores fuerint. Sed cum quævis gens sapientissima videatur & potentia etiam latrocinia nitantur, justitiæ Imperii Rom. parum præsidii repositum est in rationibus Auctoris, qui ejus originem ab unico justorum imperiorum fonte, legitimo civium consensu repetere debebat.

merabiles emisisse virtutes hominum, quibus neque sanctiores neque justiores, neque temperantiores in universa vita, neque in re militari præstantiores unquam Græca, vel barbara civitas ulla tulit. Hinc merito Romanorum Imperio juris gentium auctoritatem tributam censemus: nimirum & propter summas virtutes victoris populi, & quia legum suarum auctoritatem, & linguæ usum, & morum gravitatem, & munera omnia sua. & civitatem Romanam, & Majestatem propriam nempe semetipsum cum sociis suis, hoc est cum gentibus communicavit universis; ut in Imperio Romano suam singuli libertatem in perpetuum deposuerint.

CAPUT II.

De Romani Imperii natura.

QUocirca Romanum Imperium definimus: societatem omnium gentium (*) æqua juris ac civitatis communione contractam. Constat enim instituto Romanorum, pluribus quidem antea, post Antonini vero Caracallæ constitutionem, omnibus, qui sunt in orbe Romano, Romanam quoque civitatem fuisse tributam. Quod sane imperium justis ex causis coaluit: quia cum terra pateat omnibus indigentibus, liceatque locum ad habitandum aut petere, aut per se capere, in quo naturalis ac civilis vita ducatur: fas Romulo quoque fuit sibi ac gentibus secum adlectis, fundare Latino in agro civitatem, præcipuæ in Albanorum regione, in quam ille ac frater, permissu Numitoris Albani Regis, Coloniam deduxerunt: qualem Romam ab initio fuisse, Dionysius, scriptor diligentissimus, ex veteribus monumentis ostendit.

Fines autem Imperii sui populus Romanus propagavit justis piisque gerendis bellis, utpote non ad inferendam, sed vel ad arcendam a se, atque a sociis injuriam, vel ad opem poscentibus præbendam, occasione ipsa ducente, susceptis. Quod fatentur legati Rhodiorum apud Livium (*a*) his verbis: *Certe quidem vos estis Romani qui ideo felicia vestra bella esse, quia justa sunt, præ vobis fertis; nec tantum exitu eorum quod vincatis, quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini*.

Et tamen, etsi non omnes causas Imperium Romanum habuisset justas; exitu tamen redderetur justissimum, propter contributionem & communionem, quam diximus, juris sui cum omnibus ab se devictis nationibus, quibus perinde ac Romanis magistratus capessere licuit & ipsum Imperium. Unde Claudianus (*b*)

Hæc (Roma) *est, in gremium victos quæ sola recepit;*
Humanumque genus communi nomine fovit
Matris non dominæ ritu; civemque vocavit,
Quem domuit, nexuque pio longinqua revinxit:
Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod veluti patriis regionibus utitur hospes.

Item paullo post

Quod cuncti gens una sumus.

Unde tot domitis nationibus totum mundum a Probo factum fuisse Romanum, ait Vopiscus, (*c*) & Prudentius contra Symmachum. (*d*)

Hinc frenaturus rabiem Deus; undique gentes
Inclinare caput docuit sub legibus isdem:
Romanosque omnes fieri, quos Rhenus, et Ister,
Quos Tagus amphifluus; quos magnus inundat Iberus
Corniger Hesperidum, quos interlabitur & quos
Ganges alit, tepidique lavant septem hostia Nili.

cum

[*] Hyperbolice Auctor Imperium Romanum societatem omnium gentium appellat, cum vix decima pars orbis culti in potestate fuerit Romanorum. Neglectis vero sententiis superioribus, ex quibus hoc loco assumendum erat, Romanos etiam ab initio fuisse sapientiores & potentiores reliquis gentibus, justitiam Imperii Romani aliunde docet, & primo quidem, quia Romanis licuerit casas in agro Albano ponere: tum quia Pop. Rom. bella gesserit magis ad arcendam, quam ad inferendam vim, & tandem, quia nec si justas semper belli causas habuerit, dein tamen redditum fuerit justissimum, propter jus suum cum devictis gentibus communicatum. Quarum rationum prima parum proficit ad rei summam, secundam æque facile negaveris ac eam Auctor asseverat, inprimis si memineris dicti Carneadis, Populo Romano, si justitia colenda sit, ad casas revertendum esse. Communicatio autem juris cum gentibus devictis lenire jugum potuit, imperium autem per se non reddet justum, nisi accesserit populi devicti consensus, saltem præsumptus, ex neglecta occasione sese in libertatem vindicandi.

(*a*) *Lib.* 45. *cap.* 22.
(*b*) *in Stilic. lib.* 3. *v.* 150.
(*c*) *in Probo cap.* 20.
(*d*) 54. *v.* 601.

cum quo consonat & Augustinus. (*a*) Qua ratione sicuti omnium commodo est institutum, ita neque ab ullo everti, neque in proprii regni formulam, aut in aliud administrationis genus, sive expresse, sive tacite per temporis diuturnitatem transferri licuerit: cum neque tempus ullum, neque ulla ratio contra justitiam (*) dimicet & communem hominum libertatem, conditam in universarum fœdere nationum Imperii Romani vinculo coherentium. Quosi si vel eversum, vel lacerum, vel transductum in aliam formam inveniatur, interest mortalium sarcire illud, atque restituere collapsum, quia nihil justius est, quam continere, atque instaurare id, cujus dissolutione dirimitur societas nationum omnium & civile vinculum mutuæ charitatis: adeo ut jus, quod promiscue offerebatur singulis, contrahatur ad paucos, qui magistratus, & honores, aut ad certas familias, aut ad peculiarem populum, exclusis aliis, transferant. Ceteri enim populi a communi jure libertatis adducuntur in servitutem, cum eis adimitur promiscuus usus & perfunctio magistratuum, quibus vicissim sibi parent & imperant, in quo summa vertitur libertatis.

CAPUT III.

De Imperio in Republica constituto.

PORRO Imperii institutio minime rempublicam sustulit, neque delevit libertatem Romanam, qua populorum aliorum libertas comprehendebatur: quia Dictatoriam Augustus minime tulit a populo potestatem, (*b*) quæ patrem suum conjuratis objecerat; (*c*) sed Imperatoriam (**) sive militarem nempe armorum regimen, non evertendæ, sed tuendæ Reipublicæ, quæ opus habuit hoc extraordinario munere in tanta vastitate dominationis & multitudine negotiorum, quæ sæpe fines ordinariarum potestatum excedebant. Unde Cujacius (*d*) extra ordinem explicat *auctoritate Principis:* ad quam excurrendum erat tanquam ad Reipublicæ dexteram, ubi opus esset impressione militari ad compescendos puta motus multitudinis, & ad alia improvisa & subita, sive in provinciis, sive ipsa in urbe componenda atque sedanda, una cum capite civilis corporis nempe Senatu, in quo mens & ratio manebat; unaque cum aliis magistratibus ordinariis, nempe Consulibus, Prætoribus, cæterisque, per quos pro sua cujusque portione Respublica gerebatur more majorum. Unde optime ac peritissime pro summa eruditione sua Cujacius (*e*) scribit, regimen Reipublicæ perrexisse lento progressu a vi & potestate Regis ad populum, a populo ad Senatum, a Senatu ad unum non regem, sed principem, quasi in Rep. & Senatu primum, qui nec populi sibi, nec Senatus jus omne vindicaret, sed cum eo partiretur. Quamobrem Imperator erat in potestate Reipublicæ, Respublica vero sub administratione Senatus & Imperatorum: cum Reipublicæ, Senatus consilium, Imperator opem & arma præberet. Hinc Antoninus apud Herodianum ait: *Siquidem in illa urbe sita est Imperii fortuna; nobis autem dispensatio tantum, atque administratio principatus una vobiscum (nempe Senatoribus) posita est*. Et eundem, Dion refert, existimasse ac palam tulisse, omnes res omniaque negotia Senatus esse, & popu-

(*a*) *in Psal.* 58.

(*) Paullo ante tamen dixerat, Romanum Imperium etsi non omnes belli caussas justas habuerit, exitu tamen justissimum redditum esse propter contributionem & communionem juris sui cum nationibus a se devictis, quod quare contra Romanos quoque admitti non debeat, haud apparet. Consilium ceterum Auctoris de restituendo Imperio Rom. Platonis somniis de Republica beata, aut aliorum commentis de pace æterna, vel Monarchia universali merito comparaveris.

(*b*) Vellejus *lib.* 2. *pag.* 247.

(*c*) Dion *lib.* 53 *pag.* 506.

(**) Imperatoris tamen nomen Augusto tributum multo tum plus complectebatur, quam antea nomen Dictatoris, cum Octavium cuncta discordiis civilibus fessa nomine Principis sub Imperium recepisse Tacitus auctor sit *Annal. lib I. c.* 1. & multa Vespasiano quoque in lege Regia tribuantur, quorum exfors erat Dictator. Nomine Regis & dictatoris per σχέμα politicum etiam tum Imperatores; abstinuerunt, cum absoluto uterentur Imperio, donec tandem nomen Imperatorium omnes Regum titulos exsuperaret. Perinde nec in sequenti capite significatus vocis princeps peti debebat a temporibus liberæ Reipublicæ, aut in § 5. Imperantis potestas tam sollicite distingui ab ea jubentis.

(*d*) L. *si cui* 92 *ff de condit & demonst. lib.* 8. *resp. Papin. L. mater* 93. *ff. eod.*

(*e*) *ad l.* 2. *§. eodem tempore ff. de O. J.*

populi, (a) & Tacitus: *Non regno tamen, neque Dictatura, sed Principis nomine constitutam Rempubl.*

CAPUT IV.

De Principe Romanorum.

PRincipis autem nomen adeo procul erat a Rege, ut florente Rep. tribueretur ei qui præcelleret inter Senarores, quippe totius veluti Senatus caput Princeps Senatus a Censore appellabatur. Quo exemplo & Imperator Princeps nuncupabatur, tanquam in urbe Primus. (b) Quod egregie notat & ipsius Tiberii verbis distinguit Dion, cum refert, Principem Senatus ritu prisco vocatum Tiberium, eundumque dicere consuevisse, Dominum se esse servorum, quos habebat, Imperatorem militum; ceterorum vero Principem, hoc est caput civium. Talis nimirum est Jmperator, qualem se profitebatur Adrianus (c) in concione & in Senatu, cum palam ediceret, se Rempub. ita gesturum, ut sciret, populi rem esse, non propriam. Hinc & Alexander Severus dispensationem se publicum re verbisque ferebat. Dispensator vero servus erat iis, ad quem totius familiæ rationes & peculii administratio pertinebat, ut intelligamus, non arbitrium Reipublicæ, quod erat penes S. P. Q R. sed ministerium tantum illius ad Imperatorem, delato Imperio; pervenire.

CAPUT V.

Quid sit imperare.

CUjus ministerii moderatio & potestatis temperamentum, imperandi quam jubendi verbo melius exprimitur: quia mitius est imperare, quam jubere, ut observare licet apud JCtos primæva, propriaque in significatione præ ceteris verba locantes. Unde Paullus (d) ex verbo *Impero*, fideicommissum docet emanare, quod rogantis fere sit; non legatum, quod est jubentis. (e) Propterea Cujacius (f) Principem a Domino inde distinguit, quod dominus jubeat, princeps imperet: quamvis apud auctores alios in verborum proprietate remissiores *jubere* & *imperare* confundantur. Novit vero & diligenter eorum differentiam notavit Antonius Popma (g) docens, *imperare* esse onus imponere, ut *imperavit frumentum; jubere* autem esse aliquid necessario velle, ut *bellum ex auctoritate Patrum populus jussit*. Non negaverim tamen, majorem hoc verbum traxisse potestatem & vim ab usu militari, cum dux exercitus ob eminentiam virtutis, & laudis, parta insigni victoria, ingenti plausu appellaretur Imperator etiam Imperio in republica constituto, quod de Blæso memorat Tacitus; (h) ut hoc verbo ducibus honos militari clamore augeretur. Quod postea Senatusconsulto confirmabatur. (i) Quem Augustus honorem vicies circiter a militibus acceperat. (k) sed eo anno, quo quintum Consul fuit, Imperatoris titulum in perpetuum suscepit (l) ad explicandam extraordinariam potestatem armorum, in quem usum idem titulus Cæsari fuerat, ejusque posteritati tributus. (m) Hinc postea hæc vox & summæ potestatis militaris exprimendæ vice fungebatur & honorandi post victoriam ducis, atque ipsius etiam Cæsaris celebrandi, qui toties Imperator appellabatur, quoties re feliciter gesta, militari acclamatione hanc meruisset laudem, unde Imperator III. IV. V. ac deinceps pro numero victoriarum inscribebatur. (n)

Cum vero Imperatoris nomen ad potestatem significandam adhiberetur; ea voce non veniebant regia potestas, ut male Tillemontius, (o) (*) Casaubono etiam auctore (p) cum

(a) *vide* Causaubon. *in not. ad* Spartian. *p.* 36.
(b) Lipſ. *in Tacit. p.* 6.
(c) Spartian. *in Adrian. cap.* 8.
(d) *lib.* 4. *sent. tit.* 1.
(e) *vide omnino* Alciat. *l.* 7. *c.* 13.
(f) *ad lib.* 19. *quæst.* Papin. *l. unum ex fam.* 67. *ff. de leg.* 2.
(g) *de differ. verb. lib.* 3.
(h) *lib.* 3. *annal.*
(i) Sigon. *de jur. provinc. lib.* 2. *cap.* 7.
(k) Casaub. *in* Svet. *lib.* 1. *c.* 76.
(l) Dion *lib.* 52. *p.* 493. *& seq.*
(m) Dion *lib.* 44. *p.* 235.

(n) Dion *eod. lib.* 236.
(o) *in August. art.* 3.
(*) Tota lis cum Tillemontio in fumum abit, quia Gravina sola imperia obsoluta regni nomine dignatur, cum Tillemontius illud etiam limitatis tribuat, e quorum numero tum omnino erat Imperium Romanum, quum potestas Imperatorum lege Regia circumscriberetur, neque in rei exitu magnopere interesse videtur, utrum Imperator jura Majestatica, cum exercitum conscriberet, pecuniam cogeret, bella susciperet, pacem faceret, vi imperii explicuerit, an vi ceterorum munerum in ipsius persona conjunctorum. (p) *in Jul. Cæs. c.*76.

cum vulgo ſcriptorum ex Dione colligit; ſed militare tantum imperium, quod vi tamen & oblique, atque obſcure perveniebat eo, quo poteſtas regia palam & directo ferebatur. (*a*) Tradit quidem Dion, Imperatoris fuiſſe jus conſcribendi exercitus, belli paciſque arbitrium, pecuniarum contrahendarum facultatem, & capitalem animadverſionem. Verum non ad Imperatoriam auctoritatem hæc omnia revocat, ſed ad munera veteris populariſque Reipub. quorum ſuprema princeps in ſe transferebat, veluti crebros Conſulatus, poteſtatem Tribuniciam, Proconſulare Imperium, quibus Imperator induebat ſummam ac ſupremam civilibus etiam in negociis poteſtatem in principem tranſeuntem non jure quidem regio, quod Brutus extinxerat, neque ex Dictatura, quam Auguſtus, utpote ſibi maxime periculoſam inviſamque populo recuſavit, ſed jure ordinariorum magiſtratuum a ſe ſuſceptorum: quibus in unius perſonam vel perpetuo cumulatis, vel crebro repetitis ad exitum Regiæ poteſtatis arte hac ſubdola perveniebat is, cui tradebatur militare imperium, per quod munera, quæ vellet, ad ſe civilia trahebat; cum leges plerumque pareant armis. Ideo Dion (*b*) poſtquam conſuetos Imperatoris magiſtratus enumeraverat, ſubjicit illius facultates non ex Imperatorio jure, ſed ex illis magiſtratibus profluentes: ait enim, Imperatores ἐκ μὲν πάντων τῶν ὀνομάτων ex horum (nempe magiſtratuum) nominibus exercitus conſcribere, pecuniam cogere, bella ſuſcipere, pacem facere, & inferius καὶ ἐς ἐκ τούτων τῶν δημοκρατικῶν ὀνομάτων, πᾶσαν τὴν τῆς πολιτείας ἰσχὺν περιβέβληνται. *Itaque his popularibus nominibus omne induunt Reipublicæ robur.* Plurima vero eorum, quæ Imperatoribus adſcribunt hiſtorici ſine mentione magiſtratuum ſuſceptorum, ea omnia illorum ad magiſtratuum poteſtatem, non ad poteſtatem ullam Regiam Imperatoris eſſe revocanda, plurima antiquitatis monumenta teſtantur, præcipue illud Ancyranum, quo res ab Auguſto geſtæ atque a ſe ipſo in breviarium redactæ continentur, præcipue cap. 2. cujus hæc ſuperſunt:

Patriciorum numerum auxi Conſul V. juſſu populi & Senatus, Senatum ter legi, & in Conſulatu VI. cenſum Popul. Roman. Collega M. Agrippa egi.

En hæc omnia, quorum ad exemplum & alia licet conjicere, non Imperatoriæ poteſtati, ſed Conſulatibus, & poteſtati Cenſoriæ a populo & Senatu impetratæ tribuuntur. Mos item ſcriptorum eſt, ut qui cauſam mortis reo dedit, pro auctore proferant: veluti Svetonius initio vitæ *Vitellianæ* inquit *accuſavit, condemnavitque*, cum idem accuſator & condemnator eſſe nequeat. Sed quia cauſſa fuit, ut condemnaretur ex accuſatione ſua, propterea judicis etiam ei perſonam impoſuit, ad quod exemplum trahi poſſent plurima, quæ tribuuntur Imperatoribus, non ex auctoritate Imperatoria profecta ſed ex occaſione ab ipſis Cæſaribus oblata. Nam & Ulpianus accuſatori condemnationem tribuit, propterea quod per illius accuſationem reus a judice condemnetur. Unde ſcribit: *peregiſſe reum* (accuſator) *non alias videtur, niſi & condemnaverit*, hoc eſt, niſi effecerit ut condemnaretur.

CAPUT VI.

De origine Imperatoris.

Eſt igitur Imperator ſummus ac perpetuus dux exercituum Romanorum. Quam Auguſtus auctoritatem, ne per hanc viam redire occulto videretur ad Dictaturam, nunquam in perpetuum, ſed aliquando in quinquennium, ſæpius in decennium accepit, ut eam tamen tota vita continuarit, decimo quoque anno Imperio ſibi prorogato, per cauſſam rebellantium provinciarum, quas decennio pacari poſſe toties obtendebat, quoties exeunte Imperii die rogatus ac tanquam invitus erat illud iterum recepturus. Inde orta decennalia ſequentium etiam Imperatorum, qui etſi crearentur in perpetuum, tamen decimo quoque anno feſtis diebus, & ſolemnibus ludis, velut Imperii ſibi renovati lætitiam ſimul cum populo capiebant. (*c*) Provincias vero ita cum Senatu diviſit Auguſtus, ut indomitas & tumultuantes; quibus coercendis opus eſſet copiis militaribus, ipſe ſuſceperit, verbo qui-

(*a*) *vide* Sines. *apud eundem* Caſaub. *in vita Adrian. cap.* 11. *verbo ergo conv. reg. mor. militib.*

(*b*) *lib.* 53. *pag.* 508.

(*c*) Dion *lib.* 53. p. 570.

quidem quaſi majus periculum pro Republica ultro ſubiturus; re autem ut ſimul cum provinciis illis etiam exercitus ad eas provincias mittendas, & militiam univerſam, qua cives perterrefaceret, in poteſtate haberet; (*a*) pacatas vero provincias & tranquillas, unde honorificentiæ plus quam virium trahebatur, Senatui Populoque permiſit: unde & Italia in Senatus adminiſtratione permanſit: (*b*) ideoque inter Cæſareas provincias a Dione (*c*) minime recenſetur, quod inde contigit, quod nemo unquam Imperatorum, ac ne quidem triumviri ipſi de Italia, quæ domina erat omnium provinciarum, ſed pro Italia certare ſe oſtendebant, ideoque in diviſione Imperii inter Lepidum Antonium & Octavium, nulli eorum Italia fuit attributa: ſed in Senatus poteſtate manſit, nec ad eos pervenit, qui tantum pacandarum provinciarum cauſſa, quibus Italia præerat, militare Imperium retinebant. Hæc enim Dion ſcribit: (*d*) Italia ἐξαίρετοι ἀεὶ ποτε ἐν τῷ τοῖς τοιοῦ ἔμενεν. pag. 357. (*)

C A P U T VII.

De Cæſareis Magiſtratibus & de Pontificatu Maximo.

SEd jam Imperatorem ex acie productum, perducamus ad eos magiſtratus, per quos poteſtatem omnem civilem occupavit. Quam Principes tuto ſe minime ſperabant retenturos, niſi eam religione muniiſſent, ſuſceptoque Pontificatu Maximo, arripuiſſent poteſtatem rerum divinarum, (*e*) quibus humana omnia obligantur atque volvuntur. Igitur, ut per divina in arbitrium ſuum humana omnia redigerent, Imperatores non ſolum Auguratum, & Quindecimviratum ſacrorum, que majora ſacerdotia erant, ſed Auguſti exemplo, ipſum ſuſceperunt Pontificatum Maximum. Quo jure Pontificibus aliis ac ſacerdotiis omnibus imperabant, de ſacris, ceremoniis, & ritibus, omnique Deorum cultu non Edicta proponebant modo, ſed & ferebant Leges; (*f*) ac, ſi vellent, ſimul cum aliorum Pontificum collegio multabant violatores ſacrorum, & cauſſas religionum judicabant, & obſcurum quod eſſet in jure ſacro interpretatione pandebant. A qua ne poteſtate caderent Imperatores Chriſtiani, dum vetus ſuperſtitio adhuc maneret, ad Gratianum uſque, Pontificatum Maximum, etſi animo rejectum, extrinſecus tamen hactenus, arbitror, uſurpaverunt, quatenus eis neceſſaria eſſet ſacerdotii illius auctoritas: quam ita cum nomine, & forſan cum amictu etiam Pontificatus induebant, ut ritus tamen, ceremonias & ſacrificia Pontificalia, quæ in falſorum numinum honorem vertebant, omnino repudiarent. Nam ſi auctoritatem ipſam Pontificiam abjeciſſent, & reliquiſſent aliis tantam muneris potentiam; non ſolum amiſiſſent omnes jus ſacrorum & auſpiciorum ſive civilium, ſive militarium, quibus populus & milites in fide continebantur; neque tantum ſe in ſuperſtitione nondum ſatis inclinata magna imperii portione, multaſſent; ſed & grave periculum ſibi creaſſent ab eo, qui falſorum ſacrorum auctoritate per homines veteri errore correptos res & conſilia Principis turbare potuiſſet. Quam ſacrorum poteſtatem, ſuſcepto amictu Pontificio, exprimere oportebat: ideoque haud facile a Zoſimo diſſenſerim, qui refert, poteſtatem ſimul hanc & inſigne illius prælatum fuiſſe ab Imperatoribus etiam Chriſtianis uſque ad Gratianum, qui primus, egregio pietatis exemplo, recuſato amictu Pontificio, exteriorem quoque faciem hujus ſuperſtitioſi muneris a ſe avertit; utcunque Gothofredus junior, & cum recentioribus aliis eruditorum Tillemontius contra Zoſimum pugnent: quem alia præter

(*a*) *lib.* 48. *in princ.*

(*b*) Dion *lib.* 53. Tacit. *annal.* 1. Strab. *liber ult. in fine.*

[*c*] Tillemontius *in Auguſt. art.* 4.

(*d*) *lib.* 48. *in princ.*

(*) Deſcriptionem Imperatoris, in principio hujus capitis proditam, nemo tulerit in Principe Romano. Auguſtus cum nomen Imperatoris declinat, & Imperium in quinquennium tantum vel decennium ſuſcipit, populi auribus inſidiatur, re ipſa ſatis oſtendens, id ſe agere, non, ut nomine Senatus Imperator ſit exercitus, ſed ut Majeſtatem cum Senatu & populo Romano ſaltem diviſam & communem habeat. Si dux tantum exercitus Romani erat, provinciis turbulentis præeſſe poterat, etiamſi eæ in poteſtate manſiſſent Senatus. Quæ in fine capitis de Italia dicuntur, elegantis ſunt obſervationis.

(*e*) Dion *lib.* 53.

(*f*) Dionyſ. *lib.* 2. *p.* 132. *ſub. num.* 4.

ter argumenta, tuetur hæc potiſſimum a nobis adducta ratio exercendæ ſacræ poteſtatis, juriſque auguralis, quo ſine vinculo quonam pacto Imperator tot milites a vero cultu aberrantes ad militare ſacramentum adegiſſet, militarique diſciplina rexiſſet, quæ falſorum numinum religione nitebatur? Quin imo Religio, non ſolum, quæ dimicat armis divinitatis; ſed etiam falſa, quæ armatur viribus multitudinis, adeo pollet in rebus humanis, ut quando Princeps tuliſſet ullum ſe ſacrorum auctoritate majorem, ſi qua contentio ſacrorum cauſa erupiſſet, periculum fuiſſet, ne inter motus vulgi rerum divinarum arbitrum arbitro humanarum facile præferentis, ab ipſis militibus religione perſtrictis, & dirarum formidine correptis adduceretur in Pontificis Maximi poteſtatem. [*]

CAPUT VIII.

De Tribunitia poteſtate.

Poſtquam autem Imperatores præſidio ſibi adjunxerunt auctoritatem divinam, ſuam in cuſtodiam vim etiam adhibuere popularem, aſſumta poteſtate Tribunitia, [a] in qua populus vires omnes ſuas, ac talem immunitatem collocaverat, ut qui Tribunum verbo aut re violaſſet, is tanquam ſacrilegus ac devota Diis victima impune interficeretur: proptereaque Tribunitia poteſtas ſacroſancta dicebatur, quia ſancitum erat, ut ſacer Diiſque immolandus eſſet quiſquis Tribunum offendiſſet. Quoniam autem Tribunus creandus erat e plebe, Imperator vero in Patriciorum numero cenſebatur, propterea non Tribunum ſe conſtituebat, ſed ſuſcipiebat Tribunitiam poteſtatem, ut relicto munere plebejo, muneris tamen auctoritatem aſſequeretur: quæ in Senatusconſultis impediendis per interceſſionem Tribunorum pro-

priam, & in legibus ad populum ferendis, & in defendendis civibus verſabatur, & præſertim in vitæ famæque ſecuritate, quam omnem Princeps trahebat a poteſtate ſacroſancta Tribunorum, in qua fundabantur majeſtatis leges: quibus eo nomine rei damnabantur, quod populum in Tribuno, & Tribunum in Principe violaſſe cenſerentur: adeo ut animadverſio capitalis, qua plurimos ſibi infenſos, aut ſuſpectos Imperatores ſuſtulerunt, non e regio jure, quod Roma exulabat, ſed e poteſtate Tribunitia profluxerit, per quam jura populi univerſa Princeps exhauſerat. Ideo Tacitus [b] ait: *Id ſummi faſtigii vocabulum reperiſſe Auguſtum, ne Regis, aut Dictatoris nomen adſumeret: & tamen appellatione aliqua cetera Imperia præmineret.* Et Svetonius (c) refert, Tiberium jure Tribunitiæ poteſtatis ultum fuiſſe convicium in ſe jactum, cum inter græculos ſophiſtas Rhodi verſaretur: citato pro tribunali, atque in carcerem conviciatore conjecto. Tribunitiam porro poteſtatem, excepto Tiberio, cui tribuebatur in quinquennium, (d) Auguſtus [e] exemplo Julii Cæſaris accepit perpetuam, quam ſequentes Imperatores ſibi renovabant ſingulis annis, quibus Tribuni alii creabantur: adeo ut ex annis Tribunitiæ poteſtatis qui notantur, anni colligantur Imperii: quamvis Imperatores non a Kalend. Jan. quibus Tribuni magiſtratum inibant, ſed a die, quo poteſtatem [**] ſuſceperant annos poteſtatis ſuæ Tribunitiæ ad Claudium uſque II. Cæſarem numerarent.

CAPUT IX.

De Cenſura.

Ut autem Principes famam, & ſtatum aliorum propriæ poteſtati ſubjicerent, atque

(*) Itaque jus circa ſacra quoque, eximiam Majeſtatis partem, apud Romanos exercebat Imperator. Superſunt etiamnum in Codice complures leges, quibus externus Eccleſiæ ſtatus, tum quoque paganorum cultus ordinatur, ſive reſtringendus is viſus ſit, ſive fovendus aliquantulum. Conſtantini M. Conſtitutiones ad ſacra pertinentes inter ceteras expoſuit Balduinus in *Conſtantino Magno*.

(a) Dion *lib.* 49. & *lib.* 53. *lit. C.*

(b) *lib.* 3. *ann. p.* 125.

(c) *in vita Tiberii cap.* 11.

(d) Sveton. *in Tiber. cap.* 16. Dion *lib.* 42. *pag.* 394. & *p.* 243.

(e) *idem in Auguſt. cap.* 27.

(**) Eadem ſententia Pighii, Pagii & Ezechielis Spanhemii. ſed eam luculenter refellit Vir eximius, Chriſtianus Gottlieb Schvvartzius in *Exercitatione de numeranda Tribunitia poteſtate Auguſtorum Cæſarumque Romanorum*, qua oſtendit, hanc regulam in iis tantum Imperatoribus veram eſſe, qui ex vita privata ad Imperium evecti fuerint, fallere in his, quibus data fuerit Tribunitia poteſtas, antequam Imperio admoverentur, quales fuerint Tiberius, Titus, Trajanus Marcus, Lucius Verus, Commodus, Caraçalla & Geta,

atque in vitam & mores civium animadvertentes, quem vellent Senatorem e Senatu moverent, Equitem ex equestri ordine ad plebejos rejicerent, bonaque aliena censu agendo pro suo arbitrio æstimarent; Censoriam potestatem gerebant, vel solo exercitio sine ullo honore & nomine, (*a*) vel cum nomine atque honore magistratus, ut Domitianus, (*b*) qui Censuram perpetuam suscepit, vel sub nomine præfecturæ morum, ut Julius Cæsar, (*c*) aut morum legumque regiminis, ut Augustus, (*d*) qui patris exemplo, mutato ejus magistratus nomine, Censuræ odium invidiamque mulcebat.

CAPUT X.

De Proconsulatu.

URbanis hisce magistratibus in eorum personam collatis Imperatores conjunxerunt supremum provinciarum regimen delatum a Senatu per imperium Proconsulare, quod iis tribuebatur omnibus, adeo ut non modo in provinciis unversis eam potestatem nanciscerentur, quam singuli Proconsules in sua, ubi rebus in civilibus potestatem, & in militaribus imperium habebant lege Curiata: sed imperium quoque liberum, ac summum sine provocatione, quale Cn. Pompejus bello piratico lege Gabinia impetraverat, [*e*] ubi fuissent Imperatores creati, a Senatu accipiebant. Quod imperium Proconsulare extra pomœrium, sive urbe statim egredientes sublatis insignibus expromebant in omnem orbem Romanum, propterea que & Proconsules appellabantur: (*f*) quamvis & intra pomœrium Augustus idem imperium ex S. C. retinuerit. Idque imperium est illud militare, in quo cardo vertitur principatus: quod florente Republica perquam raro & paucis, ac præfinito tempore; Imperatoribus vero tota vita tradebatur, tanquam Consules crearentur provinciarum omnium; cum Proconsul in certam provinciam Consularem potestatem explicaret. Quo imperio cum Principes omnem Proconsulum potestatem adprehenderint, propterea non consueverant solemniter inscribi *Proconsules*, ne veluti certis provinciarum finibus inclusi modum imperio suo accipere viderentur. Quæ causa latuit Casaubono valde admiranti, quod in suis titulis Principes illum *Proconsulis* non insererant. Etsi non desint inscriptiones antiquæ [*] Imperatorum, [*g*] in quibus abscisse legitur *Procos.* vel *Procons.* Sed vel ab ignaris hæc & plerumque imperitis rerum civilium fabris adjecta fuerunt, quod intelligerent, Imperatorem agere atque haberi ubique Proconsulem: vel Proconsulare significant imperium. Quo facilius mihi persuadeo, ex omnibus Imperatorum juribus Proconsulare imperium, velut eorum fuisse ordinariam potestatem; cum nunquam illis a Senatu deesset, ubi semel a militibus Imperatores appellati sub ductu auspicioque suo P. R. exercitus accepissent. Tum enim eos, tanquam cognata potestas, Proconsulare imperium perpetuo comitabatur: utpote auctoritas militaris, quæ a Senatu ad confirmandum militum judicium, & ad expediendum munus Imperatorium tribuebatur: adeo ut in Imperio Proconsulari juris Imperatorii summa versetur: quo imperio ablato, ipse videtur ademtus Imperator; cum si auferantur magistratus urbani, nempe Tribunitia potestas, & Censura, nihil de Imperatorio munere pereat. Ideoque Tribunitia potestas, utpote adventitia simul, & summopere Principi necessaria, titulis interjicitur semper, ne sua cum fraude intermissa videretur ab Imperatore; Proconsulare vero Imperium sæpius omittitur, quia omnium opinione cum jure Imperatoris cohærebat, ut opus eo expresso non esset. Quod enim in discrimen venire nequibat, nullis titulorum erat monumentis reparandum. Ad coercendas quippe provincias per Imperium Proconsulare, Respublica ediderat Imperatorem. Ideo Trajanus, ut videretur sibi designasse successorem Neratium Priscum, (*h*) hæc ad eum

(*a*) Dion *lib.* 53.
(*b*) *fasti consulares*.
(*c*) Cicer. *lib.* 9. *epist.* 15. *ad fam.* Dion *lib.* 43. Sveton. *in Jul. cap.* 76.
(*d*) *fasti consulares*. Sveton. *in Aug. cap.* 27.
(*e*) Plutarch. *in Pomp.*
(*f*) Dion *lib.* 53. *pag.* 508.
(*) Ex Marsigli *monumentis Danubialibus* quoque inscriptiones duas, in quibus Proconsulis titulus nomini Imperatoris subjicitur, Schvvartzius exhibet. §. 13. Rationes rei alii alias reddere satagunt. Spanhemius inter ceteros id ideo factum putat, quia Imperatores tantum, cum extra Urbem essent, hoc nomen usurpaverint.
(*g*) Vide Salmas. *in Marc. Antonin. cap.* 6.
(*h*) Spartian. *in Adrian. pag.* 21.

cum verba dixerit: *Commendo tibi provincias, si quid mihi fatale contigerit.*

CAPUT XI.

De jure referendi.

AD horum magistratuum plenitudinem Senatus adjiciebat Imperatoribus munera quædam consularia, quæ scilicet etiam quando Consules non crearentur, communia cum Consule habebant Imperatores, non jure quidem suo, sed ex facultate tributa. Eaque sunt potestas habendi Senatus, & Senatusconsulta faciendi, & ad Senatum referendi semel, aut bis, aut ter, sive de una, duobus, tribusve rebus: quod jus primæ, secundæ, tertiæ, quartæ, quintæ relationis appellabatur; nam hunc supra numerum concessum non invenitur. Quod satis arguit, quam procul abiret ab Imperatorio munere potestas regia illa, quæ pulsis Tarquiniis, singulis annis per populi Comitia conferebatur in Consules, in quos jure magistratus transibant munera ista, quorum Imperator Senatus concessione potiebatur: adeo ut non quemadmodum Consules statim post initum magistratum, aut aliquando post ipsorum designationem; sed post jus referendi eis a Senatu oblatum totidem de rebus relationem facere possent Imperatores, quot ferret a Senatu tributa facultas: quæ non eodem semper numero ad eos perveniebat. Augustus enim, quoties Senatus convocaretur, jus habebat unius tantum relationis, ut refert Dion, [a] cujus sincerum sensum a Xilandro eversum, optime reddidit Casaubonus, [b][*] qui locum Dionis illum ita restituit: *καὶ χρηματίζειν αὐτῷ περὶ ἑνὸς ὅτου ἂν ἐθελήσει κατ᾽ ἑκάστην βουλήν. κἂν μὴ ὑπατεύσῃ ἔδωκε.* *Et ei permisit* (nempe Augusto Senatus) *de una re quamcumque voluisset, quoties Senatus haberetur, relationem facere, quamvis Consul non esset.* Xilander, neglecto *ἑνὸς*, non sine summo crimine, verterat, *de quibuscunque vellet*, quasi liberum Augusto per Senatum esset de rebus omnibus referre in infinitum: cum id, utpote portio potestatis Consularis nempe regiæ, per quam parce tribuerentur Imperatoribus, inter quos Probus (c) jus tertiæ relationis accepit, Pertinax quartæ, (d) M. Antoninus quintæ. (e)

CAPUT XII.

De Patris Patriæ appellatione.

QUO autem admoneretur Imperator, se Reipublicæ causa imperare, non sua, eundem honorem ferebat a Senatu, quem M. Tullius conservator urbis acceperat a Q. Catulo, nempe Patris Patriæ appellationem: qua Principi populus non tradebatur tanquam in patriam potestatem; sed tanquam liberi paternæ bænevolentiæ ac beneficentiæ commendabatur: ut Imperatores quidem benefactis eorum a populo parentum censerentur loco; populus vero illorum tanquam parentum officiis & laboribus frueretur. Quo sensu istitutum hunc honorem fuisse, cum primum Julio Cæsari, (f) deinde Augusto deferretur, scribit Dion, utcunque huic eidem honori sequentium temporum adulatio juris patrii aliquid indiderit: quod forsan in hortando atque admonendo ponebatur. Hinc Tiberius, sive uti modestiæ simulator callidissimus, qualis a Tacito in deterius omnia Principis illius trahente perhibetur, sive potestatis, quam illustrium nominum appetentior, cognomentum hoc tanquam inutiliter invidiosum refugit. Adrianus (g) distulit, Augustum imitatus, a quo sero acceptum memorabat: tribuebatur enim, ut Appianus scribit, non ad amplificationem potestatis, sed ad perfectum testimonium egregie meritorum.

CAPUT XIII.

De Senatoria Imperatoris dignitate.

PRæterea ut Princeps potiretur Senatus juribus, & ejus ordinis majestatem tueretur, unde & ipse duceret suam; si creatus Imperator antea Senator non fuisset, ad impe-

 pe-

(a) *lib.* 53. *in fin. p.* 516.
(b) *in Sveton. lib.* 1. *cap.* 20.
(*) Ex Casauboni sententia Dionem interpretatur Gutherius de *Off. dom. Aug. lib.* 1. *cap.* 41. Casaubono illaudato. Sed poterant hæc eadem etiam pluribus in mentem venire.
(c) Vopiscus *in Probo.*
(d) Capitolin. *in Pertinace.*
(e) *idem in M. Antonin.*
(f) Sveton. *in Jul. Cæs. c.* 76. *in Aug. c.* 58. Dion *lib.* 44. *p.* 242.
(g) *lib.* 53. *pag.* 509.
(h) Spartian. *in Adrian. p.* 17.

perium vocatus continuo in Senatum legebatur: propterea quod ex Imperatore ac Senatoribus unum in Republica corpus componeretur ad regimen orbis terrarum: ut profitetur Julianus. (*a*) Quam potestatis communionem cum Senatu ita oderat Nero, ut Vatinius, cum gratius ei blandiretur, diceret: *Odi te, Cæsar, quod Senatorius es*. Urebat nimirum superbos Principes plura sibi esse permissa tanquam Senatoribus, quæ pro suo jure tanquam Principes usurpare maluissent. (*b*) Nam Augusti appellatio venerationis & honoris, non potestatis incrementum afferebat: Octavius enim erubescens sibi Romuli nomen adserere, illud Augusti ejus loco accepit ad successores productum simul cum Cæsaris cognomento, quo ille successionem hereditariam Julii; posteriores vero Principes proximam suam Imperii spem notavere: Unde Cæsar tanquam designatus; Augustus tanquam sublatus ad Imperium, Princeps dicebatur, de quo alio loco fusius. Nunc enim opportune subjiciemus Senatus potestatem, ut doceamur quæ Princeps tanquam Senator gereret, & quam potestatem Senatus in Principem, utpote Senatorii corporis portionem retineret.

CAPUT XIV.

De auctoritate Senatus.

ROmulus igitur imbutus institutis Græcorum e commercio finitimarum gentium, apud quas Numitoris jussu fuerat educatus, regimen fundaturus in exulum turba & agrestium ac bellicosorum hominum, odio servitutis & spe augendæ libertatis ad eum confluentium; sui Principatus exemplum non cepit a stolida dominatione barbarorum, atque Persarum, quorum jura omnia e Regis voluntate fluebant; sed a Thesei regno, qui belli tantum se ducem, & legum custodem ferebat; cetera civibus permittebat, [*c*] & a Republica Lacedæmoniorum, quorum sub Regibus Senatorii, ac Plebei ordinis auctoritas, & per eam civium libertas integra manebat. [*d*] Quocirca publicam potestatem Romulus inter Regem, Senatum, & Populum ita distribuit, ut nullius potentia communem everteret libertatem. Quamvis enim domi militiæque ipse præesset; jussa tamen sua suspendit a judicio Senatus (*e*) illi enim publicorum omnium negociorum permisit auctoritatem, plebe ipsa minime neglecta, cui, cum in universi populi corpus concederet; (*) magistratus creationem, & legislationis jus, & belli pacisque reliquit arbitrium. Unde Minucius apud Dionysium (*f*) memorat, sub Regum administratione nil actum sine S. C. fuisse: adeo ut nec populi scita sine S. C. rata haberentur [*g*] quamvis postea versa ratio fuerit; aucta populi potentia, qui non modo lege Valeria judiciorum capitalium potestatem accepit, instituta provocatione ad populum; sed tribunitiis contentionibus obtinuit, ut omnia Senatusconsulta populi judicio comprobarentur.

CAPUT XV.

De Republica in Senatum translata & de Comitiis.

IMperio autem in Republica exorto, elanguerant quidem vires animique Senatorum sibi cuique metuentium a potentia militari unius in manu collocata; non tamen ceciderunt, sed potius invaluerunt jura Senatus, quoniam Imperatores facilius sibi ducentes nobilium & paucorum, quam ignotæ atque infinitæ multitudinis, sive metu, sive gratia versare animos; arte potentiaque sua curarunt, ut Comitia e populo transferrentur ad Senatum; in quem una cum Comitiis transierunt omnia jura populi & consequenter magistratuum creatio, & judicia capitalia, & summa legum potestas, & belli pacisque arbitrium: ut breviter omnis Respublica e campo migrarit in curiam. Quæ Comitiorum sub Dictatura, & Triumviratu turbatorum translatio non Augustum, qui ea pristino more ad populum sibi morigerum revocaverat; [*h*] sed Tiberium

[*a*] *l.* 8. *C. de dignit. ubi* Cujac.
(*b*) Plinius *in paneg.*
(*c*) Plutarch. *in vita Cleomenis, & Agesilai.*
(*d*) Polyb. *lib.* 6.
(*e*) Dionys. *lib.* 2. *p.* 87. *de Sen.*
(*) Ratio loquendi minus perspicua. Illud vult, credo, reliquum tum populum, præter Romulum & Senatum, plebem fuisse.
(*f*) *lib.* 7. *p.* 445.
[*g*] Livius *lib.* 1.
[*h*] Dion *lib.* 53. *p.* 511. Svet. *lib.* 2. *cap.* 40. Tacit. *annal. lib.* 1.

berium habuit auctorem, qui sibi minus putans negotii fore cum paucis, quam cum universis; ut deprimeret plebem, avito plebejorum odio extulit optimates, & exercitium potestatis civilis populo ereptum, tradidit Senatoribus: quorum voluntas, motus, atque conatus ei & apertiores erant, utpote cum de illorum numero esset ipse unus, & flexibiliores propter militarem potentiam, qua facilius divites, & nobiles opibus honoribusque suis metuentes, quam ignota, & improvida multitudo, comprimuntur. Unde ab eo tempore popularis quæ fuerat, versa est in Rempublicam optimatum, cujus militare caput erat Imperator, civile Consul; corpus vero integrum Senatus. Et quamvis Tiberio, nisi ab omnibus rogaretur, fas non fuisset mutare Rempubl. tamen quia initio populus non admodum indigne tulit, postea vero neglexit ac dissimulavit, ut Tacitus testatur, qui scribit, (*a*) *populum ademtum sibi Comitiorum jus questum non esse nisi inani rumore*; propterea quod initio quidem erat infirmum, utpote non a communi consilio, sed ab unius potentia procedens, postea tamen tacita populi voluntate, atque illius ratihabitione convaluit: præsertim quia loco suffragiorum, populus favorem suum præstabat iis, qui a Senatu crearentur, ne deesse videretur populus Consulibus creatis; ut ostendit Tacitus, cum ait: *Vitellium, ut se popularem ferret, Comitia Consulum cum Candidatis celebrantem, omnem infimæ plebis rumorem in theatro ut spectatorem, in circo ut fautorem affectasse*. (*b*) Propterea etiam Dionis tempore Comitia durabant: ne contra leges creati viderentur magistratus ὁσίας ἕνεκα, ut ille ait. [*c*] Nam neque Spartanorum, aut Atheniensium institutorum variatio ex Licurgi, aut Solonis auctoritate; sed ex populorum comprobatione sustinebatur. Et adfert item, [*d*] ideo Cæsari post devictum Pompejum summa omnia munera fuisse decreta, ut iis decernendis, auctoritatem eorum conferendorum populus Romanus retineret, atque ex nativa potestate sua tribueret, quod præ se sibi Cæsar arripuisset. Hinc a Tiberii tempore magistratus creabantur suffragiis Senatorum convenientium in Curiam, quo Princeps mittebat candidatos: quorum aliquot omnium suffragia laturos Senatui commendabat, alios studiis fautoribusque suis, & sorti tradebat, ut refert Dion [*e*] Ex quibus qui impetrassent, ne populus a Comitiis omnino videretur exclusus, in publicum a suis deducti necessariis prodeuntes, ad imaginem vetustatis renunciabantur. Unde tradit Svetonius in *Domitiano:* [*f*] *Domitianum Comitiorum consularium die destinatum perperam a præcone non Consulem ad populum, sed Imperatorem pronunciatum*. Quia in adumbratione veterum Comitiorum populus auctoritatem suam retinebat, ejusque jura his in imaginibus perinde in posterum vivebant, ac doctrinæ & res perpetuo vivunt in monumentis literarum. Nam; per figuram eam veterum Comitiorum, populus constantem sui juris conservandi voluntatem significabat, ut per suffragia Senatorum, & Principis, perque adhibitam speciem vetusti moris, ipse populus potestatem civilem sibi nunquam exutam fundere videretur in candidatos. Neque Dion [*g*] diversitatem ullam creationis Consulum, & magistratuum aliorum prodit: quia sermonem ille non de creatione magistratuum instituerat, sed de arbitrio, quo Tiberius, instituendo tempore Consulatuum, ac numero magistratuum aliorum, utebatur: Unde cum retulisset arbitrium illius super tempora Consulatuum; postea transit ad arbitrium ejusdem super aliorum numero magistratuum: quos, cum in Senatu creari scribat, non excludit Consules, de quibus supra memoraverat: eos enim tacite sub nomine magistratuum, qui in Senatu petebantur, meo judicio comprehendit: cum oratio sequens, quatenus pertinet ad Comitia, quæ agitabantur in Senatu, commode referatur etiam ad Consules in superiori orationis parte locatos. Dum enim Dion arbitrium Tiberii refert in Consulum tempore ac numero moderando, non ad creationem ordinariorum Consulum respectum habet; sed ad ordinationem suffectorum: quorum aliquando unum, aut binos, aut ternos

cis

(*a*) *lib.* 1. *annal. pag.* 11.
(*b*) *lib.* 3. *hist. cap.* 91.
(*c*) *pag.* 42.
(*d*) Dion *lib.* 42. *p.* 194.
(*e*) *lib.* 85. *p.* 634.
(*f*) *cap.* 10. (*g*) *lib.* 58. *p.* 633.

cis ultrave duos menses consuetos arbitrio suo creabat, exemplo Julii Cæsaris, qui primus, teste eodem Dione, [a] commentus est hujuscemodi Consules, ut eluderet potestatem ordinariorum, qui nomen anno dabant, & soli legitimam potestatem retinebant, utpote a Senatu manantem, ubi erant auspicia, & auctoritas instituta more majorum; adeo ut in suffectos tantum transiret exercitium. Hinc insignia consularia, & scipiones eburnei, quæ symbolum erant, & argumentum Consularis imperii, a Senatu tradebantur, perinde atque hodie a summis principibus tribuitur auctoramentum, quod barbari vocant investituram. Quamobrem non dubitarim ex eodem Dione deducere communem Consulum & magistratuum aliorum creationem: per commendationem scilicet, & suffragium Principis ac Senatorum, & designationem apud populum: ne Senatu, ac plebe prorsus exclusis, vitio creati Consules haberentur, & religione vetarentur munus nefarie impetratum exercere. Unde, utcunque aliquid peculiare habuerint Comitia Consularia quod nondum innotescat, omnino certe oportuit Principes non e potentia sua militari proferre Consulatum candidatis, sed rite Senatus e legitima potestate, publicaque auctoritate, sine qua non Consules fuissent, sed satellites tyrannorum. Et sane si suo jure Princeps creabat Consules, quid opus erat ejus testimonio ad futurorum Consulum creationem? Atqui ex Spartiano [b] scimus, Didium Julianum Consulatum sibi meruisse testimonio Imperatoris. Testimonium vero Imperatoris, non apud Imperatorem ipsum proferendum fuit; sed apud alium, qui auctoris loco aut judicis esset, nempe apud Senatum & populum; repugnat enim, eundem esse testem, qui & judex. Quam Tacitus [c] Consulum creationem per Comitia ignorare non potuit; utcumque illam, quæ sub Tiberio usurparetur, obscuram sibi fateatur. Etenim præter Svetonii locum [d] superius adductum, alium ejusdem locum habemus in Vitellio, [e] quem Comitia Consularia in decem ordinasse tradit annos. Quo in loco notandum, inter nefaria Vitellii a Svetonio positum fuisse, quod in decem annos Consularia Comitia ordinaverit, & se perpetuum Consulem ediderit. [f] Et in *Vespasiano* memorat [g] Comitia secundi Consulatus, ut intelligamus, sine Comitiis Imperatoris arbitrium satis non fuisse ad legitimum Consulatum. Nec desunt aliorum scriptorum testimonia de Comitiis Consularibus. Nam apud Lampridium [h] invenimus in Consulum creatione mentionem trinundinum: quæ vox est popularium Comitiorum. Et Vopiscus [i] refert, *Tacitum impetrare fratri suo Consulatum a Senatu non potuisse*. Quid autem oportebat a Senatu Consulatum petere, si ab arbitrio pendebat Imperatoris? Aut quomodo Senatus negasset, si concedere jure suo nequisset? Neque obscurum vetusti moris in Comitiis Consularibus vestigium se nobis offert ex Plinii panegyrico. E quibus colligo, Imperatorem nominare consuevisse in Senatu, quos vellet Consules; sola vero Imperatoris appellatione Consules non fuisse, sed ex suffragiis Senatorum. Nam Lampridius, ut Alexandri reverentiam erga Senatum extollat, refert, eum Consules, nisi ex sententia Senatus, nunquam nominasse. Tandem dubitationem tollit omnem S. C. sub Vespasiano conditum, quam legem Regiam appellant: ubi non excepto Consulatu, decernitur eorum omnium candidatorum, extra ordinem rationem habendam, quos Princeps S. P. Q. R. commendaverit. Ex qua Casaubonus [k] optime concludit, hac formula, imitatione C. Cæsaris, fuisse usos sequentes Principes, cum candidatos suos S. P. Q. R. commendarent: *commendo vobis illum & illum*. Majestatis porro summam etiam, exorto Imperio, in Senatu mansisse, hinc præ ceteris colligitur, quod Imperatores Senatui assurgerent; quod cum vel oblivione, vel fastu Jul. Cæsar neglexisset, & Senatum ad se sedentem venire sustinuisset; in eam invidiæ flammam & arrogantiæ opinionem se conjecit; ut justam

(a) *lib.* 43. *pag.*236. *vide eund. p.*1.*pag.* 378 *lib.*48
(b) *in Julian. c.* 1.
(c) *lib.* 1. *annal. in fin.*
(d) *in Domit. cap.* 10.
(e) *cap.* 11.
(f) *in Vitell. cap.* 11.
(g) *cap.* 5.
(h) *in Alex. Severo cap.* 28.
(i) *in* Tacit. *cap.* 9.
(k) Sveton. *in Cæs. c.* 41.

justam percussoribus suis caussam insidiarum præbuerit, & excusationem eis apud populum, eo Senatus contemtu, paraverit. [a] [*]

CAPUT XVI.

De judiciis publicis.

AB eo quoque, nempe Tiberii tempore, judicia illa omnia, quæ populi erant, præcipue perduellionis & majestatis; & quæcunque negotia provocationis jure ad populum ferrentur, devenerunt in Senatum, simul cum Comitiis popularibus, ubi antea tractabantur. Etenim Senatus & antea quidem, Polybio teste, (b) judicia extraordinaria tenebat plurima; & postea sub Imperatoribus in populi locum succedens, cognitionem popularium quoque suscepit negotiorum, quæ passim apud scriptores in Senatu agitata comperiuntur; præsertim apud Tacitum, [c] qui sub Tiberio scribit: *publica negotia, & privatorum maxima apud Patres tractabantur, dabaturque primoribus disserere.* Cum autem inter Senatores, ut eorum unus, cognosceret ac judicaret Imperator, qui etiam in omnibus judiciis calculum suum ferre poterat, quod, Dione, teste, (d) Augusto primum concesserat Senatus; & periculosum esset solius præsidio legis discrepare a sententia potentioris; judicia illa, quæ instituto Reip. liberis Senatorum sententiis permittebantur, opinione militaris potentiæ plerumque trahebantur ad voluntatem ejus, qui legiones habebat in potestate, quique judicabat quidem æquo jure cum ceteris; metu vero tacite in animos immisso, sententias corripiebat universorum. Quia vero, ut refert Svetonius, (e) Neronis tempore, atque a Probo etiam (f) constitutum fuit, ut ab omnibus judicibus ad Senatum appellaretur; evenit, ut Princeps judicans cum Senatoribus ipsius potentiam verentibus ejusque sententiam plerumque complectentibus, causarum fere omnium redderetur arbiter.

CAPUT XVII.

De Consilio Imperatoris, sive de Consistorio.

ET quoniam, si res ad pauciores pervenerint, facilius deducuntur in potestatem unius, cui expeditius est aliquot superare, quam omnes; Augustus etsi nihil ademerit Senatui, qui vetera & consueta judicia sub eo, aliisque Principibus exercebat, & populorum legationes excipiebat, & Regibus responsa dabat; (g) ne tamen omnibus, ac minoribus etiam in negotiis consulere atque industria sua ducere Senatores cogeretur universos; & simul, ne præter jus fasque decernere videretur absque auctoritate Senatus, sine quo nihil erat legitimum; consilium sibi constituit ex duobus, vel altero Consule, quando ipse Consulatum gereret; & ex magistratuum singulis, & ex primoribus Patrum XV. sorte datis ad sex menses. Quo spectat illud Svetonii in Augusto, (h) *sibique instituit consilia sortiri semestria, cum quibus de negotiis ad frequentem Senatum referendis ante tractaret.* Quinto vero administrationis publicæ sibi delatæ decennio, a Senatu petiit XX. Senatores annuos, quos sibi adhibebat in consilium, ut quod eo conferretur cum ceteris quoque Senatoribus consultum, atque in commune decretum videretur cum uni-

---

(a) Dion *lib.* 44. *p.* 244.

(*) Fluctuat hoc capite Auctor, & modo Rempublicam, quæ fuerit popularis, in Rempublicam Optimatum versam fuisse, ait, cujus militare caput fuerit Imperator, civile Consul, corpus vero integrum Senatus; modo potestatem civilem nunquam populo ademtam putans, continuoque miscens Senatus populique potestatem. Debebant tamen sejungi, quos promiscue accipit, & distingui quæstio juris & facti. Majestatem populo diserte adscribit Ulpianus in L. 1. §. 1. *D. ad Leg. Jul. Maj.* idem & Senatus semper conjunguntur in lege Regia. Tiberius tamen, cum periculosum videretur, populum amplius ad Comitia convocare, Senatum pro populo consuli maluit, & quamvis jus pristinum populo, Cajus, ut est apud Svetonium, reddere tentasset, tamen id paullo post ab ipso, aut a successoribus ejus omissum, Lipsius ostendit. Sed Senatus quoque auctoritas sæpe accisa, quem in potestate facile habere poterat Princeps per rationes Consistorii, de quo mox.

(b) *lib.* 6.

(c) *lib.* 4. *annal. c.* 6.

(d) *lib.* 51. *p.* 457. *lit.B.*

(e) *in vita* Neronis. *c.* 18.

(f) Vopiscus *in* Probo *c.* 13.

(g) Dion *lib.* 53. *p.* 511.

(h) *cap.* 34.

universo Senatu: cujus integra potestas, ab ea sui corporis portione suo consensu in consilium Principis, una cum Consulibus, & Magistratibus coeunte præferebatur: cum ipse Augustus propter senectutem frequens in Senatu adesse nequiret. (*a*) Nec tamen satis erat e Senatoribus, atque ex Senatorum sententia Principem consilium sibi legisse, ut quod ibi statueretur tanquam legitimum, & e potestate publica profectum perpetuo permaneret: quia potestas publica & juris ratio, non in parte Senatus, neque in culmine ipsius, nempe in Imperatore, sed in universo cœtu legitime coacto considebat. Ideo Augustus decretis suis perpetuam firmitatem comparaturus impetravit, (*b*) ut generali S. C. potestas judicialis, & publica Senatus universi transferretur in consilium illud Principis: quod ab eo tempore S.C. condendi facultatem accepit, quam Princeps sibi apud populum tuebatur auctoritate Magistratuum eo convenientium qui potestatem suam in commune adducebant, suumque jus cum ceteris consiliariis & cum ipso Principe communicabant: atque huc revocanda sunt Pomponii verba in *l. 2. ff. de orig. juris* §. 2. *Constituto Principe datum ei jus esse, ut quod constituisset ratum esset*. Hoc enim de fonte, nempe de concessione Senatus jura sua Principi tribuentis, & e præsentia comprobantium Magistratuum, non e potestate ulla regia duxerunt Imperatores legitimam judiciorum & legum condendarum facultatem, e populo primum ad Senatum translatam, & e Senatu ad consilium Principis; posterioribus temporibus Consistorium appellatum; quod ubi Princeps esset, ibi consisterent Magistratus majores & primores Patrum, qui propterea, & Consistoriani comites vocabantur: inter quos, quia de publico privatoque jure statuebatur, adsumebantur & jurisperiti: qui propterea circa latus Principis agere a Papiniano (*c*) & ab Ulpiano (*d*) circa Principem occupari dicebantur. Quod consilium semel a Senatu Augusto traditum Tiberius & sequentes Principes valde retinere satagerunt; ne illo dimisso, legitimam amitterent auctoritatem. Imo illud secum perpetuo ducerunt, ut Senatum integrum, cujus potestas etiam Consistorio hærebat, apud se habere viderentur. Hinc Spartianus ait, (*e*) tempore Adriani jam transiisse in morem, ut *cum Princeps caussas cognosceret, & Senatores & equites Romanos in consilium vocaret, & sententiam ex omnium deliberatione proferret*. (*f*) Et rursus eundem Adrianum refert *caussas Romæ, atque in provinciis frequenter audivisse, adhibitis consilio suo consulibus, atque Prætoribus, & optimis Magistratibus*. Idemque (*g*) scribit, adscivisse sibi Adrianum in consilium JCtos: quos tamen Senatus probasset omnis. Alexandrum autem Severum, tradit Lampridius, (*h*) vocasse sibi in consilium ad septuaginta, quantum, ut ea forsan ætate inoleverat, S. C. condendo esset opus ad justum Senatorum numerum. (*i*) Cum autem Imperator perpetuo secum duceret jura Senatus, collata in se tanquam Senatorum uno & Senatus Principe, atque in Senatoribus aliis, inque Magistratibus, qui eum comitabantur, & eadem jura in universo Senatu integra manerent; evenit, ut Princeps cum suis consiliariis, atque Magistratibus; item & Senatus urbis universus publicam potestatem præ se in solidum exprimerent, quamvis divisis portionibus & personis & locis eam exercerent: perinde ac plures heredes, quorum singuli quidem certam hereditatis portionem certasque actiones sibi divisas, exercent, unusquisque tamen hereditatem universam & jus hereditarium omne in solidum sustinet. Siquidem tam hereditas, quam imperium inter incorporalia veniunt; & utraque in jure consistunt: ac sicuti de hereditate Papinianus ait, ita & Imperium etiam sine ullo corpore juris intellectum habet.

CAPUT XVIII.

De Communione Senatus & Principis.

UNDE Princeps cum comitatu suo eandem, ac parem, atque, ut cum vulgo

(*a*) Xiphilin. *in* August. *pag.* 217.
(*b*) Dion *lib* 56. *ann.* 766. *p.* 588. Zonar. *in Aug* Tillem. *t.* 1. *p.* 48.
(*c*) *l. jurisperitos ff. de excusat.*
(*d*) *l. verum* 11. §. *ex furto ff. de minor.*
(*e*) *in Adriano c p* 8.
(*f*) *cap* 22. *in Adrian.*
(*g*) *cap.* 18.
(*h*) *in Alexandro cap.* 15.
(*i*) Cujac. *in Novell.* 20.

vulgo Doctorum loquar, cumulativam (*) cum Senatu poteſtatem habebat: quia Conſiſtorium Principis non jure, ſed perſonis, locisque ab univerſo Senatu diſtinguebatur. Ideo appellationes, quæ perferrentur ad Principem & ad Senatum perveniſſe putabantur. Nam regulariter neque a Senatu ad Principem provocatur. (*a*) Quamvis præter ordinem aliquando, turbato judiciorum jure, ſub Cajo a Senatu ad Principem fuiſſe appellatum, obſervet Lipſius (*b*) ex Dione. (*c*) Quod oratione ſua expreſſit Adrianus (*d*) ſequentium forte Imperatorum ambitionem, aut licentiam; & aſſentationem repreſſurus eorum, qui a Principe ad Senatum per eam cauſſam provocare tentarent, quod in Conſiſtorium Cæſaris flos Senatorum & Magiſtratuum una cum ipſo Principe conveniret. Ac ne quid diſcriminis inter Principis judicium quis & Senatus ſuſpicetur, refert Tacitus, [*e*] ſub ejuſdem pecuniæ amittendæ periculo recipi provocationes ad Senatum, quo recipiebantur appellationes directæ ad Principem; ne temere, atque trahendæ ſententiæ cauſſa litigatores ad appellationis auxilium confugerent: ſcribit enim: *Auxitque Patrum honorem, ſtatuendo, ut qui a privatis judicibus ad Senatum provocaviſſent, ejuſdem pecuniæ periculum facerent, cujus ii qui Imperatorem appellavere.* Neque ſupremam, atque communem cum Imperatore Senatus auctoritatem depreſſit [**] Novella ſua LXII. Juſtinianus: qua de Novella plurimi aut negligentiores aut craſſiores colligunt, ſententiam Senatus a Principis confirmatione indiſtincte pendere. Verbum etenim *confirmare* quod ibi legitur [Græco enim exemplo caremus] non ſemper *adprobare*, ſed aliquando *ſimul firmare* ſignificat, [*f*] hoc eſt, unius calculum calculis aliorum adjicere, qui ſi ab aliorum ſententiis diſcrepet, non propterea judicium vacillabit, utcunque calculus ille ante dimiſſum judicum conſilium ſit expectandus. Quin neque hujus argumentum Novellæ ab his recte ac germano ſuo ſenſu proponitur: ſiquidem non de provocatione ad Senatum hic agitur, ſed de provocatione ad ipſum Principem. Qui etiam in cauſſis ad ſe adductis ſententiam poſcit Senatus univerſi, ſententia Principis confirmandam, ut patet, additum potius, quam detractum fuiſſe hac Novella poteſtati Senatus: quem univerſum Juſtinianus conſultum voluit, etiam cum ipſe Princeps appellatur. Quam nobis interpretationem præſtat auctoritate ſua Cujacius, [*g*] qui conſtitutionem hanc accipit de appellantibus, non ad Senatum, ſed ad ipſum Principem. Regna porro, quæ in orbe Romano ſunt, & quidem civiliora, uti regnum Galliæ, ſibi exemplum ceperunt a Romana Rep. quæ unice novit imperium cum libertate contexere. De qua Gallici Regiminis inſtitutione, Regiſque cum Senatu æqualitate, Cujacius ita teſtatur: [*h*] *Hodie moribus noſtris dum appellatur ad Senatum, appellari videtur ad Principem.* Eſt enim Princeps ex Romanorum & regnorum ad

(*) Poteſtatem populi per Senatum cum Principe communicatam fuiſſe, Noodtius quoque docet *oratione de lege Regia & Obſervationum l. I. c.* 3. quamvis negari nequeat, ſæpiſſime contigiſſe, ut Senatus auctoritas in ſolis ſe exſereret nominibus, titulis & inſignibus. Civiles tamen Principes Senatus etiam faſtigio ſæpe ſtuduerunt. Exemplum Hadriani a Senatu ad Principem appellari nolentis apud Auctorem eſt. Sed nec ad Senatum frequenter adeo appellatum fuit, poſteaquam Præfecto Prætorio, Magiſtratui plane Imperatorio, datum eſt hoc privilegium, ut ab eo appellari non poſſet *L. un. §.* 1. *D. de offic. præf. Præt.*

(*a*) *l.* 1. *ff. a quibus appell. non licet.*

(*b*) *lib.* 14. *ann.* Tacit. *p.* 321.

(*c*) *lib.* 58.

(*d*) *l.* 1. *§.* 1. *ff. a quib. appell. non licet.*

(*e*) *lib. ann.* 14. *c.* 28.

(**) Si integræ frontis eſt Procopius *in arcana hiſt. c.* 14. Senatum omnimodo parvi fecit Juſtinianus, cujus verba in *Novell.* 62. *Ut ex divina ſententia ejus Senatus calculus confirmetur*, interpretationem Auctoris & Cujacii admittere non videntur, etiamſi Senatus ibi vice Principis cognoſcat. In Gallia quoque quantum mutata res ab iis temporibus, quibus Cujacius floruit, palam eſt; etſi vel ſic verum ſit, quando Senatus appellatur, Principem appellari, quia Senatus Principis nomine jus dicit. Ultimum jus, quod Senatus exercuit, fuit facultas Prætores tres conſtituendi, quæ ad tempora uſque Leonis duravit, qui in *Novella ſua* 47. id demum abrogavit & omnia penitus a Principis cura pendere voluit.

(*f*) *l.* 3. *§. ejuſdem* 1. *ff. de teſtibus*, *ibi* alias veluti conſentiens fama confirmat rei, de qua quæritur, fidem; *vide* Natal. *ab* Alexandro *hiſtor. Eccleſ. Sec.* 4. *p.* 1. *fol.* 157. *ubi hæc adducit epiſtolæ Synodicæ Epiſcoporum Arianorum verba.* Num in Roma ſub Novato, & Sabellio, & Valentino hæreticis factum conſilium ab orientalibus confirmatum eſt.

(*g*) *in Novell.* 62.

(*h*) *ead. Novell.* 62.

ad id exemplum conditorum moribus pars Senatus, qualem se profitetur Julianus: (*a*) & contra Senatus pars Principis, qualis agnoscitur ab Arcadio & Honorio [*b*] his verbis: *Senatorum etiam (nam & ipsi pars nostri corporis sunt.)* Ex quibus Cujacius colligit, [*c*] non oportere a Principe Senatus decreta confirmari. Cur? Num forte quia Princeps vocaverit Senatum in partem suæ civilis potestatis? minime: nullam enim jure suo Princeps habebat, sed jure magistratuum susceptorum, aut ipsius communione Senatus de quo velut ex fonte publici juris Imperator potestatem partim, oblata occasione, hauriebat, partim perenniter ducebat; ut ideo Princeps pars Senatus, & Senatus pars Principis censeantur, quod simul ex Senatoribus, & Principe Senatorum uno eorumque capite universus Senatus ejusque corpus componeretur integrum. Nam in Senatum præter cognatam veteremque majestatem a Tiberii ævo concesserat majestas etiam populi: quæ utrinque prodiens in persona Imperatoris per Tribunitiam potestatem & Senatorium principatum ita exprimebatur, ut derivaretur quidem in Cæsarem; ab radice tamen sua, nempe ab Senatu nunquam avelleretur.

CAPUT XIX.

De discrimine inter Imperium & Regnum.

ID enim interfuit P. R. Imperatorem creare, non Regem, quod Imperator deducitur; Rex vero abducit a populo susceptam sibi majestatem. Cum enim Rex creatur, [qualis creabatur apud barbaros, quorum vile servitium Romani aversabantur,] in eum omnis populi potestas, & voluntas publica recta confertur: est enim, uti Rex Persarum, αυτοκρατὶς καὶ ανυπεύθυνος, ut principem illum jus fasque quandoque perturbantem, vitamque aliorum & bona rapientem, si populus tollere conetur, cogatur civilem evertere statum, & publicam commutare voluntatem, novamque inde fundare Rempub. Quo ne cives adigerentur, si Rex Regni everteret leges publicas, eum, uti moris olim erat Persarum, jurare cogebant in leges; ut cujus potestas a populo coerceri amplius nequibat, sine Regni eversione, auctoritate jurisjurandi, atque ultione divina contineretur. [*d*] Quod & de Regibus nostratibus testatur Cujacius. [*e*] At Romanum Imperatorem sumentem sibi, minime vero absumentem S. P. Q. R. majestatem; si abuteretur Imperio, licebat semperque licuit, nisi violentia militari muniretur, nulla variatione status civilis, nullaque mutatione Reipub. vel Imperio exuere, vel vita. Qua toties auctoritate usum Senatum inferius prodemus e memoria rerum gestarum. Ideo Imperatore creando, eum ad jurandum in leges non adigebant, [*f*] quia publica potestate in populo & Senatu adhuc permanente, violentiam avertere licebat illius. Regnum nimirum Remp. totam exhaurit, & cum ea majestatem universam transfert in personam unius, aut successorum: quo vel solo, vel cum posteritate, si Regnum sit hereditarium, populi seditione sublato, solvitur potestas publica, quæ in eorum persona coaluerat; nisi civile regimen ex integro nova populi voluntate restituatur. Imperium contra est cumulus magistratuum e Republica penes Senatum populumque locata continenter in Principem confluentium; ut sublato Imperatore, vel Imperio, jura magistratuum eorum refluant ad Remp. neque Imperatore damnato a proprio statu discedentem, neque Imperio illo extraordinario evulso pereuntem, sed in Senatu & in ordinariis magistratibus perpetuo permanentem. Non bene igitur Dion assequebatur sensum dominatoris populi, quando mirabatur Populum Romanum, cum Regiam potestatem per tot magistratus Imperatori contulisset, exultare tamen quod Regem non ferret. Nimirum quamvis Senator esset Dion, græcissabat tamen, neque tam serio, ac populus Romanus, discrimen expendebat inter Regem & regia pote-

(*a*) *l. 8. C. de dignit.*
(*b*) *l. quisque ff. ad l. Jul. majest.*
(*c*) *dicta Novell. 62.*
(*d*) *vide* Grot. *de jur. belli & pacis lib. 1. c.3 XVI.*
(*e*) *ad l. 3. enarr. C. de testam. & quemad. test. ordinentur.*
(*f*) Cujac. *ad d. leg. ex* Plinii *Paneg.*

potestate præditum magistratum, sive civilem, quales erant Consules, qui cum regia etiam potestate creabantur, quippe qui & in Regum loco successerant. Unde sicuti Consules, ita & Imperator, pars erant Reipub. universæ: cujus sub potestate simul cum ceteris magistratibus continebantur. (*)

CAPUT XX.

De legislatione Senatus.

TRanslatis quoque Comitiis ad Patres, transiit in Senatum jus condendarum legum, quod fuerat penes populum universum: (*a*) quo in jure summa vertitur majestatis: quæ ob superiorem rationem, & discrimen Regnum inter & Imperium neque a Senatu abscessit, neque a populo, cujus imago a Senatu reddebatur. Nam, utcumque legislatio cum Principe ipsiusque Consistorio ex S. C. a nobis memorato communicaretur; tamen ob impressum in animis antiquæ Reip. studium atque religionem; Principum placita, quæ ab universi Senatus auctoritate procederent more majorum; legis quidem habebant vigorem, [*b*] ut Jurisconsultus docet, non tamen continuo ac statim, sed postquam tempore invaluissent atque inolevissent usu & consensu civitatis: qui & sententiis judicum tribuit juris auctoritatem. [*c*] Unde Cujacius [*d*] observavit, Paullum sæpe improbasse decreta Principum, scribens: *Nec decreta Principum jus faciunt, nisi quæ invaluerint. Nam quod cognoscens decrevit Princeps, scio legem esse, sed cum hoc modo; si invaluerint.* Macrinus autem Imperator, [*e*] qui peritus erat juris, rescripta omnia veterum Imperatorum tollere statuerat, quod non ab universa Republica scilicet, sed ab unius voluntate manarent. Volebat autem, ut jure, non rescriptis ageretur: *nefas esse*, dicens, *leges videri Commodi, & Caracallæ, & hominum imperitorum voluntates.* [**]

CAPUT XXI.

De Constitutionibus Principum.

COmmunicata nimirum populi, ac Senatus cum Principe, non vero in Principem translata universa potestate, leges a Principe latæ, sive constitutiones, non à Principe tanquam ex Regia persona prodibant, sed tanquam ab oraculo Reipublicæ atque ipsius voce Senatus, quem antequam quidquam in perpetuum, ac pro universali lege statueret, oratione consulebat, apud Patres habita, eadem ratione, qua populum universum rogabat laturus legem Tribunus plebis, cujus potestatem sibi adjunctam Principes roganda lege non apud populum, ut Tribunus exercebat, sed apud Patres, qui jura omnia populi, & Rempublicam retinebant universam. Cujusmodi constitutiones, quarum habemus plura vestigia in libris Pandectarum, [*f*] figura & more apud Senatum conditæ vetustatis imitatione migrabant in legem, sive in S. C. in quod populi juribus translatis ad Patres, transfusæ fuerunt vires legis: quæ antea Patrum auctoritate, ac populi suffragiis, magistratu rogante, condebantur.

C 2 CA-

(*) Sumit hoc loco Regis vocabulum Gravina pro Rege absoluto, cum tamen apud ipsos etiam Romanos hoc nomine Reges limitibus circumscripti venirent. Ecce enim primi Reges Romanorum, Romulus & reliqui, minime absoluti erant, sed leges ex voluntate populi ferre cogebantur. Confunduntur dein jura quoque regni hereditarii cum juribus regni absoluti, & minus recte procedunt binæ differentiæ, quas dein inter Regnum & Imperium constituit, nimirum primo, tyranno in regno sublato tolli formam Reipublicæ, non tolli, si tyrannus perimatur in Imperio, & tum Reges in leges jurare, non jurare Imperatorem, cum neutrum Regno aut Imperio proprium sit, & Regnum ab Imperio solo verborum sono distet.

(*a*) Sigon. *de judic. lib.* 2. *c.* 26. *in fin.*

(*b*) *l.* 1. *ff. de constit. princip.*

(*c*) *l. si de interpretat. ff. de legibus.*

(*d*) *lib.* 29 *qu.* Papin. *l. in ration.* 11. *§. quæsitum ff. ad l. Falcid.*

(*e*) Capitolin. *in Macrin. cap.* 13.

(**) Legislatio quoque Senatus magis in speciem valebat quam re. Id enim agebant Principes, ut cum paucos facilius in potestate retinere possent, quam plures, populum per Senatum legibus obstringeret, unde Senatusconsulta ad Orationes Principum fiebant. Invalescentibus Constitutionibus Principum, Senatusconsulta quoque fieri desierunt, donec Leo in *Novella sua* 78. Senatui omnem penitus potestatem adimeret.

(*f*) *L. item veniunt §. pridie ff. de petit. heredit. l. Oratione ff. de ritu nupt. & alibi.*

CAPUT XXII.

Juramenta in acta Principum.

NEc fugiebat Imperatores eorum placita, ſicut & alia, quæ non habebant jure magiſtratus, haud ſecum ab origine ſua ferre, ſed ab auctoritate Senatus perpetuam accipere firmitatem. Ideo ne vel auctoribus mortuis a Senatu abrogarentur, vel iis adhuc viventibus tantiſper ſuſpenderentur, donec S. C. accederet, in futura Principum acta, cenſente Senatu, [a] jurabatur. Quod a Triumvirorum tempore inolevit, qui & in actis Cæſaris interemti [*] jurarunt, & poſteritati tradiderunt, ut idem quoque juramentum præſtaretur omnibus a Republica non damnatis Imperatoribus. [b] Quod juramentum cum initio reſpuiſſet, Tiberius [c] poſtea ut acta ſua muniret, libenter a Senatoribus accepit univerſis: [d] adeo ut non ex Imperatorio jure, ſed ex voluntate Senatus, per jurisjurandi religionem continuata, Principum juſſa tranſierint in legitimam poteſtatem. Quod forſan latebat in animis eorum, quos amare carpit Juſtinianus, ſive ſub ejus perſona Tribonianus [e] indignatus, quod ſupremum in legum interpretatione judicium opinione ſua Imperatori adimerent, cui uni condendarum legum poteſtas permitteretur: quaſi ſapientes illi, qui ſenſus gerebant adhuc Græcanica in urbe Romanos, ſi animum libere promſiſſent ſuum dediſſent, Triboniano, quod ultro ſibi ſumit, ſupremum nempe jus legum condendarum ſolo in Imperatore conſtitiſſe, nec perenniter ad eum fluxiſſe a conſu atque communione Senatus.

CAPUT XXIII.

De Lege Regia.

QUamobrem Tribonianus doctiſſimus una & mendaciſſimus, [**] ut aliquo colore ſuffunderet impudentiam adulationemque illam ſuam, qua Imperium Romanum in Regnum, invita Republica convertere conabatur, nactus occaſionem turbandi juris publici obruendæque antiquitatis ab emendatione juris privatorum, quorum in negotiis tota fere Tribonianea digeſtio verſatur, per commotionem, atque confuſionem illam, in quam adducere oportuit leges, antequam illius arbitrio reſtitutæ, aut interpolatæ populis redderentur; legem extulit neſcio quam Regiam, quaſi natam ex inſtitutis Romanorum, quibus antea vel ignorabatur prorſus, vel vera ſub ſpecie, nempe ſub facie veteris Reipublicæ atque ſub libertatis imagine offerebatur. Quod veluti ſalutare ſidus legentium aciem perſtricturum, & legislationis ſuæ præſidium, ac Principi novum imperandi jus comparaturum præfixit in veſtibulo librorum; ut amatores juris ipſomet initio hamum vorarent, veterumque Jurisconſultorum ita doctrinam haurirent, ut fraudem ſimul novorum legis latorum ad recentis Regni uſum imbiberent. Quamobrem ita loquitur ex perſona Juſtiniani: [f] *Cum enim lege antiqua, quæ Regia nuncupabatur, omne jus omniſq; poteſtas populi Romani in Imperatoriam translata ſit poteſtatem;*

(a) Tacit. *lib.* 1. *c.* 72.

[*] Unde patet, hoc jusjurandum primo tantum ad Acta Imperatorum defunctorum pertinuiſſe, donec etiam ad Acta futura porrigeretur. Nimium autem ſpatium inter tempora Tiberii & Juſtiniani intereſt, quam ut ab illis ad hæc argumentum ducere liceat. Juſtiniani enim ævo Imperium dudum potentiam Senatus Principum artibus labefactatam abſorpſerat, eademque tacito populi conſenſu in Principem tranſierat.

(b) Dion *lib.* 47. *p.* 337.

(c) Tacit. *lib.* 1. *cap.* 72.

(d) Dion *lib.* 48. *p.* 632.

(e) *L. ult. C. de legibus.*

(**) Mendacii abſolvi poterit Tribonianus, ſi animadvertamus, alios quoque auctores veteres ita, ut ipſe differit, locutos eſſe. Cæſari ſane omnia Divina ſimul atque humana Senatusconſulto decreta eſſe; Auguſtum autem morum legumque regimen perpetuum recepiſſe, Svetonius in vita eorum auctor eſt, quem cuncta diſcordiis civilibus feſſa nomine Principis ſub Imperium recepiſſe, Tacitus auctor eſt *Annal. lib.* 1. *cap.* 1. Veſpaſiano quoque in lege Regia poteſtatem dari videmus, ut quæcunque ex uſu Reipublicæ, majeſtate divinarum, humanarum, publicarum, privatarumque rerum eſſe cenſuiſſet, ei agere jus poteſtaſque eſſet: Quia adulatus videtur, præterii Senecam, qui de *clem. lib.* 1. *cap.* 8. *v.* 11. ad nutum Neronis nationes funditus excidi, ait & ipſius arbitrio tribuit, quos transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi: quos Reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quæ ruant urbes, quæ oriantur.

(f) *in præfat.* 1. *Digeſt.* § 7.

tem; *nos vero ſanctionem noſtram non dividimus in alias*, *& alias conditorum partes*, *ſed totam noſtram eſſe volumus*: *quid poſſit antiquitas noſtris legibus abrogare*? Quod reperitur in *C. l.* 1. *ff. eod.* §. 7. *de vet. jur. enucl.* *& Inſtit. de jure nat. gent.* §. 6. Cujus Regni novitatem Tribonianus, utcunque nullius frontis, tamen ita diſſimulare non audebat in recenti adhuc memoria vetuſtatis, ut eam lectoribus non reliquerit expoſitam, adjectis verbis [*a*] *in præſenti* : Ex qua diſcimus, antea tantæ ad poteſtatis faſtigium Principes minime aſcendiſſe. Adeo ut interpretibus, præſertim Accurſianis, & Bartolinis Romanam Rempubl. & Imperium extra Juſtinianeos Codices nunquam explorantibus luſus verborum videatur diſcrimen inter Regem & Imperatorem, quem illi non varietate juris, ſed amplitudine ditionis diſtinguunt a Regibus; quod ſcilicet Reges dominantur ſuis quiſque populis, Imperatores autem Romani orbis nationibus univerſi, quaſi P. R. ſub Imperatoris nomine ſibi Regem impoſuerit, quando ei & in eum per legem Regiam jus omne ſuum & poteſtatem contulit. Quem Tribonianus laqueum imperitis tendere potuit, non vero eruditis optime gnaris jurium populi apud quem a primæva uſque inſtitutione Reipublicæ ſi tribunitiæ ſeditiones civilia fœdera non turbarent, minime licebat ulla de re agere cum populo, niſi præiret S. C. & Patres auctores fierent. [*b*] Quomodo igitur tranſierit ad Principem populi poteſtas in condendis legibus, niſi conditione ſub eadem, qua erat apud populum, nempe ſi legibus condendis Senatus prævertiſſet auctoritas? Unde etiam ſi legem Regiam perfuſorie & ſine ullo examine accipiamus, & populi omne jus in Principem translatum demus; integram tamen legum condendarum auctoritatem in Senatu conſervabimus.

CAPUT XXIV.

De vero Legis Regiæ ſenſu.

VErum quoniam neque Cæſaris æmulatio cum Pompejo, neque perfidia Triumvirorum, neque violentia legionum, & inſolentia Prætorianorum cohortium, ſed unice abuſio pravaque intelligentia legis iſtius Regiæ Rempubl. perdidit, ideo revocabimus eam ad ſuam lucem, quam Tribonianus contra fidem monumentorum veterum obumbravit, viam inde Principi ſuo muniturus ad Regnum; & Imperio Romano generoſitatem ſuam æquitatemque priſtinam, & populorum benevolentiam cultumque reddemus, ademta invidia regiæ dominationis, a pulſis Tarquiniis ex urbe perpetuo exulantibus. Nemo profecto negaverit, Romanos in Græciam transductos cum cælo & animos una mutaſſe, fractoſque abjectione atque adulatione Græcorum, pertuliſſe nomina *ὑπάτων* & *βασιλέων ſupremorum* & *regum* pro *Conſulum* & *Imperatorum*; quibus lacerabantur aures animique Latinorum, a mutatione nominum mutationem rerum prudenter metuentium ac ſuſpicantium, ne cum regiis appellationibus regia dominatio in Imperium latenter ſerperet. Sicuti potiſſimum contigiſſe videmus S. C. quod Ulpiani tempore, [*c*] niſi quid nobis, Ulpiani nomine, Tribonianus obtrudit, legis Regiæ vocabulo vulgabatur, propter poteſtates Conſulares, Senatorias, & Populares, quæ Imperatori creato tribuebantur. Et quidem regiis inde facultatibus Imperator induebatur; ut propterea Senatuſconſultum illud legis viribus a Comitiorum translatione munitum Regia lex appellaretur: at Rex minime conſtituebatur, quia poteſtates illas Princeps non avellebat radicitus a Senatu, neque in ſuam ſolius perſonam transferebat; ſed cum eo habebat, veluti cum corpore univerſo, communes. Et tamen quia earum poteſtatum complexio legis Regiæ nomine ferebatur, facile Triboniano fuit, auctoritate legis & nominis illius, Regni opinionem Imperio comparare ab iis præſertim, ut diximus, qui non aliunde, quam a libris e Triboniana ſtrage ſuperſtitibus Reipublicæ Romanæ cognitionem & ſtudium antiquitatis exordiuntur.

Et tamen, quod miremur, quæ lex Triboniano murus eſt æneus, & cardo regiæ pote-

(*a*) *d. l. ult. C. de legibus.*
(*b*) Dionyſ. *loc. cit.* Livius *lib.* 1.

(*c*) *L. quod principi ff. de leg.*

potestatis, meminisse tantum satis habuit illius, particulam (*) vero inter leges posteris transmittendam inseruit nullam. Cur? nisi ut exaggeranda verbis ea lege, quam nobis una cum ceteris brevi morituris subtrahebat, ita involveret mentes hominum, ut plus juris in eam legem ex Triboniani testimonio conferrent opinione sua, quam re ipsa contineretur. Quamobrem ii, qui S. C. illud, quod Legis Regiæ nomine vere profertur, vel ignorarunt, vel pro lege Regia non agnoverunt quia talem potestatem, qualem Tribonianus jactat, ibi non inveniebant; aut cum Cujacio in hanc etiam fraudem inducto natam contenderunt in urbe sub priscis Regibus, & post ad Cæsares revocatam, (a) quasi regnum non Rempubl. a Rege, ut ostendimus, administrandam Romulus instituisset; aut putarunt, Augusto primum, & deinceps ceteris Regiam potestatem fuisse collatam per legem Regiam, cujus nomen tantum ad nos pervenerit: quasi adeo fuerit excors & fraudum imperitus artifex Tribonianus, ut qui tot alias minoris momenti conservarit, legem Principis sui tutelarem perire siverit; vel [quod opinionem refellit utrorumque,] quasi opus fuerit Imperatoribus singulis per suscipiendos magistratus, perque tot ambages obrepere ad potestatem Regiam, si per publicam legem ad eam recta via tetendissent; ut necesse sit, hunc errorem vel inter imperitos habitare, vel locum invenire tantum inter adulatores, qui etiam liberalia studia, quibus excellunt, in servitutem secum trahere consueverunt. Cum igitur legis Regiæ monumentum non interciderit, age videamus, qua fide Tribonianus eam Regno suo prætenderit, & qua calliditate homines ab inquisitione atque lectione illius ad novam fabulam, nempe ad sententiam, ab se inde mala fide collectam, atque ad posteros fraudulenter transmissam averterit.

CONTEXTUS LEGIS REGIÆ.

FOEDUSVE. CUM. QUIBUS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICUIT. DIVO. AUG.
TI. JULIO. CÆSARI. AUG. TIBERIOQUE. CLAUDIO. CÆSARI. AUG. GERMANICO.

UTIQUE. EI. SENATUM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATUS.
CONSULTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQUE. FACERE. LICEAT.
ITA. UTI. LICUIT. DIVO. AUG.
TI. JULIO. CÆSARI. AUG. TI. CLAUDIO. CÆSARI.
AUG. GERMANICO.

UTIQUE. CUM. EX. VOLUNTATE. AUCTORITATEVE. JUSSU. MANDATUVE. EJUS.

PRÆSENTEVE. EO. SENATUS. HABEBITUR. OMNIUM. RERUM. JUS. PERINDE.
HABEATUR. SERVETUR. AC. SI. E LEGE. SENATUS. EDICTUS. ESSET. HABERETURQUE.

UTIQUE. QUOS. MAGISTRATUM POTESTATEM. IMPERIUM. CURATIONEMVE.
CUJUS. REI. PETENTES. SENATUI. POPULOQUE. ROMANO. COMMENDAVERIT.
QUIBUSQUE. SUFFRAGATIONEM. SUAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORUM.
COMITIS. QUIBUSQUE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATUR,

UTIQUE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CUM. EX. REPUBLICA.
CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA UTI. LICUIT. TI. CLAUDIO. CÆSARI. AUG.
GERMANICO,

UTI-

(*) Imo Justiniani ævo jam adeo auctum erat fastigium Principatus, ut majestati Principis injuriosum videretur, repetere legem, qua olim potestas ejus accidebatur, tanta autem rerum simul veterum in Senatu & populo Romano ignorantia, ut nec ullius usus esset, apponere particulam legis, usu dudum abolitæ.

(a) Cujac. *Inst. lib. 1. de jur. nat. gent.* §.

UTIQUE. QUÆCUNQUE. EX. USU. REIPUBLICÆ. MAJESTATE. DIVINARUM.
HUMANARUM. PUBLICARUM. PRIVATARUMQUE. RERUM. ESSE. CENSEBIT. EI. AGERE. JUS POTESTASQUE. SIT. ITA. UTI. DIVO. AUG. TIBERIOQUE. JULIO. CÆSARI. AUG. TIBERIOQUE. CLAUDIO. CÆSARI. AUG. GERMANICO FUIT,
UTIQUE. QUIBUS. LEGIBUS. PLEBEIVE. SCITIS SCRIPTUM. FUIT. NE. DIVUS. AUG.
TIBERIUSVE. JULIUS. CÆSAR. AUG. TIBERIUSQUE. CLAUDIUS. CÆSAR. AUG.
GERMANICUS. TENERENTUR. IIS. LEGIBUS. PLEBISQUE. SCITIS. IMP. CÆSAR.
VESPASIANUS. SOLUTUS. SIT. QUÆQUE. EX. QUAQUE. LEGE. ROGATIONE.
DIVUM. AUG. TIBERIUMVE. JULIUM. CÆSAREM. AUG. TIBERIUMVE. CLAUDIUM. CÆSAREM. AUG. GERMANICUM. FACERE OPORTUIT. EA. OMNIA. IMP. CÆSARI. VESPASIANO. AUG. FACERE. LICEAT
UTIQUE. QUÆCUNQUE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. ACTA. GESTA.
DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CÆSARE. VESPASIANO. AUG.
JUSSU. MANDATUVE. EJUS. A. QUOQUE. SUNT. EA. PERINDE. JUSSA. RATAQ.
SINT. AC. SI. POPULI. PLEBISVE. JUSSU. ACTA. ESSENT.

SANCTIO.

SI. QUIS. HUJUSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSUS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA.
SENATUSVE. CONSULTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QUOD. EUM. EX. LEGE. ROGATIONEVE.
PLEBISCITOVE. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HUJUS. LEGIS. ERGO ID. EI. NE. FRAUDI. ESTO. NEVE. QUIT. OB. EAM. REM. POPULO. DARE. DEBETO. NEVE. CUI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. JUDICATIO. ESTO. NEVE. QUIS. DE. EA. RE. APUD. SE. AGI. SINITO.

CAPUT XXV.

Animadversiones in Legem Regiam.

EN legem produximus, quæ superest, integram, & simul cum facultatibus auctores & modos earum conferendarum: Dic modo sodes, quid in Imperatorem his verbis confertur, quod non a populo proficiscatur, & ad eundem sublato Imperatore non revocetur? An his collocatis potestatibus popularia jura exhaurirentur? An opus erat easdem facultates iterum tradere novis Cæsaribus per legis Regiæ repetitionem, si ea lege in perpetuum a populo ad ceteros creandos Principes abscesserant? Quid contulisset Tiberio, Claudio, Vespasiano populus, qui jam inde ab Augusto jus omne suum in perpetuum exuisset? Cur porro Caligula & Nero hac in lege prætereuntur, quorum alterius acta Senatus resciderat, (*a*) alterius memoriam uti hostis patriæ damnaverat quasi minime compotes harum facultatum, si jure suo legitima jussa justasque leges edidissent? Nam Galbæ, Othonis, & Vitellii præteritionem nihil moror; qui seditionum inter fluctus brevi tempore de Imperio dimicarunt potius, quam imperarunt, & in ipsa Imperii contentione Imperium amiserunt, e quibus etiam Galba fuerat a Senatu hostis judicatus. [*b*] Aut qui licuisset Senatui acta illorum rescindere, quorum potestas non amplius manaret a S. P. Q. R. jure omni suo spoliato; sed a lege Regia, quæ jus omne publicum per Augusti personam ad ceteros transduxerat Imperatores? Quid? Firmitas actuum & ratio legitimæ potestatis peteretur ne a principibus de auctoritate populari, si populi majestas exaruisset? Nonne enim postremo hujus legis capite habemus, ideo jussa, quæ ab Imperatore ante hoc S. C. edita erant, perpetuo consistere, quia populus ipse jusserit ea justa rataque esse; perinde ac si populi plebisque jussu acta essent? Quomodo convalescerent singulorum Principum acta ex potestate populari post novam ipsius populi volun-

(*a*) Dion. *lib.* 60. *p.* 667. *idem lib.* 63. *p* 727. Sveton. *in Nerone*. [*b*] Plutarch. *in vita Galb.* *p.* 1055.

voluntatem collectam; si jam Augustus creandique inde Principes, perinde ac futuri Reges, lege Regia omnem populo potestatem ac voluntatem eripuerunt? Tandem vel hanc habemus legem Regiam, vel aliam pleniorem. Si aliam: cedo: quam? Historicos & scriptores si excusserimus singulos, ne vestigium quidem, aut nomen invenerimus facti, quo nullum fuisset in omni Romanorum memoria memorabilius, Reipublicæ nimirum in Regnum non violenter & ad tempus, sed publica lege contra instituta majorum perpetuo transeuntis. Quorsum præterea oportebat Principem omnibus populi facultatibus indutum, eas iterum a populo facultates particulatim accipere: prout fecisse hujus testimonio fragmenti palam evincitur? Quid rivos sectabatur, qui fontem ipsum jam absorbuerat? Aut quid opus erat Imperatoribus capessere Tribunitiam potestatem singulis annis; si cum populi majestate jam illa perierat, & multo amplius Princeps e regio jure, quam a Tribunatu ferebat? Quantula enim portio fuisset potestatis, & majestatis Regiæ Majestas Tribunorum, & intercessio, sive S. C. impediendorum facultas, quæ ab eo magistratu præstabatur? Cur toties Consulatus suscipiebat Princeps, si plus regiæ potestatis ad eum lege Regia pervenerat, quam e Consulatu ipso adduceretur? Sin bona fide agere velimus, & sine fraudatione, atque cum eruditis plerisque hoc fragmentum unice pro Lege Regia recipiemus; non aliunde quam Regia de Lege argumentum trahemus illustrius ad regiam potestatem evertendam, & majestatem pristinam adhuc sub Imperio in Senatu, & populo continendam. Qua de potestate, ac majestate plures particulæ nominatim conferuntur in Imperatores singulos, eas nova lege suscepturos: quia neque cum Imperio militari commiscebantur, neque egrediebantur singulas Imperatorum personas: exemplo Imperii meri, quod cum lege detur, neque cum jurisdictione magistratus confunditur, neque a magistratibus illud accipientibus cum aliis communicatur.

Quorum similia ex lege Regia contra regiam potestatem argumenta ducebat olim Nicolaus Laurentii F. Romani Tribunatus instaurator, qui prolato in concione fragmento isto, P. R. gloriam extollebat, atque clamabat: *En testimonium, ac monumentum juris vestri, Quirites, qui suæ Imperatoribus largitores estis potestatis*. [a] Quo ille aliisque argumentis e publico jure ac veterum auctoritate petitis, publice palamque contendebat, nunquam, ne suo quidem tempore; Imperium, utcunque ab exteris nationibus administratum, a populo Romano atque a Capitolio discessisse; cujus sententiæ socium habuit primum eruditionis latinæ reparatorem Franciscum Petrarcham, qui eam profitetur in epistola qua Romanum populum ad liberatorem suum e vinculis, quibus detinebatur, ope atque auctoritate publica, precibusque totius populi liberandum hortatur. [b] At quin [excipient aliqui] ea, quæ certa lege tribuuntur, etsi non veniant jure magistratus, [c] ad eosdem tamen, per se, magistratus transeunt, atque ipsa lege deferuntur sine nova populi voluntate: veluti datio tutoris non competit quidem Prætoribus jure magistratus, sed ex lege Attilia, (d) cum ante legem illam eo jure Prætores non potirentur; Et tamen ejus legis potestate jus dandorum tutorum, creatis omnibus Prætoribus, absque novis populi actibus accedebat. Quidni igitur & lex Regia semel lata potestatem, atque majestatem perpetuo detractam populo ad futuros Principes per se transmiserit universos? Hos quo a nobis amoveamus, satis erit rogare, ut oculis utantur, animadvertentes, non perpetuam hanc esse legem, qua jura ista Imperatoribus tribuuntur, sed temporariam, & temporarias ex ea procedere potestates, non Imperatorio muneri, sed certis propriisque Imperatorum nominibus, traditas, morte illorum ad venam earum populum redituras, novaque voluntate ipsius populi, novus ad Principes proferendas: cum lege Attilia nullo tempore circumscripta Præ-

(a) *Vita Nicolai Laurentii F. populari ejus ævi lingua conscripta hæc habet:* Postea en quanta erat magnificentia Senatus (dixit) qui auctoritatem Imperio tribuebat. *Sequitur historicus*; Inde scriptum recitari jussi pactionum, & auctoritatis, quam populus Romanus Vespasiano Imperatori concedebat, *& deinceps pag. 24.*

(b) *in lib. epist. sine tit. epist.* 4.

(c) L. 1. *ff. de offic. ejus, cui mandata est jurisd.*

(d) *Instit. de Attilian. tut.*

Prætores non propriis nominibus, sed appellatione magistratus ad jus dandorum tutorum perpetuo vocentur. An enim haberemus has facultates in Vespasiani persona, nova legislatione renovatas, si ab Augusti tempore ex perpetua potestate legis in ceteros transiissent Imperatores? quorum in singulorum personis, ne dum in Tiberio & Claudio in lege memoratis, idem decretum, nisi mersisset ætas, conditum tabulisque incisum inveniremus.

CAPUT XXVI.

Ad Legem quod Principi Pandectarum de Constitution. Principum.

NE vero plus minusve hoc e S.C. falsis interpretationibus eruatur, quam ibi continetur, illud brevi explicatione percurremus, exordientes a lege: *Quod Principi* 1. *ff. de constit. Princip.* Ait lex: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem: cum lege Regia, quæ de Imperio Principis lata est, populus ei, & in eum omne suum imperium & potestatem conferat.* Ex hac regiæ potestatis assertores interpretationem petunt superioris S. C. cum potius illo ex S.C. Ulpiani sensum inde hanc in legem transductum expendere deberent. Siquidem Ulpianus, cui lex ista, nescio an bona fide, a Triboniano adscribitur, hic retulit nobis S.C. sententiam de legum latione non satis explicatam, neque plus diligenter, quam res ibi nata posceret; sed perfusorie, ac per verborum compendium, vocabulis nempe generalibus, & plenioribus, quæ solemus arripere, cum celeritati magis quam distinctioni studemus. Qualiter affectus Ulpianus facultatem legis condendæ collatam in Principem, expressit illis verbis *omne imperium & potestatem* legis nimirum condendæ, qui sensus supra descendens, [*] tacite in orationem reliquam penetravit. Nam Ulpianus familiarissimus Principis debuit ambitiosis, u-

beribusque vocabulis ornare atque sine modo ullo extollere potestatem illius. Nec tamen assentatione sua sustulerit, aut obruerit veritatem: nam optime illius oratio, & S. C. conveniunt: cum liceat, absque calumnia verborum, ita Ulpianum exponere: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem, quia lege Regia, quæ de imperio Principis lata est sive S.C. quod fert legis Regiæ nomen*, P.R. *ei*, & *in eum* [qui pleonasmus est non inelegans] *contulit omne suum Imperium & potestatem, in legibus scilicet condendis.* [**] Quod additamentum, & relatio imperii & potestatis ad solam legum lationem, offertur ab ipso argumento hujus legis, quod ad se rapit sequentem orationem, quæ quamvis generaliter concepta sit, natura tamen sua contrahitur ad rem propositam, nempe ad legis condendæ facultatem: nam si potestatem infinitam Principis ex Ulpiani verbis colligamus, directo illum opponemus superiori S. C. sive ipsi Regiæ Legi, qua non infinita, sed certis modis, ac distinctis capitibus potestas Principi confertur, ne hic repetamus, quod supra ostendimus, opus minime futurum fuisse Imperatoribus tot magistratibus gerendis, si ex hoc Ulpiani loco evinceretur populi potestatem Principi fuisse non communicatam tantum, sed & universam in eum, exuto jam populo, translatam, ut contendunt Goveanus, [a] & illius auctoritate Coccejus, aliique, [b] qui ne otiosam sinant particulam illam legis *in eum*, existimant, Ulpianum per illa verba *ei contulit*, significasse voluntatem populi erga Principem; per additionem autem *in eum*, innuisse discessum universæ potestatis a populo ad Principem; in quo non cumulativam, sed etiam privatam, ut vulgo loquuntur, potestatem collocant: molem tantam in tam lubrico extruentes, orbemque Romanum una & jus omne publicum sursum, ac deorsum levissima conjectura vertentes. Qui si noluerunt illa verba *ei*, & *in eum* habere, ut a me habentur, pro concinna brevique repe-

(*) Seu finibus eorum, de quibus supra actum erat, circumscribendus.

(**) Quæ interpretatio commentitia videtur. Nam verba Ulpiani generaliter patent. Post tempora quoque Ulpiani lex Regia plenior lata esse potest, ad quam digitum intendat Ulpianus. Porro si Principi datum jus leges ferendi, data eidem quoque summa potestas. Nomen Legis Regio, quæ in Græco sermone jam utuntur Joannes Evang. *cap.* 19. *v.* 15 & Petrus 1. *Ep.* 1. *v.* 21. facile etiam apud Latine loquentes invalescere potuit tempore Ulpiani, cum, Græcam urbem esse, jam Juvenalis quæratur.

(*a*) *variar. lect. lib.* 2. *cap.* 30.

(*b*) *ad leg. Princep. ff. de constit. Princip.*

repetitione se nsus ejusdem: quin amplectebantur explicationem Cujacii [*a*] verba *in eum* conferentis in ipsum Principem; At quis [inquit Coccejus] quis unquam audivit a populo Principi potestatem in ipsum dari Principem? imo vero recte & in ipsum. Siquidem potuisset populus ita tribuere Imperatori potestatem suam, ut Consuli vel magistratibus aliis tribuebat, qui populi judicio tenebantur: cui subjiciebatur etiam Dictator: nam & Papirium Cursorem, cum Dictator esset, provocationi ad populum cessisse legimus. Cæsari autem ita contulit, ut ei etiam remiserit potestatem, quam populus habebat in ipsum Cæsarem: per quam populi remissionem Principi diem apud populum dicere non licuisset, dum eum populus Principem esse pateretur. Quid præterea eos prohibuit Duareni explicationem [*b*] arripere, qui relativum accipit pro reciproco, ac docet, *eum* hic significasse *se*: quasi dixerit Ulpianus populum contulisse *ei*, sive Principi potestatem *in eum*, hoc est *in se*, nempe in ipsum populum, nedum potestatem, quam habebat populus in provincias. Sed non patitur Coccejus pronomen in eadem oratione varie acceptum, ut sit modo relativum in sua propria significatione, modo reciprocum: quasi non ita situm, itidemque etiam acceptum inveniatur in *lege quæ filium ult. ff. ut legat. sive fideicom.* illis verbis, referendis una hic & explicandis; *fideique ejus* [nempe heredis] *commisit* [nempe testatrix] *ut quidquid ad eum* [hoc est heredem] *ex hereditate ejus* [hoc est sui testatricis.] En *ejus* eadem in oratione vice relativi fungitur, cum refertur ad heredem, & reciproci, cum refertur ad testatricem. Tandem quidvis aliud potius moliri oportebat Porsenas istos, qui Regem P. R. reddere conantur invito, quam ad hæc absurda ruere; cum in monumentis veteribus invenientes Senatum supremam potestatem, ac summum Imperium exercentem, id non legitimæ S. P. Q. R. auctoritati adscribant, sed patientiæ Imperatoris tolerantis invasores suæ potestatis; quasi lupus, qui petulantiam agnorum benigne tulerit.

Verum quid tantopere laboramus in lege incerti sensus incertæque auctoritatis: quam legem plurimi Ulpiano adfictam autumant a Triboniano, ut Regiæ potestati, quam Principi suo parturiebat, gravioris Jurisconsulti & longioris temporis fidem conciliaret? Quid volutamus epitomen, aut perfusorie, aut mala fide concinnatam, si verba ista & germanus legis Regiæ contextus hoc S. C. nobis a Capitolino monumento proferuntur, cujus e sensu commenta & compendia quælibet explicare debemus? Eo autem S. C. quid Cæsaribus tribuatur, jam supra satis demonstravimus; reliquum est, ut obscuriora verborum illius illustremus. Ait lex:

TIBERIO JULIO CÆSARI AUGUSTO TIBERIOQUE CLAUDIO CÆSARI AUGUSTO GERMANICO.

Per *Tiberium Julium Cæsarem Augustum* significatur in lege Tiberius Nero Octaviani Augusti filius, Julii Cæsaris Dictatoris nepos qui post Octavium imperavit; quique Julius quoque Cæsar appellabatur, ut observavit Gutherus ex fastis Capitolinis. (*c*) Omisso autem Caligula, tanquam hoste patriæ, damnatique nominis cive, (*d*) subjicit lex Claudium, quem Germanici cognomentum quod hic legitur, adsumsisse, memorat Svetonius. (*e*)

Item lex ait: UTI QUOS MAGISTRATUS, &c. En luculentissimum testimonium popularis potestatis sub Imperio adhuc vigentis, offerentisque se in creatione magistratuum: quibus tribuendis omnis legitima vis commendationis Imperatoriæ non ex Imperatorio jure manabat, sed ex isto capite, unde jus suum Principis commendatio trahebat. Quo capite per illa verba *extra ordinem*, permittit populus candidatis a Principe commendatis honorum petitionem, etiamsi lege vetentur contendere ad honores, puta, quod justa ætate careant, aut justum intervallum inter unam alteramque petitionem non excurrerit, aut præsentes Romæ non profiterentur. (*f*) Nam neque absentium, neque superiorum, quos memoravimus, habenda ratio erat per leges publicas, quarum venia iis, quos

(*a*) *observat.* 15. *cap.* 30.
(*b*) *lib.* 2. *disp. cap.* 19.
(*c*) Coccej. *ad l.* 1. *ff. de const. Princ.* Guther. *de offic. domus August. lib.* 1. *cap.* 31.
(*d*) Dion *lib.* 60. *pag.* 667.
(*e*) *in Claud. lib.* 3. *cap.* 2.
(*f*) *lex agrar.* Rull. *apud* Sigon. *de leg. curiat. p.* 19.

quos Princeps commendaverit, vel quibus honores promiserit, conceditur a populo: cujus neque hac in re, neque in aliis capitibus, quibus alias facultates concedit, ullæ fuissent partes, si condendo Imperio, regnorum instituendorum ritu, potestatem & majestatem sibi abdicasset, eamque universam in munus Imperatorium contulisset. Ad magistratus autem, Principis commendatione, cum ætatis venia creatos, referendus est Ulpiani locus, (a) cujus hæc sunt verba: *Princeps enim, qui magistratum dedit, omnia gerere decrevit*; Dedisse dicitur Princeps magistratus, quos candidati minores XXV. annis, de quibus hic agit Ulpianus, a populo, Principis commendatione, per hoc legis Regiæ caput impetraverit.

Pergit lex: UTIQUE QUIBUS LEGIBUS PLEBEIVE SCITIS.

CAPUT XXVII.

An Princeps solutus Legibus intelligatur?

HOc privilegium Augusto tributum Dion refert, (b) ac sensum simul explicat illius, docetque, Imperatores eo liberari a necessitate legum τῆς τῶν νόμων ἀνάγκης sive a pœnis, quibus lex, nempe communis voluntas, transit in necessitatem, ne scilicet cum deliquerit Princeps, puniatur, ut Græci legum doctores interpretantur ἤγουν ἁμαρτήσας οὐ κολάζεται; cum haudquaquam eximatur Princeps a vinculis honestatis, quæ leges perpetuo comitatur, quæque tantam a natura ducit auctoritatem, ut Imperatores (c) pronunciaverint, *majus Imperio esse submittere legibus principatum*; & Alexander (d) sanctissime scripserit, *nihil tam proprium Imperii esse, quam legibus vivere*; *utcunque lex Imperii*, qua S. C. hoc meo & plurium judicio indicatur *solemnibus juris Imperatorem solverit*. Unde neque a communi gentium fœdere, neque a nexibus humanæ societatis eximitur Princeps, neque legibus illis, quibus susceptum a se regimen incumbit. Imperantium, siquidem nulli licuerit, perfractis publicis legibus evertere id, cujus causa imperat. Omni enim privilegio statim excidet, quisque accepta potestate abutatur contra Rempublicam, quæ communis salutis communisque honoris causa Principem peperit & honoravit: exheredationem namque meretur, quisquis filiorum parentem oppresserit. Quod nobis suggerunt Severus & Antoninus, (e) cum fatentur, se quamvis legibus solutos, vivere tamen legibus, nempe causa legum: quarum tuendarum gratia vivit Imperator; cum vocem legibus non sexto, sed tertio casu positam autumem; præcipue, quia ex auctoritate legum Principum pendet auctoritas; propter quam rationem Imperator se legibus alligatum profitetur. (f) Hoc autem capite, quo plurimum extollitur Imperator, minime tamen deprimitur, sed potius sustinetur auctoritas populi, tum quia populus, dum concedit, palam se fert publicæ potestatis auctorem; ut privilegio Princeps jure fruatur, donec sibi per populum & Senatum gerere Remp. licuerit; tum quia ex S. C. verbis non omnibus, sed certis legibus solvitur; nempe iis, quibus condendis adjectum fuerat, ne Principes tenerentur: atque ita Dionis locum, ubi Princeps dicitur solutus legibus, Cujacius interpretatur, (g) nec enim vitiatur sensus orationis; nam enunciatio hæc *solus est legibus*, illi etiam recte congruit, qui non omnibus, sed solemnibus juris, (h) uti sunt solemnia manumissionis, (i) & aliquibus legibus fuerit solutus: uti solutus erat Princeps lege Papia Poppæa, sive legibus conjugalibus & caducariis, quæ etiam per eminentiam appellabantur leges; ad quas scripserat Ulpianus, cujus locum ad eas solas leges pertinentem, ut monet inscriptio leg. princeps ff. de legibus, Tribonianus ad leges protulit universas; ut auctoritate Ulpiani Principem ab omnibus legibus solutum esse persuaderet illis, qui magis verbis ejus ducuntur, quam totius testimonio antiquitatis, cum qua consonat & ipsa Triboniani composito legum: cujus pluribus ex locis suæ ille fraudis coarguitur. Nam non modo e Dione (k) discimus, Augustum supra justam portionem Liviæ reli-

 ctum

[a] *L. quidam 57. §. de re judic.*
(b) *lib 53. pag. 509 & 516.*
(c) *L. digna vox 4. C. de legib.*
(d) *L 3. C. de testam. & quemadmod. test. aper.*
(e) *Instit. quib. mod. test. infir. & ult.*
(f) *d. l. 4. C. de legibus.*
(g) *obs. 15. cap. 30.*
[h] *L. 3. C. de testam.*
(i) *L. apud eum ff. de manumiss.*
(k) *L. 56. p. 590.* Cujac. *obs. 15. cap. 30.*

ctorum, petiisse a Senatu veniam legis Voconiæ, quam certe veniam non petiisset, si leges omnes habebat in sua potestate, aut si earum potestate non habebatur; sed docemur etiam ex libris juris, teneri principes lege Falcidia & lege Glicia de inoff. testam. (*a*) & testamentariis pluribus (*b*) aliisque omnibus, in quibus nominatim non erat exceptum, ne tenerentur: ut ex legis Regiæ capite isto colligitur. Nam quamvis contemtarum legum Principes pœnam non subirent, nisi quando a Senatu capite damnati cum vita Imperium & privilegia ipsius amitterent; verecundia tamen dum imperarent & pudore obligabantur (*c*) & opinione civium tacito eos judicio plectentium: Paullo siquidem (*d*) judice, is, *qui leges facit*, *pari majestate legibus debet obtemperare*. Porro ut reliqua S. C. hujus expediamus, habere Senatum licebat magistratibus majoribus, ideoque etiam Prætoribus, si urbe aberant, qui majori cum imperio essent. Quod jus etiam Principi tribuitur, & tribuendum erat ex lege; cum non veniret a munere Imperatoris. Unde lege opus habuit, ut posset cogere Senatum, quando Consulatum non gereret. Senatusconsultum autem per discessionem fiebat, cum Senatores in sententiam alicujus non verbis, sed pedibus tacite conveniebant, discedentes a suo quisque loco ad eum, cujus sententiam probabant. (*e*) Quod item in hoc capite legitur *remittere Senatum*, significat rem in posterum diem Principis auctoritate differre. (*f*) Additur de proferendo pomœrio, quod non Cæsaribus tantum, sed omnibus iis concedebatur, qui fines Imperii Romani suis victoriis propagasset. (*g*) (*).

CAPUT XXVIII.

De auctoritate Senatus, & potestatis civilis in militarem ex jure Gentium.

Satis adhuc ostendimus, potestatem civilem ad Imperatorem creatum non ab ipsa creatione manare, sed a S. P. Q. R. voluntate suam ei majestatem contribuentis, partim tradendis magistratibus, partim repetendis legis hujus Regiæ capitibus. Nunc duriora tentabimus, atque contendemus, ne quidem Imperium illud militare sola voluntate militum in Imperatoris persona constitisse sine S. C. quo totius Reipublicæ consensus proferebatur. Quod tam ex jure gentium, quam ex jure Romano comprobabimus. Siquidem jure gentium exercitus pars est civitatis, cui ministrat, cujusque potestate continetur; cum ad usum Reip. milites conscribantur, ducique ad Reip. conservationem aut propagationem creato committantur. Quamobrem non potest a corpore militari præferri jus universæ civitatis; nisi civitas ipsa se duci eorum tradiderit: nec milites civilem ullam particulam juris nanciscuntur, nisi civium numero censeantur: non raro enim ex exteris milites conducuntur, aut leguntur e sociis. Et qui cives militiæ nomina dederunt, publico civitatis jure seorsum a ceteris civibus, & procul a corpore universo minime potiuntur: cum non a suo singulorum jure, sed a communione totius corporis civilium rerum gerendarum potestatem cives accipiant: nec Resp. transeat in

---

(*a*) L. 4. *C. ad l. Falcid.* Papin. *l. Imperator ff. de inoffic. testam.* Cujac. *d. obs.* 15. *cap.* 30. & *lib.* 16. *cap.* 35.

(*b*) L. 3. *C. de testam. & quemadm.*

(*c*) *vide* Cujac. *enarr. C. l.* 3. *de testam. & quemad.*

(*d*) *lib.* 4. *sent.*

(*e*) Gell. *lib.* 3. *cap.* 18.

(*f*) Gell. *lib.* 14. *cap.* 17.

(*g*) Tacit. *lib.* 12. *hist. cap.* 23.

(*) Non potest de potestate Principis differi ut de ente metaphysico, semper invicem retinentibus Principe & Populo, mixtisque quæstionibus juris & facti. Ipsi Imperatores dum id agunt, ut soli præsint rerum summæ, populo sæpe specie & coloribus adscititiis illudunt, & eodem tempore legibus se solutos & alligatos profitentur. Ex quo rescriptis quoque & Decretis & Edictis Principum jus novum constitui cœpit, nemo dubitet, Principes supra leges fuisse. Quod de temporibus Justiniani multo magis verum est, qui non ipse tantum complurima constituit, sed & innumeris veterum Principum Rescriptis vim legis universalis dedit. Interpretatio Auctoris, qua vocem, legibus, in tertio casu accipit, nimis arguta videtur. Legem Gliciam jam supra e numero legum eliminavimus, etsi certum sit, teneri Principem querela inofficiosi testamenti *L.* 8. §. 2. *J. de inoffic. testam.* Quamvis autem leges ex sensu Paulli & Ulpiani ad solas leges Papias Poppæas referri debeant: minus tamen succensendum est Triboniano, de Principe omnibus legibus soluto id affirmanti in dudum laxatis Imperii finibus.

in castra, sed hæreat, insideatque perpetuo in civitate, ubi radicibus suis, nempe legibus, institutis, & ritibus, continetur; Civitas autem vivit in corpore integro civium in suos ordines descriptorum, & ad exercitium publici juris rite convenientium. Ideo Antonius, ut edicto suo adversariorum auctoritatem everteret, exprobrabat Quiritibus; quod castra Pompeji Senatum appellarent. Quia igitur jus belli, quo ducis potissimum creatio continetur, manet in Republica simul cum ceteris juribus majestatis, quorum nihil a militibus in bellum abducitur, nisi quantum eis ab ipsa, cui militant, Rep. mandetur; absurdum fuerit militare Imperium consensu militum transire in aliquem sine auctoritate illius Reip. cui bellum geritur, & a qua cingulo induuntur; ne famuli jura usurpent sibi dominorum, neve pars a corpore avulsa munere fungatur totius corporis. Quamobrem jure gentium neque civilis, neque militaris rei tradendæ potestatem habent milites, sed exercitium tantum illius a Repub. mandatum: cum facultas ipsa rei militaris mandandæ portio sit ipsius civilis potestatis, minime cum corpore militari abeuntis, sed in Republica vel Regno perpetuo permanentis.

CAPUT XXIX.

De Auctoritate Senatus, & potestatis civilis in militarem ex jure Romano.

NUnc ex veteribus Romanorum institutis palam faciemus, militare Imperium nonnisi lege, vel S. C. mandari potuisse, adeo ut miles voluntatem tantum suam Imperatori tribuerit, Senatus vero & populus legitimam auctoritatem. Cum enim omnia instituta veterum publica, unde prodit ratio civilis, ita firmiter hæreant, ut rerum variatione difficulter convellantur, tum ea præcipue, quæ a religione in animos hominum demittuntur. Unde urbis parentes Romulus, Numa, Regesque alii, quorum prudentissima initia felicitatem peperere posterorum, ne leges & instituta; quibus futuram Imperii magnitudinem moliebantur, ullo unquam tempore dilaberentur; neve fundamenta Reip. abriperentur motu cursuque perpetuo ac vario rerum humanarum; ea ritibus implicuere sacris, & veteris illius superstitionis auctoritate ita munierunt; ut Remp. populus non tam a magistratibus, quam a commentitiis illis Numinibus, quibus virtutis eventus assignabantur sustineri, atque augeri existimaret: dum legibus jubendis, & creandis magistratibus, consilia, quæ caperet a propria prudentia, tribueret Diis; quos per augures de cœlo servantes, consulebant captis auspiciis, quibus veluti nunciis divinæ voluntatis res a populo gestæ comprobabantur: ut magistratibus, & legibus a Deo repetitis, cives non humana tantum, sed divina etiam & æterna ultione subjicerentur.

CAPUT XXX.

De auspiciis & lege curiata.

QUa de causa comitiis centuriatis, & curiatis, quibus leges ferebantur, & creabantur magistratus, quibusque Reipublicæ majora negotia tractabantur, ita jus auspiciorum attexuerunt, ut nihil apud Romanos justum haberetur, aut legitimum, nisi fuisset auspicatum; [*a*] & quidquid numine auspicioque careret, inauspicatum, sive injustum, nefasque diceretur. Quamobrem Cæsar, qui Rempublicam violenter occupaverat, ne religione amitteret, quod armis arripuerat, comitiis, & auspiciis utcunque simulatis, injustam sibi dominationem confirmabat: nam, sine illorum umbra, ne colorem quidem justi obtineret Imperii, unde Lucanus [*b*].

> *Fingit solemnia campus,*
> *Et non admissæ dirimit suffragia plebis,*
> *Decantatque tribus, & vana versat in urna,*
> *Nec cœlum servare licet: tonat augure surdo,*
> *Et lætæ jurantur aves bubone sinistro.*

Non mandabatur igitur Imperium, nisi lege Curiata, quia curiatis comitiis, sive veris, sive per triginta lictores triginta Curias referentes, adumbratis, inerat jus auspiciorum, quibus creandus erat Imperator; nempe is, qui ductu auspicioque suo regere debebat exercitum & bellum administrare: [*c*] unde illo auspicato, comitiis

[*a*] Dionys. *libro primo pagina* 81. *numero* 35.

[*b*] *lib.*5. *v.*392. (*c*) Cic. *de orator. lib.*1.

mitiis curiatis, auſpiciorum cauſa, retentis, creabatur, & ita creatus in Capitolio accipiebat auſpicia, ſub quibus milites duceret, (*a*) veluti Jovis Capitolini, & Martis Quirini miniſter. Nam, niſi ex urbe auſpicia duxiſſet in caſtra, nihil auſpicato gerere potuiſſet, ideoque inutilem poteſtatem inter milites jactaſſe.

Qui ritus auſpiciorum, auſpiciiſque nexa civilia inſtituta exorto Imperio minime interire potuerunt, quia ſimul cum imagine veteris Reipublicæ religionis nexu tenebantur. Quam religionem ſimulare ſaltem & adumbrare cogebatur quiſquis utcunque impius dominator: niſi convellenda religione ruere ipſe voluiſſet. Unde diu etiam poſt Chriſtianorum Imperium, ſimulacra veteris ſuperſtitionis, civilium inſtitutorum cauſa, permanſerunt. Cum autem Comitiorum omnium jus una cum jure auſpiciorum iis adjuncto tranſierit in Senatum; poteſtas legis curiatæ conceſſit in S. C. ſine quo nemo juſtus erat Imperator, quamvis a militibus appellatus; quia milites & poteſtate civili carebant; & jure auſpiciorum, quibus ſublatis, civilis aut militaris nulla conſiſtit auctoritas. Quæ auſpiciorum, publicæque auctoritatis religio, mandando Imperio, adeo inſidebat animis Romanorum; ut quamvis C. Marcius rem Romanam in Hiſpania, Scipionum clade prolapſam, inopinato reſtituerit; eum tamen a militibus ducem, ſine Senatus auctoritate creatum, nullo modo tulerint, indignantes, quod ſine auctoritate Patrum, ſe *Proprætorem* inſcripſerit, nulloque modo permittentes, ut *Proprætori* ei reſcriberetur. *Rem enim*, ut ſcribit Livius, (*b*) *mali exempli putabant, Imperatores legi ab exercitibus, & ſolemne auſpicatorum Comitiorum in caſtra, & provincias procul ab legibus magiſtratibuſque ad militarem temeritatem transferre*: prudenter prorſus, nam niſi Senatus auctoritas militem continuiſſet; ne coaleſcere quidem potuiſſet Reſpublica illa militaris, quæ, quo pluribus pollebat viribus, ad perdomandas nationes, eo validioribus nexibus indigebat ad coercendos, ac moderandos ex uſu Reip. nationum domitores: quos in poteſtate ſua nunquam habuiſſet, neque ab ipſius urbis direptione avertiſſet, ſi militum in voluntate jus Imperii condidiſſet, non in legibus publicis, ritibuſque ſacris; quorum auctoritate Imperium antea quidem a populo univerſo lege Curiata, (*c*) poſtea vero a Patribus ex S. C. mandabatur. Quamobrem in Senatu conditam auctoritatem omnem publicam, ibique ab initio a Romulo auſpicato conſtitutum profitetur Otho (*d*) apud Tacitum, his verbis:

Quid vos pulcherrimam hanc urbem domibus, & tectis, & congeſtu lapidum ſtare creditis? Mutæ iſta & inanima intercidere, ac reparari promiſcue poſſunt, æternitas rerum, & pax gentium, & mea cum veſtra ſalus, incolumitate Senatus firmatur. Hinc auſpicato a parente & conditore urbis noſtræ inſtitutum, & a Regibus uſque ad Principes continuum & immortale, ſicut a majoribus accepimus, tradamus. (*)

CA-

(*a*) Livius *lib.* 4. Cic. *de leg. Agrar.* Sigon. *de leg. Curiat. cap.* 5.

(*b*) *lib.* 26. *cap.* 2.

(*c*) Sigon. *de lege Curiat. c.* 11. *l.* 1. §. *qui mandatam ff. de offi. ejus, cui mand. eſt juriſdict.*

(*d*) *lib* 1. *p.* 447.

(*) Ultra progreſſus Auctor contenderat, Imperium Imperatoribus a ſolis militibus conferri non potuiſſe, primo, in capite viceſimo octavo, ex ratione juris gentium, quia milites ſint tantum pars Reipublicæ, iique proinde non poſſint perferre jus univerſæ civitatis, tum capite ſequenti, quia Romæ nominatim auctoritas legitima a Senatu & Populo tribui debuerit, militibus autem nihil niſi honos obſequii Senatui debiti relictus ſit. Subjicit hoc capite, id porro vel ideo non potuiſſe; quia Imperatoribus auſpiciis opus fuerit ad rite ſuſcipiendum Imperium, legitima autem auſpicia fieri nequierint niſi precedente Senatusconſulto. Sed ut jure gentium nihil impedit, quo minus ſumma poteſtas a potiſſima Reipublicæ parte deferatur, eamque partem conſtituant milites, ſic Romæ in rerum id uſu eveniebat, ut occupata Republica milites & in tuendo & in deferendo Imperio; auctoritate Senatui prævalerent. Argumentum, quod ab auſpiciis petitur, minus validum eſt, cum auſpicia præcedentibus Senatuſconſultis adhibita fuiſſe & Auctor agnoſcat, & aliunde conſtet. Sed hæc Senatus aucteritas tum dicis cauſa adhibebatur. Illud cæterum memorabile, Conſtantinum interdicta, ſub pœna capitis, aruſpicina privata, publica eam a Senatu & magiſtratibus exerceri ſiviſſe in *L.* 1 *C. Th. de malefic. & mathem.* quam præter Gothofredum illuſtrat Relandus in *Faſtis Conſularibus*, *p.* 309.

CAPUT XXXI.

Quale fuerit Imperium Cæsarum.

NOn enim aliam (*) tulit naturam Imperium Cæsarum ab Imperiis, quæ ante Cæsarum creationem, cum res poſceret extra ordinem, vel privato, vel magiſtratui decernerentur: quale fuit Imperium, quod a populo Auguſtus omnium Cæſarum auctor & parens, primo ad quinquennium, ne in ſuſcipionem Regni cum aliis triumviris veniret; (*a*) poſtea decimo quoque anno pacandis provinciis accipiebat, quodque per eandem cauſam ſibi tota vita continuatum patefecit poſteris: qui ne plus quam Auguſtus ſibi viderentur adrogare, retentis ludis decennalibus, Imperii repetitionem per temporum intervalla ſimulabant, ut ſupra ſignificavimus. Cujus Imperii exempla jamdiu ante Reſp. dederat plurima; tum in ipſius Octaviani perſona, quem utpote admodum adoleſcentem legibus a populo ſolutum Senatus, ex ſententia Ciceronis, Propratore miſit, & Imperatorem creavit adverſus Antonium; tum in perſona Cn. Pompeji ad bellum Senatorianum & Piraticum, & rei frumentariæ cauſa Proconſulis; (*b*) itemque Caji Cæſaris ad Gallicum, & P. Scipionis ad Hiſpanicum, & aliorum ſive magiſtratuum, ſive privatorum; quibus magiſtratus adjungebatur, quia Imperii jure poteſtatem tantum accipiebant in milites ſacramento ſibi obnoxios; (*c*) jure vero magiſtratus, & appellatione ſive Proconſulis, ſive Proprætoris poteſtatem accipiebant in ipſos provinciales & Provincias, per quas, aut in quas ducerent exercitus, ad militare Imperium facilius expediendum. Cum autem olim militaris, & Proconſularis Imperii tantum portio, æque ad tempus certis civibus mandaretur; Cæſaribus inſtitutis tribuebatur univerſa, & infinita per Imperatoris nomen & Imperium Proconſulare, quod ut ut recentioribus temporibus in Imperatorem, tacito populi conſenſu forſan tranſierit, quippe quia ſine illo minime poterant Imperatores explicare Imperium illud militare ac bellum ubique adminiſtrare, cogendis Provincialibus, conſcribendiſque militibus, & pecuniis ad ſtipendia imperandis; initio tamen non nominibus tantum, ſed etiam temporibus actibuſque diſtinguebatur, nec ſimul cum Imperio militari Proconſulare tradebatur; ne ſi confunderentur, obſoleſceret Senatus auctoritas: quæ binis deferendis Imperiis repetita, & multiplicandis actibus multiplicata crebrius emergebat. Quamobrem Dion (*d*) refert, eas poteſtates omnes, quas Imperatores accipiebant, quamvis ſuis temporibus conferrentur ſimul, tamen ſingulas antea certa lege fuiſſe mandatas: adeo ut prius quidem pluribus vicibus; poſtea vero ſemel Senatus efferretur auctoritas in poteſtatibus tribuendis, iiſque titulorum diverſitate ſecernendis, ne aut coiiſſe ſimul, aut tanquam civilia militaribus hæſiſſent, & magiſtratus cum Principatu coaluiſſent imperitis rerum civilium, quæ ſeorſum per ſe conſiſtebant, in Imperatorium titulum transfuſa viderentur.

CAPUT XXXII.

De Imperatorum creatione.

QUæ Imperatorum creatio etſi S. C. & Patrum auctoritate compleretur; apud hiſtoricos tamen haud raro invenitur tributa militibus; non quia jus aliquod ab eis conferretur, ſed quia Patrum auctoritas eo plerumque vertebatur, quo militum voluntas tenderet: adeo ut Imperatoris creatione milites voluntatem ſuam, vel appellando, vel purpura eum induendo ſignificarent; Patres vero, quem acclamatione ſua exercitus petebat, Imperatorem inſtituerent: quando potentiori exercitu, qui a Patribus ſtaret, militum votis repugnare nequirent, ut omnium Imperatorum creationem, cujus initium proceſſerit a militibus, ita debeamus acci-

(*) Imo, quis credat, Imperatorum, occupata Republica non aliam, quam libera ea fuiſſe poteſtatem, cum iis tot egregia jura ipſa lege Regia conceſſa, legamus. Porro quæ de ſingulis dignitatibus, Imperatoribus, ſingulis legibus Senatuſve conſultis delatis, dicuntur talia ſunt, ut ipſe Gravina agnoſcat, locum iis dari non poſſe, niſi in ſolis Imperii incunabulis.

(*a*) Dion *lib* 48. *p.* 379.
(*b*) Dion *lib.* 39 *p* 96.
(*c*) Sigon. *de lege Curiat. c.* 6.
(*d*) *lib.* 53. *pag.* 509.

accipere, quemadmodum Neronis creationem describit Tacitus (*a*) his verbis *Illatusque castris Nero, & congruentia tempori præfatus, promisso donativo, ad exemplum paternæ largitionis, Imperator consalutatur, Sententiam militum secuta Patrum consulta.* Et quoniam vulgo, ac semper ad Imperatorem justum ac legitimum futurum accedebat S. C. propterea historici de more transeunt in medio posita, satisque habent voluntatem referre militum, neque Senatus operam fere commemorant, nisi quando novus Imperator initium & culmen fortis suæ a Patribus unice acciperet. Nam neque historicorum est adhibere cautiones Jurisconsultorum, neque si quis Catholicum Episcopum a Sacerdotum collegio creatum nostris temporibus referret, propterea Pontificis Romani auctoritatem, quam reticuisset, exclusisse censeretur; nam quid ineptius, quam quoties usuvenit id repetere, sine quo minime res gesta consisteret? Quid frigidius, quam illa inculcare, quæ propter eorum necessitatem, atque usum animis omnium præsumuntur? Hinc Tacitus, postquam Vespasianum ad Imperium sublatum ostendit, breviter adjicit: *Senatum ei cuncta Principibus solita decrevisse:* Facultates nempe istas, & munera civilia, & militaris imperii confirmationem, qua militum voluntas adprobabatur: ut palam ex hoc evincatur, eadem in singulis Imperatorum creationibus fuisse repetita; prætermissa vero esse tum ab eo, tum ab historicis aliis sæpe, quia vulgo paterent: nec nominatim Senatus partes fuisse commemorandas, nisi cum non auctoritatem tantum, sed & opem, consiliumque suum Patres præstitissent; aut appellati a militibus Imperatores non ante quod a militibus offerebatur accepissent, nisi postquam intellexissent Senatus voluntatem; cum aut contendere armis nequirent, aut legum auctoritatem violenter partam non minus turpem sibi, quam periculosam existimarent.

(*a*) *annal. lib.* 12. *cap.* 69.
(*b*) *lib.* 1. *hist.*
(*c*) Vopisc. *in Aurelian. c.* 40.
(*d*) Sveton. *in Galb. c.* 10.

CAPUT XXXIII.

De Senatus auctoritate in creatione Imperatoris.

QUa opinione qui pervolvet historias passim creandis Imperatoribus, intuebitur Senatus potestatem explicatam, non tantum per seriem priorum inde ab Augusto exorsam; sed etiam posteriorum, quorum creationem ad se milites traherere cœperunt, post detectum in legendo Galba illud, quod Tacitus appellat (*b*) *Imperii arcanum; posse Principem alibi quam Romæ fieri*: hoc est postquam agnoverat exercitus vires suas, atque comperierat, quem exercitus ducem legisset, ei Senatum oportere legitimam conferre potestatem; ni vane sperarent Patres jure se ac legibus potentiam & violentiam superaturos. Unde prudenter monuit Tacitus Imperator, non esse committendam injuriæ militum auctoritatem Senatus, ideoque militum ante judicium explorandum; alioquin, ut ille animadvertebat, nisi fieret a militibus, quod a patribus diceretur, & electi periculum fuisset, & eligentis invidia. (*c*)

Cum autem jus Imperatoris creandi esset unice penes Senatum; Galba, cui primo in provincia milites imperium obtulerunt; antequam a Senatu probaretur, legatum S. P. Q. R. se profitebatur, (*d*) neque Cæsaris appellationem suscepit, nisi postquam ex nunciis urbe cum S. C. missis omnes in verba sua jurasse cognovit. (*e*) Et Otho, Galba interemto, imperium quod violenter arripuerat, impetrare voluit a Senatu, a quo & sacramentum & Cæsaris atque Augusti appellationem accepit. [*f*] Item Vitellio refert Tacitus tributa omnia fuisse initio Principatus, quæ tempore intermisso aliis principibus, decernebantur. *In Senatu* (inquit) *cuncta longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur.* (*g*) Verum neque Otho dignus est, unde proferatur exemplum, neque Vitellius, qui a militibus in Germania Imperator consalutatus, incer-

(*e*) Dion *lib.* 63. *p.* 727. Plutarch *in vita Galb. p.* 1053.
(*f*) Plutarch. *in vita Galbæ in fin.*
(*g*) *histor. lib.* 2. 55.

incerto jure fluctuans, Augusti nomen distulit, Cæsaris in perpetuum recusavit; (*a*) adeo ut seditionum potius tumultuarii duces hi fuerint, quam Imperatores P. R. Quamobrem trium horum principatum *Imperium incertum*, *& vagum* appellat Svetonius; (*b*) ideoque, ut supra indicavimus, lex Regia nomina eorum haudquaquam recepit. Quo unice argumento contra omnes vicerim sincerum illud ac germanum esse monumentum; tantum abest, ut inde ulla suspicio aut nota falsitatis oriatur. Vespasiani creationem S. C. munitam idem nobis monumentum fundando illius Imperio conditum offert, præter historicorum Taciti (*c*) & Svetonii (*d* testimonia. Titum vero & Domitianum filios in ipsa patris creatione jam Senatus Cæsares appellaverat: (*e*) quæ appellatio, ut mox ostendemus, pignus erat publicæ voluntatis, ac spes Imperii sponsioque illius, cujus fiebant compotes. Augusto extincto, nisi expresse Senatus a pristina voluntate decessissent. Nam Cæsareum nomen primo hereditatem Julii Octaviano delatam significavit, postea designationem ad Imperium, ad cujus spem per eam appellationem vocabatur a Senatu Imperatoris naturalis filius, vel adoptivus; ut in Augusti familiam adscitus & patris potentiam nactus favorem prætorianorum, & paternam sibi factionem adjungeret; eaque via post patris mortem perveniret ad Imperium, & impetraret Augusti nomen, quo plena & perfecta dignitas atque potestas Imperatoria exprimebatur, cum per Cæsaris nomen tantum exordium & spes adumbraretur illius. Quamobrem cœpit postea Cæsarum dignitas, utpote Imperatoriæ familiæ nota, tribui ab ipsis Imperatoribus, quorum arbitrio deprimebatur, aut extollebatur potestas Cæsarum: qui sub patris tyrocinio in munere Imperatorio exercebantur, ejusque viribus ita munibantur, ut, Imperatore mortuo, cogeretur Senatus, aut civile bellum, aut imperium, sive nati, sive adoptivi subire Cæsaris. Porro Heliogabali tempore Cæsaris appellandi solius Senatus erat potestas: Lampridius enim (*f*) scribit, Heliogabalum, quem pœnituerat adoptasse Alexandrum, Senatui mandasse, ut Cæsaris nomen illi abrogaret.

Nervam, legionibus poscentibus, Patrum omnium plausu ad Imperium sublatum scimus. (*g*) In Trajanum a Nerva patre Imperii consortem adscitum, Senatus adoptione probata, & Cæsaris ei cognomento tributo, una cum populo universo consenserat, eo plauso atque utilitate orbis terrarum, ut si tot aliis nominibus nullis, tamen unice ob Imperium Trajano pariundum, Imperium Nerva meruisset. (*h*) Adrianus etsi statim a Trajani morte Imperium a militibus oblatum Antiochiæ in Syria suscepisset; continuo tamen illud a Senatu postulavit per literas, quibus veniam a patribus petens, excusavit militarem festinationem ac motus exercituum, quibus se ducem negare, salva Rep. minime quiverit. (*i*) Antonino Pio Senatus judicium suum jam ab eo usque tempore tribuerat, quo a patre Adriano adoptatus in curia Proconsulare Imperium, & Tribunitiam potestatem ex S.C. cum patre participavit: (*k*) quibus titulis tantum Imperatori congruentibus Imperator fuerat a Senatu designatus. M. Aurelius, qui adoptatus (*l*) & Cæsar appellatus, & in societatem Tribunitiæ potestatis adscitus ab Antonino Pio fuerat; post illius mortem a Senatu non probatus tantum, sed & coactus accepit imperium: utpote Platonis discipulus, nec verbo, sed re philosophus ad supremam potestatem, tanquam ad scopulum propriæ tranquillitatis, votisque atque precibus populorum, non sua sed illorum causa unice accessurus. Is Imperator omnia philosophiæ præcepta, quæ propriis reddiderat exemplis, fœde conturbavit, extollendo filio suo Commodo gladiatore scelestissimo, quem adhuc puerum Cæsarem appellatum, & ante justam ætatem

(*a*) Sveton. *in Vitell. cap.* 8. Plutarch. *in vita Galbæ* Tacit. *hist. c.*62.
(*b*) *Init. vitæ Vespasian.*
[*c*] *lib.*4. *hist. cap.*3.
(*d*) *In Vespas.*
(*e*) Dion *lib.* 66. *p.* 744.
(*f*) *In vita Heliog. cap.* 13.
(*g*) Dion *lib.* 67. *pag.* 769. Aurel. Vict. *epit. in Nerva*.
(*h*) Dion *lib.*69. *p.*770. *&* 771. Plin. *in Paneg.*
[*i*] Dion *lib.*69. *p.*788. Spart. *in Adrian. c.*6.
(*k*) Capitolin. *in vita Adrian. cap.*4. Dion. *lib.*69. *p.* 796. *& seq.*
(*l*) Capitolin. *in Antonin. cap.*5. *&* 6. *&* 7.

tem damno publico ſolutum legibus, ad ſummos magiſtratus erexit, indeque ad conſortium Tribunitiæ poteſtatis, ac denique ad ipſum Imperium, (*a*) non militum opera, ſed ſummarum opinione virtutum, quibus ſibi Marcus adeo Senatus, & populi animos obligaverat atque ſubegerat, ut facile illi fuerit, Senatu haud invito, Rempublicam imprudentiſſime filio tradere diripiendam.

Pertinax a Læto Præfecto Prætorio, & ab electo cubiculario deductus in caſtra, militum animos exploraturus, in Curiam inde conceſſit, non tam accepturus, quam recuſaturus Imperium; quod demum non auctoritate tantum, ſed precibus etiam Senatorum admiſit. (*b*) Adeo ut plurimi cum Patribus gratularentur, quod Pertinacis Imperio Commodianam factionem demum evaſiſſent, & Pertinax, apud Herodianum, (*c*) graviſſima oratione a Senatu habita, ei tantæ dignitatis faſtigium acceptum tulerit τῆς προσούσης παρ᾽ ὑμῶν τιμῆς *obtigentis mihi a vobis honoris*. Didius Julianus partum pecunia Imperium, ne fruſtra emiſſet a Prætorianis, ut ſibi rectius conſuleret, auctores quæſivit idoneos, nempe Patres, quibus oratione in Senatu habita, Principatum debere voluit, ut ſcribit Spartianus in ejus vita (*d*) his verbis: *Veſpere in Senatum venit, totumque ſe Senatui permiſit; factoque S. C. Imperator eſt appellatus.*

Severum, quem cogente Juliano, prius hoſtem (*e*) judicaverunt, poſtea vero ejuſdem voluntate ad Imperii participationem vocaverant; eodem S. C. Patres Imperatorem appellaverunt, quo Didio Juliano, contra quem plurimi Severum occulte ſuſcitabant, vitam & Imperium ademerunt.

Caracalla parente vivo & Imperator deſignatus fuerat, (*f*) & Auguſtus appellatus, & jam ante ſimul cum patre Tribunitiam poteſtatem acceperat. Et quoniam alii primum Tribunitiæ illius poteſtatis annum teſtimonio hiſtoriarum exordiuntur a menſe Aprili A. a C. N. CXCVIII. alii auctoritate inſcriptionum a menſe Junio; ideo acutiſſimus Noriſius putat, modo initium fuiſſe ductum a tempore, quo ei Tribunitia poteſtas, patris voluntate, deſtinabatur; (*) modo a tempore legitimo, nempe a die, quo eam rite tulerat a Senatu, a quo die, qui conſultius loquuntur, tales poteſtates auſpicantur: (*g*) Siquidem Dion, (*h*) irrita ſignificat omnia Imperatoria cognomenta, quibus uſurpandis, aut a militibus accipiendis, Patrum decretum Principes antevertiſſent. Hinc ille annos, quibus Severus imperavit, a S. C. die numerat, non a tempore acclamationis militaris, (*i*) ut recte Tillemontius obſervavit. (*k*) Macrinus quamvis in magna rerum fluctuatione adminiſtrandum ſuſcepiſſet Imperium oblatum a militibus, quibus occiſo in caſtris Caracalla, Dux non ſine magno ab hoſtibus periculo defuerat; non eſt auſus tamen profiteri ſe Imperatorem, antequam literis ad Senatum miſſis, ſibi & Diadumeno filio a Senatu Imperium impetraſſet. (*l*) *Detulerunt* (ſcripſit ille iis in literis a Capitolino relatis) (*m*) *ad me Imperium* (ſcilicet milites) *cujus ego tutelam recepi: tenebo regimen ſi & vobis placuerit, quod militibus placuit.* Quamobrem ingenti gaudio Senatus ei Auguſti nomen & omnia Imperatoria jura decrevit. (*n*)

Heliogabalum fœdiſſimum illud, & vulgare ſcortum, qui nondum conſulto Senatu, ſola voluntate militum ſe Imperatorem & Auguſtum inſcripſerat, adeo indigne tulit S. P. Q. R. ut mortui memoriam ſtatim damnarit, (*o*) ac ſolo metu ad tempus eum agnoverit, quoad ab iiſdem tolleretur, per quos non legitima creatione,

---

(*a*) Capitolin. *in Anton. c.* 16. & 17. Lamprid. *in Commod. cap.* 1. & 2.

(*b*) Capitol. *in Pertinac. c.* 4. & 5. Dion *lib.* 72. *p.* 830.

(*c*) *lib.* 2. *cap.* 10.

(*d*) *Capite tertio*. Dion *lib.* 73. *pag.* 836.

(*e*) Spartian. *in Julian. c.* 5. & 6 Herodian. *lib.* 2. *c.* 41.

[*f*] Spartian. *in Sever. c.* 16.

(*) Forſitan ei tanquam Cæſari hæc poteſtas delata & dein initio Imperii repetita eſt, ſic, ut alii annos Tribunitiæ poteſtatis a tempore, quo Cæſar dictus eſt, computaverint aliis annos ſubducentibus Imperii. Librum de *Tribunitia Imperatorum poteſtate bifariam dinumerata* meditatus eſt Nicolaus Toinardus, , ſed qui lucem non vidit. Conferendi Valſechius in *diſſert.* de *Eliogabali Tr. pot.* & Chriſtianus Gottlieb Schwarzius de eodem argumento.

[*g*] Tillemontius *in Sever. nota* 19. & *articul.* 14.

(*h*) *Lib.* 79. *pag.* 907.

(*i*) Dion *libro ſeptuageſimo quarto pag.* 839.

[*k*] Tillemontius *in vita Sever. nota ſeptima*.

[*l*] Capitolin. *in vita Macrin. c.* 7.

(*m*) *Cap* 6. & Herodian. *lib.* 5. *c.* 2.

[*n*] Herodian. *lib.* 5. *p.* 161.

(*o*) Lamprid. *in vita Alexand. c.* 7.

tione, sed rapina imperium occuparat. Unde Dion (*a*) pro novo illius scelere affert, quod cognomenta Imperatoria, contemto Senatu, & patriis institutis, contra jus fasque præsumsisset. Quo unice loco prostraverim omnes legum & antiquitatis imperitos, qui jus Imperatoris creandi a Senatu avertunt ad milites.

Alexander Severus Cæsar, Patrum decreto, dum Heliogabalus viveret, renunciatus, (*b*) & post illius mortem acclamatione militari deductus in Senatum; ibi cum Augusti nomine novo exemplo eodem die Pontificatum Max. Tribunitiam potestatem, & Consulare imperium se accepisse gloriatur, eoque nomine gratum se universo Senatorum ordini futurum profitetur.

Maximinus (*c*) parricida, cæso Alexandro, primus a militaribus, absque Senatus decreto, Augustus appellatus, etsi perfidiose ac violenter arripuisset imperium; tamen ut indignum facinus, auctoritate legitima, prætexeret, per literas militum voluntatem significavit Patribus, (*d*) qui metu perculsi, eam comprobarunt: (*e*) donec in libertatem redeuntes, ac spem ab Africano exercitu capientes, immanem illum Thracem hostem judicarunt, Imperium ab eo in Gordianum seniorem & filium, (*f*) quibus sese Africanus exercitus tradiderat; iisdem mortuis ad Maximum & Balbinum, indeque ad Gordianum alium juniorem transferentes, quem Balbino & Maximo vivente, Senatus Cæsarem appellaverat. (*g*)

Maximino sceleratior sicarius Philippus Arabs, qui fidei suæ traditum Gordianum imperio exuit & vita, (*h*) exercitibus ad se transductis, misit statim ad Senatum literas, quibus ut ab eo militaris acclamatio probaretur, Gordianum morbo periisse mentiebatur, cui mendacio Patres fidem habentes, aut habere simulantes, metu atrocioris facinoris, Augustos ei honores decreverunt. (*i*)

A Philippo ad Valerianum plurimæ Cæsarum vitæ intercurrunt, quæ in Latinorum historia Augusta desider antur, & aliis ex scriptoribus a Casaubono sup plentur, (*k*) quorum aliquibus vix lambere contigit Augustam potestatem, vixque spatium patuit ad Patrum consensum impetrandum; aliquibus vero suorum factorum omnium testimonium deest historiarum; quarum lux non adeo tamen elanguit, ut per novem circiter annos illos, quibus imperium plurium Cæsarum varia fortuna fluctuavit, non emineat in Imperatorum creatione Senatus auctoritas, eaque sine ulla mistione acclamationis militaris: qua unice Senatui potestate a Zonara creatus fertur (*l*) Imperator Marcus, & Severus Hostilianus, quorum adhuc memoria solius Zonaræ beneficio vivit. Gallo item, & Hostiliano Perpennæ a Senatu delatum fuisse imperium, tradit Aurelius Victor. (*m*)

Decii adeo monumenta perierunt, ut potius impia sua facta a sacra, quam civilia ex profana historia prodantur. Unde non mirum, si tanta in imperii brevitate, ac tumultuatione Reipublicæ, quæ rite processerint, lateant posteris. Quantopere vero ei tribuerint PP. ostenderunt, cum L. Priscum sub illo invadentem Imperium hostem pronunciarunt; (*n*) ut ei nullo modo Senatus auctoritas deesse potuerit. Neque Decius rerum humanarum peritissimus tot bellis implicatus deseruisset provincias, & Romam sese contulisset; nisi sententiam Senatus impetraturus, commotasque seditiones auctoritate Reipublicæ in suum imperium suæque sobolis spem consentientis compositurus.

Valerianum virtute simul & calamitate memorabilem, insigni perfidia in Saporis Persarum Regis potestatem deductum, non tam milites, quam consensus mortalium universorum, & omnium ordinum, & consequenter Senatus potissimum lege-

(*a*) *lib.* 79. *p.* 907. *&* 909.
(*b*) Herodian. *lib.* 5. *cap.* 18. *vide* Lamprid. *in Heliogab.*
(*c*) Capitolin. *in Maximin. cap.* 8. Aurel. Vict. *in Maximin.*
(*d*) Zonar. *annal. tom.* 2. *in Maximin.*
(*e*) Aurel. Vict. *in Maximin.*
(*f*) Capitolin. *in Maximin. cap.* 13. *& in* Gordian. *cap.* 10.
(*g*) Capitolin. *in Gordian.* 3. *cap.* 22.
(*h*) Capitolin. *in Gordian.* 3. *cap.* 29. *&* 30. Aurel. Vict. *in Philipp.*
(*i*) Capitolin. *in Gordian. cap.* 31.
(*k*) *In notis varior. ad scr. hist. Aug. post.* Gordian. 3.
(*l*) *Annal.* 3. *in* Gordian. 3.
(*m*) *de Cæsar. num.* 31. *item auctor historic. miscell. hoc loco.*
(*n*) Aurel. Vict. *in Decio num.* 25.

legerat Imperatorem; (*a*) cui ſuæ voluntatis et antea quidem pignus tradiderant Patres, ſuſcitanda in illius perſona cenſura jamdiu intermortua; (*b*) et poſtea fœnus perſolverunt, cum Gallienum filium illius Cæſarem appellarunt, (*c*) patrique conſortem Imperii dederunt (*d*) ut omnia eis contuliſſe Senatum ſatis liqueat, utcunque Valeriani tempora ſint obſcuriora.

Quid loquar de tumultuariis aliquot Imperatoribus, et Ducibus iis provincialium exercituum, qui ſub Gallieno in commotione illa civili, ſuorum cujuſque militum ſtudiis ad ſe Imperium rapiebant? quibus uti plena vis ad ſuperandum apud Senatum Gallieni potentiam, ita jus omne defuit ad imperandum; adeo ut a Scriptoribus XXX. tyrannorum numero habeantur, donec ad Claudium ventum eſt hujus nominis alterum, quem ante militum ſententiam, communibus ſuffragiis Imperium ſuſcepiſſe, tradit Zoſimus, hisverbis:

Κλαύδιος τὴν τῶν ὅλων ἡγεμονίαν παραλαμβάνει, καὶ πρότερον τῆς κοινῆς ψήφου ταύτην δέσης αὐτῷ. *Claudius ſummum Imperium occupavit ſibi ante communibus conceſſum ſufragiis.* Cum Zoſimo non obſcure convenit Trebellius Pollio, (*f*) a quo et Senatus univerſi plauſus in illius Imperio comprobando referuntur. Quintilius illius frater Imperator a militibus, et a Senatu Auguſtus appellatus ab Eutropio, (*g*) et a Zonara traditur. (*h*)

Ab hoc paucis diebus ad Aurelianum commigravit Imperium, non conſenſu militum tantum, ſed hominum univerſorum: ut cum Romam ille ſtatim Imperator appellatus petierit, nullo modo ei deeſſe potuerint conſueti honores a Senatu prodeuntes; nec neceſſe fuerit, ut anxie ab hiſtoricis memorarentur, propter electionem illius omnium concordia ordinum initam. (*i*)

Aureliano in necem Reipublicæ Mneſtei liberti ſui fraude interemto, (*k*) milites, qui tot ſub eo victoriis claruerant, obſequio etiam erga Patres, et memorabili pudore, præquam antea, excelluerunt. Ultro enim ſex menſium (*l*) illuſtri contentione ter Senatui remiſerunt judicium de legendo Imperatore, quod Senatus permittere conſueverat exercitibus, ut ejus libentius ducerentur auſpiciis: cui ſe propria voluntate tradidiſſent. Nam Svetonius (*m*) refert ſub Tiberio, militum aliquorum ſeditionem eſſe ortam, qui detrectarent Principem non ab ſe datum.

Poſt Aureliani porro interitum, tot a Romuli morte ſeculis, revixit inter milites antiqua illa modeſtia plebis, quæ Patribus Regis creationem, ab eis ſibi conceſſam, reddiderat, (*n*) iidemque milites Senatus jus in edendo militiæ Principe, inque regendo orbe terrarum, pietate pleniſſimis literis, (*o*) ad Patres miſſis, teſtatum reliquerunt, quarum hæc verba deſcripſimus: *Hunc* (Aurelianum) *inter Deos referte Sancti & Domini P.C. & de vobis aliquem, ſed dignum veſtro judicio, Principem mittite.* Quamobrem Patres Tacitum primæ ſententiæ Senatorem, (*p*) virum priſca integritate invitum et reluctantem, lubentibus et prudentibus legionibus obtulerunt: et cum Romæ, tum ad exteros populos, Patres publicis literis exultarunt, quod plenum et integrum creandi Principis arbitrium, potentia militari prius extenuatum, ad fontem ſuum, Taciti creatione, refluxerint: (*q*) ac patres redierint ad exercitium ejus juris, quod ſemper habuerunt. *Gratias* (ſcribebat Senator Claudius) (*r*) *Gratias exercitui Romano, & vere Romano: reddidit nobis, quam ſemper habuimus poteſtatem.*

Florianus Taciti frater, quia contra Romanorum inſtituta, mortuo fratre, Imperium præ ſe, tanquam hereditarium, ſumſerat, nunquam Cæſarum numero eſt habitus. (*s*) Quamobrem proximus a Tacito Probus occurrit, qui repentino motu a militibus

(*a*) *Veter. hiſt. fragm. inter hiſt. varior. apud* Trebell. Poll. *in vita Valer.* Zoſimus.
(*b*) Trebell. Poll. *in vita Valer.*
(*c*) Eutrop. Aurel. Vict.
(*d*) Vict. *in Gallien.*
(*e*) Zoſim. *lib.* 1.
(*f*) *In vita Claud.* (*g*) *Lib.* 9.
(*h*) *In Claud. tom.* 2.
(*i*) Zoſimus *lib.* 1. Zonar. *in Aurelian.* Vopiſc. *ibid.*
(*k*) Vopiſc. *in Aurelian. cap.* 36.
(*l*) *Idem in princip. vit. Tacit.*
(*m*) *In Tiber. lib.* 3. *cap.* 25.
(*n*) Livius.
(*o*) *Apud* Vopiſc. *in Aurelian. cap.* 41.
(*p*) *Idem ibidem.*
(*q*) Vopiſc. *in Florian.*
(*r*) *In epiſtola ejuſdem apud* Vopiſc. *in Florian. cap.* 6.
(*s*) Vopiſc. *in Florian.* & Aurel. Vict.

Augustus appellatus, non ante tamen Imperium suscepit, quam illud a Patribus officiosissimis impetrasset literis, quibus ab eo Senatus pro arbitro, ac principe rerum humanarum agnoscitur, per hæc verba: [a] *Recte atque ordine P.C. proximo superiore anno factum est, ut vestra clementia orbi terrarum Principem daret, & quidem de vobis, qui & estis mundi Principes, & semper fuistis, & in vestris posteris eritis. Atque utinam id Florianus expectare voluisset nec velut hereditarium vindicasset Imperium, vel illum, vel alium quempiam majestas vestra fecisset. Nunc quoniam ille Imperium arripuit, nobis a militibus delatum est nomen Augustum, vindicatum, quin etiam in illum a prudentioribus militibus, quod fuerat usurpatum. Queso ut de meis meritis faciatis quidquid jusserit vestra clementia.*

CAPUT XXXIV.

De militum jure in creatione Imperatoris.

HActenus pervolvimus seriem Imperatorum, quorum vel omnis a Senatu creatio processerit, vel ab eo post militaria suffragia testimonio historicorum legitimam & civilem traxerit auctoritatem. Quæ auctoritas minime deesse potuit sequentibus creationibus: quantumvis a veteribus, suppressa mentione Senatus, militibus assignentur, idque non quia nullum S. C. eas comitaretur; sed quia tam certum erat & impetrabile, tamque necessarium & solemne, ut omnium opinione præsumeretur. Ab eo enim tempore, sicuti militaris potentia electionem omnem summi Ducis ad se trahebat; ita ne jus Patrum inerme cum armata violentia dimicaret, Senatus, qui nisi sponte cessisset ac libere, turpiter atque serviliter succubuisset, potestatem civilem nunquam negavit iis, quos potentia militaris ad Imperium extulerat: ut eis confirmandis auctoritatem retineret illam, quam eisdem rejiciendis prorsus amisisset. Quod unum post varia & exitialia experimenta remedium invenerunt bellorum civilium, quibus sua cum clade Senatores implicabantur, ante Gallienum, qui primos eos prohibuit a castris: (b) quæ antea cum sequerentur (c) vitare nunquam poterant odia partium, si creando summo Duce, auctoritate sua studia dividentes, unam præ alia militarium factionum attollerent, eoque Senatum converterent universum, ancipitem diu futurum, dum de Imperio agitaretur, sub obnoxio ne sibi esset, an sub offenso Principe cadendum.

CAPUT XXXV.

De remotione Senatorum a militia.

QUAM fuisse causam putaverim, cur adeo patienter tulerint Patres ademtam sibi a Gallieno militiam, neque sategerint amplius repetere a militibus creandi Principis arbitrium sæpius præreptum, & aliquando Taciti, & Probi creatione sibi plenissime redditum. A quo tempore tradit Victor (d) ad ætatem usque suam, ita militarem potentiam convaluisse, ut Imperium Senatui, creandique jus Principis abstulerint, quiescentibus Senatoribus. (*) Quibus si spes prosperi successus affulsisset, nunquam defuisset animus repetendi juris sui.

CAPUT XXXVI.

De jure civitatis in exercitum.

QUOD utcunque a militibus interciperetur, ac turbaretur; nunquam tamen avellebatur a sede capiteque imperii Respublica, quæ a Senatu præferebatur. Non enim Respublica exercitui, sed exercitus Reipublicæ ministrat; neque Respublica propter exercitum, sed exercitus propter Rempublicam instituitur: ut Plato docet in libro de regno, ubi cum omnes artes & facultates, tum præcipuæ militarem civilis potestatis ministerio addicit, his verbis;

Ξε.

(a) Vopisc. *in Probo cap.* 11.
(b) Vict. *in Probo*.
(c) Tacit. *hist.* 2. *cap.* 52. (*) *in Probo*.
(*) Tunc pristino juri suo renunciasse Senatus, & summa Reipublicæ ad milites pervenisse videri poterat; post mortem Aureliani tamen odio præsentium, ut loquitur Vopiscus, judicium de novo Imperatore ad Senatum rediit, missis ab exercitu literis, quibus a Senatu petebant, ut ex ordine suo Principem eligerent. Sed sibi diffidens Senatus; probeque sciens, lectos a se Principes militibus non placere, rem aliquoties ad milites retulerat, a quibus Tacitus quoque, quem tandem Senatus legerat, sexto post mense interemtus est.

Ξε. τὸν οὖν ποτε, καὶ επιχειρήσομεν οὕτω δεινῆς, καὶ μεγάλης τέχνης ξυμπάσης τῆς πολεμικῆς δεσπότην ἀποφαίνεσθαι, πλήνγε δὴ τὴν ὄντως οὖσαν βασιλικήν; Σω οὐδεμίαν ἄλλην. Σε οὐκ ἄρα πολιτικὴν θήσομεν ὑπηρετικήνγ' οὖσαν, τὴν τῶν στρατηγῶν, ἐπιστήμης. (*a*) Ideo perire Senatui nunquam poterat jus Imperii ſive creandi, ſive regendi, ſine diſſolutione civilis poteſtatis vivæ populi Romani perpetuo hærentis incumbentiſque in immortali corpore, atque in urbe principe rerum humanarum, quæ jus æternum retinebat Imperii: ut in milites & Imperatores tantum exercitium tranſierit illius, ita futurum legitimum, ſi orbis terræ conſilio & Senatus auctoritate comprobaretur. Etenim & ipſi milites, ſi quando non expectato decreto Senatus, ſummum ſibi Ducem creaſſent; ſuum factum non jure, ſed neceſſitate conſueverant excuſare, ut tradit Lamprid. in *Alex. cap.*1. his verbis: *Milites jam conſueverant ſibi Imperatores, & tumultuario judicio facere, & item facile mutare, aſſerentes nonnunquam ad defenſionem ſe idcirco feciſſe, quod neſciſſent Senatum Principem appellaſſe.* En Igitur ipſi milites farentur in Imperatoris creatione potiores patrum, quam militum fuiſſe partes. Atque ideo cum Senatus Alexandrum Severum vellet imperare, omnia ſimul ei contulit imperatoria, ne ſi qui differrent, milites ignorantiam creationis ſimulantes, veluti negligente Senatu, & uſu Reipubl. poſcente, crearent alium. Ideo Claudius Capellianus apud Vopiſcum ita reſtitutum Senatui jus a militibus gloriatur: *Nos* (nempe Senatores, ex quibus erat unus) *Nos Principes facimus, noſtri ordinis ſunt poteſtates. Gratias exercitui Romano, & vere Romano: reddidit nobis quam ſemper habuimus poteſtatem.* Et paullo poſt: *Imperatores damus, Principes facimus; poſſumus & prohibere, qui cœpimus facere.*

Cum enim jura publici regiminis ipſius civitatis conſtitutione contineantur, & civitas verſari nequeat in exercitu corpore vago & incerto, parteque illius miniſtro, quem unius diei clades ipſo cum duce aliquando deleverit: ne nimis in lubrico ſalus publica verſetur, & corpus civile periculis, vel injuriis militaribus objiciatur; lex ipſa naturæ, ac ratio conſervationis humanæ, quæ civitatem, & militiam peperit, ad Senatum, & Rempublicam, perpetuo retrahit copiarum, & Imperatoris ipſius ſupremum regimen atque creationem: ut ſi vel Imperator cum exercitu ab hoſtibus profligetur; vel civitas ab Imperatore ſuo & violentia militari diſſolvatur: emergat civilis poteſtas, exurgatque Senatus auctoritas, qua vel novus mittatur exercitus, vel Princeps perduellionis damnetur, & violentia militaris a Republica deflectatur, atque ita civitas vel hoſtibus, vel civilibus injuriis quaſſata reparetur. Ideo nemo Imperatorum negligere poterat S. C. niſi expreſſe tyrannidem profiteretur: cum enim jura civitatis non in exercitu, ſed in Republica & Senatu conderentur, ſine auctoritate Reipublicæ ac decreto Senatus non Imperator a militibus, ſed tyrannus & hoſtis patriæ creabatur. Ideo variant ſcriptores in recenſendis temporibus Imperii, aliqui annos numerent a creatione militari; alii vero, iique peritiores publici juris, a decreto Senatus, ut obſervat apud Svetonium Caſaubonus. (*b*) Quamobrem apud Tacitum (*c*) Otho Imperator ſuum alterius Imperio præferebat, quod a ſe ſtaret Senatus, cujus voce univerſa Reſpublica loqueretur, perque Patrum decretum legitimam conferret poteſtatem, ut patet ex his Othonis verbis: *Nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quandam exercitus habet. Senatus nobiſcum eſt. Sic fit, ut hinc Reſpublica, inde hoſtes Reipublicæ conſtiterint.* Quod igitur ex naturæ, ac gentium legibus venit, ut juri publico ſedes perpetua tradatur, ac majeſtas vel in una, vel in pluribus, ſibi ſucceſſuris familiis, per hereditarii regni conſtitutionem, aut ſi de aliis rebus publicis agatur, in certis ordinibus civium nunquam perituris, indeque certis eorum conſiliis collocetur; id etiam procedit ex inſtitutis Romanorum, qui militare quidem exercitum, quod poteſt abſque interitu Reipublicæ decedere a perſona morientis Principis, uni perpetuo tribuerunt, quem appellarunt Imperatorem; jus autem illius tribuendi ejuſdemque moderandi, ſcatebramque majeſtatis, quam oportet eſſe perennem, non in brevi & ancipiti unius hominis vita, volucrique ac

(*a*) Plato *de regno pag.* 131. (*b*) *In Calig. cap.*59.

(*c*) *Lib.*1. *hiſt. cap.*84.

ac lubrico rerum ſtatu depoſuerunt; ſed retinuerunt apud certum & invariabile corpus, eamque cum æternitate, quam ſibi deſpondebant Senatus & Reſpublica, contexuerunt: ut Romanus principatus Romanumque Imperium ſocietas fuerit & communio majeſtatis illius quam continuam & nativam Senatus habebat. Unde non mirum, ſi etiam exorto Imperio, Senatus jure ſuo munera illa gereret omnia, quibus potiebatur, florente Republica, præter judiciorum popularium & comitiorum poteſtatem Tiberii tempore in ſe translatam; ceteraque communia cum Principe ſimul exerceret, & in Principem ipſum, ſi Rempublicam Senatui creditam everſum iret, capitis etiam ſupplicio animadverteret, adeoque Senatui publica poteſtas hærebat, ut quamvis eam Triumviri extorto quoque Senatus conſenſu arripuiſſent; tamen rebus ab ſe geſtis, ut ſecuritatem & firmitatem haberent, Senatus auctoritatem adjiciendam curarunt: ut refert Dion. (*a*)

CAPUT XXXVII.

De perpetua poteſtate Senatus in Imperatorem.

EX quo intelligimus jure publico Imperatorem fuiſſe in poteſtate Senatus utcunque violentia militaris, quæ nutu Principis regebatur Senatum plerumque ac Rempubl. univerſam libidini objiceret Imperatoris. Cui enim vel leviter hiſtorias pertractanti non ſe obtulerunt exempla damnatorum ex S.C. Principum?

Caligulam ſane infamia notare decreverant Patres, ni Claudius, qui Tribunitia intercedendi poteſtate Cæſaribus conſueta potiebatur; obſtitiſſet, aut potius diſtuliſſet; ſiquidem infamem poſteris fuiſſe Caji memoriam, tum ex lege Regia didicimus, tum ex Dione (*b*) cognoſcimus, qui abfuiſſe refert Caji nomen a numero Imperatorum, quorum Senatus in juramentis & votis meminiſſe conſueverat. Quin & ipſe Claudius amovendas noctu ejus ſtatuas, (*c*) & conſtitutiones ipſius abolendas curavit: Senatus nimirum voluntatem amplexus. Neronem, adhuc viventem, Senatus hoſtem patriæ judicavit, & latentem ad ſupplicium depoſcebat, ut puniretur more majorum, nempe, ut detractis veſtibus cervix ejus furcæ inſereretur, corpuſque de ſaxo dejiciendum per urbem tractum ad necem cæderetur. (*d*) Galbam a Senatu, impellente Othone, hoſtem fuiſſe judicatum, ſupra ex Plutarcho docuimus, (*e*) ejuſdemque memoriam Veſpaſiani tempore Senatu ad libertatem redeunte fuiſſe a Patribus, qui eum inviti damnaverant, reſtitutam, ex Tacito cognoſcimus. (*f*) Othonis, & Vitellii nomen exulavit e corpore legis Regiæ per Senatum conditæ, cum neuter eorum, ut jam animadvertimus, inter Imperatores ibi deſcriptos inveniatur: ex quo intelligimus, Patres Othonem, ut Vitellio, Vitellium, ut Veſpaſiano blandirentur, hoſtem judicaſſe. Pari Domitianum ignominia Senatus affecit, cujus conjuratis occiſi nomen ac memoriam damnavit, (*g*) imagines detrahi delerique, ac ſtatuas ubique conquiſitas fundi metallicas evertique marmoreas juſſit: adeo ut nonniſi unam ſuo tempore Domitiani ſtatuam extare Procopius tradat. (*h*) Avidium Caſſium Senatus hoſtem appellavit. (*i*) Similibus pœnis in Commodum, a conjuratis item interfectum, Senatus animadvertit: qui proiiciendum etiam in Tyberim cadaver decreverat, (*k*) atque ubi a Pertinace Imperatore tum creato accepit jam eſſe conditum, ira exarſit adverſus eum, qui hoſtem patriæ honore affeciſſet, parumque abfuit, quin ex S. C. cadaver effoderetur. (*l*) Jam vero ſuo loco indicavimus, qua Senatus poteſtate fuerit uſus adverſus Julianum ac Severum: quorum hunc Juliani: illum Severi metu hoſtem judicavit, ut & Peſcennium Nigrum, (*m*) & Albinum: (*n*) adeo ut nemo victorum, niſi auctoritate Senatus ageret, jure ſuum æmulum ſuſtuliſſe ac tyranni notam effugiſſe videretur. Cara-

(*a*) *Lib.*8 *cap.*377.
(*b*) Dion *lib.*60 *pag.*667. (*c*) *idem ibid.*
(*d*) Eutrop & Sveton. *in Nerone cap.*49.
(*e*) Plutarch. *in vit. Galb. p.*1055.
(*f*) *Lib.*4. *hiſt. cap.*40.
[*g*) Svetonius *in Domit. cap* 23.
(*h*] *hiſt.arcan.pag.*37. *edit. Lugdunens.in fol.an.*1623.
(*i*) Vulcat.Gall. *in Avid. Caſſ. capite* 7.
(*k*) Dion *lib.*37. *pag.*830. Herodian. *lib.* 1.
(*l*) Lamprid. *in vita Commod. in fine cap.*18.
(*m*) Spartian. *in Sever. cap* 9.
[*n*/ Capitolin *in Albin. cap.*9.

Caracallam metum militum, quos liberalitate sua devinxerat, Senatus quidem hostem publicum non judicavit, sed indignis probris, ac fœdis execrationibus memoriam, & nomen laceravit illius: (*a*) cui ut honorem apud posteros detraheret: prohibitis Circensibus die natali suo institutis, argenteas illius omnes, aureasque statuas fundi jussit, ut illis liquescentibus, ejus, quem potissimum oderant, insigniora monumenta perirent. (*b*)

Cumque non jus, sed furor dominaretur militum, qui Macrino extincto impurissimum cinædum extulerant; inviti Senatores contra Macrini memoriam, auctoritatem suam direxerunt: (*c*) quam postea lubentes averterunt in Heliogabalum ab ipsis militibus fœdissime discerptum, & in Tyberim projectum: cujus flagitiosi adolescentis Senatores, sublato imperio fœminarum, quæ per eum dominabantur, inscriptiones omnes, abrogato etiam ei Antonini nomine, quod propudiosis factis polluerat, delendas decreverunt. (*d*)

Maximinum & viventem, & mortuum, Senatus adeo execrabatur, ut nunquam validius Patres potestatem suam expresserint, quam ejus tumultus tempore, quo adversus hostem patriæ, qualem eum judicaverant, quos supra memoravimus, crearunt Augustos.

Æmilianum, quem Senatus, sorte superante legem, Augustum appellavit, jam antea, urgente Gallo, declaraverat hostem. *e*)

Gallieni tempore, quamvis ejus socordia pluribus a ducibus sui cujusque exercitus acclamatione, Augusti nomen sibi trahentibus, dilaceraretur Imperium: tamen firmum in Gallieno, & in solidum constitit, quia Senatus auctoritate fundabatur. Et qui Augustam potestatem sibi solo militari suffragio carpserant, tyrannorum exitum, nomenque meruerunt.

Postquam vero Senatus a Gallieno, ut memoravimus, militia exclusus, auctoritatem suam comprobanda potius, quam tractanda Imperatoris creatione retinuit, commissamque sibi ex instituto Reipublicæ civilem potestatem flectere cogebatur ad voluntatem potentiorum; ut exordia, ita & exitus neglexit Imperatorum, quibus deinceps, neque attollendis, neque deprimendis admodum studuit, ne militaribus factionibus involveretur: præcipue post Carini mortem, a tempore Diocletiani, sub quo, succumbente viribus ratione, ad militiam omnia fluxerunt, adeo ut Senatus non duceret amplius, ut debebat, armatam potentiam, sed sequeretur: quia Imperatores, fractis viribus populi & civitatis, accitisque sibi commilitonum opibus, & facultatibus provincialim, nihili pendebant pro tyrannis haberi, dum tyrannide potirentur impune; neque admodum laborabant esse justi, dum injustitiæ periculum avertissent. Ideo Reipublicæ forma, quæ defluxerat e moribus, impressa mansit in legibus; & publica jura populi Romani latuerunt in ritibus, (*) & S. C. ex instituto prodeuntibus: quæ, quamvis ad voluntatem potentiorum conderentur: nativam tamen auctoritatem nunquam amiserunt: quia violentia non est causa efficax extinguendæ civilis facultatis, & permutandæ Reipublicæ. Quæ si suorum institutorum faciem pandat, in mutis quantumvis, & inertibus ritibus; justum semper, apertumque habet reditum ad pristinum usum, cujus jus, atque voluntatem nunquam dimisisse censetur. Titulos enim, ritus, & solemnitates conservandis a prava consuetudine juribus, conditores legum invenerunt. Quamobrem nunquam Senatui periit jus creandi regendique Imperatoris, quamvis illius juris exercitium non Patrum, sed militum a voluntate penderet. Quod ad ceteras Parum, & populi facultates ac jura porritur, quæ nunquam interiisse putantur, quamvis non tam ex Senatus, quam ex Imperatoris arbitrio adhiberentur: & consequenter via semper Senatui patuit ad pristinam sui juris libertatem, sibi violenter diu ereptam. Quam ad libertem jure suo rediit novo Imperatore creando, cum a Græcis Cæsaribus opprimeretur.

CA-

(*a*) Capitolin. *in Macrin. cap.*2.
(*b*) Dion. *lib.* 78. *pag.*896.
(*c*) Lamprid. *in Heliogab. cap.*3.
(*d*) Lamprid. *in Heliogab. cap.*18.
(*e*) Aurel. Vict. in *Æmil.*
(*) Jam igitur hoc loco potestas Senatus omnis in ritibus posita est & Senatusconsultis. Rituum vero nil nisi vana in capiendis auspiciis cærimonia erat. Senatusconsulta autem etsi ea Gratiani adhuc, Valentiniani & Theodosii temporibus in usu fuisse noverimus ex *L. un. C. de Senatusconsultis*, tamen ad nutum Imperantium facta, ipse Gravina agnoscit.

CAPUT XXXVIII.

De Reliquis Senatus juribus, & de Consulari potestate.

NUnc cetera jura Patribus ante, ac post exortum Imperium quæsita memoremus. Quæ quamvis turbata, & intercepta violenter, nunquam tamen intercidere potuerunt; quia, uti ante ostendimus, gentium lege, ac jure ipso humanæ societatis, publicoque instituto urbis Romæ, militaria civilibus addicuntur. Quibus expeditis progrediemur inde ad consularem potestatem: in qua regia jura, quæ perpetua in uno fuerant, annuo tempore a duobus exercenda coaluerunt. Ex quo evincemus, potestatem summam civilem, qua jus regium continetur, in populo, Senatu, & Consulibus constitisse, perque munera illorum, variante Republica, permeasse; ad Imperatorem vero creatum tantum transisse in perpetuum jus militare civili obnoxium: [*] quod antea certis temporum, locorumque modis tradebatur, quamvis & postea Cæsaribus tribueretur in perpetuum, diuturnitas tamen addita imperio Cæsarum, naturam non mutavit illius, neque illud exemit a potestate civili: quia productio temporis vertere non potest rationem humanam, humanæque societatis variare legem; quæ propter publicam tranquillitatem, cui fruendæ civitas constituitur, militaria subjicit civilibus, ad quorum usum militaria comparantur. Quilibet enim auctor operi, quod suo usui peperit, jure naturæ dominatur. Auctor autem Imperii Senatus populusque fuit, qui & arma prius instituit ad usum civitatis, & armatis ducem perpetuum dedit ad tutelam urbis & provinciarum, atque non ad privatam ipsius Imperatoris dominationem, sed ad conservationem Romanæ Reipublicæ communionemque perpetuam generis humani: quam legibus & Senatusconsultis institutam, ac S. P. Q. R. auctoritate contractam, Imperator militari potentia tuebatur. Quam Senatus potestatem libro de *originibus* primo distinctius retulimus, & superius hoc eodem etiam libro innuimus. Unde ad hujusce operis continuationem atque ordinem, satis hic erit, redigere in memoriam Senatus majestatem, etsi varii populi motibus modo labentem, modo resurgentem; tamen ante Cæsarum creationem in eo constitisse, ut omnis publicorum proventuum administratio, negotiaque legationum, sive mittendarum ad exteros, sive ab exteris venientium recipiendarum, responsaque danda legatis, item & provinciarum distributio, earumque prorogatio, & rerum gestarum judicia, quibus facta militaria Consulum, & Imperatorum, eventusque præliorum, aut extollebantur decretis, supplicationibus, orationibus, & triumphis, aut iis negatis extenuabantur, ad Senatus auctoritatem, tanquam ad communem publici judicii, civilisque sapientiæ, atque incorruptæ fidei fontem rite referantur. Quoniam autem Romanæ Reipublicæ institutis populus publicorum judicorum, belli, pacisque, legumque sive jubendarum, sive abrogandarum arbiter constituebatur; & imperante Tiberio, ut supra memoravimus, per translationem popularium comitiorum; jura omnia popularia transierunt ad Patres; evenit, ut ab eo tempore omnis administratio civilis, cui militaria subesse ostendimus, & consequenter omnis potestas regia, quæ olim in Senatum & populum tribuebatur, inter solos Patres, vocato tantum ad vetustatis imaginem populo, versaretur. Quam potestatem agnoscens infensus Galbæ Germanus Romanorum exercitus, recusavit adigi sacramento, nisi in nomen Senatus. (*a*)

Quæ omnia & antiqua & nova Senatus jura, Tiberius agnoscens, ita Patres apud Svetonium (*b*) alloquitur: *Dixi & nunc, & sæpe alias, P. C. bonum, & salutarem Principem, quem vos tanta, & tam libera potestate ornastis.* (En jus & creationem Principis penes Senatum) *Senatui servire debere; & universis civibus sæpe & plerumque etiam singulis: neque dixisse me pœnitet, & bonos, & æquos, & faventes vos habui dominos, & adhuc habeo.* Hinc Nero, ut aliquando non vi,

[*] Potius civile Imperium exspirasse penitus per derelictionem censendum est, postquam ad tuendum jus suum incumbere Senatus desiit, quod, ut præsumptio sapientiæ in amplissimo ordine suadet, non antea fecit, quam postquam compluribus exemplis didicisset, Rempublicam salvam esse non posse.

(*a*) Svetonius ***in vita Galbæ cap.*** **17.**

[*b*] ***cap.*** **29.** ***in vita Tiber.***

vi, ſed jure ageret, effigiem Cn. Domitio patri; conſularia inſignia Aſcanio Labeoni tutori, olim ſuo a Senatu petiit. (*a*)

Neque nos, qui ſuſcepto argumento urgemur, plenius partes Senatus in adminiſtranda Republica expreſſerimus, quam ex Tiberii ſenſu idem Svetonius, qui ſubjicit, Tiberium conſervaſſe Senatus & magiſtratuum majeſtatem priſtinam & poteſtatem; deque magnis una & parvis, privatorum & publicorum negotiorum ad Senatum retuliſſe, veluti de vectigalibus, & monopoliis, de operibus aut extruendis, aut reficiendis; de propagandis imperiis, mandandiſque bellis extraordinariis; deque reſponſis ad Regum literas edendis. Et, quod magis miremur, etiam de iis, quorum curam in ſolum Principem lex militiæ tranſtulerat, Senatum decernere jubebat: Nempe de exauctorando milite; de legionum & auxiliorum deſcriptione: coegitque præfectum alæ de vi & rapinis reum in Senatu ſententiam dicere; neque indigne tulit, ut quædam Senatus contra ejus ſententiam ſtatueret, increpuitque Conſulares exercitibus præpoſitos, quod de rebus geſtis Senatui non ſcriberent. [*b*] Imo interemto juvene Agrippa per Tribunum militum, qui Tiberii nomine miſſum ſe ferebat; Tiberius negavit, adjecitque redditurum eum Senatui rationem. (*c*) Publica judicia Senatus adeo erant propria, ut Domitianus [*d*] auctor fuerit Tribunis plebis, ut Ædilem ſordidum, petitis a Senatu judicibus, accuſarent: & ipſe his ſupplicibus verbis, ſimul cum Patribus ſententiam diceret, cum reo aliquam pœnæ remiſſionem precaretur: *Permittite, P. C. a pietate veſtra impetrari, [quod ſcio me difficulter impetraturum] ut damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis. Nam & parcetis oculis veſtris, & intelligent me omnes Senatui interfuiſſe*. [*e*] Imo multa, quæ Scriptores tribuunt Imperatoribus, ea tanquam ſuaſoribus, non tanquam ſolis auctoribus unice aſſignantur. Quod colligitur ex eo, quod cum ſcribant Imperatores aliquos prohibuiſſe Senatorem occidi; tamen id non directo, ſed per ſententiam Senatus inſtituiſſe apparet ex Volcatio Gallicano in *vita Avidii Caſſii capitul.* 8. his verbis: *Eo ipſo tempore, quo rogavit* [nempe Senatum] *ne quis Senator temporibus ſuis capitali ſupplicio afficeretur*. Quæ Romanorum inſtituta non jure, ſed per violentiam abrumpebantur ab iis Cæſaribus, qui tandem proprio capite Reipublicæ, quam læſerant, ulciſcebantur injurias: & majeſtatem Senatus, quam fregerunt; morte ſua reſtituebant: adeo ut qui vim a Republica vellent abſtinere, & ſecuritatem imperii ſibi pararent; ſuſcepta ſibi militia, Rempubl., quod fecit, Plinio teſte, (*f*) Trajanus, Senatui reliquerint adminiſtrandam: unde Adrianus integrum Senatui detulit judicium de Imperio ſibi tradendo, quamvis a militibus oblato, ut ſupra tradidimus, execrabaturque Principes, qui Senatu minus quam ipſe detuliſſet. [*g*] Supremam hanc etiam Senatus auctoritatem verebatur & Adrianus, quando, literis ad Senatum de Imperio ſuo ſcriptis, hæc expreſſit: *Veſtrum eſt æſtimare quid velitis: nam ego uſque ad Senatus judicium incertus, & varius fluctuabo*. Cujus item Imperatoris, qui poſtea plures offenderat, acta, parum abfuit, quin Senatus abrogaret eo mortuo, eidemque Divi appellationem negaret; niſi precibus ſuis Patres flexiſſet Antoninus; ut intelligamus, Senatum fuiſſe fontem perennem publicæ poteſtatis. [*h*] Et Clodius Albinus delata ſibi a Commodo imperatoria inſignia cum Imperii participatione recuſavit, quod id munus non a Senatu veniret Imperii auctore legitimo, unde his verbis concluſit ſuam ad milites concionem: *Quare, Commilitones, ego Cæſareum nomen, quod mihi Commodus detulit, nolo: dii faxint, ut ne alii quidem velint. Senatus imperet, Senatus provincias dividat, Senatus nos Conſules faciat, &c.* [*i*]

Item & Probus, cujus particulam orationis dudum retulimus: qui Patribus non modo Imperii ſibi deferendi deliberatio-

(*a*) Tacit. *annal. lib.* 13. *cap.* 10.
(*b*) Sveton. *in vita Galbæ cap.* 30.
(*c*) Sveton. *in Tiber cap.* 21
(*d*) Sveton. *in vita Domit. cap.* 8.
(*e*) Sveton. *in Domit. cap.* 11.

(*f*) *cum in Paneg. quam lib.* 8. *epiſt.* 14.
( ) Spartian. *in vita Adrian. cap.* 8.
(*h*) Spartian. *in Adrian. cap.* 27.
(*i*) *Cap. in Alv.* 13.

rationem tradidit; ſed & jura omnia reſtituit, quæ aliquorum violentia Principum partim turbaverat, partim abſtulerat: voluitque, ut ad Patres e ſummis quibuſque judiciis appellaretur, & a Senatu Proconſules crearentur, ab eodemque legati Conſulibus darentur, & Præſides cum prætoria poteſtate in Provincias mitterentur; [a] item ut quidquid Imperator decerneret, S.C. ſtabiliretur; [b] ita ut ſummam omnem ad Senatum, tanquam ad caput publici regiminis, ex naturalis & civilis juris norma retraxerit.

Hinc tota Juriſconſultorum ætate, quæ ad Conſtantinum uſque pertinet, eodem loco Senatum haberi videmus, & Principem, a quo Paullus minime Patres diſtinguens, ait: [c] *Quod Principis aut Senatus juſſu opus* [nempe publicum] *factum fuerit, in hoc judicium* [nempe aquæ pluviæ arcendæ] *non venit*. Hinc ſub Imperio nihilo minus, quam antea cenſebat, ſive pro ſumma poteſtate conſtituebat Senatus, [d] a quo propterea, ut alibi retulimus, non licebat appellare ad Principem, utpote Senatu minime majorem. [e] Propterea Claudius, ut initio principatus, lege, non vi agere videretur, neminem exulum, niſi ex Senatus auctoritate, reduxit: atque non ante Præfectum Prætorio, Tribunoſque militum ſecum in curiam introduxit, quam veniam impetraſſet a Senatu, a quo etiam res a ſuis procuratoribus judicatas comprobari voluit. [f] Commeatus præterea Senatus dare conſueverat, quod ad ſe traxiſſe, ſive beneficii ſui feciſſe Claudium, Svetonius refert, ſed ex S.C. hanc ei poteſtatem acceſſiſſe, refert Dion. [g] Et ſtatuas benemerentibus Imperatores a Senatu poſcebant. [h] Quamobrem vetandi aquam ex flumine publico ducere jus eſt Senatui pariter atque Principi; (i) ut & relegandi, [k] & improbandi conditiones inſtitutionum, [l] item famæ aliquem reſtituendi, criminum publicæ abolendorum; paſſim *tit. ad S.C. Tertull.* [m] heredis faciendi: quæ non magiſtratus poteſtas eſt, cum Prætor non heredem, ſed bonorum tantum faciat poſſeſſorem; [n] ſed ejus, qui poteſtatem habeat legis condendæ, qualis eſt Senatus, (o) & Princeps. Siquidem privatus non ſuo jure in teſtamento heredem facit, ſed poteſtate accepta ex lege XII. tabul. ea, quæ voluit, ut quemadmodum paterfamil. de re ſua legaſſet, ita jus eſſet. Senatus item poteſtas erat in publicis gratulationibus, reis vincula laxare, atque abolere crimina; [p] Civitatibus imponere cognomina, [q] indignis hereditatem auferre, [r] hoſtes judicare, (s) immunitates & privilegia concedere, (t) permittere petentibus in agro ſuo nundinas, (u) quas Claudius Imperator a Coſſ. impetraverat, (x) matrimoniorum veniam Senatus ipſi Auguſto concedebat: unde Tacitus (y) refert, Senatum nuptiarum facultatem inter patruum & fratris filiam, nempe inter Claudium & Agrippinam, novo exemplo conceſſiſſe. Et hoſtis patriæ publicus inſidiator, qui contra Principem conjuraſſet, a Senatu declarabatur: qualis per Senatum judicatus fuit Avidius Caſſius, qui ſub M. Antonio Imperium invaſerat. (z)

Et mortuo violento dominatore, a Senatu acta omnia illius reſcindebantur, ſtatuæ evertebantur, memoriæ rerum ab eo geſtarum irritabantur, ut poſt Commodi mortem evenit; cujus etiam nova menſium appellatio, Senatus auctoritate, ceſſavit, prio-

(a) Vopiſc. *in vita Probi c.* 13. *ubi* Salmaſ.

(b) Salmaſ. *ibid.*

(c) *L. quod Principis ff. de aqua & aqua pluvia arcenda.*

(d) *L.* 3. *C. qui manumitt. non poſſ. L.* 4. *ff. de accuſ. L.* 2. *in princ. ff. de heredit. petit. l.* 1. *§.* 1. *ff. de fugit. l.* 1. *C. de compenſ. L.* 64. *in princ. ff. eod. L.* 52. *in princ. ff. de donat. inter. vir. & uxor. L. unic. §.* 1. *ff. de libert. univerſ. l.* 7. *§.* 1. *ff. de oper. publ. l. unic. C. de Senatu, & l.* 8. *C. de leg.*

(e) *L.* 1. *ff. a quibus appell. non licet.*

(f) Sveton. *in Claud. cap.* 12.

(g) Sveton. *in Claud. cap.* 24. *ubi* Caſaub.

(h) Capitolin. *in Marc. c.* 3.

(i) *L. quo minus* 2. *ff. de flum.*

[k] *L. relegatus c.* 4. *§.* 1. *ff. de interd. & releg.*

[l] *L. filius* 15. *ff. de condit. inſtit. l. captatorius* 70. *ff. de hered. inſtit.*

(m) *L.* 1. *§.* 10. *ff. de poſtulat.*

(n) *L.* 12. & 13. *ff. de bon. poſſeſſ.*

(o) *L. non ambigitur ff. de leg.*

(p) *L. ſi ſervus* 2. *ff. de cuſt. reor.*

(q) Dion *lib.* 54. *p.* 537. E.

(r) *L. cum quidam* 12. *ff. de his, quib. ut ign.*

(s) *L. amiſſione §.* 1. *ff. de capit. deminut.*

(t) *L. non tantum* 17. *§.* 1. *ff. de excuſat.*

(u) Plin. *lib.* 5. *epiſt.* 4. *ad Valer.*

(x) Briſſon. *lib.* 1. *antiq. cap.* 15.

(y) *lib.* 12. *pag.* 242.

(z) Capitolin. *in Anton. cap.* 24.

prioribus nominibus restitutis. (a) Denique incedentibus per antiquitatem, nihil crebrius occurret, quam Senatus majestas circumfusa supremæ ac Regiæ potestatis exemplis ac juribus cum Principe quidem communibus; sed auctoritate præstantioribus. Nam Senatus eam potestatem nativam præferebat & e corpore suo perpetuo manantem; Princeps vero eandem habebat sibi a Senatu communicatam & translatitiam, uti Senatus portio ac majestatis summæ participatio. Quæ Principis potestas corruebat simul cum actis ejusdem, quandoque a Patribus rescindendis, ea sc. potestate abuteretur. Cui ne periculo Principum constitutiones paterent, orationes ab iis habitæ, sententiæque in Senatu dictæ S. C. confirmabantur, ut Jurisconsultorum monumenta testantur: apud quos S. C. & Principum orationes promiscue accipiuntur. (b) Quod rerum arbitrium ad Constantinum usque in Senatu mansisse inde liquet, quod Senatus Constantino primas imperandi partes, postposito Maximino, tribuerit. (c)

CAPUT XXXIX.

De falsa imperii translatione ad Græcos.

NEque Regiam Senatus Potestatem, postea Constantinus aut fregit, aut urbe avulsam Bizantium adportavit. Quinimo, longe aliter ac vulgo temere fertur, & pristina ille Senatus jura, Maxentii nimirum crudelitate turbata, Patribus reddidit, ut narrat nobis vetus orator, (d) & sedes Imperii, publicique juris auctoritas etiam discedente Constantino, Romæ permansit. (*) An enim commigrasset cum Imperatoris persona, si potestas civilis nunquam cum potestate militari ex Romanis institutis, nisi susceptis ad tempus magistratibus, confundebantur? Et Imperatori quidem fas erat se transferre quocumque bellorum necessitas, Imperii tutela, & locorum opportunitas traheret; haud vero jus esse poterat Imperium secum trajicere, aut movere rempublicam avertereque alio potestatem rerum humanarum, quam conditorum, & civium suorum sanguine ac virtute supra mille annorum spatium sibi Roma pepererat. Rempublicam nimirum Constantinus Imperio tenebat, non patrimonium aut familiam servorum; nec dominabatur ille liberis populis, sed tantum imperabat, hoc est in Romanorum utilitatem arma & publica jura, extraordinaria majestate, tractabat: unde nec in mentem ei venire potuit, quod grex mancipiorum, nedum in Romana Republica, sed & in naturali jurisprudentia hospites, posteris tradiderunt.

CAPUT XL.

Quomodo accipienda sit Imperii divisio.

SAne omnes illi ante Constantinum Cæsares, qui voluissent accurare pensum suum, toto fere Imperii tempore, procul ab urbe, per Scythas, Thraces, Sarmatas regionesque eas ferebantur, quacunque barbari crebrius in Romanos fines effunderentur. Quæ barbarorum audacia undequaque, ac sæpe cooriens Diocletianum Principem prudentissimum coegit dividere sibi cum Maximiano curam provinciarum Occidente tradito; sibique Oriente retento, ad Persas, aliosque regionum illarum barbaros coercendos. Eaque non Imperii divisione, sed administrationis, cujus summa penes Diocletianum erat, duplici veluti munimento, a Romanis finibus hostes propulsabantur. Quod Diocletiani consilium Constantinus confirmare in perpetuum studuit, & contra orientales barbaros, æternam arcem Romano Imperio, novamque sedem Imperatori collocare, ampliata munitaque, ac mœnibus & ædificiis, ad urbis imaginem, sublata Byzantio; quam a se incrementi ejus auctore, Constantinopolim appellavit, suumque ibi domicilium statuit, ut longius a nostratibus aculeis abiret, judi-

(a) Lamprid. *in vit. Comm. in fin.*

(b) Brisson. *antiquit. lib.* 1. *cap.* 16.

(c) Lactant. *de mort. persec. cap.* 44. *p.* 38. Tillemont. *in collect. art.* 27. *p.* 138.

(d) *Paneg. vet.* 6 *pag.* 137. *editi a* Livinerio Antuerp. 1599. Nam quid ego de tuis in Curia sententiis, atque actis loquar, quibus Senatui auctoritatem pristinam reddidisti.

(*) Ita tamen, ut cum Senatu Constantinopolitano communicaretur, unde bini Consules, alter Romanus, alter Constantinopolitanus. Quod se ægre non ferre sola satis patientia sua declaravit S P. Q R., cum dudum antea plerisque juribus suis per derelictionem excidisset.

Judiciisque cavillatoris populi, non admiratione ulla potentiæ, aut insolentia summarum virtutum, sed sola curiositate ac spe sua res æstimantis; ut cedente novitate, satietas illico subiret; plusque Cæsaribus Romæ præsentia sua detraheret, quam longinquæ victoriæ attulissent.

CAPUT XLI.

De Sede Imperatoris.

QUoniam igitur nullus certus locus, sed castra & militia, sedes erant Imperatorum, qui domicilium ibi habebant, unde tutius barbaris obsisterent; quid mirum si se Constantinus Byzantium contulit, quo Asia simul & Europa veluti coeunt, undeque, pacatis imo ad Latinam humanitatem redactis Gallis, & cis Rhenum Germanis, utracunque de orbis terrarum parte barbari erumperent, facile avertebantur. Neque tam absurde cogitare poterat Constantinus, ut urbe sua condenda, domicilioque altero Imperatori parando, domicilium everteret ipsius Imperii; deducendaque colonia & filia pariunda, majestatem parentis in eam transferret, quod in Imperatoris potestate non erat; cum ei & Romanorum institutiones, ex quibus majestas realis Senatui hærebat, & gentium leges repugnarent, ex quibus coloniæ urbi, de qua fluxerunt, patriæ quodam potestatis jure subjiciuntur: utcunque Gothofredus junior, (*a*) qui nescio qua sui fiducia, proprium sensum, in re tam vetusta, veteribus anteponit, Constantinopolim eximat e coloniarum numero: quasi aliud sit colonia, quam civitas ex civitate Romana quodammodo propagata, (*b*) in quem numerum a Plethone refertur, (*c*) qui eam appellat ἀποικίαν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης: *Coloniam Italiæ Romæ*: &, Zonara teste, a Constantino Heraclii nepote, (*d*) qui regiam suam Romam veterem, ut in matris sinum, revocare studebat, cum honos major matri, quam filiæ debeatur, δεῖν μᾶλλον τὰς μητέρας, ἢ τὰς θυγατέρας τιμᾶν, *matrem præ filia honorandam esse*; item ab Augustino, (*e*) & a Themistio, qui cum Constantinopolim coleret, Romam μητρόπολιν τὴν ἡμετέραν *metropolim nostram* appellat; eamque ait, urbibus universis imperare, ac secum Costantinopolim ἣ τῶν μὲν ἄλλων πόλεων βασιλεύει τῇ δὲ ὑμετέρᾳ συμβασιλεύει. *Quæ* (Roma) *urbibus imperat aliis, cum vestra vero* (Constantinopolis) *imperat una simul*. I nunc, & cum Imperatore Imperium Roma cessisse arbitrator; aut ab honorum exæquatione juris exæquationem arguito, quando, ne honores quidem Constantinopolis habuit Romæ pares: quantocunque Græcus verborum fastus, Sozomeni ore ac fronte (*f*) sibi apud posteros arrogaverit: quem Sozomenum, vel hoc uno Petavius (*g*) mendacii palam coarguit, quod Constantinopolis Præfectum urbis minime ante annum a Christo nato trecentesimum septuagesimum nonum acceperit.

CAPUT XLII.

De Communione urbis cum Byzantio.

ATque ipsa hæc Imperii Themistio memorata societas Constantinopoli haudquaquam competebat jure suo nativo, sed adventitio, descendente a persona Principis, ibi permanentis, ibique potestatem illam exercentis, quam Senatus Romanus Cæsari, atque consistorio illius a nobis supra descripto, & ex Senatorum aliquo numero, magistratuumque coacto contribuebat. Ex cujus potestatis diuturno usu, moraque Principis, Constantinopolis Regiæ urbis nomen assequebatur, & ipsius Romæ locum subiisse videbatur iis, qui umbram & imaginem cum re ipsa confundentes, juraque urbis utriusque conturbantes errores ubique atque ad nos usque scriptis suis transmiserunt. Quamvis enim Gallienus Senatores prohibuerit a castris; minimè tamen (in quo & Tillemontius (*h*) labitur) consistorii potestas & usus expiravit: cum corpus hoc & comitum consistorianorum nomen, qui & illu-

(*a*) C. Theodos. *lib.* 14. *tit.* 13. *p.* 223.
(*b*) Gell. *apud* Sigon. *lib.* 2. *cap.* 2.
(*c*) *orat.* 1. *de bello Pelopon.*
(*d*) Zonar. *in vita Constantii.*
(*e*) 5. *de civit. Dei cap.* 21.
(*f*) *lib.* 2. *cap.* 3.
(*g*) *in Julian. epist. pag.* 327.
(*h*) *in* Gallien. *art.* 2.

illustres dicebantur, toto tempore manserint, quo Cæsares floruerunt. (*a*) Exclusit enim Gallienus Senatores a militia, quæ ad ipsius curam pertinebat, non vero a consilio militaris principis & summi ducis: cujus regimen Senatum nunquam dimittere oportebat, ne si casus aliquis incidisset, simul cum principe, qui temporariam habebat auctoritatem, Respublica ipsa rueret, quam propterea in potestate Senatus æterna docuimus esse collocatam. Hæc publicæ potestatis portio Principi & ejus consistorio ab universo Senatu, sive a tota Republica tributa, quia cum ipso Principe ambulabat, migravit etiam Constantinopolim, ibique cum Cæsare constitit ad justam& legitimam rerum administration em Principi permissam; adeo ut ad Principem publicæ potestatis per Senatum Romanum compotem, & ad Consistorium ipsius ex magistratibus, & Senatoribus Romanis lectum referre oportebat publicarum auctoritatem rerum Constantinopoli gerendarum; non vero ad imperium ipsius urbis, quam potuit quidem ludorum, ædificiorum imitatione, ac morum Romæ Constantinus æquare, non vero potestate: nihil enim agimus, cum tradimus alienum.

CAPUT XLIII.

De Constantini jure in Imperii translatione.

NAm quid in Constantinum transferat, nisi exercitum potestatis publicæ radicibus suis in populo Senatuque Romano hærentis, & majestas personalis, quæ Cæsaris vita definiebatur, postea vero nova Principis creatione ad alium, voluntate militum, & S. P. Q. R. auctoritate transferebatur? An enim potuisset Imperator, semota violentia, per quam jura omnia conticescunt, imperium sibi exutum, in quem voluisset deponere, & Rempubl. sibi commissam alteri, se invita, tradere? Quod ne in regno quidem licere, nisi transferatur ad proximos ex præcedenti populorum sacramento successuros, libro *de jurisdictione* demostravimus. Cur enim inutiliter usufructuarius jus suum in extraneum transfert, nisi quia jure personali potitur, quod suæ vitæ spatio concluditur? (*b*) Quanto minus igitur Constantinus exuere poterat Senatum Romanum suprema potestate civili, cujus auctoritate acceperat & retinebat ipse militarem civili subjectam, cum vita Cæsaris ab eo decessuram, atque ad universæ majestatis fontem, nempe ad Romanam Rempublicam redituram, novaque creatione, a novo Principe suscipiendam?

CAPUT XLIV.

De Constantini voluntate in Imperio transferendo.

VErum quid contra Sanctissimum Principem excutimus leges publicas, quasi ullo eas unquam facto, præsertim in re summa, violarit: cum posteriores Scriptores Constantinopolitani, Senatus vicem apud suorum temporum Imperatores conquerantur, eosque precibus & lacrymis obtestentur, ut auctoritate aliqua curiam illam inopem, atque despectam impertiantur, ne proceres eam in curiam lecti supplicium potius e sumtibus, quam solatium e potentia ferant, ut ait Themistius [*c*] ἡ γερουσία καὶ ἡ τιμὴ μωρίας, vel ut Harduinus legit, τιμωρίας ἔδοκει μηδὲ τῶν διαφέρειν; *Hic Senatus, & is honos a stultitia*, vel ex Harduini lectione, *a supplicio minime differre videbatur*, & alibi (*d*) τρίτον συναυξηθῆναι τιμαῖς τὴν γερουσίαν *tertium (rogo) Senatum honoribus augeas*, nempe ut vere Constantinopolis altera Roma dicatur: τότε (inquir) ἀληθινῶς ἔσαι δευτέρα Ρώμη σὴ πόλις. *Tunc revera erit altera Roma tua civitas*. Ex quibus apparet jactabunde magis, quam vere Sozomenum aliosque fuisse locutos, cum Romæ Constantinopolim æquarunt; & ab ædificiorum ac statuarum sumtu atque magnificentia, non autem a civium auctoritate, urbi suæ Græcos alterius Romæ nomen tribuere potuisse, ostendit idem Themistius in legatione ad Theodosium: νῦν δὲ ἐπὶ μὲν τοῖς τῶν ἀνδριάντων μεγέθεσι σεμνυνόμεθα, ἐπὶ δὲ τοῖς τῶν ἀνδρῶν ἀξιώμασιν οὐ θαρροῦμεν: *nunc magnificentia statuarum decoramur, at minime homi-*

[*a*] *vide* Goth. *in C.* Theod. *ad* L. *quisquis C. ad leg. Corn. de sicar. pag.* 100.

(*b*) *Inst. lib.* 2. *tit* 4. *de usufr.* §. *finitur* 3.
(*c*) *orat.* 4. (*d*) *orat.* 14. *pag.* 180. Hard.

hominum dignitatibus eff rimur. Ideoque ab Imperatore petit, ut quos nomine Patres conſcriptos appellaverat Senatores Conſtantinopolitanos, poteſtate atque jure hac appellatione dignos redderet: *τιμαῖς δέ καὶ αξώμασιν οὐ καταπυκνῶσυν ἡμῖν τὶν γαρούσιον... καὶοῦς πατήρας ἀνύμασες υγγεργαμμένυς ποισον ἄξιυς τῆς ἡπικλήσεως congerere dignitates & honores in Senatum, quoſque P. C. appellaſti, hac appellatione redde dignos*. Hæc ne flagitanda Græcis erant ab Imperatore, ſi Conſtantinopolis poteſtatem publicam urbis Romæ aut participaverat, aut, ex vulgi opinione, ſive ex communi ſomnio, prorſus exhauſerat? (*)

CAPUT XLV.

De Privilegiis Urbis Conſtantinopolitanæ.

QUid igitur eſt reliquum, niſi ut publica negotia Conſtantinopoli perinde ac Romæ agitata & definita, non civitatis, curiæve illius, ſed ipſius Cæſaris, ejuſve conſiſtorii juribus de Imperii ſcatebra, nempe de Romano Senatu, ad Cæſaris vitam ex S. C. ſuſceptis, adſcribamus, & Conſtantinopolitanum Senatum, potius pompam Principis, quam Reipublicæ Romanæ portionem reputemus? Quam notionem non ex affectione patria, ſtudioque latinitatis, ſed ex vero nobis oblatam fuiſſe præter ſuperiora teſtimonia, etiam Juliani Cæſaris auctoritate patebit. (*a*) Is enim tantum præſtare Conſtantinopolim ceteris urbibus tradit, quantum Roma Conſtantinopoli antecelleret Πόλιντε ἐπώνυμον αυτῦ κατεςησεν ἐν ὀυδε ὀλοις ἔτεσις δέκα, τοσοῦτω τῶν ἄλλων ἀπασῶν μεῖζονα ὅσω τῆς Ρώμης ελαττῦθαι δοκεῖ *Urbem ſibi cognominem fundavit minus annis decem tanto aliis majorem quantum ipſa Romæ cedere videretur*. Cum autem ædificiis, multitudine hominum, magnificentia ſumtuum, Græcis ipſis teſtibus, Romam æquaverit; qua parte, niſi auctoritate, [**] atque imperio tantopere cedere, quantum Julianus indicat, urbi Romæ Conſtantinopolis potuit? Quis modo negaverit Græco nativo verborum faſtu, & ingenita ſibi adulatione, ita Principis opus extuliſſe, ut omnia diſcrimina & jura ipſa publica tumore ac jactantia ſua conturbarint: excepto Socrate Sozomeno (*b*) longe modeſtiori? Et ignotus auctor (*c*) Ammiano Marcellino adjectus refert, Conſtantinum Byzantio concedendo regias omnes opes effudiſſe, Romæque illam æquare ſtuduiſſe Senatumque ibi conſtituiſſe, ſed, ut ille ait, ſecundi ordinis, eoſque claros appellaſſe, cum Senatores Romani clariſſimi appellarentur. Tantine igitur fuerit unus Sozomenus, ut ejus auctoritas omnia rerum geſtarum teſtimonia, & juris rationem everterit? Atqui auctoris hujus levitatem atque jactantiam Valeſius ſatis prodit in conſtituendis Imperii Græci finibus, (*d*) quos Sozomenus ejuſdem Conſtantini, ac Theodoſii junioris tempore deſignat; cum diviſionem Impe-

(*) Præter conſilium repellendorum barbarorum, quod obtendebat Conſtantinus, ſedem ſuam Roma Conſtantinopolim transferens, id quoque præcipue agebat, ut Majeſtatem Imperatoriam in tuto collocaret, eandemque inſidiis & inſultibus Senatus Populique Rom. eximeret. Videbatur enim Imperator in Oriente, Regibus adſueto, facilius Regem acturus, quam in urbe, cujus cives priſtinam adhuc libertatem ſomniabant. Huic autem conſilio parum conveniebat, Senatum Conſtantinopolitanum iiſdem prærogativis augere, quibus fruitus fuerat Senatus Romanus, quare ne anguem in ſinu foveret, priſcos quidem titulos ei dedit veteris Senatus Romani, ſed non eandem poteſtatem. Romanum tamen Senatum tum multo plus potuiſſe, quam Senatum Conſtantinopolitanum, vix credibile eſt, cum per urbis communionem cum Conſtantinopoli nihil Romæ, præter veteris gloriæ umbram & vana priſtinæ dignitatis nomina relinqueretur. Conſiſtorii vero Conſtantinopolitani aſſertores Conſiliarii magis Principis, quam Senatores erant, eorumque ſtudium præcipuum erat, adorare Principem, & auribus ejus inſervire. Illud vero notandum maxime, quod, cum poſt Honorium, Theodoſii M. filium, ſine liberis extinctum, Imperium diviſum maneret, & alius in Oriente, alius in Occidente Imperator eſſet, is, qui Romæ agebat, non eſſet certus juſtuſque Princeps, antequam a Conſtantinopolitano confirmaretur.

(*a*) *orat.* I. *pag.* 14. *edit. Petav.*

(**) Quidni vero de rerum geſtarum gloria loquatur Julianus, non de auctoritate Populi Romani, qui paulo poſt tempora Juliani etiam tributarius Imperatoris Conſtantinopolitani factus eſt, eique quotannis ſolidum aureum pendebat viritim. Sozomeno invidiam inde parare, quod is fines Imperii male indicaverit, argumentum eſt, parum roboris habiturum apud peritos.

(*b*) *lib. hiſt.* I. *cap.* 16. *p.* 41.

(*c*) Ammian. Valeſ. *p.* 475. *vide* Tillemon. *in Conſtantin. art.* 67.

(*d*) Sozom. *lib.* 2. *c.* 3.

Imperii Constantinus Magnus nullam cogitaverit, & sub illius filiis primum non quidem Imperium, sed administratio ipsius aliter divisa fuerit atque a Sozomeno refertur, ut contra eum erudite probat Valesius, (a) cum ostendit, orientale in Europa Imperium sub Constantii ditione Thracia definitum fuisse; Romam vero, & Illyricum, ex fœdere inter fratres percusso, ad Constantem pertinuisse.

CAPUT XLVI.

De Coloniis Romanorum.

HOc etiam, præter imaginem exteriorem civitatis, urbi Romæ simile, præ Coloniis plurimis, habuit Constantinopolis, quod ab institutione sua suscepit mores Romanos & jus Quiritium privatum, quo in contractibus, usucapionibus, potestate patria, tutelis, actibus legitimis aliisque civilibus ritibus Quirites utebantur. [b] Siquidem (c) coloniarum quædam potiebantur jure Quiritium privato, & Coloniæ Romanæ dicebantur; quædam Latinæ, quæ quamvis deducerentur ex civibus Romanis, non tamen jure Quiritium fruebantur, sed jure Latii, sive Latinorum illorum veterum, qui cum nondum civitatem Romanam accepissent, suffragium Romæ ferre non ultro poterant, sed cum a magistratu Romano vocarentur; & cum in civitate Latina magistratum gessissent, civitatem Romanam adipiscebantur; neque a Romanis magistratum accipiebant, sed proprium sibi creabant. [d] Quæ veniunt sub nomine juris Latii: quod aliis etiam populis, nedum Coloniis, a Senatu concedebatur, si populum Romanum demeruissent. [e] Diversa porro a coloniis erant municipia, cum coloniæ, ut Sigonius ait, sane pereleganter, ex urbe Roma educerentur, municipia vero introducerentur in urbem; [f] etenim non modo civitatem Romanam, & jus Quiritium privatum, verum etiam publicum accipiebant, eamque in tribum ingrediebantur, in quam a Censoribus adscriberentur, & Romanos magistratus pari cum ceteris civibus jure, ac sorte capiebant: exceptis iis, quæ honoris causa nomen assequerentur municipiorum, quorum populi tantum id cum civibus Romanis commune habebant, quod conscriberentur in legionibus, (g) quæ tantum ex civibus Romanis componebantur: ut municipes tales in sola militia pro civibus Romanis haberentur. Municipiis, & Coloniis longe inferiores erant Præfecturæ, quæ civitatis jus ob noxam, & leges suas amiserant, legibusque parebant iis, quas Præfectus Romanus ad eos juri dicundo quotannis missus imposuisset. [h]

CAPUT XLVII.

De Civitate Romana Italiæ Universæ.

QUÆ discrimina juris Quiritium, juris Latii, Municipiorum, Coloniarum, & Præfecturarum ex Italia universa cesserunt post compositum sociale bellum a Latinis Italisque populis, participandæ Romanæ civitatis causa, commotum. Etenim L. Julia per Sex. Julium Cæsarem lata, civitas Latinis populis primo, (i) deinde Italis patuit universis; adeo ut Italia omnis unius fuerit urbis continuatio, atque complexio: (k) varietas vero Juris sive Quiritium, sive Latii, sive municipalis remanserit extra Italiam eos apud populos, quibus, ut diximus, hæc a Senatu præmia pro meritorum ratione concedebantur. Tandem discrimina ista juris e toto cesserunt orbe Romano, postquam Antoninus non Pius, aut Marcus, sed teste recenter edito Dionis fragmento, Caracalla Romanam civitatem in Romanam omnem ditionem, sive in universum orbem terrarum extendit, effecitque, ut mundus omnis esset unius Romæ municipium, Verum etsi Roma cum omnibus extra Italiam populis communicaretur; Coloniæ tamen, & Provinciæ haud ita cum ipsa Italia confundebantur, ut non distinguerentur immunitate tributorum capitis, & soli, qua pari cum Roma jure tota Italia, non vero provinciæ, aut extra Italiam Coloniæ iam inde ab Augusti ævo potiebantur

Ideo

(a) in Sozom. *lib. 2. cap. 3 annot.*
(b) Cujac. *obs. 10. cap. 35. D.*
(c) Sigon. *de antiquo jure Ital. lib. 2. c. 3.*
(d) Sigon. *eod. tract. lib. 1. cap. 4.*
[e] Sigon. *ibid.*
(f) Sigon. *de ant. jure Ital. lib. 2. c 6. de municipiis.*
(g) Sigon. *loco proxime citato nempe c. 7.*
(h) Sigon. *eod. tract. lib. 2. cap. 12.*
(i) Sigon. *de antiq. jure Ital. lib. 1. cap. 4.*
(k) Sigon. *de antiq. jure Ital. lib. 3. c. 3.*

ideo si quibus extra Italiam populis capitis, & soli concederetur immunitas, iis jus Italicum tributum dicebatur, quod ea libertate sola Italia, non vero nationes aliæ jure suo gauderent; sed largitione Senatus aut Cæsaris. Quæ mansit ex coloniarum notis una post jus Quiritium ubique profusum, (a) ut deductæ coloniæ vel tributum capitis & soli sustinerent; vel illud, accepto nominatim jure Italico, sibi excuterent. Quod coloniarum Romanarum erat ab urbe Roma discrimen e Jurisconsultis in *titul. ff. de censibus* passim indicatum.

CAPUT XLVIII.

De Jure Italico urbis Constantinopolitanæ.

Hinc & Constantinopolis etsi non exiguam civium Romanorum partem sibi attraxerit, & Romanæ urbis faciem ædificiorum, viarum, collium, situs, ludorum, rituumque ac morum imitatione ad se transtulerit, ac sub urbis Romæ persona in scenam prodierit; latere tamen adeo nequit, ut non se, velit nolit, coloniam Romanam profiteatur, quando immunitatem tributorum capitis & soli, nempe jus Italicum, non ab origine sua, sed a Cæsarum beneficentia duxit: adeo ut opus habuerit, ut ei a singulis Cæsaribus renovaretur: nimirum quia non ingenitum erat, sed adventitium, ideoque cum vita Cæsaris concedentis expirabat. Unde legimus in Theodosiano Codice (b) hanc Valentis constitutionem: *Italici juris auxilium arbitra æquitate renovamus*. *Arbitra æquitate* (inquit) quia jus Italicum minime cum coloniis nascebatur, sed arcessebatur extrinsecus. Et in C. Justinianeo hanc Arcadii & Honorii legem habemus. *Urbs Constantinopolitana* (c) *non solum Juris Italici, sed etiam ipsius Romæ veteris prærogativa lætetur*: nempe, ut æque sit sedes non quidem Imperii, sed Imperatoris, & in honorem Cæsaris præesset orienti, sicut Roma orbi terrarum præsidebat universo. Nam etiam alibi (d) sacris in negotiis (e) id repetitur: cum tamen sciamus, vel ipso Justiniano teste, qui in Novellis veterem Romam sacerdotii fontem appellat, Constantinopolitanum antistitem orientalibus Episcopis utcunque prælatum, ipsum tamen simul cum cæteris Ecclesiis Romano paruisse; (f) ut palam sit parem hanc urbi Romæ prerogativam non ita esse accipiendam, ut ad omnia extendatur: nam & post has leges, quanta potestate Constantinopoli Roma præstiterit, in sequentibus ostendemus. (*)

CAPUT XLIX.

In Jacobum Gothofredum de falsa exæquatione Urbis Constantinopolitanæ cum Romana.

Prospexit istas in se impendentes difficultates Gothofredus, qui ut has plagas effugiat, intulit se in majores. (g) Primo enim nullo rerum gestarum vestigio confinxit jus Italicum fuisse Constantinopoli a Procopio tyranno per vim ereptum; post autem a sequentibus Imperatoribus restitutum. Quod refutatione minime indiget, utpote ad priorem errorem tuendum gratuito, ne dicam temere, prolatum. Deinde novum comminiscitur juris Italici discrimen e suo jecore, non ab ulla juris veteris ratione, aut antiquitatis monumento editum. Distinguit enim jus Italicum Constantinopolitanum a jure Italico civitatum aliarum, posito in immunitate capitis, & soli; cum jus Italicum Constantinopolitanum

(a) Spanhem. *in orbe Roman. cap.* 19. *pag.* 464. & 465.

(b) *L.* 1. *tit. de jure Ital. urb. Constant.*

(c) *L. unic. C. Inst. de privat urb. Constant.*

(d) *C. Theod. de Episcop. l. omni* 45.

(e) *L.* 45. *de Episc. Chalcedonens. Concil. cap.* 28.

(f) *Respons. Justiniani incipiens reddentes post. L.* 7. *C. de summa Trinit. & fide Cathol. item dist.* 22. & *Novell.* 123. §. 1. *Novell.* 9.

(*) Neque eo vehementer extollitur dignitas urbis Romæ, quod Constantinopolis est Colonia Romana. Eidem enim veteris quoque Romæ prerogativa data, coloniæ quoque sæpissime urbes, ex quibus ductæ sunt, valde superant, exemplo Romæ ipsius, quam Albanorum Coloniam fuisse, ferunt. Renovare autem singuli Imperatores privilegia novæ urbis maluerunt, quam concedere in perpetuum, ne cristas temere Constantinopolitani extollerent & ipsius Imperatoribus graves essent. Etsi porro quam maxime Episcopus Constantinopolitanus Episcopo subfuerit Romano, nihil inde coegeris pro Imperio Romano; cum & hoc inter artes aulæ esse potuerit, quibus id agebatur, ut ne ægre ferrent Romani translationem sedis Imperatoriæ. Et tandem Græca quoque ecclesia Romano se Pontifici subtraxit.

(g) *L.* 1. *C. Theod. de jure Italic. urb. Constantin. p.* 222. & *seq. in commentar.*

num ab eo in juris Italici concedendi facultate, pari cum Roma jure collocetur: ut Roma quidem illud civitatibus occidentis, Constantinopolis vero populis orientalibus concesserit: quasi a jure civitatis Constantinopolitanæ beneficia ista orientalibus urbibus advenirent; non vero a jure ipsius Imperatoris ibi permanentis, & publici juris dispensationem a Senatus Romani auctoritate trahentis: quo jure Cæsar & controversias inter populos ortas dirimebat, cum Constantinopoli degeret: quod causam erroris obtulit Gothofredo, qui auctoritatem a Cæsare ad domicilium transtulit illius. Verum hoc Gothofredi figmentum confutare non cogimur, cum ipsemet ei suum patrocinium negarit (*a*) confutatus a Petavio, (*b*) & a Valesio, (*c*) atque admonitus βασιλεύουσαν πόλιν a Juliano, quem Gothofredus in suam causam vocaverat, non Constantinopolim nuncupari, sed Romam veterem; ideoque jus Imperii non alibi, quam Romæ ab eo collocari, ubi degeret Imperator. Et Sozomenus, (*d*) quamvis alioquin inflatius pro Constantinopoli sua loquatur, minime tamen Imperium a veteri Roma transfert ad novam; sed nomina simul urbis utriusque committit, & curias, & institutiones, & contrahendi ritus, ut recte Valesius pro συμβόλα legerit συμβόλαια. Imo cum similitudinem instituat a potestate sacra, qua, se ipso teste Romanus Constantinopolitano longe præcellebat; sat ostendit quantopere in poblica rerum civilium administratione urbs Romana Constantinopoli anteiret.

Μετὰ δὲ τῆς Ῥώμης τὸν Κωνσταντίνου πόλεως ἐπίσκοπον τὰ πρεσβεῖα ἔχειν, ὡς νέας Ῥώμης τὸν θρόνον ἐπιτροπεύοντα. ἣ δὲ γὰρ οὐ μόνον εἶχε ταύτην τὴν προσηγορίαν ἡ πόλις, καὶ γερουσία τάγμασι δήμων, τε ἀρχαῖς ὁμοίως ἐχρῆτο. ἀλλὰ καὶ τὰ συμβόλαια κατὰ τὰ νόμιμα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ῥωμαίων ἐκρίνετο καὶ τὰ δίκαια, καὶ τὰ γέρα περὶ πάντα ἑκατέρᾳ ἰσάζετο.

Post Romanum præcellere, Constantinopolitanum Episcopum, utpote novæ Romæ præsidentem. Jam enim non modo appellationem hanc civitas (Constantinopolitana) *habebat, & Senatu, & populi ordinibus, & magistratibus similiter utebatur; sed & contractus ex legibus Romanorum, qui sunt in Italia, celebrabat:* (*e*) *& institutis, ac muneribus alteri per omnia æquabatur.*

VALESII versio ejusdem loci:

Præterea ut post Episcopum urbis Romæ Constantinopolitanus habet honoris prærogativam, utpote qui junioris Romæ Episcopatum administret. Jam tum enim urbs illa, non solum hanc appellationem meruerat, & Senatum & ordines populi, & magistratus similiter habebat; Verum etiam contractus civium ejus urbis juxta leges Romanorum, qui in Italia sunt, judicabat, juraque omnia, & privilegia æqualia seniori Romæ possidebat. Ita vertit Valesius pro erudito sane homine ac docto, sed non juris: sine cujus fraude, servata etiam verborum proprietate, nobiscum potuisset postremas voces explicare.

Æquemus illas cum Sozomeno moribus, institutis, ædificiis, magistratibus, contractibus, muneribus; parem vero potestatem in summa Reipublicæ, atque in apice dominationis habuisse, unde liquet? An non enim provinciales magistratus erant urbanis similes, iisque in provinciis pares, & tamen longe in majestate suprema inferiores urbanis, in quibus, utpote a fonte manantibus, una cum Senatu summa erat potestatis, quæ per gradus in provincias ex urbe diffundebatur? Neque alia potestas Constantinopolim commigravit præter provincialem. Siquidem, ut observat Tillemontius, (*f*) Senatus Constantinopolitanus initio a Proconsule regebatur, quamvis procedentibus temporibus, usque ad Justinianum teste Procopio, (*g*) Consulum alter, qui occidentalis erat, Romæ crearetur; alter vero nempe orientalis Constantinopoli, ut secum ea in urbe portio illa civilis potestatis Roma fluentis habitaret, quæ ad justam negotiorum publicorum administrationem requirebatur, utque præsente Consule,

(*a*) *Ad L. 1. C. Theod. de jur. Ital. verbo Constant. p.* 222. Spanhem. *in orbe Rom c. 19. p.* 465.
(*b*) *In not. ad epist. Julian.* 35.
(*c*) *Annotat. in* Sozomen. *lib. 7. cap.* 9.
(*d*) *Lib. 7. cap. 9. p.* 714.

(*e*) *Hæc omnia officio judicis celebrari oportet, hoc est* dirimi, *disceptari, judicari pro græco* ἐκρίνετο. *Ulp. l. si alius 7. § 7. ff. quod vi aut clam.*
(*f*) *In vita Constant. art.* 67.
(*g*) *In arcana hist. p.* 114. *& notæ in illum pag.* 106.

fule, si quid in consilio suo decerneret Imperator, id non ex potentioris arbitrio, sed ex legibus, & ex ipsa Republica in Consules collata, prodire videretur.

Neque Constantinopolis, quod alterum Consulem acciperet, propterea Romam æquabat: tum quia primas in honoribus ferebat Consul Romæ creatus, ut ex Procopio Grotius refert; (*a*) tum quia Zonaras (*b*) principatum Romæ remansisse testatur, utcunque Constantinus secum Constantinopolim transtulerit exercitium juris Imperatorii Romæ radicibus suis hærentis, quod ad actus Reipublicæ necessarios expediendos ab Imperatore secum trahebatur. Quo sensu eam translationem accipiendam esse docet Ammianus Marcellinus, cum scribit, Romam cum Imperio ab se parto sese commisisse Cæsaribus, non tanquam dominis ancillam, sed tanquam parentem liberis, per victorias eorum & militarem virtutem non oppressuris matrem, neque ab illius gremio convulsam dominationem ad exteros, sibique subjectos populos, ex vulgi errore, translaturis; sed majori præsidio contra barbaros munituris auctoritatem eam, qua exercitibus Romanis ad S. P. Q. R. usum Princeps imperabat. *Urbs venerabilis* (inquit Ammianus) (*c*) *post superbas efferataram gentium cervices oppressas, latasque leges, fundamenta libertatis & retinacula sempiterna, veluti frugi parens & prudens & dives Cæsaribus tanquam liberis suis regenda patrimonii jura permisit*. Hæc homo Græcus, cum inter Græcos habitaret Imperator. Nimirum quia, etsi Roma procul abesset persona imperantis, nihilo tamen minus ipsa urbs per eum imperare putabatur: ut clarius elucet ex his, quæ idem subjicit, scribens: *Licet occisæ sint tribus pacatæquæ centuriæ, & nulla suffragiorum certamina, sed Pompiliani redierit securitas temporis; per omnes tamen quotquot sunt partes terrarum, ut domina suspicitur & regina, & ubique Patrum veneranda canities, populique Romani nomen circumspectum & verecundum*, & lib. XVI. hæc de Constantino ad urbem adventante refert: [*d*] *Cumque urbi appropinquaret, Senatus officia, reverendasque patriciæ stirpis effigies ore sereno contemplans, non ut Cineas ille Pyrrhi Regis legatus in unum coactam multitudinem Regum; sed asylum mundi totius adesse æstimabat*. Hactenus Marcellinus, qui usque ad Theodosium vixit. Et qui Honorii tempore floruit Claudianus nativum, ac legitimum perpetuumque Imperii solum, etsi suo ævo alter Imperator Constantinopoli degeret, Romam tamen unice agnoscit his versibus;

Quem precor ad finem laribus sejuncta potestas
Exulat, imperiumque suis e finibus exit?

Roma enim ille imperium velut e fonte manare alibi docet, inquiens:

Armorum legumque parens, quæ fundit in omnes
Imperium.

Alioque loco per Cæsarum creationem non avulsum a Patribus Imperium docet, sed societatem illius inter Patres & Principem initam his versibus ad Honorium Imperatorem, simulque Consulem pertinentibus:

- - - - *numeroso Consule Consul*
Cingeris, & socios gaudes habere Patres.

Scriptorum porro testimoniis consentiunt monumenta rerum gestarum, quæ Senatus auctoritatem pandunt etiam inter publicas res violentia militari a barbarorum incursione perturbatas. Cujus auctoritatis exemplum prodiit illustre sæculo prope post Constantinum, nempe sub Arcadio & Honorio. (*e*) Quo tempore cum ipsos inter Cæsares de Imperii finibus certaretur, mos antiquus fuit revocandus, Senatusque Romanus consulendus, ut per potestatem Cæsarea Imperatoriaque majorem, lites eorum, veluti potestate patria, liberorum controversiæ componerentur. Quæ si potestas unquam corruisset, resurgere nullo modo valebat Imperium, ubi semel Imperatorum ipsorum dissidiis inclinasset. Cum igitur Gildo Africam, quam Honorii nomine regebat, occupaturus eam traheret, vel trahere simularet ad Arcadium, atque ab occidentali avellere studeret Imperio; res vetusto

(*a*) *lib. 2. de jure belli cap. 9. XI. 2. in not.*
(*b*) *Annal. 3. in Constant. pag. 84.*
(*c*) *lib. 14. num. 15.*
(*d*) *pag. 70.*
[*e*] Symmach. *lib. 4. Epist. 4* Claudian. *de bello Gildon.*

tusto ritu ad Senatus Romani judicium devenit. Quo judicio Patres hostem patriæ Gildonem judicarunt, bellumque adversus eum decreverunt, repetitamque Africam Honorio reddiderunt. Hinc Claudianus Stiliconem ingentibus effert laudibus, quod ad rectæ rationis atque priscæ Romanorum institutionis normam, ex Senatus sententia bellum decernendum, remque militarem gerendam curarit: unde inquit *lib.* 1. de laudibus Stiliconis:

Hoc quoque non parva fas est cum laude relinqui,
Quod non ante fretis exercitus adstitit ultor,
Ordine quam prisco censeret bella Senatus.
Neglectum Stilico tot jam per secula morem
Rettulit, ut ducibus mandarent prælia Patres;
Decretoque togæ felix legionibus iret
Tessera, Romuleas leges rediisse fatemur,
Cum procerum jussis famulantia cernimus arma.

& *libro* 6. de Honorii Consulatu:

- - - agnoscunt proceres, habituque Gabino
Principis, & Ducibus circumstipata togatis
Juræ paludatæ jam Curia militat aulæ.

eodemque libro pluribus laudaverat Honorium, quod omnibus de rebus ad Senatum referret, more majorum, his versibus:

Hic est ille puer, qui nunc ad nostra Quirites
Evocat, & solio fultus genitoris eburno
Gestarum Patribus causas ex ordine rerum,
Eventusque refert, veterumque exempla secutus
Digerit Imperii sub judice facta Senatu.

& *libro* 3. de laudibus Stiliconis, exultat idem Poeta, quod Roma rerum domina nomine suo legiones duceret:

Ipsa jubet signis, bellaturoque togatus
Imperat, & spectant Aquilæ decreta Senatus.

Ubi sunt, qui aut periisse funditus Romani Senatus potestatem somniant, aut in Græciam evolasse? Cur? quia nimirum rara inveniunt hujusce potestatis exempla post Constantini discessum, quasi ad nos monumenta publica pervenerint omnia, vel frequens fuerit hujus remedii, talisque potestatis exercendæ necessitas: præsertim ex quo Cæsaribus creatis per legem, quam exposuimus, Regiam, belli pacisque cum hostibus arbitrium a Senatu permittebatur; adeo ut Cæsaribus tantum ipsis secum contendentibus exuscitandum fuisset judicium Patrum, ipsam Rempublicam reddentium, viresque proferentium publicæ nativæ perennisque majestatis, qua majestatem temporariam & commodatitiam Principum aut definirent, aut explicarent, ad usumque Reipublicæ flecterent componendis recidendisque dissidiis militaribus auctoritate civili: quæ nisi constitisset in corpore Senatus perpetuo, cum ipsa imperantis vita, ut supra exposuimus, occubuisset; remque omnem Romanam, sive orbis terrarum regimen, in suum interitum traxisset. Quæ publici juris ratio communis est & regnis illis omnibus, quæ per electionem traduntur, non autem per successionem, quorum potestas publica cum ipso hereditario Rege nunquam perierit: quia utcunque secum ambulet majestas personalis; majestas tamen realis defuncti Regis posteritate, tanquam capite ac radice perpetuo continetur. Quod autem in regnis electione tradendis lineæ Regiorum descendentium non adplicatur, id oportet vel in civitate universa, vel in primoribus civium, atque in Senatu, & magistratibus perpetuo locatum existimetur. (*)

CA-

(*) Neutra conjectura Gothofredi a verisimili magnopere abhorret, prodestque posteriori, quod neutiquam Constantinopolis a sede Imperatoria sola dignitatem suam nacta est, sed, ut toties observavit Noster, Romæ veteri exæquata. Sozomenus ut Imperium a veteri Roma ad novam translatum diceret, nulla necessitas erat, cum satis sit, idem inter utramque communicatum fuisse. In nominibus magistratuum sæpe lusum, enervata jam potestate dignitatum, quibus libera Respublica utebatur. Temporibus Honorii, quod exemplum memorabile est, Africam ei patres adjudicarunt, Gildonem hostem patriæ pronunciarunt, sed hunc ipse Claudianus

Neglectum dicit tot jam per secula morem,

nec sententiæ patrum cessit Gildo, sed armis in ordinem cogendus fuit.

CAPUT I.

Operis Conclusio.

UT autem eo revertamur, unde discessimus, satis arbitror, ostendimus, Romam fuisse imperii fontem; Byzantium vero sedem Imperatoris, non quidem perpetuam, sed diuturniorem: cum Imperator non aliam sedem habeat perpetuam præter militiam, quæ habitat in castris; cum quibus mutat & ipse domicilium, utpote ad obeundas armis provincias Romanorum, atque ad victorias Pop. Rom. multiplicandas, finesque tuendos, aut propagandos institutus. Ideo Byzantium utpote sedes certior, atque constantior summi Ducis, Prætorium erat stabile, quasi castra vallata muris & tentoria in ædificiis collocata. Quamobrem cum aut Reipublicæ necessitas exercituum Ducem ad occidentales regiones vocaret, aut ad plures Cæsares Imperii administratio deveniret, Roma suum repetebat Principem; ipseque in ipsius Imperii domicilium remigrabat. Quod rerum gestarum & antiquitatis totius fide comprobatur: siquidem quoad majestas Romana & Imperium omne stetit incolumne, nempe ad Augustulum usque, Odoacris parricidio sublatum, res Romana, vel ab uno, vel a pluribus Cæsaribus ita gerebatur, ut vel unus præsto esset, quocunque belli causa traheret; vel plures sibi provincias ita dividerent, ut alter orientalem, alter occidentalem Romani orbis partem tueretur ac regeret; aliquando vero plurifariam, pro imperantium numero, dividerent sibi Romanum orbem pluribus ducibus concreditum; tanquam unius tutela, quæ pluribus tutoribus gerenda committatur. Sed jam vela contrahentes, & Reipublicæ Romanæ formam de superioribus disputationibus breviter exprimentes colligamus, potestatem omnem Romanorum publicam jam a Tiberii tempore ad Senatum translatam, in Civilem & militarem ab urbis primordio discessisse. Civilem variis portionibus sub jurisdictionis nomine ad singulos manasse magistratus; militarem per S. C. transiisse in Imperatores: ut duo principatus prodierint, veluti duarum ex universo terrarum orbe nationum; Quiritium videlicet & militum. Illorum principatus erat civilis nempe Consulatus, aut regnum unius anni; horum principatus erat militaris, nempe jus armorum perpetuum, sive Imperium ex Romanis institutis nunquam jure magistratuum, sed certa lege transiturum: unde natum apud JCtos nomen imperii meri e summo jure militari venientis, neque jurisdictionem unquam comitantis.

Hinc a scriptoribus priscis utriusque principatus inter se munera peritissime secernuntur: Cum principatus Civilis militari præcellens Consules, Censores, Prætores, aliosque minores magistratus, omnemque Rempublicam; principatus militaris Legatos, Tribunos, Duces, omnemque militiam Reipublicæ causa institutam contineret. Unde Tacitus Neronem, nondum felicitate labefactatum, ita jura publica temperantem ac partientem inducit: *Teneret antiqua munera Senatus. Consulum tribunalibus Italia, & publicæ provinciæ assisterent.*

Nempe provinciæ pacatæ, quas una cum Italia sibi Senatus retinuerat: ideoque administrabantur a Consule, cum exercitu, & Imperatore opus non haberent: (a) deinde subdit: *se* (nempe Cæsarem) *mandatis, exercitibus consulturum;* (b) & alibi: *Deinde ceteri composita indignatione, quod Consul Rempublicam Dux Imperatorem prodidisset.* Et Svetonius Rempubl. omnem ad Consules revocat, cum scribit, Caligulæ tempore, prolata Consulum creatione, triduo Remp. fuisse sine summa potestate.

Quamvis autem Imperator, susceptis sibi per militarem potentiam frequentibus Consulatibus, aliisque magistratibus majoribus, & Tribunitia potestate, quotannis, jus præferret pene regium; tamen quia nunquam ex instituto Pop. Rom. munera cum muneribus, aut potestas militaris cum civili confundebantur; sed semper, etiam si unius in personam coirent, natura sua distinguebantur; propterea neque jus Imperii extinxit jura magistratuum; neque potestas militaris extinguere unquam potuit potestatem civilem in Senatu perpetuo insidentem, & magistratibus omnibus, sicut & Ducibus, ipsis-

(a) *Annal. 13.*

(b) *Lib. 3. hist. p. 527.*

ipſiſque Imperatoribus, Reipublicæ nomine, imperantem.

Atque hæc de Romano Imperio ad Auguſtulum uſque. De variatione autem ipſius a Carolo Magno, & a Germanici Regni miſtura, ſi vita, & facultas dabitur, peculiari tractatione differemus: cum ſylvam rerum ſuis locis ad ſententiæ noſtræ munimentum & lumen tribuendarum, ex idoneis auctoribus, & e civilis & Pontificii juris interpretibus, longo gravique labore a nobis collectam, ad manum habeamus. Hunc autem librum modo editum, propter diſcrimen juris ab ea tractatione ſejunctum, & propter affinitatem rerum & temporum, cum tribus hiſce ſuperioribus conjunctum, vobiſque, QUIRITES, dicatum voluimus, qui tam bene armis legibuſque veſtris de omni humano genere meruiſtis; Quique membra divulſa orbis terrarum, hominefque agreſtibus moribus diſtractos, & diſſipatos, ad honeſtatis commercium, urbis veſtræ communione, convocaſtis; ut ſi qua cultura ſupereſt animorum, ea omnis vobis debeatur, & latini ſermonis uſu legumque veſtrarum ſtudio conſervetur.

Βούλευμα χρηστὸν οὗπερ ἕνεκα πόλις στρατοπέδων κρατεῖ. *Thucid. lib.8. cap.76.*

JANI

JANI VINCENTII GRAVINÆ OPUSCULA ET ORATIONES VARII ARGUMENTI.

SPECIMEN PRISCI JURIS, AD CASPAREM CARPINEUM CARDINALEM.

SÆpe contigit, CASPAR Cardinalis ampliſſime, ut, cum Juriſconſulti & eruditi contenderent inter ſe, ac ſuam viciſſim doctrinam verbis extollerent, extenuarent alienam, ipſe a neutris gratiam inirem; propterea quod apud eos, quorum pars a juriſprudentia eruditionem removerant omnem, pars nunquam eruditioni juriſprudentiam adjunxerant, negarem ea ſtudia diſtrahenda, ſed ad ſummam eruditionem veteris Juris notitiam, & ad plenam atque maturam juriſprudentiam reconditam & exquiſitam eruditionem pertinere, confirmarem. Quam ego ſententiam noſtris quidem temporibus, in quibus fæx interpretum ſordeſque forenſes non modo innatam Juri civili eruditionem, ſed Jus civile ipſum ab injuſtis poſſeſſoribus jam diu occupatum obruerunt, ſatis invidioſam, tibi tamen præ cæteris probatum iri confido; utpote cum ad diuturnum, ac ne punctum quidem temporis in vita intermiſſum, civilis & Pontificii juris ſtudium, aſſiduumque veterum & novorum interpretum uſum, antiquitatis Romanæ notitiam, & ſeveram ac ſolidam, non fucatam aut ambitioſam eruditionem, ſumma cum laude nominis tui, ac omnium fere mortalium utilitate contuleris.

Etenim ne aliquis illorum eſſes, qui, quum interpretes populo dati ſunt, interpretem ſibi alium e populo quærere coguntur; uſque ab adoleſcentia ſacrorum curam, & privatarum publicarumque cauſarum cognitionem pro deferendis muneribus ſuſcepturus, non modo Jus, in quo verſamur, cognoſcendum; ſed veterem omnem Eccleſiæ ſtatum percurrendum tibi putaſti, & antiquorum patrum ſapientiam tui muneris ſociam atque conſortem dignitatis adſciviſti; ut e ſtirpe ſua repeteres eam conſiliorum copiam & maturitatem, qua diu gentibus proſpexiſti, quaque tuis ſententiis eam auctoritatem conciliaſti, ut non modo hæc ætas æqui & iniqui diſcrimen a tuo judicio deducat; ſed & graviſſimi illi antiqui moris judices Coruncani, & Caſſii, ſi tecum irent in conſilium, tibi deliberationem ſuam committerent, tibi jus omne traderent mentis ſuæ, pluſque in reſponſis tuis, quam in propria conſcientia ponerent. Jure igitur urbs univerſa de ſummis rebus deliberatura veretur, ne quid ſine auſpiciis aggrediatur, niſi te antea conſuluerit; ita ut

ut incremento gloriæ, quam tibi uni debes, amplissima illa ornamenta superaveris, quæ a majorum tuorum splendore proficiscuntur; & cum sublimiores honorum gradus adscenderis, nullam adhuc meritis parem inveneris dignitatem.

Nos vero contentionibus illis excitati, quo demonstremus, jurisprudentiam a retrusiori eruditione descendere, ac simul facem aliquam, quantum in nobis est, Juris civilis studiosis præferamus, adjecimus nuper animum ad exponendas origines Juris civilis. Quod si mihi successerit ex sententia, facile vicero, eruditionem omnem incurrere in jurisprudentiam, ac jus civile vix ab ullis melius posse præstari, quam ab iis, qui exemplo graviorum interpretum leges e suis hausere fontibus, iisque studiis usum incorruptæ Latinitatis, & philosophorum acumen, ac veterum notitiam temporum adjunxerunt. Quod opus cum plurium annorum sit, & immensi laboris ac industriæ; interea loci quo monumentum aliquod obsequii & cultus erga te nostri statuamus, ex rudibus adhuc illis, nec dum digestis commentariis, specimen hoc excerpsimus, in quo breviter exposuimus, quæ fusius in primo *de originibus* libro disputabimus. Quod munusculum, quantulumcunque illud sit, pro tua humanitate non gravate accipias, rogo.

Quoniam igitur nemo est auctor sui, nec ullam homo sibi tribuere facultatem potest, sed tantum edere atque versare, quod in tributis facultatibus conditum a Deo fuit, a quo proficiscitur quantumcunque præferimus; ideo quatenus cujusque facultas excurrit, eatenus cupiditatis jura porriguntur: siquidem natura nemo alteri jure propriæ facultatis exercendæ præcellit. At quia dispares hominum sunt & finitæ facultates, infinita vero cupiditas singulorum; ideo, concurrentibus cupiditatibus omnium, simul facultates impelluntur; ita ut vel minores coerceantur a majoribus, vel pares mutuo collidantur. (*) Quam animorum conflictationem rapinæ, jurgia, & mutuæ cædes, & tumultus, & rerum omnium perturbatio consequeretur, nisi cupiditatum impetum ratio comprimeret recto usu libertatis, quæ regendis data est flectendisque motibus animorum, eaque ratione magis exprimitur quam cupiditate: ratio enim expeditur cujusque naturæ potestate, cupiditas rebus externis vel coercetur, vel impellitur, vel agitatur; ut quo cupiditas latius effunditur, eo libertas arctius contrahatur; ideo cupiditatem, supra quam fert naturæ facultas, attollentes ab ipsa natura, quam maxime conamur augere, desciscimus: quoniam ea complectimur animo, quæ rebus potius externis quam naturæ facultatibus gubernantur, & ab alienis occupati, curam nostri externarum causarum potentiæ tradimus, iisdemque rebus obnoxii, quas urgemus, dum ad majorem potestatem contendimus, miseriorem incurrimus servitutem. Quo igitur se quisque sibi vindicet, naturæ potestati cupiditas est exæquenda & componenda ratione, quæ nihil aliud est, quam propriæ naturæ potestate circumscripta voluntas, quam vel honestatis initium appellemus licet, vel ipsam potius honestatem.

Virtus enim, quæ nullis rebus extra se positis ducitur, sed propriæ naturæ viribus explicatur, summum est libertatis & honestatis opus; ideo sapiens, qui omne bonum in virtute ponit, summam, quæ quidem homini convenit, assequitur libertatem. Quamobrem sapientes, qui potissimum rationem habuerunt expeditam, suo sibi consilio regendos susceperunt eos, qui animum quodammodo in potestate non tenent, quique magis alienarum opum, quam propriæ tranquillitatis desiderio rapiuntur, & a cupiditatibus &

(*) Sistuntur hic primo loco sententiæ Spinosæ & Hobbesii, commentis Gravinæ incrustatæ. Quæ dein sequuntur paginæ aliquot ad verbum fere descriptæ sunt ex *libri II. c.* 17. 18. 21. *&* 23. nisi potius hæc capita ex hoc opusculo mutuatus est Noster: quod verisimilius, quia opusculum prius editum. Reliqua totius opusculi usque ad finem ejusdem, epitomen sistunt commentarii ad XII. tabulas, qui eodem libro secundo continentur, & quem supra illustravimus. Epitome ipsa sæpe verba commentarii sistit. Discrimen in solo ordine tractationis, quem hic secundum tabulas præeunte Gothofredo sequitur, cum in *lib. I.* ad exemplum Hotomanni ordinem materiarum sectetur, nisi quod in fine opusculi usurpationem actibus legitimis annumerat, quam in commentario ad XII. tabulas prætermisit, & quod paullo ante, venditionem familiæ inter actus legitimos sigillatim recenset, cum eam rectius supra generali mancipationis vocabulo complexus sit.

& voluptatibus, quibus indulgent, suo & aliorum detrimento in maxima pericula conjiciuntur. Quoniam igitur usu compertum fuit & ratione provisum, homines, si jus quisque suum propria utilitate ac facultate metirentur, cupiditatibus distractos perpetuo conflictatum iri, ac omnium salutem in assiduo periculo versari; propterea sapientia, sive adulta ratio, sua cuique rerum portione tributa, ut intestinum & externum periculum arceret, societatem conflavit; utque conflatam societatem perpetuo tueretur, civile bonum propria & communi utilitate definivit. Quo vero singulorum & commune bonum perpetuis vinculis contineretur, certis pactionibus constituendis atque firmandis suam quisque voluntatem contribuerunt, ac in medium proprias contulere facultates, ut ex omnium voluntatibus & facultatibus eodem confluentibus publica voluntas exoriretur, & summa potestas: quarum altera dicta lex est, sive communis ratio, vel civilis sapientia, & publica philosophia: altera imperium, sive virtus, & facultas universorum. Eaque non sapientibus, sua quibus ratio lex est & imperium, sed iis sunt posita coercendis, ad quorum animos componendos ratio non valet, ut, quæ perturbatio propria ratione non reprimitur; ratione ac potestate publica, & alia majori perturbatione, nempe mortis & pœnarum metu, contineatur. Etenim ad importunos morbos medicinam adhibemus sæpe tristiorem, & ubi vulnus fomentis non levatur, ferrum tandem & ignem admovemus.

Hinc ex placida & inermi armata prodiit & imperiosa sapientia, cujus vi libertas nostra minime præcipitur. quoniam ea potestas extitit ex confusis omnium facultatibus, & lex universorum complexa voluntates, singulorum rationem & potestatem in se ipsa conditas perpetuo conservat: unde qui lege premitur, non aliena vi, sed sua potius imperii portione gubernatur. Quocirca omnium interest tueri leges, utpote vinculum publicæ salutis, qua unusquisque intelligit contineri suam. Ubi enim homines mutuo compulsi metu convenerunt in civitatem, portio suæ fit quisque reipublicæ, cujus commodum, privatorum criminibus rescissum, eorundem est pœna sarciendum, ut exemplo alieni supplicii a publica salute, quæ singulos tuetur, novorum criminum pericula propulsentur. Ideo conditis legibus, & imperio constituto, rei administrandæ ratio quærenda fuit, unde publica potestas vel ad Optimates adscendit, vel consedit in Principe, vel tributis communi consensu partibus per singulos ordines permeavit. Quæ potestas ad communem utilitatem publica voluntate instituta, si publicæ salutis detrimento, & singulorum injuria, vel ad unius, vel ad paucorum utilitatem detorqueatur, eodem revolvitur. Abest enim a tyrannide consensus universorum, sine quo nullum ratum est & justum imperium. Unde, quod commodo civium fieri possit, licebit sane rempublicam a prædone repetere, ne cunctorum opes & salus paucorum aut unius cupiditatibus vel libidinibus devoveantur. Etenim res est sacrosancta libertas & divini juris, quippe humanæ a Deo implicata naturæ, ut eam tentare scelus sit, impium circumvenire, occupare nefarium. Et contra, publicæ utilitatis causa jus est Principibus atque potentioribus, legum vim armis & auctoritate restituere, si justam libertatem effusiori licentia multitudo corruperit.

Suprema vero potestas, sive in Populo, sive in Optimatibus, sive in Principe, sive pro sua cujusque portione consistat in omnibus, explicatur per magistratus & judices, adhibitis in consilium Jurisconsultis, qui sunt legum voces, & Juris custodes, atque Justitiæ sacerdotes. Hanc autem universam rationem publicæ tranquillitatis prudentissimi legum latores, ut populorum natura ferebat, formarunt, atque flexerunt, & ad suos cujusque regionis & temporis mores derivarunt. Hinc, quamvis unam omnibus honestatis informationem natura dedisset, vultu tamen ac specie minime apud omnes exprimitur eadem, ac diversæ populorum & discrepantes sunt inter se leges, quoniam non iisdem ex fontibus suam omnes ducunt utilitatem: cumque unum sit opus universorum, singularum tamen urbium regimen pro temporum & morum varietate distinguitur. Sane Judæis, quem sibi populum Deus olim habuit eximium, lex divinis promta fuit oraculis, eorumque regimen ipsius divinitatis voce constitutum: unde recte Josephus Judæorum reipubli-

cam Θεοκρατίαν, ſive divinum regimen, appellavit.

Aliarum gentium, & Romanorum leges, ad quas deſcendemus, ex humano profluxere conſilio. Omnium autem Principem leges dediſſe ferunt (*b*) Cererem, in majorum deorum numerum, quos Cabiros vocabant, ab Ægyptiis relatam; quorum ſimulacra deorum, nemini niſi ſacerdotibus adeunda, Cambyſes poſt longam ejus ſuperſtitionis deriſionem incendit (*b*).

Ea ſacra Erichteus Ægyptius Athenas, ubi magna erat rei frumentariæ penuria, comportato frumento tranſtulit, [*c*] eoque beneficio meruit, ut regnum ei deferretur, ac in Eleuſi ſacrum Cereri ſolemne inſtitueretur. Sunt, qui legum inſtitutionem tribuant Onomacrito, de quo hæc ab Ariſtotele traduntur *libr.* 2. *Politic.* *πειρῶνται δέ καὶ τινες καὶ συνάγειν ὡς Ο' νομακριτυ μὲν γενομενυ πρῶτυ δεινῦ περὶ νομοθεσίαν.*

Alii primas leges ducunt a Rhadamantho (*d*) Lyciæ Rege, hoc nomen adepto, quod apud Rhodum ab Illienſibus fuerit inſtitutus, iſque ob inſigne ſtudium juſtitiæ, quo in vita tenebatur, fingitur apud inferos mortuorum culpas æſtimare. Perſis Zoroaſtrem leges tradidiſſe complures exiſtimarunt, ac eum eſſe cenſuerunt antiquiſſimum. Cum autem de illius ætate ſummopere contenderetur, ac a Xantho Lydio ſexcentos annos a [*e*] Zoroaſtre ad Xerxem, ab Hermodoro Platonico annorum quinque millia fluxiſſe a Zoroaſtre ad excidium Trojæ crederetur, duo ab aliquibus poſiti fuere Zoroaſtres, cum teſtimonia ſcriptorum frequentiora ſint de illo aſtronomiæ peritiſſimo, quem Perſæ recentiores Hyſtaſpis Darii Regis patris æqualem faciunt: a quo Hyſtaſpe Magorum doctrinam enatam eſſe, Darius filius in patris monumento inſcribendum curavit. Cæterum Apulejus Zoroaſtrem conſtituit ſub imperio Cambyſis, cujus inter captivos Pythagoras, ut idem Apulejus tradit, doctores habuit Perſarum Magos, ac præcipue Zoroaſtrem. Ægyptii ab utroque Mercurio leges acceperunt; ab eo ſcilicet, de quo [*f*] Cicero tradit, Ægyptios non leges modo, ſed & literas accepiſſe, quem Theut appellabant, quemque poſteriores rerum Ægyptiarum ſcriptores antiquiſſimum faciunt, (*g*) & ab eo, quem Moeri Regi ſucceſſiſſe Marshamus ex Syncello colligit. Atque ille cum prioris Mercurii artes & inventa coluit & conformavit, libriſque quadraginta duobus humana divinaque omnia comprehendit, tum vel priores reſtituit leges, vel condidit novas. [*h*] Atque huic vulgo aſſignatur commentitius ac male ſartus ille Pimander. Porro ante paſtorum colluviem, quæ ſe in Ægyptum profudit, jus in tribus majoribus regionis illius urbibus reddebatur, Thebis ſcilicet, Memphi, & Heliopoli, quam a paſtorum dominatione liberatam, Amoſis qui Regum Ægyptiorum primus Heliopoli præfuit, legibus munivit, & tribunal conſtituit ex triginta judicibus, quorum denos civitatum ſingulæ dabant, de quibus unus ceteris & auctoritate in conſiliis, & gratia apud Regem, & dignitatis inſignibus præcellebat: etenim e collo catena ſuſpenſam aurea gerebat veritatis imaginem gemmis ornatam; [*i*] cunctiſque judicibus in conſilio leges omnes, octo deſcriptæ libris, proponebantur. Horum leges & inſtituta Pythagoras tranſtulit ad Crotoniatas. Hinc e Magna Græcia; ubi divinæ ille locavit ac humanæ fundamenta ſapientiæ, facta ſunt civilis doctrinæ juriſque divortia, legeſque ab ejus diſcipulis ad finitimos populos traductæ fuerunt e Pythagorica ſchola: quorum celeberrimi ſunt duo, Charondas [quem plerique Thuriis leges tuliſſe volunt] & Zaleucus, qui Locrorum regimen conſtituit; ac ambo ſanxerunt, ut, qui leges proponerent novas, capite plecterentur, niſi legibus ſuis univerſorum civium utilitati conſulerent; ac Zaleuco non mortuo tantum, ſed & vivo atque videnti, cives mactarunt victimas, & oraculi juſſu divinos honores habuerunt, ſicuti Scythæ Zamolxi eorum legislatori, Pythagoræ ſervo, qui dominum in Ægypti peregrina-

(*a*) Plin. *hiſt. lib.* 7. *cap.* 56.
(*b*) Herodot. *lib.* 3.
(*c*) Diodor. Sicul. *lib.* 1.
(*d*) Plin. *lib.* 7. *cap.* 56.
(*e*) Diog. Laer. *in proœm.*
(*f*) *De natura Deor. lib.* 3.
(*g*) Marsham. *ſec.* 1.
(*h*) Clem. Alex. *Strom. lib.* 6.
(*i*) Diodor. *lib.* 1. *pag.* 48.

grinatione ſequutus, quos inde arripuit ritus & inſtituta, tranſtulit ad ſuos.

Tarentinis Architas leges condidit, Parmenides & Zenon Eleatis. His conſimiles legislatores prodierunt Eudoxus, a quo Gnidii, Androdamus Rheginus, a quo Chalcidenſes, qui ſunt in Thracia. Verum legum latorum omnium celeberrimi & prudentiſſimi fuere Phoroneus Inachi filius, Græcorum Regum antiquiſſimus a quo exuti feritate & in urbem coacti, & legibus fuerunt inſtituti atque educati, Minos, Lycurgus, & cum Dracone Solon.

Minos (Gnoſſium intelligo, non eum, qui Apolloniæ regnavit, ut ex Platone Strabo & Valerius Maximus colligunt) nono quoque anno Jovis antrum ſubire ſolebat: unde prodiens decreta & leges in eo ſeceſſu conditas Jovis nomine proponebat; unde Homero: ἐννέωρος Διὸς μεγάλου ὀαριστής dicitur, & Platoni in Minoe: φοιτῆσαι εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Διός. Lycurgus in Cretam profectus Minois inſtituta cognovit, & eorum multa in ſuas tranſtulit leges, quas Lacedæmoniis promulgavit, ac, ne ſuum ei numen deeſſet, eas Apollini aſſignavit. Quas leges, utpote non tam ad urbanitatem, quam ad militum ferociam inſtitutas, Plato & Ariſtoteles agreſtes cenſuerunt & aſperas. Athenæ vero, qua ex urbe omnis fluxit humanitas, & morum atque ſermonis elegantia, poſt ejectos Reges diuturnis jactatæ ſeditionibus, nec dum firmis radicibus in populari ſtatu conſtitutæ, ac præter paucas, quas tulerant Reges, nondum certis legibus illigatæ, acceperunt eas a Dracone, qui auctoritate magis quam legibus ſuis civibus imperavit. Siquidem jus ab eo conditum propter nimiam ſeveritatem ad feritatem deflectebat; ac minime congruebat humanæ imbecillitati naturæ, quam ille voluiſſe videtur extinguere, cum vel minima crimina maximis exæquaret, quas leges ipſa ſeveritas relaxavit. Cum etenim vel leviter errantibus pœnam capitis minarentur; levibus autem erroribus vel ſapientiſſimi ſint obnoxii; nemo tuebatur id quod omnibus erat æque formidandum: ideo per ſe concidit, quod nemo populi, neque ullius magiſtratus auctoritate fulciebatur.

Quippe malum Draco non tam ex magnitudine facinoris, quam ex vitiato peccantium animo æſtimabat, ac ex omni vitio quodlibet maleficium oblata facultate putabat erupturum, quæ fuit ratio Stoicorum. Quærenti autem cuidam, cur omnibus delictis capitale ſupplicium ſtatuiſſet; reſpondit, ſe delictorum vel minimum morte dignum judicare; ad maxima vero nullam pœnam invenire morte majorem: Τὰ μὲν μικρὰ ἀδικήματα θανάτου ἄξια νομίζειν, τοῖς δὲ μεγάλοις οὐκ ἔχειν μείζονα ζημίαν.

Hinc & otium pœnæ obſtrinxit, exemplo forſan Ægyptiorum, a quibus Solonem hanc tranſtuliſſe legem in ſuas Herodotus tradit; nempe ut ſinguli ſuum vivendi genus apud magiſtratus profiterentur; cum legem Pollux *de otioſis* Draconi tribuat, qui ante Solonem leges tulit, ac a Solone otii tertio damnatum infamia puniri ſcribat. Certe Solon Areopago negotium dedit, ut viderent, quod quiſque vivendi genus inſtituiſſet, & in eos, quos otioſos effendiſſent, animadverterent. Theophraſtus vero τόν τῆς ἀργίας νόμον, *legem de otioſis* Piſiſtrato aſſignat. Ceterum propter earum ſeveritatem Draconis leges natæ dicebantur a ſanguine.

Quas tandem novis conditis legibus abrogavit Solon poſtquam ab Athenienſibus Archon non ſorte, ſed ſponte fuit conſtitutus. Iſque cum Rempublicam [*a*] accepiſſet inteſtino morbo laborantem, & adhuc veterum ſeditionum reliquiis periclitantem, relictis magiſtratibus penes divites, in quibus antea conſtiterant, cenſum civium egit, ordines deſcripſit, &, pro tributa ſibi a Populo poteſtate, magiſtratus, conciones, judicia; curias, numero tempore munereque diſtinxit, juraque cum privata, tum publica, ſuis legibus definivit, & ſenatum Areopagiticum, graviſſimum illum & pervetuſtum, conſtituit ex iis, qui annuum magiſtratum geſſerant atque novem Archontibus, qui antea ſummi judices erant, nihil reliquit præter examen reorum. (*b*) Senatum præterea decretis ante comitia Populi faciendis conſtituit e quatuor tribuum centenis, ut plebem ob remiſſum æs alienum ferocientem comprimeret. Utque Ariſtotelis teſtimonio concludam, Solonem, ait

H 2

(*a*) Plutarch. *in Solone*.

(*b*) Suid. *verb.* Ἄρχων.

ait ille, Senatum & magistratuum electionem pristinam minime sustulisse; sed omnibus judicandi potestate tributa Populi tenuisse voluntatem. Itaque mistum regimen instituit, quod deinde conversum est ad popularem statum. Solon autem suas a Draconis legibus non re solum, sed vocabulo quoque discrevit; appellatæ namque sunt Draconis leges θεσμοὶ, sive sanctiones, [a] vel, ut ab aliis exponitur, instituta: Solonis vero νομοὶ, sive leges. Eandem rempublicam postea Pisistratidarum tyrannide dissolutam; iis expulsis, & novis additis legibus, composuit Clisthenes, & secundum hunc leges aliæ conditæ sunt, Aristophane, Diocle aliisque rogantibus; aliæ a Demetrio Phalereo, cum rerum potiretur Athenis. Primis autem legum Atticarum auctoribus adjicit Suidas Æschylum & Thaletem.

Ex Atheniensium autem legibus magnam partem manavit Jus Romanorum, in quo versamur; quamvis non translatitio, sed suo proprio ac peculiari jure urbs fuerit usa sub Regibus, a quibus de sacris; & de publico privatoque jure latæ sunt leges, nempe a Romulo, Numa, & Servio Tullio, quorum primus naturæ jus extulit, ac educationis liberorum, matrimonii, & parentum jura stabilivit: alter jus gentium expressit, ac de homicidiis, de bonæ fidei contractibus, de sepultura, leges aliquot promulgavit, præter ritus & cæremonias, & sacrorum religionem, quæ fere omnia ab ejus institutione profluxit: postremus majorem operam ad Jus civile contulit, & de contractibus ac delictis quinquaginta rogavit leges: [b] item & de fœnore, de nexis & de ære alieno. Quæ omnia in unum volumen contulit Sext. Papirius, unde jus Papirianum, de quo librum conscripsisse Gravium Flaccum auctor est Paullus Juris consultus (c). Quod jus exactis Regibus exolevit. Imo lege Terentia fuisse abrogatum. Hotomannus (d) ex Pomponio scribit. Josephus vero Scaliger putat, leges Regias minime fuisse sublatas, sed conjectas in tres priores XII. Tabularum, quam conjecturam auctoritate tuetur Livii: (e) *Fœdera* (inquit) *& leges* (*erant æreæ XII. Tabul. & quædam regiæ leges*) *conquiri*, *quæ comparerent*, *jusserunt*. Hinc Caroli Sigonii judicium probo, qui, L. Bruto Trib. Celerum ferente, censet eas tantum sublatas, quæ ad regiam dominationem stabiliendam pertinebant.

Et Marcellus (f) *lib.* 28. *Digest.* tradit, ex lege regia descendere, ut non ante humetur mulier, prægnans, quam partus excindatur. Verum crescente in dies numero civium, exundante negotiorum copia, & vi atque injuria pro natura multitudinis æstuante, prudentiores nova morborum semina novis opprimenda consiliis censuerunt. Cumque solis moribus & repentinis, ut ita dicam, legibus Populus regeretur, fixo & perpetuo jure componendam ac in posterum firmandam rempublicam existimarunt. Cum igitur C. Terentius Arsa Trib. plebis, ut Consulum in plebem immoderatam potestatem imminueret, legem promulgarit de quinque viris, qui leges consulari Imperio perscriberent, creandis, eaque deliberatio variis contentionibus per decennium extracta fuerit, & post impetratam duplicandorum Tribunorum plebis potestatem intermissa, revixit tandem Romilio Veturioque Coss. in plebem Romanam, quæ militiam detrectabat, impotentius dominantibus. Hinc anno ab U C. CCC. Spurio Tarpejo & A. Terminio Coss. res ad Senatum delata est, & ex sententia P. Romilii factum Senatusconsultum, [quod deinde fuit Plebiscito confirmatum,] ut tribus triremibus, pro majestate Imperii Romani magnifice instructis, legati per Italiam & universam Græciam petitum leges mitterentur: creatique sunt Sp. Posthumius, Sextus Sulpicius, A. Manlius, qui utiliores civitatum singularum, ac Atheniensium potissimum, leges descripserunt: (g) nonnullas a Lacedæmoniis fuisse sumtas, Athenæus [h] & Ammianus [i] Marcellinus & Tribonianus [k] tradiderunt. Igitur leges in urbem delatas Decemviri, ad

(a) Ælian. *Var. hist. lib.* 8. *cap.* 10.
(b) Dionys. Halic. *lib.* 4.
(c) L. 144. *de V. S.*
(d) *Observ. lib.* 1. *cap.* 1.
(e) *lib.* 6.
(f) *Leg.* 2. *ff. de mort. infer.*
(g) Cicero *lib.* 2. *de legibus.*
(h) *lib.* 6. *in fine.*
(i) *lib.* 16.
(k) *Instit. de jure natur. gent. & civ.* §. *ult.*

ad quos juſſu populi earum componendarum poteſtas, & Conſulum atque magiſtratuum auctoritas omnis redacta erat, in decem tabulis digeſſerunt, partim integras, quales acceperant, partim emendatas, & ad urbis mores populique conſuetudinem conformatas, adhibito in conſilium Hermodoro Epheſio, in Italia tunc temporis exulante, qui Romanis ejus legationis auctor fuit, quemque plurimum ei negotio contribuiſſe ac aliquas etiam leges Romanorum condidiſſe, accepimus a Strabone. Quo pertinet omen illud Heracleti, qui, ad Hermodorum ſcribens, ſpeciem ſibi, ait, oblatam in ſomnis orbis univerſi venerabundi, & ad illius leges, Perſarum more compoſitis ad oſculum labiis, procumbentis. Ὄναρ ἔδοκουν. τοῖς σοῖς μόμοις τὰ παρὰ πάσης τῆς οἰκουμένης διαδήματα προσιέναι, καὶ κατὰ τὸ ἔθος τῶν Περσῶν ἐκλείοντας τὸ στόμα, προσκυνεῖν αὐτούς.

His autem tabulis publice propoſitis, facta unicuique objiciendi & corrigendi poteſtate, poſteaque omnium conſenſu probatis, ut corpus integrum Romani Juris abſolveretur, duas Decemviri adjecerunt, factoque Senatuſconſulto, capitis auſpiciis, accitis Pontificibus & Auguribus, Comitiis centuriatis leges univerſi ſciverunt. Quod Jus ad omnium notitiam & utilitatem æneis inciſum tabulis fuit, & in foro juſſu populi collocatum. Mos hic incidendarum legum deſcendit a Corybantibus, qui columnis inſculpere leges docuerunt, ut refert Theopompus. Solon (*a*) in ligneis incidit tabulis, quas ἄξονας καὶ κύρβεις appellarunt: cum ante tabularum uſum ediſcerent populi leges, & frequenti cantu eas memoriæ (*b*) mandarent. Quamvis autem Pomponius XII. Tab. eboreas (quæ lectio eſt Florentini Codicis) ſive, ut fortaſſe legendum eſt, roboreas fuiſſe ſcripſerit; tamen id de iis accipiendum eſt tabulis, quæ populo emendandæ, non de iis, quæ in perpetuum obſervandæ, propoſitæ fuerunt; niſi vel Triboniani audaciæ hujus loci vitium aſſignemus, vel Pomponium adverſus omnium veterum auctoritatem loquutum eſſe faciamus. Id autem Jus cum propter miram verborum proprietatem, atque brevitatem ſane concinnam, tum propter ſummam æquitatem, atque prudentiam, rerumque pondus & majeſtatem, univerſam continere ſapientiam, ac omnium philoſophorum doctrinam gravitate ſuperare putabatur. [*c*] Hujus Juris fragmenta complures antiquitatis & juris civilis ſtudioſiſſimi diligenter veſtigarunt, ac, e variis ſcriptoribus eruta, in antiquum ordinem, prout conjectura ferret, tribuerunt: omnium autem diligentiſſimam his colligendis, diſponendis ac interpretandis operam navavit Jacobus Gothofredus, cujus ordinem atque judicium nobis, dum in his verſabimur, merito propoſuimus.

Prima Tabula rationem inſtituendi judicii tradebat, cujus primum caput [*Si quis in jus vocat*, *atque eat*,] veluti ſolemne carmen vel pueris in ore fuiſſe; ſcribit Cicero, (*d*) ac in jus vocatum confeſtim ſequi jubebat. Hæc ampla definitio pluribus exceptionibus a Prætore circumſcripta fuit. Ex multis, quas huic capiti attexuit Cajus, duæ [*e*] ſuperſunt: altera, Ne quis de domo ſua: altera, Ne impubes (*f*) puella alieno juri ſubjecta in jus vocetur. Cum quis autem in jus vocatus ſequi nollet, tum actor eos, qui aderant, teſtes vocabat: quod *anteſtari* dicebatur, ſive *ante teſtari*; vel ex *am*, quod *circum* priſce ſignificat, eos teſtari, qui circum ſunt, prehenſa auricula, adjectoque hoc verbo, *memento*: & ſi fugeret reus, vel obniteretur, tum actor injecta manu eum in jus obtorto collo rapiebat, eaque *manus injectio* dicebatur. Qui mos omnis ex Athenienſium jure deſcendit. Exemplum enim exſtat apud Ariſtophanem in Veſpis de anteſtatione, & de manus injectione in comœdia palliata Apollodori a Terentio converſa, quæ inſcribitur Phormio.

DE. *In jus eamus*. PH. *In jus? huc, ſi quid lubet*.
DE. *Adſequere, ac retine, dum ego huc ſervos evoco*.
CH. *Etenim ſolus nequeo: accurre huc*
PH. *Una injuria eſt*
Tecum. CH. *Lege agit*. PH. *Altera eſt tecum Chreme*.
DE. *Rape hunc*.

Et

(*a*) *vide* Petit. *ad leg. Attic. in princip.*
(*b*) Ariſtot *problem.*
(*c*) Cicero *de orat.*

(*d*) *lib.* 2. *de legibus*. Cujac. *lib.* 7. *cap.* 16.
(*e*) *Leg* 18. *ff. de in jus vocand.*
(*f*) *Leg.* 22. *ff. de in jus vocand.*

Et apud Lucianum in *δικαστηρίοις*. Ἔπου μιαρὲ πρὸς τὸ δικαστήριον. Μή ἄγχεν με, *Veni ſcelestie in jus. Ne me ſtrangules.*

Secunda Tabula, cujus primum caput intercidit, & de judiciis erat, ac, ut ex 2. cap. conjicere licet, habebatur de judicio conſtituendo, & dandis vadibus, qui fideijuſſores erant rei judicio ſiſti; & ſubvadibus, qui actoris fideijuſſores erant, ac de committenda pœna, ſi judicium deſereretur, quæ Athenienſium lege mulcta erat decem drachmarum; quam legem laudat Ulpianus ad Demoſthenis Midianam: quæ pœna legitimis exſcuſationibus evitabatur: unde aliud caput de juſtis vadimonii deſerendi cauſſis conceptum eſt, cujus verba retulit Ulpianus, ubi propter judicis (*a*) aut reorum morbum ſonticum judicii dies diffinditur, ſive proditur: differtur: item & propter publica vota. Quamvis enim Cajus (*b*) vota tantum commemoret de ſalute Principis, de quo nulla in XII. Tabulis eſſe mentio potuit, tamen credendum eſt, caput XII. Tab. de votis pro reipublicæ ſalute ſuſcipiendis in Principem, ut ſua tempora ferebant; a Cajo eſſe converſum.

Publica etiam utilitas excuſabat eum, qui aberat reipublicæ cauſſa. Huic attexit Gothofredus tractationem de furtis. Ac incendiarium furem, ſi ſe telo defenderet, XII. Tabul. occidi voluerunt impune: nocturnum autem poſt imploratam pupularium fidem, quod *quiritare* dicebatur, quoquo modo interfici permiſerunt, quod etiam fuit e Solonis lege deductum: εἰδέ τις νύκτωρ ὁτιῦν κλέπτοι, τῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι. *Si quis de nocte furaretur, licere eum occidere.* Ac ſicuti Solonis lege balinæorum fures gravius puniebantur, &, ſi decem drachmas excederent, capite plectebantur; ita & turpius notabantur apud Romanos. Catullus:

O furum optime balneariorum.

Ad eandem tabulam pertinet titulus *ff. Arborum furtive cæſarum*, quam actionem ex legibus XII. Tab. deſcendere Paullus ſcribit *l.* I. *eod.*

Tertia Tab. erat de rebus creditis, & ex cauſa depoſiti actionem dabat in duplum, uſuras ad unciam coercebat: nam ex ſententia Catonis *fœnerari eſt hominem occidere.* Quæ lex e Romanis tantum profluxit moribus, minime vero ex Athenienſibus, ex quibus nullus erat uſurarum modus, niſi quem contrahentium lex poſuiſſet. Peregrinos perpetuata civibus actione a jure uſucapionis arcebat: ei, qui vel debitum confeſſus, vel in judicio damnatus eſſet, triginta dies ad pecuniam contrahendam, & judicatum faciendum præſtituebat: eumque permittebat actori vel vinciendum, vel in privatum carcerem conjiciendum, ex quo nexorum nomen ortum eſt, vel pluribus creditoribus addictum tertiis nundinis, ſive viceſimo ſeptimo die pro cujuſq; portione ſecandum, vel trans Tyberim venundandum.

Quarta Tabula progrediebatur ad jus patrium, quod apud Romanos præ cæteris gentibus erat imperioſum. Siquidem lege Regia Romulo adſcripta, deinde in XII. Tab. conjecta, patri jus erat in filio vitæ & necis, atque adeo venundandi, ita ut ſemel atque iterum venundatus in patris poteſtatem recideret, nec ante tertiam manumiſſionem naturalem libertatem legibus ademtam recuperaret. Quod jus quamvis ſcriptores fere omnes a Romanis arceſſant; tamen repeti poſſet altius ac ex parte ſaltem ab Athenienſibus; apud quos non lege quidem, ſed moribus ante Solonem obtinuerat, ut patri jus eſſet vendere filium, quod tradit Plutarchus in *Solone*; (*c*) a quo ademta patri poteſtas eſt vendendi filiam, niſi fortaſſe in ſtupro deprehenſam. Eadem Tabula pater cogebatur recens natum infantem inſignem ad deformitatem confeſtim necare; iſque legitimus conſtituebatur poſthumus, qui decem menſibus proximis natus eſſet.

Quinta pertinebat ad teſtamenta & legitimas ſucceſſiones, eaque liberam cuique tribuebat poteſtatem ſuper re ſua teſtandi, ſive [quod idem apud veteres valebat] legandi. Quod caput priſcæ locutionis ignoratione depravatum reſtituit ex Pandectis Piſanis Cujacius, qui, pro *ſuper pecunia tutelaque rei ſuæ*, repoſuit *ſuper pecuniæ tutelæque rei ſuæ*, ſumto ſecundo pro ſexto caſu, more Græcorum, quem adhuc veteres illi ex linguæ cognatione retinebant.

Latiſſima hæc ex XII. Tab. inducta teſtandi

(*a*) *Leg.* 2. §. 3. *ff. Si quis caution.*
(*b*) *Leg.* 233. *ff. de V. S.*

(*c*) *vide* Petit. *Ad LL. Atticas lib.* I. *tit.* 5.

ſtandi facultas ſequentibus temporibus variis præciſa legibus fuit, quas exponemus latius in ſecundo *de originibus* libro, ac earum præcipua erat lex Furia *de teſtamentis*, quæ, præterquam certis perſonis, vetabat cui ſupra mille aſſes legare, vel mortis cauſa donare. Voconia *de mulierum hereditatibus*, ne, qui cenſus eſſet, ſive centum millia ſextertium poſſideret, virginem aut mulierem ſupra quadrantem inſtitueret, pluſve legaret, quam ad heredes tranſmitteret. Velleja, quæ rationem tradidit exheredandi aut inſtituendi nepotem. Ælia Sentia, quæ, niſi certis conditionibus, aut intra certum numerum, manumiſſiones teſtamento fieri vetabat. Papia, quæ pluribus capitibus jura teſtamentorum immutavit ac facultatem teſtantium coercuit, orborum præcipuæ ac cœlibum: cum ea lex incitandis nuptiis lata fuiſſet. Falcidia, de quarta per heredem detrahenda. Quibus omnibus, præter Falcidiam, Juſtiniani lege ſublatis, jus XII. Tabulis plane revixit. Hac etiam Tabula ſuus natura heres non conſtituitur lege, ſed tantum ſignificatur: propterea quod naturalis ratio, ut Paullus ait, quaſi quædam tacita lex, liberis parentum hereditatem addiceret: [a] atque hinc *ſuorum* nomen eſt ortum in jure civili. Poſt ſuos heredes familiam ſive agnatos vocabat, poſt agnatos gentiles, quorum deinde jus exolevit. Romani enim gentem & familiam retinebant. Ex gente plures familiæ, ut ex familia Ciceronis domus duæ, Quinti & Marci: ſinguli autem, communi gentis & familiæ appellatione conjuncti, prænomine diſtinguebantur. Cum ſucceſſionibus Decemviri tutelæ quoque jura & curam furioſorum conjunxerant: contra quam conſtituerat Solon, qui noluit pueros fraudibus eorum permittere, qui agnationis jure ad pupillorum hereditatem vocabantur; ne lucri cupiditas agnatorum animos ad necem [b] pupilli converteret; cum Athenienſibus æque atque Romanis tutela jus eſſet & poteſtas in capite libero: unde Æſchines ἐν τῷ κατὰ Τιμάρχου eos vocat παίδων κυρίους, *puerorum dominus*. Præterea libertorum bona, ſi ſine liberis obiiſſent, patronis eorumque libertis, item & tutelam detulerunt, & obligationes hereditarias inter heredes pro portionibus hereditariis ipſo jure diviſas eſſe juſſerunt, capite *de ercto cito*, erctum eſt [c] indiviſum, coercitum: quod a coercendo dictum voluit Feſtus. Huic affinis eſt græca vox ἐρκίζειν: *citum* autem Donatus exponit diviſum, ac deducit a *ciendo*: ex quo capite prudentum interpretatio collegit legatarios hereditariis creditoribus minime teneri, cum lex XII. Tabul. ſolos heredes huic oneri obſtrinxerit. [d]

Sexta rationem dominii transferendi tradebat. Dominium enim jure civili nonniſi certis adhibitis ſolemnitatibus & formulis, in alium tranſibat. Et quoniam mancipii ſive dominii jure non cenſebantur, niſi vel quæ ad manum eſſent, vel Italica prædia, [provincialia enim, utpote obnoxia tributis, & publico devincta jure, propria civium Romanorum non erant] res mancipi Decemviri voluerunt in alterius dominium pervenire, vel mancipatione, ſive venditione quadam imaginaria, libri pende adhibito & quinque teſtibus civibus Romanis puberibus, vel in jure ceſſione apud magiſtratum Pop. Rom. Pretorem aut Præſidem provinciæ, dicente illo, cui ceditur: *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum eſſe ajo*, quibus verbis eum ſibi vindicabat: ac Prætore interrogante illum, qui cedit: *an contra vindicet?* quo tacente aut negante res addicebatur; vel uſucapione per legem XII. Tab. inducta, *ut uſus auctoritas fundi biennium, ceterarum rerum annuus uſus eſſet*. Unde, qui bona fide emerat, biennio rei immobilis, anno mobilis dominium jure civili nanciſcebatur; ut etiam, ſi vir muliere ingenua integrum uſus eſſet annum matrimonii cauſa, eam ſine nuptiarum ſolemnibus, uſu tantum, ut & res alias mobiles, faceret ſuam, niſi a viro trinoctium abfuiſſet: quo ſpatio uſurpabatur ſive interrumpebatur legitimus uſus. [e] Cæterum *uſucapio* idem eſt ac *uſus auctoritas*, nempe jus legitimi dominii uſu quæſitum. Nam ante Juſtinianum nuda traditione dominium rerum mancipi minime

trans-

(a) Leg 7. ff. de bonis damnator.
(b) Petit. ab Il. Attic. lib. ſeptimo de tutel.
(c) Salmaſ. in Solon. pag. 1261. & ſequent.

(d) Leg. ult. m. Cod. de heredit. action.
(e) Gell. lib 3 cap. 2. Cujac. ad leg. 2 ff. de Uſuc. & uſurp. ſive ad lib. 54. Paull. ad edict.

transferebatur, nec ejusdem dominii communio ulla esse poterat cum hoste, sive cum peregrino, quem veteres *hostem* vocabant: unde per hanc Tabulam adversus hostem, & de re furtiva, æterna erat auctoritas: sive nec usucapi ab ullo res furtiva, nec usucapere quicquam peregrinus poterat. Hujus enim juris cives Romanos tantum leges participarunt. Et quoniam res emtori tradita sine his juris civilis solemnitatibus venditoris & emtoris erat in solidum; ideo venditor quiritarius, emtor bonitarius dominus appellabatur; quod discrimen dominii fuit Justiniano sublatum. [*a*]

Per mancipationem autem res mancipi tantum abalienabantur: in jure vero cessione res etiam nec mancipi [*b*] sive possessiones prædiorum vectigalium & tributariorum, quorum proprietas sive mancipium penes populum Romanum erat; ideo a privatis per mancipationem transferri non poterant; sed tantum per cessionem in Jure: quarum rerum ususfructus & possessio transferebantur eodem statu, quo erant apud priorem dominum. Mancipatio vero a nexu hoc differt, quod quælibet mancipatio nexu constat: quod autem nexu fit non continuo dicitur mancipatio. Multa enim nexu expediuntur, nec tamen mancipari dicuntur, nempe pignorum obligatio, testamenti factio, (*c*) & quicquid geritur per æs & libram: quod omne nexus nomine comprehenditur. Igitur quicquid expressum in mancipatione fuisset & nexu Decemviri a venditore præstari voluerunt.

Jurisconsulti vero ex legis mente præter ea, quæ venditor expressisset, si quæ prædii vitia reticuisset, pro eorum æquitate præstanda censuerunt. (*d*) Agebatur & hac Tabula de vindiciis, quæ, lites erant de possessione, ut sacramenta de proprietate. Vindiciaque vocabatur fundi gleba e prædio ad Prætorem delata. Initio enim litigatores conserta sive correpta manu ex jure simul cum Prætore ad prædium, de quo erat controversia, proficiscebantur in rem præsentem; sed cum in dies Prætor majoribus occupationibus distringeretur, nec posset his, ut antea, vacare; tantum litigatores ex jure in prædium contendebant, indeque glebam evulsam, quasi fundi simulacrum, in jus Prætori ferebant, ut ejus esset fundi possessio, cui glebam Prætor addiceret. At ne his supervacaneis actibus judicia impedirentur, excogitata fuit a Jurisconsultis imago quædam priscæ profectionis & verborum solemnitas, ut verbis deinceps redderetur, quicquid facto antea præstabatur: cujus hæc erat formula: *Fundus qui est in agro, qui Sabinus vocatur, ego eum ex jure meum esse ajo: inde ego te ex jure manu consertum vôco.* Citatus vero reus respondebat: *Unde tu me ex jure manu consertum vocas, inde ego te revoco.* Tum Prætor: *Utrisque superstitibus præsentibus istam viam dico: inite viam.* Hic aderat, qui diceret, *Redite viam.* In qua formula Cicero pro *Muræna* mirifice cavillatur. Tignum præterea, cujus nomine venit omnis materia ad fabricandum idonea, junctum concapi [ut Gothofredus restituit] sive vindicari & solvi, hæc Tabula minime permittebat, ædificiorum & vinearum conservandorum gratia; sed adversus eum, qui alienum junxerat, actionem dabat in duplum. Viris ad repudium uxorum causam addendam præcipiebat. Nec tamen jure repudii Romani sunt usi, nisi sexcentesimo demum anno post urbem conditam, ut Tertullianus libro *de monogamia* scribit. Primumque divortium a Sp. Carvilio factum fuisse, Dionysius tradit. (*e*)

Jus repudii erat etiam apud Athenienses. Hoc tamen intererat, quod apud Romanos, quantum ex auctoribus conjicere licet, in solo viro positum erat nuptias dissolvere, idque addita caussa. Apud Athenienses vero utrisque arbitrium. [*f*]

In septima Tabula delictorum pœnæ describebantur: eaque illatum damnum vel pastu pecoris, vel a quadrupede feritate commota, reficiebat: aut enim æstimationem damni præstandam, aut quadrupedem noxæ dandam imperabat, ut de cane, qui momorderat, Solon constituerat: sanxit enim, ut quatuor cubitorum catena vinctus noxæ daretur. Præterea fruge furtim pasta vel secta, facinoris auctorem Decemviri suspensum, Cereri necandum jusserunt. Impuberem Prætoris arbitratu

(*a*) *C. de nudo jure Quirit. tollend.*
(*b*) Revard. *ad LL. XII. Tabul. hoc tit.*
(*c*) Revard. *ibid. tit. de mancipat.*
(*d*) Cicer. *in Topic.* Revard. *ad LL. XII Tab. c.* 16.
(*e*) *libro secundo vide* Cujacium 1 *observ.* 39.
(*f*) Petit. *lib.* 2. *tit.* 3. *ad leges Atticas.*

bitratu verberandum, noxam duplione luendam. Frumentum in ædibus vel ad ædes positum, si alicujus opera conflagrasset; eum; qui sciens prudens commisisset, verberatum igni necandum: si casu id esset factum, noxam sarciendam: si non esset idoneus, levius castigandum. [a] Oris autem percussionem viginti quinque assibus mulctandam. Unde sceleſtissimus quidam, servum pecunia oneratum ducens, ut quisque fieret obvius, os percutiebat præsentique pecunia se judicio liberabat. Ideo ne levitate pœnæ lex contemneretur, mulcta hæc exolevit & graviori cessit; injuriis enim æstimandis postea recuperatores a Prætore dabantur. Sequitur frugum incantatio. Cum enim veteres illi, omnium bonarum artium & disciplinarum rudes, putarent, fruges carminibus magicis vel averti posse, vel traduci, [ut enim Tibullus ait,

Carmen vicinis fruges traducit ab agris]

ideo Decemviri pro sua puerili ac ridicula superstitione sanxerunt. ut, qui fruges *excantassit*, sive carminibus magicis crescere prohibuerit, aut segetem alienam pellexerit, Cereri sacer esset.

Famam quoque alienam legibus tegere Decemviri volverunt. Nihil enim iniquius putarunt, quam civium nomen permittere scurris, nebulonibus, ac poetastris, quibus optimi cujusque virtus est invisa ideo fuste feriri, sive ad necem cædi [b] voluerunt eum, qui pipulo, id est convicio, *occentassit*, sive obstrepuisset carmenve condidisset, quod infamiam faxit flagitiumve alteri. [c] Nam, ut præclare Tullius in libris *de republica* apud Divum Augustinum, (d) *Judiciis & magistratuum disceptationibus legitimis propositam vitam, non poetarum ingeniis habere debemus; nec probrum audire, nisi ea lege, ut respondere liceat, & judicio defendere*. Qua ratione apud Athenienses cum auctores veteris comœdiæ summa conviciorum libertate nullo boni malive discrimine, omnes incesserent, ac ne Principibus quidem parcerent civitatis: lata lex primo est, ne magistratibus fieret in comœdia convicium: deinde vetitum, ne quisquam nominatim jocis & conviciis perstringeretur. Eadem Tabula coercebatur fraus tutoris adversus pupillum duplionis mulcta, itemque patroni adversus clientem, quod de Romuli legibus sumtum fuit; iis enim jubebantur patres suscipere plebejorum patrocinium. Constituit enim inter utrosque officiorum vicissitudinem & mutuam gratiam; ut patricii plebejos de urbanis rebus admonerent, in judicio atque extra judicium præsentes absentesque defenderent: contra plebeji patriciorum clientes essent ac patronos ad collocandas filias inopes, & æs alienum dissolvendum, vel ad eos ex hostibus redimendos proprio ære adjuvarent, honores & magistratus adeptos observarent, ac deducerent & reducerent: patroni vero qui clientem accusassent, aut contra illum suffragium testimoniumve tulissent, proditionis erant rei, & tanquam prævaricantes, sacri erant Cereri, sive Cereri devovebantur; ut, qui eos occidissent, pie fecisse, ac infero Jovi hostiam mactasse putarentur. Quem enim Romani occidi volebant impune, hunc postquam alicui Deo devovissent, sacrum dicebant.

Testis qui alicui negotio interfuisset, ac postea testimonium edere detrectasset, per hanc Tabulam intestabilis efficiebatur: & parricida, qui liberum hominem occidisset, malumve venenum propinasset, habebatur. Quique parentem necasset, insutus culeo, capite obvoluto, in profluentem dejici jubebatur, exemplo supplicii, quo Tarquinius Rex affecit M. Tullium Duumvirum, qui liberum de arcanis civilium sacrorum sibi ab Rege creditum Petronio Sabino describendum tradiderat. (e) Ibidem simiam, gallum gallinaceum. & viperam includebant.

Octava Tabula jus prædiatorium proponebat, ambitum parietis, sive iter quod circumeundo teritur, sestertio nempe duobus & semisse, viæ latitudinem octo pedibus in porrectum, sexdecim in anfractum, sive ubi flexum est, definiebat. (f) Per viam immunitam jumentum agi permittebat. (g) Aquæ pluviæ arcendæ, item & glan-

(a) Leg. 9 *ff. de incend. ruin naufrag.*
(b) Leg. 7. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.*
(c) Jacob. Gothofr. *hic.*
(d) *lib.* 2. *de civitate Dei cap.* 9.
(e) Valer. Maxim.
(f) Leg. 8. *ff. de servit. rust. præd.*
(g) Cicer. *pro Cæcin.*

glandis, cujus nomine fructus veniunt omnes, in vicini fundum delapsæ colligendæ, atque arboris in proximum fundum ramis excurrentis pedes decem a terra altius coercendæ potestatem dabat. Finibus quoque regundis modum constituebat, exemplo legum Atticarum, quarum rationem diserte descriptam prodidit Cajus, (*a*) & elicitur ex Cod. Teodos. (*b*) ubi *ex* legibus XII. Tabul. prohibetur usucapio quinque pedum confinibus fundis interjectorum. Est aliqua inter duos illos locos lectionis discrepantia, de qua seorsum alias differemus. De collegiis etiam sancitum eadem Tabula erat, permissumque sodalibus ut, quam vellent, sibi legem ferrent; dum ne publicis legibus adversaretur. (*c*) Quod e Solone translatum esse, Cajus notavit.

Nona Tabula, quæ de jure publico erat, ex Solonis etiam præscripto privilegia, sive leges in privatum irrogari, & de privato rogari vetabatur. Porro privilegii nomen alio trahitur a Jurisconsultis, quam in XII. Tabul. accipitur; quippe porrigitur ad leges eas, quibus aut juris civilis asperitas nova æquitate dumulcetur, aut de certis personarum generibus aliquid novi lege constituitur. Præterea de capite civis Romani nisi comitiis centuriatis per hanc Tabulam ferri minime licebat; ideo Quæstores parricidii constituebantur a Populo, qui capitalibus rebus præessent. (*d*) Quorum in judicando fides pretio erat addicta, & in quorum judiciis non ratio, sed pecumia versabatur, his capitale supplicium erat hac Tabula decunciatum. [*e*] Præterea nexis ex quacunque causa alteri deinde solutis: item *forti*, sive qui semper in fide Populi Romani, steterat; & *sanato*, sive qui defecerat, deinde redierat in fidem, ejusdem juris communio concedebatur. Quod & Athenis olim jus viguisse Plutarchus auctor est in Theseo. Πᾶσί τοῖς πολίταις τὰ ἰσαἔναι.

In decimam Tabulam sacrum jus conjectum fuerat. Et primum omnium juramentorum religio constituebatur, in qua omnia Romana instituta nitebantur. Deinde subnectebantur jura sepulcrorum, omnia fere de Solonis petita legibus: veluti modus in sumtibus quos Solon triduano decem hominum labore definierat [*f*] Idemque vetuerat, quemquam in urbe humari: unde & Romanis extra urbem locus sepulturæ dabatur; quod jus Theodosius [*g*] Constantinopoli servari voluit. Sumtuum quoque vitandorum gratia murratæ potionis adspersionem, & servorum uncturam atque circumpotationem, & longas coronas, sive quæ sepulcris advolvebantur; [jam diu a servorum funeribus Solonis lege depulsas] & injectionem auri decima hæc Tabula sustulit; nec plus tribus vestibus quadratis, quas ricinias vocabant humari cum mortuo permittebat. Quod ductum fuerat e Solonis legibus: Μή τιθέναι πλέον ἱματίων τριῶν.

Muliebres etiam ejulationes, & miserabiles questus, lacerationemque genarum, & ploratus effusos, quos *lessum* vocabant, exemplo legum Atticarum abesse Decemviri voluerunt a funere. Spatium autem inter rogum bustumque, & ædes alienas tantum LX. pedes probaverunt. Ut ne forum, sive vestibulum sepulcri, & bustum usucapione occuparetur, æternam horum auctoritatem esse jusserunt. (*g*)

Per adjectionem XI. Tabul. patribus cum plebe connubiis fuit interdictum: quodque postremum jussisset Populus, antiquioribus prælatum legibus. Ex Tabul. XII. prohibita fuit rei litigiosæ consecratio & dupli mulcta ferebatur in malæ fidei possessorem, tribus a Prætore rei definiendæ arbitris datis. [*i*] Servus, qui sciente domino furtum fecerat, damnumve dederat, noxalis fiebat. (*k*) Atque hæc fere sunt germana XII. capita, quæ ex corruptis atque semesis verbis collegit Gothofredus, qui ea hoc descripsit ordine. Præter hæc adducuntur ab auctoribus alia, non germana illa quidem, sed vel commentitia, vel conjectura conficta, & ad veteres earum sententias a priscis scriptoribus proditas accommodata, de quibus in latioribus *Originum* libris, si vita suppetet, fuse disputabimus.

Pro-

(*a*) L. *ult. ff. de fin. regund.*
(*b*) *Leg. quinque pedes de fin. regund.*
(*b*) *L. ult. ff. de colleg.*
(*d*) *L 2. §. 16. & 23. ff. de O. J.*
(*e*) *L. 5. C. Thedos. ad leg. Jul. repet.*

(*f*) Late Petit. *ad leg. Att. pag.* 496.
(*g*) *L. 6. C. Theodos. de sepulcr. violat.*
(*k*) Cicer. *de leg.*
(*i*) Festus *in verb. Vind.*
(*h*) *L. 2. §. fin. ff. de nox. action.*

Propositis autem XII. Tabul. his quidem patebat omnibus, at usus illius, & ratio, qua quisque suum persequeretur, a populo ignorabatur. Quamobrem inventi sunt, qui leges redderent actuosas, & tractandi juris instrumenta ex arcana disciplina deprompta civibus ministrarent. Unde constituti sunt a prudentibus certi quidam juris exercendi ritus, quorum solemniores legis actiones vocarunt, certisque verborum conceptionibus, quas formulas appellabant, cujuscunque contractus vim & actus omnes exceperunt. Romani enim a primo rudes, quicquid agerent, certis signis atque verbis mentem circumscribebant; quasi nihil satis expressum foret & constitutum, nisi certis signis & verbis esset adstrictum & obligatum. Qua religione usque eo tenebantur, ut nihil justum ratumque haberent, nisi quod suis esset ritibus expeditum. Unde (*a*) in sponsalibus ferreum annulum dabant: in contrahendis nuptiis aquam & ignem adhibebant, sine quibus non fuisse matrimonium, colligitur ex Scævola. (*b*) Putabant enim veteres, ut Varro (*c*) tradit, oriri ex aqua & igne vitam, iisdemque foveri. Unde quem omni prorsus civili vita privabant, ei tanquam e vivis sublato aqua & igni interdicebant.

Uxori domum deductæ, tanquam domina constitueretur, claves tradebantur: (*d*) repudiatæ, tanquam dominio spoliaretur, adimebantur. (*e*) Novum opus solemni jactu lapilli nunciabatur. Liberis emancipatis & servis manumissis colaphos infligebant, eosque circumagebant; unde Persius:

Verterit hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama.

Usucapionem, arboris surculum defringentes, interrumpebant: (*f*) quod usurpare dicebatur. Solemnitatem, quæ ad mancipationes adhibebatur, supra demonstravimus. In auctionibus, qui pluris liceret, digitum tollebat. [*g*] In heredis institutione testator annulum heredi tradebat, (*h*] Pignori res dabantur contracto pugno: ex quo apparet, pignus esse proprie rei mobilis, quæ manu [*i*] traditur. Mandatum dabatur exporrecta manu. Hinc quasi manus datio, *mandatum*. (*k*) Stipulabantur autem stipulam tenentes; fractamque redintegrantes, sponsiones quisque suas agnoscebant. In hereditatis aditione digitos percutiebant, quod pluribus locis tradit Cujacius, idque videtur Cicero significare, quum ait lib. *de offic. Si digitis concrepuerit, possit in locupletum testamenta nomen ejus irrepere.*

Hanc autem Pop. Rom. superstitionem in rem suam vertere prudentes, ac singulorum actus & voluntates sibi devinxerunt, solemnibus verborum conceptionibus & formulis, quibus populum habebant obnoxiûm: cum nihil agere petereve liceret, nisi consultis prudentibus, a quibus ratio & dies exercendi judicii erat efflagitanda. Et quoniam ad exercitium legum & Juris ministerium compositæ fuerant, actiones legis dictæ sunt & actus legitimi, quibus jus civile XII. Tabulis affixum & consignatum deferebatur in forum, & ex umbra in campum atque aciem perducebatur: eaque altera post XII. Tabul. juris civilis portio fuit. Erat videlicet in XII. Tabulis mentio manus consertionis & mancipationis: horum autem ritus & formulas, sicuti & cæterorum, prudentes excogitarunt, & in Pontificum condidere penetralibus. Pontifices enim non modo consequentibus temporibus suscepti sunt e media Jurisprudentia; sed initio reipublicæ auctores fuerunt atque custodes juris civilis, cujus interpretatio e Pontificum collegio profluebat; quandoquidem eorum unus operam dabat juri privato civibus suis interpretando, cum reliqui religioni præessent. (*l*) Unde in eorum penetralibus legis actiones & formulæ compositæ a prudentibus asservabantur, antequam populo proderentur a Gn. Flavio, App. Claudii scriba, qui fastos etiam proposuit toto foro, ut pateret omnibus, quando lege agi posset. Quæ post-

(*a*) Hotom. *observ lib.* 10. *cap* 6.
(*b*) L. *penult. ff. de donat. inter. vir. & uxor.* Cujac. *lib.* 11. *observ.* 2.
(*c*) *lib.* 4. *de ling. Latin. ubi* Joseph. Scal. *Et notat.* Goth. *ad leg. penult. ff. de donat. inter vir. & uxor.*
(*d*) Plutarch. *in Problem.*
(*e*) Cicer. *Philipp.* 2.
(*f*) Cic. *lib.* 3. *de orat.*
(*g*) Cic. *in Verr.* 3. & 5.
(*h*) Valer. Max. *libr.* 7. *cap.* 9. Corn. Nep. *in Eumene.*
(*i*) L. 238. *ff. de V. S.*
(*k*) Isidor. *lib.* 5. *Etym. cap.* 34.
(*l*) Cujac. *ad leg.* 2. *ff. de O. J. §. his legib.*

postquam sunt evulgata, Jurisconsulti ad suum ingenium & vetus artificium redierunt, ac tum veteres, tum novas, quas condebant, formulas brevibus notis, sive singulis, aut binis literis, integrum verbum designantibus contraxerunt. Consequentibus enim temporibus alias fuisse pro negotiorum varietate ab iisdem editas formulas, colligitur ex Valerio, (*a*) a quo accepimus, Triumviros proscriptione sua opes vel adimentes veris dominis, vel adjicientes alienis, impetrare non potuisse a Cascellio Jurisconsulto, viro integerrimo, ut formulas componeret, quibus novas bonorum addictiones tueri possent ac ad juris civilis rationem accommodare. Formulas igitur, brevibus illis notis adstrictas & obsignatas, cum nemo explicare posset, præter eorum auctores Jurisconsultos; hinc eos singulis civium negotiis interesse oportebat, nec quicquam sine illorum auctoritate atque consilio suscipi conficique fas erat. Et quoniam singulis interpunctionibus & literis aucupandis irrepere facile poterat error aut dolus; ideo Constantinus, ut captiones recideret, formulas sustulit. Omnesne ac in perpetuum, an potius cum contractæ atque obscuratæ notis essent? Sane Constantinus tantum notarum captiones, non ipsas formulas reprehendit. [*b*] Ex quo Rævardus, contra quam interpretes ceteri censuerunt, colligit, mansisse illa, quæ integris productæ literis essent. Recte ille quidem, si ostenderet alias exstitisse formulas verbis descriptas integris. Quin si scribendi rationem tantum damnare Constantinus voluisset, jussisset, ut ea involucra retexerentur, & priscas formulas retinuisset. Illud ei dederim libens quod ait, causa cecidisse tantum eos, qui decepti formula vel plus petiissent, vel ineptam actionem instituissent, non autem eos, qui una lapsi essent litera, quod ab omnibus tamen traditum est interpretibus. Quo quid inhumanius, quid ab æquitate gravitateque legum Romanarum magis alienum? Potius igitur admiserim, leges, quæ hac de re supersunt, ita esse accipiendas, ut quum in eo verbo, in quo errabatur, discrimen inerat actionum; tum quia errans in litera ineptam actionem instituebat, ac tota errabat ratione judicii, eum a tota prorsus formula cecidisse putemus, atque ideo a causa. Inter actus vero legitimos & legis actiones aliquod discrimen Hotomannus notat, Cujacius nullum: qua de re tota inter eos, quamvis suppressis utrinque nominibus, est acerba contentio: (*c*) cum hic non modo actus legitimos & legis actiones una eademque definitione complectatur; sed ne actus omnes, qui in judicio fiunt, actuum legitimorum nomine veniant, nonnisi eos, quos Jurisconsulti notarunt, admittit; ille contra, legis actiones privatis & magistratibus attribuat, actus vero legitimos privatis tantum: illas ex lege natas omnes faciat, hos etiam sine lege institutos: illas tantum inter præsentes, hos etiam per procuratores expediri contendat: cum Cujacius minime admittat, ullum actum legitimum jure antiquo potuisse mandari. Qua de re nos alibi latius.

Proprium igitur actuum legitimorum fuit, ut solemniter & quadam cum religione, ac in jure apud magistratus exercerentur eos, quibus legis actio data esset. (*d*) Unde apud magistratus municipales emancipationem fieri posse Paullus negat *senten.* 2. *cap.* 25. nisi legis actionem haberent. Nec enim omnes magistratus eam habebant, neque competebat jure magistratus, unde neque mandata jurisdictione transibat. (*e*).

Proprium item eorum erat, ut per procuratorem non fierent, ut minime iterarentur, ut momento temporis perficerentur, ut diem & conditionem expressam respuerent; tacitam admitterent; veluti acceptilatio adjecta die vel conditione vitiatur, [*f*] facta vero de re, quæ sub conditione debetur, valet, quavis eadem conditione promissionis tacite involvatur.

Hos porro Jurisconsultus actus legitimos enumerat, nempe aditionem, sive cretionem hereditatis, mancipationem, acceptilationem, tutoris & libertatis dationem

(*a*) Rævard. *de auct. prud. cap.* 2.
(*b*) L. 1. *C. de form. & impetrat.*
(*c*) Hotom. *observ. lib.* 12. *cap.* 30. *quæst. illustr. cap.* 34. Cujac. *observ. lib.* 15. *c.* 16. *& ad leg. Actus legitimi, ff. de R. J.*
(*d*) L. 4. *ff. de adopt.*
(*e*) L. 2. *ff. de offic. Procons.* L. *nec mandante, ff. de tutor. & curator.* L. *nemo ff. de R. J.* Cujac. *ad leg. Actus legit. ff. de R. J.*
(*f*) L. 4. & 5. *ff. de acceptilat.*

nem, & servi aliusve rei (*a*) optionem. Quibus ex auctoritate Ulpiani adjungenda est adoptio. (*b*)

At ut singula persequamur, exordiemur ab aditione hereditatis, quam ex legibus XII. Tab. descendere, docet Cajus, (*c*) sive ex testamento sive ab intestato veniret hereditas; eaque vel sola significatione voluntatis per verba solemnia fiebat, vel cum cretione, quæ promiscue pro aditione omni sæpe accipitur, (*d*) atque fiebat centum diebus a Prætore ad deliberandum datis; qui si heredi vel recusanti vel negligenti effluxissent, heres excidebat hereditate. Dies autem aliquando utiles a Prætore dabantur, veluti: *Titius heres esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris poterisque*. Eaque vulgaris cretio dicebatur, in qua heredi non currebant dies, nisi scienti aut minime impedito, vel dabantur continui, omissis verbis illis: *Quibus Scieris poterisque*, in qua nempe ignorantia, nec impedimentum heredis dierum cursum (*e*) retardabat, eaque continua dicebatur. Ac in omni cretione testibus adhibitis hæc solemnia verba, quæ Varro retulit, proferebantur: (*f*) *Cum me Mævius heredem instituerit, eam hereditatem adeo cernoque*. Isque cum fuerit actus legitimus, mandari alteri non poterat: ut mirer Duareno (*g*) viro doctissimo visum fuisse, recte adiri per procuratorem hereditatem. Quod si privatis liceret, (*h*) quid magis hac in re tribueretur procuratori Cæsaris, cui præcipuum fuit, ut pro Cæsare adire posset (*i*) hereditatem? Nunc ad mancipationem progrediamur, cujus cum ritum supra in legibus XII. Tabul. exposuerimus, nunc tamen superest exponendum genus illud mancipationis, quo cives Romani utebantur, quum de injuria, periculo, damnove declinando cogitabant. (*k*) Tum enim venditor ita rem cum emtore componebat, ut ad certum tempus cum usus veniret, emtor rem eidem venditori redderet, præstaretque talem, qualem acciperet. Et quia bona sub ea fiducia mancipabantur, ideo genus hoc mancipationis *fiducia* fuit appellatum. [*l*] cujus hanc fuisse formulam cum gravissimis scriptoribus existimamus: *Ut ne propter te fraudemve tuam captus fraudatusve sim*. Ex quibus verbis doli judicium dabatur in eum, qui contra datam acceptamque fidem rem alteri mancipasset. Eaque formula deducebatur ex amplissima illa, quæ omnibus bonæ fidei judiciis cohærebat: *Ut inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione*. Atque in aliis bonæ fidei judiciis malam fidem, in hoc fractam fidem veteres vindicabant. Fiduciæ genus est & lex commissoria: siquidem, ut optime Cujacius, [*m*] fiducia est revendendi, aut redhibendi lex adjecta contractui.

Venditio quoque familiæ, quæ antiquo jure fiebat per æs & libram, utpote genus mancipationis, in actus legitimos est referenda. Initio sane vel a militibus in procinctu, vel a paganis calatis comitiis, sive populo ad ea vocato, pro collegio Pontificum, quorum in manu erat, ut supra diximus, jus civile testamenta conficiebantur. Qui ritus cum exolevisset, alia per Jurisconsultos prodita est ratio testandi per æs & libram, qua testamenti factio ad imaginariam mancipationem & verum nexum redigebatur. Nexum enim dicebant, quicquid per æs & libram gestum esset. Igitur ad hoc testamentum adhibebantur quinque testes, & libripens, & testator, qui familiam vendebat, & is, qui emebat, ut alteri redderet hereditatem. Emptor enim familiæ, cum quo negotium gerebatur, nomen tantum heredis sustinebat, bona capiebat alter, de quo inter emtorem & venditorem fuerat constitutum. Cumque veteres omne dominium per mancipationem transferrent, recte huic generi actuum legitimorum subjicietur mancipatio per æs & libram ex causa donationis, vel noxæ dationis, vel solutionis, vel

(*a*) L. *actus legitimi*, ff. *de R. J.*

(*b*) L. 1. ff *de offic. jurid.*

(*c*) L. 1. ff. *de heredit. petit.*

(*d*) Cujac. *Parat C. de jure delib & ff. de Adquir. heredit.* Duaren. *ibid.* L. *Cretionum* 17. *C. de jure delib. &* L. 4 *Cod. Theodos. de bon. matern.*

(*e*) Ulpian. *tit.* 23. *ubi* Cujac. Rævard. *de auct. prud. tit.* 3. Hotom. *Illustr. quæst.* 34. *& locis supra citatis*.

(*f*) *lib.* 5. *de ling. Latin.*

(*g*) Duaren. *disput. lib.* 2. *cap.* 27.

(*h*) Cujac. *observ. lib.* 1. *cap.* 34.

(*i*) Rævard. *de auct. prud. cap.* 5. L. 1. §. *ult. ff. de offic. procur. Cæsar.*

(*k*) Boeth. *in Topic. Cic.* Liv. *lib.* 32.

(*l*) Rævard. *de auct. prud.*

(*m*) *ad lib.* 3. *Institut. de legit. agnat. tut. verb. Qui contracta fiduc.*

vel adoptionis, quæ per mancipationem fiebat, ut infra demonstrabimus, vel cujusque dominii translationis.

Sequitur acceptilatio, cujus hæc solemnia verba fuisse tradit Cujacius: (b) *Acceptum fers? acceptum fero*. Qua formula non aliæ obligationes tollebantur, quam illæ, quæ per stipulationem contractæ fuerant: id enim tantum solvi potest verbis, quod verbis fuit adstrictum. (c) Hinc ut etiam obligationes, quæ res inductæ fuerant, abolerentur, formulam prodidit Cajus Aquilius; qua novatione facta, obligationes re contractas in contractum verborum, nempe in stipulationem, deduxit: quem verborum nexum oppositis verbis, nempe acceptilatione retexuit, ut, cum omnia verbis essent adstricta, eadem verbis dissolvi liceret. (d) Qua de acceptilatione loquitur Modestinus, (e) cujus verba non recte in communem acceptilationem convertit Tribonianus: (f) Nunc occurrit inter actus legitimos servi optio, eaque solemniter fiebat ex testamento: nec servi modo, sed & rerum alienarum optio solemniter ex testamento facta, actibus legitimis adnumeretur. Tutoris datio duplex erat: altera ex testamento descendebat, quum testator certum hominem liberis tutorem designaverat: altera ex legibus XII. Tabul. fiebatque a magistratu solemni decreto, amicis pupilli & optimis viris rite arcessitis, quorum magistratus putabat, quem pupillo utiliorem fore judicasset. Atque postrema, non illa superior tutoris datio, actus legitimus erat. (g)

Manumissionis erant duo genera. Altera enim *Latina* dicebatur: *justa* altera *libertas*. A Latina libertus vel superbiens, ac super conditionem suam exultans a domino ad pristinam servitutem revocabatur, vel melius usque de domino meritus ad justam, quæ adimi amplius non poterat, libertatem perducebatur. Itaque Latina libertas integra non erat, nec omnino a metu servitutis libera, eaque instituta fuit, ut libertus aut metu servitutis dominum observaret, aut spe plenioris libertatis gratiam captaret obsequiis.

Cum autem Latina libertas daretur vel inter amicos vel per epistolam vel servo adhibito ad convivia solemnia, quæ de more inter cognatos & affines ad discordias sedandas & componendos animos agitabantur; [h] justa vero libertas vel testamento concederetur, vel censu sive professione facultatem & nominis Romani a domino impositi apud Censores, vel denique vindicta postrema hæc dandæ libertatis ratio inter legis actiones actusque legitimos recensetur. (i)

Hæc enim una manumissio fiebat in jure apud Prætorem vel Consulem Romæ, apud Præsidem vel Proconsulem in provinciis: apud quos dominus prenso capite, vel alio servi membro, hæc solemnia verba proferebat: *Hunc hominem liberum esse volo*, ac eum deinde colapho impacto circumagebat, ut indicaret, eum, quo voluntas ferret, ire posse.

Prætor autem, audita justa manumittendi caussa, sive titulo manumissionis, [quo deducto in hoc manumissionis genere opus erat] atque imposita capiti vindicta, domini verba solemni hac excipiebat formula: *Ajo te liberum esse jure Quiritium*. Ac libertatem adeptus, statim abraso capite capiebat pileum. [k] Nulla tamen manumissio tribum sive jus suffragii tribuebat. Id enim olim nonnisi a Populo, postea tantum a Principe concedebatur. Civium enim Romanorum alii cum suffragio erant, alii sine suffragio. [l] Ex quo intelligitur species, quam proponit Scævola de patrono, qui per heredem tribum [m] liberto emendam curaverat. Quæ vero manumissio censu fiebat, exolevit, ac ejus locum *manumissio in ecclesia* occupavit. Unde in locis, in quibus Cajus census mentionem fecerat, ecclesiam fuisse a Triboniano substitutam, plerique arbitrantur.

Offert se nunc emancipatio. Qui modus est solvendæ patriæ potestatis, XII. Tabul. legibus inductus. Nam Romuli legibus, vel, quod Ulpiano placet, moribus Romanis, jus erat patri vitæ & necis in filio; ut deterioris conditionis esset servo

(a) Cujac. *ad L. actus legitimi*, *ff. de R. J.*
(b) *Tit. Cod. lib. 8. tit. 45. de acceptilat.*
(c) L. 8. §. *acceptum*, *ff. de acceptilat.*
(d) L. 18. *ff. de acceptilat.*
(e) L. 1. *ff. de acceptilat.*
(f) Hotom. *lib. 8. c. 18. obs.* (g) Cujac. *in loc. cit*

[h] Valer. Max. *l.* 2. Rævard. *de auct. prud. c. 7.*
(i) Cujac. *ad dict. l. Actus leg. ff. de R. J.*
(k) Plaut. *Amph.* Liv. *lib.* 24. Non. Marcell. Rævard. *loco cit.* [l] Liv. *lib.* 8. *lib* 9. & *lib.* 38.
(m) *L. Patronus*, *ff. de leg. 3.* Cujac. *observ. lib. 7. cap.* 14.

ſervo filius, ſiquidem ſervus ſemel manumiſſus liber erat: filius a patre venditus ſi manumitteretur in patris poteſtatem relabebatur, nec ante liber erat, quam poſt ternam venditionem & ternam manumiſſionem. [a]

Hinc, ut filius de patria poteſtate aliquando exiret, excogitata eſt a prudentibus imaginaria venditio, quæ fiebat accitis quinque teſtibus, & libripende, adhibitoque ſeſtertio nummo (b) uno *dicis gratia*, ſive non vere, ſed ut dicere poſſent, emiſſe ſeſe; atque ita filius ter a patre naturali patri fiduciario venditus, atque ab hoc ter manumiſſus, deinde ſervi more circumductus, & colapho (c) percuſſus, libertatem aſſequebatur, cum filiæ ac nepotes ex filio ſuſcepti una emancipatione ſui juris fierent. [d]

Adoptionem quoque actibus legitimis Ulpianus adjungit. Docet enim potuiſſe apud Juridicum adoptionem fieri, quia data eſſet Judicio legis actio. Non autem adoptio quæ teſtamento fiebat actus legitimus erat; ſed illa, quæ apud magiſtratum vel populum peragebatur.

Siquidem aut filiusfamilias quis adoptabatur, aut homo ſui juris, quod genus adoptionis dicitur *adrogatio*: vel quia populus rogaretur, vel, ut Cajus putat, quia ille qui adoptat interrogatur, Utrum illum quem adoptat filium habere velit? & qui adoptatur, interrogatur, Utrum id fieri velit?

Porro cum filium-familias pater in adoptionem daret, eum adoptanti per æs & libram vendere ſimulabat: Emtus autem filius ſtatim ab emtore manumiſſus in priſtinam patris naturalis ſervitutem recidebat: eaque venditione iterum atque iterum a naturali patre repetita, & duplici manumiſſione ab adoptante facta, poſt tertiam denique mancipationem & duas manumiſſiones, in patris adoptivi poteſtatem filius deveniebat, ac in illius nomen, hereditatem & ſacra tranſibat. Sacra enim perpetuo infixa familiis pecuniam & hereditatem ſequebantur, ut, quo pecunia tenderet, eo ſacra pervenirent. [e] Nepos vero unica tantum venditione patris adoptivi familiam aſſequebatur. (f) Adrogatio ſive adoptio illius qui ſui juris erat fiebat Comitiis centuriatis, adoptionis (g) expoſita cauſſa, præſtitoque jurejurando, nullum ei rei dolum fraudemve ſubeſſe. Tantaque hujus actus erat ſolemnitas, ut ante cum Diis augures explorarentur, arbitris ſive auctoribus Pontificibus, quos ea gratia vocari Gutherus (h] & Rævardus (i) cenſuerunt, quod in adrogatione venirent jura ſacrorum, quorum Pontifices erant cuſtodes. Quæ mihi ratio minime probatur. Cur enim Pontifices non adhibebantur etiam in adoptione, quæ per æs & libram fiebat, qua & ſacrorum jura transferebantur? Quamobrem aut ſolemnitatis gratia vel religione quadam fuiſſe accitos dixerim, aut ignorantiam fateri maluerim, quam obtrudere pro veritate commentum. Porro [k] utrinque pater & filius a Pontificibus interrogabantur, ille an eum civem adoptare vellet, hic an auctor fieret, ſive an vellet in illius migrare familiam? ac, ſi auctor fieret, tum hæc ad populum verba dirigebantur: *Velitis, jubeatis, Quirites, uti L. Valerius L. Titio tam jure legeque filius ſibi fiat, quam ſi ex eo patre matreque familias ejus natus eſſet: utique ei vitæ necisque in eum poteſtas fiet, uti pariendo filio eſt. Hæc, ita ut dixi, vos Quirites rogo.* Hinc adrogationem fieri jure antiquo per populum (l) dicitur. Per populum quoque ad Antonini tempora fieri conſueviſſe palam facit Ulpianus. [m] Illud ex antiquo ritu fuit immutatum, ut, pro Pontificum auctoritate, Principis qui Pontificatum maximum gerebat interponeretur auctoritas. (n) Ut mirum ſit, cur Alciatus veterum rogationum morem ſub Principibus exoleviſſe [o] contendat, cum Neronis adoptionem cenſuiſſe patres, juſſiſſe populum Tacitus ſcribat. [p] Ceterum vete-

(a) Cujac. *ad ſentent.* Paull. *lib.* 2. *tit.* 25. Rævard. *ad leg. XII. Tab. cap.* 3. *ex Dionyſ.*

(b) Cujac. *obſerv. lib.* 10 *cap.* 37.

(c) Cujac. *parat. lib.* 8. *Cod. tit.* 48. Cajus *Inſtitut. lib.* 1. *tit.* 7.

(d) Ulpian. *tit.* 10. Cujac. *ibi, & ad Paull. lib.* 2. *ſentent.* 25.

(e) Guther. *de jure Pontif. lib.* 2. *cap.* 5.

(f) Cujac. *ad tit. Cod. de adopt.*

(g) Cicer. *pro domo ſua ad Pontif.* Gell. *l.* 5. *c.* 19.

(h) *de jure Pontif. lib.* 2. *cap.* 5.

(i) *de auct. prud. cap.* 6.

(k) Rævard. *de auct. prud. cap.* 6.

(l) L. 2. *in fin. C. de adopt.*

(m) *Tit.* 8.

(n) *L.* 2. *ff. de adopt.*

(o) *lib.* 9. *Parerg. cap.* 5.

(p) *lib.* 12. *annal.* Guther. *l.* 1. *de jure Pontif. c.* 5.

veteres adoptionis solemnitates tandem evanuerunt, & adoptio actibus publicis, adrogatio Principis rescripto, peragitur. [*a*]

Actibus legitimis usurpationem non Hotomannus modo, qui mirum quantum eorum numerum produxit, sed & Rævardus etiam attexuit.

Usurpatio [*b*] est interruptio & scissura quædam usucapionis, cujus cursum bona fide institutum usurpatio [*c*] sistit. Non autem sola defractione surculi, nec certa definitave solemnitate inducitur usurpatio, sed variis modis ex rei negotiive natura. Sane si fundi usucapio fuisset interrumpenda, surculus defringebatur: & de hoc usucapionis genere posuit exemplum [*d*] Cicero, quo exemplo ductus Rævardus, usurpationes universas hoc genere uno rituque conclusit? cum non modo sine hac aliave solemnitate, sed & sine hominis opera usucapio interrumpatur, & ipso eventu inducatur usurpatio. (*e*) Aquæductus enim usucapio interrumpitur, sive jus aquæ ducendæ usurpatur, etiam si aquam ad priorem cursum nemo reducat; sed ipsa domini rivum sua sponte repetat. Hinc usurpationem ex actibus legitimis eximendam putavimus. Etenim actus legitimos per alium exercere minime possumus; recte tamen per alium usucapionem interrumpimus: imo & sine nostra vel alicujus opera (*f*) usurpamus. Ciceronis locus pro *Cæcina*, ubi ritus exponitur deductionis ex fundo quæ moribus fiebat, & Pomponius, [*g*] qui tradit Appium Claudium librum de legis actionibus & usurpationibus reliquisse, Rævardum in eam fraudem impulere, ut usurpationem actibus legitimis adjiciendam existimaverit. Verum Ciceronis locus potius pertinet ad Edictum de vi quotidiana, quam ad usurpationem. Et Pomponius, cum ait, Appium Claudium scripsisse librum de legis actionibus, vel, ut in emendatioribus codicibus legitur, *de actionibus & usurpationibus*, usurpationem a legis actionibus perspicue discernit, siquidem nominatim usurpationem distinxit, ac ex actuum legitimorum genere subduxit: ut miscenda minime sint aut conturbanda. Quos hactenus descripsimus actus legitimi significantur a Jurisconsultis, sine quorum auctoritate alios adjicere minime debemus, ne ultra modum propagentur; ut contractus omnes actusque judicii cunctos legis actionum nomine comprehendere cogamur.

(*a*) Cujac. *parat. C. de adopt.*
(*b*) Cujac. *ad tit. Cod. de usur. transform. & ad lib.* 54. Paull. *ad edict. l. 2. ff. de usucap.*
(*c*) *L. 2. de usurp. & usucap.* (*d*) *lib* 3. *de orat.*
(*e*) *L. 12. ff. quemadm. serv. amit.*
(*f*) *L. 12. 13. 14 ff quemadm. serv. amit.* Cujac. *ad l. 2. ff. de usurp. & usucap.*
(*g*) *L. 2. §. 36. ff. de O. J.*

ORA-

ORATIO
PRO
ROMANIS LEGIBUS
AD MAGNUM MOSCHORUM REGEM. (*)

QUos honores Heroibus olim ſuis ingentium beneficiorum præmio tribuerat antiquitas, uberius tu, ſi religio ſineret, Potentiſſime Moſchorum Imperator, ſuſcepiſſes a Populis tuis, quibus juvandis & natura ipſa locorum, & mores gentium earum, & mortalium ceterorum opinio, in dies a te incredibili felicitate ſuperantur. Si enim vera e falſis evolvero, & e vetuſtis monumentis excitavero, tecumque commiſero, non fabuloſos illos Deos, ſed vera, & nativa exempla præſtantiſſimorum virorum, unde ſuorum nomina, umbraſque Deorum ad inſanos Populorum cultus Poetæ perduxerunt, certe benefactis illorum tua longo intervallo, tum difficultate rerum, tum immenſitate regionum, tum denique infinitate Populorum, antiſtare judicabuntur. Heroum enim & commentitiorum numinum germina ſeminaque fabularum ſurrexerunt ex rebus admirabilibus inter Afros potiſſimum geſtis apud quos fertur Uranus primus contemplator ſiderum cultorque populorum (**) ac parens numeroſiſſimæ prolis, quæ Titanum ſoboles, a matre Titæa nuncupatur. Ex quibus Atlas paternorum ſtudiorum celebrior æmulator, ac ſeptem filiarum genitor fuit: inter quas Maja & Jove Saturni filio Mercurium peperit utiliſſimarum artium inventorem. Aliæ vero alias Deorum generationes ediderunt, & filiorum virtute meruerunt, ut ſideribus Plejadum omnes nomine a poſteris inſerentur. Aſt Atlantis frater alter Saturnus, procul Africa paternas artes & beneficientiam trahens, ad Siciliam ſe atque Italiam excolendam noſtroſque mores emendandos contulit, atque turres extruere urbeſque munire docuit, ſuſcepitque de conjugio Rheæ ſororis Jovem, qui terrarum peragrans orbem, & gentes, in quas incideret, ad humaniorem vitam uſumque utiliorum artium traducens, eam beneficiorum ſegetem protulit, ut pater ubique locorum appellatus non modo, gratia populorum & opibus fretus, patri regnum eripuerit, ſed poſt mortem in cœlo a ſtupore hominum locatus imperium in ceteros opinione mortalium occuparit. Oſiris porro Ægyptius, & ſoror Iſis, unde Bacchum ſuum, & Cererem Græci abſtulerunt, agrorum cultum & vini uſum, & frumentorum ſationem, & jungendorum armentorum artem tum finitimis, tum remotis etiam populis Indos ad uſque pandentes, & ipſi locum inter Deos invenerunt. Neque alia ratione reliqua Saturni Joviſque progenies mortalitatem ſuperavit, niſi quod vel armorum uſum ut Mars, vel nuptiarum ritus, ut Juno,

(*) De oratione hac nihil certum relatum legi. Quare ſine fraude mihi eſto, ſi qua a vero aberrarit conjectura mea. Peraverat igitur, credo, hanc orationem Auctor anno 1698. cum Petrus I. Moſchorum αυτοκράτωρ jam Viennæ ageret, & iter in Italiam moliretur, a quo tamen rebellione ſuorum revocatus eſt. Proinde etſi tertia abhinc pagina Petrus extremam jam Italiam pervagatus dicatur, tamen id ſola ſpe ſuſcipiendæ profectionis dictum putamus. Cum dein orationem per annos omnino novem preſſiſſet tandem impetrari a ſe paſſus eſt, ut ea Anno 1707. ederetur. Hunc enim annum præfert ſubſcriptio. Agit autem id Auctor, ut Petro ſuciperet in primum uſum legum Romanarum, tum religionis Romano-Catholicæ perſuaderet. De utroque tamen argumento parce agit. Nam magna pars orationis ipſius Petri laudibus abſolvitur, tum quoque vituperio, in quod dilabitur, Turcarum.

[**] Malim tutorque populorum, ut pagina ſequenti.

Juno, vel ut Venus amatorios lusus, vel venationem ut Diana, vel ut Minerva lanificium, vel ut Vulcanus æris ferrique cudendi metallorumque solvendorum peritiam, vel melodiam & Poesiam & Medicinam ut Apollo aperuerint, vel demum quod longinquis peregrinationibus expeditionibusque susceptis, immanitatem e moribus hominum evellerint, suisque laboribus locorum & animorum asperitatem edomuerint, ut monstrorum, sive vitiorum debellator Hercules Afer & ipse, qui regionis illius in ora columnis impositis, terras, quas objerat, omnes Oceano disterminavit. Hujus imitatores morum Græci duo, rebus quidem gestis & virtute minores, verum ob recentiorum facinorum memoriam, Græcorumque Poetarum studia notiores, illius & nomen sibi & laudes usurparunt: quorum alter bellica virtute florens ludos instituit Olympicos, alter, Imperio Eurysthei pluribus discriminibus superatis, Lybici Herculis exemplo columnis extremum Europæ definivit.

Tu vero, quovis Hercule valentior, ferocissimos inter Sarmatas, utcumque ante te recentioris disciplinæ rudes, a præcipuis & antiquioribus vastissimæ ditionis auctoribus exortus, cum vix dum in tuam tutelam venisses Populorum tutor creatus imperium suscepisti, discriminis inter Asiam & Europam ignarum, impatiensque terrestrium & maritimorum finium. Qua in fortuna ætatem prudentia, ingenio rerum usum antevertens, vincendo dimicare per cædes & strages hostium didicisti; atque in Assofii expugnatione sub Germanis ducibus ad tua signa venientibus inter Cimmerias Mœoticasque pugnas, interque triumphos palmasque tuas novæ militiæ tyrocinia Populis tribuisti. Talibus clarus præliis, non modo circumfusis ditioni tuæ Scythis, a quibus Moschorum imperium graviter premebatur, quorumque incursionibus lacerabatur, & rapinis, prædarum licentiam eripuisti; sed eosdem agro multatos, ac suprema dominatione spoliatos adeo contrivisti, ut regna illa, quæ Moschos civilibus discordiis fractos, vectigales fundos fore sibi sperabant, ad ingentia tributa compuleris. illis vero imperio adjectis, & omnibus jam ad nominis tui terrorem terga vertentibus, per ignotos Europæ, Asiæque septentrionales tractus victrix potentia tua libere vagatur: neque alia potentia coercetur, nisi elementorum & naturæ, quæ absumtis jam humanis viribus, nihil armis tus invenire potuit opponendum, nisi glacialem Oceanum & divinam ipsam voluntatem, quæ non patitur universitatem rerum a mortali potestate superari.

Neque contentus armis debellare feritatem, victorias omnes in victarum etiam gentium commodum convertens, eam pacis artibus conaris extinguere. Quamobrem si, quos memoravimus, Dii delirantium antiquorum, quod per se invenerant, aut e natali solo traxerant, vel ampliarunt inter cives, vel exteris contribuerunt; tu non solum partam tuopte ingenio humanitatem proprioque Marte suborientem æquitatem servisti primus inter tuos; sed supra majorum ausus, contraque mortalium omnium fidem perrupisti solus regni leges inhospitales, ac diruisti munimentum barbariæ, murumque illum dejecisti, qui civilis status felicitatem a tuis Populis procul arcebat. Postquam autem disclusis tenebris lumen urbanitatis in tot nationes intromisisti, omnium stupore, invicta constantia, nihil veritus in absentia tua perfidorum insidias, quæ te celerius in regnum revocarunt, ut bona Populorum aliorum ducens ad tuos, nullo adhuc Moschorum Regum exemplo longinquam adeo, latamque peregrinationem suscepisti, ut per Germaniam, Bataviam, Britanniam, extremamque Italiam pervagatus opes, ac thesauros omnes, sive militaris artis, sive doctrinæ syderum, & ventorum, sive scientiæ naturalis, sive Medicinæ, sive Moralis Doctrinæ, sive Linguarum, & Græcæ Latinæque Antiquitatis & Eloquentiæ, ac tandem quidquid in via tibi elegantius occurrerat, aut fando tuam ad notitiam perveniret, in regnum tuum transferres per peritiores doctrinarum artiumque præceptores, & rerum artifices; quos ingentibus præmiis conductos ad cultum populorum, & imperii tui gloriam tecum avexisti, tanquam publicæ felicitatis ministros, brevi tecum triumphaturos de ignorantia, quæ Populis tuis pacis fructus, & prosperos bellorum exitus intercipiebat: adeo ut monstra tanto plura tu sustuleris, ac meliora pepereris, quam

Osiris

Osiris aliquis, aut Hercules, aut Saturnus, aut ipse Jupiter, quando latiora, & munitiora erant in istarum vastitate regionum ignorantiæ, ac barbariæ latibula, & cubilia vitiorum, non in privatis tantummodo moribus, verum & in ipsis regni legibus publicisque ritibus turpiter ad ætatem usque tuam hærentium.

Quamobrem quæ olim ditiones ab ipsa creatione rerum omni literarum & bonarum artium communisque commercii utilitate carebant, continuo te ad imperium veniente, ac de celeberrima peregrinatione brevi redeunte, susceperunt quidquid præclarius ediderat Ægyptus, alueratque Græcia, posteaque suis sub signis propagavere Romani, ac reliqui mortales ab Imperio Romanorum edocti ad hanc usque diem excoluerunt. Unde populi olim naturali tantum fortitudine ferocientes, præcipitique fervore ingenii æstuantes, arte vero utriusque regendi communibusque aliorum Populorum commodis usque ab initio carentes, ope sibi tua ætatum & omnium gentium bona brevi corripuerunt, ut voce una immutata, Imperium tuum jure sibi, tibique illud elegantissimi Poetæ possit attribuere:

Hic Petrus posuit quidquid ubique fuit.

O si vitalem [*] sensum tui, Naso, cineres reciperent, minus certe flebiliter exilium tuum doleres, ubi per hunc aliquando non immanes illos inter ætatis tuæ Scythas, sed plures inter Anacharses locatum te invenires! Tuque, Iphigenia, tam cupide fugam e Tauris hoc fortasse tempore non molireris, cum non humanis victimis immolandis, sed clementissimi Principis virtutibus in Poetarum & Oratorum cœtu consecrandis te brevi præfuturam, atque ad mite regnum Thoantis tyrannidem nobiscum una perventuram sperares!

Atque hac una præquam ex omnibus, PETRE, causis naturæ ipsius consilio, ac ministerio Princeps videre creatus, quod non solum invenire propria, sed convertere ad te noveris aliena, tamque præclara optione magistratuum, delectuque peritiorum in militari ac civili facultate hominum, per alios optime præstes, quæcunque Princeps edere per se ipsum a regnandi occupatione prohibeatur. Cum enim Respublica ducibus, magistratibus, & morum artiumque rectoribus, rerumque arbitris plurimis indigeat; singulorum quidem perfunctio munerum privatis, eorum vero congrua conveniensque attributio, & cretio atque usus idoneorum hominum illi unice seorsum a muneribus aliis convenit, cui regimen traditur universorum: ne, si Princeps magistratibus & muneribus aliis obeundis distrahatur, Reipublicæ regimen a civibus ipso in rectore desideretur.

Cum autem regium animum natura indueris, tanta clementia exundas, ut eam deflectere nequeas ab iis Populis, inter quos nihil Principi & Populis ipsis clementia periculosius. Siquidem ii sunt, ut, nisi pœnarum terrore conservarentur, in propriam ultro perniciem ruerent. Hinc regnandi sors omnium opinione felicissima, tibi tamen eo nomine accidit, acerba, quod nequeas absque universorum detrimento placere singulis: ut, cum olim homicidæ cujusdam vitæ pepercisses, isque novum ob homicidium carnifici traderetur, debueris tu publice propriam indulgentiam accusare, quæ luce damnato reddenda, illius postea manu innocentem perdidisset: ideoque humanæ naturæ vitiis ingemiscebas, quod insontibus vitam non nisi sontium cæde largiatur. Quæ tamen communis naturæ pravitas bonitatem frustra superare conatur tuæ. Nam inde post paullo cuidam ex nostratibus, dum ad supplicium raperetur, pœnam non modo naturalis, verum & civilis mortis condonasti: utque animi ejus morbo medereris, hoc sibi ceterisque salubre monitum adjecisti, dum ei gladium redderes: *Recipe*, inquiens, *gladium hunc, ut eo non in subjectos meos posthac, sed in hostes utaris*.

At si clementiam deponere cogeris in ulciscendis injuriis alienis, omnem tamen eam large adhibes in remittendis tuis: utpote qui morsus lividorum cura scientiaque Principis indignos judices, & magnifice toleres, rideasque maledicentiam Poetarum, quorum ais proprium esse vana jactare atque invenire falsa. Sed

 quid

(*) Prosopopœia elegans. elegantior tamen futura, si Tomi, quo relegatus erat Ovidius in ditione Russorum essent. Tauri quoque, post amissum Azovium, Turcis parent.

quid miramur in te calumniarum tolerantiam, qui & insidias conjunctorum non semel, præcipue dum abesses, contra salutem tuam in perpetuam calamitatem conspirantium tanta magnitudine animi contemseris, ut vix patefacta conjuratione oblivionem injuriarum nunciaveris, illique abs te timere desierint, cum adhuc ab eis timendum tibi superesset, His tu virtutibus tanto supra tuum imperium sublatus, quanto illud regna supergreditur aliorum, [*] jure damnas inanium ornamentorum & gemmarum fastum: solumque Regum ornamentum & nitorem ducis egregiorum gloriam laudemque facinorum. Ideoque regias indutus vestes ridere soles amentiam eorum, qui te ab illis magis admirantur: quasi augendis rebus externis proprium quidquam hominis augeretur. Nec raro eas tibi exuens adstantibus largiris, ut non tam oculi fulgore illarum, quam animi virtutum tuarum adspectu percellantur: exemploque tuo doceantur proceres divitiarum usum, atque intelligant, eas non esse utiles, nisi ad utilitatem deducantur aliorum, cum videant quæcunque ad voluptatem vulgo referuntur, aut ad stultorum admirationem, revocari abs te ad cultum exercitiumque liberalitatis: quo tantum nomine a sapientibus opum bonorumque abundantia toleratur. Res nimirum homines, non illarum officio atque usu, sed sua ipsorum opinione atque affectione propria æstimantes, & fortunam in laudem suam stulte conferentes, non animadvertunt; quo superbius ex opulentia & potentia efferuntur, eo vilius demittere metipsos, quando naturam humanam, qua nihil sub cœlo sublimius, rebus demittunt insensibilibus & caducis, quibus vilissimus quisque hominum divino judicio antecellit. Ideo tu, qui res creatas non communi æstimatione metiris, sed latitudine, atque sublimitate animi tui, qui omnia expendit ab infinitate, non mirum si, Maximus cum sis, cognatum tamen Moschorum imperio Magni cognomentum averseris, eo ceteris major, Magnique cognomine dignior, quod magnitudinem Deo tantum convenire profitearis. Unde tot gentium te victorem, non tam victoriis tuis admiramus, quam quod a tanta vastitate imperii minime vincaris, neque in opibus & fortuna, verum in earum contemtu præstantiam hominis positam arbitreris.

Ecqua vero unquam in te animi elatio ab opum bonorumque affluentia, si nihil tuum judicas, nisi quod quotidianus vitæ usus publicæ majestatis alimentum absumit: cetera vero non tibi, sed populis, ac publicis privatisque necessitatibus a divina providentia in manu tua fuisse deposita palam edicas; neque modo vigiliarum; atque curarum censum, sed & regiarum opum vectigal amplissimum voluntaria lege populis tuis perpetuo pendas. Hinc ex te præclara illa vox, quando in militaribus ludis ducem agens, ac stipendium tui muneris accipiens, ajebas, eam unice pecuniam dominio tuo cedere, quæ propriis laboribus pararetur: nam publicam cura tantum, & custodia teneri tua, usu vero & mancipio esse populorum. O miram in tanta potentia æquitatem! O incredibilem continentiam in tam ætatis nostræ libero more imperiorum! O sententiam, quo minus familiarem regibus, eo magis necessariam, & regiis animis digniorem, quæ regibus populos, non regum, sed populorum ipsorum causa subjectos docet: ut, si neque genus te, neque præclara facinora extulissent, multitudinem tamen istam regnorum ex hac unice sententia meruisses! Quamobrem qui summam teneas regnandi artem, in contemplatione solius publicæ utilitatis cultuque justitiæ consistentem, neque tam ab humano ingenio, quam a divino instituto prodeuntem, a cujus tantummodo usu oritur salus, incrementum, & tranquillitas populorum; non abs re Aristotelis civilia præcepta & politicorum libros, a te in manibus familiaris tui nobilissimi ac doctissimi hominis inventos, inutiles autumabas ad Reipublicæ regimen iis, quorum animis alte insideret, pri-

(*) Quare Joannes jam Basilides non modo Imperatoribus par, sed etiam superior videri volebat. Cujus imagini pictæ A. 1551. hi versus subscripti leguntur apud Sigismundum Herberstainum in *comment. rer. Mocshovit. pag.* 13. *Russorum Rex & Dominus sum, jure paterni Sanguinis; Imperii titulos a nemine, quavis Mercatus prece vel pretio: nec legibus ullis Subditus alterius, sed Christo credulus uni Emendicatos aliis aspernor honores.*

privatos quidem beate vivendi, recteque obtemperandi causa industriam & fidem a Deo accepisse; Principes autem bene utiliterque regnandi artificem unice habere opem divinam (*) ad rectum virium & copiarum usum. Juvenali vero, qui & apud eundem erat, maxime plaudebas, dum inde inter plures, quibus delectaris, ea tibi sententia promebatur:

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano:
Fortem posce animum.

Quem tu Poetam: & Græcos præsertim sapientiæ magistros, una cum veteribus Ecclesiæ Patribus, in vestram linguam convertendos assidue curas, ut illinc virtus flammæ instar prodiens, ac noxiam segetem vorans, per omne tuum imperium absumendis vitiis late vulgetur; & inter hæc adolescens inclytus filius tuus unicus, universæ sapientiæ præclarus alumnus, concentu tuorum populorum omnium, & consensu publico alacrius ad studia feratur atque inflammetur ad tutelam & propagationem literarum, quas infans adhuc & pene ab ubere nutricis exhausit, quasque omnibus in suis regnis inter scholas tuo jussu institutas ipse secum adolescere jucunde videt. Juvenis excelse, ac certe non tam copia ditionum, quam educatione paterna beatissime; per quam educationem non a regnorum tuorum titulis regiam scientiam didicisti, sed a præconiis literarum; non induendo sed calcando veterum regum fastu magnificentiam, animo vere regiam exstruxisti, neque fulgore gemmarum, quo involveris, & auro, quo regia vestra coruscat, sed egregiæ indolis laude clarescere consuesti; per quam denique non æstimatione vanaque opinione mortalis potentiæ, sed cognitione rerum immortalium fuisti ad summam potentiam institutus, rectum illius usum arripiens a parentis vita, quæ comperta tibi quotidie sapientum documenta perpetuis reddit exemplis. Felix profecto juvenis, & felicia tecum regna, quæ patrem rebus gestis, & ætate florentem diu retinebunt, & imaginem corporis animique paterni, paternamque gloriam per filium longo inde tempore conservabunt, eamque auctam in dies plurimum videbunt bonarum artium incrementis, ac triumphorum numero, & nova semper prolatione terminorum.

Quod sane Imperii tui, Magne Moschorum Imperator, incrementum unice Moschis pridem optandum, nunc, ut in proximum Hellespontum incumbat, bonis & humanioribus omnibus est expetendum: qui Græciam, doctrinarum nutricem, non sine frequenti profusione lacrymarum hodie omni luce literarum orbatam, & immortalibus ab se partis opibus jamdiu spoliatam, atque in tenebras, unde alios extraxerat, alte demersam intuentur. Eo si tuis armis recludetur iter literis, & patriis inventis illinc jamdiu exulantibus, Græcia bonas ad artes ibi restituendas novum ad se missum Orpheum admirabitur eisdem ex Getarum finibus, unde vetus ille ad eas inter Græcos instituendas concesserat: quem propterea Thracem communi tum forsan Arcticarum regionum nomine appellarunt. Quid igitur tua virtute gloriosius, per quam effeceris, ut Moscho de solo, unde immanitatem populi alii formidabant, nunc humanitas ab ipsis humanitatis auctoribus expectetur, & vetus gloria, colle ab Heliconio tamdiu aberrans, ætate nostra in Riphæis montibus conspiciatur?

Hanc autem præclaram spem nulla, quæ Græcis dominatur, armata barbaries nobis eripuerit. Oritur enim ea spes a te, cujus irritatur a difficultate fortitudo, quæ non modo conjuratos domesticorum, & externorum furores & insidias toties pressit atque refregit, verum & ipsam ventorum violentiam, Oceanique iram superavit: quando, tempestate coorta, cum navis, quæ te vehebat, sursum ac deorsum provoluta undarum pene voraginibus hauriretur, inter lacrymas gemitusque tuorum procerum, postquam singulis animus concidisset, & salutis desperatione clavum gubernator e manibus dimisisset, unus tu in tanta turba-

[*] Quod bene oculum Petri non temere probaveris. Etsi enim opi divinæ partes primæ sunt, in omnibus rebus humanis tamen Deus ἐμμέσως agere solitus est, ideoque non recte spreverit studium Politices. Quanquam alias fatendum est, fuisse Principes, qui hoc studio florerent & tamen infeliciter regnarent, uti Henricus III. apud Gallos, apud Brittannos Jacobus I.

batione hominum & naturæ immotus, & in communi pallore præfulgidus, gubernaculo repente arrepto, vocibus & exemplis exanimatos comites erigebas, ac dilabentes nautarum vires revocabas, ridebasque timorem eorum, qui nescirent cujus fortunam secum haberent: donec mare, veluti constantia tua domitum, cederet, relinqueretque tibi victoriam frementium & indignantium procellarum. Hac eadem te constantia tempestatem illam perdomiturum speramus, quæ proprio avertit e fonte literas, victoriisque tuis confidimus, Græciæ clavum de manu barbariæ ad sapientiam rediturum. Minus vero mirabimur fore, ut illorum frena populorum e potestate crudelissimi dominatoris ad te transferas aliquando, si eorum ingenia cum institutionibus tuis, tyrannique illius ignaviam cum tua militari dignaque Rege vita componamus. Ingeniis ille imperat volubilibus & acutis, neque formidine ulla diu, sed præsenti sola, quoad incubuerit, ignorantia coercendis. Hanc ille sibi tyrannidis arcem condidit inter inventores & præceptores doctrinarum populos. Hac violentiam tuetur, hac munit libidinem. Hanc adhibet administram ad obtundendos animos, & extinguendum sensum impositæ servitutis: quam vi olim subiit, nunc vero nescia sui ipsius quatuor jam secula solo stupore tolerat natio illa, quæ Persarum ac totius Orientis vires in se irruentes exiguis militum copiis, ast animis ingentibus, classeque modica, sed audacia prorsus admirabili repressit primo, deinde dissolvit, postremo sub Macedonum signis dominatu suo per Assyrios, Medos, Persas, Chaldæos, Ægyptios, Africæque partem, totamque Asiam effuso ita contrivit, ut non imperia tantum, sed & nomina & linguas nationum deleverit aliarum.

His non multitudine, sed robore, non opulentia, sed ingeniorum præstantia tam olim late dominantibus barbarus direptor non dominaretur; nisi sublato prorsus literarum & mentis usu eos obbrutescere coegisset, ac lucem eripuisset, qua civilem vitam a captivitate, Regem a prædone, servitutem a libertate distinguerent. Neque alia ratione poterant conjunctim turpiter servire uni, quorum singulæ civitates & oppida per se regnabant, & opes atque vitam suorum contra potentioris regnum opponebant. Quo literarum exilio Græciæ depopulator, utcunque muniatur contra suos, injuriis tamen exponitur exterorum, utpote illis exarmatus artibus, quibus, ut Poetarum documentis utamur, Martem perpetuo Minerva superat, quibusque superatus ipse toties nostris temporibus, & fusus terra marique a Germanis, Polonis, & Venetis regna integra & exercitus numerosissimos & rei militaris gloriam prorsus amisit. Atque adeo ille immanitate sua obstupuit, ut non intelligat pœnas, quibus toto regno suo persequitur literas, expetere in caput ipsius, non solum ex dissolutione militaris & civilis disciplinæ, quæ sapientia & cognitione rerum continetur; sed etiam quia, nisi alumna studiorum ratio ad privatæ publicæque vitæ regimen admoveatur, ac virtute, rationis ministra, voluptatibus resistatur, inter muliebres & enervatos populos mulierosissimus & enervatissimus Princeps, Regni oblitus & sui, levi negotio de imperii ac vitæ possessione deciderit. Quod atrocissimus humanitatis hostis, nisi vellet consulto desipere, satis edoceretur a vicissitudine ac fato imperii sui, cujus prope cum Luna tyranni mutantur; quasi ad hoc triste auspicium illud sibi stemma susceperint. Nam ex corruptissimo populo, gravioris cujusque studii prorsus oblito, inque sola crapula & lascivia exercitato, quando non crebri ex desidia & egestate machinatores rerum novarum, veterisque Principis insidiatores, ut novi Regis largitionibus expleant cupiditatem & libidinem illam, in quam prioris domini beneficia jamdiu absumserunt? Quis vero non magis inflammetur spe recentioris commodi, quam timore cohibeatur illius, quem semper vidit e gynæceo prodeuntem, atque hinc cynædo, illinc muliercula nixum castra invisentem, spadonumque agmen ducentem ante milites, bellaque sua meretricum in gremio gerentem; & inter impudicos complexus aliorum pericula ex arce spectantem? Hunc ante in cubili suo a libidinibus, quam in acie ab hostibus profligatum, atque a propriis vitiis prædæ aliorum objectum, quem non Larini adhuc nullo juris præsidio, nullo virtutis opinione, sed populorum errore; nostrisque discor-

ſcordiis tam late regnare patimur, an diutius patiere tu; qui finibus illius terra marique imminesa, & voluptates pariter atque hoſtes debellare aſſuetus, contrariis ſtudiis educatus, Regem te præbes non affluentia deliciarum, ſed curarum gravitate, præſtantiaque operum atque conſiliorum; quique ne, ut ille, imperator eſſes antequam miles, neve, in pace omnibus imperans, in bello vel imperiis pareres alienis vel ea præciperes aliis, quæ ipſe ignorares, nos es veritus Majeſtatem ipſam ab ineunte ætate ſubjicere militari ſervitio. Cum nihil dignius exiſtimaveris pueritia dominatoris tantarum gentium, quam armatum tyrocinium & militiæ gradus: ut ad Regnum quidem hereditaria lege, ac deſiderio Populorum; ad imperium vero, & armorum arbitrium, commilitonis nomine ipſius jure cinguli, raroque fortitudinis experimento pervenires.

His tuis ex viribus, ingenti ſuorum clade huic latroni exploratis, quando proximis miſit opem Scythis, quando magis eum cohorruiſſe putemus, ubi te accepit in bellis Polonorum civilibus munitiſſimas hoſtibus urbes ac fertiliorem agri partem ademiſſe, tuoque vel ductu, vel auſpicio Moſchos milites tot in præliis, aut pugnando ſuperaſſe, aut ante vita quam loco ceſſiſſe, dum consererent manus cum nationibus, ipſi diu quondam nomini Romani gravibus, poſtquam noſtris in caſtris militarem diſciplinam noſtrum in exitium arripuerunt; & nunc ubique adeo formidandis, ut inter tot certantium populorum potentiſſimos exercitus, quo ſe ſigna illorum verterint, eo allatura victoriam videantur? Quarum nationum quo antiquior eſt, clariorque fama, eo altius laus tua attollitur, qui adverſus gloriæ competitores adeo polles emineſque virtute, ut liceat audiente ipſo te, ſine fraude atque injuria, imo & lucro cum tuo laudare inimicos. Qualem te igitur fugam injecturam putamus imbelli Aſiæ prædatori, quando tantas copias taleſque milites, talibus in præliis exercitatos in eum commoveris, eodemque una coegeris tuorum gloriam & pondera victoriarum, contraque illius arma terrorem direxeris nominis tui, cujus vel ſolus rumor ganeonem illum impuriſſimum in concubinarum ulnis exanimaverit? Qui vero concurſus ad te fiet earum nationum, poſtquam tuus armorum fulgor ſolverit veternum illum, quo per tot ſæcula miſere occupantur? Quo plauſu effundentur ad te, poſtquam tuis e caſtris per noſtrates eruditionis Græcæ præceptores, liberos & præconia majorum extulerint? Quo fremitu & luctu preſentem Græciæ calamitatem execrabuntur, quando poſt agnitionem parentum & ſui ipſorum, veterum ejus nationis dominationem cum hodierno ſervitio, atque antiquorum cognitionem & acumen cum horum caligine comparaverint? Non talis Jaſon cum aurei velleris præda rediit ad illos, qualis eodem inſperato adveneris tu cum longe majoris precii vellere; nempe cum theſauro ſapientiæ; qui poſſeſſoribus ſuis vitam eam beatam tribuit eamque libertatem, quas ſtulti, dum ex auro petunt, cum longis uſque miſeriis, cumque ſervitute ac periculis, imo & ſæpe cum morte commutant. Nec tanta Theſeum gloria interemto Minotauro in patriam comitabatur, quanta Græciam per omnem ſequetur, circumfundetque te, qui monſtrum longe voracius longeque immanius e tot populorum viſceribus avelleris, ac tyrannum ſuſtuleris plurimo Europæ, atque Aſiæ, Africæque ſanguine ac tabo manantem. Eoque tu beneficientior eris Græciæ liberator, quam T. olim noſter Quinctius, quo turpiori, graviorique jugo eam ſubtraxeris: ut nos oporteat nomina tibi quærere majora, neque liberatorem tantum Græciæ te, ſed & inſtauratorem & parentem appellare: quandoquidem tuas per victorias ad majorum artes Græci redeuntes, & ingeniorum libertatem recuperantes, veteres quoque gloria & virtute illico reflorerent, non aliter ac ſalubres & fœcundi colles, poſt frigus nivemque diu toleratam, eamque vere novo reſolutam lætius opinione revireſcunt & ſegetem fundunt uberiorem: Itaque natio Græcorum, quorum in ingeniis optima quæquæ ſemina conduntur, novos quos regigneret ac redderet, Lycurgos, Solones, Pericles, Themiſtocles, Homeros, Pythagoras, Democritos, tibi deberet uni; qui fœtus eos, contra objectam ſervitutem animorum fruſtra enitentes, depulſa violentia, immiſſaque nativarum & cognatarum iis genti-

bus

bus artium luce, ad ortum exciveris, excelsamque mentium prolem vocibus nostratium eruditorum suis velut e folliculis excluseris. Quantoscunque vero illi fructus ingeniorum longa ignorantia plurium ætatum amisissent, eos idem pensares tu fœnore ingenti, quod illuc adduceres novorum inventorum, apud nos in dies prodeuntium, quibus cogitata veterum Græcorum: plurimaque sagaci ab eis ratione provisa scriptisque prænunciata, hodie rerum experimentis & sensuum testimoniis comprobantur: adeo ut non modo tu veterum illis bonorum assertor; sed & novorum viderere procreator.

Verum bona hæc omnia & utilitates, sive militares, sive civiles, ut ad alios e regno tuo deriventur, oportet eodem antea in Regno coaluerint, non moribus tantum, qui tempore sensim relaxantur, & hominum interitu dilabuntur; sed etiam legibus, quibus hominum & ætatum variationibus occurratur. Nam fateor sane nullarum esse virium leges nisi præsumantur animis Populorum, & præparentur usu atque co mitentur mores, quibus longe altius ac firmius, quam edictis & pœnis, in pectoribus hominum inseruntur. Sed aquarum instar fluxi fuerint mores & caduci, nisi contineantur atque pangantur legibus, quæ actus instabiles, & opiniones variabiles ad certam justitiæ formam & communis utilitatis rationem revocantes, confusosque sensus & vagos in certos privatæ vitæ modos, publicique regiminis regulas conferentes, juris notam & majestatem publicam imprimant virtutibus armentque sapientiam voce ac potestate populari: per quam ad voluntariam bonorum operum consuetudinem vis civilis & legitima necessitas adjungatur, legibusque perpetuetur, quidquid morum antea volubilitate ferebatur, atque ita leges moribus fundentur, & mores legibus muniantur. Prudentissime numque fabularum structores eidem Numini frugum & legum inventionem attribuerunt, ad significandum naturalis & civilis vitæ nexum; quarum illam frugibus, hanc legibus alendam docuerunt. Certam vero justitiæ formam a natura insculptam animis nostris, atque ab affectione prava occupatam extulerunt præceptis quidem suis Græci Philosophi, & eorum legislatores Populis proposuerunt, atque concluserunt legibus iis, quas ad se simul cum civili omni Græcorum sapientia Romani coegerunt; sed quemadmodum omnia humanam ad utilitatem a Græcis inventa in melius Romani converterunt, ita & radicem ejusdem utilitatis justitiam & legislationem universam, longe prudentius, & illustrius, ac felicius ab eis excultam invenimus. Etenim in Græcis civitatibus cum ipsis primis illis latoribus legum sapientia civilis interibat, neque alia superabat, nisi quæ inter acutas, nullius tamen usus, controversias in Philosophorum scholis otiabatur. Et si quid emergeret, incertum an publica lege contineretur, id agitabatur subtilitate atque interpretatione diffidentium inter se oratorum, leges utrinque trahentium ad causam suam: quod postea judicum prudentia ita definiebatur, ut adhuc tamen, si quid simile oriretur, in controversiam venire oporteret, quia judicia singularum causarum non communes juris regulæ sunt, sed peculiares justitiæ opiniones: quæ nullam pariunt generalem definitionem in ulla controversia, neque ad simile judicium jure suo pertinent, nisi nova judiciis voluntate recipiantur. Cum igitur negotia legibus generaliter comprehenderentur, multaque in dies e re nata offerrentur, non provisa majoribus, quæ vagabantur extra legem eveniebat, ut plurima paterent affectionibus humanis, & sub magistratuum, & judicum libidine caderent. Præterea leges pariter atque humana omnia, longa die languent, & propter corruptæ naturæ repugnantiam usufque raritatem sæpe squallescunt, velut ager, qui non exerceatur: ideo, mortua cum legislatore ipso legum cura, sensus earum aut astutia turbabatur, & præstigiis oratorum, aut ab ipsa vetustate absumebabatur. Hinc Romani, Græcis longe prudentiores, assiduos cultores dederunt legibus, radices earum nutrituros ac sapientia sua irrigaturos, ut latius effunderentur. Hos appellarunt Jurisconsultos, quod illorum oracula de re quisque sua consulerent. Quorum consiliis, propter opinionem sapientiæ atque alienationem eorum a privatis studiis, auctoritatem a lege secundam attribuit, antea quidem Populus dir, postea etiam Imperator; qui judices ipsos & magistratus

ſtratus reſponſis addixit Juriſconſultorum, quos a germano ſenſu legis eruendo, publiceque promendo, neque promiſſa ulla merces, neque partium ſibi plerumque ignotarum amor aut odium deflectat; ſed potius ad ſolius veritatis & æqui bonique pronunciationem hortabatur cura propriæ dignitatis, expectatioque honorum, qui ſola integritatis opinione illis offerebantur: ut non mirum, ſi auctoritate fideque vel ſummis præſtiterint Oratoribus, &, propter merita explicatæ traditæque juſtitiæ, ipſos etiam exercituum duces & hoſtium victores vicerint apud cives in petitione Conſulatus. Hi autem, leges in fidem cuſtodiamque ſuam accipientes, ac ſe diuturno doctrinæ, atque integritatis experimento miniſtros & ſacerdotes earum populo præbentes, quidquid in Græcorum ſcholis, & in diſputationibus Philoſophorum ex uſu juſtitiæ & Romanæ civitatis invenirent, patriis judiciis adplicandum auferebant: ut, ibi, ubi cauſa deficeretur verbis legis, eo vel Dialectica ratione, vel moralis doctrinæ præceptis occurreretur; ubi vero lex obſervaretur aſperior, ibi regulis temperaretur æquitatis. Itaque ſcriptum jus, quando vel deeſſet, vel ex eventu publice noceret, a Juriſconſultis aut ex Philoſophia ſupplebatur, aut leniebatur utilitate communi. Vetuſtatis vero injuriam, quæ obſcurandis verbis & obliterandis moribus leges abduxiſſet ab intelligentia populari, notitia diſcrimineque temporum avertebant, & peritia formularum ac nativa proprietate verborum: quibus opibus aluerunt leges, artemque inſtituerunt, quæ ſenſum eis perennem vitamque clariorem redderet, quam Juriſprudentiam appellarunt, quamque ſeorſum a nationibus aliis primi ſolique invenere Romani; qui, ut alias artes ac doctrinas a Græcis acceperint, hanc certe ipſi unice protulerunt, ſibique habuere præcipuam & peculiarem, quæ utilitate atque dignitate adeo antecellit, ut cæteræ civili commercio eatenus dignentur, quatenus Juriſprudentiæ paruerint, quæ, utpote interpres legum, & lingua juſtitiæ, jure ſuo imperat ſcientiis & civilibus cunctis artibus, quarum ſine congruo modo, a Juriſprudentia ſtatuendo, & ſingulis perſonis ac rebus aptando, nulla in publica re foret utilitas. Quæ divina profecto ars tranquillitatem & concordiam creat cum in populo univerſo, dum publico juſtitiæ adſpectu perfruimur, tum in ſingulis civium animis, qui nulla opinione injuriarum exulcerantur, quando Juriſprudentiæ miniſterio naturalia & civilia juſtitiæ fœdera, nempe leges, apte adhibentur ad cauſas, convenienterque perſonis & negotiis advolvuntur.

Juſtitiæ namque ſolius eſt pacare animos, & componere diſcordes affectiones, quæ ſicuti ſuſcitantur injuriis, ita juſtis reſponſis compeſcuntur, & allatis honeſtis cauſis omnino ſedantur. Quod a ſolis legibus, utpote generalibus, & abductis a ſingulis rebus, perſonis, & caſibus, minime aſſequeremur, niſi a juriſprudentia jus omne humanum, exculptum exemplis, confirmatum argumentis, concluſum regulis, diſtinctum exceptionibus, ac definitionibus expreſſum haberemus; atque ab eadem ſingulas conventionum, & voluntatum humanarum, civiliumque factorum ſpecies legibus prudentiaque digeſtas, & longis meditationibus excoctas acciperemus; ut quicunque affectionis expers acuta ratione, ac debita æquitate civilia & forenſia negotia perpenderit, propter inditam cuique juſtitiæ notionem ſuo Marte feratur in ſententiam Juriſconſultorum, qui pro cauſis & negotiis omnium ætatum ac gentium judicia protulerunt, dum affectioni omni vacarent, & jura poſterorum puris animis dirimerent atque librarent. Ideo longe tutius de rebus præſentibus mente aliena, quam propria judicabimus, eorum ſi ſcripta in conſilium vocare, ac potius mortuos, quam vivos, audire voluerimus.

Nec minorem illi juſtitiam in verbis, (*) quam

(*) Argumentum, quo leges Romanas commendat, triplex, primum quod juriſprudentia Romana præſtet ipſi etiam Græcæ, ſecundum, quod ſatius ſit in cauſis dijudicandis uti judicio ſapientum mortuorum, quam ſententia vivorum, tertium, quod Juriſconſulti veteres non minus nitore linguæ Latinæ & eruditione quam rerum ipſarum pondere commendentur, qua in parte admirabilis eſt illa cumulatio prædicatorum, qua legum Romanarum majeſtatem ſine luxu, faſtum ſine pompa, & reliqua commendat.

quam in rebus adhibuerunt, apte vocibus utentes, nativasque sedes illi attribuentes, Diisque ipsis dignum orationis genus usurpantes. Quo solo scribendi genere, non modo Jurisconsulti præstant Latinis ceteris, verum & Latini antecellunt Græcis: qui ut omnia eloquentiæ genera & invenerint, & ad summum perduxerint, Jurisconsultorum tamen Romanorum sicuti scientia, ita & stylo caruerunt. Habuerunt enim nostri majestatem sine luxu, fastum sine pompa, supercilium sine rusticitate, splendorem sine fuco, sine horrore vetustatem, parsimoniam sine macie, sine caligine brevitatem: ac præ ceteris melius elegantiam cum simplicitate, cum decore proprietatem, & oraculorum sanctimoniam blanda cum perspicuitate conjunxerunt. Quamobrem hæc ars una Græcorum legislatorum scientiam, Romanorumque prudentiam & gravitatem; præterea que moralium Philosophorum honestatem, Physicorum soliditatem, Dialecticorum acumen, grammaticorum eruditionem, & meliorum scriptorum elegantiam comprehendit. Hac sola ex arte auxilia civibus, monita Prætoribus, mandata Præsidibus, consilia Principibus proferebantur: ut merito quæcunque vel ipsi Jurisconsulti respondissent, vel edixissent Magistratus, vel privatis etiam in petitionibus rescripsissent Imperatores, transierint in assiduam Jurisdictionem, ac vim acceperint parem primoribus legibus: deducebantur enim nativo e fonte justitiæ, ac moribus & auctoritate propagabantur illius populi, qui suam in civitatem ac nomen populos traduxerat universos. Cujus triumphi non tam victoribus, quam ipsis devictis gentibus profuerunt. Etenim Romani ut Imperium justis præliis partum æquitate conservarent, æternoque tempore retinerent, non tam sua, quam aliarum gentium causa imperarunt. Quippe qui non modo virtutum suarum commercio, & rerum gestarum admiratione, ac nativa Italorum gravitate animos aliorum composuerint. Græcorum levitatem, Afrorum perfidiam, Syrorum ignaviam corrigentes, perque humaniores literas Arcticarum regionum barbariem auferentes; verum & leges & magistratus, & linguam, & Imperium, & ipsam denique patriam cum omni humano genere communicarint. Quapropter sicuti multiplices ciborum species valentem stomachum ingredientes, salubres in humores ad totius corporis alimentum convertuntur, ita varia dissimilium locorum & nationum ingenia, sub hoc cœlo & sub illa institutione civilibus & militaribus rebus attemperata, exemplisque nostris veluti complanata, in Romanos mores ad terrarum regimen transferebantur. Itaque ab hac civilis vitæ, ac divini humanique juris communione societatem omnium gentium conflaverunt, ut Romanum esset, quodcunque oculi viderent, & civitatem homines non a Latino solo acciperent, sed a morum ac legum professione Romanarum. Quo nomine majores nostri Imperium crearunt omnium uti maximum, ita & justissimum, solaque volentia fortunæ, nullo vero nec dissidentium populorum, neque contrariorum fœderum; neque temporis aut oblivionis jure interiturum: quippe promiscuum, nec Romanis modo, sed universis gentibus paratum & utile; ut e re omnium fuerit manere perpetuo, quod ceterorum commodo haberetur institutum. Quis enim populus, utcunque remotissimus, non imperabat in ea urbe, ubi Senatus & jurisdictio & ipse denique Principatus patebant nationibus cunctis, quandocunque aut homines egregios, aut præstantissimum civili, & militari virtute ducem Latinis populi obtulissent?

Quales Romanum tulit imperium plurimos. Etsi enim inter milites, ubi præcipue Senatus langueret auctoritas, ratio viribus obtemperaret, raro tamen quis ad Imperium attollebatur, nisi aut omnibus virtutibus, ut Nerva, Trajanus, Titus, Pertinax, Pius, Marcus, Alexander, Probus, Constantinus; aut fortitudine militari, ut Commodus, Caracalla, Maximianus, Decius, aut rerum gestarum tali gloria, qua vitia obruerentur, ut Vespasianus, Adrianus, Severus, Aurelianus, Diocletianus, Julianus, aliique ceteris mortalibus præstitissent. Et qui partim suis sceleribus, partim offensione scriptorum, inter monstra hominum referuntur, aliqua tamen virtute adeo excelluerunt, ut ejus laudem etiam

etiam apud posteros in tanta vitiorum infamia conservarint. Quis enim Tiberio doctior? Quis Nerone cultior? Quis Cajo? eloquentior? Quis Domitiano ingeniosior? (*) quorum alter Oratores, alter Poetas omnes ævi sui superavit. Nam quid dicam de horum quatuor & similium sagacitate, magnificentia, liberalitate? adeo ut Romanorum Imperatores in priscorum, quorum etiam facta vicerunt, Heroum virtutes, & vitia successisse videantur. Cum enim non hereditario jure, sed voluntate plerumque ac motu legionum ascenderent ad regimen orbis terrarum; nemo tantam ambitionis & consiliorum immensitatem concepisset, nisi habuisset animum infinitæ dominationi æqualem, ideoque summarum pariter virtutum capacem & vitiorum. Nullus vero maximus animus, etsi vitiosissimus, absque rerum optimarum seminibus, quæ inter opes & delicias corrumpuntur, quæque aliquando, ex ipsa corruptione per operas emicantia, perstringunt aciem popularium ingeniorum, arbitria rerum tumultuario plerumque judicio, inconsulta cæcaque admiratione tribuentium. Tanti ergo ad Imperii gubernaculum, sicuti mentes congruas motibus omnibus rerum humanarum, ita & leges universorum populorum rationibus convenientes oportuit adhibere: quæ scilicet naturæ communi hominum consentirent, & civilibus negotiis quadrarent omnium regionum ac temporum. Unde non mirum, si populi, qui, abrupto communi hoc vinculo, sibi proprios Reges crearunt, Romanas tamen minime dimiserint leges, ne amitterent humanitatem, & regulas rationabilis vitæ. Quo magis iisdem legibus, Magne Moschorum Imperator, tibi receptis est opus, ac pacandos mores tot ac talium populorum, qui si bene indolem illorum didici, scientias facultatesque alias per te nuper sibi patefactas in publicam & privatam fortasse perniciem traxerint, nisi beneficio quoque tuo Romanas leges, quæ rectum bonorum doceant usum, aliquando accipiant, & complectantur Jurisprudentiam nostram: quæ in civitatibus non opes modo regit, & jura cujusque tuetur; sed imperat singulis ordinibus civium, & professoribus doctrinarum, & magistratibus, assidetque Principibus, inter quos una & subjectos alit concordiam, dum officia præfinit, ac statuit modos dominiorum, animisque imprimit & commerciorum fidem, & contractuum auctoritatem, & magistratuum jurisdictionem, & Principum præcipue majestatem. Quo si studio ingenia teneantur, & inter boni & æqui assiduo præcepta versentur, sensim amittent feritatem eam, quam e moribus hominum nulla vis nullus carnifex excusserit; nisi per Jurisprudentiam cognitio juris, ac justitiæ persuasio metum pœnarum antevenerit. Operum enim pravitatem pœnæ auferunt, non animorum: qui nisi ratione regenerentur, statim noxias ad operas erumpent, quandocunque crimina vel celare fraudulenter, vel violenter munire licuerit.

Tuum vero, PETRE, regnum scimus quam varios discordesque mores complectantur in tanto numero regionum, & volubilium ac seditiosarum gentium: quæ, antequam in hanc Imperii formam tua & majorum tuorum prudentia coalescerent, se invicem diu discerpserant, mutuis cladibus prorsus perituræ; nisi dilaceratas provincias & membra divulsa collegissent, corpusque de illis integrum composuissent arcessiti e Vareghis, (**) populis finitimis, Reipublicæ constituendæ Triumviri: quorum in auctoritatem & fidem ultro se dimicantes populi, suarum irarum & voluntariarum cladium pertæsi, tradiderunt; ut salutem, quam a se invicem impetrare non poterant, a potestate atque arbitrio acciperent alieno. Talium tu ingeniorum fervorem atque mobilitatem nulla melius exercitatione continueris, quam studio legum Romanarum, quibus ab impetu deducentur ad rationem, atque a rixis ad judicia transferentur, quæ majores nostri præliorum loco substituerunt, ut res, quæ antea, non sine frequenti cæde publicoque cum periculo per vim repetebantur, in posterum non in acie, sed in jure manu conserta reposcerentur, ac verum prælium in

(*) Hic quoque locus adeo emicat, ut nobis parcere nequeamus, quin ipsum quoque fulgidula stella notemus.

(**) Accolis maris Balthici ad sinistrum litus venientium e Russia. Res seculo octavo, vel, ut alii malunt, nono contigisse fertur.

in imaginarium aliud festucarum conflictu imitatum converteretur. Legibus itaque his in Imperio tuo receptis eveniet, ut cives, vel in scholis de justo & injusto inter innumerabiles controversias, vel in foro de jure quisque suo per quotidianas diuturnasque lites disputantes, dum utilissimis quæstionibus implicabuntur, a cogitationibus rerum novarum & motibus civilibus abstrahantur; perque hanc ingeniorum salubrem longamque occupationem Principi securitas, & civibus tranquillitas procreabitur.

Et quoniam Romanus civis non a natalibus, verum a legibus & moribus constituitur, ideo cum jure nostro Romanam etiam civitatem per omne tuum imperium propagabis, nosque de Scythia, unde Radagaisos, & Attilas extimuimus, novos Stilicones, & Aetios expectabimus. Quid vero tuis laudibus istiusque imperii amplitudine dignius? quam ad regimen publicarum & privatarum rerum in consilium tibi, ac tuis adhibere Solones, Numas, Crassos, Brutos, Papinianos, Scævolas, Justinianos, totque alios sive de Græcorum Sapientum, sive de Romanorum Regum, Imperatorum, & Consulum numero: quorum animus adhuc nostris loquitur in legibus: quibus illi pari æquitate, parique omnium gentium admiratione, ac felicitate tuum quoque regnum administrarent, quibusque propriam tu justitiam atque prudentiam ad posteros transmitteres. Hac autem legum æquitate Romani longe amplius, quam triumphis ac prœliis profecerunt. His enim innumerabiles quidem ex universo terrarum orbe palmas, caducas tamen & fragiles, collegerunt; illis vero præmium a Deo Optimo Maximo immortale sibi meruerunt & infinitum, Religionis videlicet auctoritatem, & veritatem æternam concreditam fidei, sapientiæ, ac probitati Romanorum: ut cœlestis hic thesaurus in eorum animis velut in sacrario receptus, & a fallaciis munitus latissima illorum dominatione populis traderetur universis; qui civilium negotiorum causa Romam convenientes, animorum salutem apud nos inveniebant, eamque ad suos redeuntes adducebant: adeo ut Romanis armis & legibus omnium rationum conventus divinitus videatur institutus, quo, sicut humor e capite artus per omnes, ita Christiana Religio ex una urbe, rerum humanarum & divinarum domina facilius & celerius in reliquum Imperii corpus ad cunctos populos diffunderetur. Hinc nexus communis Imperii, quo universorum hominum societas continebatur, duplicatus mirabiliter fuit communione Religionis, quæ, cum profanam in sacram auctoritatem convertisset, eam inermi Romæ tribuit immortalitatem, quam vana sibi spe veteres ab armorum potentia pollicebantur. Habent enim Romæ sacro ex hoc fœdere populi communia munera, communes dignitates, & ipsam supremam sacrorum potestatem communem. Habent & civiles leges jure Pontificio munitas & explicatas, ut, quidquid præclari contineret Imperium, in Ecclesiam videamus esse translatum. Habent in conspicuo rerum divinarum arbitrio judicii securitatem ad controversias dirimendas, ac tranquillandas animas, frustra pacem in privata sua vel alterius auctoritate quærentes, & ad cohibendos civiles tumultus, quibus ex varietate Religionum regna quassantur, atque ad incertum vel popularem statum revolvuntur, statim ut unicus & summus Religionis interpres contemnatur. Habent postremo Romanæ auctoritatis cultores præter divina, quibus omnia subjacent, humana etiam bona, quorum ad culmen nihil profecto deesset, nisi deesses tu, cum quo desunt plurima. Etenim per unum hominem terrarum novum Imperium, & Constantinum alterum acciperemus, si nobis complectendum dares te, non modo votis, verum & lacrymis omnium nostrum vehementer expetitum, postquam tuo de beneficentiæ fonte haurire cœpimus, tuoque munere sacris nostris in ditione tua locum, & iter ad Sinas impetravimus. Quibus etiam sacris tu si, Deo cœptis adspirante, sublimem in excelso animo tuo sedem præbueris, qualem sparseris lætitiam inter cœlites, qui virtutibus tuis plaudentes, & clam nostris oculis in occursum amplexumque tuum descendentes, floribusque sternentes humum tibi calcandam ad matrem communem animarum, novum filium cum tot regnorum comitatu venientem deducerent, præirentque in posterum legiones turmasque tuas Africam,

& A-

& Asiam sanctis, & felicibus auspiciis nostris ab impiæ dominationis, & æternæ damnationis calamitatibus liberaturas. Indeque te Trojano meliorem, & feliciorem Augusto prædicaremus. Quod nostris et Ecclesiæ universæ præcibus annuat Deus.

Kalendis Majis MDCCVII.

ORATIO

DE JURISPRUDENTIA,

AD SUOS JURIS CIVILIS AUDITORES.

Divina Providentia, (*) qua universa ducuntur atque gubernantur, cum omnibus aperiatur eventis, tum duabus hisce maximis humanarum rerum conversionibus mirabiliter sese patefecit, dispersione scilicet Judæorum atque fuga & victoriis Romanorum. Illis enim divini, at his humani juris inter mortales est ratio distributa. Judæi sane patria profugi, quocunque terrarum penetrarent, cum divinæ secum legis arcana deferrent, commercio atque consuetudine plurimarum gentium, scintillas divinarum notionum longe lateque diffuderunt: quibus etsi non omnes ante Christum tenebræ solvebantur, tamen excessit e sapientiorum animis multitudo Deorum, cultusque illius absurda superstitio deflagravit. Unde orta post Evangelii luce, cum in Apostolorum vocibus ubique pervolantibus Judæi patrum suorum vaticinia recognoscerent, et exteri sapientes præceptas Judæorum commercio notiones cum Apostolorum nunciis componerent; dum nova cum veteribus concurrebant, et Philosophia cum Religione conspirabat, universus terrarum orbis mira celeritate ad veri Numinis cultum exarsit. At humana ratio, e divina luce suscepta, cujus dubius modo fulgor primorum parentum culpa superfuit, morum barbarie, quæ ad omnes pene nationes veluti contactu processerat, adeo languescebat, ut homines a belluis oratione magis, quam honestate ac moribus discernerentur. Sane Græcorum populus, non cultor modo sed auctor atque inventor erat honestatis; verum quia suum augustos intra fines continuit Imperium, seipsum tantum publice, at exteros privata disciplina Philosophorum excoluit, minime vero nationes integras barbarie spoliavit; scilicet hanc Deus Optimus Maximus gloriam atque felicitatem Romanis reservaverat, ut suis præliis condocefaceret genus humanum, gentesque ab se devictas non jugo premerent servitutis, sed a ferinis moribus et ab immanitate ad veram libertatem, nempe ad honestatem et rationem, suis revocarent legibus, quibus tantum propagandis Populus Romanus felici victoriarum cursu, a divina providentia rerum humanarum arbitrium videtur accepisse. Non enim hominibus illi bellum indixere, sed vitiis, atque, ut humanitatem homini redderent arma sumpserunt: cum ii, qui Romanis vivebant legibus, non tam victori populo parerent, quam Imperio rectæ rationis obtemperarent. Qnamobrem subjectos illi suos raro nota servitutis inurebant, sed honore amicitiæ atque sociorum appellatione complectebantur: sæpeque, illis a barbaris moribus ad Romanarum legum sanctimoniam traductis, civitatem Romanam aperiebant & civilium honorum viam, quo intelligerent, non servos a Romanis tot bellis quæri, sed comites atque consortes honestæ vitæ, quæ a victorum legibus cunctis populis proferebatur. Quocunque igitur arma legesque Romanorum incumberent, inde confestim iniquitas excedebat atque turpitudo.

Quemnam enim fugiunt impia filiorum & parentum apud Persas conjugia, humanarum carnium epulæ apud Indos & Scythas, fratrum & sororum nuptiæ apud cultissimos alioqui populorum Athenienses, furtorum apud Lacedæmones licentia? Quis ignorat veterum Ger-

---

(*) Quemadmodum opusculum primum librum secundum originum juris in compendio sistebat, sic hac oratione proponitur epitome earumdem originum libri primi, adspersis tamen quibusdam novis, qualia fuerint commemoratio Jani Parrasii Consentini, civis Gravinæ, *p.* 591., classis Jurisconsultorum semonum Deorum, *pag.* 593., & que ibidem de Antonio Augustino dicuntur: admonitio denique Theologorum, *pag.* 594., Exordium Auctoris de præstantia Populi Romani in armis & legibus locum pedibus Auctoris sæpissime tritum aperit.

Germanorum feritatem, Gallorum truculentiam, Afrorum immanitatem, vel humanis victimis cædendis, vel fallenda fide, vel iniquis contractibus ineundis, vel obſcænis, atque nefariis libidinibus exercendis, quæ flagitia, non vi, aut clam, ſed palam, ac rite ſuſcipiebantur? ea tamen omnia Romanis armis & legibus terga verterunt, ſuaſque ſecum abſtulere peſtes. Ita ut vincentibus Romanis non modo jus de injuria, fortitudo de ferocia, ſed humanitas de crudelitate, modeſtia de obſcœnitate, honeſtas de turpitudine; virtus denique de vitio & feritate triumpharet. Hinc D. Auguſtinus ait: *per Populum Romanum placuiſſe Deo terrarum orbem debellare, ut in unam ſocietatem Reipublicæ legumque perductum longe lateque pacaret.*

Optimis enim condendis legibus adeo Romani ſtuduere, ut dum victricibus armis provincias ingrederentur, ſi quæ illic honeſta inſtituta reperirent, in ſuas leges moreſque traducerent. Unde, ne alias attingam, Rhodiorum leges rei navali regendæ præ ceteris idoneas in civitatem acceperunt. Hinc jus civile non modo ex ingenita Romanis moribus probitate diſciplinaque ſapientum, ſed e melioribus gentium aliarum inſtitutis coactum fuit atque compoſitum, ut non tam unius populi jus exiſtimari debeat, quam honeſtas ipſa naturæ ſcriptis tradita, & communis ratio gentium univerſarum ad ſingulas, res, perſonas, eventuſque producta.

Hinc mirabilis illa Romanarum legum cum Moſaicis convenientia veteri JCto animadverſa: hinc liberarum etiam gentium in eas conſpiratio atque conſenſus. Hinc earundem etiam, cedente imperio, in univerſo prope terrarum orbe continuatio. Hinc jus civile, inundante barbarorum ferocia, ſolum illico vertit; barbarie vero abeunte, gradum revocavit, quo intelligamus, illud nonniſi cum probitate ac ſapientia cultuque bonarum artium coaleſcere. Quanquam enim quis Romanum Imperium ſibi excutiat, non tamen ſe unquam Romanis legibus exſolverit, niſi repudiet ſimul honeſte vivendi conditionem. Quisquis enim recta ratione in ætate utetur, & honeſtatis anticipationem ad uſum civilis commercii deducat, per ſemet Romanis legibus conveniet; Romanuſque JCtus erit, quisquis recte de moribus & juſtitia ratiocinetur. Romanum enim jus eſt honeſtas ipſa naturæ, quam exſculpſit e mentibus Philoſophia, Romanique mores pie ſancteque coluerunt. Nam, ne quid attingam de Romuli Tulliique legibus, certe Numa, qui propter ſapientiæ famam e Sabinis fuit ad Regnum evocatus, cum excelleret ipſe Græcorum Italicorum doctrina, duxit ex ea leges, quibus ferocientem populum demulſit & cicuravit: &, antequam in Græciam Romani legatos petitum leges mitterent, habebant in Italia præclaram Philoſophorum ſectam, unde morum diſciplinam tollerent. Ea erat Pythagoreorum Philoſophia, cujus inſtitutis omnis ea tenebatur Italiæ regio, ævo illo doctrina & omnium artium inventione atque elegantia præcellens, quæ, cum tota Græcis coloniis, moribus, & peregrinationibus celebraretur, Magna Græcia dicebatur. Ex qua cum in univerſam Italiam doctrina permanaret, tanta ſectæ illius apud poſteros manſit auctoritas, ut conturbato diſcrimine temporum, ii etiam, qui Pythagoram præceſſerant, Sapientes Pythagorei vocarentur; unde natum, ut Numa Pythagoreus haberetur, cum longo intervallo temporis Pythagoram antejerit. Fuit enim Pythagoras in Italia temporibus iiſdem, quibus Lucius Brutus Tarquinios Roma ejecit: qui error in mentes irrepſit, quia Pythagoreum nomen tanta erat auctoritate, ut non jam certæ ſectæ, ſed univerſæ ſapientiæ appellatio fuerit ac tota. Hac autem doctrina nequaquam crediderim caruiſſe Romanos, publicæ diſciplinæ recte inſtituendæ ſtudioſiſſimos, & in finitimorum ad Pythagoreos confluentium exemplis excitatos. Legati autem quærendis legibus miſſi, non modo Athenienſium & Lacedæmoniorum, ſed celebriorum omnium Græciæ atque Italiæ populorum leges deſcripſerunt, in quibus eminebant eæ, quas Magnæ Græciæ urbes a Pythagoreis acceperunt, quaſque etiam a tribus legatis fuiſſe deſcriptas, tradidit Servius in Virgilium.

Athenienſium autem leges, unde Decemviri potiorem juris Romani partem traxerunt, Draconem & Solonem, ut omnes norunt, auctores habuere, ſapientiſſimos illius ætatis, qua ſtudia doctrinarum

narum non ad inanem gloriam, ſed ad uſum Reipublicæ vertebantur. Leges vero Lacædemoniorum, cum ceteris Romam a legatis translatæ, manarent etiam a Philoſophia: quippe latæ a Lycurgo mortalium ſapientiſſimo, qui Homeri, ſapientum omnium parentis, atque magiſtri primus poemata vulgavit. Leges vero, e Grecia Romam relatæ, non modo Decemviros, qui prudentia potius & uſu rerum humanarum, quam literis valebant, & Græcum hominem habuerunt adminiſtrum, eumque doctiſſimum, qui auctor fuerat Romanis rogationis legum e Græcia petendarum. Hermodorus is fuit Epheſius qui tum in Italia exulabat, nullam aliam ob cauſam, ut Heraclitus apud Tullium tradit, a civibus ſuis expulſus, niſi ne quis inter eos eſſet, qui unus excelleret. Cum igitur jus noſtrum e Philoſophiæ ſinu defluxerit, ejuſdemque manu in Romano ſolo coaluerit, omniumque ſapientiam huc attraxerit; quid mirum, ſi a Cicerone XII. Tabulæ omnium Philoſophorum bibliothecis anteferantur? Quid enim eſt aliud jus Romanum, niſi ratio imperans, & armata ſapientia, ſententiæque Philoſophorum in publica juſſa converſæ? His autem jactis civilis Philoſophiæ fundamentis cohærebat optime, quidquid ſuper his exſtruebatur a Jurisconſultis, qui priſco ævo erant Pontifices, quorum e collegio, veluti ex tripode, reſponſa de jure proferebantur. Ac ſane hi non tam ratione atque ſcientia, quam æquitatæ nativa atque collatione ſimilium exemplorum, leges ad oblatas controverſias producebant, quod ſtudium appellabatur diſputatio fori, unde proceſſit priſca Juriſprudentia, quæ collectio erat atquæ complexio peculiarium quæſtionum atque diſſipatarum ſpecierum, quas vetuſtiores Juriſconſulti ex obſcura legum ſententia, per interpretationem eruta, definierant. Quocirca incondita erat initio Juriſprudentia & rudis, ut multis ac præcipue L. Craſſo deſiderium cieret juris civilis in artem redigendi; donec repertus eſt Ciceronis ævo, qui ad moralem Philoſophiam, quæ leges peperit, adjungeret rationalem qua Juriſprudentia deinceps tribueretur in ordinem, ac tandem in artem redigeretur; Servius is fuit Sulpitius, cultioris Juriſprudentiæ pater, qui Dialecticam e Græcia in Juriſconſultorum ſcholas advocavit.

Ea docuit ex pluribus ſimilibus in unum coactis conſtituere regulas, et ſingulas res ad ſua revocare genera; eaque rurſus in certas diſtribuere partes. Ea diſinitionibus Jus civile compoſuit, diſtinxitque diviſionibus, et ex conſtitutis antecedentibus conſequentia deduxit, rationemque tradidit, qua ignota ex notis eruerentur. Ea demum effecit, ut peritia in ſcientiam tranſiret, et uſus migraret in artem, quæque diſſipata erant vel confuſa, ſuam in ſedem quæque concederent. Quamobrem Philoſophia, quæ apud Græcos in otioſis controverſiis deliteſcebat, Romæ adhibebatur ad privatam utilitatem et publicam tranquillitatem explicandis legibus, et civium litibus privato Juriſconſultorum judicio ſopiendis. Tanta enim eorum erat auctoritas, ut ſæpe cives a contentionibus reſponſis ſuis avocarent. Unde merito M. Tullius ex perſona L. Craſſi domum Jurisconſulti appellavit totius oraculum civitatis. Præter moralem et rationalem Philoſophiam Juriſprudentia ſociam ſibi atque adjutricem adhibuit eruditionem et notitiam vetuſtatis et priſcæ linguæ peritiam, quibus luminibus ſenſus veterum legum, novis moribus noviſque vocabulis mutatiſque ſignificationibus obſcurati, felicius evolverentur. Ex quo ſtudio ſcripta Juriſconſultorum non modo ſelectam, ac minime vulgarem eruditionem, ſed et mirum linguæ candorem imbiberunt, qualis vel cum aurea Ciceronis ætate contenderit; quam ingenitam juri civili eruditionem et ſcribendi nitorem diu poſt oppreſſam a barbaris Italiam exulantem princeps reduxit Alciatus. Hinc apud Gellium crebræ de proprietate vocabulorum, primæviſque ſignificationibus vetuſtiſque ritibus quæſtiones inter Juriſconſultos agitatæ.

Verum, ut orationem referamus ad Juriſconſultorum Philoſophiam, ſectam refert cognoſcere, ad quam illi potiſſimum ingenium appulerunt. Et quoniam jura vetuſtiorem originem traxerunt a Dracone Athenienſium legislatore, qui omnia fere delicta, quamvis imparia, æquali ſummoque ſupplicio plectebat; quod congruit

gruit ſententiæ Stoicorum, qui omnia peccata æqualia pronunciabant, quique ad honeſtatem omnia referebant, cunctaque ponebant in ſola virtute, quæ ſententiæ Romanis moribus virtutis amore flagrantibus facile adhæreſcebant, plurimumque conveniebant gravitati civilis doctrinæ: ideo univerſi fere Juriſconſulti ad Stoicam doctrinam confluxerunt, ejuſque ſectæ decretis rexerunt alueruntque Juriſprudentiam. Etenim Scævolarum familia, quæ propago fuit Juriſconſultorum, & Lucius Balbus, & M. Brutus, & quotquot fere ante Servium Sulpicium Juriſconſultis Græcas didicere literas a Stoicis fuerunt inſtituti, eorumque doctrinam Juriſprudentiæ contextam poſteritati tradiderunt. Ac ne ulla in re Juriſprudentia diſcreparet a Philoſophia, quæ mira ſectarum varietate diſtrahebatur, quamquam una Stoicorum ſecta Juriſprudentia contineretur, tamen ex Juriſconſultorum contentionibus etiam in jure civili ſunt facta divortia.

Duo enim Auguſti ævo claruerunt Juriſprudentiæ lumina Antiſtius Labeo, & Attejus Capito, doctrina pares, ingenio vero longe diſſimiles. Labeo enim hereditaria & nativa animi libertate, cum in omnibus fere vitæ actionibus, tum in definiendo ac reſpondendo nimis ingenio indulgebat, frenumque ſæpe numero mordebat: ita ut non modo veteribus Juriſconſultis opinionum novitate, ſed Auguſto etiam linguæ licentia contradiceret. Attejus vero & iis quæ ab antiquis tradita erant conſtanter hærebat, & in vitæ actionibus tempori ſerviebat. Principiſque gratiam ſemper veritate potiorem habebat: ita ut illius libertas eſſet aſperior, hujus aſſentatio perniciolior: ille Principi, populo hic eſſet inviſus; ille ſpretis, hic vero adeptis honoribus clareſceret. Cum autem uterque ſe ad docendum ſæpe dediſſet, & juris ambiguitates contraria ratione dirimeret, atque in controverſiis alter ab altero diſcreparet; Atteji Capitonis doctrinam ejuſque in rebus dubiis opiniones complexus eſt Maſurius Sabinus, cujus diſcipuli Sabiniani ſunt appellati: Labeoni vero Nerva ſe adjunxit, Nervæ Proculus, a quo ſecta eſt orta Proculianorum. Itaque more Philoſophorum in variis juris articulis diu inter ſe Sabiniani & Proculiani conflixerunt uſque ad Julianum. Edicti perpetui compoſitorem: eos vero, qui erant ſub Papiniano, in illius ſententiam omnes arbitror fere conceſſiſſe. Cur enim dubitarint privati ſeſe Papiniano ſubjicere? cum Imperatores ipſi tantum ei tribuerint, ut ex ejus auctoritate Juris ambiguitates diſſolverent, & e diſcrepantibus Juriſconſultorum ſententiis eam præferrent, a qua Papiniani ſtetiſſet auctoritas. Quæ adeo invaluit, ut Juris auditores, qui primum ſtudiorum annum τοῖς πρώτοις, & Juſtiniano; alterum Edicto Prætorum dabant; tertium Papiniani libris occuparent, eoque ineunte feſtum diem Papiniano hilares celebrarent, & a Papiniani ſtudio Papinianiſtæ dicerentur. Ex hujus diſciplina prodierunt inter ceteros Julius Paullus, & Domitius Ulpianus; cujus tanta fuit in antiquitate veſtiganda ſedulitas, tanta de priſcis vocibus & originibus verborum atque primævis ſignificationibus anxietas, ut majorum ſtudio a minimis haud averteretur, & cum grammaticas quæſtiunculas aliquando importune ſuſcitaret, ſpinarum collector diceretur. & Greco vocabulo κειτȣκειτὶς, quod ſæpe de literatoribus quæreret, exſtaret ne aliquod, an non exſtaret. Hic auditorem habuit Herennium Modeſtinum, in quo deſiit civilis Philoſophia. Is enim poſtremus ad Jus civile ſcientiam contulit, qui enim poſtea ſucceſſerunt, non tam ſcientia præſtitere, quam uſu, colligendis, præcidendis, atque digerendis veterum ſcriptis, quales, ut Tribonianum cum ſociis reticeam, fuerunt Hermogenianus, Gregorius, Leontius, Anatolius, Thalelæus, Salaminius, & qui ſub Imperatore Baſilio, ſive, ut aliqui opinantur, Leone, ut Juſtiniano gloriam compoſiti Juris eriperent, juſſu ſuorum Principum, e Juſtiniani libris interpolatis Græceque converſis, Baſilicorum libros condiderunt, quibus uſque ad Conſtantinopolis excidium Græci ſunt uſi, cum gloſſis Stephani Nicæi, Taddæi, Eudoxii & aliorum, qui προχειρῷ ac ſynopſi ſcribenda ſunt delectati, cujuſmodi eſt, quam Harmenopulus extulit, univerſi Juris epitome.

Italia vero primo a Gothis, deinde a Longobardis aliorumque barbarorum colluvie occupata, & priſca libertate Romaniſque moribus tandem exuta, non modo victricium ſuarum legum luce caruit,

ruit, sed exoticus Longobardorum juribus diu obtemperavit, dominaque rerum humanarum leges accepit a servis & mancipiis quondam suis. Deletis autem Caroli Magni virtute Longobardis, legum barbariem ad Lotharium II. usque retinuit, quo tempore in Amalphia libri Digestorum reperti, præmioque latæ opis adversum Rogerium Pisanis traditi, posteaque, capta Pisa, Florentiam translati, Pandectarum Florentinarum nomen acceperunt. Fertur, autem constitutionum codex emersisse Ravennæ, quo, simul cum summa Italici Imperii, legum etiam Imperialium incubuerat auctoritas, itaque reviviscentibus Digestorum libris exarsere simul omnium studia, cunctaque Italia suas ad leges recipiendas vulgandasque conversa est, veluti ad imaginem veteris Imperii, atque ad monumentum pristinæ libertatis. Erat eo tempore in comitatu Matildis Augustæ Jurisconsultus insignis, Constantinopoli eruditus, Irnerius, quo administro maximis in rebus Lotharius utebatur. Is Imperatori auctor fuit Romani juris Edicto restituendi reducendique in academias & scholas, ut eo deinceps jure quacumque ipsius pateret Imperium, populi uterentur. Irnerius & ipse jus civile Bononiæ sibi sumsit explicandum: quem postea exceperunt Bulgarus, Placentinus, Odofredus, Azo, & ejus discipulus Accursius, qui non suos modo magistros (quorum tamen interpretationes adscripsisse sibi dicitur,) sed omnes ante se cum Græcos, tum Latinos Justinianei juris interpretes, Cujacio judice, antecelluit, ab ipso tandem Cujacio superatus, a quo unico vinci optimum duco triumphum.

Atque hi cum discipulis corpus quidem Romani juris, involutum tenebris, quantum per obscuritatem temporum licuit, detexerunt: mentem vero ipsam juris civilis, in Romanis antiquitatibus & saniori Philosophia retrusam, evocare cœpit Andreas Alciatus, postquam Vallæ primum, deinde Politiani, & Jani Parrhasii Consentini vocibus excitata Latina, & Græca eruditio in patrium solum, simul cum prisca eloquentia & arte critica, remigravit. Alciatus enim a Jano Parrhasio Græcis & Latinis literis institutus, atque omnibus artibus elegantioribus excultus, primam extulit purioris Jurisprudentiæ facem, qua non modo Italiam, sed Galliam illuminavit universam, quo consueta civium invidia stomachatus, & amplissimis præmiis a Francisco I. allectus, ad docendum in Bituricensi schola jus civile concessit. Eo, ut sunt Gallorum ingenia cupida rerum novarum, pronaque ad meliora pro vetustioribus capessenda, e regione universa summo studio ad Alciatum concurrebatur. A quo juventus excitata tantum brevi promoverunt, ut integram nobis perfectamque reddiderint Jurisprudentiam. Itaque acceptam olim humanitatem ab Italis Galli, jure civili restituendo rependerunt. Vel unus enim Cujacius non omnes tantum interpretes vicerit, sed ipsos pene dixerim veteres conditores provocaverit. Jactis autem ab Alciato seminibus, læta continuo seges civilis doctrinæ ex ingeniorum alacritate ac studiorum assiduitate pullulavit, auditusque est in Gallia mirus concentus Jurisconsultorum, erudite interpretantium, & inter se de doctrina contendentium, quorum plerique a munificentia regia Biturigibus juventuti erudiendæ ingenti mercede conducebantur. Docebat etiam Avenione laude haud vulgari Æmilius Ferrettus Etruscus, cujus in disciplinam sese tradidit Antonius Goveanus Lusitanus, vir in explicando jure civili tam acutus atque perspicuus, & simul parcus, ut, si seriam huic scientiæ operam navare voluisset, neque paucis titulis explicatis exiguisque variarum lectionum libris contentus fuisset, ne Cujacio quidem, ut ipsemet fatetur, in jure civili reliquisset locum.

Extulit eadem ætas Franciscum Hottomannum, qui Tullianam scribendi venam attulit ad jus civile, eique reddidit Romanæ historiæ lucem, veterisque Jurisprudentiæ cunabula eruit e Ciceronis libris, ubi recondebatur. Hic semel atque iterum vocatus, ut Biturigibus jus civile doceret, indeque factionibus ejectus, jactatusque civilibus odiis, diu cum uxore ac liberis profugus & errabundus, attrita re familiari direptaque insigni bibliotheca, Deo vindici desertæ Religionis pœnas dedit. Novæ enim hæresis ab eo susceptæ perfidia omnem illi studiorum fructum & gloriam abstulit. Æmulatione doctrinæ graves gessit cum Jacobo Cujacio simultates, quem in aliquibus libris non ob-

ſcure carpit, cujuſque ingenii ſupra ceteros præſtantia ſimul ut eluxit, omnium Galliæ Juriſconſultorum invidiam laceſſivit. Hottomannus vero quanquam palam Cujacio detrahebat, tantum tamen ei tacito judicio tribuit, ut filio natu maximo in mandatis dederit, ne Davidis Pſalmos & Cujacii paratitla e manibus unquam deponeret: Hugonem Donellum, qui & ipſe Biturigibus magna laude docuit, jurique civili in artem redigendo haud infeliciter vacavit, ſocium habuit ſtudiorum & fortunæ, quem etiam ſcelus mutatæ Religionis diu agitavit.

Summa vero celebritate Biturigibus jus Romanorum expoſuit Duarenus, pari eruditione atque ſcientia, qui, etſi noſtratibus interpretibus fuerit iniquior, ſæpe tamen, quorum contemnit barbariem, arripuit doctrinam, cui ſuperfuſa ſermonis elegantia eſſet, ut faciem ſimul mutaret & dominum. Franciſcus etiam Balduinus in Bituricenſi ſchola eadem ætate docuit, egregiamque veteri Juriſprudentiæ revocandæ operam præſtitit, poſteaque ſe ad Germaniæ ſcholas erudiendas contulit, Tullianamque Juriſprudentiam e Ciceronis libris prolaturum ſe ſperabat, ſi otium aliquando in vita nactus eſſet. Eguinarius Baro, etſi non acutiſſimus in explicando, tamen ſtudioſus erat antiquitatis. Nec prorſus Connani ſtudium fuit inutile, qui ex uberioribus juris civilis locis ordine ſuo diſpoſitis commentarios contexit. De quo erudito alioqui viro Cujacius cujus integritatem judicii nullum unquam, neque odium, neque gratia flexit, *Connanus*, inquit, *doctiſſimus quidem vir*, *ſed non juris*. *Corrumpit judicium*, *&* *tempus perdit*, *qui illud in ejus commentariis ponit*. Humanius tamen velim de tanto viro.

Verum hos, atque alios ejuſdem inſtituti Juriſconſultos, poſt laceratum Romanorum Imperium eruditiſſimos, Jacobus tamen Cujacius perſtrinxit, & occupavit *ſtella exortus uti æthereus Sol.* Ornarunt enim alii atque explicarunt: hic vero peperit denuo Juriſprudentiam e Cujacii mente, velut Minervam e Jovis cerebro editam. Totidem enim ille Juriſconſultos expreſſit, quot ſibi ſuſcepit explicandos, ita ut in uno Cujacio Papinianum, Paullum, Scævolam, Ulpianum, Africanum, Modeſtinum ſimul cum ſua quemque dicendi forma revixiſſe crederes. Cogitando enim atque ſcribendo adeo refert mentes animoſque veterum, ut non collecta longo ſtudio, ſed ab ipſo primum omnis cum Juriſprudentia divinitus concepta videatur antiquitas. Imminentem omnibus Cujacii gloriam præſenſere ſui temporis Juriſconſulti, ac præcipue Duarenus & Donellus eum in Bituricenſi Academia Balduini loco adſcitum iniquiſſime tulerunt, ita ut ex diſcipulorum factionibus tumultus orirentur, quos Cujacius, feſſus æmulorum inſidiis, diſceſſu ſuo compoſuit. Quæ invidia mire ſtudiorum ei curam exacuit, itaque ſæpe prædicabat, Duareni ſtimulis acceptum ferre ſeſe quidquid in Juriſprudentia profeciſſet. Philologos & Hiſtoricos veteres nunquam a Juriſprudentia diſtraxit: eorum enim ſtudio, tanquam hamo, ſe in jure civili piſcari dicebat.

Sane qui Philologiam exiſtimet a Juriſprudentia poſſe divelli, idem petierit, ut navis communis cum ſocio dividatur. Verum ex omnibus Cujacii laudibus hanc duco maximam, quod Romanæ Religionis fuit in tanta Galliæ fluctuatione tenaciſſimus. Cujacio quem proprius collocem, habeo neminem præter Jacobum Gothofredum, Antonium Fabrum, & Barnabam Briſſonium. Is, ab adoleſcentia defendendis cauſis & forenſibus judiciis deditus, tamen iis temporum intervallis, quæ relaxandis animis vacant, adeo ſibi erat avarus otii, ut e medio forenſium occupationum pelago ad non minus laborioſum antiquæ Juriſprudentiæ ſtudium, velut in portum ſeſe referret. Itaque præter abſtruſa legum vocabula, parteſque alias juris veteris in lucem prolatas, ritus omnes atque ſolemniores verborum formulas, quibus civile ac ſacrum Romanorum commercium irretiebatur, ex infinita varietate ſcriptorum, obſcuriſque ambagibus mirabiliter extricavit, ita ut ſermonis elegantiam pluribus, huic vero uni ſacram atque ſolemnem Latinæ linguæ ſupellectilem debeamus.

Atque hos, initio ab Alciato facto, liceat mihi vocare majorum gentium Juriſconſultos, inter quos Cujacius omnium ætatum judicio ſummus erit Juppiter. Quid nunc vero commemorem Semones Deos, Dionyſium nempe Gothofredum, Petrum Fabrum, Ræyardum, Corraſium; Coc-

Coccejum, Merillum, Maranum, Robertum, Charondam, Zasium, aliosque numero potius illis majores, quam doctrina pares?

Non tamen adeo Italiæ vetit male, ut omnis cum Alciato suo Jurisprudentia in alienas terras commigrarit. Nam dum hic ei quieto vivere licuit ac Bononiæ juventutem erudire, plures peperit selectioris doctrinæ Jurisconsultos, etsi neminem prorsus cum Cujacio comparandum. Excelluit autem in primis Antonius Augustinus, qui ortum quidem ad Hispania traxit, doctrinam vero & gloriam ab Italia. Quam autem Bononiæ sub Alciato scientiam auxit, adduxit in forum Romanum, ubi inter duodecim viros litibus judicandis, quos Rotæ Auditores appellant, a Pontifice lectus, collegium doctrina celeberrimum auxit ipse nova ingentique gloria. Nec enim civile modo jus profanum, sed & sacrum atque omnem prope Romanam antiquitatem emendavit. Nec doctrinarum tantum, sed morum etiam eluendis maculis natum diceres: tanto ardore atque spiritu in Tridentino Concilio adversus temporum corruptelam pro prisca Patrum disciplina dimicavit.

Postremo haud mihi reticebitur Guidus Pancirolus, illustriorum scholarum in Italia magister eximius, qui cultiori Jurisprudentiæ universæ antiquitatis notitiam eruditissimis libris comprehensam attexuit.

Cum igitur, ut brevi narratione ostendimus, Jurisprudentiæ Philosophia incunabula dederit, eique lucem a barbarie ademtam reddiderit eruditio; ecquis juris civilis studium fastidierit, ut inconditum & rude, aut perfectam eruditionem sine juris civilis cognitione sibi assumserit? Quid enim eruditius esse potest ea scientia, quæ cum arcanis Latinæ linguæ, cum antiquissimis Græcorum & Romanorum moribus reconditaque historia & exquisita ratione temporum adglutinata est atque permista? Et quoniam pro variis Imperii conversionibus Jurisprudentia mutavit adspectum, ut e singularum ætatum legibus recta sententia colligi possit, eaque trahi ad similia; mores illarum ætatum, regimen, magistratus, profani sacrique ritus, & solemnia distinguenda sunt atque notanda. Nam neque Decemvirorum ætas, qua utimur ad interpretationem legum XII. tabul. suffecerit explicandis posterioribus Plebiscitis, aut Senatusconsultis, aut Prætorum Edictis, quorum temporibus aucta multitudine jus cæpit esse remissius atque benignius, quo facilius ad tantam ingeniorum atque morum varietatem flecteretur: neque libertatis tempora satis fuerint explicandis Principum constitutionibus, quibus novi magistratus, nova munera, novique ritus novis vocabulis exprimuntur. Quid de varietate negotiorum dicam, quæ varietatem peperit vocum? quarum sensum si absque Philologia vestigabimus perinde fuerit, ac si conemur sine remis velisque navigare. Cum autem tanta eruditio juri civili advolvatur, poteritne, qui legum studia contemnit, ea eruditione non carere, aut qui ea eruditione caret, satis eruditum sese gloriari? Quid? Oratores poteruntne sine fraude Jurisconsultorum lectione abstinere, quorum libri mira majestate atque splendore collucent? Quid enim dicam de Latinitatis candore posteriori ætate neglecto fere ab omnibus & peregrina labe corrupto, a solis autem Jurisconsultis ad exemplum ætatis aureæ revocato? Quid commemorem Demostheneam eorum stili vim atque frugalitatem? Quid felicitatem prope Tullianam? Quid respondendi gravitatem Delphica tripode plane dignam? Philosophi vero si justi, atque injusti cognitionem generatim susceptam singulis personis certisque negotiis & eventis definite velint adhibere, poteruntne ab aliis dirigi, quam a JCtis, non verbo, sed re atque usu, Philosophis, quorum responsis communis vitæ officia singillatim & enucleate describuntur, & justi atque injusti pondera singulis in causis atque personis mira æquitate librantur?

Theologi vero tandem, si nihil aliud a Jurisconsultorum libris addidicerint, invenient in iis, quo coarguant corruptam morum doctrinam, exemplisque severitatis e juris conditoribus petitis opinionum licentiam coercebunt: quo pudeat nos Christianæ legis austeritatem profitentes, adeo remisisse disciplinam, ut a JCtis Evangelica luce destitutis interpretandi candore, amoreque justitiæ, atque sententiarum gravitate vincamur:

Nunc obsecro vos, Adolescentes Jurisprudentiæ studiosos, reputate animo studiorum vestrorum dignitatem, quo alacri-

ter eam scientiam insistatis, in quam veterum novorumque criticorum eruditio, sublimiorque Philosophia, & universa historia, atque omnium temporum prudentia concesserunt: Dixi.

Habita Romæ.

ORATIO

DE CANONE INTERIORI,*

AD SUOS JURIS PONTIFICII AUDITORES.

VEstra, Juvenes, in hoc Archigymnasio assiduitas atque modestia, vestraque discendi cupiditas postulare videtur a nobis, ne proximis vacationibus vos absque aliqua utilitate atque occupatione studio vestro digna dimittamus. Cum autem quotidie sacros a nobis exterioris disciplinæ canones accipiatis, decet sane, ut instantibus jam solennioribus pœnitentiæ temporibus, recurrentibusque annuis diebus funeris illius, unde nobis beatæ vitæ processit æternitas, referatis hinc vobiscum interioris disciplinæ rationem, ex qua, quisquis vestrum ab studio legum jus reddere aliis addiscit, sciat in posterum, quod est longe difficilius, jus reddere ipsi sibi, atque ab animo suo propulsare injurias corporis: quique totos dies a civili scientia docetur alios regere, norit, quod magis interest hominis regere semetipsum, nec modo cum civibus, dum in hac vita mortali moratur, verum & cum propriis affectionibus tuto ac tranquille ad beatam spem immortalitatis habitare. Quid enim prodest tribuisse cuique suum, exteriorisque justitiæ usu composuisse lites alienas, quando animi nostri litigiis discindimur, & nobiscum perpetuam injustitiam exercemus, tradentes mentem in corporis potestatem, iramque atque cupiditatem supra rationem attollentes, permutatis contra naturæ legem singularum facultatum officiis?

Quo igitur simul tranquillitate publica quisque propriam assequamur, oportet omnes juris regulas introrsum retrahere, artemque Justitiæ transferre ad animum nostrum, ut iisdem sapientiæ luminibus, quibus injustitiam compescimus aliorum; injustitiam propriam, nempe nostrarum cupiditatum intemperantiam, perdomemus.

Igitur quia pars nostri, quasi lumen & oculus interior, cognoscendis discernendisque rebus vacat; pars vero alia cæco appetitu ducta, volvitur in sensuum tenebris: ne simus, obsecro, adeo nobis injuriosi, ut naturæ dissolvamus harmoniam, sed potius ex divina institutione regimen dominiumque nostrorum omnium providenti facultati, verumque a falso, & æquum ab iniquo distinguendi, unice permittamus. ubi enim nobis ratio, quæ gubernaculum est animorum, imperaverit, justitiam pariet interiorem; perinde atque lex civitatibus præsidens justitiam creat externam, cum ratio lex privata sit, lex autem ratio publica, quæ de multorum ratione consiliisque coaluit, ut in communes cederet mores. Has boni & æqui arbirer assertorque futurus, nisi noverit in semetipso locare partes, nunquam extra se certe profecerit, quantumcunque hauserit e fontibus civilis & pontificii juris. Vir enim injustus quo peritior fuerit juris, eo peccabit profecto liberius, quia pænas cavere didicit, ac peccandi tempus novit, locumque tutiorem.

Facultates autem animi recte locare, atque intra hominem fundare justitiam, humana simul docet ac divina sapientia. Præ qua etsi humana caliget, utemur hac tamen, veluti cortice utuntur nare incipientes, neque omnino Philosophiæ munera negligemus, quæ naturalis justi-

(*) Huic orationi principem inter reliquas locum tribuimus, adeo sancta est & plena optimæ frugis, dignaque, quæ studiosis hominibus legenda detur, antequam ad reliqua accesserint. Commendat ea Auctor studium pietatis &, quæ partes ejus sunt, humilitatis & patientiæ Christianæ, idque summo verborum & argumentorum pondere. Sine pietate autem etiam curæ nostræ cinis sunt. In transitu Philosophiæ Platonicæ amorem profitetur, Philosophiam simul perstringens Scholasticam, & simulatæ quorundam pietati opponens simplicitatem honestatis in ipso usu boni & æqui consistentis.

justitiæ vires explicavit, asseruitque regnum rationis humanæ, in qua, velut in tabula, divinitas cum notitia sui honestatis leges insculpsit æternas. Quas profecto leges vitiis in hominibus consepultas exsuscitavere Philosophi provocantes cognitionis igniculos ac divinæ naturæ simplicitatem pandentes tollentesque multitudinis Deos: quorum auctoritate atque exemplis mortales miseri vitia diu aluere sua, dum ab Diis ipsis, quibus humanas affectiones adscribebant, criminum omnium exordia ducerent.

Quamobrem Socrates, cum justitiam videret metu Deorum non satis munitam; disputationibus suis prodidit pœnas interiores in animis injustorum, ad præsentem quoque criminum ultionem excubantes, quo intelligeremus vitia secum suos perpetuo circumferre carnifices, mœrorem nempe, tædium, pœnitentiam, & odium fugamque sui: quibus calamitatibus sibi cognatis injustitia regios inter apparatus miserrime torquetur, & in opulentia fastuque suo cruces inveniens acerbissime laniatur. Contra vero justitiam, etsi opibus omnibus exutam, continere tamen erumpentem ex sese ipsos inter cruciatus beatitudinis fontem, animumque optime sui conscium in medio flammarum ingenti lætitia perfundentem, eaque pœnas omnes corporis exsuperantem, quibus notionibus, tanquam alis explicatis, Plato adeo superne pervolavit, ut in libris *de republica* imaginem etiam adumbraverit infinitæ ac divinæ justitiæ, quæ humanitatis vitium emendavit.

Quid mirum igitur, si majores nostri, & Ecclesia universa longo tredecim seculorum serie uni & summo Philosophorum Platoni scholas aperuere Christianorum? Quid mirum, si tam exiguum discrimen inter Platonicam nostramque doctrinam post veteres Patres D. Augustinus animadvertit? Quid denique mirum si Platonici ante alios, ab ipso exordio Religionis nostræ ad Christiana castra transeuntes, ad eam propugnandam se Apostolis obtulerunt? Illud vero mirum est maxime, quod Sophistarum primores, ne a magistris redire cogantur ad discipulos, assidue garriunt, Platonem nempe, utpote nobis magis affinem, exulare a nostris debere scholis. Quasi tutius cum hostibus, quam cum amicis fœdera ineantur, ac rectius nos homunciones consulamus, quam Dionysius Areopagita, Justinus Martyr, Athenagoras, Irenæus, aliique discipuli ac familiares Apostolorum. Adimunt igitur nobis Platonicam doctrinam, quæ priscis Christianis erat quasi quædam naturalis initiatio pietatis, dum novam virtutis vitam ingressuros veterum vitiorum illecebris exsolvebat.

Verum enim vero Philosophi emendandam quidem naturam humanam autumabant, resectis desideriis inanibus, non tamen radicis ipsius vitium animadverterant, atque corruptelam humanitatis universæ: qua nisi tota discesserimus, nunquam exibimus a vitiis. Atqui non potuissent illi totum veterem hominem tollere, cum novum alium & meliorem substituendum non haberent. Suboluerat enim fortasse per Hebræorum doctrinam alicui sapientum vetustissimo hæc humanæ naturæ contagio, veluti Herodoto, qui ex Othanis persona dixit: Φθόνος δὲ ἀρχῆθεν ἐνεμφύεται ἀνθρώπῳ, *homo ab ipsamet origine sua malignitatem contrahit*: sed quisnam alius caput hoc malorum, nempe hominem ipsum per naturam genitum, præcidisset; nisi Deus ipse qui humana carne suscepta, loco veteris novum reddidit hominem per gratiam procreatum? Cui alendo sacramentorum nobis reliquit & Evangelicæ doctrinæ cœlestem ubertatem, per quam dum nosmetipsos abjicimus, eosdem nos longe felicius invenimus.

Nos enim ipsos abalienantes excutimus opum honorumque cupiditatem, & livorem, & invidentiam, aliasque periculorum & anxietatum & laborum radices. Quibus amotis non modo temporariam, sed immortalem tranquillitatem impetramus, deponentesque caducum hominem, divinum in æternitate subimus: quæ merces immortalitatis non permutatione, sed contemtu nostri, & infinita æstimatione meritorum Christi comparantur. Quibus induemur, si omnes appetitiones nostras divinitati contrarias extinxerimus. Unde à Christo admonemur, ut, si per oculos cupiditates & libidines concipiamus, ipsosmet nobis eruamus oculos, hoc est vitia illa, quæ sunt nobis cariora ipsis oculis, extirpemus; ne, dum eis fruimur, totum corpus, nempe vitam beatam & spem divinitatis amittamus. Hinc & ab Evangelica doctri-

na homini sui ipsius amor eximitur. Cum enim homo sit concretio vitiorum, dum se quisque diligit, affert sibi vitia illa, ex quibus miserias contrahit suas, ut nullius odium tantopere noceat, quam amor cujusque proprius. Hinc qui semet oderit, hoc est naturæ vitiositatem humanæ abominetur, eadem opera sese plurimum diligit: liberatur enim a vitiis, quæ sævius tumultuantur in amatore sui ipsius; dum indulgendo sibi noxiarum cupiditatum intra se alit incendia. Hinc eadem divina sapientia nos hortatur, ut condamus thesaurum in cœlo, ubi nulla ætate, nullo raptore consumitur, opesque negligamus humanas, quas longo labore paratas, & ingenti periculo custoditas, fruendas, reliquimus aliis, aut potius profundendas. Opes enim nemo magni faciet, nisi qui earum quærendarum laborem periclitetur; ut, cum quæsitis ab se per mortem imminentem nemo fruatur, & relictas ab alio quisque contemnat, nullæ divitiæ dominis prosint suis. Unde cogor, si per te, Clemens XI. licuerit, verbis tuis elegantissimis exclamare:

O fallaces divitias Christi paupertate damnatas!

Hinc ad infantium & parvulorum conditionem ac statum a Christo revocamur; non modo ut recentem ab eo naturam expulsa veteri accipiamus, & ad puerilis animi candorem ac simplicitatem remigremus; verum etiam, ut vilibus & exiguis atque parabilibus contenti simus: ne querendis majoribus ac difficilioribus longius a Deo & a nobis aberremus.

Et quoniam opinione nostra falso naturales necessitates augentur absurdum fore ostendit, si natura, quæ volucribus & plantis cibum vestemque paravit, victum & indumenta inviderit hominibus, quibus, non modo terram, sed & cœlum Deus benignissime patefecit. Ipsi nimirum nos propriis cupiditatibus necessitates nobis attraximus; cum hominem, ad mentis cultum procreatum, traduximus ad cultum corporis, vanis deliciis, veluti venenis, debilitantes robur nostrum; ut præter naturæ dona opem petere cogamur ab artificiis hominum, &, cum nulli sua regio sufficiat, victum & vestitum procul expectemus, vitamque totam in parandis vitæ subsidiis occupemus.

Superbiam vero & iram, quibus assidue jactamur, duobus potentissimis remediis compescuit, animi demissione, quam humilitatem dicimus, & caritate. Qui enim de se demisse atque humiliter existimat, neque honoribus anteire concupiscit, neque loco motus, ob acceptam injuriam excandescit, utpote suæ imbecillitatis conscius. Quam sane imbecillitatem quisque profiteretur, si humanæ naturæ languorem & appetitionum vanitatem animadverteret, ut nihil aliud sit animi demissio, nisi ponderatio humanitatis, ac recta æstimatio cujusque sui. Quam si veram nostri cognitionem accipiemus, neque bonis dignos nos, neque malis indignos arbitrabimur. Unde neque indignabimur, si non extollemur; neque, si deprimemur, omnino contristabimur; atque ita subacto animi tumore cruciatus effugiemus, qui non in parandis modo & amittendis, sed & in gerendis honoribus perferuntur. Impetratorum enim honorum gaudium exhaurit statim aviditas anxietasque novorum; ut non tam lætum sit præstare minoribus, quam superioribus cedere molestum: aucta enim dignitate crescit ambitio, quæ si attigerit summum, nec habeat quo evagetur, tum, veluti Charybdis undas resorbens suas, intra se vehementius exæstuat, & omni spe feliciter, defuncta cupiditas vertitur in mœrorem. Qua de tempestate sola nos a Christo instituta humilitas eripuerit: iram vero & prolem illius odium livoremque Christiana sola extinxerit caritas: quæ amorem hominis cujusque proprium sursum extulit, atque ad unam reflexit infinitam divinamque naturam, quæ, cum sit orbis bonorum omnium, jure suo sibi vindicat amorem nostrum, cum extra se nihil bonum atque amabile inveniatur, nisi quod ipsius Dei causa ejusque jussu proponitur diligendum; quale ipsum est hominum genus proximorum nomine veniens, sine quorum amore mutuo nulla vel publica civitatum, vel privata pax extiterit singulorum. Non minus enim animus hominis odio & ira, quam seditionibus civitas turbisque discerpitur. Unde non mirum, si amor cujusque proprius, caritati oppositus, motum ac bellum excitat discordium inter se affectionum, quibus tum privatim, cum publice componendis caritas mutuam inter homines incommodorum tole-

tolerantiam, & commodorum voluntariam communionem instituit: quamvis igitur aliquibus Philosophorum interluxerit veritas hæc humanitatis ab origine sua vitiatæ, quod quidam significare videtur, cum ait, præceptorem suum intellexisse,

—— *vitium vas efficere ipsum*
Omniaque ipsius vitio corrumpier intus:

tamen mederi malo non poterant, quia totum hoc divinum erat reparationis opus: deinde quod cœlesti hoc ministerio duarum caruere virtutum, quarum altera cupiditatem, altera oppressit iram, ut Philosophi tantum ad exscindendam, hæ vero divinæ satellites ad evellendam arborem vitiorum incumbant. Qui sese igitur contemserit, haud indigne feret, si ab aliis contemnetur, & læsus pœnas non reposcet; sed ultro remittens ultionem, imo & novæ sese offerens injuriæ, non modo exarmabit alienam iram; sed pudore afficiet aggressorem, eumque ab inimico sibi amicum & obnoxium reddet sola patientia, seu potius magnitudine animi. Magnificentius est enim condonare, quam vindicare injuriam: non enim condonamus nisi victo, nec ulciscimur nisi majorem, aut parem; ut, qui obliviscitur injuriarum, si non potentia corporis, at celsitudine mentis vindicat inimicum, sibique atque aliis tranquillitatem pariat: ultio enim germinat, multiplicatque odia & pericula; remissio vero vertit odium in amorem. Ac si de nobis humiliter sentiendo, aliosque Dei causa diligendo, facile feremus injurias inimicorum, longe facilius aliorum, ac præcipue amicorum, vitia sustinebimus. Introspicientes enim animi nostri labem, trabemque oculis nostris objectam expendentes, pro nihilo ducemus aliena ulcera & festucam in oculis amicorum; ideo aliis parcendum putabimus, si nobis ut parcatur, expetamus.

Quid vero dicam de molestiis, quæ veniunt a rebus insensibilibus, de morbis, de tempestate, de jactura rei familiaris, de morte atque calamitate necessariorum? hæc omnia, quæ neque militum copiis, neque opum abundantia, neque imperii magnitudine vincuntur, sola nimirum patientia Christiana superantur. Hac eadem enim virtute, qua dominamur animis nostris, res etiam subjicimus nobis externas, a quibus pro modo cupiditatum in adquirendo gaudium, & in amittendo tristitiam capimus. Etenim ubi mentem conjicimus in æternitatem, nostra rerum caducarum opinio statim extenuatur, & earum sive adquisitionem, sive jacturam tanti non putamus, ut ex felici, aut tristi eventu admodum commutemur. Unde nobis difficile non fuerit invicta tolerantia graves atque acerbos levare ac lenire casus. Hanc vero adversorum ferendorum facilitate opulentiores vix assequuntur, utpote qui plura possidentes tenacius hæreant rebus caducis, quarum amore irretiti alias frustra tollere conantur ad divinitatem, ad quam pauperes, utpote a rebus externis expeditiores, longe felicius convolarint. Subtractis enim divitiis & honoribus, quæ sunt alimenta vitiorum, surgunt continuo germina per CHRISTUM conspersa virtutum, quæ, si radices egerint interius, in exteriorem etiam cultum profundentur, & instar arboris bonæ ad aliorum etiam exemplum sæpe florebunt.

Contra vero Pharisæorum pietas, quorum nunquam copiam defuturam Paulus & Christus ipse prædixit, instar arboris malæ malos etiam ferebat fructus: non enim gignebat nisi simulatores pietatis pares magistris, quia ritibus tantum occupabantur externis. Interius vero volvebant avara & ambitiosa consilia, quibus expediendis imaginem sumpsere sibi perfectæ virtutis; cujus opinione, pravitatem animi sui tegentes, majori auctoritate apud populum & magistratus vitam calumniabantur eorum, super quorum ruina dignitatem sibi molirentur. Hinc a CHRISTO sepulcris comparabantur, quæ magnificentiam suam omnem promunt extrorsum, introrsum vero nil nisi putrorem, tabemque recipiunt. Hinc ab illo hypocritæ appellabantur, sive histriones; propterea quod applicarent vitiis personam probitatis, & livorem suum religione prætexerent: quibus fraudibus in hac vita, velut in scæna tantopere attollebantur, ut ab omnibus damnandi damnarent omnes, jus dicentes iis, quorum judicium subire debuissent, & præceptorum partes agentes, cum transire oportuisset ad discipulos, non solum ut aliorum acciperent, sed ut veteratoriam suam deponerent artem vaferrimamque doctrinam, cujus fraudulentia serpens per nos vas divinarum legum interpretatione æter-

æterna jura furtim subjiciebat affectionibus humanis, & opinandi licentia implebat adeo vela cupiditatum, ut professores illius, postquam rapacitati suæ pietatis causam prætendissent, neque a captandis hereditatibus, neque a circumveniendis pupillis, neque a devorandis viduaram substantiis abhorrerent.

Iidemque illi, qui laqueos tendebant legibus easque ancillas ambitioni propriæ reddebant, in rebus tamen exigui momenti tantam religionem adhibebant, ut refugegerent, homines nempe meticulosi, ac simplices, ægrotos curare Sabbato, divinumque Præceptorem nostrum arguerent, quod beneficentiam suam hominibus eo die præberet. Unde illis ostendit non hominem propter Sabbatum, sed Sabbatum ritusque alios hominis causa fuisse institutos; ideoque novos Mosaicæ legis doctores a sensu ejus aberrare longius, quod superstitiosa simul & captiosa verborum interpretatione voluntatem legum, nempe caritatem, extinguerent, cui nutriendæ lex ad homines per Mosen a Deo processerat.

Cavendum igitur, Adolescentes, ne leges, quas addiscitis, sive Cæsareas, sive Pontificias animo impuro contrectetis, vestroque vitio sensus earum corrumpatis, atque adnitendum, ut interiorem identidem excolatis legem, expromentes ex vobis atque afferentes ad hæc studia honestatem, caritatem & fidem: quibus discipulorum virtutibus, nihilominus quam præceptorum vocibus, leges illuminantur. Vertit enim eas quisque in proprias affectiones, tribuens illis animum suum, ut pravus animus pravas etiam opiniones ex invitis utcunque legibus protrahat, quas tuentur argutiis Dialecticorum. Unde non mirum, si non modo judicia, sed & mores hominum opinionibus regantur, a sententia legum & canonum alienissimis. Quamobrem ei, mea sententia, Deus meus fuit maxime propitius, qui parum inter Sophistas nostros habeatur acutus. Is enim facultate carens tuendorum errorum, armisque falsitatis exutus, minime noverit vitium cum virtute componere, neque audebit integra fronte dolum, ultionem, rapinas, injurias, usuras, & nefarium quæcumque scelus legum auctoritate propagare. Unde communi sensu ductus humanitatis, jura sive humana, sive divina in partem accipiet candidiorem; tantoque amplius in cognitione veritatis, & boni & æqui arte profecerit, quanto minus in verborum fraudibus excelluerit.

Utinam vero illa perpetuo deploranda tempora, quæ acute delirando, & incassum obstrependo, cum vulgi stupore vulgarique pompa, ingenti sumptu transiguntur, cultu Latinæ linguæ civilisque ac sacræ historiæ studiis a juventute occupentur! longe profecto minus esset vobis in addiscendo difficultatis, & laboris nobis in docendo subeundum. Acceptis enim priscis loquendi formulis, cognitisque ab historia moribus cum Romanæ Reipublicæ, tum veteris Ecclesiæ, clavim jam legum & Canonum teneretis, atque radices attigissetis earum. Quam gravem sane ac noxiam jacturam temporis incremento laborum censeo reparandam, simulque incumbendum, ut exteriorem disciplinam, quam hinc aufertis, perpetuo animi cultu ad interiorem naturæ atque Evangelii legem revocetis. Dixi.

Habita Romæ anno Christi MDCCIII. IV. Non. April. Fer. 1. major. hebdomadæ.

ORATIO.

De Recta in Jure Disputandi Ratione.

Doctrinæ omnes atque scientiæ, artesque illæ, quæ manus ministerio non utuntur, ad duo genera ferme revocantur: quorum alterum solam contemplationem sibi proponit, alterum vero disputandi potius causa contemplatur. In contemplatione potissimum versantur scientiæ rerum naturalium, quæ in Pythagoræ, Thaletis, Anaxagoræ, ac Democriti olim enatæ sinu, initio in experimentorum recessibus

(*) Occurrit hac oratione Gravina partim argutiis Dialecticorum, partim barbariei JCtorum Pragmaticorum. Ostendit enim in priore eademque maxima ejus parte, jurisprudentiam Romanam arte syllogistica carere posse, parumque juris studiosis prodesse enthymematum formas: dein a Clemente XI. Pontifice Maximo contendit, ut litterarum constituantur Professores, ne vel præ imperitia Latini sermonis adolescentulis necesse sit fugere prælectiones juris Romani.

ſibus habitabant, ad Socratem uſque ac Platonem: a quorum præceptis ad aulicas atque ambitioſas conceſſere Peripateticorum ſcholas: ubi, depoſito veritatis amore, verborum laudem atque popularem gratiam præoptarunt: & quæ prius veris notionibus animos imbuebant, ambitioſo poſt acumine vanitatem armarunt: ut non tam ſoliditas rationum, quam theatralis quædam ſubtilitas & vulgarium ſententiarum obſtinatio in ſcientiis laudaretur.

Extincta deinde cum apud Græcos, tum apud Latinos eloquentia, doctrinæ, quæ a ſcholis Græcorum ad Arabas migrarunt, non ſolum veritatis, verum etiam ſermonis ac diſputationis amiſere laudem: & a perpetuæ orationis ubertate atque cultu, enthymematum & ſyllogiſmorum ſalebras tranſierunt.

Ad alterum genus doctrinarum, ubi ſæpius contemplatio diſputationis cauſa ſuſcipitur, ipſa pertinet eloquentia, quæ ſcientiis aliis verba ſuppeditat, & humaniores omnes literæ: interque civiles artes noſtra potiſſimum juriſprudentia, quæ recte cogitatis & recte itidem diſputatatis alitur atque coaleſcit. Quæ ſane juriſprudentia, florente Republica, atque etiam ſub Imperatoribus, quando barbaries nondum ſcientias operuerat, cum ſoliditate rationum, diſputandi quoque normam trahebat a ſcriptoribus illis veteribus, qui optime ab ſe inventa gravi concinnaque oratione proferebant.

Verum eadem bonarum artium ab Arabis orta lues tandem & juriſprudentiam hauſit, eamque conjecit in vortices dialecticorum: qui attriverunt acuminibus veritatem, & ſcholarum ſpinis lumen rerum atque perſpicuitatem ſententiarum prætexuerunt.

Atque hanc a naturalibus quidem ſcientiis peſtem, rixarumque vecordiam Philoſophorum noſtris temporibus in Italia, Germania, Gallia, Britannia præſtantiſſimi averruncarunt, ac priſtinam revocavere ſtudiorum ſeveritatem, ſacrumque illud repetiere ſilentium novorum inventorum ætate noſtra feraciſſimum.

Verum quanta dialecticæ ipſiuſque mentis humanæ corruptores in ſcientiis naturalibus peccent, quibuſve contumeliis Philoſophiam afficiant, nihil ſane refert mea. Illud tamen tacitum a me certe non tulerint, ne inutiliter ſim docendæ atque cuſtodiendæ juriſprudentiæ ſuſceptus, quod hunc diſputandi morbum in legum doctrinam per dimiſſos ab ſe invexere diſcipulos, qui, pro Græcis & Latinis literis notitiaque hiſtoriarum, captiones & concluſiunculas ad ſtudium juris civilis afferentes, perinde argutantur in legibus, atque ab ineunte ætate in ſcientiis aliis conſuevere. Quæ ſterilis atque perverſa differendi ratio, cum ubique ſit noxia, nuſquam tamen exitioſior eſt, quam in divino humanoque jure. In illis enim ſcientiis, quæ ſola contemplatione abſolvuntur, falſa ratio ſuum non egreditur orbem: at error, a mente in divino humanoque jure conceptus, plerumque opiniones parit, quæ vel animos, vel patrimonia peſſumdant. Unde nihil magis juriſconſulto neceſſarium, quam recta & ſana minimeque fallax norma differendi: pro qua ſi perplexandi morem arripuerit ſua falſitate judicii civilem quoque ſtatum, & opes atque fortunas aliorum evertet. Aſſuetus enim falſis rationibus, etſi alterius irretiendi maxime calleat artem, deſuetudine tamen veritatis viam nunquam noverit explicandi ſui, nec niſi fortuito juſti atque injuſti diſcrimen invenerit, ut ei tota vita ſit inter larvas in umbrarum prælio confligandum.

Hos ego juſtitiæ ſcopulos, & offendicula rationis humanæ, quantum contendere voce atque ingenio poſſum, conabor abrumpere; indicata breviter honeſta illa & verecunda, minimeque pervicaci norma diſputandi, qua majores olim noſtri ante Arabas utebantur: quæ ſicuti contra falſitatem ingenium exacuit, ita illud ſubjicit imperio veritatis: contra quam dicacula illa & argutatrix dialectica vulgaris totos dies impudentiſſime latrat ipſa, & latrare doctrinas alias docet. Quæ mentes adoleſcentium eo fœdius corrumpit, quod non ſolum falſis rationibus, ſed etiam injuſtis laudibus eos ad ſuperbiam adducit atque jactantiam, ingeneratque animis una cum contemtu ſeverioris atque modeſtioris doctrinæ amorem popularis auræ, quam a teneris annis in corona ſophiſtarum ſingulis diebus aucupantur.

Vos vero, qui ad juſtitiæ ſtudium conveniſtis, adoleſcentes, nullam illius cognoſcendæ ſpem habetote, niſi allatas huc forte muſcipulas dialecticorum abjeceritis, eamque diſputandi rationem inſtitueritis, quæ ſicuti nunquam retegenda & pro-

proculcanda falsitate defatigatur, ita confestim jubet cedere veris: ne, temere contendendo, mentem veritati oppositam induatis. Unde disputationibus locus erit, quoad apta & congruenti exagitatione sententiarum certa ex incertis exsiliant, & altercationibus veritas excutiatur: qua in lucem exeunte, vestri judicii atque candoris erit, abire statim a jurgiis, ne, dum justitiam addiscitis, parentem justitiæ veritatem oppugnetis, ac bonum & æquum, cujus notitiam quæritis, a vestris mentibus arceatis.

Et quoniam homines ad perspectam veritatem natura ipsa ferimur, ideo nihil de arguendi forma laborandum, dummodo veritati propugnandæ, falsitatique confutandæ idonea sit, atque apta sensibus, rebusque conveniens. Etenim conclusiones veræ non e formis illis puerilibus argumentorum exoriuntur, sed ex ipsius veritate materiæ: quæ quibuscunque verborum formulis eluceat, suapte vi mentibus dominatur. An enim, si fueris forte probaturus Sempronium filium a Titio patre exheredari non posse, minus rem demonstraveris, cum dixeris, non licere Titio exheredare Sempronium filium, quia filius exheredari sine causa non potest: quam si dialecticus vitilitigator effectus, hunc syllogismum intorseris.

Filii a patre sine causa exheredari nequeunt:
Sempronius Titio est filius:
Ergo Sempronius nequit a Titio sine causa exheredari.

O frigidam & stomachosam! o vanam importunamque verborum circuitionem! si tribus perspicuis vocibus communi more compositis rem simplicius expedisses! At fortasse dubiæ res atque ancipites forma dialecticorum certæ redduntur. Itane? quasi ex argumentorum forma, quæ venit extrinsecus, non ex interna facultate hominis res ipsas permeante, certum de incerto eruatur: nempe ope sensuum, & experimentorum, & notionum æternarum, quas ab ortu suo secum animi attulerunt. Quod nisi veritatem hisce instrumentis adipiscaris, frustra syllogismi adhibueris opem; non enim ante syllogismum unquam exstruxeris, quam veritatem in syllogismum conferendam assequare. Veritas enim haudquaquam per tria illa syllogismi enunciata distrahitur: sed tota continetur in primo. Unde ante veritatem cognoscimus, quam syllogismum concluserimus. Qui enim probat Stichum esse servum hoc syllogismo:

Omnes bello capti sunt servi:
Stichus est bello captus:
Ergo Stichus est servus.

oportet animadvertisse Stichum inter bello captos in prima enunciatione ab inductione orta, ubi comprehendit omnes, antequam ad extremum syllogismi perveniret.

Quorsum igitur tua hæc, felix dialectice, mira formarum inventio: nisi ut plausu & lucro cum tuo adolescentium ingenia miserrime torqueas, atque a contemplatione rerum abstrahas ad sterilium examen studiumque formularum: unde assuescant rationum veritatem ac falsitatem, non propria cognitione, sed ex verborum sono ac vocabulorum textura discernere? Unde non mirum, si præclara omnia Philosophorum reperta prodiere, antequam sophistæ nostri suam explicarent enthymematum & syllogismorum aciem, rectæ rationis diu victricem. Cujus doctores, postquam tendiculis illis homines ad se converterunt, adeo arefecerunt ingenia, ut non nisi hoc abjecto præstigiarum studio, ad spem novorum inventorum redierimus.

Auferte igitur hinc procul a legum sanctitate circulatoriam artem, quamque alii operam nectendis laqueis ponunt, vos in rebus locate inveniundis atque simpliciter exponendis, contentique potius estote loquendi more illo communi & humano, ut non furere, sed sapere: non bacchari, sed sedate atque tranquille disserere in literariis quæstionibus assuescatis.

Ac si vere mentium sobrietati studetis, illud mihi etiam cavete, quod vulgo tamen palmarium dicitur; ne scilicet amplius urgeatis, atque interpolatum regeratis in adversarios, quod semel recta responsione fuerit explosum: neve libeat argumentum sarcire fractum atque detritum. sed potius ad aliud convolate, quamvis diverso e fonte petendum. Nec enim pensi habetote sophistarum usum, quibus ii, videntur strenui magis, qui diutius, in uno quod vocant, concludendi medio frigide constiterint, ac laqueum protenderint longiorem: ut non ante desistant, quam digitorum percussione, atque etiam cla-

mori-

moribus a corona comprimantur; quasi gloriosum sit perpetuare deliria, & pertexere operas aranearum. Nec reputant, longe rectius in aliis & solidis rationibus excogitandis, quam in una futili pertendenda, conteri tempus: minimeque intelligunt, utilius esse ingenio dirigendo, veritatique assequendæ, vel prorsus cedere sententia, si veris responsionibus redarguare; vel hostem, si fueris ex uno loco depulsus, aliorsum adoriri. Nolite vos igitur si veritatem sententiarum amatis, convicti semel, insurgere denuo impudenter & gratuito eandem incudem tundere: vel abscedite a prælio, laudem ferentes agnitæ complexæque veritatis: vel omnino aliquid novi tentate: ingenium non perplexitate, sed varietate atque firmitate rationum exacuatis.

Duplex est autem in unaquaque scientia disputandi ratio: alteram discriminis caussa dissertationem appellamus: alteram altercationem. Prior utitur oratione perpetua & fusa, proposita quæstione in utramque partem, Carneadeo & Academico dicendi more. Atque hæc scriptis mihi videtur & meditate tractanda, quo discant juvenes ad prælium parare se datoque spatio cogitandi, non invenire, modo sed etiam seligere rationes; ac non solum cogitare sapienter, sed etiam exponere sensus suos eleganter; itaque ingenio & judicio maturescant.

Altera vero, quæ altercatio dicitur, interrupto & brevi, alternoque sermone perducitur. In hoc disputationis genere, ubi voce; non scriptis, ex tempore; non composito dicitur, assuescent adolescentes invicem se improviso adorti habere ingenium in promtu, atque in tumultuario prælio expedire aliquid statim consiliumque in re subita capere. Unde modo ad unum, modo ad aliud genus disputandi transferentur: hac enim exercitationis vicissitudine in utraque facultate pares evaserint, & ingeniorum tarditas exercitatione improvisa, celeritas vero inconsulta diuturnæ meditationis usu temperabitur.

Porro quæstiones vel infinitæ sunt, atque a certis causis abstractæ, vel finitæ, circumsciptæque rebus, personis, & temporibus. Illas dialectici theses, has hypotheses vocant: quas Jurisconsulti cultiores facti species, rudiores vero casus appellant. In utraque illarum exerceri placet adolescentes, dummodo prius ad theses, posterius ad hypotheses adducantur: ut imbecillæ adhuc mentes quæstionibus illis a rebus adductis notiones colligant simplices & expeditas: ubi vero firmiores etate ingenioque fuerint, præceptas jam notiones cum rebus personisque misceant atque componant: perinde atque in ludo literario prius elementa singula, postea illorum didicere nexus.

Sed video vos juvenes tacitis a me cogitationibus petere, ut locos aperiam, unde utilius in jure argumenta ducuntur: cum dialecticorum loci, quos communes appellant, omnino sint inanes ac steriles, nisi materiæ tractandarum scientiarum expleantur: quæ si habeatur, ipsa per se argumenta suggeret, quamvis loci dialecticorum ignorentur. Hinc non est vobis diu laborandum in vestigandis locis argumentorum in jure, si jus probe didiceritis atque abstrusiores ejus recessus penetraveritis. Patebunt enim inde, atque ipsæmet occurrent oculis vestris dubitandi definiendique rationes, quibus in utramque partem disputetur. Quamobrem non tam locis argumentorum indicatis, quam ratione juris addiscendi recte demonstrata opus habetis. Quod cum alibi præstiterimus, idemque brevi typis vulgaturi simus; piget hic eandem cantilenam canere, potiusque de locis argumentorum afferemus utiliora. Et quoniam per Jurisprudentiam nescio quæ vagantur enunciata nullius omnino usus, ne dicam sensus, e gratuitis interpretum assertionibus, non ex ipsis profecta legibus; horum vobis nullam, sive in opponendo, sive in respondendo rationem ducendam censeo: ne super otiosis aliorum commentis rixas frustra seratis.

Igitur, si me audieritis, primæ vobis & celebriores argumentorum sedes ipsæ fuerint leges, vel cum proposita opinione, vel secum pugnantes: ut legibus inter se commissis, collatisque utrimque interpretationibus, certiorem reddatis earum sententiam. Quarum legum in speciem dissentientium segetem vobis e suis disputationibus uberrimam protulerit in primis Ubertus Gifanius aliique viri doctissimi, qui hoc Jurisprudentiæ studium navarunt egregie. Ac si legum repugnantia nulla occurrat, argumenta contra oppositam sen-

tenti am recte trahentur a generalibus regulis juris civilis: iisque deficientibus, advocanda erunt ex historiis lumina illa juris, quæ nobis in digestione legum Tribonianus uti supervacua subduxit: quæ si neque historiæ suppeditaverint, excurrendum est ad notiones juris naturalis, & mens, quæ rationes exterius collectum ierat, introrsum retrahenda: ut ex innata mentibus lege prematur, quod scripto constitutoque jure non fuerit expressum, idque more jurisconsultorum veterum, qui, quod in duodecim tabulis aliisque legibus & Prætorum Edictis frustra quæsissent, petebant e morali doctrina Philosophorum, qui doctores fuerunt juris gentium, ac primores communis naturalisque legis interpretes.

Ut autem tum disputando, tum definiendo, quod plurimum refert, interpretum atque auctorum delectum habeatis, ac noritis, cujus in qua quæstione præcellat auctoritas; sæparandæ sunt controversiæ illæ, ubi quæritur cognitio antiqui juris & germana sententia legum ab iis, quæ in forum tendunt, & ab Irneriana schola, communi populorum usu, ad ætatem pervenerunt usque nostram.

Etenim in sincera & germana intelligentia Romani juris, omnes quorum sanum sit sinciput, quosque pudeat alienæ ignorantiæ blandiri, primas tribuerit Alciato, Cujacio, Donello, Duareno, totique interpretum eruditorum scholæ: qui Græca & Latina eruditione abditos vulgo reclusere sensus. In foro autem jure imperaverit Accursius, & Bartolus, eorumque numerosa & fœcunda, ac perbeata familia, quorum receptiores opiniones, etiam si ex eruditorum expositione, veterumque legum testimoniis, atque antiquitatis fide manifesto erroris coarguantur, tamen in quæstionibus ad forum redundantibus merito palmam tulerint, si repetitis exemplis in tribunalia manarint, inque communem transierint contrahendi & judicandi morem: quam enim firmitatem a juris ratione non habent, eam accipiunt a temporis auctoritate populique uniuscujusque consensu; qui, sicut sciens prudens mutare sibi potuit legem, ita jure suo alienum errorem pro lege sibi constituit. At si juris ratio antea latens posteaque interpretationibus eruditorum expressa, non publici consensus majestati, sed vulgarium interpretum turbis adversetur: tum certe perfecta sententiæ veritas merito vicerit errorem, nullo examine, sed bruta & vervecea scribentium crudelitate, in allegationum farciminibus propagatam.

Quo magis etiam ad utilitatem publicam, nedum ad privatam eruditionem atque ad antiquitatis cognitionem, sunt eruditorum interpretum exemplaria versanda: tum ut e dissentientibus inter se vulgarium auctorum sententiis ea præferatur, cui germana juris ratio ex eruditorum libris auxilio veniat; tum ut si quis novus error in forum impendat, veræ jurisprudentiæ freno atque auctoritate coerceatur.

Unde haud me pœnitet ab ineunte ætate hos trivisse auctores atque in scriptis meis Accursianæ scholæ interpretationes ubi usus venerit, illorum luminibus adspersisse: quamvis nostra docendi ratio a cultioribus interpretibus arcessita, in hac meritoria temporum Jurisprudentia tam paucos attrahat, ut me prope desperem auditores inventurum, [*] ac jam cassa nuce utiliorem habitum iri vererer: nisi confiderem te pro tua, Eminentissime Quæstor, clementia perspectaque diu in publico regimine judicii æquitate, vosque, hujus Archigymnasii Præsides humanissimi, utilitatem cujusque nostrum e scriptis docentium æstimaturos, non vero ex numero discentium, qui ob ætatis imbellicitatem inopiamque consilii, crebriores plerumque ad forensem versutiam confluunt: quam ad doctrinam, cujus alioqui præstantiam & ubertatem in collegis meis invenient longe majorem.

Atque illud mihi maxime adversatur, quod pleriq; rudiores, quam venerant, a studiis redeunt humanitatis: sine quibus mecum nemo certe profecerit, nisi, ut illiteratis placeam, cogar dediscere meliora. Verum hanc, mehercule, mihi linguam prius exscindendam dabo, quum te sancte literarius pudor prostitutam impuris auribus, aut susceptam, cultam-

(*) Memento piscatoris in scopulis destituti, quia esca non utebatur piscibus grata. Juris enim Romani origines parum appetebantur ab adolescentibus Romanis, quia non faciunt πρὸς τὰ ἄλφιτα. Mirere tamen constantiam, qua & vitam pro recta docendi ratione ponere paratus est, & modestiam, qua studiis collegarum alia via incedentium minime obtrectat. Obsecratio ea, qua dein Clementem XI. obtestatur, magna dicendi vi eo, quo præpositum erat, decurrit.

tamque mihi diu tuam, divine Cujaci, doctrinam & institutionem, propter eorum imperitiam commutem, qui lucri, non juris artem arreptum veniunt, potiusque, non modo munus qualecunque maximum, sed & vitam deposuero, quam rectam sententiam, sine qua in vita nihil mihi fuerit amabile. Procul igitur inculti omnes a me sunto, profanamque mentem alio auferunto; neque ullus bonarum artium expers ad nos ingreditor.

Atque utinam, Clemens Maxime, tibi per temporum difficultates liceat celsitudinem istam animi tui, divina semper & immortalia contrectantem terrenaque omnia & humana prementem, referre tantisper ad curam literarum, tecum quidem perpetuo vigilantem, nunc vero ad tempus consultissime consopitam. Sane auctis præmiis quotidianaque docendi opera præceptoribus omnibus imperata, hic sub oculis nostris ingenia studiis ad jurisprudentiam utilioribus educarentur: Pontificiaque hujus loci Majestas præ scholis aliis non civibus modo, sed finitimis & exteris celebraretur. Non enim cogerentur juvenes obire alibi cursum scientiarum & bonarum artium, quarum, propter prælectionum raritatem, vix hinc licet arripere particulas, excepta medicina & jure civili, quibus post Innoc. XII tua quoque singularis providentia quotidianam paravit perennemque sedem.

At proh dolor! tempestas temporum, & comes bonarum artium calamitas opem interea eximit illius, quem ipsæmet ad commune beneficium extulere, Principis. Quamobrem Doctrina, moræ nimis fortasse impatiens, ad tuos, Clemens optime, provoluta pedes, usuram reposcit earum virtutum, quas tibi suo de sinu ad humanarum divinarumque rerum incrementum effudit. Ad te illa, Pontificum benignissime, madentes attollit oculos, atque inopiam sordesque suas ostentans, per dextram istam beneficentissimam obsecrat & obtestatur, ne, quæ tibi gloriosissime peperit imperium servire turpiter, atque subesse cogatur imperitis, quorum superbia & opulentia doctos viros, veluti deditos oblatosque sibi hostes, proterit atque proculcat. Hisce in angustiis te, Pater Beatissime, appellat, repetitque sibi alumnum suum, qui privata in fortuna privatisque opibus summos Principes donis erga literas & largitionibus anteivit. Hunc orat, ne tu fontem tum exarescere patiare, cum sibi sperat uberius profluxurum: Idque a te contendit alacrius, quod per bonas artes, tibi ab se traditas, universa juvatur sibique obligatur Ecclesia, quæ tuis consiliis ab exemplis antiquæ disciplinæ ductis ad pristinam pietatem reflectitur, atque ad veterem revocatur Pontificiæ vocis honorem tot post secula redditum gravissimis tuis concionibus: quibus Pontificia majestate Latinam elegantiam attollis, eademque opera Christianam pietatem illustras atque propagas in pectoribus eruditorum.

Atqui ne illud de te dicatur, quod de Achille Nestor: Οἷος τις ἀρετῆς ἀπο ἥσεται. Hujus tu divinæ imitationem eloquentiæ velis Pater Beatissime, transmittere ad posteritatem studiis instaurandis, adhibendisque assiduis ac diuturnis Græcæ ac Latinæ eloquentiæ cultioribus: quos unice spes aluit beneficentiæ tuæ, quorumque nulli melius quam tibi perspicua sunt merita & labores, qui eos ingenti studio toties Pontificibus aliis commendasti. Sic Transalpini tandem illudere desinent Italiæ: unde ad eos tantum afferuntur ineptiæ ac flagitia indoctorum, quibus fere solis opes apud nos, & par opibus temeritas ad librorum editionem, in Italici nominis ludibrium suppetunt.

Verum quid stultius, quam ex tam exigua mora, sub te Principe, de literarum sorte dubitare; Quasi nesciamus, majora quæque cœpta longiori meditatione opus habuisse.

Attollite igitur animos vos, & laboribus gaudete susceptis, quotquot exemplo suo Clemens Maximus ad literarum gloriam excitavit: crescit enim, dum protrahitur, magnum, quod animo versat, opus; providaque illa sua & Fabiani maturitas rem literariam longe magnificentius atque felicius opinione nostra restituet.

Habita in Romano Archigymnasio XVI. Kal. Dec. MDCCI.

CA-

CANONES DISPUTANDI.

Sed ne superiora disputandi præcepta vobis excidant, juvenes, placuit ea brevibus aliquot capitibus, adhibita prisca legum scribendarum forma, & antiqui sermonis majestate, comprehendere: quos Canones sive regulas, disputandique leges appellamus.

I.

SOPHISTARUM CAPTIONIBUS ABSTINENTO, CONTRAQUE PERSPECTAM VERITATEM INGENIUM NE CONTENDUNTO.

II.

VERBIS PERSPICUIS, COMMUNIQUE LOQUENDI MORE UTUNTOR: ATQUE, DUM RATIO PATESSIT, DE ARGUMENTORUM FORMA, SOPHISTARUM EXEMPLO, NE LABORANTO.

III.

PRIUS IN THESIBUS; POSTEA IN HYPOTHESIBUS EXERCENTOR.

IV.

ALTERCARE MODO ALTERNIS EX TEMPORE; MODO SCRIPTIS PERPETUA ORATIONE DISPUTARE GAUDENTO.

V.

ARGUMENTUM SATIS EXPLOSUM NE REGERUNTO, NEVE OBSTINANTO; AC SI DIUTIUS CONTENDERE LIBESSIT, ALIUNDE PETUNTO.

VI.

OBJECTIONIBUS RESPONSIONE SOLIDA RENITUNTOR: SI DEFIT, HONESTIUS TACENTO.

VII.

CONTRA OPPOSITAM SENTENTIAM LEGE ALIQUA REPUGNANTO, LEGESQUE LEGIBUS COMMITTUNTO, ET IN SPECIEM DISSENTIENTES, ABSTRUSA SENTENTIA ERUENDA, IN CONCORDIAM REDIGUNTO.

VIII.

IN FORENSIBUS QUÆSTIONIBUS AGITANDIS ACCURSIANI, AT IN VERIS SENSIBUS LEGUM ERUENDIS CUJACIANI PRÆFERUNTOR.

IX.

SI LEGUM REPUGNANTIA NULLA FUAT, COMMUNES JURIS REGULAS OPPONUNTO: SI NEC ESCINT; PRIMO VETUSTUM JUS EX HISTORIIS; DEINDE MORALES RATIONES A GRÆCIS PHILOSOPHIS MUTUANTOR.

X.

QUI SECUS FAXINT BLATERONES HABENTOR, DOCTORUM COETIBUS EXCLUDUNTOR, ERRORIBUSQUE SUIS PERPETUO TORQUENTOR.

ORATIO

DE REPETUNDIS FONTIBUS DOCTRINARUM.

QUoniam scientiæ [*] fere omnes, vel ad naturales referuntur causas, vel ad cognitionem divinitatis, vel ad morum & legum notitiam humanarum: ac naturales quidem causæ sensibus & experimentis eruuntur; cognitio divinitatis oritur e religionis oraculis, mores vero & leges civilibus continentur institutis: hinc tres jam inde ab initio uberiores doctrinarum patuere fontes: quos non raro am-

(*) Suadet hac oratione Gravina suis, ut rejecta scientia compendiaria, qua plerique sola instructi vehementer sibi sapere videntur, rerum naturalium studium ex ipsa rerum natura, Theologiam ex ipsis sacris codicibus, jus ex ipso canone & jure Justinianeo discant. Inter hæc artes exagitat Casuistarum, quibus hi verborum captando cortices eluserunt vim Sacræ Scripturæ & canonum, effeceruntque, ut majori severitatis laude floreant scripta JCtorum paganorum, quam ipsorum casus conscientiæ. Cape exempla insanæ sapientiæ & nimium fallacis astutiæ. Commendaverant Christus & Apostoli jejunia subigendis facilius cupiditatibus nostris. Casuista vero inter solida distinguens & fluida etiam tempore jejuniorum aliis horis, quam quibus cibus capitur, " potiones indulget Indicas, non tantum nutrientes & sensus oblectantes verum etiam vetitas incendentes cupiditates. " Voto quoque pauperratis satisfactum opinatur Casuista, si pecuniam manibus non attigerit, quamvis id agat in dies, ut deglutiat agros pupillorum & substantiam viduæ.

ambitiosi præceptores artificiis occuluere suis, ut ab eis, non vero primævis ex originibus, litæræ peterentur: natura scilicet rerum, quæ sedes est Philosophiæ: sacri codices, quæ sunt germanæ Theologiæ templa: & juris Romani Justinianea volumina, quibus integra Jurisprudentia conservatur.

Etenim antiquissimi Philosophorum, quominus abundabant libris, eo naturæ arctius hærebant, animisque suis diutius in rebus ipsis, quam in aliorum cogitationibus habitabant, libereque peragrabant omnem universitatem: utpote quorum ingenia nullis auctoritatibus contraherentur, neque irretirentur certis præscriptisque definitionibus, quarum ad formulam posteriores Philosophi sectarum auctores rerum summam redegerunt, quibusque cogitationes ac facultates intercepere nostras.

Vetustiores namque illi, qui nullo populari plausu auferebantur, solo studio veritatis duce, notitiam causarum experimentis evocabant, itaque de universa natura disserebant, ut cum innumera de ratione rerum singularum, ac de primordiis rerum universarum, præclaraque de motu siderum, de ortu, & interitu sublimium & inferiorum specierum, de animis & affectionibus humanis, invenirent; nunquam tamen ponerent nostræ cognitioni fines; neque spem posteris adimerent plurium deinceps inveniendorum: quibus vestigandis facis instar præibat ratio magistrorum.

Quamobrem Plato, qui scriptis suis scientiam comprehendit omnium ante se sapientum, sive Græcorum, sive barbarorum, exemplo veterum quærere magis; quam decernere assuetus, non tam adstruendo, quam evertendo docet, institutaque ambigendi arte detegit humanam ignorantiam: ut, si qui prius aliqua opinione sapientiæ inflaremur, post Platonis lectione non aliam sapientiam agnoscamus, præterquam conscientiam erroris nostri; quoque magis ratiocinando progredimur, eo amplius nescire atque ignorare discamus.

Sed cum ad eam diem natura rerum omnibus ad observandum occurreret, recessit fere ab oculis, postquam posteriores Philosophi mentes hominum rebus ab ipsis ad propria decreta, sive singularum dogmata scholarum, averterunt: ut veritas, quasi tota in præceptorum volumina commigrasset, non amplius a natura, sed ex illorum opinionibus unice peteretur: Quique primi præcipuis definitionibus & enunciatis universa concluserint, Aristoteles fuere, Chrysippus, & Epicurus: quorum primus Academicorum veterum, alter Stoicorum, postremus Democriticas doctrinas in rerum infinitatem tendentes finitam ad rationem coangustarunt. Huc pertinent ea Ciceronis lib. 1. *de legibus* cap. 13. *Verum Philosophorum more, non veterum quidem illorum; sed eorum, qui quasi officinas instruxerunt sapientiæ, quæ fuse olim disputabantur ac libere, ea articulatim distincteque dicuntur.* Cumque antea sapientia per manus familiariter traderetur, in publicam lucem prodiens involvit thesauros suos, forasque promsit, pro vulgi sensu tantum, colores veritatis; ita ut velamenta magis illius ad nos, quam veritas ipsa pervenerit.

Translata igitur ad harum trium sectarum principes omni auctoritate ac potestate doctrinarum, curæ hominum, quæ antea rebus ipsis incubabant, convolarunt omnes ad interpretationem sententiarum cujusque sectæ doctorum, qui res ad vulgi gratiam deflectentes, nostramque investigandi libertatem circumscribentes, infinitam rerum varietatem e nostris mentibus excluserunt. Hinc investigatio causarum, quæ feliciter ad Platonem usque processerat, quæque antea novi semper aliquid proferebat, exortis tribus illis finitoribus doctrinarum, continuo institit atque quievit: donec proximis seculis eruditorum studia Platonis auctoritatem jamdiu intermortuam simul cum ipsius nesciendi ac perscrutandi arte suscitavere, atque ejus lectione solvere nexus animorum; quo liberi excurrerent ad species ipsas naturasque rerum nudas & simplices: quarum luce vel nova efferentes, vel ex oblivione vetera revocantes, vocem nobis reddidere veritatis.

Longe vero alia ratio est divinæ sapientiæ, quæ cum humanas facultates exsuperet, & ad nos ab ipso rerum omnium Auctore descenderit, non attollenda, sed deprimenda mentis nostræ fiducia comparatur. Quo minus enim nobis adrogamus, eo majora feremus a Deo, qui dona sua non pro acumine ac sublimitate ingeniorum, sed

pro modeſtia & demiſſione animorum ſua e ſolius beneficentia profert.

Quo plus igitur divinis pertractandis mens humana ſibi permittit, quoque ſuarum confidentia virium liberius exultat, eo minus aſſequitur, longiuſque a germano & nativo cœleſtium ſenſu dilabitur.

Hinc non mirum, ſi ea expreſſiora erant ſub Apoſtolorum ſimplicitate, quam ſub nova illa ſubtilitate Philoſophorum, qui ſacrorum librorum ſenſum a propria doctrina trahentes, plerumque tota erraverunt via, ſecumque tantam hominum turbam pertraxerunt, ut ſæpius ab inteſtinis factionibus Chriſtianorum, quam externis ab injuriis Eccleſia ingemuerit. Unde, ut religionis veritas e diſputationum ambagibus eriperetur, convocanda fuit auctoritas & oraculum conſulendum Eccleſiæ univerſæ in conciliis Epiſcoporum, ubi communibus ſingularum Eccleſiarum vocibus privatarum opinionum ſeditio componebatur, editis canonibus, nempe regulis, quibus non modo ſenſus committeretur veritatis, cui hæretici ſuis argutiis inſidiabantur, ſed etiam comprehenderentur mores incorrupti veterum Chriſtianorum; quos mores prava vivendi conſuetudo penitus deleviſſet, niſi univerſorum Præſulum ſtudia, teſtimoniis ex toto terrarum orbe conductis, duce atque auſpice ſummo Pontifice, Chriſtianæ inſtitutionis memoriam uſque ab Apoſtolorum ætate repetiſſent, ut in tota canonum ſerie, per plurium ſeculorum curſum ad nos uſque deducta, imaginem Apoſtolicæ vitæ, velut in ſpeculo, contemplemur.

Et quoniam verba nulla ſunt ad ſententiam exprimendam aptiora illis, quæ cum re ipſa in mente naſcuntur, quæque germana ſunt primarum ſimulacra cogitationum; ideo ſincerus Apoſtolicæ inſtitutionis & Eccleſiæ univerſæ ſenſus non aliunde melius colligitur, quam e lectione ipſa Canonum, qui Evangelicis ſenſibus, & Apoſtolicis conciliorum vocibus contexuntur. Quam nobis lucem prope abſtulerunt immania volumina privatorum interpretum, quibus priſcus candor obtenebratur, ut, quo longius per interpretationes aliorum a primis auctoribus evagamur, eo turbatiores hauriamus opiniones. Nam ſicuti rivus longius a fonte diſcurrens venam obliviſcitur ſuam, imbuiturque terrarum ſapore, qua perfluit, ita procul a ſuo capite per aliorum ingenia traducta veritas affectiones imbibit ſingulorum, exutoque ſplendore nativo, colores mentium atque opinionum ſuſcipit alienarum; ejuſque lumen, veluti ſolis radius de una rerum facie in aliam ſæpius remiſſus, crebris inciſionibus & iteratis caſibus elangueſcit.

Quid igitur miremur amplius tantam noſtrarum ſententiarum & morum cum veteribus dictatis atque inſtitutis diſſenſionem & pugnam, ſi veritatem amplius in domicilio ſuo non quærimus, relictaque radice commentitios excutimus ramos, volvimurque aſſidue per ineptias interpretum eorum, qui canonum verba violenter torquent ad ingenium ac tempus lucrumque ſuum; quippe pulſa e Chriſtianis moribus veteri ſeveritate, novam ignotamque morum attulere licentiam, Chriſtianam inſtitutionem ex auſtera & gravi remiſſam reddentes atque præfractam.

Et ne, reviviſcente antiquorum canonum ſtudio, fraudis ſuæ redarguantur, auctoritatem nituntur omnem vetuſtati detrahere, tanquam veteraſcere queat id, quod eſt æternum ac temporis expers, qualis eſt ſapientia virtuſque divina, quæ immutabilis cum ſit, de ſe ita prædicat: *Dominus poſſedit me ab initio viarum ſuarum, antequam quidquam fieret a principio. Ab æterno ordinata ſum, & ex antiquis, antequam terra fieret;* aut tanquam Chriſti præcepta, perinde atque eorum ingenia, temporibus & potentiæ famulentur, vel tanquam recta ratio ſimul cum humanis moribus convertatur.

Quamobrem privatas opiniones, privatoſque ſenſus unius aut alterius familiæ, non tam a divinarum, quam ab humanarum rerum ſtudio profectos, prius doctrina ſententiaque Eccleſiæ univerſæ fraudulenter obducunt, ut apte in eos cadat illud Antonii ad alterius factionis homines: *Caſtra Pompeii Senatum appellatis.* Atque ita audent corruptelas ſuas antiquitati præferre, quaſi ratio Chriſtianæ inſtitutionis, & lex interior exteriori mutatione ac novis interpretum deliriis extingueretur.

An enim Eccleſia dimiſerit unquam ſuſceptum ſemel pietatis & juſtitiæ ſenſum, qui divinæ portio eſt, & immutabilis immortaliſque naturæ? An verſatilem nobis Chriſtus tradidit volucremque doctrinam, ut quæ Apoſtolorum tempore vera fuit ratio pie-

pietatis, ea mutatis moribus hominum dilabatur. An quia non amplius Ecclesia exigit a nobis exteriores illas pœnas, ideo condonatos nobis reputavimus actus internæ virtutis, quibus pœnæ illæ respondebant, quippe laboriosis earum adspectibus exprimebantur.

Etenim exteriora opera pietatis, qualia scilicet ab Ecclesia injunguntur, quid aliud sunt, rogo, nisi pietas interior, tanquam arborum succus in fructus & palmites erumpens? Quid nisi virtus animorum occurrens oculis, & corporeæ imagines internæ sanctitatis? Hæc si non omnia, neque semper, neque ab omnibus pœnis Ecclesia judicialibus in vita reposcit; nihilo tamen minus exigit a nobis animum ad ea pronum atque compositum. Qui si vera pœnitentia teneatur, ultro subibit mœrores & luctus, cœlestium curarum umbras & nativos pietatis sinceræ colores; ultroque corpore ac mente jejunans, abstinebit voluptatibus iis, unde culpam contraxit, ac sponte sua pœnas amplectetur, peccatorum ultrices & comites voluntarios virtutum Christianarum.

Humanam nimirum naturam, ad divinitatem potiundam ab initio procreatam, ac deinde progenitoris nostri vitio a spe illa prolapsam, pristinum in gradum ac sortem Deus restituit eadem nostra natura induenda, suscipiendisque hominum in se culpis, quas oblatione sui ipsius & vitæ profusione mirabiliter expiavit. Etenim nihil perfectioni magis, quam vitium adversatur: unde, ut a Deo reciperemur, malum infinitum infinita bonitate fuit exhauriendum. Nos vero, Christi morte reviviscentes, vires identidem adquirimus ad divinarum virtutum imitationem; in quibus nisi vitam transegerimus, vita migrantes divinitatis commercium frustra speremus. Nihil enim Deus amplectitur sibi dissimile: solis autem virtutibus divinæ naturæ imaginem reddimus; nimirum, si pœnitendo Christi merita nobis adsciverimus, caventes in posterum, ne amore caducarum rerum, immortalibus mortalia præferendo, infinitaque injuria, quod ad nos attinet, naturam divinam afficiendo, in imum denuo miseriarum devolvamur.

Qui rerum caducarum amor, in singulos actus nostros assidue obrepens, pœnitentia est etiam assidua depascendus, & abstinentia extenuandus, ut unde ille cedit, eo subeat amor divinitatis, ac studium virtutum æternarum, quarum impedimenta pœnitentiæ operibus removentur: ut, quæ videtur disciplina severior, ea revera sit ducenda mitior, cum præparet abdicationem sui ipsius, quo unice spectare debemus, & abstinentiæ consuetudine acerbitatem extinguat illam, qua humani sensus afficiuntur, cum primum abducuntur a diuturno usu voluptatum, unde certe sumus abducendi, si propositum nobis finem attingere cupiamus. A quo nisi æternum aberrare velimus, præstanda nobis erunt ea, quæ Christiana religione profitenda spopondimus. Et quia Deo placere non possumus, nisi displiceamus nobis ipsis, cum studio rerum creatarum sui etiam ipsius amor est in primis abjudicandus, nec fructus mortalium bonorum, sed usus tantummodo capiendus; itaque in hac vita manendum, tanquam si singulis momentis sit exeundum.

Ad quem animus sola pœnitentia comparatur, quæ subtrahendis rebus, ac sensibus atterendis vitam traducit ad consuetudinem mortis: ut, quo pluribus viventes abstinemus, eo morientes minus amittamus, minus contristemur: cum vivendo totidem gradus mortis superaverimus, quot sensus nobis extinximus rerum humanarum. Unde quod voluptuosis extremum est vitæ, id pœnitentibus extremum est mortis & vitæ immortalis exordium.

Abeant igitur suæ cum doctrinæ blanditiis nostrates magistri, qui, ut ait Ennius, *sui quæstus causa fictas suscitant sententias*, quique abstinentiæ desuetudine tenacius implicant animos rebus caducis, & negligentia pœnalium operum in vita difficultates omnes coacervant ad tempus mortis, ut, cum hominem tamdiu prodiderint cupiditatibus, cogant eum contra dominos & diuturnos suos possessores dimicare, postquam opes viresque omnes longæva mentis, & proxima corporis ægrotatione consumserit. Facessant a Christianorum scholis fallaces illæ distinctiunculæ liquidorum & solidorum, quibus jejunium restinguendarum cupiditatum remedium potentissimum sustulerunt, quibusque, ut D. Hieronymi verbis utar, *abstinentiæ nomen quæsivere* deliciis; ut audeant,

audeant, o frontem hominum! præter horas cibo statutas permittere jejunantibus indicas potiones, non modo contra jejunii naturam & legem tristitiæ nutrientes ac sensus oblectantes: verum etiam contra commune fas hominum vetitas cupidines incendentes.

Ultro a nobis abigamus fraudulentas illas honoris exæquationes cum vita, in quibus interpretes, privatam injuriæ ultionem inter Christianos inducentes patientiæ legem penitus evellerunt. Exulet etiam, & Pontificiæ vocis imperium aliquando vereatur opinio eorundem illa, quæ cum carnis usu reliquam abstinentiæ obligationem exsolvebat.

Ac ne per singula portenta opinionum in infinitum excurramus, respiciant aliquando divini juris fontes, ejusque non verbo, sed vim potestatemque tenentes, dimittant captiunculas illas suas, quibus verborum apiculas assidue aucupantes, honestaque nomina vitiis imponentes, laxiores regulas humani commercii pestes, fallaci sacrorum canonum explicatione in priscæ disciplinæ perniciem sibi adrogata, tamdiu protegunt.

Etenim vero pudeat vos divinitatis interpretes, integritate atque candore sententiarum superari a veteribus Jurisconsultis, qui cum nulla vera religione, sed sola honestate naturali emendarentur, controversias tamen morum longe definiere severius, & interpretationis regulas longe tradidere graviores. Quas utinam præceptores vos nostri aut ab illis arripuissetis, aut arreptas rerum humanarum causa non abjiciatis. Dupliciter, Paulli & Ulpiani sententia, lex infringitur, aut cum contra legem aliquid committitur, aut cum callida interpretatione sensus illius eluditur, illud contra legem esse dicunt, hoc in illius fraudem. Contra legem facit, inquit Paullus, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam illius circumvenit. Quid enim conservas mihi dictim, si sententiam dissolvas, licereque putes, quidquid nominatim non prohibeatur? cum præter expressa occurrant alia innumera, quæ occulto legum judicio damnantur; quæque fidus & candidus interpres, uti rectus minister earum ad tribunal pertrahit conscientiæ singulorum: qui, nisi sibimet auctoritate fallacium interpretum assentarentur, in sententia legis ultro concederent, cum multo plura comprehendat sensus legis, quam sonus verborum, quia, ut ajunt Jurisconsulti, longe plura sunt negotia, quam vocabula. Hinc subjicit Ulpianus: *fraus legi fit, ubi, quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit*: & quo distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, id est, *dictum a sententia*, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit. *Non enim oportet*, ut leges ipse clamant, *jus civile captare, neque calumniari, sed qua mente quidque dicatur attendere*. (*a*)

Tu vero, noster misericors, qui aliis libenter indulges, ut largius indulgeas tibi ipsi, quo gratior ubique sis, & proceribus præsertim acceptior, dum verba legis teneas, nihil pendis consilium legislatoris; ut si quis extremam paupertatem hac formula imperaverit, *pecuniam ne attingo*, tu noxam omnem amotam putes, dum quis manus a nummis abstineat suas, dextera vero præter necessitatem utatur, & opera ministrorum: quæ si ratio valeret, nihil pauperius esset Regibus atque Tetrarchis. Mendacium aliis noxium leges universæ damnant: at tu bone confestim crimine liberas eum, qui verbum jaculetur anceps, ut audiens in fraudem inducatur, quasi leges verba mendacii prohibuerint, non animum nixumque fallendi: nec tibi videris dissolvere legem, quando statuentium voluntatem hac præstigiarum arte frustraris, qua, ubi e re tua fuerit, nigra in candida continuo vertis, ac, juxta Æsopicum illud, eodem ex ore frigidum & calidum efflas: Quamobrem vos ita notavit Comicus illis verbis: (*b*)

> *Rogationes plurimas propter vos populus scivit,*
> *Quas vos rogatas rumpitis: aliquam reperitis rimam,*
> *Quasi aquam ferventem frigidam esse ita vos putatis leges.*

Atqui non ita Lacedæmonii divitiarum interdictionem a Lycurgo, neque mendacii prohibitionem a suis venientibus legibus Persæ acceperunt: Christiani, vero qui exem-

(*a*) L. penult. ff. ad exhib.

(*b*) Plaut. in Curc. act. 4. sc. 2. v. 25.

exemplis innocentiæ atque candoris populos ad nos olim traximus universos, nunc proh pudor! adeo affectionibus propriis purissimæ ac simplicissimæ legis verba conturbamus, ut officiis nostris justi atque injusti discrimen fere ab universorum oculis abstulerimus.

Quamobrem quæso vos, novarum interpretationum auctores, si quem Christo habetis honorem, cui profecto credo vos habere plurimum, nolite obsecro committere amplius, ut illud in nostros mores ab hostibus conferatur, quod suis de temporibus Livius pronunciavit: *Nondum*, inquiens, *quæ nunc tenet seculum negligentia Deorum venerat, nec interpretando sibi quisque jusjurandum & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad eas accommodabat.*

Nolite denique nos obtundere amplius, ac regerere commentitium illud vestrum Ecclesiæ silentium, quasi tacendo illa contra innovationes vestras antiquas pietatis leges abrogaverit. Neque, surdi cum simus, mutam existimemus Ecclesiam. *In plateis*, inquit Salomon, *divina sapientia clamitat, in summis excelsisque verticibus supra viam in mediis semitis stans juxta portas civitatis in ipsis foribus*. Loquitur nimirum Ecclesia, loquitur semper & perpetuo clamitat sacrorum canonum vocibus, quamvis nos longa desuetudine non amplius exaudiamus.

At si sacrorum canonum codices evolvere pigremur, quin mentem vertimus ad solemnes Ecclesiæ cærimonias, & ad psalmos atque hymnos, qui sacris peragendis quotidiano cantu funduntur; e quibus vocibus quid aliud acceperimus, nisi rerum omnium contemtum & abstinentiam voluptatum artemque nostrorum ulciscendorum criminum. Resonant perpetuo templa pœnitentiæ præceptis, & Prophetarum, Apostolorum, atque Evangelistarum scriptis prælegendis abstinentiæ legibus reboant ædes sacræ, nunciantque parietes ipsi priscæ præcepta virtutis, per sacros omnes impressa ritus: nos vero, vel quia corpore præsentes, mente absumus; vel quia melodiam auribus, non vero pietatem animo captamus; vel quia longa negligentia obcalluimus, pro saliaribus carminibus & veterum mancipationum formulis documenta illa pietatis accipimus, & Ecclesiæ vocem, inde prodeuntem auresque nostras frustra verberantem, quærimus in privatorum quæstuosis opinionibus, & sui ipsius amore corruptis, puramque Canonum & sacrorum librorum scatebram deserentes, cisternas petimus dissipatas.

Verum, si ad verba Canonum obsurduimus, oculos tamen attollamus ad viam istam disciplinæ veteris imaginem; quam, ut conspectior esset omnibus & temporibus & gentibus, insculpsit nuper Deus in ipsomet Ecclesiæ capite CLEMENTE XI. cujus ex ore atque operibus vera pietas vocem & faciem emittit suam. Neque enim ille alio nomine maximam, quam diu recusavit, sacrorum potestatem accepit, nisi ut summum subeundo molestiarum, & extremum severitatis & abstinentiæ sibi & suis imperando; immortalibus concionum suarum verbis, perennibusque Christianarum virtutum exemplis panderet omnibus verum Ecclesiæ sensum, & priscæ disciplinæ lucem restitueret.

Atqui, si oblivione veterum canonum effluit nobis graviorum præceptionum utilitas, nihilo majorem fructum capimus e legibus humanis, quas rabularum strepitus, & procellæ forenses pene merserunt. Quotusquisque enim eorum, qui foro sunt operam daturi, hac ætate studium Romani juris ab ipso contextu legum auspicatur, & non potius a jejuna & exili aliqua congerie sterilium definitionum ac puerilium regularum? quas ubi sex mensibus defunctorie percurrerint, & aliquantisper indicem aliquem rerum judicatarum perreptaverint, continuo ad subsellia prodeuntes, tanquam ex tripode fundunt juris oracula: ut nostris temporibus frigida fuisset ac tenuis illa tua gloriatio, Marce Tulli, qui Servio Sulpicio, si tibi stomachum movisset, Jurisprudentiam triduo professurum te minitabaris: id enim jam de se nobis quisque puerulus pollicetur, dum elementorum literariorum ordinem teneat memoriter, quo sit ad consulendos indices librorum idoneus, & primoribus labris sordes illas consceleratæ Latinitatis attigerit.

Proh vestram fidem! Quirites, quo ruunt mores legesque illæ, quibus condendis omnem Græcam sapientiam ad vos traduxistis, quarumque salubritate nationum omnium vitia emendastis? En quo vergit sanctitas legum illa vestrarum, quæ vobis jus in animos

mos & corpora tribuere barbarorum; quibus bello perdomitis, communione Romani juris non servitutem inhumano & bruto Persarum Assyriorumque more, sed rectum afferebatis usum libertatis, quam leges vestræ distributione rationis, & exercitatione justitiæ a violentia & a vitiorum nexibus expediebant. Quo nomine, Quirites, justa bella semper & pia gessistis, justumque in orbem terrarum imperium vobis parastis. Jus enim naturæ ipsum, quo immanitas rationi subjicitur, subegit legibus vestris barbaras gentes, per vos ad humanitatem a feritate traductas.

Has, obsecro, leges, Quirites, eone tradidistis aliis, ut vos amitteretis, an potius ut in illis gloriam perpetuo conservaretis vestram, & apud omnes populos Latinæ locaretis fundamenta virtutis? quo, ubicuncunque jura vestra consisterent, ibi, erepta quamvis dominatione, nomen tamen & prudentia regnaret, ac justitia nunquam interitura Romanorum. Quæ, dissoluta militari disciplina, per quam terrarum orbem diu coercuistis, omnia tamen vivunt adhuc, viventque semper in Latinis historiis & legibus, ad quarum contextum si mentes referetis, & earum sententiam, quam vel ignorantia, vel versutia forensis interpolavit, repetetis e scriptis ipsis conditorum, & mentibus majorum, unde descenderunt, occursu atque consuetudine similium ingeniorum priscarum virtutum semina continuo vestris in pectoribus reflorescent, alenturque memoria laudum legumque vestrarum: a quarum diuturna lectione rationem accipietis, qua casus omnes regatis humanos, vertentesque vos in veterum formam animorum, revocabitis Romanos mores, discetisque ab illis lenitudinem cum severitate miscere, summumque jus æquitate temperare, providere ac præcidere captiones, tamdemque assuescetis cogitare atque invenire similia. Eodemque studio patebunt etiam vobis aprici amœnique recessus non Latinæ modo, sed Græcæ etiam eruditionis, quæ nostris est interspersa legibus e Græca sapientia natis, & Græcarum disciplinarum fructu per Jurisconsultos veteres enutritis.

Ut non mirum, si contemta in foro cognitione antiquitatis, legum quoque usum amiserimus, earumque locum subjerint opiniones inconsultæ atque avaræ pragmaticorum, sive potius tabellionum atque scribarum, quarum turbinibus adeo Romanæ sanctiones obruuntur, ut sublata juris potestate ubique dominentur arbitria, nec jam homines legibus, sed leges hominibus obsequantur, neque ad aliud superesse videantur, nisi ad tristem reminiscentiam antiquæ majestatis. Adeo ut de nostris temporibus Plautum vaticinatum existimem, cum ait:

Mores perduxerunt leges in potestatem suam.

At vos, qui Romana jura impune, imo & ingenti vestro cum lucro ac dignitate conturbastis, contenti saltem fuissetis vestra fallendi felicitate, neque librorum vestrorum pestilentiam post mortem vestram nobis reliquissetis, in fraudem conjicientes posteritatem, depulsam per vos non modo a primis conditoribus juris; sed ab Accursianis etiam, & Bartolinis aliisque melioris notæ interpretibus, tanquam ab auctoribus nullius usus. Vah homines emortui pudoris! Ecquid erubuistis imperitiam vestram defendere mentitia legum desuetudine, ac subducere aliis, quæ vos propter barbariem & ignaviam vestram, & præcipue propter ignorantiam Latini sermonis omnino desperastis? Itane vero? Quoniam orbem Romanæ justitiæ ad universa patentem, & humanos eventus omnes casusque singulos civilis vitæ, vel expresse, vel tacite comprehendentem, pro modo ingenioli vestri ad paucas contraxistis quotidianarum quæstionum: ideo nos reliquas controversias infinitas vobis ignotas non ex legum codicibus, neque ratione ulla ducta e radicibus juris; sed ex auctoritate, sive ex erroribus vestris definiemus? cogemurque universi desipere propter desipientiam vestram, qui labem hanc in Jurisprudentiam effudistis, quique majestatem ac reverentiam legum transtulistis ad somnia privatorum & ad res judicatas? ut Romana monumenta boni & æqui aversa videamus ab uno aut altero indocto & mercenario emtoque scriptore, cui auctoritatem peperit error in plurium scriptis aut fraudulenter, aut imperite multiplicatus.

Hanc obsecro librorum insaniam, & legum vestrarum calamitatem atque contume-

tumelia depellite aliquando, & mercimonium hoc nugarum procul auferte, Quirites, redeuntes ad Justinianeos libros, nempe ad sedes ipsas Romanæ Justitiæ, de qua si hominum pravitate opes haurire non licuerit tantas, quantæ ab injustia & ignorantia profluunt, animum tamen priscum illum inde recipietis vestrum opum fortunarumque contemtorem, & immortalium bonorum compotem, virtutum nempe maximarum, quæ a Romanis proficiscuntur institutis. Quibus e legum vestrarum sanctimonia suscitatis, Latina Justitia Latinumque nomen imposterum imperabit.

O R A T I O
DE INSTAURATIONE STUDIORUM,
AD CLEMENTEM XI. PONTIFICEM MAX.

CUpientem sæpe numero me retegere vitia studiorum, & rationem emendandarum artium diuturnis cognitionibus mihi collectam pendere meditantem, revocavit modo semidoctorum insolentia, qui rationibus iisdem, quibus doctrinæ formam peperere sibi, vitia tuentur, audacia nempe sua & errore alieno; modo vero in tanta oblivione publicæ utilitatis abduxit exitus aliqua desperatio: cum animo vix unus aut alter occurreret, qui quam posset maxime, idem & vellet opem ferre doctrinis.

At postquam, CLEMENS OPTIME, divinarum humanarumque rerum potestas ad te devenit, & literæ spem, innocentia securitatem recuperaverit; redditus est etiam ille mihi animus erga studia, quem abstulerat obtrectatio perditissimorum hominum, qui cum gravioribus doctrinis irascerentur, & literulis eorum ridicule inflarentur, suum in me stomachum eruperunt, quem voce atque scriptis cultum severiorum artium excitaturum suspicabantur; suisque vitiis mihi per summam impudentiam tributis, meam tenuem qualemcunque operam studiosis eripere voluerunt.

Quando igitur nos, qui vix per livorem & insolentiam illorum recte sentiendi facultatem retinebamus, nunc tuo sub imperio libertatem etiam recepimus recte dicendi, ut jam liceat impune præ nobis ferre meliora; non gravabimur ea repetere animo, atque in medium adferre, quæ diffluxerant; nec pudebit eadem ad tuum, SAPIENTISSIME PONTIFEX, adducere judicium, ut, omnia si respueris, nos errore liberemur; si quæ vero tibi probentur, ea conferantur ad emendationem studiorum; itaque alterutrum vel mihi privatim, vel aliis publice prosim; præsertim cum studiorum regimen nusquam sit magis quam Romæ necessarium, ubi præmia potius doctrinarum, quam ipse doctrinæ appetuntur: ideoque plura perturbate ac præmature arripiuntur ab adolescentibus, opinionem tantum eruditionis, non sine fraude publica, sæpe apud Principes ambientibus. Etenim utilius est cum publice, tum privatim ignorare prorsus literas, quam profiteri falsas, cum longe crebriores errores ex variarum rerum confusa cognitione, quam ex earum ignorantia oriantur. Quo plura enim perverse discimus, eo majorem facultatem ad alios ac nosmetipsos decipiendos adipiscimur.

Quod si studia literarum ab recta institutione deerrasse ostendero, ut certe deerrarunt, per quem unquam reducentur in viam, nisi per eam potestatem, quam ingeniis & moribus expiandi, atque ad rectam operum, & sententiarum normam referendis CHRISTUS in inter homines locavit? Nam, ut ait Plato, non suam tantum Princeps debet curare, sed & aliorum etiam colere atque augere virtutem. ἄρχοντος, inquit, ἐστιν οὐκ αὐτὸν μόνον αγαθὸν εἶναι ἀλλα καὶ τῶν αρχομένων ἐπιμελεῖσθαι, ὅπως ὡς βέλτιστοι ἔσονται.

Eam vero potestatem quisnam mortalium ad cultum literarum libentius quam tu flexerit atque felicius, qui per doctrinarum seriem, continenti laborum cursu ad hunc dignitatum verticem evolasti; quique privatus adhuc regiam beneficentiam bonis artibus adeo exhibuisti, ut literarum tutelam in morem tibi versam, etiam antea crediderimus, & quidquid summum est Pontificiarum curarum, non tantum ex lege muneris tui, sed proprio Marte videare præstiturus.

Quod igitur omnium philosophorum sententia traditur, virtutum & vitiorum initia

tia, & progreſſus oriuntur ab educatione puerorum: irritæ ſunt enim leges, niſi educatione in animis hominum inſerantur. Unde Diotogenes Pythagoræus, Τὼς δέ νόμως, inquit, ὐκ ἐν οἰκήμασι, ϰὶ θυρώμασιν ἐπήμεν δεῖ, ἀλλ' ἐν τοῖς ἤθεσι τῶν πολιτευομένων, τὶς ὐν ἀρχά πολιτείας ἁπάσης, νεῶν τροφά.

Leges non ſunt domibus & oſtiis, ſed in civium ingeniis includendæ. Unde autem civilis regiminis initium? a juvenum educatione. Sic ille. Neque enim edictorum frequentia, ſed recta inſtitutione vitæ ac perſuaſione virtutis vitia tolluntur, quia non pœnis hominum animi, ſed doctrina mutantur. Quamobrem qui remedia vitiis adhibent ſine malorum extirpatione per bonam educationem, imitantur eos, qui victus ratione minime mutata pharmacis utuntur, e quibus nulla ſanitate corporis morborum ſollummodo mutationem ac varietatem aſſequuntur. Puerorum autem ingenia propter flexilem ætatem & vacuitatem curarum, ſunt oppido idonea bonorum itidem & malorum ſeminibus concipiendis pariter atque retinendis. Quidquid enim in ſimplex ac nudum ingenium initio illabitur, brevi coaleſcit; atque ubi ſemel radices protenderit, nova & adventitia poſtmodum excludet. Virtutum autem, aut vitiorum amor arripitur ex eorum exemplo, a quibus homines educantur. Hinc ingenia nobilium puerorum, plerumque ſunt ad virtutem hebetiora, præſertim in Italia, quia hic educantur a mulieribus in roſa, inter gregem ancillarum, eis vili obſequio mollique cultu blandientium; proniora vero ad vitium propter inſolentiam laborum & conſuetudinem voluptatum. Ac ſicuti muliebri educatione pueri abducuntur a virtute, ita vulgaribus erroribus ab nutrice hauſtis deflectuntur in poſterum a veritate; ut non mirum, ſi poſtea, dum veros rerum æſtimatores audiunt, quæ veriora ſunt, ea ducant abſurdiora.

Sed jam ad incommoda tranſeamus, quæ veniunt a viris, ac primo a præceptoribus Latinitatis, qui nihil magis laborant, quam ut augeant docendo difficultates, quas in Latinam linguam invexerunt multitudine atque involucris regularum, quibus addiſcendis abſumitur tempus longe utilius atque jucundius in vocabulorum explicatione, ac bonorum auctorum interpretatione traducendum. Etenim præceptis magis ad ſcribendum, quam ad intelligendum utimur: ſtultum eſt autem irretire præceptis ignorantem adhuc vocabulorum ſenſum & uſum, qui legendis tantum arripitur explicandiſque ſcriptoribus. Quorum conſuetudine nos nec opinantes regularum lucem animo concipimus; quam in regulas deinde ſtilus etiam incurret ipſe per ſe, more illorum, qui non arte, ſed natura loquuntur: cum ex naturali locutione regulæ, quas diſcimus, collectæ initio fuerint. Verum quia ſola conſuetudo non arcet errorum periculum, niſi præſto ſit ratio, quæ uſui tribuat auctoritatem, regatque certa cognitione ſtilum ſcribentis; ideo poſtquam peritior aliquanto qui explicandis auctoribus evaſerit, ſi ſe ad ſcribendum conferet, opus certis habebit, quibus ducatur legibus, ut, ſi quando imprudenter ab auctorum conſuetudine aberraverit, memoria præceptorum. Eſt enim difficile continere animo exempla ſingula: ideo ex pluribus eorum induſtria conductis communis quædam fuit colligenda & evocanda ratio, quæ peperit regulam formamque perpetuo hærentem animo, cogitationeſque noſtras dirigentem, quæ nobis adſit, ubi exempla deſtituant. Quo circa tum paucas (*) oportet eſſe regu-

(*) Scopum orationis ſatis monſtrat rubrica ejusdem. Conſilium autem Auctoris de regulis paucis puero præcipiendis cuivis æquo judici probabitur. Ut enim regularum multitudine opprimitur & a ſtudiorum amœnirate repellitur puerilis ætas; ſic in lectione & uſu perpetuo auctorum veterum aluntur ſtudia ejuſdem regulis paucis. Minime enim ſuſcribendum putamus ſententiæ eorum, qui ſine ullis regulis ſolam lectionem ſufficere putant, cum longum iter ſit per exempla, breve per præcepta. Quamvis autem ſenſus communis docere videatur, ignota per nota innoteſcere, adeoque linguam Latinam, quod & Auctori videtur *pag.* 620. regulis vernaculis tradi oportere, noſque ea via pleroſque hodie in docenda ea incedere videamus, tamen minime animadvertere licet, hoc docendi genere multum profici. Ubi enim ſunt, qui nunc Latine melius ſcribant, quam olim Politiani, Turnebii, Scaligeri, Caſauboni, Gronovii, iis annis nati, quibus regulæ Latini ſermonis nondum niſi Latine tradebantur. Itaque dicendum eſt, regulas Latinas quoque, ſi paucæ ſint, iiſque a fido interprete lux effundatur, etiam ſua Latinitate juvare diſcentes, ut dum regulas diſcunt, exempla ſimul imbibant, imprimis cum contentio induſtriam noſtram acuat, eademque nimia rerum diſcendarum facilitate remittatur.

regulas, tum etiam uberes, lateque profusas, ne ab exilitate multiplicentur, ut iis retinendis minime sufficiamus, aut nimio studio eas conservare cogamur, distrahamurque ab assidua lectione veterum, itaque revolvamur ad plurium exemplorum difficultatem, cui vitandæ regulas invenerunt.

Igitur statim puer flexiones nominum, aut verborum simul cum aliis grammaticæ rudimentis memoriæ mandaverit, ad scriptores est adducendus, eique, ut nobis olim discentibus mos erat, præbendus in primis Ludovici Vivis nitidissimus, atque utilissimus exercitationum libellus, e quibus domestica & familiaria primum hauriantur, atque quotidiana vocabula dicendique genera illa, quæ in usu vitæ frequentius occurrunt: ita enim pueri uotis in rebus materieque sua intelligendi facilitatem invenient, & simul cum delectatione utilitatem. Quid enim inhumanius, quam ingenia puerorum expertia prorsus rerum humanarum, ignaraque omnino civilis vitæ irretire negotiis publicis aut Græcorum, aut Romanorum, in quibus veteres versantur auctores, & ad obscuritatem linguæ addere obscuritatem factorum, quorum in vita nondum animo acceperunt exempla: qualis plerumque materies est epistolarum, & orationum Tullianarum, aliorumque librorum, qui pueris initio proponuntur: cum ante detinendi fuissent in humilioribus ac notioribus argumentis, atque a puerilibus exercitationibus traducendi statim essent ad Phædri fabulas, & ad Terentianas comœdias; neque materie obscuras, neque oratoria verborum circuitione molestas: cum sententias Comici contineant in medio positas, & orationem fundant sermoni familiari similem, nullo nempe severiori artificio inflatam, aut contortam; sed fluentem & liberam, atque simplicem, cujus candorem & proprietatem illi ætati facile adhærescentem, ubi adoleverint, nec opinantes oratione reddiderint, atque stilo. Plautum tamen ad ætatem rejicimus grandiorem, atque ad maturius judicium, ne aut impuritate rerum, aut insolentia verborum simplicitas puerilis imbuatur, utcumque iste non modo copia, sed & proprietate sermonis, & lepore vernaculo ceteris fortasse fluat abundius.

Scriptores alii præter Comicos vel antiquarum fabularum exemplis referciuntur, vel negotiis plerumque implicantur publicis, ut, qui sine fabularum, aut historiarum cognitione illos adierit, videatur sine face per tenebras aberraturus, vixque unquam percepturus rerum sensus, quibus ignoratis vis quoque latet atque notio vocabulorum. Ideo in Ovidii libris Metamorphoseon sunt exercendi, donec mentes factis illis impleantur: cumque iis conjungenda Justini lectio historiarum, ut una opera cognoscat breviter puer quidquid ficti, aut veri ferat antiquitas, usque ad tempora Romanorum: quorum res gestæ initio per compendium petendæ sunt a Lucio Floro, & Vellejo, & ab epitome præsertim Liviana hisce ambobus longe simpliciori atque candidori, utpote quæ res gestas exprimat propriis & convenientibus verbis, absque fuco & argutiis, quibus non satis Vellejus & Florus abstinuerunt: unde periculum fuerit, ne puerorum animi fallacibus illis & meretriciis orationis ornamentis a nervosa & virili scribendi consuetudine abducantur.

Ubi autem breviter Græcorum & Romanorum tempora percurrerint, ac summam quandam acceperint eorum, in quibus aliorum sive poetarum, sive oratorum, sive historicorum oratio frequentius vertitur, tum iis Princeps omnium ad perpetuam exercitationem stili tradendus est Cicero, explicatis ante brevioribus illius epistolis, orationibusque facilioribus, promtaque simul vel ex Plutarcho, vel ex recentiori scriptore illius vita: ut ex factis peculiaribus illorum temporum Tulliana scripta clarius patefiant. Eamque lectionem comitabitur Livius, Sallustius, Cornelius Nepos, & Cæsar, quos excipiet studium, & explicatio poetarum Virgilii potissimum, & Horatii, Ovidiique: etsi nescio an propter sermonis proprietatem præire debeat Catulli, Tibulli & Propertii lectio: quo enim isti humiliora tractarunt, eo minus coacti fuerunt voces a nativa significatione abstrahere ad sublimitatem novitatemque rerum. Atque ex his aliisque ætatis aureæ scriptoribus, quæ Augusti ævo concluditur, carpenda sunt atque proferenda pueris faciliora ex ordine, atque honestiora, ut singulorum auctorum ingenium stilusque degustetur: atque

que inter explicandum flectendæ sunt mentes puerorum ad observationem syntaxeos cujuscunque verbi, & agnitionem præceptorum, quæ commissa cum exemplis, & ad usum assidua stili exercitatione traducta, firmius inolescent animis, quam recitata memoriter.

Porro in traditione præceptorum id meo judicio peccatur in scholis maxime, quod, quæ ad Latinæ linguæ intelligentiam requiruntur latine præbentur, atque ita obscura per obscuriora panduntur. Etenim regulæ ad auctorum sensus referandos institutæ, ipsæmet indigent eadem clavi cujus usum a regulis petimus. Quid autem absurdius, quam petere lucem a tenebris, & linguæ intelligentiam quærere a præceptis eadem lingua nondum intellecta conscriptis? Cum naturalis rerum ordo postulet, ut ad obscura par aperta pergamus, ac vernaculis vocibus regula illa tradatur, cujus ad aliam linguam aperiendam est usus. Et præterea longe facilius hærent memoriæ clara, quam obscura præcepta. Nihil gravius enim, nihil ærumnosius, quam ediscere prorsus ignota. Quo novo supplicii genere afficitur ætas illa hominis maxime innoxia, nempe puerilis, quæ pœnas in ludo literario pendit ignorantiæ magistrorum.

Præter obscuritatem, non leve incommodum parit multitudo præceptorum, & exceptionum, quarum copia regulam aliquando adeo extenuat, ut inutile fuerit redegisse in regulam, quod tot exceptionibus erat exhauriendum; quod accidit, cum paucis ab exemplis regulæ concluduntur: tum enim ex exemplis contrariis, atque de regula exclusis oriuntur exceptiones. Unde quo sunt angustiora præcepta, eo magis & præcepta ipsa & exceptiones increbrescunt, perinde atque hydra secetur. Quamobrem eas utiliores putaverim regulas & commodiores, quæ minores numero quidem sint, complexu vero latiores, e quibus quam minimum carpat exceptio.

Igitur e tanto numero grammaticorum, is meo judicio studia Latinitatis ineuntibus maxime proderit, qui e Sanctiana ratione suas eruerit regulas. Siquidem grammaticorum natio partim vetustior est, partim recentior. Vetustior grammatica non tam rationibus, quam observationibus coaluit, a quibus artem traxere suam Despauterius, & ejus discipulus merito laudatissimus Emanuel Alvarus. Prudentiores vero ad naturalem rationem, duce philosophia, & ad simpliciora principia observationes revocavere suas, unde numerum regularum utilissime minuerunt: quorum princeps Julius Cæsar Scaliger, qui grammaticæ partes ad philosophorum examen traduxit, & Franciscus Sanctius; qui syntaxin potissimum ab usu adegit ad scientiam, eamque in multis dicendi generibus latentem per ellipsim expedivit: quorum e scriptis breves una & amplissimas composuere regulas Vossius & Scioppius. Verum quia rationibus, quibus agglutinantur Sanctiana præcepta, puerilis ætas est impar, utcunque brevissima illa sint, atque simplicissima, ideo commodior erit ad scholarum usum Vossii grammatica minor, quæ hodie in scholis Belgicis celebratur. Ea enim & a philosophorum ratione progreditur, & facilius flectitur ad captum puerorum; quorum si quis a scholis dimissus Latinitati studere velit impensius, ei labor est subeundus major, cumque veteribus nova conjungenda, & ad Scaligeri Sanctiique lectionem addendus etiam Alvarus, qui Despauterium ad aptiorem digessit usum.

Verum quoniam eloquentia rebus constat & verbis, quæ rebus pandendis sunt necessaria, ideo ubi pueri significationes ordinatasque compositiones verborum calluerint, adducendi continuo erunt ad fontes rerum, quos minime aperit vulgaris illa sterilisque rhetorica, verborum potius coloribus notandis, quam sententiarum radicibus proferendis idonea. Disputaturus etenim copiose aliqua de re atque eleganter, eam nosse opus habet e suis causis, & percurrere singulas partes illius: huic enim, si ad eam cognitionem diuturnum auctorum usum adjunxerit, verba ipsa de re ultro se offerent.

Hominum porro disputationes omnes, vel in certis scientiis artibusque versantur, qualis est Jurisprudentia, scientia rerum naturalium, Astronomia, & artes denique omnes, quæ aut mente, aut lingua, aut manu expediuntur; vel occupantur in moribus hominum, ac regimine civili, rebusque positis in communi cognitione atque usu, nempe virtutibus & vi-

& vitiis, atque affectionibus animorum, negotiisque privatis, aut publicis, quæ crebrius & facilius in consuetos hominum sermones incurrunt: ex quibus eorumque causis vetustiores Rhetores longe graviores atque utiliores, duce potissimum Aristotele, artem conflavere suam: quæ non tam in dipingendis imaginibus verborum construendisque membris orationis, & enthymematis elenchisque nectendis; quam in exponendis humanarum cupiditatum & actionum causis, distinguendisque virtutibus a vitiis laborabat. Quamvis autem aliæ artes atque scientiæ peculiares dignæ etiam cognitu sint homini eloquenti, deque omnibus oblata occasione disputaturo: tamen, cum vis ingenii humani nequeat universa sustinere, oratoris facultas potissimum redigitur ad mores hominum, & facta civilia, resque illas, in quibus hominum omnis fere vita traducitur. Etsi haud negaverim, influere multa ex varietate cognitionis in os dicentis, quæ orationem illius reddunt pleniorem, etiam si de re vulgari loquatur: ita ut in humilibus etiam & quotidianis disputationibus ingenium emineat sapientis.

Sed quia res affectionesque humanæ patere satis nequeunt e definitionibus Philosophorum, nisi accesserit usus hominum & lux commerciorum, ideo rhetorica illa veterum robustior & ad ætatem differenda maturiorem. Intereaque pueri, absoluta grammatica Latina, eodem servato docendi ordine, quem in ea præscripsimus, literis detinebuntur Græcis; quarum initia e Vossii accipient grammatica minori, additis exercitationibus grammaticis in præcipuos ejus linguæ scriptores, quas ad Clenardum attexuit Antesignanus. Eas continuo exercitationes excipiet Homeri lectio, qui omnium scriptorum instar erit: cum optimi quique ab eo profluxerint, vixque aliquod sit, aut bene cogitatum, aut bene dictum, cujus primordia non sparserit Homerus; a quo nata est non Poetarum lingua modo, sed & Oratorum, Philosophorum, atque Historicorum; qui omnes ab Homero sumsere lumina sententiarum, & dicendi colores atque formas; ut is unus eloquentiæ ac sapientiæ universæ commune sit elementum. Ei vero interpretando facilitatem adolescentibus attulerit summam clavis, quam vocant, Homerica: cujus vicem ad scriptores alios explicandos præstiterit Robertzonii Lexicon, sive Schrevelius auctior: quo utentes necesse non habebimus vestigare themata, sive capita verborum irregularium atque defectivorum, ut vocant: etenim ibi modos temporaque omnia notata; eaque suis inflexionibus descripta inveniemus; ita ut a declinationibus nominum, & conjugationibus regularium verborum statim vertere nos possimus ad jucundiorem exercitationem, nempe ad scriptorum interpretationem. Hoc enim lexico adhibendo de irregularibus verbis, atque defectivis, memoriæ nostræ tantum hærebit ab usu, quantum ad auctores suppetat intelligendos: siquidem hanc linguam scriptionis causa vel nullus addiscet, (*) vel, si hoc etiam conetur, facilius post auctorum intelligentiam linguæ anomalias assequetur.

Eodem tempore, quo Græcæ docentur literæ, erudiri etiam poterunt adolescentes communioribus Rhetoricæ præceptis, quæ scilicet non tam ad inveniendum prosunt, quod unice a Philosophia petendum, quam ad disponendam & ornandam orationem: qualia sunt ea, quæ in Rhetoricis ad Herennium continentur. Qui libri neglectis centonibus & ineptiis recentiorum, summa cum utilitate studiosis anteponentur.

A vulgari Rhetorica, & a studio linguarum consuevere pueri ad ratiocinandi ac disputandi artem, nempe ad Dialecticen, decedere, quæ perinde atque Rhetorica fuerit inanis, nisi materiam sibi vel ex communibus rebus, vel e scientiis aliis contrahat. Quantumcumque enim quis definitionis regulas calleat, nunquam tamen recte sine rei definiendæ cognitione definiet. Fac enim sit quis legatum definiturus, qui legatum tamen ignoret, neque discrimen inter legatum & hereditatem intelligat, certe utcunque dialecticam suam

(*) Quam dissimile hoc antiquis urbis studiis, quod Gravina quenquam futurum diffidit, qui Græca scriptionis caussa discere velit. Adeone linguæ alicujus studium profitebitur ingenium nobile, quam non, ut legendo, sic scribendo; imo fando quoque exprimere cupiat. Paulo post pro Cicerone, vel quisquis is est, ad Herennium, quandoquidem hi libri valde steriles sunt, commendarem Fabii *præcepta oratoria*.

suam excutiat, numquam neque fortuito, legatum delibationem hereditatis appellaverit. Contra vero ubi didicerit, hereditatem esse jus in universam successionem; legatum vero particulam ex bonis hereditariis testamento detrahendam, etsi nullam definiendi teneat regulam, tamen tam perspicue legati naturam nobis expediet, quam structor murarius parietis, aut faber lignarius mensæ: ita ut in suo quisque artificio, Dialectices omnino expers, tamen plus definiendo polleat, quam Porphyrius aliquis, aut Simplicius, aut Averroes, aut Philoponus, aut ipsemet Aristoteles, qui, cum ineruditorum opinione sit in Dialectica legislator & princeps, ac pro inventore illius habeatur ab ignaris antiquitatum; nescio quanta in rebus præsertim naturalibus & cœlestibus ex vero definierit cum omnia ex arte definire contenderit. Pergamus vero, & a Dialectica distinguendi regulas petamus: uter quæso heredum differentiam ostendet expeditius, Dialecticus ne, an Jurisconsultus, qui probe tenet, heredum alios esse suos & necessarios, ut filiusfamilias, alios necessarios tantum non suos, ut servus: alios neque suos, neque necessarios, ut extraneus? an Dialecticus, qui vix heredum nomen fando acceperit? nisi multum referre putemus, quod dialecticus qui jura nosset, hæc distinxisset longe subtilius, arteque sua tria illa membra imparia redegisset ad æqualia duo, eorumque alterum in minora totidem diremisset, nempe ita: *Heredum alii necessarii sunt, alii extranei; necessariorum vero alii sui, alii non sui.* Quæ divisio quamvis e summo artificio veniat, adolescentibus tamen longe majus negotium facessit, utpote quæ mentes in æquo insistentes, divisione alterius membri deorsum trudat, nempe in duos illos inferiores gradus, in quos divisit vir ille mirabilis heredes necessarios: cum ex alia pinguiori quidem, at utiliori tamen atque faciliori, tria illa feliciter eademque progressione mentis recta percurramus. Propterea contenti fuerunt jurisconsulti multa distinguere, ac definire crassius ne nimio artificio atque subtilitate ingenia discentium excruciarent. Quorsum enim ea in dividendo superstitio atque anxietas, si res quibus aperiendis distinguendi ars fuit inventa, per pinguiorem distinctionem erunt longe promptiores; distinctio vero subtilior tenebras potius multiplicatione partium inducit, iisque comminuendis res oculis subtrahit? Sed locos jam subeamus argumentorum, quos non Rhetores modo quæstus causa, sed & Cicero Senator Romanus & homo Consularis tanti fecit, ut librum de iis conscripserit ad Trebatium; credo, ut tempus in eis addiscendis positum lucraretur. Age itaque, num is, qui sciat donationem causa mortis referri ad ultimas voluntates, probare non poterit eam esse revocabilem, nisi a nugigerulis nostris didicerit, omnia, quæ conveniunt generi speciei etiam convenire; proptereaque revocabilem esse donationem causa mortis, quia species est ultimarum voluntatum, quod omne genus est revocabile? quasi non satis fuerit enunciatum, ex jure illud assumsisse, quo totum argumentum sine ulla ope dialecticæ concludatur. Tandem ut ad judicium de vero & falso veniamus, cujus eruendi facultatem sibi præ ceteris adrogant præstigiatores isti, per illas trutinas veritatis, quos modos argumentorum appellant. Nempe per monstra illa verborum perterrefaciendis pueris inventa, *barbara*, scilicet, *celarent*, *felapton*, *ferison*, & similia: si Titius moriens centum habebat in bonis, adita vero hereditate reperiatur minus, heresque legatis oneratus velit ea pro deminuta parte deminuere repugnantibus legatariis; nonne satis erit habere a scientia juris regulam illam, quæ tradit in definienda quarta spectandam esse patrimonii quantitatem, quæ superest tempore mortis, non tempore aditionis, ut facile judicetur legatariis idem præstandum, quod obtinuissent, si heres tempore mortis, confestim adiisset: an vero judicium hoc nullo modo proferetur, nisi contorqueatur arcus Dialecticorum, & argumentum conferatur in figuram illarum aliquam, quæ veluti picta tabella objiciat oculis hujus judicii veritatem, & homines de re contendentes trahat ad concertationem verborum? Quando igitur dialecticis regulis, neque ad inveniendam, neque ad secernendam veritatem opus habemus; num ideo hanc prorsus artem nobis tanto studio a veteribus com-

commendatam abjiciemus? minime id quidem. Etenim, utcunque spem frustretur nostram, haud tamen indigna est, cui partem aliquam otii nostri tribuamus, trium scilicet, aut quatuor mensium exercendo expediendoque ingenio, ut consuescamus introspicere, ac rem volvere quoquo versum per partes & genera: dummodo meminerimus hujusce artis studium non sua, sed aliarum doctrinarum causa suscipiendum esse: ne, dum instrumentum excolimus, more scholasticorum ipsum obliviscamur opus. Illud etiam nobis persuadeamus oportet, quæ faciliora sunt hujus artis, atque breviora, ea usus esse majoris, caveamusque, ne pueros ad fallendum & calumniandum, inque rebus perspicuis rixandum assuefaciamus, ut sæpe inter discipulos tenebrionum usuvenit: qui, dum inepte, ac summa cum patrimoniorum jactura garriunt in circis & crocitant, pro literariis exercitationibus exhibent populo deridenda spectacula, perinde ac si e plausu stultorum Ædilitatem, aut Præturam, aut spem Consulatus assequantur. Quamobrem prudentissime Plato non ante annum trigesimum, postquam longo usu per bonam educationem virtutes imbiberint homines, caute atque parce Dialectica præcipit imbuendos, ne acumine suo sibi blandientes exerceantur contra justitiam & veritatem. Etenim, ait, adolescentuli disputationes degustantes iis veluti per lusum in contrarias partes utuntur, invicem se redarguentes, ac tanquam catuli proximum quemque sibi distrahentes, ac sermone suo lacerantes; ideo non a senticeto labyrinthoque scholarum ars ista petenda, sed a candidiori aliquo cultoque scriptore, qui more veterum eam elegantibus verbis, ac Latinis potius, quam Gothicis, & Arabicis vocibus, quales nunc habemus, explicarit, ut ingenti cum laude fecit Groscius; qui sua in Dialectica & rerum delectum habuit & vocabulorum, quæ de Tullianis fontibus hausit una cum exemplis, ad singulas Dialecticæ regulas accommodatis.

Cum autem Dialectica emendandæ menti potissimum studere debeat, certe omnium hoc optime Geometria præstiterit, quæ mentes ordine certo a certis quoque ducit, simplicibusque principiis, unde obscure diluuntur, dissolutaque componuntur, & composita in suas dirimuntur partes, ut hac recta disserendi consuetudine mens assuescat semper insistere ipsius rebus, atque ita omnis cogitatio serielque omnis argumentorum progrediatur a veris, & mens exuat sibi sensim quod e vulgari judicio temere ac stulte conceperat, neque deinceps admittat, nisi quod ordine illo expensum fuerit & exploratum: unde hac una scientia veteres facile retexuntur errores novique præcaventur. Neque enim Geometria in sola quantitate vertitur, sed in rebus omnibus, quæ ordine geometrico pertractantur. Nam affectiones quantitatis minime Geometriæ subjiciuntur tanquam unicum illius opus, sed tanquam exempla clariora & simpliciora, in quibus Matheseos potestas magis perspicua cernitur, utpote quarum notio ab ipsa natura mentibus imprimitur. Ceterum undecunque ratiocinando ita progredimur, ut e notis ignota devolvamus, & a simplicioribus ad composita suis feramur gradibus, ac dividendo a compositis ad simplicia deveniamus, ibi nihilominus atque in quantitatis affectionibus, mentem ad Mathesim exercemus. Si qua enim patere homini veritas naturaliter potest, ea ex ipsamet mente humana educitur, si confusæ rerum notiones in ordinem ab administra veritatis Geometria tribuantur. Quidquid autem Geometriæ satis fuerit Professori divini humanique juris, ad quem potissimum instituendum ista meditamur, præbebit Euclides a Mercatore digestus. Cui studio recte attexetur Astronomia, quam breviter arripere licuerit a Gassendo, itemque Geographia, quæ facile ac celeriter addiscetur ab introductione Cluveriana, quam recens habuimus auctiorem.

Cum quis igitur per Dialecticam & Geometriam naturales animi facultates promorit atque direxerit, antequam doctrinas attingat alias, ad caput veritatis fontemque notionum omnium, nempe ad naturæ studium, se tantisper conferet, quoad generales rerum causas, & universitatis hujusce generationem ordinemque, ac motum, sive ortum interitumque rerum pro viribus mentis humanæ comprehenderit; ac si per singula non excurrerit, attamen prospexerit universa, mentemque illam deposuerit anilem, educatione mulierculárum, & consuetudine imperitorum somniis

niis atque ineptiis circumfuſam: ut vel hoc nomine ſapere incipiamus, quod aliquando delirare deſtiterimus, ignorantiamque noſtram perſenſerimus; ac, ſi non hauriamus lucem, ſaltem tenebras excludamus. Summus enim eſt humanæ ſapientiæ gradus imbecillitatem propriam & perpetuam ignorantiam ſibi conſcire contemplatione principiorum. At undenam creperam hanc & dubiam ûtcunque lucem vulgares tenebras diſſipantem eliciemus? Num, quod quatuor jam ſeculis deploranda temporis jactura, & inexpiabili Sophiſtarum ſcelere fruſtra tentatur e ſcholis Peripateticorum? Cujus familiæ primores præſertim Arabes non alio admirabilem alioqui vim ingenii ſui tetendiſſe videntur, quam ad alimentum vulgarium opinionum, ope atque auctoritate Philoſophiæ, facultatem omnem dialecticam convertentes in munimentum præ judiciorum, docentes poſteros errare ſubtilius, verbaque ſenſu vacua, & e barbariæ fœcibus educta pro rebus ipſis obtrudentes. Quid igitur ſperandum ſupereſt ab ea ſchola, quæ tam longo curſu ſeculorum æſtuantibus innumerabilium hominum ingeniis nihil novi adhuc extulerit, neque ignoti detexerit quidquam; ſed vana opinione ſapientiæ curioſitatem, & facultatem etiam omnem inveniendæ veritatis abſtulerit? Quem ſane morbum non alia ratione pellere licuerit, quam cognitione ignorantiæ, quæ de Socratis diſputationibus animadvertitur: ut, ſi ante ſapientiam nobis adrogantes in nugis, tanquam ſolidis in rebus, acquieſcebamus, ſtultitia dehinc patefacta pergamus ulterius, & extrema tentemus, Platonem invocantes ducem, (*) qui, dum notiones temere acceptas oppoſitis, atque undique contractis rationibus exagitat, mentem ex falſa opinione ſcientiæ ad agnitionem ignorantiæ translatam ad eas attollit cauſas, e quibus pax atque tranquillitas oritur animorum.

Hinc Socrates, qui omnibus fere Platonicis in libris doctor inducitur, omiſſis cauſis rerum ſingularium quarum cauſarum cognitione minus indigemus, ſtudium complexus divinæ humanæque naturæ, atque univerſitati rerum, extraxit inde artem vitæ beatæ, omniaque contraxit ad uſum hominis, atque ad regimen doctrinamque morum, ut juſtitiam, quæ civitatem ſervat incolumem & ſingulis civibus tranquillitatem parit, urbibus præficeret, atque in mentium humanarum arce locaret, ſepoſitis aliis rerum naturalium ſtudiis ad curioſitatem potius alendam conferentibus, quam ad pacem procreandam animorum. Veritatem autem Plato non e fallacibus humanorum ſenſuum experimentis, ſed ex æterna divinitatis notione in animis noſtris inſcripta feliciſſime repetiit, ut fauſto ſidere ductus ad Chriſtianæ religionis oras ratiocinando fuerit appulſus. Is enim ſolidis, & ineluctabilibus argumentis dicit unum eſſe Deum, qui cura providentiaque ſua ſumma ſimul & infima, maxima pariter & minima complectatur, quique non donis & muneribus ex vitiorum proventu proficiſcentibus, neque ſcelerum fructibus; verum cultu virtutis & innocentia teneatur, ac ſola morum emendatione placetur, atque ita Poetarum theologiam explicuit ex erroribus vulgi, a quo inde ſuperſtitio illa ſumma veterum trahebatur. Philoſophi enim fabularum interiorem ſenſum eruerunt, & ex earum velamentis expedierunt naturalem divinitatis notionem, Dei ſimplicitatem aſſerentes, eique affectiones detrahentes humanas: ita ut ſtudio divinæ veritatis offenſionem incurrerint ignavæ ac ſtolidæ multitudinis, quæ Deos expetebat plures, in factiones diſtractos, & contagionis humanæ participes, quos nullo juſtitiæ ſenſu tantum cæſis pecudibus demulceret, tanquam non Dei *ſint omnes feræ ſilvarum*. Cum igitur Deos ideo vulgus coleret, ut perpetuos

(*) Exemplo Cardinalis Beſſarionis & Marſilii Ficini, Platoni ſtudere unice videtur Noſter, eundemque Ariſtoteli vehementer præfert. Plato tamen inprimis in Politicis methodi laude cedit Ariſtoteli. Noſtri utrumque commendare ſolent; quotquot non delectantur calumniis veterum. Siſti enim iiſdem ajunt, quicquid fuerit ſapientiæ veteris paganæ, cui quæ admixta ſint ſcoria, ſecerni debeant. Ex ſententiis, quas recenſet Gravina, apparet, neminem Platone propius Chriſtianis acceſſiſſe, quare & veteres Eccleſiæ Patres tantopere ſcriptis ejus delectabantur. Lites inter Platonem & Ariſtotelem componere tentavit Gabriel Buratellus in *conciliatione præcipuarum controverſiarum Ariſtotelis & Platonis*, edit. Venetiis 1573.

petuos honorum, divitiarum, ac voluptatum largitores haberet: Philosophis, qui benevolentiam Dei, virtutum exercitatione, odioque vitiorum excitandam pręcipiebant, donaque impiorum indigna, & invisa Deo reputabant, multitudo vehementer irascebatur: quia, sublata superstitione amotisque venalibus Diis, facultatem sibi redimendorum criminum, & suarum cupiditatum administros ademtos arbitrabantur.

Plato autem, ut veram virtutum notionem superstitione avulsam animis redderet, hominem justissimum expressurus, amovit a justitia illius omnia lucra & præmia, quæ ab hominibus perspectæ virtuti aliquando tribuuntur, eidemque homini justo amorem ademit aliorum, ac famam etiam opinionemque justitiæ, ut, justissimus cum sit, injustissimus reputetur: ne per opinionem justitiæ commodi aliquid, aut honoris ab hominibus assequatur: neve ad ejus virtutis cultum ab aliquo emolumento vocetur: sed solius justitiæ suæ conscientia beatus: pro nihilo ducat aliorum de se opinionem, unde justitiæ causa in odium universorum adductus, graviterque ac diu calumniis injuriisque vexatus, tandem flagellis cæsus cruci suffigatur. Quam sane perfectissimam extremæ justitiæ formam, post homines natos, in sola Jesu Christi persona videmus exsculptam. Is enim, oratione atque opere justitiam redarguturus Pharisæorum, quæ tota versabatur extrorsum, neque sensibus animi, sed macie vultuque ac labiis & vestibus experimebatur, benefacta sua tegebat, preces & jejunia mirabilesque actus ab oculis aliorum auferebat. Hæc enim sæpe sublata plausu & admiratione hominum, ab amore supremæ justitiæ ad humanæ gloriæ studium traducuntur. Unde honores omnes & opes, propriique generis nobilitatem a sese abdicans oblata sibi regna repudiavit quo inter cetera significaret, justitiam in semetipsa summum habere præmium, ac propriam felicitatem in Deo locare; cujus felicitatis partem nullam neque amore suo tribuerint homines, neque odio eripuerint. Ac tandem qui unus fuit justissimus utpote justitia ipsa opinione tamen hominum injustissimus, susceptis in se omnium injustorum pœnis post longam & acerbissimam divini corporis lanienam, medius inter capitalium criminum reos, vitam in cruce profudit. Quo suum quoquæ justissimum hominem his verbis libr. 2. *de Republica* Plato producit: Γυμνωτέος δὴ πάντων πλὴν δικαιοσύνης, καὶ ποιητέος ἐναντίως διακείμενος τῷ προτέρῳ. μηδὲν γὰρ ἀδικῶν, δόξαν ἐχέτω τὴν μεγίστην ἀδικίας, ἵν' ᾖ βεβασανισμένος εἰς δικαιοσύνην. τῷ μὴ τέγγεσθαι ὑπὸ κακοδοξίας, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς γιγνομένων, ἀλλ' ἴτω ἀμετάστατος μέχρι θανάτου, δοκῶν μὲν εἶναι ἄδικος διὰ βίου.

Et paulo inferius:

Ὅτι οὕτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τὼ ὀφθαλμώ. τελευτῶν πάντα κακὰ παθὼν ἀνασχιν διλευθήσεται.

Cum igitur Plato ex Clementis etiam Alexandrini, & priscorum judicio Patrum adeo feliciter ad perfectam veramque justitiam ratiocinando collinearit; quis, obsecro, sua sine fraude neglexerit alimenta legis naturalis ab illius doctrina utiliter affluentia? & non rectius existimaverit, (quod & ille profitetur in Epinomide) admirabilem illam sapientiæ vim notitiamque rerum divinarum ab se scriptis traditam, commigrasse in Græciam a Syris, quos promiscue pro Hebræis accipiebant? itemque ab Egyptiis, quibus longa mora & commercia finitima Hebræorum non pauca, neque obscura sapientiæ divinæ oracula reliquerunt? Unde ad se Græci derivarunt non vulgarem illam & superstitiosam, sed sanctiorem, & retrusiorem Philosophorum Theologiam, & Philosophiam Poetarum arcanam, pro qua Socrates mortem oppetiit, multitudinem Deorum tollentem, divinæque naturæ simplicitatem a vulgi deliriis vindicantem, & beatitudinem in Deo ipso & interna justitiæ perfunctione condentem; cujus notionem Egyptiorum sapientes detersefrant ab Hebræis. Idem quoque Plato, haud secus quam Christiani, amorem sui ipsius fontem reputat malorum omnium, radicemque cupiditatum universarum, quibus humanus animus dehonestatur. Cum enim divinitatis luminibus ad immortalia feratur, dilectione sui ad caduca deprimitur, mergiturque corpori voluptatibus; quamobrem qui corporis nimio amore sui ipsius indul-

indulget, maxime detrahit menti, unde fons erumpit humanæ vitæ, quæ in cogitando ac percipiendo versatur: ita ut morbus animo conceptus, in affectiones, facultates, actionesque hominis penetret universas. Iterum Plato corporea natura priorem atque antiquiorem ostendit naturam esse animorum, ab eaque motus ducit initium, omnem præterea corruptionis causam illinc excludens, æternitatem asserit illius. Unde colligit, mentem primævam, & infinitam, quæ tempore infinito rebus creatis omnibus anteivit, immotam ipsam, omnia movisse, ac movere perpetuo: ut inde initium & progressus, generatio & interitus rerum devolvatur. Ex quibus non modo erroris convincuntur ii, qui naturam divinam funditus tollunt; sed eorum etiam, qui Deum quidem asserunt; verum a cura & gubernatione rerum ejiciunt. Ubi enim Plato docuit, mentem infinitam esse corpore antiquiorem, facile comprobat, facultates ac virtutes infinitæ mentis, quæ in providendo regendoque verversantur, præisse corporibus motum a Deo semel acceptum perpetuo trahentibus: ex quo motu a voluntate divina rebus impresso, varietas rerum, & status earum exoritur: unde seclusa divinitate, quæ lucem rebus & vitam continenter tribuit, cæca & mortua essent universa. Ostendit autem omnia corpora, & quæ a corpore procedunt, suimet interitus intra se causam continere; at animum solum, utpote imaginem divinitatis, qui vitam involuto sibi corpori tribuit, excludere a se omne mortis initium; ideoque solum animum, pereuntibus rebus creatis ceteris, æterno tempore permansurum. Verum Platonis cum religione nostra consensum non est nostrum explicare: cum id abunde, ac longe dignius præstetur a veteribus Patribus, ab illius doctrina venientibus: quam doctrinæ Christianæ præ ceteris interseruit Augustinus; adeo ut Platonem non tantum pro magistro Philosophorum, sed etiam pro discipulo videatur habuisse Prophetarum, quem sensum schola Christianorum usque ad Bernardum SS. Patrum ultimum præ se constantissime tulit. Unde non mirum, si scholastici nostrates, omnium Historiarum ignari, antiquitatem Ecclesiasticæ disciplinæ; non tempore, sed memoria metientes, & cognitione sua, non ultra quatuor proxima regni Aristotelici secula transeunte, haud erubescunt ignorare Platonem, ac magistri loco subjicere discipulum: qui non modo præceptoris, unde abstulit quidquid habet boni, & unde nunquam sine famæ suæ ac veritatis jactura discedit; sed & omnium ante se Philosophorum doctrinam per ambitionem & malevolentiam adeo interpolavit, ut, ubi propria luce carebat, posteris etiam inviderit alienam; rerumque causas, quasi per se non satis ignotas, obruerit obscuritate orationis: cujus artificio ita suos deludit interpretes & discipulos, ut, unde minora discuntur, inde majori sapientiæ opinione ridicule impleantur.

Ubi autem quis generales rerum causas, & initia etiam affectionum omnium humanarum attigerit; detexeritque rerum singularium & universarum inter se nexum ac vinculum, confestim accedet ad causas civilis regiminis progressusque societatis humanæ: ut perspectis moribus hominum, cognitisque rebus tum publicis, tum privatis, atque communibus, norit de illis utram velit in partem honeste disputare, atque ad voluntatem suam flectere animos hominum verbis & rationibus, de morali civilique Philosophia petitis: quæ merito locum apud saniores homines artis Rhetoricæ subierit. Quid est enim aliud Rhetorica, seclusis puerilibus illis verborum struendorum præceptis, nisi rivus erumpens e facultate civili, quam πολιτικὴν vocant, & ex scientia morum atque affectionum humanarum: quibus de cognitionibus suasionis & dissuasionis ratio, simul cum publici privatique regiminis arte colligitur. Ac morum sane affectionumque humanarum notitia profluit abunde ab Aristotelis Rhetorica, in quam ille contulit quidquid e Platonicis disputationibus, sive pronunciatis, sive scriptis arripuerat. Nam quæcunque rhetoricorum libris Aristoteles comprehendit, ea fere omnia sparsim tradita in Platonicis dialogis invenimus: ut non mirum, si hoc, quotquot Aristoteles reliquit, operum sit præstantissimum, simul cum libris Politicorum: in quibus nihil est inutile, aut falsum, nisi quod revocari nequeat ad Platonem. Nam libri moralium, ubi eadem

eadem quoque fere cum Rhetoricis argumenta tractantur, propter eorum subtilitatem, ad usum utilitatemque civilem ægrius perducuntur. Quippe qui non tam humanos mores & quotidiana negotia, quam sapientis vitam & beatitudinis causas contemplentur. Quas inter causas dum bona exteriora corporis includit, felicitatem sapientis, quam Stoici simul & Epicurei, utcunque de fine discrepantes, ad solius virtutis efficaciam referunt; Aristoteles vulgi assentator a potestate suspendit rerum fortuitarum.

Præstiterit igitur institutionem sapientis vitæ suscipere Platonicis e libris, quo superiorum omnium ætatum, atque gentium universarum, & veterum Theologorum, ac Poetarum sapientia confluxit: præsertim vero ex libris de Republica, & de Legibus, ubi uberiores affectionum, & rerum humanarum causæ panduntur, & cum privatæ, tum etiam publicæ felicitatis rationes ad solam honestatem retrahuntur. A qua honestate manare ostendit Plato subjectorum simul & Principis utilitatem pariter atque tranquillitatem: quam si Platonem, sive potius rectæ rationis vocem, audiamus, extinguuntur vitia, quæ animum, quo irrepsere, pavoribus complent, & anxiis curis, inter quas exagitatur quisquis alios imperio ipse abusus exagitat. Unde tyrannus longe sibi gravior est, quam civibus: cogitur enim timere singulos, dum terret universos: hauriendisque substantiis aliorum, libidinem auget suam, indeque ad majorem adducitur egestatem, quæ non ampliandis opibus tollitur, sed cupiditatibus extinguendis. Hinc longe semetipsum crudelius, quam subjectos populos excruciat. Ab unius enim hominis atroci dominatione pedibus patet effugium; vitiorum vero sævitiam nemo vitaverit, nisi effugiat semetipsum. Quam dum Plato miserrimam tyrannorum imaginem oculis nostris objicit, facile sententiam evertit, ac rationes refellit illorum, qui suis præceptis dominationem in sceleribus & fraudibus exstruunt, regnandique artem in piraticam & prædatoriam vertunt; ut a nullo melius, quam a Platone, Machiavellus, cum suorum decretorum æmulis Hobbesio, Spinosa, & Bodino prosternatur. Cujus Machiavelli atrox principis & immanis institutio, non modo non verax, nec utilis, sed neque ignota est, neque nova iis, qui Theognidis & veterum tragicorum aliorumque poetarum evolvere libros: quorum sententiam Plato Trasimacho Sophistæ attribuit in lib. *de Republica*, ut eam invictis rationibus e mentibus hominum exstirparet. Unde vulgares rerum civilium præceptores, & impietatis administri, qui sapere supra veteres opinantur purgamenta illorum, & reiculas antiquitatis opiniones, tanquam novum aliquod inventum, in Machiavello cum publicæ libertatis communisque tranquillitatis pernicie admirantur.

Cum his autem studiis, rhetoricorum, scilicet, Aristotelis, & civilis doctrinæ moralisque Philosophiæ, recte conjungentur Ciceronis opera de arte dicendi, ac libri præcipuæ de oratore, qui, ut libris Philosophorum acumine atque scientia cedant; longe tamen præstant usu rerum peritiaque forensi. Quæ oratori est adeo necessaria, ut, nisi, quod e libris aliorum accepit, cum rebus ipsis proprio experimento, suaque actione vitæ contulerit, oratione sua non veritatem reddere, sed scholam olere videatur. Quamobrem is eloquentia excelluerit maxime, cujus vita non solum inter præcepta mortuorum, sed inter viva exempla, in medio morum, & affectionum, atque casuum humanorum longo civilis exercitationis cursu traducatur. Ad quæ si lux accesserit præteriti temporis, & memoria rerum gestarum simul cum Poetarum ad nostram utilitatem confictis narrationibus, oratio dicentis omnibus verborum & sententiarum luminibus abundabit. Ipsæmet enim sententiæ colores offerent & ornamenta verborum, si proprietates eorum calleamus; neque difficile fuerit optime dicere, si recte cogitare didicerimus. Nec minoris fortasse facienda sunt veterum poetarum carmina, quam libri Philosophorum. Etenim antequam Philosophi scholas aperirent, & in publicas disputationes argumenta rerum educerent, sapientia omnis a suis inventoribus conjiciebatur in fabulas, carminibusque tradebatur. Solutam enim orationem diu post sapientiæ studium accepimus, neque antequam velamenta fabularum præceptis Philosophiæ detraherentur. Quamobrem præter Orpheum, Musæum, Homerum, theologosque

que ceteros, qui non solum numeris, verum etiam poetica inventione circumdedere sapientiam; illi etiam, qui artificium fabularum repudiarunt, veluti Pythagoras, Empedocles, Parmenides, Solon, scientiam alligavere metris, ut suavius deflueret in aures, & mellea carminum suavitate animos duceret. Quamvis vero postea metri vincula Philosophia egressa esset, & soluta etiam oratione discurreret; Poetæ tamen minime renunciarunt Philosophis docendi munus. Unde secluserant quidem Philosophi poesim: poesis vero nunquam a Philosophia discessit, nisi posterioribus temporibus, cum flos Græcæ ac Latinæ sapientiæ jam emarcesceret: quemadmodum & apud nos, qui, cum a Dante Aligherio philosophiam cum poesi conjunctam, & per Petrarcham ac Boccatium, aliosque sub eodem fœdere conservatam acceperimus, postea diremto conjugio illo, poesim philosophia, hoc est spiritu, & vita privavimus, contenti tantummodo aurium lenociniis. Ut enim aliquot veterum Græcorum & Latinorum poetarum reliquerint Philosophis investigationem naturæ, rationem tamen divinarum humanarumque rerum, Theologiam nempe, ac moralem scientiam, nullo pacto dimiserunt; neque satis habuerunt commovere animos, auresque personare strepitu verborum; sed reddendis per imaginem casibus humanis, describendisque in simulatis personis animis nostris, objecerunt oculis formam humanitatis, gravissimisque sententiis passim interjectis mentis curationem, & vitæ regimen ostenderunt: ut a nulla Philosophorum schola, quam ab Æschyli, Sophoclis, Euripidisque scena sapientiæ messis exsurgat uberior. Nemo etenim veterum Poesim attingebat, nisi cultus, & locupletatus a Philosophis; unde auferebat secum acumen & copiam sententiarum: quorum aliqui solo Philosophorum nomine contenti fuerunt, quamvis eminere potuissent in numero Poetarum. Talis Plato fuit: quas enim scripserat tragœdias, combussit, ne, ut suspicor, qui Philosophis fama & plausu antecellebat, alia in re cuiquam videretur inferior. Unde contemta metri lege, colores, fabulas, & spiritus Poetarum, quibus dictionem suam attollebat, ad Philosophiam traduxit: ut Poetico dicendi genere, quo forsan ab æmulo suo Euripide superabatur, ipse Philosophos antecelleret.

Ac fortasse longe graviora & retrusiora veteres Poetæ sub involucris fabularum, quam Philosophi suis disputationibus ad nos transmisere: isti enim quia ex propria plerumque, vel amicorum persona loquebantur, ne plebis offensionem susciperent, multa reticebant; cum illi ex heroum veterumque regum persona effuderint multa liberius, & sub earum larva multitudinis errores non raro redarguerint, ac tyrannos verbis carpserint alienis: ut posteris aliquanto solertioribus ad reipublicæ regimen longe uberiora fortasse, quam præcepta Philosophorum, e tragicorum & veterum Poetarum versibus expedienda supersint. Eandem ob causam Philosophi vetustiores, Anaxagoras, aliique multo solidiora de suis promsere latebris, quam recentiores, qui publicis in scholis, & in communi luce profitebantur.

Hactenus adolescentes ad sapienter cogitandum recteque dicendum instituimus: nunc, ut eæ facultates cadant in usum publicum, & in communem utilitatem, via pandenda est ad scientiam divini humanique juris, quo studia viri civilis omnia referuntur. Atque ut a jure civili exordiamur, omnis ejus cognitio pendet ab interpretum delectu, quorum pars eruditione sua enuclearunt leges; pars vero garrulitate, atque importuna subtilitate contriverunt. Quamobrem is nobis potissimum quæretur interpres, qui a legibus, quas explicandas proponit, minime aberret ad inanes & intempestivas quæstiones, neque argumentandi causa levem quamlibet & commentitiam legum repugnantiam aucupetur, ne ad ipsam earum difficultatem interpretationum molestiam adjungamus. Quæ nostratium vitia sedulo Græci caverunt interpretes Basilicorum, qui neque a legum vestigiis discedunt, neque vanis oppositionibus conantur tranquilla & perspicua conturbare. Hoc morbo maxime laboravit Accursius, qui levibus quibusque discriminibus inutiliter notandis, in tranquillo commovet sæpe tempestates. Is tamen unus est, qui inter suos arctius hæreat legibus: alii enim

ab

ab eo profecti procul solverunt a portu, & ab earum conspectu longius recesserunt. Sunt autem duæ interpretum classes, quæ verbis legum propius insistunt, vulgaris altera, in qua princeps Accursius; altera selectior, & eruditior in qua tempore quidem & inventionis laude primas ageret Alciatus; nisi postea omnium, quotquot fuerunt, aut fortasse futuri sunt, laudem Cujacius anteisset. Utriusque tamen classis principes oportet ad examen legum adhibere. Accursius enim cum socio Viviano mira facilitate facti speciem tyronibus exponunt, & viam doctioribus feliciter sternunt ad forum, quotidianis quæstionibus & rebus proponendis, atque tractandis: Cujacius vero abstrusiorem sententiam retegit legum, & e latebris juris antiqui mentem eruit Jurisconsultorum; ut receptiora quidem ab Accursianis; a Cujacianis tamen veriora promantur. Ideo neutri negligentur, quia illi usum, isti scientiam præstant, qua pro re nata, vel confirmatur usus, ubi cum ratione conveniat, vel, si deflexerit a ratione, corrigitur: nisi obstiterit ignorantia judicum, qui contra Justiniani præceptum, (*a*) imo & contra rectæ rationis normam, hoc præcipue tempore non legibus causas definiunt, sed exemplis, quas decisiones vocant; quarum inauspicata volumina Romanam jurisprudentiam in Romano solo ad perpetuum ætatis nostræ dedecus obruerunt. Cum autem tam eruditis ad antiquitatis interiorem notitiam, quam forensibus ad pleniorem jurisprudentiæ cognitionem utilissimum sit origines evolvere, ac fundamenta detegere Romani juris; neutris tamen ob obscuritatem & varietatem rerum, tot voluminibus dissipatarum, vacet ea de Cujacianis interpretibus efferre; tribus nos libris, quos de originibus scripsimus, eas complexi sumus, ut legentium oculis jurisprudentia selectior integre atque ordine suo subjiciatur. Nostrum enim consilium fuit, ut, qui Justinianeas institutiones primo ex Perezio, postea ex Vinnii notis, & commentariis probe calluerit, libris nostris adhibendis per feracissimam Digestorum silvam expeditius progrediatur. Accursiani vero, quorum primores Bartolus, Baldus, Jason, Castrensis, Alexander, etsi leges ipsas aliquando involvant potius, quam expediant, & Accursium sæpius, quam leges interpretentur; in tractandis tamen forensibus quæstionibus adeo pollent, ut iis ætate nostra simul cum Accursio & ipsismet legibus alto pulvere mersis, & ab ignorantia conculcatis justitia exsulet a foro, & causidicorum loquacitas, ac libido judicantium in alienis patrimoniis impune dominetur. Judices enim olim, si non ratio legum, Accursii tamen, ac Bartoli digna sane obsequio refrænabat auctoritas, atque ad justitiæ sensum, si non propria scientia, mens saltem revocabat aliena. Oportet enim, ut legibus quam plurima concludantur, & affectionibus hominum arbitrioque viventium quam minimum permittatur: ferinam enim naturam continet affectio; lex autem utpote ratio pura, affectionis est expers, continetque tantummodo divinum. Nunc vero, pulsis omnibus Jurisconsultorum familiis, sive Cujacianis, sive Accursianis, & Bartolinis, tantum librorum suorum venenis exsultant in foro rabularum duces, qui mortui, cum obstrepere desierint, tamen amentiæ suæ segetem nobis in eorum scriptis reliquerunt; quique, si Diis placet, ratiocinio se præstare gloriantur, ut suæ, ac discipulorum avaritiæ velificent, & propterea probro sibi ducunt aliorum auctoritati parere, Charondæ nimirum qui sint, & Platones, aut Lycurgi, & Solones ad dandas, & inveniendas, non ad accipiendas, & interpretandas leges accurrentes. Quorum stultitia, & aliorum ignavia evenit, ut, quidquid olim captis auspiciis, consultis Pontificibus, referente Consule, aut Tribuno, in conspectu populi Romani, vocatis comitiis, post suasiones ac dissuasiones oratorum, ac diuturnam & maturam civium deliberationem statuendum fuerat, nunc a somniculoso, aut madido aliquo fori operario, & vulturio togato, nempe a Ridolphinista quovis, qui non alium magistrum, præter scribam & tabellionem agnoscat, per summam temeritatem & impudentiam calami ductu decernatur. Jam enim ante saluberrimam privatarum scholarum prohibitionem exorti erant, qui Ridolphino, tanquam Justi-

(*a*) *L. nemo C. de sent. & interlocutor. Judicum.*

Justinianeo codice domi prælegendo, trimestri studio absolutam Jurisprudentiæ cognitionem juvenibus ore ferreo promittebant. Horum igitur duces non satis habent ignorare ipsi leges, & usum bonorum interpretum, nisi propriam inscitiam stilo suo pestilentissimo, & voluminibus immanissimis transmittant in posteros: qui lectione illa pudenda, & clientibus maxime deploranda procul auferuntur a puris luminibus juris, & a majorum veritate: quorum vice dedecora ista Jurisprudentiæ, ac fori piacula complectuntur, pari cum eis vesania furentes, & contra graviores Jurisconsultos audacissime blaterantes. Quamobrem legibus, & civili ratione simul cum Jurisconsultorum auctoritate dejectis, tam bona hominum, quam existimatio, & vita ignorantiæ, avaritiæque patent. Quam Jurisprudentiæ calamitatem, & Justitiæ ruinam, nisi, CLEMENS OPTIME, qui & nosti, & potes, & velle debes, quamprimum avertas, juventute saltem triennio in publicis scholis detinenda, & ipsorum Justinianeorum voluminum explicatione imperanda, restituendaque Accursianorum saltem, & Bartolinorum interpretum auctoritate, rejectis farciminibus tabularum; verendum erit, ne brevi a Jurisprudentia, quæ Pontificiam quoque Jurisdictionem texit atque munivit, & exteros majorum tuorum olim subjecit oraculis, conversis modo rebus, ad mores judiciorum Scythicos omnino transeamus. Neque vero debet Princeps præsertim sacer, & juris tam humani quam divini custos ac moderator, quidquam promovere magis, quam sacram & civilem Jurisprudentiam artemque justitiæ: qua neglecta, vel de die in diem extracta, ut quam creberrimas, & longissimas ad templa Divorum supplicationes habeamus, & orationem quantumcunque multiplicemus, a Deo, Isaia teste, (*a*) nunquam exaudiemur, quia, ut alius Prophetarum ait; *Justitiam ejus nesciamus*. Quis autem eam nesciens exercuerit? aut quomodo jus reddiderit aliis, qui prius ipse non accepit: aut quandonam accepisse potuerit imberbis adolescens, & imperitus, ac pene puer, qui ferulæ manum nuper subduxit? nunc autem, janthina indutus, e sella curuli sententiam proferens, neque discere dignatur amplius, neque ignorantiam suam alia novit arte, quam impudentia definiendi, & pronunciandi facilitate dissimulare.

Sed jam a jure civili decedamus ad sacrum, atque ab humanis legibus ad divinas ascendamus; nempe ad jus Pontificium, quod partim a divinis fluxit libris, partim a jure civili: cujus cum peritissimi essent Decretalium, quas vocant, conditores, quamplurimis regulis ac definitionibus e sanctiori Jurisprudentia susceptis jus Pontificium expleverunt, & semina sapientiæ cœlestis aluerunt honestate naturali, a Deo etiam in nostris insculpta mentibus, cujus apud Græcos Philosophi, apud Romanos vero Jurisconsulti vindices fuerunt atque cultores. Ac si quid liberius, aut severius a jure civili definitum Pontifices invenissent, coercuerunt juris divini auctoritate, aut mitigarunt, idem in nostrate jure civili præstantes, quod veteres Prætores temperando Decemvirali jure, atque supplendo consueverant. Hinc videat juventus foro vacatura, qualem gratiam habeat iis, qui se juris Pontificii Doctores, absque plenissima Jurisprudentiæ cognitione ac rerum forensium usu, profitentur. Qui si meminerint quales, quantique Jurisconsulti fuerint Pontifices, a quibus epistolas Decretales, & jus omne Canonicum forense accepimus; minime in alienam possessionem irrumperent, nec forensium rerum, sed tantum sacrorum disciplinam susciperent explicandam, neque alios quærerent auditores, quam juvenes familiæ suæ sacris operaturos: ne forensem juris Pontificii partem contrectantes, utrumque simul, & sui ordinis legem & doctoris officium prodere cogerentur, fallentes pariter suos & alienos. His fortasse, ac juventuti, quæ auctoritate illorum ab idoneis Doctoribus abducitur, salubre fuerit audire Cujacium hæc de Canonum conditoribus referentem. Etenim de Innocentio III. (*b*) scribit *Cetera quoque fere omnia sumsit ex jure civili, & omnino quidquid præclarum est in hoc jure, ex jure civili*

(*a*) Isaias *cap.* 1. Baruch. *cap.* 4. *num.* 13.

(*b*) *ad cap.* 15. *de sent. & re judic.*

vili est, nec hujus interpres idoneus quisquam, nisi fuerit juris civilis peritissimus. Et de Gregorio IX. (*a*) *Duo hæc capita sunt Gregorii, auctoris hujus collectionis, qui ut in ea collectione aliquid de suo insereret e jure civili, ultro, non aditus a consultoribus ullis, aut litigatoribus, pleraque sumsit, & inseruit*. Et alibi de Innocentio (*b*) rursus. *Et Pontifex quidem in hoc capite ex jure civili, vel ex interpretibus juris civilis: fuit enim Innocentius, qui est ille Pontifex, juris peritissimus. Et totum quidquid scribit in hoc capitulo ultimo, satis prolixe est ex glossis iuris civilis, quarum pleræque factum est ut vim sumserint per Pontifices, qui ex eis Decretales confecerunt, & generales constitutiones*. Ac de Gregorio IX. iterum alibi, (*c*) *Plus petitur re, vel summa, loco, tempore, causa. Quod Gregorius IX. auctor hujus constitutionis sumsit ex Institutionibus Justiniani, & ex Paulli libr. 1. sententiarum. Et quidquid omnino est relatum in constitutione hujus tituli, ex jure civili est, ac proinde secundum jus civile interpretandum: ex quo quidem solo jure habent, quod petant Pontifices, exornandorum suorum Decretorum gratia*.

Omitto Beroum, Antonium Contium, Gentilem, aliosque haud absimilia de jure Pontificio tradentes. (*d*) Nam quos Cujacius, universi juris post hominum memoriam consultissimus, non absterret; quænam alia gravior cohibuerit auctoritas? nisi publica Principum, & magistratuum, & præcipue sacrorum Pontificum potestas: quæ non alio vertetur utilius, quam ad emendationem divinæ atque humanæ Jurisprudentiæ, itemque ad delectum idoneorum interpretum, submotis iis, qui juventuti Justitiæ lucem intercipiunt, scientiam profitentes alienam: qua in re verenda eis essent verba Christi dicentis: *Væ vobis jurisperitis, quia tulistis clavim scientiæ, ipsi non introistis; & eos, qui introibant, prohibuistis*.

Qua vero jus Pontificium e Sacræ Scripturæ, ac SS. Patrum locis, & veterum Conciliorum Decretis componitur; præferenda est huic studio fax etiam divinorum librorum, & Ecclesiasticæ Historiæ, quæ Canonum rationes pandat, ac nubes dispellat absurdarum opinionum; quibus hujus Juris recentiores interpretes, quos Casuistas appellant, paucis exceptis, in veteri Ecclesia plane hospites, rationem interpretandi ac definiendi de rebus ad mores pertinentibus magis a Porphyrianis & Averroistis, quam ab Apostolis & Evangelistis trahentes Christianas morum leges, non ad præcidendas, sed ad alendas ac propagandas rerum caducarum cupiditates, violenter perduxerunt: ita ut lex frugalitatis atque caritatis in quæstum atque impotentem dominationem importunissimis interpretationibus detorqueantur. Quibus profecto tenebris locus esset in Ecclesia nullus, si assidua Evangeliorum lectione, atque cognitione vetusti moris, & studio Conciliornm, ac sacræ historiæ peritia dialecticas captiones, versutiloquas Arabum scientias excluderemus; eorumque loco adolescentibus, brevi ad juris Pontificii studium accessuris, una cum Ecclesiastica Historia Romanum in manus traderemus Catechismum: unde solida & sincera Theologia longe melius & uberius, quam ex immensa Scholasticarum nugarum segete colligitur. Hinc nos in nostris Pontificii juris institutionibus, ubi res ferret, lumina sparsimus Apostolicæ disciplinæ, ac mores Ecclesiæ veteris, originesque rerum oblata occasione retulimus; ut nostrates adolescentes a magistris omnis cum sacræ, tum profanæ eruditionis expertibus, ad nos venientes, hoc utilissimo & gratissimo simul doctrinæ poculo exciperentur: quo hausto, ipsi per se ad pleniorem Conciliorum notitiam, & diuturniorem sacrorum librorum sanctorumque Parrum lectionem exardescerent.

Superest nunc supremus divinæ sapientiæ gradus, nempe Theologia: cujus tradendæ rationem nemo alibi, quam Romæ, invenerit meliorem; postquam eam Dominicanæ familiæ Patres depromere cœperunt e fonte suo, nempe de D. Thomæ libris: quorum prælectionem quotidianam proprio sumtu Casanæta Cardinalis beneficentissimus, & vel hoc tantum nomine

(*a*) *cap. penul & ult. eod.*
(*b*) *ad cap. 3. & ult. de lit. non cont.*
(*c*) *ad Cap. ult. de plus petit.*

(*d*) Contius *lib. 1. disput. Juris Civil. cap.* 3. Berous *ad rubricam de Consuet.*

optime de Ecclesia meritus, instituit: ut studiosos a garrulis, & perplexis vulgarium doctorum scriptis ad ipsum deduceret oraculum sapientiæ divinæ, doctoremque juventuti redderet eum, quem non modo communis hominum admiratio; sed suamet Christus voce fidum ac certum in Ecclesia præceptorem constituit omnis ævi. Cui studio qui recentiorum lumina Criticorum, & Hebraicæ, Græcæque linguæ usum, ac perpetuam divinorum Codicum, & SS. Patrum atque Conciliorum lectionem admiscuerit, quique simul præclari ordinis Jesuitarum præstantissimos, & antiquitatis assertores diligentissimos, Petavium, Sirmondum, Maldonatum crebro consuluerit; is & sententiarum veritatem per D. Thomam, & abstrusiorem omnium temporum eruditionem, germanumque sacrorum librorum sensum per cultos illos, atque graves divinarum rerum interpretes assequetur. Nec leve laboris compendium fecerit, si sententias sibi sumserit per Estium explicatas, qui selectiora veterum Patrum in suis commentariis, cum summa studiosorum utilitate congessit. Utinam eodem, quo Estius, animo, atque stilo ad aureum illud sententiarum opus interpretandum omnes accessissent, nec simplicitatem & candorem illius ex Apostolica integritate ac SS. Patrum gravitate natum suis nugis infuscassent! Cujusmodi vel temperandis, vel præcavendis ingeniis, nihil utilius, non meo quidem, quod nullius est ponderis, sed graviorum omnium judicio Theologorum existimatur, lectione locorum communium Melchioris Cani, quos lucifugi hi; ac vespertiliones nostri æterna, si possent, oblivione damnarent.

Quod autem ad scientias, artesque in universum omnes pertinet, cavendum diligenter, ne desidiosa facilitate, ac fallaci lenocinio recentiorum abstrahamur a commercio veterum, utcunque difficilium & obscurorum: quorum qui tempore, iidem & utilitate sapientiaque præcedunt. Unde tum recentiorum usus est optimus, quando ad interpretationem & cultum adhibentur veterum. Quæ utilitas non modo a criticis, sed & a Philosophis nostrorum temporum percipitur: quorum doctrina lux media est inter mentes nostras & veterum sapientiam. Veteres enim cum inveniendo, tum exprimendo naturam ipsam, & veritatem reddiderunt, sive per causas, ut Philosophi; sive per imitationem, ut Poetæ; sive per simplicem rerum gestarum narrationem, ut Historici; sive per contentiones, commotionesque animorum, ut Oratores; & in suo quisque artificio atque studio germanas rerum notas extulerunt.

Unde recedentes a veteribus, procul auferimur a vera sapientia: quoniam singuli veterum, qui vel inter Historicos, vel inter Poetas, inter Philosophos, vel inter Oratores excelluerunt, sive vera, sive ab se conficta describant, institutionem sapientis vitæ complectuntur. Igitur si Hebræos excipias a Deo, non ab hominibus eruditos, ex humanæ sapientiæ cultoribus, Græci uti antiquissimi, sic & sapientissimi, atque inter eos idem qui ætate, omni etiam sapientia, & eloquentia præstat Homerus, cujus Poetica imitatio nativam reddit rerum veritatem. Qui autem propius ad illius ætatem, iidem etiam ad similitudinem, & sapientiam accedunt, quales præter Hesiodum, Homeri æqualem, Æschylus cum primis est, Pindarus, Sophocles, Euripides.

Inter Latinos autem dicendi virtus floruit, quoad libros coluere, atque imitationi studuere Græcorum: postquam vero libertatem amiserunt, novum sub Imperatoribus genus eloquentiæ tentarunt, fractum nempe illud, exangue, ac fucatum: solique Jurisconsulti vetustam stili simplicitatem & integritatem, quam studio, & consuetudine legum adsciverant, retinuere simul cum amore libertatis, quem profitebantur, dum jussa Principum ad juris rationem & ad communem populi utilitatem interpretatione sua revocabant, ut decebat eos, quorum animus assiduo inter leges veteres, nempe inter mores antiquorum candidos & liberos versabatur. Nos vero Itali recentiores, quorum ingenia, & literas barbarorum irruptio, atque longa dominatio conculcaverat; postquam diu jacuissemus, ad veterem literarum gloriam erecti sumus ab altero prope Homero, Dante nimirum Aligherio, per quem divina Providentia remisit Italiæ pristinam doctrinæ atque eloquentiæ lucem e cineribus Græcorum, & Latinorum in vernacula divini poematis lingua felicissime renascentem, novosque Latinæ Græcæque dictio-

ctionis æmulos in posterum exsuscitantem, Perrarcham nimirum, & Boccatium, & quotquot postea summos Oratores, atque Poetas, cum Latinos, tum vernaculos aluit Laurentii Medicei & Leonis X. beneficentia, qua simul cum eis postea extincta, Italica dictio statim inhorruit, & in scholis nostris, quæ, antequam publica doctorum hominum alimenta cessissent in opulentiam ambitiosorum, a Politianis, Victoriis, Sigoniis, Robertellis, Manutiis, Muretis illuminabantur; nunc ineptiarum atque argutiarum seges adolevit, quibus adolescentium ingenia, longe deterius, quam Gothorum, & Vandalorum rusticitate corrumpuntur.

Hæc inter meditandum animis nostris occurrunt vitia, & remedia studiorum, quibus detegendis, judicioque tuo subjiciendis consultum juventuti voluimus. Erit vero tuum, CLEMENS OPTIME, providere deinceps, ne literulis tantum, & argutiis in scenam prodeuntibus, atque scholasticis cum ingenti Reipublicæ dedecore quotidie aures nostras lacerantibus, doctorumque hominum honores nefarie rapientibus, Itali a Transalpinis, ad quos primi nos olim literas attulimus, in exemplum insignis ignorantiæ producamur.

ORATIO

IN AUSPICATIONE STUDIORUM, DE SAPIENTIA UNIVERSA.

Animadverti sæpenumero [*] e tanta multitudine hominum, quanta in dies bonorum artium studia confluit, paucos quidem redire voti sui compotes: ceteros vero aut rudiores discedere, quam venerunt, aut quo magis ingenio aliquando & facundia pollent, eo abduci a veritate longius, & in doctrinarum judiciis turpius aberrare, propterea quod rerum & verborum non tam vim & defectum didicere, quam copiam; diuque subtiliter magis excogitando, quam solide: atque abunde potius, quam apposite differendo, neglecto veri falsique discrimine, non aliud nisi acute somniare, atque erudita deliria in medium proferre consueverunt: ut longe præstiterit, nullas omnino delibasse literas, quam tanto labore, & sumtu invenisse artem torquendi alios & irretiendi sui ipsius. Ego mehercule sanæ mentis rusticum præ conturbatis hujuscemodi studiorum ingeniis mecum colloquentem optarem. Prius enim hic acceperit vera, quam ab illis adducto notionum ordine false discussero. Undenam autem intemperies ista mentium, nisi quia plerique antea discunt, quam consuluerint quid, quo tempore, aut unde sit addiscendum? Quod plurimum refert ad cultum ingenii regimenque studiorum. Quam ob causam recte constitutum est a majoribus nostris, ut singularum scholarum exordia generalis oratio ad cursum studiorum dirigendum antecedat, quæ nunc ad literarum laudem, & ad cohortationem juventutis fere suscipitur, non tam utiliter, quam jucunde: siquidem literarum in omni genere laudem diuturni temporis auctoritas evulgavit, & juventutis animos ad labores Serenissimi Principis nostri erga literas effusa beneficentia cohortatur: ut studiosis non aliud ab oratione nostra sit appetendum, quam lux prævia, in ipso vestibulo doctrinarum explicationem singularum præcurrens, velut aurora diem: quæ cupidæ inventuti, antequam res cognoscat singulas, faciem recludat, & sortem pandat universarum, ut, quod in cursu studiorum a doctissimis præceptoribus per singulos articulos expressum habebunt, a nobis in ipso initio delineatum ac leviter adumbratum accipiant: Quamobrem ortum, & statum, inclinationemque doctrinarum, earumque instaurationem indicabimus, cumque usu veniet, duces & auctores magis idoneos efferemus, &, quæ obrepserint vitia, notabimus, ut norint juve-

(*) Hæc oratio reliquis cedit rerum delectu. Pandit enim Historia maximam partem fabulosam veteris Philosophiæ. Jure dixeris,

Pergula pictoris, verum nihil, omnia falsa.

Inspergit quædam convicia in Peripateticos, neque tamen ipsum jam Aristotelem, uti supra, petit, sed vulgus interpretum Scholasticorum, sive ut mavult, Arabum. Habeantur tamen alicujus pretii recensio Patrum, pag. 132. enumeratio eorum, qui literas instaurarunt, pag. 133. & distributio seculorum. Neapolitanus Philosophus, cujus mentio pag. 133. 134. ni fallor, est Bernardinus Telesius.

juvenes quid, quosve sequi e scriptoribus debeant, & quæ declinare. Quod rectius fortasse mihi proceder, si studiosos, mecum in altum per ætates regionesque remotissimas ad capita fontesque doctrinarum avectos, ad nostra usque tempora jucunda sane animorum peregrinatione reduxero, quid utile, ac noxium ubique sit, brevi hac navigatione, ubi se occasio dederit, ostensurus.

Humana sapientia, ipsismet Græcis ultro fatentibus, originem ducit a barbaris. Barbari vero eam ab Hebræis acceperunt, quibus per Abrahamum primo; deinde per Mosen interpretem tradita fuerat a Deo, Quod e commissis inter se summis vetustæ doctrinæ capitibus, & ex priscorum Græciæ sapientum peregrinationibus comprobatur, ut Hebraicam tamen veritatem fabulosa Græcorum Theologia intertextam deprehendamus. Et vero si testes antiquitatis magis idoneos consuluerimus, præsto in primis nobis erit Megasthenes, qui apud Eusebium, & Clementem Alexandrinum ait, omnia, quæ veteres Græci de natura scripserunt petita esse a Brachmanis apud Indos, quos & Judæos appellat, eaque omnia inveniri apud barbaros, atque in India quidem apud Brachmanos, in Syria vero apud Judæos, quorum gentium Philosophiam omnium ponit antiquissimam. Unde apud Numerium Pythagoricum non alius est Plato, nisi Græcus Moses, quia tam Plato, quam Pythagoras Græco sermone reddiderunt, quidquid ipsis a Brachmanis, Magis, Ægyptiis, & Judæis abstulerant. Nec Plato diffitetur multa cum sese, tum alios Græciæ sapientes, præcipue Solonem, a barbaris ad Græcos transtulisse, quæ post a Græcis reddita fuere meliora. Democritus vero, cujus fuit mirus ingenii & doctrinæ candor ac morum, octoginta annos procul a patria se Persas, Ægyptios, Indos, aliasque ragiones remotissimas doctrinarum causa pererrasse scribit, non sine multorum ante se Græcorum exemplo, qui discendi cupiditate non tam peregrinationes suscepere, quam exilia.

Quales autem apud Græcos Poetæ primum, postea Philosophi, & apud Romanos Pontifices & Jurisconsulti ducebantur: tales, longe antequam Græci ac Romani ad famam emergerent, apud Assyrios quidem, & Medos fuere Chaldæi, apud Persas Magi, apud Indos atque Æthiopes Gymnosophistæ, apud Ægyptios vero ipsorum Sacerdotes. Quorum sapientia populorum agnatitia erat, atque hereditaria, quia simul cum patrimonio a parentibus in liberos longa successione transmittebatur, eratque certis adscripta familiis, e quibus nunquam egrediebatur, ut artes atque scientiæ, non lucro, quo vitiantur omnia, sed avita caritate posteris traditæ, perpetuo manerent incorruptæ. Unde longius multo doctrinarum integritas perseveravit apud barbaros, quam apud Græcos, quorum in scholis recentioribus, fastu & jactantia redundantibus, doctrinæ ac literæ publice venum ibant.

Igitur Chaldæi, exorsi a naturalibus caussis, ad rerum futurarum prædictiones tendebant: motus enim astrorum & mutationes, cursumque rerum cœlestium per tria & quadringenta annorum millia usque ad Alexandri ætatem notata se habere, atque collecta gloriabantur, insigni errore ab opinione de mundi æternitate, quam sibi persuaserant, oblato. Chaldæi autem, teste Diodoro, fuerunt quædam ex Ægyptiorum sacerdotum familiis, quæ una simul cum Ægyptiis coloniis a Belo, Neptuni & Lybiæ filio, in Babylonem deductis, eodem commigravit, fuitque a Belo in perpetuo sacerdotio ibi locata, publicisque oneribus exemta, ut ejus posteri divinarum & naturalium rerum studiis, quam Orientales populi omnes Magiam vocabant, ex patrio instituto vacarent. Horum doctrinæ rivos ad Persas deduxit Magicæ apud eos disciplinæ princeps Zoroastres, sive Bactrianus is fuerit, sive Persa, cui scientiam Brachmanorum attexuit Histaspes Darii pater, qui simul cum illorum moribus atque sacris ritibus eam acceperat in amœnissimis Brachmanorum secessibus, ubi se diu discendi causa condiderat. A qua institutione Persicæ Magorum fluxere familiæ Religioni ac Philosophiæ perpetuo dicatæ. Horum doctrina, quæ Manichæorum errorem peperit, duo rerum principia ponebat, malorum unum, quem Arimanem, hoc est Ditem, sive ut ego interpretor, materiam tanquam tenebras: aliud bonorum, quem Oromasdem appellabant, hoc est Jovem: tanquam lucem: unde signis, & ima-

imaginibus Deorum pulsis, tantum solem & aquam, uti elementa rerum omnium, adorabant. Immortales esse animas, easque recepto corpore ad æternam vitam redituras asserebant.

Indorum vero sapientes, nempe Brachmanes, & Sarmanæ, quos Greci ab nuditate corporis Gymnosophistas appellarunt, sacris etiam præerant, & eidem exercitio vacabant, moribus nempe rudiorum componendis futurisque prædicendis, vitæ frugalitate tanta, eoque contemtu rerum humanarum, ut Alexandro simul cum orbis terrarum domitore exercitu conspecto, statim honoris loco terram pedibus pulsare cœperint, ac Macedoni rem insolitam admiranti significarint verbis, tantum quemvis, etsi omnia subegerit, possidere, quantum pedibus obtineret; itaque ambitionem Regis tanta animi magnitudine perculsi præter opinionem eluserunt. Horum secta penetravit ad Æthiopes, quos coloniam esse Indorum refert Jarchas Indus, & Nilus adolescens apud Philostratum.

Sed omnium doctrinam populorum Sacerdotes Ægyptii sibi vindicabant, asserebantque regioni suæ, quam non modo matrem & nutricem universarum artium atque scientiarum; verum animantium etiam atque ipsius humani generis parentem sibi persuaserant, ob aeris temperiem, & vim caloris, atque soli fœcunditatem, quod a Nilo pinguefactum non fruges modo sponte sua profert ad alimentum & vitam, sed e proprio sinu animantia fundit, quæ nullo de semine orta putabantur, quia magna sæpe murium copia, pectore tenus formata, ceteris membris adhuc solo hærentibus, e luto coalescere videbantur. Colligebant, etiam se primos esse mortalium ex eo, quod eorum regio artes & res ad vitam necessarias prima præbuisset. Sationem enim, & vinearum plantationem, & vini usum, & omnem cultum agrorum, ibidem inventa gloriabantur ab Iside, Græcis Cerere, quæ utilitatem, ac salubritatem herbarum ostenderat; cujus vir, ac frater simul Osiris, Græcis Bacchus, cum ingenti exercitu terrarum orbem, ad ultimos usque Indos, atque Æthiopes percurrens, præter uxoris inventa, Religionem etiam, & sacra Deorum, atque morborum curationem, omnibus mortalibus in ea expeditione patefecit: rerum interim Ægyptiarum, quarum ipse potiebatur, cura mandata Mercurio, qui Thebis regnavit αϑεὺϑ Athotes nuncupatus, quo administro in suis beneficiis inventisque proferendis Osiris utebatur. Mercurius autem, primus humani eloquii artifex, suam & Osiridis sapientiam consignavit literis, quarum fuit inventor. Unde γραμματεὺς appellatus, tanquam scriba Osiridis, atque in Deos Cabyros, hoc est magnos, relatus ab Ægyptiis; dictus quoque in Samothraces mysteriis Casmillus, unde Tuscis Camillus: quo nomine a priscis Romanorum appellabantur ministri sacerdotum. Porro præter literas & Grammaticam atque Rhetoricam artem, protulit & Mercurius Astronomiam & Geometriam, quam primi certe, atque præ ceteris excogitarunt atque coluerunt Ægyptii, propter summam ejus artis necessitatem in discernendis atque restituendis agrorum finibus inundatione Nili conturbatis. Invenit idem & literas, quas Hieroglyphicas vocant, sive symbolicas, quibus cum occultas causas & omnem rerum naturam condidisset, & in monstrosas figuras rerum elementa commutasset, Ægyptiæ peperit Religionis insaniam, traduxitque ignaram latentium sententiarum plebem ad eorum cultum animalium, ac specierum, quorum figuræ naturalium causarum arcana sapientibus reserabant. Hinc sapientia Ægyptiorum omnis in Religionem versa erat, rerumque naturalium cognitio, vafra & ancipiti eorum Theologia continebatur, quam sacerdotes una cum sacris in templorum adytis asservabant. Mercurium hunc longe antiquissimum, qui primus vocatur, excepit multo post tempore, nempe quinquagesimo a discessu Israelitarum anno, Mercurius secundus, qui prioris inventa, ab se fusius explicata meliusque digesta, simul cum sacrorum ritibus contulit in uberiores libros, quos Sacerdotes curæ suæ traditos longo ordine ac solemni ritu procedentes festis diebus circumferebant. Is etiam annum emendavit per dies ad Solis cursum numeratos, quinque intercalatis diebus, cum ante jam Ægyptii duodecim in menses annum tribuissent. Falso autem huic adscribitur liber ille sacris ex literis, & Platonis doctrina contextus, per Monachum fortasse aliquem otio nimis abundan-

dan-

dantem, fraude jam ab eruditissimis Criticorum detecta.

Hujus ex Mercurii libris, tanquam ex primo Sapientiæ fonte ad gentes omnes, & præcipue ad Græcos, bonæ artes & doctrinæ manarunt, postquam Phœnices assiduis navigationibus & mercimoniis maria patefecerunt, moribusque mutua populorum trajectione vicissim communicatis, cum rerum omnium, tum præcipue literarum aperuere commercia. Hinc prisca Græcorum Poesis, quæ prima Græcorum Theologia fuit, Ægyptiorum doctrina undique collucet, afroque ingenio atque arte pertexitur. Sicuti enim Ægyptiorum sapientia in Religionem tota concessit, ita & in Theologiam commigravit Græcorum omnis doctrina Poetarum, qui artem vitæ atque humanitatis in Ægypto acceptam redeuntes reddebant quisque civibus suis, quos versibus ad honestatem ac Religionem instituebant, ut mirum non sit, si tota Græcorum Religio processit a Poetis, quorum carminibus Ægyptii ritus & Historiæ in Mysteria fabularum conversæ, vulgique admiratione stupidaque credulitate consecratæ, pro divinis vocibus atque oraculis accipiebantur. Talia fuerunt Amphionis carmina, & Orphei, qui Ægyptium sepeliendi morem vertit in inferorum pœnas & campos Elysios, Osiridisque sacra & Isidis hymnis suis in Bacchi & Cereris mysteria commutavit, attulitque in Græciam ex Ægypto statuarum usum. Talia fuerunt & Musæi opera & Lini, & Melampidis, & Dædali, & Lycurgi Spartani, & Olenii Licii, qui Delios hymnos composuit, & Paphii Atheniensis, & Thamiridis, cum ipsis Musis arte musica contendentis, & Thesmesis Bacchi res gestas Phrygia Poesi narrantis, & Philamonis, & Epimenidis Cretensis, & Aristæi, & Daphnidis Thyresiæ vatis filiæ, quæ versibus oracula collegit, quorum haud paucos Homerus in sua fertur transtulisse Poemata. In his describendus Abolus, Centaurus, Isaris, Orimon, Eubulus Cyprius, Oricus Samius, Atheniensis Pronetida, & Oribantius Trezenius, itemque Melisander, qui Lapitharum, & Centaurorum pugnam cecinit, & primus Trojani belli scriptor Siagrus, & Dares Phrygius, & Helena Musæi Atheniensis filia, unde Poematis argumentum sumsisse Homerus traditur, & Phantasia, cujus Trojani belli librum, & Ulyssis narrationem in Memphitide depositum Homerus a Phanitide, scriba sacrorum, accepit, eorumque scribendo tenuit ordinem, &, ut Sibyllas taceam, Demodorus, Hesiodus, atque Homeri præceptor Phemius, & ipse tandem, qui omnes ante se Poetas obruit, Homerus, a quo longa peregrinatione omnis omnium gentium sapientia ex universo terrarum orbe contracta fuit, atque in Iliadem suam & Odysseam immortali artificio traducta.

Horum autem temporum sapientes ideo sententiam suam numeris & metro concludebant, ut, ea dicendi novitate supra vulgus in cœlum evecti, suis dictis divinam auctoritatem compararent. Unde non ante soluta oratio inter Græcos fuit instituta, quam sapientia eorum promtior esse cœpit, atque vulgatior. Hinc priscis temporibus arte musica omnium notitia scientiarum continebatur; qui enim carminibus doctrinam complecteretur, idem ad erudiendos agrestes animos melodiam adhibebat, ut vulgi aures harmonia demulsas alliceret; unde qui Musicam calleret, idem erat & Poeta, ceterasque scientias, & Theologiam præcipue profitebatur, cum Ægyptia doctrina res naturales divinis minime divelleret, imo & naturales causas in Deorum nomina commutaret. Igitur mentem universam, & primam, initiumque rerum & motionum omnium verterunt in Jovis idolum, ignem in Vulcanum, terram in Berecinthiam, sive matrem animantium, atque plantarum, & metallorum: cum ideo Græci adjectione syllabæ appellarunt Δημητήρα, humiditatem in Oceanum, quem ipsi dicebant esse Nilum, aerem in Minervam, rebusque minoribus in minores Deos commutatis, translatisque speciebus omnibus naturalibus in humanas figuras, Deorum infinitatem pepererunt, & laboriosum sane, atque operosum in eos vulgi cultum instituerunt, totaque natura rerum cum fœtibus, qualitatibusque suis in religiosas imagines commigravit.

Putabant enim Ægyptii unam rerum omnium, eamque immensam, atque infinitam esse naturam, species, ac formas uni-

universas e suamet infinitate, ingenio & perenni motu, assiduaque sui circumvolutione proferentem, atque in mentis identidem & corporis universitatem perpetua singulorum animorum & corporum productione sese explicantem, tantum sui reddentem, quantum cujusque rei creatæ facultas ex ea immensitate decerperet, qualitatesque illas emittentem, quas exprimere posset nostrorum perceptio sensuum, qui suo cujusque modo atque ambitu rem immensam infinitamque terminant, eamque certis figuris atque spatiis magno humanæ mentis errore circumscribunt. Quam doctrinam refert Homericus Ægyptiorum Proteus, qui varias ineundo formas e potestate sensuum elabitur, propterea quod numquam sensibus, aut per ea, quæ sensibus objiciuntur, hanc naturam assequimur, nisi exutis imaginibus, quod multiforme apparet ac varium, ad unum & simplex mentis potestate revocemur. Eandem sententiam Poetæ alii veteres, Græcique Philosophi fere omnes diversis dicendi generibus reddiderunt, iique magis explicite, qui Ægyptios proprius attigerunt, ut in cujusque sectæ principibus, quamvis ætate regionibusque distinctis, ejusdem tamen sapientiæ origo atque successio agnoscatur.

Ad hanc enim sententiam referuntur multa, quæ supersunt veterum traditione de Orphei Theologia; eodemque spectavit Linus, cum dixit, *omnia progigni ex uno, atque in unum resolvi*. Eodem flectit Anaxagoræ Homœomeria, sive dissimilium in idem, & ejusdem in dissimilia transitus atque mutatio. Eodem respicit illud Anaximandri omnibus qualitatibus expers infinitum. Illuc recidunt ex effatis multa Pythagoræ, ab ipso quidem arcanis notis obsignata, reclusa vero paullatim a discipulis, præsertim a Pythagoreorum studiosissimo Platone, qui appellari non dedignabitur præco Pythagoricæ atque Eleaticæ doctrinæ, quæ omnia ponebat esse unum, idemque infinitum, immobile, immutabile, sibi simile, ac se ipso plenum, perinde ac Pythagoras, cui μόνας, sive unum, fuit rerum omnium principium. Hinc mundi anima, sive infinita cogitatio infinitæ materiæ cognata, & animorum atque corporum post unius rei dissolutionem in aliam speciem immigratio, quæ omnia Pythagoras ex Ægypto, post assidua sacerdotum colloquia, secum adduxit in Magnam Græciam, ad cujus doctrinæ fontem Græcia cuncta & Italia diu convenit. Ad eandem etiam doctrinam tendebant Stoici, qui mundum ipsum esse Deum asserebant. Quid prima illa denique Aristotelis materia e Platone arrepta, jam Arabum & nostratium scholarum culpa ludibrio recentium Philosophorum objecta, quo pertinet nisi ad hunc Ægyptiorum Proteum, quem jure quis universæ Philosophiæ parentem appellaverit?

Sane si Aristotelem pudendis Arabum involucris exverimus, Pythagoricam in Peripateticorum schola doctrinam introspiciemus, & Aristotelicam primæ materiæ definitionem Timæo Locrensi, cujus adhuc de anima mundi liber extat, adjudicabimus. Neque Aristoteles ab ullo se in contemtum adductum queretur, nisi ab factione sua, quæ absurdis interpretationibus ei Arabum deliria non veretur adscribere. Sinenses vero, affines Indorum Egyptiam doctrinam colentium, dogma hoc jamdiu apud alios populos intermortuum numquam dimiserunt, ejusque sive auctorem, sive instauratorem Confucium divinis honoribus & religioso cultu ad nostram ætatem continuato in cœlum extulerunt, & adhuc, morem Ægyptiorum retinentes, naturales res atque causas in numina commutant, quæ Philosophi verbo tantum & imagine, plebs autem credula & fraudis ignara, sensu etiam atque animo veneratur.

Hujus doctrinæ absurdæ sane, atque monstrosæ, quæ Creatorem vertit in res creatas, fontem tamen inveniemus purissimum, Hebraicam nempe veritatem, etsi corruptam, atque conturbatam a mentibus vera Religione destitutis. Initio enim profana Theologia & sacra sane conveniunt: etenim etiam profana introrsum spectata Deum non ponit nisi unum, eumque causam rerum & eventorum omnium: progressu tamen discedunt, & consequentiis immane quantum inter se pugnant & discrepant. Unde autem labes hæc profanæ Theologiæ, unde discidium? nisi quod Hebræi, a Deo ipso supra morta-

lem conditionem creationis notitiam accipientes, & productionem ex nihilo addiscentes, res creatas a divinitate ipsa ejusque potentia, & opus ab auctore distinxerunt, & Deum pro causa, non pro fundo & materia rerum habuerunt: at profani Theologi, creationem ex nihilo neque agnoscentes, neque omnino tolerantes, coacti fuerunt ex ipso Deo tanquam ex earum vena, res creatas eruere, unde divinitatem ipsam speciebus distractam singulis in rerum universitatem transfuderunt. Hinc singulæ res divinitatis portiones evaserunt, quarum quæ magis excellerent, veluti Luna, Sol, Astra, Cœlum, aut homines, sive sapientes, sive strenui quasi plus Deum exprimerent, pro numinibus habebantur, quæ germana est & vera universæ superstitionis origo, quam D. Paullus ad Romanos his verbis indicavit: *quia, cum cognovissent Deum, non sicuti Deum glorificaverunt, & mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium: Commutaverunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & servierunt creaturæ potius quam Creatori.*

Verum, crescente in diem sapientium numero, mysteria Poetarum veluti cedentibus tenebris dilucescere cœperunt, rerumque naturalium scientiæ rescissis involucris fabularum commigraverunt in Philosophorum scholas, quarum princeps Thales, a quo Jonica, & Pythagoras, a quo modestiæ causa sapientis in Philosophi minime commutato, Philosophia instituta fuit Italica, quæ gravitate sententiarum, atque studiorum tristitia quadam, longe superavit Jonicam, causarum quidem olim naturalium curiosam; sed post a Socrate, adducta simul cum Dialectica doctrina de moribus, e silentio atque recessu meditationum ad fastum atque tumultum contentionum evocatam. Ut non mirum si postea Philosophia, quæ inveniendi simul, & judicandi, differendique artem tradebat, publice sub Rhetorices nomine imperavit in foro.

Etsi jam ante Poetæ, atque Oratores privatim a Philosophis instituebantur. Diu enim fuerunt iidem orationis præceptores & vitæ, qualem se Phœnix a Peleo Achilli datum prædicat apud Homerum:

> Τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
> Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων,

Pericles etiam, & forsan Sophocles consors studiorum illius, & Euripides ab Anaxagoræ disciplina fluxerunt. Æschylus, & Pindarus emicant undique Pythagoricæ Philosophiæ luminibus, Socratica schola non minor Philosophiæ, quam eloquentiæ fuit exercitatio, quæ, præter Platonem, Xenophontem, Phædrum, Agathonem, edidit Alcibiadem Atheniensis fori turbinem. Ipse tandem Atticæ princeps eloquentiæ Demosthenes, teste Cicerone, non modo Platonicæ doctrinæ studiosus fuit, sed ipsius Platonis auditor. Quamobrem cœpere Philosophi non modo scientiarum, sed etiam oratoriæ artis aperire scholas, quod post Isocratem æmulatione illius fecit Aristoteles, qui ut rerum & verborum copiam discipulis præberet, disputationes in utramque partem instituit: unde nullus Ciceronis judicio fuit antiquis temporibus eloquentiæ fons uberior, atque purior, quam Peripatetica schola, nostris jam temporibus [en rerum vicem] unica fœdioris barbariæ colluvies.

Parens igitur cum artium omnium, tum eloquentiæ præcipua Philosophia fuit: etenim, ut ait Plato, scientiæ omnes miro consensu concentuque conveniunt, & quodam societatis vinculo colligantur, &, initiis causisque Philosophia duce perspectis, rerum omnium cognitio mire consequitur, ut appareat eorum stultitia Rhetorum, qui, vel auditores ad vulgarem Philosophiam mittentes, eos juxta secum somniare compellunt, vel prorsus Philosophiam a Rhetorica divellentes, a sententiis verba, velut corpus a mente, sejungunt, quasi possit quis recte dicere, nisi recte cogitare ac sapere didicerit, aut queat ullus absque rerum notitia res explicare, moribusque humanis, & affectionum causis, atque motibus ignoratis, animos hominum pertractare dicendo.

Igitur quoad eloquentia hærebat Philosophiæ radicibus, & ad civilia negotia publicosque atque privatos usus, magisque ad utilitatem, quam ad voluptatem conferebatur, nullos externos atque adventitios colores arcessivit, ingenua pulchritudine atque candore contenta nativo: nulla enim argutiarum cura subit, cum aut

aut res familiaris vel sua, vel amicorum, aut caput, aut publica salus in discrimen venit, ipsaque ratio negotiorum, usuſque rerum civilium a ludicris ad seria hominem abducit, unde in orationibus argumenta potius, & sententiarum pondus, quam artis fucus, atque verborum ornatus elucescit.

Quæ sanitas orationis & nitor incorruptus omnium veterum fuit, non modo Græcorum usque ad Demetrium Phaleræum, qui primus aurium blanditias adamavit, sed priscorum quoque Romanorum; quos non modo civilia negotia, Reipublicæque assidua tractatio, sed acciti e Grecia Philosophi morum doctrinam & rerum causas edocebant. Quales inter ceteros egregii ætatis suæ Oratores fuerunt Cato, Lælius, Galba, Gracchus, Scævola, Lucius Crassus, M. Antonius, & Ciceronis ævo Servius Sulpicius, Cajus Cæsar, Cælius, Curio, Lucinius Calvus, & ne percurram singulos, Ciceronis æmulus Hortensius, atque ipse Romanæ libertatis custos, & eloquentiæ Latinæ parens, Græciæque ipsius admiratio simul & invidia, Marcus Tullius, cujus morte Respublica & eloquentia Romana simul occubuit. Oppressa enim jamdiu a Romanis Græcia, & paullo post a Triumviris Romana libertate, cum negotia non ratione publica, nec dicentis ingenio ducerentur, & procederent, sed unius auctoritate Principis absolverentur, eloquentia suo privata munere in declamatorum scholas e foro decessit: Philosophia vero, in ingeniosum adulationis condimentum ab ambitiosis Principibus advocata, e solitudine migravit in regiam: ortaque dominatione unius ad assentandum omnia convenerunt: ita ut eodem tempore garrire Philosophi cœperint, & oratores argutari, ac sicuti soluta & metris alligata oratio pares virtutes Græcæ ac Romanæ libertatis tempore induerant; ita & vitia quoque eadem utraque sub unius dominatione contraxit.

Dum tamen Philosophia veritatis amorem amittebat, & eloquentia nativum succum, & incorruptum nitorem cum fuco meretricio commutabat; e defluentibus harum viribus atque facultatibus crevit adolevitque Jurisprudentia, quæ de Philosophia priscam sententiarum utilitatem, & e prisca eloquentia vim atque temperantiam Orationis arripuit. Eaque dici potest propria & peculiaris Romanorum sapientia, & civilis atque operaria Philosophia, quæ vetustissimis temporibus e Pontificum collegio primum exoriens, & a Sempronio, Coruncano, Catone, Bruto, Quinto Mutio, Servio Sulpicio, Tuberone, Trebatio laudabiliter exculta, sola sub Principibus imperavit, studiisque refulsit doctissimorum ea ætate Jurisconsultorum, Scævolæ præcipue, Juliani, Papiniani, Ulpiani, Paulli, atque hisce similium; qui, Latinitate inclinata, germanum Latini eloquii candorem, & Attici stili pudicitiam in constuprata eorum temporum eloquentia custodierunt: ita ut una Jurisconsultorum schola, in ea corruptione doctrinarum & artium, solidioris Philosophiæ fuerit atque sanctioris eruditionis & purioris eloquentiæ confugium.

Verum, decrescente humana sapientia, manavit latius, affluxitque divina per Deum ipsum, dum inter mortales versaretur in salutem humani generis, ex Hebraicæ legis imaginibus evoluta. Quo de solo, Platonica doctrina irrigato atque subacto, veteris Ecclesiæ Patres Theologiam excitarunt. Si quidem CHRISTUS tumida eruditione modestæ simplicitati posthabita, dum ad rudem turbam oracula sua profunderet, sublimitatem sententiarum communi atque humili sermone deprimebat, paucisque dogmatibus expromtis, iisque privato nullius examini, sed fidei tantum ac pietati concreditis, operam suam & orationem ad mutuam caritatem animis imprimendam, divinumque amorem suscitandum contulit, ut homines ad caduca dilapsos, & ab auctore suo devios, ad immortalia revocaret. Quam institutionem Apostoli suis in concionibus imitantes, nec tam causas & rationes divinarum præceptionum, quam utilitatem usumque tradentes, CHRISTI doctrinam & præcepta patientiæ, non sublimitate ornatuque sermonis, sed vitæ sanctitate atque invicta injuriarum tolerantia suadebant: quorum exemplo prisca Christianorum institutio magis in piorum operum assiduitate vertebatur, quam in multitudine præceptorum, longaque dogmatum serie deflagrante caritate, ab hæreticorum curiositate atque temeritate parta: qui, dum Religionem argumentis Philoso-

sophorum lacesserunt, Patres priscos coegerunt Philosophiam, suscipienda religione jam dimissam, ad se revocare, ut profanas rationes, auctoritati divinæ minime obtemperantes, profano etiam acumine redarguerent; Ecclesiam vero compulerunt decreta sua singulis erroribus opponere: quibus decretis pro errorum numero multiplicatis & in artem digestis, longisque disputationibus expositis, condita fuit antiqua Ecclesiæ Theologia, e divinis luminibus Platonico acumine proseminata.

Quo plures enim erumperent adversarii, eo doctiores acrioresque vindices divina Providentia Ecclesiæ suæ mittebat, ut Christi divinitatem tuerentur, & vim gratiæ divinæ, quæ præcipue erant illa ætate capita dissensionum: ita ut per Sabellii, Samosateni, Manetis, Arii, Eutycheris, Nestorii, Pelagii aliorumque furorem acceperit Ecclesia Origenem, Basilium, Nazianzenum, Nissenum, Athanasium, Cyrillum, Epiphanium, Chrysostomum, Hilarium, Ambrosium, & Christianorum eruditissimum Hieronymum, atque, ut alios prætercam, Augustinum universæ divinæ sapientiæ promtuarium, cujus mens ipsa D. Paulli spirat in scriptis.

Atque hi quidem Ecclesiæ Patres ad Divum usque Bernardum, qui seculo duodecimo non sanctitate modo, sed literis & eloquentia claruit, & gloria rerum gestarum, ad explicationem divinæ doctrinæ, Platonicæ Philosophiæ ministerio utebatur, fusum & oratorium dicendi genus adhibentes, iis verborum flosculis, atque coloribus, quibus ætas illa in tanta latinitatis labe ducebatur.

Bernardus vero cœlo receptus omnem secum abstulit eloquentiam, remansitque nobis hiulca illa, & exanguis, atque aspera Dialecticorum dictio, paullo ante obrepens ex Arabum doctrina, contra quam ille sanctorum ante se Patrum auctoritatem appellans, ingenti spiritu, atque totis viribus connixus, totius antiquitatis testimonia convocaverat: dum Petrum Abailardum oppugnaret, & Gilbertum Porretanum, qui primi pervagatam illa ætate Arabum scholarum Philosophiam ad sacras literas traduxerunt: quique cum ob eam causam se atque suos novis erroribus, sive dicendi generibus veteri Ecclesiæ inauditis, implicuissent, ingentia perplexarum quæstionum volumina pepererunt. Unde tum Platonici doctores idem bellum contra scholasticos gerebant: quod ætate nostra scholastici adversus Platonicæ doctrinæ instauratores commoverunt. Ea ætate Petrus Lombardus, ut Christi Religionem e disputationibus, quibus pene mergebatur, erueret, celeberrimum illum edidit sententiarum codicem, in quem veterum Patrum decreta, & definitiones retulit, ut scholasticarum disputationum ambages, ea falce recideret, sacramque doctrinam ex eo tumultu ereptam quieti redderet atque candori suo. Cujus institutum viri sanctissimi, & in primis D. Thomas in suis commentariis religiose coluit: ceteri vero, at præcipue recentiores, ut jacta semel semina, quamvis opprimantur, tempore tamen usque pullulant, cum ad earum sententiarum studium, indolem, ac materiem afferrent inquietam, scholarum sentes ac spinas assidue ibi serentes, longe pluribus ac molestioribus quæstionum nexibus præclarum illud volumen circumdederunt, ut, quod scholasticis dissensionibus componendis editum fuerat, præter auctoris opinionem disputationum omnium caput & radix evaserit.

Eodem tempore post diuturnam oblivionem rediit in lucem Jus civile, atque a Gratiano jus Ecclesiasticum variis voluminibus dissipatum, breviori codice collectum fuit atque digestum, quod ejus ævi Pontifices ex intima Jurisprudentia prodeuntes aluerunt exemplis elementisque juris civilis. Verum quia tum eadem Arabum doctrina ubique serpebat, invasit etiam interpretes juris nostri, qui commentariis acutissimus ingentem quidem Jurisprudentiæ lucem excitarunt, at perplexis anxiisque distinctionibus importunaque sæpe subtilitate atque tritura scholastica, crucem posteritati reliquerunt. Omnis igitur eorum temporum scientia ex Arabum fæce, atque omnis eruditio e scholis Jurisconsultorum, turbatis utrisque fontibus, ducebatur.

Siquidem, ut omnia mutando ab origine sua prorsus aberrant, atque superstitiosis translationibus sæpe graviora dicta extenuantur, simpliciora vero in mysteria transeunt, Aristoteles ex Arabo in Latinum, Græci sermonis ignoratione, conversus,

versus, verbisque magis, quam sensibus redditus, oblitus prope sui, atque a se deficiens, monstra peperit sententiarum; Romana vero antiquitas sparsa in libris juris cum nullo judicio, nulloque discrimine temporum ab interpretibus, inquinate loquentibus, colligeretur: summa ætatum atque rerum perturbatione, somniis atque deliriis involvebatur: donec everso Græcorum imperio eorum eruditio simul cum Romana, quæ in Constantinopolitanis jurisprudentiæ scholis nunquam intermissis insederat, & germana mens Aristotelis, a Trepezuntio potissimum & Gaza Latine reddita, itemque Platonica Philosophia, Bessarionis auctoritate propagata, cum sapientissimis Græcorum commearunt in Italiam, ubi tum priscam Latinitatem suscitabat Pogius, Guarinus, Leonardus Aretinus, Philelphus: elegantiam vero sermonis, & artem atque delectum verborum, studiaque illa, quibus extincta jam nunc iterum in publicis Italiæ scholis Ciceroniana dictio refloruit, magna contentione revocabat Romanus homo, Romanique reparator fori Laurentius Valla, qui non solum fucatam e germana Latinitate, sed veros ab adulterinis veterum scriptis discrevit, crebrasque in omni genere veterum interpolatorum fraudes primus olfecit, primasque criticæ artis favillas excivit, quæ initio quidem versabatur in verbis, postea vero, ad res mira felicitate progrediens, literarum atque ætatum omnium imaginem reseravit, & ex ignoratis diu monumentis priscam sapientiam feliciter exclusit. Unde post Vallam exorsi ab origine discrimineque verborum Politianus, Parrhasius, Merula, Budæus, Agricola, veteris memoriæ instauratores, priscorumque operum, atque totius ævi judices, vindicesque pepererunt; quales, præter Cujacium Gallum, & Italos alios, in antiquitate Romana fuere præ ceteris Panvinius, Sigonius, Manutius, Lipsius, in Hebraica & Phœnicia Bochartus, Boxhornius, in Græca Salmasius, Casaubonus, Henricus Stephanus, in Ecclesiastica e nostratibus in primis Petavius, Sirmondus, in vetustate universa lux temporum omnium, & perennis veterum vita Josephus Scaliger. E quorum operibus ingens illa librorum sacram & profanam historiam emendantium copia ætate nostra proseminatur, inveterata jamdiu corrigendi libertate, quæ, ob optimis quidem orta initiis, nunc, proh nefas! ad eam processit audaciam, ut ne sacrorum quidem librorum auctoritati pepercerit. Itaque ars critica, quæ discrimen erat veritatis & temporum, atque falsæ errorum, nunc seditionum literariarum fomes, ac turbo ingeniorum evasit.

At Philosophia, ex Aristotelica servitute manumissa, scientiam initio per Telesium potissimum, & Patricium Ficinum in Platone aliisque Græcis Philosophis venabatur: jam pridem vero a Bacone, Gassendo, Galilæo, Cartesio ex humanæ mentis angustiis ad rerum universitatem traducta, causarum veritatem hausit ex ipsa natura.

Hoc autem omne doctrinarum fatum atque vicissitudo, sumto initio a doctrina Græcorum, per quos scientias accepimus, in septem tribui, conferrique potest ætates, quas memoriæ, atque ordinis causa appellationibus notabimus ea ex doctrina ductis, quæ sua tempestate dominabatur. Itaque ab Orpheo ad Pythagoram seculum perducimus Poeticum: a Pythagora usque ad Alexandrum, Philosophicum: ab Alexandro ad Augustum, Oratorium: ab Augusto usque ad Constantinum, seculum Juridicum: a Constantino ad D. Bernardum, Theologicum: a D. Bernardo ad Leonem X. Scholasticum: a Leone X. ad nostra usque tempora seculum Physicum simul & Criticum: ut intelligamus, naturam una & antiquitatem ætate hac nostra patere.

Siquidem per Physicam, initio quidem in Italia renascentem, nunc autem calamitate nostra, quos adhuc scholasticorum servitus premit, & exterarum nationum felicitate in transalpinis regionibus triumphantem, ac mortalium beneficio nova in dies inventa proferentem, germanas rerum causas eruimus, & in cœlum non cogitatione modo, sed etiam sensibus ascendimus, ita ut motus astrorum atque magnitudinem, divinæque Providentiæ ordinem, quantum homini licet, proxime contemplemur. Per Physicam nos mentem nostram irretitam ignorantia retexuimus, & corpus a periculis liberavimus: cognitis enim veris ægritudinum causis, tumultus animi facile sedamus: veneficas autem a corpore manus arcemus, detectis Arabæ medicinæ maleficiis per Neapolitanum Philosophum eximium, qui primus docuit,

Medi-

Medicorum esse optimum, qui minus utitur arte sua. Itaque ignorantia, quantumvis domina rerum humanarum, nunquam tamen majores, quam hoc seculo, pœnas dedit, cum non modo jucunda verarum causarum cognitione, divinæque providentiæ sublimi contemplatione privetur, sed tortoribus animorum & corporum miserrime subjiciatur.

Ars vero critica, rudis apud veteres præ nostra & imbecillis, jam sublato barbariæ velo, germanaque veterum codicum lectione restituta, omnium ætatum doctrinas & artes protraxit ad nostrorum temporum lucem. Hæc etenim nobis Poetarum sapientiam, & veras Philosophorum sententias recta explicatione verborum patefecit: hæc veteris Ecclesiæ disciplinam retulit: hæc Patrum Theologiam: hæc denique simul cum Romanis moribus Romanam Jurisprudentiam reparavit.

Quæ cum apud exteros floreret, Romæ tamen, in ipsius nempe sinu matris, turpiter languescebat, publicamque lucem vitabunda e privatarum scholarum latebris, non juris doctrinam, sed pestem judiciorum in forum evomebat, iis ad lites tractandas emissis, qui vix semestre studiorum spatium emensi, toto foro volitantes, jus civile nostrum, heu qua fronte! apud doctissimos magistratus & judices profitebantur. Verum sapientiæ universæ cum humanæ, tum divinæ instaurator Innocentius XII. hanc maximam tribunalium & judiciorum labem simul cum ceteris corruptæ disciplinæ vitiis eluit: ut non modo magnificis ædibus, sed, quod pluris refert, sanctiori ac meliori doctrina Justitiæ perpetuam sedem extrueret, emendata per studiorum rectam institutionem radice ipsa Justitiæ, ipsoque boni & æqui fonte purgato. Quod consilium, divinitus a Sanctissimo Pontifiee susceptum, Eminentissimi Quæstoris Joannis Baptistæ Spinulæ Cardinalis sapientia, effusaque beneficentia, summis infimisque plaudentibus, inopinato explicavit. Dixi.

Habita Romæ XIV. Kal. Novemb. MDCC.

ORATIO
PRO LEGIBUS ARACADUM

VErerer profecto, Arcades, (*) ne vestram omnium offensionem incurrerem, si legum suadendarum causa me apud vos orationem hanc habere profiterer. Quid enim his legibus complexi sumus, quod vos non antea imbiberitis animo, & arripueritis usu, ac morum candore atque simplicitate præstiteritis? Sane leges nos laturi non sumus imperitæ atque incertæ multitudini, cujus ad mores emendandos oportuerit rogationes nostras imbuere acerbitate atque tristitia, quam corrupti vitiis homines perhorrescerent. Nec vos legem aliquam jussuri estis, in qua privati commodi ac alienæ dominationis ulla suspicio lateat.

Vexet hæc animi sollicitudo eos, qui media in urbe aut imperiosæ ambitionis aura tolluntur, aut homines avaritia flagrantes, mutuisque odiis diffidentes legum severitate compescere conantur. Quod cum impetratu difficillimum sit, blanditiis verborum, & orationis calliditate, artificioque dicendi reluctantes animos ad leges leniter flectunt. Nos vero, Arcades, a conditione illorum longe mehercule absumus: quippe qui sex ab hinc annis, antequam conveniremus in agros, & pastoritium vitæ genus amplecteremur, excessuri urbe, superbos & factiosos mores, avarumque ingenium simul cum urbanis pompis exuimus: neque huc aliud adduximus, præter cultum literarum, & innocuum laudis amorem; cui alia conjunximus animi bona, quæ mersa jam civilis vitæ fluctibus, pleno atque optimo jure hisce in agris recuperavimus. Unde postquam

(*) Quantopere Itali societatibus literariis delectentur, in vulgus notum est. Inter has Romæ Arcades, institutum Academiæ Abbreviatorum, quam Platina, Pomponius Lætus, Jacobus Pontanus, & Jacobus Sanazarius nobilitaverant postliminio reduxisse videntur. Abbreviatorum enim sodalitium sustulit Paullus II. Pontifex, osor literarum, & qui hortari Romæ parentes solebat, ne quid discere liberos suos finerent, quam legere & scribere. *Ferrarii prolusio IX. p.* 110. Pertinebat autem Academia Arcadum ad cultum liberalium studiorum veteris Romæ & Græciæ, cum eadem studia in lingua vernacula Romæ commendata essent Academiæ Humoristarum. Inter Arcades nobilis quoque Antonius Malgonellus, cujus orationes & Epistolæ Romæ prodierunt 1697. in 12 mo. sed qui argutiis Plinianis justo nimis delectatur.

quam ad ſimplicitatem naturæ, a qua pene deſciveramus, tanquam ab exilio redivimus; cupiditates, quæ faces animorum ſunt, tandem ſubſiderunt, indeque in unum eundemque ſenſum coaluimus, ut, cum plures ſimus, una tamen mente univerſi ducamur, & innocentiam atque ſimplicitatem ſinguli meditemur. Hinc in animis cunctorum concordia viget & ſtudium æqualitatis, quod in ſingulorum pectoribus diu incluſum hiſce prodendis legibus aperitur. Siquidem jus omnes noſtrum, & voluntates in commune contulimus, & univerſi cætus arbitrio rei noſtræ communis adminiſtrationem & regimen permiſimus, ut in publico juſſu vim quiſque propriam, juriſque ſui portionem recognoſcat. Et quoniam voluntas communis per ſingulos explicari minime poteſt, neque ſingulis negotiis omni tempore intereſſe univerſi queunt, ideo iis expediendis Cuſtodem ſingulis Olympiad. creamus, eique deliberandi, conſultandique cauſa XII. collegas adjungimus: quorum concilium, quia ex cuſtode atque collegis conſtituitur, collegium appellamus, ut per cuſtodes & duodecimviros a cuſtode legitime coactos res communis adminiſtretur. Verum ne ſingulorum auctoritas, & jura cunctorum diu in certis hominibus hæreant, inita ratio eſt, qua facultas paucis tributa redeat ad ſingulos, geſtaque ac decreta collegii ad univerſi cœtus judicium revocentnr. Ideo quæ a cuſtode atque duodecimviris acta fuerint, non aliter rata perperuaque habentur, quam poſtquam juſſa ſcitaque ſunt ab univerſo cœtu, qui relationum audiendarum cauſa bis ſaltem hyeme convocatur. Ita quod quiſque tribuit alteri juris ſui, certo tempore repetit, ac paucorum adminiſtratio ad judicium revolvitur univerſorum, ut nihil Arcadico nomine prodeat, quod non jus & voluntatem omnium præ ſe ferat. Ac ne oppreſſa jam ambitio in animis noſtris aliquando revireſcat, omnia ſunt e cœtu noſtro gradus ac dignitatis ſublata diſcrimina, proinde ac decet homines, qui depoſita civili perſona, paſtoritiam induerunt. Et quoniam eos, qui vitam innocenter inſtituunt, ipſa tuetur per ſe probitas, & ſatis muniti ſunt adverſus injuriam, quibus res anguſta ſufficit, & proprio labore parabilis, neque appetunt aliena, ideo hiſce legibus interdictum nobis eſt potentiorum patrocinio, quod in imperium ſæpe convertitur. Ut autem animorum concordia perpetuo maneat, omnis a cœtu noſtro verborum contentio & dictorum aſperitas procul arcetur, ac ne jurgia ex anguſtia finium oriantur, numerus paſtorum ad prædiorum rationem & numerum deſcribitur, ut ſua ſingulis paſtoribus prædia ſuppetant. Illud vero præ cæteris in veſtris inſtitutis laudandum, Arcades, quod poſt has leges latas omnis præcluditur aditus novis, ne legum tandem infinitas abſurdam illam juris ambiguitatem adducat, qua in urbibus miſerrime conflictatur. Crebræ autem leges indicia ſunt increbreſcentium vitiorum, quibus opprimendis prudentes novam novis legibus rationem pro tempore ac moribus comminiſcuntur. Veſtrum vero jus, Arcades, patens eſt & ſimplex, quale decet eos, quorum tales & aperti ſunt mores, qui, abſterſa urbanæ ambitionis labe ſponte ſua feruntur ad naturæ normam, cui redditi jam ſumus, undeque hauſimus atque ſuſcepimus, quas vobis leges Latine conſcripſimus, quæque veſtris in animis diuturna innocentiæ conſuetudine inhæſerunt. Nihil enim hic alienum, nihil extrinſecus arceſſitum: ſed quidquid eſt, totum introrſnm latebat, & ex nobis ipſis petitum eſt, ejuſque ſenſus e veteribus veſtris commentariis fuit evocatus. Atque hoc forſan ex hodiernis comitiis adſequemur, quod, expoſitis publice noſtris legibus, facies quodammodo ac adſpectus patebit ipſe virtutis, occurretque oculis adumbrata hiſce in tabulis vitæ tranquillitas, ut, qui opibus & honoribus intumeſcunt, ſenſuri poſt hac ſint, quanto præſtet opulentiæ contemptus ipſius, quamque ſibi rectius conſulant, qui literarum laudem, cujus cauſa hoc vitæ genus inſtituimus, imbecillis & caducis fortunæ bonis anteponant. Qui enim opibus & ambitione certant, ſæpe merguntur fluctibus, antequam longe portum adſpexerint; ac ſi poſt diuturnam jactationem emerſerint, aucti dignitatibus, cupiditate ſimul augentur, & ſpe majori attolluntur, metuque inſidiarum & æmulorum excruciantur, ita ut ſimul cum impetrata dignitate perpetuam ſibi ſollicitudinem comparent homines præpoſteri, qui, ut ſplendorem & commodum vitæ conſequantur, vitam ipſam indigne

gne projiciunt, quique non minori pretio emunt honores, quam jacturam sui ipsius. At fuerit tandem in adipiscendis honoribus magna illa quidem, sed majori certe molestia comparata voluptas, an non ea sensim, ut humana omnia, vel ipsa dignitatis consuetudine atque usu diluitur, vel prorsus extinguitur, æquato, imo sæpe prælato, qui dudum erat inferior? ut pristinam lætitiam novi livoris morsus, & exorta recens indignatio repente conturbet. Quanto vos igitur, Arcades, sapientius, qui ne injuriis & insidiis pateretis; nullum vobis in urbibus a fortuna præmium exoptastis, sed ruri degentes, ex innocentia morum, & Musarum cultu, & ex æternitate literarum per vosmetipsos capiundam voluptatem existimastis, eumque honorem ex vobis nomini vestro petiistis, quem nec addicere ulli, neque adjudicare fortunæ vel hominum possit auctoritas? Dignitatem enim, a fortuna vel potentiorum voluptate delapsam, docti & probi sæpe communem habent cum imperitis & flagitiosis, ingenio vero parram nonnisi cum Deo optimo maximo. Hoc vestrum consilium, Arcades, quicunque his legibus intellexerint, desinent tandem illi contemnere præ urbanis studiis pastoritiam vitam, quique dudum ob divitias & magnificentiam se beatos putabant, invidebunt post hac vobis animos urbana regum opulentia longe majores. Haud etenim vestram perstringit aciem fastus & tumor, quibus vita civilis inflatur, neque vos capit in speciem adornata virtus, qua secretis animi malis caligo prætenditur: tenent enim ista, quoad ambitiosis res feliciter cedunt, ac cum illi tantisper offenderint, & ambigua forte leviter inclinaverint, replicatis splendidis illis miseriarum involucris, retrusæ diu ægritudines continuo patefiunt; veluti morborum semina, quæ in integris adhuc & sanis corporibus haud dubie latent, his autem incommoda valetudine leviter tentatis, commoventur cuncta, & obscura viscerum vitia repente panduntur. Ad nos vero, Arcades, si quod vitium penetraverit, statim eminebit, quoniam animus noster undique pellucet, urbano enim artificio & fuco minime se obnubit. Non igitur vereor, ne suffragium inituri sententiam mutetis, aut in jubendis legibus paullulum hæreatis. Sunt enim istæ ab æqualitate & innocentiæ studio profectæ: ut vix in lucem editi, eas, ipsa ferente natura, sciveritis. Gravitas autem vestra spem mihi affirmat, fore, ut eis libenter & ex animo pareatis. Non enim alio spectant, quam ad cultum literarum & vitæ probitatem. Quæ nisi perpetuo inter vos versetur, eo deteriores eritis ceteris mortalibus, quod cum ad munienda vitia urbanis præsidiis careatis, maxime tamen ob literarum gloriam ex invidia laboretis. Quamobrem hasce ego leges, *quod bonum, faustum, felixque sit, vobis & vestro communi jubendas censeo.* His itaque recitatis, atque rogatis, ite in suffragium, Arcades, Deo bene juvante.

LEGES ARCADUM.

I.

PENES COMMUNE SUMMA POTESTAS ESTO. AD IDEM CUILIBET PROVOCARE JUS ESTO.

II.

CUSTOS REBUS GERUNDIS ET PROCURANDIS SINGULIS OLYMPIAD. A COMMUNI CREATOR. MINUSQUE IDONEUS REMOVETOR.

III.

CUSTODI VICARIUS ET COLLEGÆ XII. ADSUNTO. EORUM SINGULIS ANNIS CUSTOS CONSULTO UNIVERSO COETU NOVOS SEX IN ORBEM ELIGITO, SEX VETERUM RETINETO. ADMINISTROS SIBI DUOS ADSUMITO. PRÆTER HÆC ALIA MUNERA PUBLICA NE SUNTO, PATRONUS NULLUS ESTO.

IV.

SUFFRAGIA SECRETA SUNTO. EAQUE IN CUSTODE CREANDO AUT REMOVENDO TRIFARIAM DIVIDUNTOR. JUSTUSQUE NUMERUS DUÆ PARTES SUNTO. CETERIS IN REBUS BIFARIAM DISPERTIUNTOR. QUIQUE PARTEM DIMIDIAM EXSUPERAT NUMERUS JUSTUS ESTO. SI PARIA FUANT ITERANTOR. DEINCEPS RES SORTI COMMITITOR.

V.

V.

QUICQUID PER COLLEGIUM DE REBUS COMMUNIBUS ACTUM GESTUMQUE FUAT, QUO PERPETUO RATUM SIET, PER CUSTODEM AD COMMUNE REFERTOR.

VI.

COETUS UNIVERSUS RELATIONIBUS AUDIUNDIS ACTISQUE COGNOSCUNDIS HYEME SALTEM BIS IN ÆDIBUS: CARMINIBUS AUTEM AUT ORATIONIBUS PRONUNCIANDIS PRÆSENTIUM QUIDEM PASTORUM PER ANNUM SEXIES: ABSENTIUM SEMEL VERNIS ET ÆSTIVIS FERIIS IN NEMUS PARRHASIUM PER CUSTODEM SUB DIO CONVOCATOR.

VII.

MALA CARMINA ET FAMOSA OBSCOENA SUPERSTITIOSA IMPIAVE SCRIPTA NE PRONUNCIANTOR.

VIII.

IN COETU ET REBUS ARCADICIS PASTORITIUS MOS PERPETUO; IN CARMINIBUS AUTEM ET ORATIONIBUS QUANTUM RES FERT ADHIBETOR.

IX.

ARCADICO NOMINE TYPIS INJUSSU PUBLICO NE QUID EDITOR.

X.

QUOT PRÆDIORUM ARCADICORUM TITULI, TOTIDEM PASTORES PASTORUMQUE NOMINA SUNTO. INQUE MORTUI AUT EXPUNCTI LOCUM ALIUS SUFFICITOR.

SANCTIO.

SI QUIS ADVERSUS H. L. FACIT FAXIT FECERIT; QUIQUE FACIT FAXIT FECERITVE QUOMINUS QUIS SECUNDUM H. L. FACERET FECISSETQUE FACTURUSVE SIET, CONFESTIM EXARCAS ESTO; EJUSQUE NOMEN CORAM COLLEGIO PER CUSTODEM INDUCITOR.

SI QUID IN HIS LEGIBUS OBSCURUM PERPLEXUMVE SIET, SIVE COMPREHENSUM NON SIET, COMMUNI ARCADUM CONSULTIS PERITIORIBUS INTER PASTORES MORE MAJORUM INTERPRETANDI SUPPLENDIQUE JUS ESTO. QUODQUE DECRETUM JUDICATUMVE SIET PENES CUSTODEM ADSERVATOR. IN LEGUM TABULAS NE REDIGITOR. NULLI NOVAS LEGES FERRE FAS ESTO.

DE LINGUA LATINA DIALOGUS AD EMMANUELEM MARTINUM.*

DUM legerem notas a te ad pessimos nebulonis illius nostri versus appositas, non solum, Vir Clarissime, doctrina delectabar, quam coarguendis erroribus adhibuisti; sed & tua cavillandi urbanitate ac facetiarum acumine rapiebar, & benevolentiam erga nos, atque honestatis tuendæ, audaciæque coercendæ studium oppido quam admirabar. Nec enim impudentissimi scurræ deliria tanti fuissent, ut mererentur doctorum hominum iram, & stylum tuum nitidissimum ab illustranda vetustate, ac exponendis originibus linguæ Latinæ, ad pueriles ineptias exagitandas converterent. Verum unde hostium obscuritate pridem abducebaris, eo te tandem evocavit semidoctorum hominum plausus, quibus ea pestis in bonorum injuriam nutriebatur, ut non prius putaveris furores illius belluæ repressum iri, quam

(*) Leguntur hujus Martini epistolæ quædam inter Epistolas V. Cl. Grægorii Muzansii, Antecessoris Valentini, cui plurimum debent Musæ in Hispania, editas Valentiæ Edetanorum 1732. Agnoscas in iis discipulum Gravinæ, sive soluta sive ligata oratione scribat. Vide carmen, quo divenditis bibliopolæ Londinensi libris suis literas earumque studium detestatur. Hic dialogus autem parum recedit ab illa stili ubertate, qua Gravina in orationibus suis usus erat, etsi Dialogus stilum tenuem, quo vita & censuetudine quotidiana utimur desiderare. deatur.

quam perditos ſycophantas & inſulſos poetaſtros tuis telis confodiſſes, & inauditam temeritatem, quæ ſimplicioribus fraudem ferebat, & juventutem a recto cum orationis, tum vitæ inſtituto detorquebat, patefacta jam ſtolidiſſimi Thraſonis ignorantia, perdomuiſſes. Quippe compertum tibi erat: (*a*) ὅτι εὐπράττειν παρὰ τὴν ἀξίαν ἀφορμὴ τοῦ κακῶς φρονεῖν τοῖς ἀνοήτοις γίνεται.

Illud modo, Vir doctiſſime, piget, tua te doctrina nequiſſe uti tam parce, quin plus interdum ſuſceperis, quam tibi eſſet a bonorum deſiderio tributum & denunciatum, & dum barbaræ dictionis vitia palam faceres, egiſſe tam ſerio, ut illinc, oratione latius continuata, non raro ad abſtruſiores eruditionis locos excurreris, & in mendis paullo nimium ponderandis, adducendiſque bonorum ſcriptorum exemplis, operam tam male locaveris, quam qui viliſſimis centonibus pretioſiſſimam purpuram attexuerit. Age porro nunc, quando ſatis eos tuis aculeis confixiſti, &, quod intenderas, vulgares animos in fraudem inductos, ac ad admirationem inquinatiſſimæ dictionis erectos, magnam partem ab errore liberaſti; refer te, quæſo, ad graviora ſtudia, & invidos dimitte conſumendos livori ſuo. Te namque monitum velim, haſce belluas a nobis miſeriores non fore, quam ſuopte ingenio ſunt; quippe proprio livore confecti, & alienis meritis exulcerati, pœnas dant injuriarum, antequam læſerint. Qui namque tam furioſe ruunt, ut in optimos quoſque immodica licentia verborum incurrant; hi, cum ſummæ libertatis compotes videantur, ſervi tamen ſunt & adminiſtri perturbationum, quarum turbine correpti, eo tandem adhæreſcunt, quo impotentis animi fluctibus ejiciuntur. Enimvero quos in nos liberiores vides, hos prædam & nexos eſſe noſtros puta: quoniam animos eorum pro arbitrio verſamus atque torquemus, &, quum libet, in ægritudinem conjicimus, ſimul atque ingenii robur, ſi quod habemus, aliquo patefaciamus exemplo, ut liqueat, invidos alieni potius juris eſſe, quam ſui, &, quomagis eorum te miſereat, bonorum meritis veluti aſpectu tortorum urgeri. Nimirum livor & malevolentia tum procreatur maxime, quum in anguſtis animis atque jejunis ſpecies alienæ virtutis expanditur; contrahitur vero & affligitur opinio ſui. Etenim id genus homines uſque eo præſtantioribus plaudunt, & præcurrentibus favent, quod conſequi poſſe confidunt: ubi vero ſpe ceciderint, eos, quibuſcum fruſtra contenderent, quo diſcrimen minus emineat, maledicentia premunt. Levis autem eſt, quæ ab opibus & novis honoribus conflatur invidia, præ illa, quæ a præſtantiori doctrina ſuſcitatur. Cum etenim a ceteris animantibus mente ac intelligentia diſtinguamur, quiſquis, ubi veritatis ſplendor effulget, in ingenii contentione ceſſerit, is e ſuo videtur humanitatis jure decedere, ac propriam quodammodo extenuare naturam. Scilicet animi tantum bona mortales jure mancipii jureque optimo poſſidemus: externorum uſus tantum apud nos eſt, proprietas & arbitrium penes Fortunam. Unde quum ingenii vires in judicium veniunt, qui cauſſa ceciderit, capite potius quam bonis mulctatum putaveris, nec tam extenuatum dixeris, quam extinctum.

Tenuibus enim opulenti opinione tantum antecellunt. Sapientes vero ſtultis reapſe præſtant & natura. Sane ſi mea fuerit optio, bonam mentem cum Crœſi fortunis minime commutaverim. Stulti enim opibus & copiis, quibus aliis arroganter & ſuperbe dominantur, ipſi miſerrime ſerviunt; ſapientes vero, qui cauſſarum nexum intelligentia, intelligentiam voluntate ſequuntur, cupiditates extra naturæ finem effuſas ad rationem revocantes, Fortunam ſubigunt, & cum Juſtitia per ſe convenientes, leges non dominas habent vitæ, ſed comites; neque magiſtras, ſed conſortes & ſocias conſiliorum. Ita ut vix ulli, præterquam ſapientibus, liceat in libertatem vindicare ſeſe: quandoquidem fortunam contemtu rerum humanarum eludunt, verſiſque virtutibus in morem, congruunt legibus, non obtemperant. Conviciis autem & maledictis minime perturbantur, ſed animo præſenti atque acri reſiſtunt: tum quia, quod attribuere improbi nequeunt, calumniis fruſtra tentaverint; tum quia ſtudiorum præmium non in judicio imperitorum, ſed in ipſa ſapientia ſitum eſt: tum denique quod ægre quis invi-

---

(*a*) Demoſth.

invidiam declinarit, nisi vel alios retexuerit, vel ipse a virtute deflexerit, quorum alterum absurdum foret, alterum plane stultum. Quisquis autem pro rebus maximis, qualis gloria literarum est, invidiam subit, hunc optimum sane putes iniisse consilium. Aciem enim invidiæ dies obtundit & vestigia livoris ævum obliterat: laudem vero doctrinæ posteritas alit, atque adeo ipsa conservat & tuetur æternitas. An autem patientissimis temporibus, in quibus furor tam impune discurrit, ut ne principibus quidem viris abstineat, homuncio ipse sperassem nomen nostrum fore sacrosanctum, cum eos omnes haberem infensos, qui laudem suam ducunt e vitiosa corruptaque doctrina, quam nos pro viribus oppressimus atque concidimus? præsertim cum genus hominum lacessiverimus, qui flagitium nullum, si sejunctum a periculo fuerit, abominantur; ac satis honestati datum arbitrantur, si fugiant in sceleribus nomen profiteri suum. Horum enim sententia honestum est quodcunque latet. Nunc, quando mihi tanti non fuerunt, ut a memet ipso aberrare me cogerent, ac infixum animo illud Horatianum eriperent:

Invidiam placare paras virtute relicta?
Contemnere miser;

minime te, Vir doctissime, patiar in ea contentione diutius versari, ne, quantum industriæ ac studii confers ad horum lapsus reprehendendos, compescendosque indoctorum stupidos plausus, tantum operi summa cum laude suscepto, non sine magno literarum detrimento, detrahatur. Ac ut eo te revoces, unde benevolentia in nos tua, & odio improbitatis abstrahebaris, quod ut sæpe soles in familiaribus colloquiis, ut juvenes popularis linguæ facilitate captos, & versionibus librorum, quæ in diem prodeunt, occupatos, ad linguæ Latinæ cultum impellas, id ego nunc scriptis præstiti; dialogumque contexui, in quo te induxi dissentem, atque aliquid promentem eorum, quæ tu de Latinæ linguæ origine in tuis eruditissimis commentariis uberius multo explicabis, ac plane subtilius.

EMMANUEL. PROCULUS.

PR. Præter morem, Emmanuel, sub auroram domo egrederis. EM. Verno tempore, ac cœlo, ut vides, tam sereno, quid matutina deambulatione salubrius? PR. Nisi malis esse solus, me tibi comitem adjunxerim libens. EM. Imo jucundissimo sermone tuo curis levari vehementer gaudeo. PR. Vide, ne potius molestus advenerim, teque a socio longe suaviori distraxerim. EM. Cedo, a quonam? nemo enim ante te nobis occurrit. PR. Ab eo scilicet, quem domo tecum extulisti, quemque adeo geris in manu. EM. Codicem nempe hunc significas? PR. Ipsum. EM. Sane hunc arripueram, ut, si solus fuissem, illius lectione aliquantisper oblectarer: nunc, quando in te incidi, malo hasce horas colloquendo tecum, quam legendo, transigere. PR. Quis vero est auctor? EM. Tullius. PR. Subolnerat. Mirum, si momento eum dimisisses. EM. Imo vero mirum esset, si hunc scriptorem non haberem eximium, quo nemo est auctor in eloquentia Latina, & in omni sermonis elegantia locupletior, nemo splendidior, nemo uberior, nemo in omni eruditione celebrior, nemo denique de quo cum tot laudes sint diffusæ, minus tamen pro illius dignitate sit dictum. Nisi vero aliquis eorum sis, quibus hoc tempore Cicero sordet, Appulejus murrinam olet. PR. Dii nolint, ut usque eo desipiam. Sed eo dixi, ne tibi constitutum sit linguam Linguam Latinam præ ceteris amplexari, cum tot annos in veteribus libris verseris, ut jam alio tibi migrandum censeam. EM. Quasi non majus sit negotium partas opes tueri, quam parare. Nosti illud Demosthenis: πολλάκις δοκεῖ τὸ φυλάξαι τὸ ἀγαθὰ τοῦ κτήσασθαι χαλεπώτερον εἶναι. PR. Factum igitur Emmanuel non mutaverim, quippe ne implicarer, nullum Latine scribendi usum, sed auctorum mihi tantum intelligentiam appetivi, ac experiri nolui, quod erat impetratu difficillimum. EM. At cognosces in tempore, quantam & animo voluptatem, & inventis lucem ademeris neglecto usu ejus linguæ, quæ una potest cogitationes hominum & res gestas in orbis terrarum universi partes disseminare, ac adæquare cum omni posteritate scriptoris memoriam. PR. Ita ne vero? an ideo nobis hiscere non licebit? quasi non idem vulgares linguæ præstiterint, quod uni tu Latinæ tribuis. Adeone nobis erit maligne? ut, cum quis Italica lin-

lingua ſenſus ſuos aperuerit, lectorem non ſit inventurus apud Hiſpanos, Gallos, & Germanos, ad quos omnes noſtri ſermonis uſus increbuit. Ut autem noſtram linguam Italia finiri concedamus; an non Gallica nobis præſto erit, quæ Borealem omnem oram occupavit, & una cum Gallorum commertiis vel ad remotiſſimas terrarum regiones excurrit? Et libris converſis veterum, omniumque populorum ſcriptis Gallice redditis, jam copias & ornamenta cunctarum pene linguarum exhauſit; ita ut ei, qui Latinam vel intermiſerit, vel ablegarit, una Gallica poſſit eruditionis univerſæ campum aperire. Quæ enim antea præterquam Latinis patebant nemini, nunc occurrunt & collucent omnibus, non ſolum viris, ſed & fœminis: cum nihil hodie tam ſolemne ſit apud matronas, quam de Marianis Conſulatibus & Syllana Proſcriptione diſceptatio. EM. Per te igitur, Procule, relictis patriis finibus, ad exteros tua natio commigrabit. Ut, quum faſces jam diu tranſalpinis hominibus ſubmiſeritis, linguam omnium olim gentium dominam, victricem populorum, commune nationum vinculum, extinguatis: &, quod unum ſupereſt vetuſtæ majeſtatis monumentum, evertatis. Verum ne te ad jus gentium revocem, neve tibi patrii ſoli caritatem inculcem; utque dederim hiſtorias & ſcientias popularis ſermonis luce ſatis eſſe jam promptas; integramne in aliena lingua oratores & poetæ propriam venuſtatem & elegantiam retinebunt? Non te fugit ineſſe linguis colorem præcipuum & nitorem, ſcriptoribuſque ſingulis inditam eſſe patriam urbanitatem & nativum leporem, qui peregrino linguarum ingenio corrumpitur; ita ut ingenuus ille flos eloquentiæ convulſus e ſolo ſuo ſtatim exareſcat, ac germana virtus orationis externis moribus obliniatur. Partium namque complexio, verborum compoſitio, ſonus, & numeri, quibus tota conſtat dicendi venuſtas, diſſolvuntur, & ipſæ quoque ſententiæ conciduntur & enervantur; ac vigor & adſpectus eloquentiæ nativæ novis & exteris coloribus inducitur & aboletur: imo ſcriptoris ſenſus ipſe pervertitur interpretis vel negligentia, vel, quod non raro accidit, imperitia: vel quia peregrina lingua Romanæ aut Græcæ copia, ubertate ac vi minus plerumque reſpondet. Verum fac ut interpres eandem venuſtatem, ac veritatem & ſanitatem orationis aliena lingua reddiderit; fac ut popularis percurrat, quouſque Romani ſermonis amplitudo diffunditur; ſpem certe diuturnitatis, quæ a Græcis & Latinis literis oſtenditur, peregrinis nunquam attinges. Latina enim lingua Romanorum armis & commercio ſimul cum imperio in omnes fere orbis terrarum regiones penetravit, & ubique diſſeminata eſt, ſparſis atque etiam continuatis ſæpe coloniis, præcipue vero propagata eſt & conſervata legibus atque judiciis, nec enim licebat lege agere, aut in judicio reſpondere apud Romanum magiſtratum peregrina lingua, neque fas erat magiſtratibus in provinciis reddere jus niſi Latine. Solemnes autem formulas vetitum erat peregrina lingua corrumpere. Nam quiſquis formulas & verba civilia labefactaſſet, is neque contrahebat obligationem jure civili, neque diſſolvebat, nec heredem recte inſtituebat. In ſolis enim fideicommiſſis utilitatis cauſſa relaxata eſt ſeveritas juris civilis; ita ut receptum fuerit, heredem inſtituere verbis obliquis: quæ directis opponuntur, ſive civilibus: de quibus (*a*) cum antea dubitaretur, an eadem fuerint, dubitationem omnem ſuſtulit Ulpiani liber Regularum, ubi fideicommiſſum definitur: *quicquid non verbis civilibus, ſed precariis relinquitur*. Ex quo licet colligere, verba civilia eadem eſſe ac directa; nempe more imperantis enunciata: quibus implebatur quicquid ex jure civili, ſive ex legibus XII. Tabul. deſcendebat. Eaque legis verba dicebantur. Unde teſtamenta, quæ ſunt privata quædam lex, verbis directis quoque conficiebantur; (*b*) veluti: *Titius heres eſto*. Actus igitur legitimi, qui & ſolemnibus verbis peragebantur, nempe emancipatio, aut acceptilatio, hereditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, ſervi liberatio, Latinis verbis præſcriptiſque formulis exprimebantur. Imo ne legatum quidem Græcis verbis recte relinquebatur Ulpiani tempore, quod ex *capite* 25. *Inſtitutionum*

(*a*) Cujac. *leg. Verbis civilibus ff. de vulg. & pup.*

(*b*) Cujac. 12. *Obſerv. cap.* 35.

tionum colligitur. Sed fidei commissum contra Græcis verbis relictum valebat: [a] propterea quod legatum ex jure civili, fideicommissum ex moribus descenderet. Atque ex forensi usu multa & ad extraneas linguas permanarunt Latina vocabula, quorum plura in Syriaca Casaubonus observat, non forensia modo, sed & militaria: ita ut Latinus sermo, veluti sanguis, in totius imperii Romani corpus simul cum Romanis moribus fusus fuerit. Populis quoque responsa Latine tantum ab his, qui cum imperio erant, reddebantur, ut nemo sine incommodo ea lingua caruerit. Unde Gregorius Thaumaturgus queritur, quod coactus sit ob imperium magistratuum & usum judiciorum eam linguam addiscere, quam idoneam sane ad imperium reputabat. Et quamvis imperium ex Italia sublatum fuerit, ac in Græcia defixum, indeque ad Germanos translatum, & Græciam simul atque Italiam colluvies barbarorum obruerit, extincta prope cum legibus moribusque Romanis Latina lingua, tamen ubi Germani, qui ad hæc studia duriores erant, ingenium ad literas flexerunt, atque codicibus Romanarum legum longo post tempore repertis, mores simul & jura vetera revixerunt; emersit etiam lingua Latina, ut studiosis vetustatis historiarum & jurisprudentiæ lucem accenderet. Nec parum ad illius firmitatem & usum contulit auctoritas Ecclesiæ Romanæ, quæ Græcis disciplinis auctoritatem Latinarum literarum opposuit, qua, veluti nota quadam jurisdictionis & imperii, suos a Græcorum moribus discrevit, ut quo latius Ecclesiæ Romanæ potestas excurreret, eo altius sermonis dignitas emineret. PR. Fateor sane his radicibus coaluisse, indeque conservatam fuisse Latinam linguam; sed cum Græcam adhuc retineamus, nec his fuerit munita præsidiis, cur eandem sortem vernaculis linguis sperare non licebit? EM. Quid? An ne tu nihil amplius Græcæ linguæ tribuis quam vernaculis? cum illa & origine, & auctoritate, & dignitate linguis ceteris antecellat maxime, ac tanto ceteris præstet quanto proli parentes, rivis flumen. Neque vernaculæ, quæ a Latina tanquam a capite perfluunt, retineri & conservari possent, nisi ad Latinam, atque inde ad Græcam, quæ omnium fons est & origo, revocarentur. Plura, fateor, ab Etruscis, Volscis, Oscis, Sabinis, ac finitimis populis in Latinum sermonem incidere vocabula: sed nihil patet latius, quam id, quod a Græca manavit, ac deinde cursu temporum & ingenio populorum varia inflexione, ac literarum commutatione corruptum est, idque potissimum ab Æolica lingua fluxisse scriptores ex inflexionum ac terminationum affinitate conjiciunt. Quorum non omiserim Dionysium Halicarnasseum, qui scribit, Romanos nec ferme Græca lingua uti nec plane barbara, sed ex utraque conflata; maximam vero partem Æolica, ἧς ἐστὶν ὑ πλεὼν Αἰωλίς. Ad quæ descenderunt & Quintilianus, & duo post hominum memoriam gravissimi atque eruditissimi vetustatis interpretes Josephus Scaliger & Samuel Bochartus. Imo Verrius inter veterem Romanam & veterem Græcam minimum interesse contendebat, hisce ductus Ennii versibus:

Contendunt Graji, Grajo memorare solemus,
Quod Græca lingua longos post tempori tractus,
Hos pavi.

Nec mirum, si, a quibus Romani genus duxerant, eorum & linguam retinuerint, quippe profecti ex Aboriginibus, quorum genus a Græcis plerique scriptores repetunt. Multo namque ante bellum Trojanum tempore Arcades Oenotro Lycaonis filio duce ex Peloponneso in Italiam sese effuderunt, & cum montes occupassent, a finitimis Aborigines appellati. Græcis enim mons ὄρος dicitur. Atque hi Græcorum gentem vetustissimam Pelasgos, a quibus & Arcades erant oriundi, ex Hæmonia in Italiam appulsos, ac diuturnis erroribus fractos & dissipatos, sedibus exceperunt. Ad Arcades autem aliqui scriptores referunt usum dimidiatæ lunæ in calceis Romanorum Senatorum intextæ: propterea quod auctores eorum Arcades de antiquitate cum luna contenderent, quamvis aliqui velint esse notam centenarii numeri, quo fuit a Romulo Patriciorum ordo conclusus. PR. Video, te

(a) Duaren. *lib.* 2. *Anniver. cap.* 9.

te Romanorum originem altius repetere, ac deflectere simul e via, cum commune sit, ac mira scriptorum frequentia comprobatum, auctores Romanæ gentis esse Trojanos, qui Ænea duce in Italiam classe delati, hæc loca tenuerunt. EM. Non me fugit, hanc opinionem late manasse, ac diuturnitate coaluisse, itaque omnium animis inhæsisse, ut qui eam convellere tentet, is conetur vel Jovi fulmen, vel Herculi clavam extorquere. Unum Bochartum neque pondus antiquitatis compressit, neque communis persuasio deterruit, quin molem hanc auctoritatis solidissimis rationibus, de abstrusiori vetustate conquisitis, conaretur evertere. Nisi enim Homeri tempore Trojæ regnum in Æneæ familia ejusque posteris perstitisset, nunquam summo poetæ illa carmina excidissent:

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.
Nunc genus Æneæ Iliacis dominabitur oris:
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Scio, alios pro τρώεσσιν subdidisse πάντεσσιν, forsan ut aliquid darent auribus Romanorum. At undenam acceperat Homerus famam ejus imperii, cujus nondum fundamenta jacta erant? Vixit enim Homerus circiter mille annos ante Christum natum. Quapropter Strabo hæc verba convertit in Æneæ stirpem, quæ Homeri tempore Trojæ regnum obtinere credebatur. An enim Homerus futurum Romanorum imperium cogitatione perceperat per divinationem poetis familiarem? quod nemo sanus admiserit.

Neque verum desunt scriptores, & quidem gravissimi, qui tradant, Æneam esse sepultum in urbe Berecyntho secundum flumen Nolon; quorum meminit Agathocles Cyzicensis apud Festum Pompejum. Ac illa in regione flumen esse dicitur & lacus & urbs, quæ ab Ascanio Æneæ filio traxere nomen, quod ex Stephano Geographo & Mela cognoscere licebit. Imo Dionysius Halicarnasseus ex Troicis Hellanici refert, Æneam Thraciam & Pallenem fuga petiisse, Ascanium autem Trojæ cum imperio remansisse, Quibus auctoribus facile vicerim Æneæ sobolem & reliquias Trojanæ gentis Romam nunquam fuisse traductas, nec e patrio solo discessisse. Si vero non testibus tantum, sed conjecturis etiam agere placeat, non paucas ex historiis Bochartus excitavit. Multis enim annis quam Roma condita fuerat, receptus fuit (*a*) cultus Veneris apud Romanos. Qui cultus, si Æneas Italiam attigisset, sane coaluisset cum ipsis Romæ natalibus. Et tamen in Roma veteri nullum vestigium hujus cultus eminet, ut ne sub regibus quidem nomen Veneris fuerit auditum, Quocirca Scaliger reprehendit Ennium, quod dixerit:

Te nunc sancta Venus precor, & genitrix patris nostri.

atque addit in ejus ad Festum eruditissimis notis, Venerem, quod a peregrinis regionibus venerit, hoc habuisse nomen.

Quod si Romanam gentem Æneas condidisset, Phrygiorum numinum cultum, & præcipue matris suæ Veneris ac Apollinis religionem instituisset. Quippe principem locum Apollo inter Trojanos Deos obtinebat. Ejus vero cultus veteribus Romanis non innotuerat. Nec enim a Numa, ut Arnobius testatur, in Deorum indicem relatus invenitur.

Quæ major apud Trojanos religio, quam Rheæ matris e Creta cum Trojanæ gentis auctoribus in Phrygiam translata? At ea non ante annum Urbis DL. Diis Romanorum fuit adscripta: quo tempore, monente oraculo, Rheæ simulacrum Attali regis permissu Romam inde fuit advectum. Quod autem credunt, simulacra Deorum in Latium ab Ænea fuisse primum allata, tam falsum est, quam quod falsissimum. Scimus enim ex Varrone, cujus testimonium adducit Augustinus, Romanos Deorum imaginibus annos CLXX. caruisse; non quod eas vel amiserint, vel, ut aliquorum opinio fuit, ejecerint (eis enim religio fuisset] sed quia nondum norant.

Nec (quod ex Plutarcho accepimus) Numa, ne meliora deterioribus exprimerentur, ut Clemens Alexandrinus refert, simulacrorum cultu populo interdixisset, si animos ea religione imbutos invenisset. Quam fabulæ suspicionem auget Bochartus,

(*a*) Macrob. *lib.* 1. *Saturn. cap.* 11.

tus, commissis inter se Phrygiis & Romanis vocibus, in quibus Phrygium vocabulum recognoscit nullum.

Sed ne longius excurram, non aliunde linguam Latinam quam a Græca eruere licebit. Idcirco nunquam fuit Latinæ linguæ studium ab abstrusa Græcarum literarum cognitione sejunctum. Imo quasi perpetuum elegantiæ fœdus iniissent, pulsis Latinis literis, Græcæ simul exularunt, illisque revocatis, hæ redierunt. A Græcis enim non modo scientia omnis & eruditio profecta est, sed & literarum formæ, quas Græcos a Phœnicibus accepisse traditum est. Phœnices autem ipsine invenerint primi, an vero sumserint ab Hebræis, non satis constat. Siquidem nihil est a scriptoribus magis investigatum, ac minus deprehensum, quam origo literarum. Eam enim his rebus noctem vetustas effudit, ut omnibus datus sit disputandi locus. Quapropter non mirum, si nostris temporibus Olaus Rudbechius, homo Gothus, diu tamen in antiquitate versatus, non est veritus, literarum originem asserere genti suæ; propterea quod plæreque Runæ inversæ nostras reddant literas, quasi non ad eos, ut ad ceteros, ex eadem origine pervenisse facile sit. Ex antiquioribus vero Diodorus (*a*) Mercurio Ægyptio literarum inventionem assignat: quicum consentit Cicero, [*b*] cui quintus est Mercurius, Theut Ægyptiis dictus. Hunc [*c*] Plato tradit ostendisse regi Ægyptio literarum inventionem, qua se memoriæ subsidium comparasse prædicabat: Regem autem respondisse, arte illa non tam memoriam, quam reminiscentiam juvari; deinceps enim homines literarum præsidio confiscos studium remissuros, *τȣ̃το γὰρ τῶν μαθόντον λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει μνήμης ἀμελετησίᾳ, ἅτε διὰ πίστιν γραφῆς ἔξωθεν ὑπ' ἀλλοτρίων τύπτων ȣ̓κ ἔνδοθεν αυτοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀναμνησομένους, ȣ̓κ ȣ̓ν μνήμης, ἀλλ' ὑπομνήσεως φάρμακον εὗρες.*

Ab hoc autem Theut duxere Græci suum *θεὸς*, unde Latinis *Deus*: ut produnt viri originum peritissimi. Alii a Menone quodam in Ægypto inventas arbitrantur. Alii ab Æthiopibus, indeque ad Ægyptios eorum colonos commigrasse, ac deinceps ad gentes credunt manasse ceteras. (*d*) Plerique putant, literas a Mose traditas Hæbreis, ab Hebræis, Phœnicibus, a Phœnicibus tandem aliis nationibus, ad quas vel novarum sedium cupidi, vel mercium causa (*e*) navigarunt. Extat illud apud Vossium [*f*] epigramma:

Primus Hæbreis Moses monstravit literas,
Mente Phœnices sagaci condiderunt Atticas,
Quas Latini scriptitamus edidit Nicostrata,
Abraham Syras, & idem reperit Chaldaicas,
Isis arte non minori protulit Ægyptias,
Gulfila promsit Getarum, quas videmus literas.

Josephus vero Scaliger, a quo temere nunquam dissenserim, quovis pretio contendit, Phœnicias literas diu ante Mosen in usu (*g*) fuisse, ac eas olim Hebræos, hodie Samaritas retinere, quorum formas in numismatibus, quæ quotidie in regionibus Tyri & Sidonis e ruinis effodiuntur, adhuc ait extare. Hebraicam enim linguam censet eandem esse, quæ Chananæis, hoc est Phœnicibus erat in usu Abrahami tempore. Res esset expedita, si fides haberi posset Josepho Hebræo, a quo accepimus, Sethi liberos in duabus columnis, quarum altera lateritia, erat, altera lapidea, rerum cœlestium elementa sibi observata conscripsisse. Græcorum autem non pauci Cadmo & Phœnicibus non literas modo, sed omnes fere doctrinas acceptas, ferunt, ut Critias apud Athenæum (*h*) in eo versu, in quo literas subsidium vocis sane quam eleganter appellat.

φοίνικες δ' εὗρον γράμματ' ἀλεξίλογα.

Phœnices invenerunt vocum adjutrices literas.

Et extant hæc apud Laertium Zenodoti de Zenone.

Ει δὲ πάτρα φοίνισσα, τίς ὁ φθόνος; ἦν καὶ ὁ Κάδμος
Κεῖνος αφ' ȣ̃ γραπτὰν Ἑλλὰς ἔχει σελίδα.

Et quidem patria Phenix, quis livor; erat
Et Cadmus ille, unde Græcia scriptam habet paginam.

Et

(*a*) *lib.* 3.
(*b*) *lib.* 3. *de nat. Deorum.*
(*c*) Plato *in Phæd.*
(*d*) Diod. *lib.* 3.
(*e*) Eumolpius *ap. Clem. Alexand.* Euseb. *lib.* 10. *cap.* 5. *de præpar. Evang.*
(*f*) *lib.* 1. *cap.* 6. *de arte Gramm.*
(*g*) *In epist. ad Ricardum Tamisonum.*
(*h*) *lib.* 1. *cap.* 9.

Et Lucanus:

Phœnices, primi, famæ si credimus, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Quæ sententia collatis Phœnicum & Græcarum literarum imaginibus plane comprobatur: siquidem figurarum est minima dissimilitudo, eaque parva collisione aut adjectione sensim enata. Nec leve argumentum est illud, quod ducitur a literarum nominibus, quæ sunt profecto Phœnicia. Unde Crateti Thebano de Grammaticis quærenti, cur non diceretur ἄλφα ἄλφατος, γάμμα, γάμματος, ut γράμμα, γράμματος, responsum fuit, quod non Græca, sed Phœnicia & barbara essent nomina. Sunt & qui multo ante Cadmum tempore literas in Græcia ipsa natas esse contendant, in quos Tzetzes; propterea, aliter Cadmo reddi non potuerit celebre illud oraculum, & Bellerophon tabellas detulerit, quibus necis suæ mandata continebantur. Quorum me neutrum persuaserit; potuit enim oraculum edi sine scripto, sicut apud alias gentes, quibus certo scimus, nullum illis temporibus fuisse literarum usum. Et Bellorophontem Cadmo esse antiquiorem nemini, vel mediocriter erudito, probabitur. Etenim Cadmus æqualis fuit Sisypho Bellerophontis ævo, a quo Corinthus condita fuit triennio ante, quam a Cadmo Thebæ. (*a*) Eustathius vero tradit literas diluvii tempore conservatas a Pelasgis, eosque ob id divinos appellatos. Quam suis temporibus ait fuisse Græciæ universæ sententiam. Ab iisdem Pelasgis literas in Latium pervenisse auctor est Plinius. (*b*) Et Diodorus tradit, literas in Græcia fuisse ante diluvium pervulgatas, earumque memoriam simul cum ceteris artibus a diluvio intercidisse. Hinc Ægyptii Græciæ labem in suam vertere laudem, ac inventionem cum literarum, tum Astrologiæ, tum selectiorum artium, Græcis ereptam ipsi præ se tulerunt. Porro literarum Pelasgicarum reliquias in Græcia superfuisse, vel illud indicio est, quod earum origines diversis vocabulis notentur, ac alterum Phœniciarum, alterum Pelasgicarum literarum genus sit appellatum. Quapropter Josephus in libro contra Appionem mihi videtur Græcis iniquior, cum non modo hanc vetustatis notitiam libenter ignoret, verum etiam contendat, Græcos ad Homeri ætatem caruisse literis; negetque ullum fuisse Græcorum scriptorem Homero antiquiorem. Hunc illi errorem eripere poterat versus Iliados: (*c*)

Γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ θυμοφθόρα πολλά.
Scribens in plicata tabula multas vitæ insidias.

Poterant eum admonere inscriptiones Homero & Trojano bello antiquiores, & præ ceteris versus ille, quem in tripode incisum vidit Herodotus:

Α᾽ μφιτρύων μ᾽ ἀνέθηκεν ἐὼν ἀπὸ Τηλεβοάων.

Illud vero demiror, hominem adeo in omni antiquitate versatum nihil de tot scriptoribus ante Homerum celeberrimis cognitum habuisse; Lino scilicet, Philamone, Thamyride, Amphione, Orpheo, Musæo, Demodoco, Phemio, Aristeo, & nonnullis aliis. Verum ut ad propositum revertar, quæcunque de literarum origine disputantur, omnia mihi tenebræ sunt. Id constat unum, Latinos a Græcis, unde genus ducunt, etiam sumsisse literas, & cum Græca Latinam linguam perpetuo esse fœdere conjunctam. Ac præter cetera illud profecto maximum fuerit indicium, quod eædem olim fuerint Latinorum, & veterum Jonum literæ, quas in tabula Delphica, quæ, teste Plinio, erat in Palatio Minervæ dicata, observare licuit hac inscriptione:

NAUCIKRA TEC TICAMENOV
AΘENAIOC KORAI KAI AΘENAI
ANEΘEKEN.

Hodie legimus:

Ναυσικράτης Τισαμένε Α᾽θηναῖος Κόρα καὶ Αθηνᾷ ἀνέθηκεν.

Et observare est in marmoribus Farnesianis, quæ sunt in hortis ad Tyberim. Ac vix poterat Italia Græca lingua carere, cum magnam partem Græcis esset coloniis occupata. Præter illam oram Italiæ, quæ Græcis institutis & populis tota tenebatur, & ob

(*a*) Iliad. 2.
(*b*) *lib.* 7. *cap.* 56.
(*c*) *lib.* 17.

ob optimarum artium ſtudia & ſcientiarum, ac præcipuæ Pythagoricæ doctrinæ laudem, toto orbe celebrabatur, ac ab univerſæ Græciæ populis frequentabatur, ſi ceteras percurremus Italiæ regiones, ubique aut longo terrarum tractu continuatas, aut ſparſas offendemus Græcorum colonias.

Commercium populorum doctrinarum commercia exceperunt, & Græci ſermonis uſum, ad ſcholas & univerſa literarum ſtudia ſimul cum ipſis literis derivatum, propagarunt. Etenim e Græcia, ubi vel inſtitutæ ſunt, vel educatæ doctrinæ, quibus oris & animi ruſticitas depulſa eſt, ac ipſa propemodum humanitas homini tributa, influxerunt in alios populos, & ad nos potiſſimum ſimul cum Græca lingua penetrarunt. Nam ſimul ut inter Romanos diluxit eloquentia, recepta eſt in urbem Græca lingua, & ei quodammodo civitas data Vix enim ullus ante Catonem majorem probabilis orator eſt habitus. Hunc autem annis jam confectum Græcis ſeſe literis tradidiſſe ferunt. Quem morem conſequens ætas ita frequentavit, ut ſolemne eſſet omnibus, qui ſermonis & morum elegantiæ ſtudebant, conferre ſe in Græciam, ut ibi ſimul cum Philoſophia & eloquentia Græcæ quoque linguæ uſum addiſcerent. Celeberrima ſane fuit Athenienſis ſchola, ubi Philoſophia & eloquentia, privatis veterum philoſophorum diſputationibus excitata, poſtquam ſub umbra conſediſſet, migravit in forum. Pericles enim ac ejus æquales ab Anaxagora inſtituti, cum rerum naturalium notitiam, tum diſſerendi rationem ac eloquentiam inde ſuſceperunt. Quam Philoſophiæ partem Socraticorum ſchola, indeque profecti Peripatetici, ſumma cum laude propagarunt. In Græciam autem non Comani ſolum, ſed & barbari conveniebant, quorum illuſtris Anacharſis Scytha. Imo & Regum filii ad addiſcendas ingenuas artes & diſciplinas eo mittebantur, quod de Arryba Epiri rege tradit Juſtinus. Hinc a Græcis grammaticis & criticis inventi ſunt accentus, quibus in exterorum uſum verborum ſonus certis quibuſdam numeris & temporibus diſtingueretur. Atque Athenis in primis non modo candor elocutionis eluxit, & proprietas vocabulorum, ſed & ſuccus ille nativus, ac ſanguis incorruptus, nimeque fucatus orationis nitor, ibi maxime conſervatus eſt & excultus, quem ætas poſterior novis & exquiſitis ornamentis adeo reſperſit, ut dum ſermonem, ſive Græcum ſive Latinum, eximia ſuavitate condiret, vigorem extenuarit, & nervos robuſtæ ſanæque dictionis inciderit. Athenienſi ſcholæ proxima fuit Rhodia, ingenuis artibus atque eloquentia ſane percelebris, & vel ob unum Ciceronem, a Molone Rhodio perpolitum & excultum, ſane dignam, quæ ſummis laudibus efferatur.

Diſcurrentibus Alexandro una duce cum Græcorum armis etiam artibus & inſtitutis, in multis regionibus doctrinarum ſcholæ fundatæ fuerunt, quarum celeberrima fuit Alexandrina, ubi exemplo Ægyptiorum, qui ſingulis morbis certos adhibebant medicos, tanta fuit medicæ artis celebritas, ut, qui operam iis doctoribus dediſſet, apud alias nationes in ſumma eſſet exiſtimatione doctrinæ. Atque hæc ut eloquentia & Philoſophia ceſſerit Atticæ, tamen poſt acceptam a Chriſti diſcipulis veram religionem, divinarum legum interpretatione ſacrarumque diſciplinarum cognitione ceteras longe ſuperavit. Hinc enim & ſubtilior interpretandi ratio, & acumen inveſtigandi, & diſputandi vis orta eſt. Hinc eruditio eſt profecta ſelectior, quæ abditos Theologiæ ſenſus recludit, & divinitatis arcana reſignat. Hinc veterum patrum eruditiſſimus Clemens Alexandrinus extitit, hinc Origenes, hinc veræ ac incorruptæ religionis propagator & errorum vehemens exagitator Athanaſius prodiit. Hinc Cyrillus arma vireſque ſumſit in Neſtorium contendendas. His aliiſque viis Græca eruditio in omnes terrarum oras dilapſa eſt; poſteaque, translato ad Græcos per Conſtantinum imperio, doctrina Græcorum, longe lateque peregrinata, ſe ad natale ſolum revocavit, & obrepente barbarie ſenſim elanguit, ut efferatorum hominum armis exagitata concideret.

Non mirum igitur, ſi Græcorum lingua apud omnes omni tempore fuit incolumis, quia, quamvis diuturno imperii præſidio fuerit deſtituta, tamen ſtudiis diſciplinarum copiaque librorum, ac inventione omnium artium & facultatum in gentes ac ætates manavit univerſas. Quod ſecundum

Græcam, linguarum nulli contigit præterquam Latinæ, cui terrarum oras omnes aperuit imperii majestas; quæ tanti fuit, ut non modo populos, inter se regionibus moribusque disjunctos, sed scientias etiam & artes, quotquot Græce traditæ fuerant Romanæ linguæ commercio comprehenderit. Quod de vulgaribus linguis sperare minime fas est: deest enim illis & amplitudo imperii, & inventorum dignitas, & auctoritas antiquitatis, & consensus denique universorum. Quamobrem uni scriptores Latini (Græca enim non ad usum, sed tantum ad intelligentiam plerumque addiscitur) inventis cogitationibusque suis perpetuam vitam nullis finiendam limitibus comparaverint. Atque his tibi utilitatem solum Latinæ linguæ proposui. Voluptas vero est illius tanta, quantam, si Græcam exceperis, aliarum linguarum habet nulla. Usque adeo & ornari potest, & contrahi modo, modo laxari, ac ad numerorum & sententiarum varietatem flecti, & verborum luminibus mirisque translationibus illustrari. Habet enim illa, similiter atque Græca, quo præstet ceteris, nempe varietatem terminationis, qua singularum vocum certas & præcipuas affectiones sive casus in nominibus, pesonas in verbis, numerum in utrisque, notet atque distinguat. Hinc ad numerorum & ornamentorum rationem duci verba possunt arbitratu dicentis, ita ut, sententia minime obscurata perturbatave, trajectis verbis numerose atque concinne cadat oratio. Quibus ornamentis omnibus vulgares linguæ carent, quoniam earum voces plerumque unica terminatione proferuntur, & signis tantum præpositis earum variæ affectiones enunciantur, idemque sermo verborum trajectionem, qua maxime numerus conficitur, minime patitur, neque fert latiorem excursum, ac liberam partium collocationem: nam, nisi eadem semper utaris compositione verborum, sententiam facillime obrueris, & obscuraveris, ut, qui voluerunt in vernaculis linguis idem experiri quod in Latina, eruditissimi illi quidem, & dum Latine dicerent eloquentissimi, tamen habiti sint in vernacula putidiusculi. Latinis autem verbis sententiæ concluduntur gravius, & validioribus nervis singulæ partes uno deductæ ambitu contorquentur, cum sermo vernaculus laxus plerumque sit atque remissus; sæpius enim sententiæ verbis, quam verborum collocatio sententiis est accommodanda, quia non licet arbitratu scriptoris orationis locare partes.

Mitto nunc Latini sermonis leporem & veneres; mitto vocabulorum ubertatem & significationum fœcunditatem; mitto particularum, quæ quasi orationis fibræ sunt, multitudinem, nexusque facilitatem & gratiam; mitto verborum copiam, jam diu ab antiquissimis scriptoribus ad usum artium & doctrinarum comparatam; mitto elegantiam; mitto majestatem, & in ipso verborum sono imperium Consulare. Nihil commemorem, quantopere flexilis sit & facilis ad omne genus orationis, quam gravis in sublimi dicendi genere, quam suavis in mediocri, quantum in humili perspicua atque dilucida. Prætereo accentuum varietatem, & consonantium atque vocalium literarum permixtionem, quibus tantus lepos sermoni conciliatur, si apte componantur voces ac intermisceantur, ut nihil numerosius incidat in aures, nihil animum illabatur jucundius. Nihil tandem attingam de luminibus verborum & translationibus, quæ magnam partem scribentium artificio tribuuntur. PR. Id nunc ipsum est, de quo maxime tecum dissentio. Nescio enim, an pro suo quisque jure transferre verba in lingua Latina possit, sicut in vernaculis. In lingua enim, quam nec a nutrice haurimus, nec arripimus a consuetudine populari, verba novare atque transferre, res profecto est plena periculi. EM. Transferas per me licebit, si vocum singularum proprietatem, & nativum germanumque sensum fueris assequutus, idque modeste facias & verecunde, ac modum, ut decet, adhibeas. Quid enim? anne tibi videtur absurdum, si dixerim, translatione sensum verborum minime immutari? PR. Quid ni videatur? Quid enim agimus quum verba transferimus, nisi quod depulso nativo sensu similem alium vocibus consignamus?

EM. Falleris. Qui enim sensus initio vocabulis est innatus, is hæret perpetuo; nisi barbarie populorum aut corrupta consuetudine obliteretur. Quoad enim usus communis germanum ac nativum sensum verbis tribuit, nunquam translatione perimitur aut mutatur ejus verbi significatio; sed

ſed ſpecies potius alterius rei vertitur in alteram, quod tibi exemplo patefaciam.

Sumamus verbum *lambere*. Sane quoquo modo illud verſes, nunquam impetrabis, ut ſignificet abſcindere, rigare, mordere, aut aliud quidpiam. At ſi verbo *lambere* præponas *flammam*, eique ſubjicias *trabes*, ut hæc prodeat oratio, *flamma lambit trabes*; tunc nihil huic verbo de veteri ſignificatione detractum erit, quia nihil hic aliud ſignificat, quam lambere lingua; ſed tantum linguæ imagine flammam indues, linguam & flammam communi quodam attributo complectens. Quoniam igitur linguæ proprietas eſt flammæ communicata, & altera in alteram converſa ſpeciem, jamque flamma ſub imagine linguæ nobis objicitur; ideo mens, quæ duo illa quodammodo ſimul confundit, adjunget eis verbum *lambere*, in cujus ſignificationem flamma converſa eſt. Nulla eſt igitur, ſi ad ſenſum vocabulorum reſpexeris vera translatio, ſed ſpecierum tantum communio fit, imaginumque converſio. Siquidem igitur verborum proprietatem teneas, & communia rerum attributa recte noveris atque commiſeris, nunquam in verborum uſu peccaveris. Manet enim in translationibus nativa ſignificatio vocabulorum incolumis, quia nunquam ex una voce mens novum aliquid concipit, niſi idem illud aſſumſerit imaginem nativa illius vocis ſignificatione comprehenſam. Quocirca, *ſumma me voluptate perfudiſti*, recte dixeris, nec tamen hic verbum *perfundere* aliud ſignificat, quam quum dicitur, aqua perfundere. Sed quia mens ſub imagine aquę voluptatem facile concipit, ideo *perfundendi* verbo *voluptas* adjungitur: converſa eſt enim voluptas in aquam, atque adeo in imaginem verbo *perfundere* inditam.

Quamobrem qui recte ſapiunt, veteres comicos nunquam amittent e manibus: quoniam hi præ ceteris, propter proprietatem ſermonis & popularem loquendi conſuetudinem, nativam reddunt verborum ſignificationem, qua cognita, tutiores in translationibus erimus ac feliciores.

PR. Quoniam ad auctores dilapſus es, cœpiſtique digitum ad fontem intendere, perge porro reliqua, ne ſi quando animum ad hæc ſtudia inſtituero, imperitia labar, omiſſoque ſcriptorum delectu, aut operam prorſus perdam aut cogar oberrare diu.

EM. Ætates tibi, Procule, ut cum maxime notandæ ſunt, & earum diſcrimen animadvertendum, quo meliores ſcriptores ſecernas a ceteris, teque tradas iis, quorum ſincerior dicendi ratio eſt & incorruptior. Ac ætatis ſane veteris, quæ a Livio Andronico ad Terentii tempora perfluxit, arripere multa poſſis, dummodo judicio utaris & delectu vocum, rejectaque horriditate ſermonis quod temporum illorum vitium fuit, ea tantum retineas, quæ a Ciceronis ævo, ejuſque ſæculi auribus minus abhorrent. Plauti fabellis ſi vetuſtatis vitia detraxeris, nihil uberius, nihil purius, nihil ad mores omnes, atque animi commotiones, reſque ſingulas, quæ orationem incurrant, accommodatius. Cultior eſt ſane Terentius, & preſſior atque limatior, &, ut in eruditiori ſeculo, ita compoſitus & elegans, ut complecti poſſis totum. Plautus tamen fudit ſe latius, ita ut plus tuleris, ſi ex eo meliora carpſeris, quam ſi Terentium voraveris integrum. Flos vero Latinitatis & nitor Ciceronis ævo fuit. Quis enim Varrone cautior? quis Cæſare purior? quis Lucretio & Catullo ſimplicior? &, niſi ad hiſtoriæ ſtylique illius majeſtatem acccommodata vetuſtas delicatulos offendat, quis integrior Salluſtio? quis Nepote ſincerior? quis ipſo tandem Tullio, in tanta translationum copia, incorruptior? quis elegantior?

Nativa hæc & incorrupta Latinitas ad Auguſti ætatem in omnibus ejus ævi ſcriptoribus viguit, nempe Vigilio, Tibullo, Propertio, Ovidio: inclinavit vero ab Auguſti morte, propter colluviem peregrinorum, & exterorum dominationem, quorum regia ut peregrinis moribus, ita & verborum inſolentia ſcatebat, indeque barbaries ſenſim influxit in urbem, novaque multa in poſterioris ævi ſcripta cum vocabula, tum etiam dicendi genera, irrepſerunt: ut ii ſcriptores, ipſis Latinis vocibus adhibitis, novam quandam reddiderint compoſitionem verborum atque commiſſuram, a quibus aures Romanæ, ſermonique purioris ſeculi aſſuetæ, plane refugiunt.

Quod ætatis vitium Quintiliano & Senecæ, viris illis acutiſſimis, ſuboluerat. Hic etenim in prologo primæ declamationis, *Ut poſſitis* (inquit) *æſtimare quantum quotidie ingenia decreſcant, & neſcio qua iniquitate & ad malum pronitate natu-*

ræ eloquentia se retro tulerit. Quicquid habet Romana facundia, quod insolenti Græciæ aut opponat, aut præferat, circa Ciceronem effloruit. Omnia ingenia, quæ lucem nostris studiis attulerunt, tunc nota sunt. In deterius quotidie data res est ....., ut ad summum perducta, rursus ad infimum velocius, quam adscenderant, relabantur. Quintilianus vero ætate sua nihil puri, nihil integri reliquum esse in lingua Latina, sed ubique fucum esse, scribit *lib. 9. c. 3. Verborum figuræ & mutatæ sunt semper & utcunque voluit consuetudo mutantur. Itaque si antiquum sermonem nostro comparemus, pene jam, quicquid loquimur, figura est: ut* huic rei invidere, *non* (*ut omnes & Cicero præcipue*) hanc rem, *&* incumbere illi, *non* in illum, & plenum vino, *& non* vini, *&* huic *non* hunc adulari *jam dicitur, & mille alia, utinamque non pejora vincant. Quid multa? totus prope mutatus est sermo.* Et Seneca *epist. 39. Commentarios, quos desideras diligenter ornatos & in angustum coactos, ego vero componam; sed vide, ne plus profutura sit oratio ordinaria, quam hæc, quæ nunc vulgo breviarium dicitur: olim cum Latine loqueremur, summarium vocabatur.* Agellius quoque sensit, Latinis verbi significationem inhæsisse aliam prorsus a nativa. *Animadvertere est,* (inquit) *pleraque verborum Latinorum ex ea significatione, in qua nata sunt, decessisse, vel in aliam longe, vel in proximam, eamque decessionem factam esse consuetudine & inscitia temere dicentium, quæ cujusmodi sint, non didicerint.* Neque hoc latuit Auctori *dialogi de Claris Oratoribus*, ubi Maternus ait: *in quoquo verbo quotidiani sermonis fœda & pudenda vitia deprehendi.* Alia prætereo, quæ diligenter collegit Adrianus Cardinalis in aureo libello de *sermone Latino*, cui egregiam dissertationem præfixit, ubi Latinos scriptores in quatuor descripsit ætates. Extulit tamen posterior ætas nonnullos, qui vitiosæ consuetudini cultu & delectu verborum obstiterunt, ac præ ceteris Jurisconsulti, quos interpretandi necessitas in assidua legum antiquarum & veterum vocum investigatione detinebat, quo ex studio inhæsit eorum dictioni prisca verborum proprietas & dignitas, ut nisi eorum orationem Tribonianus interdum sui seculi sordibus infuscasset, (*) nihil eorum scripta legentibus occurreret vitiosi.

Qui vero animadversionibus suis, & præceptis, atque observationibus in hujus studii cursu te ducant, habebis ex recentiori ætate non paucos. Præter Vallam, qui facem primus sustulit, plurimum ad emendationem sermonis contulit Adrianus Cardinalis, cujus proxime a nobis facta mentio est; Bartholomæus Riccius cultissimus scriptor in suo *Apparatu linguæ Latinæ*, & observationibus suis Antonius Schorus, & qui plura ex istorum observationibus in suas transtulit Gifanius. Thomas Linacer rationem emendatæ structuræ tam diligenter tradidit, ut nihil observatione dignum prætermiserit. Henricus Stephanus de *latinitate falso suspecta* sane quam diligenter scripsit. Utinam hanc operam ad vitia sermonis notanda convertisset; quod nuper conatus est Vorstius quidam, a quo duplex est suscepta tractatio, de *falso & merito suspecta latinitate*; haud pari cum ceteris laude, siquidem nil præterquam communia quædam observat & trita.

Vossius id egregie præstitisset, si cum vocabulis vitiosa dicendi quoque genera notasset in libro *de vitiis Latini sermonis*. Particularum usum & vim præter Godeschalchum Stevvechium explicavit egregrie Tursellinus: an potius Scaurus vetus grammaticus? cujus veterem codicem nuper in Germania esse repertum, ab hominibus fide dignis accepi. Paræi Lexicon criticum alicujus esse usus potest, quamvis ex abstrusioribus multa sint ab eo prætermissa. Verborum differentias diligenter notavit Popma. Quid commemorem Nizolium & Carolum Stephanum, quorum thesauris dictionis Tullianæ studiosi vix est, ut sine sua fraude careant. Terentiana & Tulliana dicendi genera Manutius commode recensuit: longe vero melius ac ordine utiliori Paræus, qui & Plautina eodem congessit, integris locis adductis, atque ad singula capita revocatis. Godeschalchi observationes nihil moror; nullum enim

(*) Imo ipsi Jurisconsulti quoque interdum a puritate Latini sermonis vehementer deflectunt. Exemplum in *L. un. D. de Offic. Præf. Præt.* & aliud in *L. 22. §. 7. 8. & 9. D. Soluto matrim.* qua barbaræ stribliginis nullum in Pandectis illustrius exemplum, & quam tamen a Tribonianismi suspicione penitus liberat Ill. van Bynkershoek *Obs. lib. VIII. cap. 15.*

enim ibi judicium, nullum auctorum delectum, ordinem denique nullum deprehendo. Commentarios Stephani Doleti oblata facultate quovis pretio reparaveris. Perpauca enim extant exemplaria.

Nunc ne in vulgarium grammaticorum colluviem demergaris, ex inanium & morosarum observationum ambagibus evolvam te, ducamque ad eos, qui artem grammaticam faciliori via, & firmioribus ac paucioribus tradidere præceptis; & ea, quæ firmis observationibus fidisque scriptorum exemplis constituta per eos sunt atque fundata, & Philosophorum rationibus eruerunt. Primus adversus vulgares grammatices classicum cecinit Augustinus Saturnius, vir in confutando acerrimus, ac observando acutissimus; sed imbutus & ipse vulgari doctrina, contendit sæpe pro viribus, non tamen se omnino explicavit; nec tam in inveniendo quam in notandis aliorum lapsibus valuit. Excitavit tamen illius vox dilitescentem diu in vulgarium grammaticorum sordibus studiosorum turbam: ut vir ingenio doctrinaque mirabilis Julius Cæsar Scaliger gravissimos illos *de caussis linguæ Latinæ* commentarios in medium produxerit: quibus in libris singularum partium orationis vim atque naturam subtilissime investigavit & prodidit, συντάξεως artem minime attigit. Exortus est tandem Franciscus Sanctius Hispanus, qui rationem collocandarum partium, sive σύνταξιν, non modo ex optimis observationibus, sed e Philosophorum fontibus arcessivit, & quicquid scriptorum exemplis ac testimoniis comprobavit, ex ipsa natura deduxit. Hinc vulgarium regularum inexplicabiles nexus felicissime dissolvit, suasque ipse protulit simplicissimas, quas Scioppius & Vossius cupide arripuerunt: nec modo luminibus inde excitatis latinitatem illustrarunt sed ad puerorum usum Sanctii præceptiones formarunt atque flexerunt. Verum existit nuper scientiarum optimorumque institutorum omnium fax Arnaldus, qui grammaticam artem ad simplicem & communem linguis omnibus rationem revocavit. Quo ex libello non orationis modo, sed & ratiocinandi caussas facillime deduxeris. Quæ in hunc libellum ex Scaligero & Sanctio influxerunt, omnia sunt explicata subtilius. Illud vero, quod de natura verbi traditur, sive de substantivo, quod vocant, verbis omnibus indito, Saturnii est inventum. Apud illum quidem informe ac obscurum, ab Arnaldo vero suæ luci redditum ac feliciter explicatum.

Hanc autem Arnaldi doctrinam explicavit latius, atque ad linguam Latinam contulit, & ad usum puerorum præceptis sane quam paucissimis & simplicissimis concinnavit eruditissimus Lancellottus, qui eo libro, quem novam linguæ Latinæ viam inscripsit, attexuit ad Arnaldi rationem, quicquid utilius in lingua Latina Scioppius & in suis de *arte grammatica* voluminibus Vossius observarunt, ut hoc uno libro a tot vulgarium grammaticorum nugis, quibus juventus miserrime teritur, te felicissime, non sine laboribus temporisque compendio, vindicaveris. Habes breviter rectam addiscendæ linguæ Latinæ rationem; nunc iis, quos procul nobis obviam venire cernimus, operam demus.

DE

CONVERSIONE DOCTRINARUM.

AD J. GABRIELEM REGINERIUM. *

INstituentibus nobis, Regineri doctissime, de re literaria disputare, ac tecum una scientiarum statum percurrentibus, sæpe in sermonem injicere soles, ac mirari, &, quæ tua humanitas est, dolere simul labentem Italiæ doctrinam, ac prope jacentem. Cum ea regio, in qua splendor & elegantia florentibus Romanorum opibus nata est, & multis post seculis, quamvis convulso jam imperio, restituta, nunc non modo videatur hujus laudis præsidio spoliata,

(*) Quis sit Reginerius, cui hoc opusculum inscribitur, nondum didici. Dolet vero & excusat Gravina sortem Italiæ, quæ cum ante bina, vel quod excurrit, secula ediderit omnium artium instauratores, jam parum absit, quin in cultu literarum plerisque regnis Europæ cedat. Suspicer fere, huic epistolæ de conversione doctrinarum multa illata esse oratione pro novis Philosophis, de qua mentio fit in epistola ad Henricum Huyssenium, & quem Auctor dein suppressit. Dilaudat enim inter ceteros Jordanum Brunum Nolanum, Galilæum Florentinum, Copernicum Danum, (imo Brussum) & e Gallis Gassendum & Cartesium, qui sermo Romæ non videtur quotidiani saporis.

liata, sed in summam bonarum artium ignorationem pene demersa. Qui sane status cum pluribus nationibus lugendus sit; quippe quibus leges tam bene vivendi, quam recte sentiendi, ac ipsa propemodum humanitas ab Italia primum affulserit; tum maxime nobis est perpetuo deplorandus, quibus post ereptum imperium armis partum unus supererat doctrinæ splendor & eloquentia, qua si non corporibus, at animis tamen hominum imperabamus. Nam etsi post imperium in Græciam adsportatum, & Italiam barbarorum armis divexatam, Itali ab omni cultiori scientia, & sermonis ac morum elegantia relicti fuerint: emerserat tamen quatuor fere ab hinc seculis prisca dignitas, auctore potissimum ac vindice Francisco Petrarcha, homine, supra quam tempora ferebant, erudito atque diserto, qui bonarum artium institutionem, Italia jam abactam atque depulsam, a veteribus fontibus arcessivit, bonaque studia longo jam tempore intermissa revocavit. Is enim veteres oratores atque poetas, unde fuerant barbarie dejecti, restituit & eloquentiam reduxit jam diu exulantem. Ejus exemplo (ut hominum ingenia, statim atque favilla inciderit, exardescunt) effectum jam opus egregie fuit a nostris pro re nata continuatum, atque adeo confectum eoque melius omnia processerunt, quod ad cultum latinitatis studium Græcarum literarum, quod caput est omnis eruditionis, accessit. Postquam enim Græcia in barbarorum potestatem redacta est, ea vastitas pervasit florentissimas olim orbis universi regiones, ut coacti fuerint homines eruditi, qui id temporis erant, conspiratione animorum facta, patrios lares cum peregrino solo commutare, avectaque secum Græcorum doctrina, in Italiam, velut in aram, confugere. Quæ calamitas quantum detraxit Græciæ dignitatis, tantum adjecit Italiæ, fluentibus ad nos optimis artibus, quas ferox & asperum barbarorum ingenium crudeliter misereque vexabat. Itaque Græcia semel atque iterum scientiarum lucem attulit Italiæ. Quas enim artes olim Romani Græciam occupantes per se sumpserant, deinde amiserant, easdem in Italiam fuga compulsas recuperavimus per Emmanuelem potissimum Chrysoloram, Bessarionem, Trapezuntium, Gazam, Argyropolum, Chalchondylam, Lascarem. A quibus Græcis literis eruditi Leonardus Aretinus, Philelphus, Guarinus, Poggius, & per totam Italiam scholæ Græcarum literarum fuerunt institutæ, ut inter hos demum Laurentius extiterit Valla, qui felicius exspectatione omnium operam eloquentiæ navavit, &, post extinctam latinitatem, tum ipse princeps est in Latina urbe Latine locutus, tum Latine dicere alios docuit. Hærentem enim adhuc barbariem insolentiamque verborum, clam in aliorum scriptis incubantem, unus Valla detexit, & cum ex eo multum offensionis haberet, non sine capitis periculo profligavit. Quo tempore literis jam latus attollentibus dexteram porrexit Nicolaus V. summorum Pontificum de scientiis optime meritus, qui, ut opus procederet, non solum doctis viris opes & alimenta suggerebat, sed veterum libris ingenti pecunia reparatis, ac toto orbe diligenter exquisitis, convalescentes doctrinarum radices confirmabat. His ducibus humaniores literæ universam Italiam pervagatæ trajecerunt Alpes, unoque tempore non ex Italia modo, sed e remotissimis quoque regionibus priscum Græcorum & Latinorum ingenium eluxit. Consentia namque dedit Janum Parrhasium, vel cum doctissimis veterum ingenii subtilitate, interpretandi facilitate, proprietate loquendi, & antiquitatis notitia comparandum, & Pomponium Lætum, vetusti moris atque elegantiæ vindicem. Etruria Politianum ingenio amœnissimo, non solum vertendis veteribus & illustrandis, sed imitandis iisdem & exprimendis, alligata & soluta oratione tum patrio, tum Latino sermone felicissimum: Petrum Victorium, &, ut alios prætercam, Acciajolum, summo genere atque insigni doctrina virum. Venetiæ vero Hermolaum Barbarum, eruditione atque eloquentia præstantissimum. Quos exceperunt Erasmus, Reuclinus, Budæus, Morus; quorum alter Belgium, alter Germaniam, alter Galliam, postremus Britanniam, Græcis & Latinis copiis locupletavit. Porro cum hi, horumque similes, illustrandæ antiquitati operam darent, extitere in Italia Bembus, Sadoletus, Bartholomæus Riccius, Jovius, Julius Camillus, Majoragius, Navagerius, Sigonius, Paul-

Paullus Manutius: in Germania Longolius, in Gallia Muretus, aliique complures, qui præ ceteris ſtudiis Latinam eloquentiam complexi ſunt, ac Ciceronis in dicendo divinitatem ita ſuſpexerunt, ut ei ſe totos dediderint, ac in eorum ore temporibus alieniſſimis non modo germana & nativa Latinitas, ſed vox etiam Tulliana reſonarit: Poetarum autem veterum ſplendor, vis, ubertas, & artificium in noſtris hominibus ita revixit, ut ſecundum Virgilium, Catullum, Horatium, eoſque omnes, qui aurea, quam vocant, ætate concluditur, collocandi merito ſint Sanazarius, Capycius, Rota, Fracaſtorius, Cotta, Vida, Antonius Teleſius, & ejus civis Martyranus, Navagerius, Caſtalio, Flaminius, Pontanus, ipſomet Scioppio, homine Germano, ſuadente, vel certe non repugnante. Hiſpanias ne ſingulos attingam, e tenebris eripuerint hi celeberrimi literarum reſtitutores, Nebriſſenſis ſcilicet, Pincianus, Ludovicus Vives, vir in judicando acutiſſimus, ac in dicendo elegantiſſimus, & Franciſcus Sanctius, grammaticorum cum novorum tum veterum princeps, quippe rationibus tam ſimplicibus grammaticos nexus explicavit, obſervationum & regularum infinitatem ſumma cum utilitate reciderit, loquendique uſum, & collocationem partium (quam Græci σύνταξιν appellant) ad tam vera & certa initia revocaverit, ut grammaticam tractans, ſummum ſe Philoſophum præſtiterit, &, cum varietate lectionis conceſſerit nemini, ſcientia vicerit cunctos. Utinam compendiariam viam, quam ille præfecit adoleſcentibus, præceptorum avaritia non intercluderet. Verum eloquentiæ Latinæ, cujus primas meo judicio fert Italia, Gallia veſtra multiplici eruditione, abſtruſaque vetuſtatis univerſæ notitia, & infinita linguarum cognitione reſpondet. Ut enim Lambinum mittam, Turnebum, Ramum, Petrum Fabrum, Petitum, alioſque complures, quorum memoria me ſuggerit; in unius Joſephi Scaligeri magnum, uberrimum, ac admirabile ingenium confluxit, quicquid poſt homines natos mandatum eſt literis, quicquid eſt in obſcuriſſima vetuſtate reconditum, quicquid illuſtrius in univerſarum gentium linguis confuſum fuerit & diſſipatum, ut tenebræ nobis ſummi viri doctrinam recolentibus oboriantur. Is adjungi ſibi non indignabitur Caſaubonum, Bochartum, Salmaſium, quorum ingenia in te, Regineri doctiſſime, ſuboriri præſentio, &, quod magis mirer, ætate non confirmata, ita ut ſi, quod nunc parturis, aliquando parias, minus ſit Gallia doctrinam illorum & acumen deſideratura. Juriſprudentiam autem Romæ notam & cultam, ac ſubinde nugarum mole depulſam, Nebriſſenſis, Budæus, Alciatus ſublevavit: in lucem vero evocavit Connanus, Duarenus, Briſſonius, Donellus, Baro, Rævardus, Vinnius, Grotius, Antonius Faber, &, qui jus omnium & induſtriam circumſcripſit, Cujacius, per quem ſimul cum veterum Juriſconſultorum ſcientia, Jureque Romanorum tum publico, tum privato, mens ipſa veteris reipublicæ reddita mortalibus fuit, & æternitati mandata. Cum admodum homines antiquitatis ſtudio tenerentur, dum verba veſtigarent, res ibi concluſas deprehenderunt. Nam evolvenda vocabulorum ſignificatione, ſcientiæ, veluti ſublato velo, ſenſim eminebant; ita ut his veſtigiis ad caput ſapientiæ perventum ſit. Etenim ingenium hominum per varios eruditionis tractus tandem ad portum doctrinarum, nempe ad vetuſtiorem & ſaniorem Philoſophiam, longo curſu fuit appulſum, ut poſt tot ſecula demum eruperit ſe Bernardinus Teleſius Conſentinus, vir elegantioribus literis ornatiſſimus, qui primus a veterno reſipuit, & vulgarem phyſicam, Diis iratis natam, pro viribus fugavit, ejecit, obtrivit, e cujus ſchola doctiſſimi per Italiam homines emiſſi ſunt, inter quos Stelliola, Franciſcus Mutus, Campanella, Severinus, qui cum Franciſco Patricio Senenſi, viro in confutandis erroribus acerrimo, ac omni eruditione cumulatiſſimo, ſuas junxere copias, & infeſta ſigna præſtigiatoribus & fanaticis intulerunt. Extat enim Franciſci Muti pro Patricio defenſio. Ac ex his unus Teleſius de rerum univerſitate veterum Philoſophorum more diſſeruit, ut eum jure Verulamius novorum hominum primum appellet. Ceteri magis ad alienum opus oppugnandum, quam ad ſuum inſtituendum valuerunt. Dum inter hos acerrime contenditur, ecce mirus tibi Philoſophorum conſenſus atque concentus exoritur. Prodiit enim Nola Jordanus Brunus, Florentia

tia Galilæus, e Britannia Verulamius, e Dania Copernicus, e Gallia Gassendus, ac denique Cartesius, cujus qui doctrina ducuntur, non tam hominis quam naturæ vocem arbitrantur. Verum sentio te spectantem, quorsum sim evasurus, ac mirantem, cur huc sermo tam longe repetitus excurrerit, nempe ut intelligas, qualis meus dolor sit, cum non me fallat, quas olim partes egerimus in fabula; & tamen Italorum res huc videam adductas, ut, quorum scripta jam dudum exempla erant exteris nationibus, nunc, si pauca quædam excipias, jocus eadem sint & ludibria. Quæ tamen vitia, nisi velis iniquus esse judex, quod de te suspicari vix licet, non ingeniis, sed consuetudini potius assignaveris. Nuper enim malis avibus inter nos tum parva judicandi ratio penetravit, ut, si quis natura feratur ad eloquentiam sinceramque doctrinam, pessimorum librorum usu, ac multitudinis judicio, ab opere recte instituto detorqueatur. Non enim scriptoribus, sed monstris, animi studiosorum obsidentur, ac non virtutibus orationis, sed infucatis vitiis rapiuntur: & si vitiosi libri desint, a novorum audacia conscribuntur stylo tam tumido, tam insulso, tam agresti, tam putido, ut cum ab eorum lectione quis abierit, ad circum potius quam ad forum sit idoneus. Per fortunas quis fere possit, Plautum, Terentium, Ciceronem ipsum, ab Apulejo, Sidonio, Ausonio, Marciano; Horatium a Juvenali & Persio, Virgilium, Catullum, Propertium, Tibullum, Ovidium, a Lucano, Statio, Claudiano, Martiali: Silio; Sallustium, Nepotem, Cæsarem, Livium, a Floro, Svetonio, & homine suorum temporum barbariæ dignissimo Marcellino superatos? Et tamen æquo animo pateremur, si his limitibus furor iste contineretur. Sunt enim hi scriptores, si non pure ac Romane, docte tamen & erudite; imo, nisi modum excessissent, magnifice, splendide, ac artificiose locuti. Sed uno stomachemur magis, partus suos putidissimos, abortus studiorum, & ingenii sui fœtus immundissimos, in veterum ac optimorum locum, Attici scilicet scriptores nostri subjiciunt; ita ut quivis sanus graviter exarserit, cum viderit leporem a scurrilitate, magniloquentiam a tumore, munditiam a sordibus, & nativum Romani oris sonum ab importuna peregrinitate fugatum. Cumque hoc æstu jactemur, utinam mature liceret emergere, ac, si non ad portum doctrinarum, quarum etiam adspectum nobis deliria novorum scriptorum eripuerunt, ad otium saltem atque ad umbram aliquando secedere. Implicant annos nostros vulgares Grammatici nodis suis adeo tenaciter simul ac infeliciter, ut, cum totam pubertatem sub his tortoribus traduxerimus, scribentibus deinde nobis nihil tam familiare sit, quam solæcismus. E quibus laqueis cum evolaverimus, credasne nos in naturalem libertatem receptum iri? imo tum in majores plagas incidimus, quum per tenebricosam illam Gothici moris sapientiam, procellam mentium, scopulum veritatis, ac errorum turbinem, circumagimur. Nam dum viam ad sapientiæ culmen affectamus perpetua tum rerum, tum verborum caligine mergimur. Quibus in studiis qui juventutem exercuerint, in certamen literarum prodeuntes (quod satis fidenter faciunt, ne dicam arroganter) nusquam hærent, nullam difficultatem refugiunt, nil non attentant, nullum non continuo nodum explicant, atque ita feliciter, ut si de natura lucis & umbræ interrogentnr, ipsi (vide quæso quam sint suaves!) cura sese statim expediunt & abunde sibi satisfaciunt, & aliis satisfecisse videri volunt, si *lucem luciferam*, *umbram umbriferam qualitatem* esse responderint. Papæ!

Thalem talento non emam Milesium.

Et tamen (pro Deum atqne hominum fidem!) ex hac palæstra confestim in comitium advolant, sumtaque toga candida, præmium adeptæ sapientiæ petunt honores & impetrant, atque ita impetrant, ut nobis humi jacentibus vix detur ad eorum culmen posse suscipere. Sic demum Italia, bonarum quondam artium præsidium, arx doctrinarum, fons elegantiæ, nunc ampullis, ineptiis, & deliriis obruitur. Cumque hac pessima judicandi ratione plurium honos & fama contineatur, si quæ vox unquam justi doloris erumpat, eorum auctoritate statim opprimitur, ita ut certorum hominum dignitas, universorum civium ignorantia confirmetur. Ergo cum omne honorum aditus vitiosa doctrina jam obstruxerit, bonæ artes, quibus merces ab indoctis & improbis intercipitur,

pitur, alimento subducto, apud nos languescunt & pereunt. Nam Principes, quorum sola benignitas artes alit, plerumque gravioribus curis occupantur: aut si quando doctorum virorum studio tenentur, eruere coguntur eorum notitiam a suis, qui sæpe non doctiorem hominem producunt, sed commodiorem ita ut vilior aliquando merx, publico sumtu comparata, bonis Principibus inducatur. Et cum optimi quique aliena diligentia concludantur, ideo sæpe contingit, ut sub optimo Principe, optimis magistratibus, inque innocentissima regia, eruditi quum petunt, non modo non admittantur, sed ne respiciantur quidem. Unde sub studioso doctorum hominum Principe doctis tamen viris aliquando est iniquissime comparatum. Etenim tum quisque quo indoctior, eo audacior, perrumpit, & ad honores doctis viris Principis voluntate paratos per doctrinæ simulationem obrepit. docti vero, quos modestia ferme comitatur, ab audacissimis victi, repulsam ferunt, ac immotis oculis intueri coguntur honores ab impudentissimis & paratissimis sibi præreptos, & operosarum apum labores ab ignavissimis fucis absumtos. Eoque docti viri majorem injuriam sub bonis, quam sub malis Principibus accipiunt, quod spe destituto nihil tollitur, ad spem autem erecto, tanquam conscio juris sui, si denegatur, eripitur. Nam sub tyrannide cum jura sileant, & rerum potiatur communis hostis bonorum, eruditi dignitatis gradus a se putant alienos; unde vacant illi quidem honore, sed non carent. Legibus autem imperantibus, docti viri, & ad rempublicam gerendam idonei, si sibi honores manu afferent, jus suum experirentur, a quibus si per opes & gratiam arceantur, eadem afficiuntur injuria, quasi vi & armis a justa possessione dejicerentur: cum humano divinoque jure magistratus & honores, non opibus & gratia, sed virtutibus & literis decernantur. At, quod omnem spem literis adimit, temporibus corruptissimis, in quæ nos incidimus, virtus & doctrina non tam merita sunt, quam odium & molestia, cum potentiores & opulentiores, qui plerumque voluptatibus indulgent, ne tacite sua sibi desidia exprobretur, doctrinæ lucem & sapientiæ faciem reformident. Quod si privata unquam auctoritate barbariem insecteris, vitiaque doctrinarum invictis rationibus castiges, irritabis, ut ajunt, crabrones, ac scurras & poetastros obstrepentes, inscitiamque suam rabie munientes, ac animi tumorem latratibus exonerantes, in te statim incitabis, quorum morsus, ut cimicum, si ad animum non perveniant, cutem tamen exasperant. Quamvis enim summa laus doctorum hominum sit ab improbis & sacrilegis vituperari, & quivis amaverit Phormiones & Thrasones habere censores; tamen ut impudentissimas calumnias contemseris, nauseam certe rusticæ scurrilitatis vitare vix possis; tum præsertim, cum videas ad horum inficetam & impuram dictionem tantam hominum turbam, seu potius armentorum greges, adhinnire. Miremur non esse risum extraneis & jocum, cum sciamus, quibus plausibus in urbe sublata sint (honorem præfabor) portentosa scurrarum & parasitorum flagitia, immanibus soloecismis & barbarismis, tanquam cœno & luto diffluentia? quorum obscœnam dicacitatem & pueriles ineptias optimi, si Diis placet, doctrinarum in urbe censores, vel ipsis malorum carminum seu venenorum auctoribus inquinatiores, Juvenali & Persio (nam Horatium & Ciceronis ævum nihil morantur) non sine sanorum hominum stomacho prætulerunt, ac imaginem Romanensis eloquii studiosis & peregrinis omnibus esse voluerunt. Scitos arbitros! En ad quorum judicium gens togata recurrat! En a quibus aliena laus & dignitas pendeat! En qui pretium mercium nostrarum conficiant! En, Roma, ædiles tuos! En Varrones nostros & Nigidios, quibus non alia conditione proberis, quam si vitam impuram cum impura dictione conjunxeris! Non verear, ne quicquam me fingere suspiceris, cum hujus improbitatis atque stuporis spectator ipsemet fueris, ac pro tua doctrina & integritate reprehensor; imo vero etiam exagitator & hostis acerrimus. Tu tamen de nostris ingeniis ex horum stultitia, quæso, ne judices. Nam ut soli ubertatem admireris, in incultis agris ac prope desertis, ubi doctrinarum radices negliguntur, (atque utinam non evellantur!) ingenia sponte sua pullulant, &, si pravam consuetudinem, effugiant, aut mature animadvertant, per se mirabiliter enituntur & efflorescunt: ut, quod

quod alicubi publica educatione atque cura commovetur & excitatur, apud nos domi nascatur, & in magna rerum ac temporum difficultate privato cultu præstetur. Quamvis enim rerum fastigia vitiosa ratio teneat; recta se tamen privatim insinuavit, ac, si non eminet, saltem repit. Nam præter eos, quorum virtutes & literæ vel civilibus sacrisve muneribus; vel editis jam libris sunt insignes, quorum alii in Philosophia, vel Geometria, vel Medicina; alii in Eloquentia, præsertim in laudationibus, vel Etrusca Poesi; alii in Jure civili vel Pontificio, sacrave Theologia summa cum laude versantur: adsunt & plures, præsertim Neapoli, ubi omnium est doctrinarum bonarumque artium celebritas, quorum fama nondum emanavit, qui vel modestia, vel vitæ instituto, vel occupatione forensi, vel rerum humanarum contemtu, vel denique duriore fortuna, qua sane hic multi conflictamur, frequentiam hominum caventes in sinu gaudent, nec dum sese luci crediderunt, ita ut ad exteros leviora sæpe perveniant, cum graviora vix effluant: non enim aliis, sed nobis tantummodo intus canimus. Quietem enim obscuram quam tumultuosam gloriam malumus. Nam, quod sapienter & egregie Cartesius expendit, literarum gloriam sæpe totius vitæ perturbatio consequitur. Vale. Romæ VI. Kal. Martias MDCXCIV.

De CONTEMTU MORTIS.

AD FRANCISCUM PIGNATELLUM ARCHIEPISCOPUM TARENTINUM.

GRavi cura, qua premebaris, liberatus es nuper superioribus literis, quibus tibi significavi, valetudinem Francisci Carafæ fratris tui jam esse communibus votis & bonorum omnium studió atque lætitia reparatam. Quæ cum literæ tibi jucundæ fuerint, erunt hæ profecto jucundiores, ex quibus non modo allevari jam corporis nuncium accipies; verum etiam cognosces invictam illius in morbo tolerando & contemnenda morte constantiam. Quibus nunciis eo te arbitror oblectatum iri magis, quod cum summum bonum in pietate ponas atque honestate, propinquos & necessarios virtutis quam sanguinis affinitate malis habere conjunctos. Nec enim quicquam est apud te prius, quam vetustatem & nobilitatem generis incremento novæ gloriæ ac illustrium imitatione facinorum amplificare, cum non tam opes & potentiam domus vestræ, quam continuos proavorum honores proprio splendore ac laude tuearis. Summarum autem virtutum, quas per manus traditas a majoribus accepistis, non exigua pars in fratre tuo consedit, atque in ejus animo, velut arbos in feracius translata solum, nimium quantum effloruit ac pullulavit. Hanc ille virtutem cum tota vita, qua consilii, qua rerum gestarum præstantia, præ se tulerit, tum in mortis periculo cumulate reddidit; ita ut videretur omnem sapientiam, totius vitæ cursu fusam ac explicatam, ad extremum illud tempus contraxisse, atque ad ultimum contulisse discrimen. Cum enim dejectum esset morbo corpus, ipse tamen animo nunquam concidit; sed erectus usque ac sibi præsens, ubi munera pietatis intermitteret, ad veterum præcepta sapientum revolvebatur. Ac præ ceteris curis unum ajebat bene vivendi ac bene moriendi studium sibi fuisse propositum. Quamobrem eum casum in beneficii loco ponebat: propterea quod afflictis jam sensibus, non modo interclusus esset aditus vitiis, verum etiam radix eorum elanguesceret: quodque fuerat ei maxime in optatis, ut culpæ periculum longius arceret, id sibi dicebat a morbo præstari. Adspectu namque mortis opinionem rerum humanarum esse depulsam, ac animum a mortalibus curis ad immortalium bonorum contemplationem abductum. Quæ illi adeo hæserant, ut neque familiarium officiis, neque carissimorum liberorum adspectu, ad res humanas revocaretur; sed siccis oculis intuebatur mœstissimorum adolescentium lacrymas, in quibus tantisper mente defixus eos admonebat, ut, si nullum virtutis exemplum patris vita suppeditasset, mortem saltem sibi ducerent imitandam. Nec enim exiguum a patre vitæ præsidium habituros, si artem ab eo discerent bene moriendi, ex qua recte vivendi ratio deduceretur. Ac si saperent, hoc exemplum pluris facerent, quam opulen-

lentam hereditatem. Quibus illis verbis uberiores ab adstantibus lacrymas exprimebat. Eoque nos torquebamur magis, quod tum potissimum intelligebamus, quantum nobis mors virtutis fructum interciperet. Adeo enim sapientiæ nervos in præsenti contendit, ut omnis illius maturitas ad hujus periculi tempus erupisse videretur. Quamvis enim antea prudentia & firmitate præstitisset innumeris; hoc tamen tempore naturam vicit, ac ipsam prope superavit humanitatem.

Quam animi præstantiam non modo luctus & dolor necessariorum, sed fletus ac gemitus urbis consequebatur universæ, quæ cum periculum illius communi squalore nobilitasset, confirmatam deinde valetudinem est ingenti plausu prosecuta, virtutemque hominis non modo privatis officiis, sed publica etiam honorificentia celebravit, excitatis ad illius laudem eruditissimorum virorum carminibus, quibus optimi viri periculum deplorabatur. Nec unquam Roma optimos cives tot laudibus ornavit, quot nunc peregrinum Principem, si modo peregrinus dicendus est, qui post antiqua instituta convulsa speciem reddit Romanæ virtutis.

Nec enim exutis Romanis moribus civitas retinetur, & civis Romanus est, non quem septem colles ediderunt, ac educarunt; sed qui e veteribus Romanorum institutis expressus est atque formatus; quique in antiquitatis memoria diu versatus; e veterum cognitione atque imitatione factorum suscepit ac refert mentem animumque Romanum. Quo sane qui careat, quamvis in Capitolio natus, exul fuerit ille, non civis. Contra, quisquis constans est in retinenda libertate, quisquis in sacramentorum fide religiosus, in adeundis periculis impiger, fortis in patriis legibus institutisque tuendis, quisquis ad voluptates temperantiam, ad injurias magnanimitatem, ad sumtus magnificentiam ad secundas adversasque res animi æquabilitatem adhibuerit, is, extincta jam Roma illa veteri, quamvis e media Scythia fuerit exortus, a Romanis virtutibus Romana civitate donatur; præsertim si Romanos mores non factis solum, sed incorrupto usu Latini sermonis expresserit. Romanum enim nomen & urbis dignitas in eo conservatur, in quo lingua, morum index, & Romani more intermortui reviviscunt. Porro cum nihil tam Romanum sit, quam obire pro aliorum salute pericula, præstare fidem, contemnere mortem, antecellere animi magnitudine rebus humanis: jure hunc honorem urbs habuit fratri tuo, quem, si respublica resurgeret, quovis pretio sibi civem adoptaret. Ego vero plurimis quidem illi, at hoc potissimum beneficio sum obstrictus, propterea quod sapientiæ vires, quas prius ex præceptis tantum Philosophorum & memoria rerum gestarum comprehensas habebam, nunc illius periculo reapse sum expertus. Nec enim antehac tantum in virtute ponebam, quantum in ea ponendum esse me illius constantia docuit. Ac nunc plane intelligo sapiens stulto quid intersit. Stultus enim, dum ejus vitam aut spes usque protracta suspendit, aut præsens scelerum conscientia conficit, aut retexit pœnitentia sui ipsius, vel ita vivit, ut singulis momentis extinguatur, vel, si unquam exoritur, miseriæ tantummodo reparatur: fons enim vitæ ratio est, quæ alitur cognitione veritatis atque exercitatione virtutum, quarum alteram eripiunt errorum tenebræ, alteram sordes vitiorum. Eoque majori mortis formidine stulti corripiuntur, quod vivere desinunt, antequam ad vitæ limen adierint. Viventes enim toties vitam abrumpunt, quoties a luce cognitionis & portu tranquillitatis cupiditatum æstu, tanquam adversa tempestate revocantur. Jure igitur mortem, utpote vitæ vix dum exorsæ terminum, & externorum suppliciorum initium, pertimescunt. Quorum enim nulla pars corporis vacat a voluptate, quorumque omne tempus vitiis transmittitur, iis mors est mehercle gravissima; quoniam omne id, cujus causa vitam instituerant, amittunt, &, qui superest, animus angoribus reservatur. Qui possint igitur non esse miserrimi, cum videant potiorem sui partem, quæ corpore continebatur, effluere, integra modo, minima forte sui, mente, qua raro sunt usi, quæque ita vivit, ut nihil habeat vivendi necessitate miserius? Sapientes vero maximam partem funeri supersunt, quia notionum copia & varietate scientiarum producentes intelligentiam, & amplificantes mentem, quæ tota intelligendo cognoscendoque versatur, eam sui portionem

propagarunt, in qua mors & fortuna nihil prorsus habeant juris: corporis vero bona negligentes, & vim eorum extenuantes, tantum prædæ morti ac fortunæ subtraxerunt, quantum externarum rerum, & corruptarum voluptatum sibi denegarunt. Iis enim, quæ sunt in mortis potestate; tantum abest ut sapiens teneatur, ut quicquid per hæc ad animum pervenerit sibi putent excutiendum. Sensus enim perversas & mutilas offerentes formas rerum eripiunt adspectum veritatis, quæ nunquam emerserit, nisi sevocaverimus ab iis mentem, & nosmetipsos collegerimus. Affectiones vero implicantes animum rebus externis, hominem fortunæ permittunt, a qua vel perpetuæ fluunt molestiæ, vel confusæ molestiis voluptates. Quod enim habet fortuna bonum, ejus est incerta possessio, & totum periculi metu corrumpitur: quoniam, dum præsentibus fruimur, cogitatione futuri miseriam anticipamus. Nec unquam a perturbationibus liberamur, nisi quum distrahentes mentem a sensibus, & animum a rebus externis abducentes, supra mortalem conditionem attollimur, & naturæ dissolutionem imitamur, ita ut nullum tempus sit in vita beatius, quam quod moriendo traducitur.

Quamobrem vita sapientis perpetua exercitatio mortis est, & mors æterna institutio vitæ ac aditus ad immortalitatem. Quid enim habet rerum humanarum conditio, quo sapientem irretiat? Sensusne, quibus veritas labefactatur? an voluptates quas vel molestiæ, vel fastidia consequuntur? an amicos, quos vel divellit a nobis livor, vel eadem distrahit utilitatis ratio, quæ conjunxit? an potentiorum gratiam, quæ diuturnis collecta laboribus & obsequiis, vel oblivione deletur, vel suspicione tollitur sæpe levissima, vel tædio retribuendi sensim exulceratur? an honores, quos anxietas & solicitudo circumsistit? an opes, quas pericula comitantur? an parentes, quorum aliqui non alio consilio suscipiunt liberos, quam ut habeant, quibus imperent? an ipsos denique liberos, quibus aliquando magis hæret odium imperii paterni, quam memoria benefactorum? Quid igitur mors eripuerit, nisi vel externa bona, quæ sapiens sibi nunquam attribuit, vel ægritudines, quæ aliquando etiam animis sapientum contagione corporis adhærescunt, quæque soluto corporis nexu diluuntur? Intelligentia vero & mens, quibus constat sapiens, nunquam perimitur: sed ubi sese corpore, velut nubibus, explicaverit, tanquam a diuturno exilio reducitur ad divinitatem. Quicquid igitur humanitatis mors depascitur, in sapiente minimum est, ac ab eo jam diu repudiatum; quæ vero sunt in ære suo, nunquam tam bene sibi vindicat, quam quum externarum vestigia rerum obliterantur. Tunc enim, quamvis solutis languore sensibus, ratio tamen excubat, &, dum mors bellicum canit, triumphat animus, exultatque victoria. Quam sane triumphi speciem præbuit frater tuus, qui mortis adspectum ita ferebat, ut non discessurus e vita, sed aggerem inter humanitatem & divinitatem interjectum videretur esse transmissurus. Quam ego virtutem minime silentio mihi prætereundam existimavi: quandoquidem qua est ille humanitate, laudibus atque adhortationibus suis initia studiorum meorum aluit atque provexit, ita ut eorum fructum suo jure sibi vindicet. Idcirco, quod habent eruditi pretium, id ei persolvendum putavi, ac singularem ejus constantiam tradendam literis, quod quidem officium imperitorum opinione minimum est, saniorum vero judicio maximum. Siquidem nihil illustrius, nihil honorificentius, nihil mirabilius tribuere homo homini potest, quam id, quod secundum Deum sola præstat eloquentia, nempe operum & nominis æternitatem. Fama namque virtutis, & memoria benefactorum, quæ summa laborum sunt & sapientiæ præmia, diuturnitate intercidérent, nisi exciperentur doctorum hominum literis, & munirentur eloquentia, præsertim Latina, qua præclarorum hominum vita cum omnium populorum ac temporum memoria contexitur. Tibi vero, Vir Clarissime, ac omnibus virtutibus Ornatissime, summopere gaudendum censeo, quod fratrem recuperaveris, generi vestro parem, fortuna & ipsa morte majorem, ac, ut uno verbo laudes complectar universas, quam similimum tui. Vale. Pridie Kalend. Augusti MDCXCIV.

DE

DE LUCTU MINUENDO.

AD TROJANUM MIROBALLUM.

Cum primum mihi nunciata est mors filii tui, optimæ spei adolescentis, tam graviter sum perculsus, quam qui nihil haberet ejus vita jucundius, tum propter ipsius ingenium & doctrinam morumque probitatem; tum ob utriusque vestrum in me studium; tum propter decus & utilitatem, quam vivens ille patriæ atque amicis doctisque omnibus erat allaturus. Accessit ad hanc tristitiam cogitatio doloris tui, cujus ille virtutes ita referebat, ut, dum viveret, tu quidem imagine tui gauderes; cives autem omnes atque amici sperarent paternam sapientiam ac probitatem a filio etiam cum fœnore redditum iri: quippe cum omne quod a natura præclarum optimumque susceperat, literarum studiis, & quod summum est, tuis potissimum præceptis atque exemplis excoleret. Cum igitur communis, prope dicam, calamitatis ipse non exiguam partem exhauserim, nihil habui, quo levarem ægritudinem, quam hanc tecum jacturam per literas conqueri, atque hoc edere doloris & obsequii testimonium. Huic enim ingenti meæ tristitiæ plane satisfactum putabo, si tu me ad officium lacrymarum admiseris. Nec enim ausim ope literarum a jucundissimi filii morte lugenda patrem amantissimum avocare, inque medio cursu dolorem exundantem cohibere, aut viro, in omni doctrinæ genere versato, rationes & præcepta subjicere, quibus docti & sapientes aut demulceri suaviter, aut extingui prorsus posse doloris acerbitatem arbitrantur. Quorum si prius coner, ineptus; si alterum, impudens haberi possem. Nec enim illud modo, Vir Amplissime, perspectum habes, quod commune est & pervagatum; nihil scilicet in rebus humanis optimum idem esse ac diuturnum: sed quum anhelitum ex subito dolore recipies, & ab improvisa re aliquanto respiraveris, illud ut cum maxime cogitabis, ita nimirum esse rebus singulis, ac earum universitati comparatum, ut cum nihil exoriri sponte sua possit, ita nec in ullo situm sit, naturam ac statum tueri suum, nisi quoad divino nutu constitutum fuerit & definitum. Nec te fugit ita cum rerum universitate singula consentire, cumque jucundis tristia commisceri, eoque nexu cuncta comprehendi, ut, qui aliquod bonum assequitur, idem ansam simul arripiat continentis mali. Cum namque potestas rerum jucundarum potiundi facta fuerit, eidem credas jam inde ab initio edictam fuisse a divina providentia legem inhærentis molestiæ subeundæ. Quare qui rebus tristibus torquetur, idem debuerat & a jucundis, quibus tristia continentur, abstinere; sive potius vivendi leges insitasque vitæ conditiones simul cum ipsa vita recusare. Quod cum hominis desipientis sit, & erga Deum injuriosi; ita sapientis est ac pii, subortum malum leniter ac patienter ferre: quandoquidem ab oblato susceptoque bono divelli non poterat sine divinarum legum injuria & totius quodammodo naturæ pernicie. Quapropter si filium suscepisti, ac idem immatura nobis ætate, & in ipso adolescentiæ flore fuit interceptus, jam hoc eventu compertum tibi sit, cum eum tolleres, non proprietatem illius, sed usuram ad vicesimum annum tibi fuisse condonatam: potestas enim eorum, quæ divina providentia obvenerunt, nulli mortalium permittitur. Si hac igitur eum opinione sustulisses, tanquam ad vicesimum annum redditurus, quamvis hunc ademtum vitæ fructum etiam atque etiam doleres, esset tamen dolor ille remissior; tum quia te jam pridem ad hanc ægritudinem comparasses, tum quia non videretur alieno tempore, sed anno suo, atque ad legitimam diem a te repetitus. Quod igitur caligine rerum futurarum erat involutum, id eventus non peperit, sed natum aperuit & explicavit: ideoque Deo potius acceptum ferendum est, quod hujus boni usum ad hoc tempus tibi remiserit, quam indignandum, quod filius a tuis complexibus immature fuerit avulsus. Nihil enim a Deo præter legem, nihil præter tempus, nihil denique præpostere aut immature contingit. Humana tantum ignorantia, quæ rerum eventus aliorsum trahit, quam quo Deus intenderat, propriis affectionibus cuncta labefactat, ut vel intempestiva nobis appareant, vel immatura. Cum quis enim spatium a Deo definitum natura duce compleverit, nec immaturus esse nec tardus potest. Siquidem nec equum tarditatis, nec aquilam nimiæ celeritatis accuses, quod hæc quam ille celerius lineam transilierit. Quamvis autem ille tuo & omnium nostrum patriæque desiderio exiguum vitæ curriculum confecerit; tamen, si scientias spectes & doctrinas, quas tam brevi percurrit, satis diu fortasse præ ceteris vixisse

xisse judicabis; siquidem non aliud est vita, quam cognitio, quoque celerius & latius quis in rerum cognitionem animo se conjecerit, eo majus vitæ spatium occupabit. Nam quot in mente notiones excitantur, tot vitæ gradus identidem adjiciuntur: & tum ad superiores, tum etiam ad futuras ætates vitam propagat quisquis acri vigens intelligentia, rerum gestarum memoriam cum futurarum ratione, animo provisa meditando conjungit, ac ævum omne quodammodo sibi sub aspectum ponit. Stultos sane, si nestoreos annos vivendo vicerint, extinctos usque judicaverim. Naufragium enim eorum est, non vita, quorum animi rerum ignoratione mentisque perturbationibus exagitantur: ita ut præstet punctum temporis vivere sapienter, quam diu stulte. Annos igitur mors filio tuo contraxit, non vitam, quam ille, dum inter mortales versaretur, exacuenda intelligentia ultra humanam produxit ætatem, & abiens pietatis suæ meritis in immortalium bonorum possessione a Deo confirmandam impetravit. Vale, Vir Clarissime, quodque aliis præstat dies, id tu a sapientia tua in leniendo dolore consequaris. Romæ xiv. Kal. Februarius MDCXCIV.

PRISCI CENSORINI PHOTISTICI

HYDRA MYSTICA,

SIVE DE CORRUPTA MORTALI DOCTRINA.

DIALOGUS.

LECTORI.

NE quis putet, moralem doctrinam hac disputatione vexari, neve sanas priorum doctorum traditiones ac regulas in contemtum adduci suspicetur, Casuisticam hic disserentem auctor induxit, sub cujus persona, & nomine comprehendit omnes eos, qui per verborum ambages Christi doctrinam eludunt, ac Evangelicæ legis nodos & robur veræ virtutis solvunt, atque relaxant, vitiis temporum & corruptis hominum moribus indulgendo. Ideo vero *Casuistica* soror *Hæresis* fingitur, quia pietatem ambæ, quamvis diversa via convellunt. *Hæresis* enim detorquet intellectum a fide & veritate, *Casuistica* vero voluntatem avertit a rectitudine & justitia. Illa veras notiones corrumpit, hæc rectas actiones pervertit per dissolutionem disciplinæ. Ceterum moralem doctrinam, & eos, qui post antiquos patres illam illustrarunt ac illorum vestigiis insistentes excoluerunt, quod inter ceteros D. Thomas Aquinas optime præstitit, non probat modo, sed & suspicit ac veneratur. Malum & pestem, quæ huic doctrinæ imminet a a Casuistis, sive a recentioribus quibusdam, qui sub nomine Casuistarum, rationem bene pieque vivendi cum vitiorum illecebris, tanquam inito fœdere conjungunt, opprimi ac profligari, vehementer optat.

CASUISTICA & HÆRESIS.

QUam ægre ac misere, mea soror, ætatem exigis, mœstis absumpta curis, assiduis laboribus, & animi doloribus exagitata, quin te tibi vindicas aliquando & resipiscis? Quid tamdiu in assidua scripturæ lectione te occupas, & in antiquorum libris incumbens vires tuas & animum conficis? Scilicet, ut e lumine tenebras extrahas, atque ut eruas ex aperto splendore caliginem. Deinde quæ tua dementia est, tantam discordiarum procellam subire, inter ipsa te pericula conjicere,; bellum & clades undequaque miscendo, ut inter homines doctrinæ tuæ semina diffundas, quæ nonnisi per ferrum & strages radices agunt, ac humano tantum munita cruore coalescunt? Miseret profecto tui, pigetque, cum faciem intueor tuam livore perfusam, ora veneno fluentia. Corripitur mihi animus, cum video, te flammas emittere ex oculis, ancipiti vibrare lingua sagittas, intorquere manu telum, ac spirantem undique mœrorem & luctum, pestem & cladem cunctis mortalibus denunciare: Itane vero te crucias, nec de quiete amplius cogitas? Mitte tandem e manibus scripturas, abjice veterum libros, desine aliquando Marcionis, Ebionis, Arii, Sabellii, Manetis, aliorumque hujus generis inventa & decreta venerari, conquirere, illustrare, & quæ densis vetustatis tenebris obsidentur, in lucem hominum revocare. HÆRES. Miror, cum hæc tua sit oratip, mea soror, quasi peregrina sis & extera, vel nostræ penitus conditionis oblita. Scis, ambas nos apud tartara ex patre

patre Plutone prognatas. CAS. Quidni sciam, aut cur mihi deciderit memoria genitor? HÆR. Sat habeo, nunc te paulatim ad rationem instituti nostri deducam, ut nullam dehinc habeas mei objurgandi causam. CASUIST. Adest meus tibi animus, eloquere. HÆR. In memoriam revoca, quam magnum olim patris nostri fuerit imperium, quam longe lateque suos fines protulerit. CAS. Memini, id solitum esse nobis narrare patrem, non dum enim tum nos in lucem eramus eductæ. HÆR. Hanc ei summam in universo terrarum orbe potestatem pepererunt falsa gentium numina, & crassus ac rudis ille cultus, quo fabulosæ opiniones alebantur, ita ut homines ab omni luce veræ religionis aversi, a cœlo penitus abducti, tandem humi deprimerentur. Omnis enim eorum temporum religio versabatur in his, quæ oculos auresque percellunt, ac tantum permovent sensus, quæque manibus potius, quam contemplatione, ac mentis intentione comprehenduntur. Hinc erat, ut Deorum notio nunquam nisi humilibus involuta figuris cogitantibus occurreret. Hinc humanæ naturæ contagiones Diis ipsis affigebantur humanarum voluntatum motus, & studia, ut merito Epicurus eos impios judicaverit, non qui vulgares multitudinis Deos tollerent, sed qui mortalium affectiones traherent ad Deos. Hæc perversa & corrupta notio, quam de Deo susceperant, maxime fovebatur illa ingenti cæremoniarum mole, ritibus, sacrificiis, lectisterniis, commessationibus, epulis, auguriis, litationibus, consecrationibus, & innumeris aliis exterioris cultus generibus, quibus impetrari Deorum pacem, eorumque numen placari posse credebant. His ita mortales erant irretiti, ut non aliam speciem pietatis præciperent animo, quam quæ in harum usu rerum exercebatur. Cumque assiduo volutarent, se in his terrenis involucris, adeo his demerserunt animos, ut nunquam ad sublimiores naturæ divinæ comtemplationes evaderent. Putabant enim Deum non alium cultum, aut actum religionis exigere, quam qui manibus, oculis, genubusque præstatur, ac veluti pueros, cum eos videmus esse subiratos, demulcemus, & blandiendo contrectamus, præbentes ipsis offas, & caseum, ita & illi flectere Deos se posse credebant, si agnum, si caprum offerrent, si genua deprimerent humi, si pronos se aris advolverent, si solemne aliquod carmen obmurmurarent: Scelera tandem & crimina mœrore & pœnitentia non emendabant, sed oblationibus atque muneribus culpas redimebant, quasi Deus non propter animi virtutem & bona opera in gratiam homines recipiat, sed largitione ac profusione corruptus pœnam delinquentibus remittat. Nemo igitur ut peccati pœnam effugeret, peccatis sibi abstinendum putabat, sed sceleribus hærens satis Deo se commendatum existimabat, si malum illud intra se conceptum bono aliquo, extra se posito, compensaret: quæ vero ab ipsis Diis mortales precibus, ac votis rite nuncupatis petere solebant, omnia pertinebant ad corpus, nempe numerus liberorum, rei familiaris augmentum, salus corporis, diuturnitas vitæ, victoria de hostibus, felicitas imperii: quæ vero Deum ipsum comitantur, quæque digna sunt, quæ petantur, & præstantur a Deo, pacem & tranquillitatem animi, fortitudinem, justitiam, denique virtutem, & bonam mentem, hæc sibi nemo poscebat. His indignatus Persius exclamavit:

O curvæ in terras animæ, & cœlestium inanes!
Quid juvat hoc, templis nostros immittere mores,
Et bona Diis ex hac scelerata ducere pulpa?

Cum is cultus terris vigeret, ingens animarum numerus rapiebatur in orcum, nec in cœlum penetrare valebant, qui dum viverent, affixerant *humi divinæ particulam auræ*. CAS. At nonne tunc florebant Hebræi, qui divinam legem divino profusam eloquio, sepositi ab omni superstitione & falso cultu, profitebantur? HER. Viguit sane lex, quam a Deo Moses acceperat, sed nec illa nisi modicam orbis partem complectebatur, ita ut nonnisi actus exteriores reprimeret injecto pœnarum metu tanquam freno cupiditatum, & accensa spe terrenorum commodorum, quibus tamquam calcaribus mens ad bonum impellebatur, nondum autem erat lege gratiæ, & cœlestium bonorum contemplatione ad ipsam honestatem, & puram, incorruptamque virtutem, atque ad amorem veri numinis elevata,

vata, nisi in pauculis, qui re, non nomine, jam erant Christiani. At postquam in imperii paterni perniciem æterni Patris Filius cœlo delapsus: ut nodos primevæ culpæ, quibus hominum genus involvebatur, exolveret, & viam imposterum ad eternam gloriam sterneret, humana carne suscepta se mortalibus ingessit, voce, exemplo, factisque, docuit, quæ de divina natura sit efformanda & concepienda notio, quo spiritu regendus exterior cultus, quomodo mens ad Deum intendenda, quæ præmia in futurum sint expectanda, quæ pœnæ præcavendæ. Hinc cœlo se attollere cœperunt homines, ac per immensa spatia divinitatis evagari. Hinc divinum numen prius involutum ac obscuratum falsis notionibus & ex humana effectione corruptis patefactum est orbi. Hinc vis veræ ac sanæ religionis emicuit, quæ sita est in intentione, atque conversione mentis ad Deum, depressione spirituum, abscissione cupiditatum, negligentia rerum humanarum, aversione a corporeis commodis, cultu atque usu virtutum omnium, quibus mortales per Christi sanguinem Deo conciliati redeunt in gratiam, ita ut spe præcipiant æternam felicitatem. Hinc assueti sunt homines temperare pravis voluptatibus, devovere se humilem victimam Deo, atque illos ritus exterius assumere, qui motum interiorem exprimerent, quique pios sensus consequerentur, non aliter, ac motus & gestus differentis vocem comitantur, ac exteriores actus si sint a virtute ac pia mentis affectione divulsi, non aliter reputentur, quam umbræ luce cassæ ac detracto nucleo cortices. Hæc autem ratio ex abditis fontibus divinitatis educta, quam tamdiu in suis arcanis Deus condiderat, per Christi prædicationem patuit omnibus, non modo sapientibus, sed & rudiori plebeculæ, imo quod me magis angit, res altissimas & subtilissimas multo facilius humiles, quam turgidæ mentes exceperunt. Ea enim est hujus religionis vis, & natura, ut quæ ad bene agendum excitandamque pietatem sunt constituta præcepta, item quæ ad imprimendas veras rerum divinarum notiones, quibus humana vita ad rectitudinem, justitiamque dirigitur, sunt evulgata, æque possint in sapientum ac in imperitorum pectora demitti; sunt enim insigni facilitate, & miris verborum luminibus a Christo prolata. Quæ vero supra vires rationis eminent, æque doctorum ac insipientum aciem fugiunt: cum enim vincant facultates mentis humanæ, comprehendi nequeunt, nisi quis se supra naturam extollat; ad hunc autem gradum neminem humana sapientia sublevat, sed fides a Deo immissa, miraculis Christi, ejusque discipulorum primum conciliata, ac deinde Ecclesiæ Catholicæ auctoritate munita; exæquavit igitur mentes hominum doctrina Christi. Imo cum ea, quæ rationem supervolant, sola fide contineantur, hoc illi solidius in rudiorum mentibus imprimuntur, quo magis pietas & fides servet in iis, qui minorem spem in acumine ingenii atque in rationis subtilitate constituunt. Ii vero, qui vana efferuntur opinione doctrinæ, quique humana tantum sapientia tumidi, nullo divinæ gratiæ lumine illustrati, jactant sese pandere divinæ legis oracula, nihil supra plebeculam ipsam sapiunt; imo quod vir plebecula parum enitet, atque sincerum iisdemque vestitum vocibus, quibus a Christo fuit emissum in mentibus sapientum, qui ex humanis doctrinis notiones arripiunt & vocabula, contingere potest, ut corrumpatur, & detorqueatur, tamquam terrena fœditate contractum. Unde obscurant illi quod est illustre, obruunt quod est eminens, quodque sincerum & limpidum est maculant & labefactant. Quapropter cum ego demandatam a patre nostro provinciam mihi suscepissem, onusque subiissem corrumpendæ Christianæ doctrinæ, cujus exitio posset patris mei regnum post eversa gentium numina pene collapsum reparari, aliquibus Philosophis, qui fidem jam Christianam admiserant, me insinuari, cernens animo nullum esse magis ad hoc opus aptum instrumentum, quam hominum sapientiam & philosophiam, cujus robur tantopere Christus & Paulus ejus apostolus obtriverant, eam vehementer detestantes, ac longe arcentes a fide: Furiales igitur flammas excutiens, inflavi mentes philosophorum & agitavi, ac in eorum pectoribus injeci nimiam cupiditatem penetrandi ulterius in divinis arcanis, adduxique ipsos in spem, posse per philosophiæ acumen evolvere quæcumque Christus solius fidei tuttelæ consignaret. Quibus promissis eo celerius dederunt

runt animum, quod indigne ferebant, nihil esse in fide Christi, quo docti præstarent imperitis. Quapropter conati sunt doctrinas suas traducere ad fidem, cumque illa philosophiam tamquam inito conjugio commiscere, depulsa & semota plebecula, Ideo concluserunt philosophicis vocibus divina mysteria & præcepta, quorum se deinde constituerunt interpretes, atque ad suam ditionem redegerunt, non ea modo, quæ propter rerum sublimitatem sunt obscura, sed etiam ea, quæ clara sunt, ac, ut ita dicam, in fronte locata. Ego quippe, ut Christi conatum & doctrinam obruerem, interpretandi rationem longe ab aliis dissimilem meis philosophis præstiti. Nam cum interpretes aliarum doctrinarum res obscuras simplicibus communibusque vocabulis exponant, ut rerum difficultatem sentiant facilitate verborum, illi interpretes scripturarum res simplices & planas, novis commentis, & ignotis vocabulis involvunt, ita ut interpretatio non eliciat, sed opprimat sensum. Hac arte assueti sunt homines, dum divinum volumen consulunt in rebus singulis, ac in facilioribus & apertioribus hærere, statim ad interpretationes excurrentes: ubi enim nulla se offert obscuritas, tamen ipsi eam inducunt & subtiliter excogitando pariunt. Vix enim sibi persuadere possunt, aliquod esse in lege divina patens & expositum. Hinc illi interpretes, qui humanæ tantum sapientiæ viribus confidentes in scripturæ sensum persuadere voluerunt, gradum sibi sublimiorem inter fideles elevarunt, tamquam ad id, quod Christus mortalium fidei commiserat lumen ipsi sapientia sua, & non potius tenebras inventorum novitate, obscuritate vocabulorum offuderint. Cum hac via inter fideles ad summam existimationem perveniretur, sensim dominandi cupido suborta est, ac ut plerumque accidit, qui animos nominis auctoritate tenuerunt, eos tandem oppresserunt imperio. Cum igitur ad dominationem multi contenderent, & ad eam doctrina duceret, alius alium in literis & scripturarum intelligentia superare conabatur, ut fide magis apud populum emineret: Hinc ortæ dissensiones & partium studia, hinc discordiæ frequentes & jurgia, cum quisque scripturam ad se traheret, quasi mente Deum concepisset, ac non per Christi prædicationem, sed per os interpretum Dei verbum esset erupturum. Cumque alii alium sensum uni vocabulo temere subjicerent, legem divinam per se puram ac simplicem, in tot ambages ac difficultates detruserunt, ut (quæ mea summa laus est) non jam quæratur amplius, quis esset aptior sensus, sed qui subtilior, non qui verior, sed qui remotior ac longius advectus, tandem consuetum est inquiri, non quid Christus docuerit, sed quid sapientibus placeret, eum docuisse. Tot itaque insitis Evangelio commentis hominum, tot adjectis flosculis ingeniorum & eloquentiæ, tot interpretationibus super ipsum exaggeratis, inflexum est tandem robur veritatis, atque in tam variis ingeniorum vorticibus, tamquam in profundo gurgite fuit absortum. In hac difficultate atque in ista rerum caligine latissimus mihi locus est patefactus: Ideo celebris est ea vox apud Tertullianum *Philosophi, Patriarchæ Hæreticorum*. Ex his nostris machinamentis, ac philosophorum meorum præstigiis ortæ sunt virtutes vitiosissimæ Simonis, Aonis, Valentini, bonum & malum principium Manetis proxime ad Dæmonia Socratis accedens, Hermogenis ignis, quem detulit e secta Stoica, unde discesserat, ex quo paradisum visibilem orbem terrarum, infernum, animasque hominum condidit. Multaque multi ab his non dissimilia monstra pepererunt, Evangelii lucem e fidelium oculis ineptissimis nostris commentis abducentes, & pro verbo Dei cogitationes & inventa hominum obtrudentes. Obumbrato igitur divino lumine mea & meorum philosophorum opera, grex fidelium auctores cujusque sectæ sibi ducem constituere evocatus est, cum quivis ex conditoribus novarum opinionum manum & multitudinem cogeret, quam posset, traheret ad suas partes. Unde a pietate & fide res ad factiones & partium studia deducta est; suam enim quisque doctrinam tuebatur, non ut verbum divinum assereret & propugnaret, sed ut discipulorum multitudinem in officio contineret, & in veneratione cultuque magistri confirmaret. Ex his dissensionibus gliscebat in dies in pectoribus hominum cupiditas & superbia, quæ non modo singulos homines & familias, sed universam pene labefactarunt

ctarunt Ecclesiam. Ut autem magis hanc opinionum discordiam alerem, ac veritatem, quo possem artificio tegere, duxi semper homines per abrupta & devia, rectam semitam obstruendo. Ita enim consueverunt interpretes, me suadente, scripturam exponere, ut certi nunquam aliquid constituatur, quin alio statim opposito loco possit everti. Nam cum ea sit optima veritatis inveniendæ ratio, quæ docet, ut nihil admittatur in animo, nisi quod simplicius sit, & certum, ex quo deinde, quasi per gradus deveniatur ad aliud: hanc ipsi normam neglexerunt, & ex pluribus locis obscuris ac ambiguis simul coactis certam ac firmam eduxere veritatem. Quæ ratio pestis est maxima doctrinæ, siquidem ex pluribus & similibus ambiguis, quantumvis numerum eorum adaugeas, nihil umquam certi poterit oriri. Cum igitur locos illos ambiguos quisque pro suo ingenio interpretaretur, evenit, ut varii varias pro varia interpretatione sententias efferrent. Huc accedit, quod cum raro quisque deponat, quod longo studio comparavit, qui ad fidem accedebat, occupatus alicujus sectæ decretis, scripturæ sensus detorquebat ad opinionem, quam præceperat, nec se scripturæ, sed scripturam sibi subjiciebat. Hinc erat, ut, quod quisque vellet, deprehenderet in verbis divinis, & erueret inde, quod cuperet, ope dialecticæ, quæ comes est nostra fidissima. Præterea tot interpretandi genera sunt inventa, ut tamquam plurima retia tendantur, quod hinc effugit, illuc cogatur incurrere, ac quivis sensus si una via non successit, alia possit occupari. Qui etenim placita sua non potest e scripturis elicere per interpretationem proprietatis vocabulorum, confugiet ad tropos & metaphoras; hic si obstructus est aditus, divertet ad analogicum sensum; si neque hinc exitum reperiat, undique patebunt & occurrent allegoriæ, quæ deesse non possunt unquam; cuilibet enim ex suo ingenio eas efformare licebit, ut nihil jam facilius sit, quam humani ingenii partum scripturæ divinæ supponere. Has autem vias late stravit Origenes, qui liberius proprio indulsit ingenio, ac a genuino scripturæ sensu ad coactum & remotum avertit homines. Quem deinde secuti sunt illi omnes, qui sibi præ aliis sapere visi sunt nunquam retinentes eum scripturæ sensum, quem simplicitas orationis exprومeret, sed etiam in re perspicua, semper aliud per subdolam & importunam interpretationem exerentes. Hæ vero subtilitates & argutiæ rerumque caligo, ex inventorum varietate conflata arma præbuerunt Ario nostro, quibus doctrinam de Trinitate perspicuis in novo Testamento verbis expressam oppugnaret. Hæc duas in Christo personas per Nestorium, unam naturam per Euthychetem affinxerunt: Hæc alteram ei voluntatem per Monothelitas ademerunt. His humanis præstigiis captus & Origenis spiritu compulsus, cujus ramusculus a Hieronymo nuncupatur, Pelagius, originale peccatum & gratiæ necessitatem, abnegando Christi mortem, inutilem atque irritam reddidit. Hæc denique Christi regnum pene perverterunt, nobis vero solium extulerunt excelsum. CAS. Videris tu mihi ejusdem erroris maculam adspergere etiam sanctis illis & veteribus Ecclesiæ patribus & doctoribus; nam & ipsi magnam disputationum partem e philosophicis fontibus deduxerunt, & e Platone potissimum, e cujus doctrina uberem argumentorum copiam excipiebant. HÆR. Sumserunt ipsi, fateor, a doctrina philosophorum non pauca, tamen ad id non sponte veniebant, sed ab adversariis provocati, non libere, sed coacti, ac ea tela intorquebant, non ut adstruerent ac fidei fundamenta locarent, sed ut conatum adversariorum reprimerent, eosque caperent iisdem laqueis, quos tendebant aliis, falsitatemque delerent iisdem armis, quæ in veritatem erant intentata: Præterea philosophiam addicebant fidei tanquam ancillam atque pedissequam, quæ nihil per se ageret unquam, sed cederet atque pareret imperiis. Nec tamen hic desinunt nostræ fallaciæ, nam alias struximus graviores. Ut enim pestis serperet latius, non in sola disputatione regni nostri fundamenta locavi, sed ad clamores & strepitus differentium, vim etiam atque potentiam imperantium adjeci. Fortiores enim viribus & opibus valentiores hinc occasionem arripuerunt, & regnum affectarunt, cum quilibet studium religionis prætendens, cuilibet sectæ propagandæ ducem sese fortissimum præbuit, armis adversus alios illatis, eoque artificio cunctos

ctos illi sectæ addictos imperio suo subegit. Et dum quisque Principum externos ritus & alienas doctrinas a suis finibus arcet, accenduntur animi suorum adversus alios, tanquam infestos animarum saluti, atque ita Princeps securitatem sibi ab insidiis & invasionibus alterius parat, & suam cum divina causa conjungendo populum sibi subjectum inexplicabili nexu & exterius obedientiæ vinculis obstringit. Ideo vero dissensiones & discordiæ in perpetuum aluntur, ut is qui regnat, populum suum ab aliis secernat, non modo morum & vestium diversitate, sed quod omnes concordiæ nodos incidit, religione & cultu; atque ita diremtum sit commercium inter populos diversis subjectos Imperiis. Cum igitur in Christianam fidem has flammas intulerim, cogor eam assidue aliquo vento, vel novæ vel renovatæ doctrinæ perflare, ne unquam ex his vepribus, quæ Dei verbum irretiunt & obsident, scripturæ puritas atque simplicitas evadat. CAS. Ego vero, mea soror, multo expeditiori via perveni, quo tu per strages & arma contendis. Eoque rem felicius gessi, quod tibi nunquam contingit immittere pedem in Ecclesia catholica, cum ego in hac potissimum pestiferum virus effuderim. Quodque mirere magis, Evangelio cladem intuli sine bello, necem sine vi, nec strepitus ullos aut turbas excitavi, sed per pacem & fœdus, imo per speciem cultus & obsequii vici divinum verbum & obtrivi, pluresque animas in orcum deduco tradendo regulas pietatis, quam tu fidem & religionem lacerando. Tu nempe arietibus admotis & vineis aperte & palam Dei doctrinam inundas, unde fideles ad rixas & prælia concitantur. Ego contra nihil horum moveo, suo quæque stare loco patior, fidei suum jus integrum servo: tantum cuniculis quibusdam occultis subtraho fundamenta salutis, & venenum latenter in Ecclesiæ corpus immitto, quo sanguis & membra putrescant. HÆR. At quonam pacto id assequeris, mea soror? Miram enim rem narras, potuisse te fallere oculos tot hominum vigilantissimorum, ac iis ignaris nec providentibus quidquam tantam larem adspergere. CASUIST. Jam aperiam tibi rationem instituti nostri, ac ostendam, qua pervertam arte salutem hominum. Non te fugit, Christum Jesum prædicationes omnes suas huc retulisse, ut scilicet fidem & caritatem inter homines stabiliret. At ex uno & altero Christi discipulorum, ipsius eruditione insignium atque pietate, cum aures ad verba colloquentium inter se forte quondam adverterem, accepi, nullum pondus habere fidem a caritate divulsam. Quid a virtutibus sejuncta doctrina Christi? Hoc est supremum opus divinitatis, hæc est summa legis divinæ ratio, ut per rectam fidem & sinceras cœlestium notiones, traducantur homines ad apicem culmenque virtutis, ac in pectoribus ardor caritatis excitetur, quod correpta mens rapiatur ad Deum, & ad amorem hominum eodem studio, quo quisque inclinat in amorem & benevolentiam sui, eandemque opem, quam sibi aliis præstet, aut ad malum propulsandum, aut ad bonum assequendum: Hæc nempe radix est virtutum omnium, hæc summa lex rerum bene gerendarum, hic fons est omnium benefactorum uberrimus. Cum hæc est insculpta pectoribus, veram excitat honestatem & virtutes procreat universas. Hanc adumbrarunt quidem aliquando Philosophi, nunquam tamen expresserunt. Christus tantum hoc lumen extulit vitiorum omnium nube dissipata. Hoc vinculo construxit ipse virtutes, & perpetuo nexu tam bene colligavit, ut eo vel soluto, vel aliquantulum laxato continuo diffluant omnes. Huc suam doctrinam Christus contulit, & cuncta præcepta, quæ si bene introspexeris ad amorem Dei, & dilectionem fratrum excitandam videntur intenta. Totum enim Evangelium in hæc fere capita distinguitur: aut enim divinam naturam, virtutem, & gloriam pandit, qualia sunt arcana Trinitatis, & Incarnationis Verbi; aut malefactorum pœnam, bonorum autem operum præmia promittit, qualia sunt ea, quæ de futuro judicio, de resurrectione mortuorum, & postremo adventu Christi traduntur; aut rationem vitæ recte instituendæ proponit, qualia sunt ea, quæ de amore erga Deum & mutua hominum benevolentia præcipiuntur. Quæ de natura divina produntur, ea caput & initium sunt religionis, quibus Christiani a Judæis & Gentilibus secernuntur, & cum fideles

conceptas habent veras de Deo notiones, amorem suum in verum numen dirigant, eoque inflammentur ardentius, quod certa fide teneant. Illud numen, cui subjiciuntur, subjecisse se pœnis omnibus, ut homines pœnæ servos per peccatum factos, & æternæ morti damnatos ad libertatem vitamque revocaret. Hæc igitur prima lux verbi divini, si intimis sensibus hauriatur, mirum caritatis ardorem excitabit. Cum autem huic accedit, aut imminens futuræ pœnæ metus, spe æternæ felicitatis magis firmantur homines in exercitatione vi tutem, & in cultu summi numinis, a quo tanta merces benefactorum in spem ostentatur. His facibus inflammatus animus vi divinæ promissionis, & contemplatione bonitatis infinitæ facile flectitur ad ea præcepta, quibus Christus humanam vitam instituit; qui enim in amorem summi numinis totis viribus fertur, is libenter accipit impositam sibi legem, conceptoque semel igne caritatis, voluntas in aliorum voluntatem & utilitatem ac beneficium inclinat ipsa per se, atque ad culmen virtutum omnium ardore incitata divino contendit. Triplici ergo ratione Christus promovit atque complevit opus caritatis, se scilicet & sua bona patefaciendo, pœnam & præmium constituendo, regulas & vitæ præcepta tradendo. Quibus illud frequentius injunxit, eos omnes, qui doctrinam a se partam accipiunt, habendos esse tamquam plura in uno corpore coacta membra. Unde sicuti si brachium in alterius brachii damnum tela vibraret, & illi & sibi & toti denique corpori periculum afferret; ita & Christiani, quod singulorum est, commune debent incommodum reputare. Hinc, qui fidem profitentur, sensibus tantum, & terminatione membrorum singuli sunt separati, mente tamen & divinæ legis vi, unum constituunt simplex corpus & indivisum. Hæc si ratio vigeret in animis, resecaret omnes vitiorum radices, & uberrimos fructus pacis, humilitatis, justitiæque produceret. Si sola enim amicitia in civitatibus bene firmata sedaret discordias omnes, & tolleret necessitatem legum atque pœnarum, ut ipse etiam Aristoteles in libris Ethicorum observavit, quanto majorem caritatis concordiam firmaret, quantoque longius jurgia & rixas averteret. Nam quænam invidia, vel livor, aut quale unquam odium penetraret in illos, qui mutuis inter se voluntatibus complicati unanimes feruntur in Deum, atque in ipsius immensa bonitate, tamquam in eodem puncto cohærent. Quænam acies peracuta dissolveret nodum tam bene contextum? Hac autem animorum firmata concordia, quis non videt, quam mira sese tolleret moles cohorsque virtutum, quæ pietas in terris, quæ integritas & innocentia floreret? Hæc illi Christi discipuli sæpe inter se: itaque ipsos audivi de caritate disserentes, ex quibus probe agnovi hujus vim virtutis, quæ si pectora occuparet latius, recte homines deducerentur ad Deum, & patris nostri opes exhaurirentur. Cum e contra si fides stet, deficiant autem opera caritate restincta; ingens mortalium turba fluat in orcum. Ideo caritatem & bona opera mihi opprimenda suscepi, ut exugerem succum fidei, & nervos ipsius eliderem, Christique prædicationem non quidem oppugnado, sed vel negligendo, vel intervertendo perverterem. Facillimum est enim, rapere Christianos in interitum & ruinam, abrupto vinculo perfectionis, nempe caritatis lege relaxata. Ad id igitur omnes meas vires contuli, omnem industriam, & quam bene mihi successerit opus, quibusque machinamentis legis divinæ robur oppresserim, accipe.

Primum omnium latissimam viam meis fraudibus patefecit neglectus & ignorantia scripturarum: Si enim ad ipsum fontem purum homines os admovissent, profecto avertissent se a turbidis rivis, quos ego deduxi: tum si consuessent homines in rebus dubiis, quæ inter agendum occurrunt, confugere ad oracula scripturarum, rationem statim rerum bene gerendarum & exercendæ virtutis accepissent, nec diutius jactarentur tot dubitationibus & difficultatibus, quibus defatigati tandem ad me recurrere coguntur. Quis enim humanorum eventuum ad legum divinarum trutinam & normam non statim expenditur? Deinde meam auctoritatem mirum in modum sublevavit humanarum affectionum impetus, quibus a præceptis divinis homines abstrahuntur, ac ideo in incertitudinem se maximam conjiciunt; quia non ad eam vivendi ratio-

rationem, quam lex divina præscribit, sed ad illam quam libentius humana imbellicitas patitur, animi sui sensus intendunt. Quam facile enim dubitationes, quæ in vitæ curriculo se offerunt, scripturarum falce reciduntur? Certe cum his duobus præceptis omnis honestas & suprema rerum gerendarum ratio concludatur, quæ sunt summa hominum erga Deum, & par ac mutua dilectio inter se, duobus istis obnixe retentis, quilibet nodus citissime solvitur. Quemadmodum non paucos ex veteribus Christianæ legis doctoribus non semel audivi differentes, læserit te aliquis (dicebant quidam ex illis) natura impelleris ad ulciscendam injuriam, hæres incertus inter has animi jactationes, quia simul vereris, ne aliquo te scelere labefactes, nec tamen de hoc habes aliquid certi nondum tibi constans; vin' hos scopulos declinare, scripturas divinas evolve: statim illæ tibi proferent sanam & rectam in hac disputatione sententiam, Pone te enim in locum illius, contra quem furis, temet adhibe in consilium, introspice animum tuum si tu velles injuriam tibi remitti, cogita idem & velle alterum, idem igitur alteri præsta, quod esses tibi suscepturus. Quære, si potes, aliam avertendarum quæstionum rationem, quæ facilius, quam hæc nexus omnes inextricabiles dirimat. Nulla tibi profecto se offert expeditior, hac nulla præstantior. Nihil igitur interrogabat alter, erit circa regulas morum inter Christianos obscurum, nihil implicatum & anceps. Multa (subjiciebat illa) multa sunt, fateor, ambigua & incerta, in quibus quantumvis perspicax ingenium hæreat oporteat, sed hæ nubes & tenebræ difficultatem nobis non ex ipsa re, sed vel ex cupiditatibus & affectionibus nostris, vel ex negligentia divinæ legis & ignorantia scripturarum oboriuntur. Indue patientiam, bonitatem, humilitatem, reputa intra animum tuum, illum Christo judice præstare ceteris, qui libenter se subjecerit alteri, qui celerius loco cesserit, eum apud Deum sublimius evehi, qui humilius habitat inter homines, qui resedit inferius: Defige in animo, lege Christi digniorem esse, qui jacet abjectior, præstantiorem, qui vilior, quique contemtior vivit in terris, & in hominum gloriosorum derisionem incurrit. Assuesce meditari, quam levia reputenter a Deo, quæ maximi sunt apud homines, quamque rapide cuncta fluant & evolent. Si hæc insederint animo, jam spectabis alio, jam terrena supergressus ex alto despicies errores hominum, quod fastum & superbiam deponere pudet. Cum hoc ex hujuscemodi sermonibus cognovissem, jam mihi statim patuit, quo deberent ictus intendi, ut omnis pietas Christiana concideret. Jam prospexi, quo latere possit invadi. Quia igitur homines nolunt serio retrahere pedem a cœno, sed cum præcepta ipsa atque accensa cupiditate futuræ gloriæ, humanarum rerum studia miscent, & nolunt se divinæ legi subjicere, sed eam ad suarum affectionum obsequium detorquere conantur, ideo confluunt ad me omnes, a qua petunt rationem penetrandi ad cœlum per ima & putrida terræ. Illi vero gaudent, quod a me tam molliter benigneque tractentur, ut iis persuadeam, ad æternam gloriam consequendam necesse non esse humana contemnere, & immensas pecuniarum honorum ac imperii cupiditates resecare, deponere odium, condonare vindictam. Hoc enim Evangelica doctrina ceteris antecessit, quod graviorum philosophorum scripta umbram tantum virtutum exhibent; Christus vero ipsam effert lucem. Illi revera non extinguunt, sed formant flectunt & moderantur pravas affectiones. Christus vero conterit illas evellitque radicitus. Docet enim Evangelium, ut illi, quos supra indicavi, urgebant, non moderationem solum, sed abolitionem affectionum pravarum per abnegationem sui ipsius, quod est summum virtutum culmen, quo nunquam acies ne acutissimorum quidem philosophorum pervenit. Hi namque semper aliquid humanum tamquam signum virtuti proposuerunt; nempe voluptatem, tranquillitatem, pacem reipublicæ, conservationem libertatis, imperium, gloriam, futuram post mortem famam, (Stoicos enim nihil moror, qui honestatis vocabulo fastum & ambitionem involvebant) cuncta præcepta tandem referebantur ad ipsos; ac in eorum utilitatem, aut gloriam redundabant. Christus vero hæc omnia spernit, suadetque contraria, nempe contemtum, paupertatem, miseriam abjectionem, & quid

quid vilius inter homines reputatur. Justitiæ quoque speciem formavit longe diversam ab idea, quam de ipsa conceperant homines. Nam cum ea putetur optima juris ratio in assiduo commercio constituta, quæ docet malum pro malo reddere, quamque reipublicæ bene fundatæ, ac insigniores philosophi probaverunt, innixi lege naturæ, quæ propriam defensionem & propulsationem damnorum hominibus indidit: Christus id ipsum, quod hominibus summa lex est, qua malum sibi illatum inferenti rependere propriis viribus permittitur, ejecit, suasitque, ut non malum pro malo, sed quod omnem virtutem vincit, & superat, bonum pro malo reddatur. Nunc autem abductis hominibus ab hujus doctrinæ meditatione, sunt hæc excussa de mentibus, & affectiones naturæ ad hominum pectora revocatæ. Quisque enim satis se justum putat, si quodlibet hominum damno suum sibi tueatur, ac actiones suas dirigat, quo pondus naturæ declinat. Postremo, ut arctius irretiantur homines, nec deflectere umquam possint, ad legem Christi mentes eorum laqueis inexplicabilibus involvi occupando illos in sophisticis captionibus Scholasticorum acumine contextis, quibus humana ratio ita pervertitur, ut pro solidis rebus inania verba sibi patiatur obtrudi. Et quoniam adversus regulas, quas ego tradidi, quibusque, tamquam machinis affectiones humanæ sustentantur, & provehuntur cupiditates, posset & quis opponere præcepta Christi, quæ cum meis captionibus commentisque collata fraudem detegerent, ipsa me potentissimis armis bene munivi, armis inquam iis, quæ si non frangunt impetum, divertunt tamen, si non opprimunt hostem, suspendunt, & tanquam magieis incantationibus in stuporem adducunt. Quæ sint hæc arma quæris? series, & nubes quædam confusissimarum distinctionum, quibus noctem offundo manifestæ veritati, & glaucomam hominum oculis objicio. Sunt hæc mirabilium verborum congeries, moles obscurissimorum vocabulorum, barbararum & constupentium vocum acervus, quibus inflantur mentes, non replentur; quassantur, non devinciuntur. Hæc veritati tamquam aggeres sunt appositæ. Hæ vineæ sunt, & balistæ & catapultæ, hi cuniculi, quibus non modo religio, sed & humana ratio tandem expugnantur. His mentes convolvuntur in turbinem, ac longe inter strepitus inanium controversiarum agitatæ demum in vastissimum probabilitatis oceanum demerguntur. Huc enim fluunt errores omnes, hinc etiam refluunt, perque totam moralem doctrinam diffunduntur; hujus humore nutritur omnis pravitas, hinc falsæ opiniones increbescunt, quibus conscientiæ corrumpuntur. Liceat magnifice loqui, nihil est tam impium, nihil tam turpe, nihil tam nefarium, quod pro pio, ac sancto non possim venditare, ubi semel in amplissimum probabilitatis sinum defluunt. Hic scilicet oceanus cunctis primordia præbet erroribus. Jacet Evangelium, antiquos Patres tinea corrosit, squalore & situ veteres canones & summorum decreta Pontificum obsidentur. Tantum eminet probabilitas. Pervolitant undique nostri Casuistæ ingentibus & novis voluminibus suis, Christo & Apostolis insultantes. Ea vero est hujus nostræ doctrinæ ratio, ut oppositis itineribus homines in ruinam & interitum ducat: ita enim a me sunt instituti doctores nostri, ut aut nodos omnes divinæ legis solvant, atque relaxent nimia opinionum libertate; aut animos opprimant, & in desperationem adducant, tot in rebus levissimis superinjectis scrupulis, quæ conscientias hominum misere contorqueant. Cum autem venerea delicta sibi adjudicanda proponunt, mirum quanta sit eorum in confingendis modis, ac figuris venereis subtilitas, acumen, curiositas. Dispeream, ni elephantidos, & Aretini Tabellas vincant, & molliorum poetarum in describendis venereis lusibus evidentiam superent. Quam vero suaves sunt atque festivi, quam diligentes, & perspicaces in notandis & observandis, imo excogitandis novis contrectationum generibus, quæ ne perditioribus quidem hominibus unquam aut lascivies suggessit, aut longus usus ostendit, tantum nostrarum acumen, & dialectica in inveniendo subtilitas poterat tam multa & nova luxuriæ genera ipsis ignota Silenis & Faunis in notitiam hominum lucemque protrahere. Quod opus multum juvit eorundem inprudentia singularis. Nec enim hos pudet, rem quantumvis turpem, suo proprio ac genuino vocabulo

Stoi-

Stoicorum more notare circumlocutionibus, ambagibusque submotis, tam distincte, tam expresse, ut qui amoribus velit operam dare, hos præ ceteris habere possit peritissimos nequitiæ magistros, & qui velit libidinis sensus accendere, sopitamque Venerem excitare, ex horum lectione satis aptus prodire possit ad opus. Tam enim fuse res hujusmodi tractantur, tam obscœne, tam aperte, tam minutim ut:

Quod pruriat incitare possint
Non dico pueris, sed iis pilosis,
Qui duros nequeant movere lumbos.

Sed dies me dificeret, si mentem tuam per singulos corruptionis fontes traducere conarer. Ut me expediam brevi, uno adspectu, ac sub una imagine copias tibi nostras exponemus, ut sentias demum, quanto sit nostra potentia major: cum tamen tu strepitu orbem compleveris & tumultu, nos autem latenter & occulto rem nostram agamus ita feliciter, ut sine ullius invidia, sine odio, imo cum ingenti favore populorum, horrendam animarum stragem ediderimus. Tu modo huc adverte animum, & attende quid tuis se objiciat oculis? HÆR. Quid humum pedibus pulsas? Cur incutis solo virgam? quidnam evocas e profundo? Hem, ut terra dissiluit, ut efflat caliginem, quam atræ surgunt nebulæ, qualis fœtor hic effunditur? Quo sol recessit, quis lucem fugavit, unde tam repente nox est adducta? Iam tenebris undique circumfundimur, nisi quod dubia quædam lux est intermista. Num relapsæ sumus ad inferos, ad terram ascendamus, quis illuc nos insciis nobis revocavit? Dic age, mea soror, unde tam nova rerum perturbatio? CAS. Mox scies, intende huc oculos. HÆR. Hem quale monstrum erupit, atrum, ferox, & horridum; cum acrius intueor, redeo in memoriam illius: Ah Hydram nempe adeo nobis familiarem ex inferis eduxisti, verum hæc totidem quidem, non autem eadem habet capita; dissimilia sunt ora, dissimilis vultus. Jam se circumagit in orbem, jam cauda flagellat humum, jam posterioribus pedibus inflexis in anterioribus consistit. Jam illam inspexi totam, Hydram, video diversam ab ea, quæ apud patrem permanere consuevit. CAS. Recte putas, alia namque hæc est. Hanc ego peperi, & ex his est emissa visceribus. HER. Miram rem narras. CAS. Hæc, quam vides, Hydra est celebris illa & captiosa *Probabilitas*. Hæc est nostrum robur, hæc nostra potentia, vincit hæc omnes leges, & divini juris repagula perrumpit. Huic Ecclesiæ universæ cedit auctoritas. Non modo scriptum jus ista pervertit, sed insculptam in mentibus hominum a natura legem honestatis obliterat. Hac invasimus, hac expugnavimus caritatem, hac de apostolicis scriptis, de doctrina evangelica, de tota denique religione triumphavimus. HÆR. Validum profecto, ac mirabile monstrum; sed quid ista capitum diversitas, cur vultus tam in se dissimiles, cur ex his quatuor tantum cornu præferunt in fronte? CAS. Ut rem omnem teneas. Hæc singula capita sunt singuli loci communes, unde vis & robur ad doctrinam *Probabilitatis* emanat. Quodlibet enim horum capitum suo præcipuo nomine ac officio distinguitur. Vides enim hoc humi demissum, semisomne, stupidum, torpens involutumque cœno, ad cœlum ne leviter quidem attollens? Hoc est peccatum Philosophicum. HÆR. Quid est, quod cornu non habet in fronte? CAS. Grave vulnus, soror mea, refricasti. Cornu quod gerebat, quoque impetebat simplicem turbam & imperitam, non diu est, cum ei fuit obtruncatum ab Alexandro VIII. Pont. Max. Verum accedamus ad aliud. En caput isti proximum angusta & caperata fronte obductis superciliis, buccis inflatis effundens tenebras, & tetram emovens caliginem, qua cœlum tegit & lucem eripit oculis. Hæc est ignorantia inculpabilis. HÆR. Euge hoc integrum habet cornu. Sed quid hoc alterum caput tam varie se flectens & circumvolvens oculis acribus & acutis, transversis tamen & obliquis, ut nescias quo se vertat acies anceps & dubia? Hem, & huic cornu deest. CAS. Hæc est directio intentionis, & restrictio mentalis, cui proh dolor! Innocent. XI. ictu prævalido decussit cornu. HÆR. Quid hoc tam audax, & petulans, quod irridentis, & contemnentis more cœlo cervicem obvertit, distorquet labia, extra os linguam projicit & agitat, solisque radios avertit assidue; neque cornu hoc servat integrum, imo recentiora sunt vestigia vulneris? CAS. Hoc est neglectio divini amoris, sive accessio a dilectione ultimi

timi finis. Hei mihi, & huic Alexander VIII. cornu confregit, sed ne doloris acerbitatem augeamus, modo pergamus ulterius. Viden' hoc caput erectum, & elevatum ardua cervice micans? Hoc inquam, quod os habet bilingue, linguas autem effrenas, vagas & subdolas. Cornu præterea, vide quam sit acutum. Nihil huic non pervium, nihil non penetrabile. Nihil est tam conjunctum; quod hujus acies non dirimat, nihil tam densum, quod non dissolvat, nihil tam simplex, nil denique tam unum, quod non plura comminuat, non extremam modo aciculam, sed & Democriti atomos, & Pythagoræ unitatem diffundere valebit. Ipsa denique mathematica puncta bifariam dividet, ductaque per lineæ tractum in latera dissecabit. Huic capiti nomen est distinctio verbalis & sophistica. HÆR. Vetus est hæc & notissima, frequens est enim hujus usus, ac necessarius iis omnibus, qui tractant scientias, a physica & rerum naturalium investigatione sejunctas. Diu est igitur, cum ego utar ejus opera. Imo & aliud caput huic proximum diu est, cum se mihi comitem fidissimum adjunxit. Hoc inquam caput vaferrimum involutum laqueis, quod obsident impexi & tortuosi capilli nodis inexplicabilibus intexti. Nonne huic nomen definitio ambigua & captiosa? Hoc enim vero prævalidum cornu gerit & robustum, quo nulla vi unquam nullo impetu contundetur. Hæc igitur nobis sunt arma communia, progrediamur ad ultimum caput. Intactum hoc habet cornu cervicem flavam, frontem serenam, oculos hilares, os ridens, totum denique aspectum placidum atque jucundum. Quam modesta facies est, quam lenis & mansueta! Ut se profert libenter, quam facile se tractandam & demulcendam præbet, lingua manus contrectantium lambens quam leviter flectitur, & se ad tactum aliorum accommodat! Quæso mihi nomen & vires illius indica. CASUIST. Hanc vocamus condescendentiam barbaro & inaudito veteribus latinis vocabulo. Hinc est scilicet ratio temporum, quæ Christi legem & Evangelium ad seculi mores, & ad hominum imbecillitates accommodat, flectendo fortia, & acria demulcendo, ac onera tandem hominibus aptando, non homines oneribus. Hæc est præcipua nostræ potentiæ pars, hæc ancilla robustior. Omnes enim ab imo difficultates evellit, legemque divinam cuilibet tractabilem reddit & ductilem. Per hanc omnes valles implentur, & omnes colles humiliantur, per hanc prava sunt in directa, & aspera in vias planas mutantur. Hæc sunt instrumenta, quibus Evangelio vim intulimus, iisque non solum virtutes theologicas & Christianas, sed naturales & gentibus consuetas evertimus. HÆR. Multum profecto debes probabilitati, mea soror, quæ tot copiis atque auxiliis te instruxit, multoque validior est nova hæc bestia & occulta, quam vetusta illa, & pervulgata in Apocalypsi descripta. Sed quid est, quod non satis libere movet gressus, sed videtur aliquantulum claudicare? CAS. Hei mihi quam me mordet hæc acerba recordatio, quantisque odii stimulis concitat adversus eum, qui vehementius illam ausus est attentare, nempe Innocentium XI. qui contudit baculo tergum, & reddidit eam elumbem, ut jam non tam celeriter & expedite vagari possit. HÆR. Nisi properas alio, mea soror, velim has tuas omnes doctrinas, quas per imaginem expressisti, fusius evolvas, rationem earum & auctores cujusque opinionis nobis indicando. CAS. Idem alio tibi die præstabo, nunc non vacat, necesse est enim, ut opem feram cuidam judici, qui enim multa præter fidem, in exercendis judiciis, gratia, aut donis corruptus, egerit, nunc illata damna nequicquam resarciendo, vellet sibi scrupulos omnes, qui acriter eum angunt, eximere. Accedit alter, qui pretio sibi viam ad dignitates Ecclesiasticas sternit, aurum, non pro dignitatibus ipsis, sed pro bonis & commodis atque fundis, quæ dignitates ipsas consequuntur, offerendo. Item est, qui me consulit, an tendere impune insidias aut calumnias struere possit adversus illum, a quo sibi honores, aut famam præcipi suspicatur. Huic se adjungit alter, qui illata morte sustulit hominem, a quo ei res alicujus pretii furto auferebantur. Adest & vir nobilis, qui provocatus ad duellum, postulat, an exire in locum condictum queat, cum voluntate pugnandi, si ab adversario prius injuste petatur. Item puella, quæ furtivo complexu

gra-

gravida anxie rogat, an infamiæ vitandæ causa liceat sibi fœtum nondum animatum medicamentis abigere? Succedit Mercator, qui fœnore, triplici contractu, aliisque fraudibus ingentem pecuniam congessit, neque ad eam restituendam adduci potest. Non desunt denique sicarii, malefici, raptores, usurarii, adulteri, incestuosi, humanarum divinarumqne legum perpetui contemtores, qui conscientiæ stimulis agitati expectant, ut a me his anxiis curis eripiantur, & sine ullius pœnitentiæ fructibus, excusso omni metu, in spem felicitatis æternæ vocentur. HÆR. Quid tu ad has consultationes & petitiones? CAS. Rogas? Indulgentissime ad omnia, licere suadeo, quidquid volunt, eosque in spem obtinendæ statim post mortem beatitudinis adduco, dummodo solo gehennæ metu perculsi, sine minima Dei dilectione, aut ullis laboriosæ pœnitentiæ exercitiis sacramentali absolutione donentur, præsertim si huic absolutioni accedat jubilæum aut indulgentia plenaria. Sin vero his aliqua supererogationis opera addere libet, eis auctor sum, ut Virginem ter aut quater in die conceptis & solemnibus verbis, salutent, vel aliquas recitent oratiunculas, mane cum surgunt, & vesperi cum eunt decubitum: Ut sacris indumentis osculum imprimant, ut oleo e templi lapidibus sumto caput obliniant vel frontem lustrali aqua tingant, vel ad quodlibet sanctorum nomen caput denudent, præcipue dum templa prætereunt, vel septem B. Virginis vigiliis panem tantum in cibum sumant, & aquam in potum, tametsi majora Quadragesimæ jejunia & indictas ab Ecclesia vigilias violare pergant: Denique, ut statis diebus Ecclesias visitent, & quibusdam sodalitatibus nomen suum inscribant. Ubi his pietatis muneribus perfuncti sunt, quæ non magno constant, quæque libera sunt, & in cujuslibet arbitrio relicta, iis se solutos credunt, ad quæ legis necessitate adstringuntur, & cum levia hæc impleverint, quæ graviora sunt legis relinquunt, justitiam scilicet, misericordiam, fidem, scelerum admissorum pœnitentiam, constansque propositum vitæ rectius inposterum instituendæ. Imo, ubi has, ut vocant, devotiunculas obierunt, tamquam plenam flagitiorum impunitatem impetrassent, per omnes voluptates, atque libidines licentiosi discurrunt. HÆR. Euge, mea soror, attolle animum, & confide. Si enim hoc nostrum institutum teneamus, & ego fidem, tu vero caritatem pergas oppugnare, brevi totum Christi regnum dissipabimus. Vale.

ACTA CONSISTORIALIA

Creationis Eminentissimorum ac Reverendissimorum S. R. E. CARDINALUM institutæ a Sanctissimo D. N. CLEMENTE XI P. M. Diebus 17. Maii & 7. Junii. Anno Sal. 1706.

J. VINCENTIUS GRAVINA

EXCELLENTISSIMO VIRO

HENRICO HUYSSENIO,

S. P. D.

Misissem ad te libenter, quas expetis, Pontificis nostri Sacratissimi res gestas, cum publicas, tum privatas, si ullo humano consilio earum commentarios mihi abducere licuisset e latebris, ubi suo jussu procul a communi luce conduntur. Ac vehementer gauderem comprobare inde tibi animum illius, in omni ætate ac fortuna supremæ dignitati parem. Quam multos enim tuos ante oculos statuerem doctos piosque viros, aut ejus commendatione a superioribus Pontificibus exornatos, aut eductos ab egestate clandestinis largitionibus & opibus, qui indigentibus de re ipsius familiari tacite, ac sub tunica proferebantur? Quam summam beneficentiam si quis apud eum commemorasset, laudandique illius occasionem inde cepisset, tanto rubore suffundebatur, ut pudor prope in indignationem transire videretur, & qui æquam in arduis pariter ac prosperis mentem perpetuo sustinebat, sola propriæ virtutis mentione perturbabatur: cujusque opera opinionem superabant aliorum, ab ejus tantum desiderio vincebantur. Quid dicam de illius animi præsentia in proximis naturæ periculis, de prudentia consiliorum, de laboribus publi-

cæ utilitatis causa perpetuo toleratis? quarum omnium virtutum seriem magis & assiduis exemplis explicatam haberes, ac forsan per me habebis aliquando, si, cum facultas petendi dabitur, persuadere illi potero, Principis modestiam id sibi sumere non debere, ut lucem auferat præclaris ejus operibus, & subducat posteris memoriam eorum, per quæ in omnes gentes priscæ pietatis documentum & imitatio traducatur. Princeps enim, quatenus Princeps, adeo non suus est, sed totus alienus, ut vix quidquam juris retineat in propriis virtutibus: quæ ut proprietate sint auctoris sui, usu certe atque fructu fiunt aliorum, quibus regendis fuit assumtus, quibusque poscentibus, nisi benefacta Principis & memoria illorum exhiberentur, virtus illa, quæ propter imitationem æterna maneret, in caducam & temporariam summa cum posteritatis injuria verteretur. In præsenti vero, cum ad manum alia non habeam, tibi mitto actus proximæ creationis Cardinaliũ descriptos e Consistorialibus monumentis. Qui sane actus digni sunt, ut e continenti serie rerum gestarum avellantur, ac seorsum vulgentur, propter magnitudinem rerum & exemplorum novitatem, gravitatemque cum operum tum verborum. Nam præter sententias ab E. E. Patribus de more sapienter dictas, in quibus Collegam sibi a Santissimo Patruo jure deposcunt adolescentem, omnibus doctrinis & virtutibus ornatissimum, occurrent jucunde tibi plures orationes S. Pontificis, quæ ut de versibus Euripidis censebat ille, tertio quoque verbo continent immortalia documenta vitæ. Occurret ejusdem incredibilis quidem, sed peracerbus omnibus in hac uberrima honorum distributione neglectus sui atque suorum: qui propriis meritis in Ecclesia & Republica sublimiora munerum obirent, nisi consanguineus imperaret. Occurret postremo admirabilis, & perquam rara vel in sacra historia immortalis senis Philippuccii ab oblata præcelsa dignitate abstinentia, quam ille sortem antevertit a se per summæ auctoritatis Cardinalem deprecari scripto, postquam eam sibi sensit impendentem: adeo ut metuens auctoritate Pontificia sibi præclusum iri fugam, veluti de cœlo tactus conciderit, febrique correptus non ante convaluerit, quam S. Pontifex consultis Patribus eum trepidatione illa liberasset. Cujus nuncii pharmaco doctissimus Archiater Pontificius, ad ægrum curandum missus, morbum confestim cedere animadvertit, ut senem beatum, quem semianimem invenerat; post hunc nuncium viderit prope juveniliter exilientem. Tantam in animos aliorum virtutem propagavit exemplo suo Pontifex noster, qui non alia ex causa recusatam ab se diu supremam potestatem suscepit, nisi ut, quam fugere salva pietate non poterat, molem curarum inde imminentem publico beneficio complecteretur. Quoniam vero tuis in litteris jubes, ut scripta nostra ad te perferantur, nos libros Originum a castigatione nostra jam liberare festinavimus. Addemus & septem orationes nostras, ad morum & literarum emendationem ac regimen pertinentes, nempe primam de instauratione studiorum ad Clementem XI. Pont. Max. secundam de Sapientia universa, tertiam de Jurisprudentia, quartam pro novis Philosophis, quintam de repetendis fontibus doctrinarum, sextam de recta in jure disputandi ratione, septimam de Canone interiori. Institutiones meas jam tradidi describendas, ut post annum si fuerint absolutæ, ad te mittam, quæ sunt quotidiani usus in foro etiam, nedum in scholis: adeo ut non solum inter eruditos, sed apud vulgus possint frequentes lectores invenire. Hoc enim Institutiones nostræ ceteris præstant, quod pari filo cum Justinianeis contexuntur, neque notis & commentariis verba scinduntur, sed sunt paraphrasis & commentariorum instar, brevitatem ordinemque illius, horum vero facilitatem copiamque reddentes & eruditionum explicationes brevissime complectentes. Vale, meque tui studiosissimum & amantissimum, uti facis, redama. Romæ prid. Id. Jun. MDCCVI.

ACTA CONSISTORIALIA CREATIONIS S.R.E. CARDINALIUM.

INTER innumeras & gravissimas curas, quibus sub onere Apostolici Principatus assidue premitur Pontifex Maximus, illa præcipuum merito locum obtinet, quæ ad Eminentiss. S. R. E. Cardinales eligendos spectat. *Nihil* enim *Ecclesiæ DEI magis est necessarium*, sicuti sacri Tridentini Concilii Patres sapienter adverterunt, *quam ut Romanus Pontifex, quam solicitudinem universæ Ecclesiæ ex muneris sui officio debet, eam hic potissimum impendat, ut lectissimos tantum sibi Cardinales asciscat. Sess.* 24. *de Ref. capit.* 1. Quod solicito reputans animo San-

Sanctissimus Clemens XI. Pont. Max. non nisi post maturam ac diuturnam deliberationem, atque assiduis accuratisque precibus imploratum cœlestis gratiæ lumen, ad novos Cardinales creandos, qui orbata jam dudum sacri Collegii subsellia implerent, adductus est. Uti vero, quos tanto muneri pares censuit, sedula circumspectaque cogitatione delegit, Sacrum Consistorium in Palatio Vaticano die 17. Maji 1706. indici jussit, ut in eo solemni cœtu designatos Cardinales proponeret, ut moris est, ac evulgaret. Habitum itaque dicta die fuit Consistorium, cui interfuerunt viginti quatuor Eminentissimi S.R.E. Cardinales, quotquot fere in urbe degebant. Post privata singulorum cum sua Sanctitate colloquia, deventum de more fuit ad plurium Ecclesiarum propositionem, vel præconium, quibus finitis, Pontifex universos Eminentissimos Patres e Pontificia sede ita est allocutus.

Venerabiles Fratres. Postulat Roma, postulat Curia, postulat Ecclesia, ut imminutum jam valde Fraternitatum vestrarum numerum augeamus. Hinc Christi Domini exemplo moniti, qui, antequam e discipulis suis eligeret Apostolos, exiit in montem orare, & fuit pernoctans in oratione Dei, illiusque potissimum temporis opportunitatem nacti, quo iidem Apostoli, post Christi Domini conscensum in cœlos, mox adventuro spiritu veritatis replendi, erant omnes unanimiter in oratione perseverantes: enixis tam nostris, quam aliorum precibus Patrem misericordiarum exoravimus, ut nobis divinæ suæ gratiæ lumine adesset, quo tales ad sublime hoc in Ecclesia Dei munus deligeremus, qui eximiam pietatem ac zelum vestrum æmulantes gravissimum infirmitati nostræ impositum onus levare, ac pastoralem solicitudinem nostram opera & consilio juvare non prætermitterent. Hac igitur, quam tam ferventer imploravimus, cœlesti ope confisi, admajorem omnipotentis Dei gloriam sanctæque Romanæ Ecclesiæ decus & utilitatem, creare intendimus eos omnes, nempe viginti, qui ad septuagenarium vestrum numerum complendum in præsens desunt, Cardinales, & ex his novendecim nunc evulgare, videlicet:

Franciscum Martellum, Patriarcham Hierosolymitanum,
Joannem Badoero, Patriarcham Venetiarum,
Laurentium Casonum, Archi-Episcopum Cæsareæ,
Laurentium Corsinum, Archi-Episcopum Nicomediæ,
Laurentium Fliscum, Archi-Episcopum Januensem,
Franciscum de Aquaviva, Archi-Episcopum Larissensem,
Thomam Ruffum, Archi-Episcopum Niceæ, Cubiculi nostri Præfectum,
Horatium Philippum, Archi-Episcopum Spadam, Episcopum Lucanum,
Philippum Antonium, Archi-Episcopum Gualterium, Episcopum Imolensem,
Christianum Augustum, e Ducibus Saxoniæ, Episcopum Jaurinensem,
Raynutium Pallavicinum, almæ urbis nostri Gubernatorem,
Joannem Dominicum Paraccianum, Protonotarium Apostolicum, & Auditorem nostrum,
Alexandrum Caprara, & Josephum de la Tremoille, Rotæ Romanæ Auditores,
Gabrielem Philippuccium, Signaturæ Justitiæ Votantem,
Carolum Augustinum Fabronum, Congregationis de propaganda fide Secretarium,
Carolum Columnam. Protonotarium Apostolicum, & Palatii Nostri Apostolici Præfectum,
Petrum Priolum, Cameræ nostræ Apostolicæ Clericum, ac Alexandri VIII. Prædecessoris nostri Pronepotem, cujus memoriæ notum omnibus est, quantum debeamus,
Nicolaum Grimaldum, Congregationis Episcoporum & Regularium Secretarium.

Unum in pectore reservare intendimus, arbitrio nostro quandocunque evulgandum. Quid vobis videtur?

Tunc Eminentissimus Dominus Acciajolus, Cardinalis antiquior primum, ac subinde reliqui Eminentissimi Patres, servata inter eos ordinis & loci prærogativa, sententiam dixere; singuli tum præstantium virorum virtutes & merita effusis laudibus extulerunt, eorumque in sacrum Collegium cooptationem consilio & assensu unanimi probavere. Unum tamen communis gaudii complemento deesse viginti

ex ipsis palam affirmarunt, ut scilicet Sanctitas sua ad amplissimam hanc dignitatem assumere dignaretur etiam

D. Abbatem Annibalem Albanum, germani fratris filium: esse illi ætatem ad ejusmodi honorem capessendum idoneam; plura ipsum ac illustria ingenii & eruditionis specimina prodidisse, non tantum in amœnioribus studiis, verum etiam in severioribus disciplinis: Theologicas insuper Theses ante plures annos in totius conspectu urbis magno cum plausu publice propugnasse: ac post adeptam tum in eadem facultate, tum etiam in utroque Jure lauream Doctoralem in forensibus studiis majorum urbis Tribunalium diu laudabiliter fuisse versatum: ejus denique prudentiam, pietatem, morum integritatem omnium sermonibus celebrari; proinde qui communi omnium consensu probaretur, tantoque munere dignissimus haberetur, ex Pontificia moderatione nequaquam reprobandum videri. Quidam Pontificis animum flectere aggressi sunt variis propositis exemplis Pii II. Pii V. aliorumque Pontificum, qui sacro flagitante Senatu, nepotes suos ad Cardinalatus honorem evehere non recusarunt. Alii demum commemorarunt, hac ipsa recurrente die, Anno 1570. ab eodem Pio V. sacro Cardinalium cœtui adscriptum fuisse Joannem Hieronymum Albanum, Sanctitatis suæ gentilem, pietatis literarumque gloria celeberrimum, adeoque maxime decere ajebant, ut ea ipsa felici die sua Sanctitas sacro Collegio redderet Cardinalem Albanum, communibus expetitum votis, domesticarum virtutum æmulum, eidemque Collegio præsidio simul ac ornamento futurum. Porro Eminentissimi D. D. Sacripantes Prodatarius, & Pauluccius a Secretis Status, etsi cum reliquis omnino sentirent, ab ejusmodi tamen petitione sibi, ut Pontificiis Administris, abstinendum esse duxerunt. At Pontifex sacri Collegii precibus minime delinitus, nec allatis rationibus & exemplis a proposito revocatus, nepote præterito, eos tantum Cardinales creavit, quos supra memoravimus, pronuntiavitque desuper Apostolicum solemne decretum, ex consueta verborum formula tenoris sequentis, videlicet:

Auctoritate omnipotentis Dei, & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, ac Nostra creamus S. R. E. Presbyteros & respective Diaconos Cardinales, Franciscum Martellum, Patriarcham Hierosolymitanum, Joannem Badoero, Patriarcham Venetiarum, Laurentium Casonum, Archi-Episcopum Cæsareæ, Laurentium Corsinum Archi-Episcopum Nicodemiæ, Laurentium Fliscum, Archi-Episcopum Januensem, Franciscum de Aquaviva, Archi-Episcopum Larissensem, Thomam Ruffum, Archi-Episcopum Niceæ, Horatium Philippum, Archi Episcopum Spadam, Episcopum Lucanum, Philippum Antonium Archi-Episcopum Gualterium, Episcopum Imolensem, Christianum Augustum, e Ducibus Saxoniæ, Episcopum Jaurinensem, Raynutium Pallavicinum, Joannem Dominicum Paraccianum, Alexandrum Caprara, Josephum de la Tremoille, Gabrielem Philippuccium, Carolum Augustinum Fabronum, Carolum Columnam, Petrum Priolum, Nicolaum Grimaldum, cum dispensationibus, derogationibus, & clausulis necessariis & opportunis. Unum in pectore reservamus, arbitrio nostro quandocunque declarandum. In nomine Patris † & Filii † & Spiritus † Sancti. Amen.

His peractis Eminentissimus D. Cardinalis Mariscottus, qui aliquot ante dies Sanctissimo nuntiaverat, se a R. P. D. Gabriele Philippuccio fuisse rogatum, ut quatenus sua Sanctitas ipsum sacro Cardinalium Senatui adscribere decrevisset, id impedire, atque Pontificem a sententia deducere conaretur, cernens ipsum in ea constantem perstitisse, rursum ejusdem D. Philippuccii preces exposuit, humiliter supplicantis, ut sua Sanctitas recusationem Cardinalatus, cujus oneribus ferendis se prorsus imparem agnoscebat, benigne admittere dignaretur, ac deinde assurgens reverenter exhibuit Sanctitati suæ supplicem libellum scriptum, subscriptumque ab eodem D. Philippuccio, quo hæc ipsa petitio continebatur. Pontifex acceptum libellum legendum tradidit Eminentissimo Domino Cardinali Pamphilio, Priori Diaconorum, qui statim eum palam in Consistorio recitavit; ejus autem exemplum hic subjicietur:

B. P. Invaluit rumor, Sanctitatem Vestram inter Cardinalitia dignitate decorandos me quoque adscribere deliberasse. Fateor ingenue, me hujusmodi rumorem non modo vanum

num prorsus & inanem, sed etiam summæ prudentiæ Sanctitatis Vestræ injuriosum semper habuisse & adhuc habere, cum revera me nulla ex iis qualitatibus præditum agnoscam, quibus ad tantæ dignitatis culmen paratur adscensus. Verum quia summa & innata bonitas, quæ in Sanctitate Vestra residet, his omnibus posthabitis, vere adhuc efficere posset, quæ falso, ut dixi, a fama nunciata fuisse existimavi: idcirco in hoc casu humillime provolutus ad pedes Sanctitatis Vestræ, majori, qua possum, submissione, aliis quamplurimis rationibus omissis, pono ante ejus clementissimos oculos gravem meam ætatem, quæ in hisce postremis diebus omnino indiget pace & quiete, non autem agitationibus, quas secum ferunt negotia eidem dignitati necessario annexa. Spero itaque, Sanctitatem Vestram benigne admissuram esse eam, quam post diuturnas ad Deum fusas preces sponte, libere, & matura prævia deliberatione nunc facio, & in qua, Deo dante, constantissime, quoad vixero, perseverabo, recusationem, vel potius non acceptationem, seu etiam si opus fuerit, repudiationem aut renunciationem Cardinalatus; cum præventiva tamen facultate, quatenus opus sit; si ita placeat summæ bonitati Sanctitatis Vestræ, retinendi pro mea honesta sustentatione Canonicatum, quem nunc obtineo in Ecclesia S. Joannis in Laterano, cum pensionibus, una scilicet super altero Canonicatu ejusdem Ecclesiæ, alia super Canonicatu Basilicæ, S. Petri, & reliqua super dignitate Cathedralis Alsinæ, nec non alia officia, quæ modo similiter obtineo. Venerabundus deosculor pedes Sanctitatis Vestræ, deprecans ei a Deo Opt. Max. omne bonum.

Humillimus & obsequentiss: subditus,
GABRIEL PHILIPPUCCIUS.

Absoluta hujusmodi libelli recitatione, Sanctissimus, etsi animum a compellendo invito alienum ostenderet, asserens se toto sui Pontificatus tempore neminem unquam renuentem ad Episcopale munus suscipiendum coegisse, & ceteroquin expediens ducere, ut præclara hæc Christianæ humilitatis exempla aliquando ederentur: noluit tamen illico quidquam decernere, sed meritissimo viro longius tempus ad deliberandum in re tam gravi concedere velle declaravit. Interea vero singuli Eminentissimi Patres e subselliis surgentes ad Pontificiam sedem accessere, obsessumque Pontificem validioribus, quam antea, precibus aggressi sunt, ut D. Abbatem Albanum, nepotem ea ipsa die sacra decorare purpura dignaretur. Verum Pontifex sententiæ tenax novam hanc oppugnationem fortiter excepit, propulsavitque, quin imo vultu commotior ait se eorum suffragia exquisivisse pro iis, quos Cardinales creare intendebat, non autem pro iis, quos creare minime intendebat, adeoque omnino ab ejusmodi sibi molesta petitione desisterent. Quibus verbis universos dimisit, ingenti profecto admiratione perfusos, quod Pontificia constantia obnixis iteratisque sacri Collegii precibus flecti minime potuisset.

Eadem die vespertinis horis omnes renunciati Cardinales, Romæ degentes, præter D. Philippucium, scilicet Eminentissimi Martellus, Casonus, Corsinus, Fliscus, Ruffus, Pallavicinus, Paraccianus, Caprara, de la Tremoille, Fabronus, Columna, Priolus, & Grimaldus, in Vaticanum Palatium concessere, purpureum birretum, atque mozzettam, ut vocant, a Sanctissimo accepturi, eique de sua in sacrum Collegium cooptatione gratias, ut moris est, acturi. Eos omnes Pontifex in cubiculo, ubi sacræ Inquisitionis Congregatio haberi solet, benigno lætoque vultu excepit, ad osculum Pontificiorum pedum admisit, ac subinde ceremoniarum magistris opem ferentibus, purpureo bireto singulos, atque mozzetta decoravit. His peractis Eminentissimus Martellus suo, collegarumque nomine, satis gravi ac ornata oratione Italicis verbis composita Sanctissimo gratias egit. Cui Sanctitas sua eodem sermone in hunc fere modum respondit:

Devoti obsequii, gratique animi sensus, quos ob acceptam Cardinalitiam dignitatem profitebantur, sibi perjucundos accidere. Ipsam quidem dignitatem omnium esse maximam, quæ ab Apostolica sede conferri possunt, jure tamen ipsis delatam esse, quorum spectatæ virtutes, atque preclara in Apostolicam sedem merita jamdudum tali eos præmio dignissimos declarabant. Porro non alia ab eis grati animi se expetere documenta, nisi quod proprii officii partes sedulo implere studerent. Reminiscerentur idcirco, sibique attente consideranda proponerent verba Cantici An-

Annæ: Domini enim sunt Cardines terræ, & posuit super eos orbem: 1. Reg. cap. 2. vers. 8. *quibus verbis Cardinalatus essentia & quidditas demonstratur; Cardinales enim, ut notum est, a Cardine denominari. Hos autem Cardines non mundi, non carnis & sanguinis, non Principum seculi, vel alterius cujuscunque personæ, sed domini duntaxat, ut sacer textus admonet, Cardines esse debere, id est nulli partium studio addictos, sed Ecclesiæ Apostolicæ Sedis, adeoque JESU Christi tantum obsequiis mancipatos. Adverterent præterea diligenter, sacrum textum non dicere:* posuit eos super orbem: *sed,* posuit super eos orbem, *ut per hunc loquendi modum Cardinales edoceantur, ipsorum munus esse Ecclesiæ onera sane gravissima sustinere. Eminentissimum igitur, qui ad sublimem hunc gradum assumitur proponere sibi debere, se a Deo non ad otium, delicias, fastumve; sed ad labores, curas, atque solicitudines vocatum esse. Romanum Pontificem servum servorum appellari, hujusce Pontificiæ servitutis Cardinales quoque, qui perpetui ejus Coadjutores & Consiliarii sunt, participes esse oportere, quin etiam ejusmodi servitutis nunc maxime potiorem quam unquam alias partem illius subeundam esse, propter infirmitatem ipsiusmodi Pontificis, qui difficillimis hisce temporibus se tanto oneri ferendo plane imparem agnoscebat. Meminisse præcipue igitur eos debere, Cardinalium officium in eo situm esse, ut Pontifici opportunis consiliis & monitis adsint, etiam irrequisiti. Eo ipsos officio diligenter fungi, quam enixe cupere, eaque de re cujusque illorum conscientiam districte onerare. Minime tamen ambigere, quin cum hanc, tum reliquas omnes suscepti muneris partes egregie impleturi forent, ac palam semper facturi, probe intelligere, non eos super orbem, sed orbem super eos positum esse. Quod si fecissent, ut omnino sibi pollicebatur, ex ipsorum creatione magnum Sanctitati suæ meritum apud Deum magnum itidem Catholicæ Ecclesiæ præsidium & decus, magnum denique eorum animabus emolumentum comparatum iri. Quæ ut feliciter evenire vellet, divinam bonitatem enixis assiduisque precibus exorare non prætermitteret.*

Dimissis postmodum Eminentissimis Cardinalibus, Pontifex de persona D. Philippucii Cardinalatum renuentis deliberare cœpit. Misit itaque postridie Patrem Franciscum Mariam Casinum, ex familia Capuccinorum, sacri Palatii Apostolici Concionatorem, pietatis, prudentiæ, doctrinæque laudibus insignem, qui nullo hortationis genere prætermisso, hominem de suscepta sententia revocare & ad accipiendam Cardinalitiam dignitatem adducere niteretur: eique præterea subsidia exponeret, quibus Sanctitas sua domesticæ illius rei angustiis liberali plane animo subvenire decreverat. Irritus tamen fuit Pontificius conatus; nam D. Philippuccius propositi tenax nullis omnino rationibus flecti potuit, quinimmo ex ejusmodi sibi permolesto successu eam suscepit animi ægritudinem, ut in admodum gravem ancipitemque corporis morbum delapsus fuerit. Quod ubi rescivit Sanctitas sua, illico misit Illustrissimum D. Joannem Mariam Lancisium, Medicum intimum Pontificium, qui suo nomine ægrum inviseret, eumque consolari & a suscepto mœrore abducere conaretur.

Explorato vero jam satis superque D. Philipuccii animo, Pontifex Maximus, ne quid inconsulte decerneret, exquirendum censuit votum complurium D. D. Cardinalium, sapientia & rerum usu præstantium, itaque negotium serio ac diligenter expendendum commisit Eminentissimis D. D. Acciajolo, Carpineo, Mariscotto, Spada, Colloredo, Pantiatico, Sacripanti, Ferrario, Spinolæ, Pauluccio, Sperello, Pamphilio, ac Otthobono, constituta ex ipsis peculiari congregatione, cujus Secretarium, R. P. D. Coradinum, Sanctitatis suæ Auditorem designavit. Coacta igitur ejusmodi Congregatione in ædibus Eminentissimi Acciajoli die 25. Maji 1706. discussoque mature dubio, an R. P. D. Philippuccius a Sanctissimo cogendus esset præcepto sanctæ obedientiæ ad Cardinalatum suscipiendum, ejusque insignia gestanda, cæteraque solemnia peragenda, Eminentissimi Patres unanimes cogendum non esse censuerunt.

Post hæc idem D. Philippucius in proposito usque magis constantior perseverans, ne de fixa deliberataque ejus voluntate refutandi, vel etiam renuntiandi Cardinalatum unquam dubitari contingeret, omnia & singula in supplici superius enuntiatio libello contenta confirmavit, ampliavitque, ac uberibus adhuc & solemnius animum suum ea in re declaravit, publico desuper die 31. ejusdem Mensi Maji 1706.

1706. celebrato instrumento, cujus exemplum inferius subjicietur.

Cernens itaque Sanctissimus Pater, nullam jam sibi reliquam esse spem flectendi viri constantiam, vimque renuenti juxta Congregationis sensum adhibendam non esse ducens, tandem ad enixas illius preces exaudiendas benignum animum inclinavit. Indici propterea jussit sacrum Consistorium Fer. II. die 7. Junii 1706. quo rite coacto præsentes Eminentissimos Patres 37. his verbis allocutus est:

Venerabiles Fratres. Inter eos quos, in præterito Consistorio, de unanimi Fraternitatum Vestrarum consilio pariter & assensu Cardinales creavimus, fuit, sicuti nostis, dilectus Filius, Gabriel Philippuccius, Signaturæ justitiæ Votans. Curaverat is quidem prius nobis non obscure indicari animum suum a tantæ dignitatis quam sibi deferendam audiverat, fulgore refugientem, sed ut verum ingenue fateamur, Christiana hæc & rara Viri humilitas potius nos in suscepto consilio magis confirmavit. Clarius ille postmodum ac disertius sensus suos aperuit, supplici libello nobis in eodem Consistorio per dilectum Filium Nostrum Galliatium Cardinalem Mariscottum porrecto, cujus tenorem tunc audivistis, & hodie iterum audietis. Noluimus hac in re quidquam tunc inconsulta celeritate decernere, sed solum eidem Gabrieli longius tempus ad deliberandum concedere velle declaravimus, ut tam suis, quam aliorum precibus divinam voluntatem accuratius exploraret, sperantes profecto, tametsi a compellendo invitum fere essemus alieni, quod ipse serius animo reputans, se per ministerium Nostrum a Deo vocatum fuisse, judicio tandem Nostro acquiescere deberet, ac non minus amicorum lacrymis, quam suasionibus flecti; verum alter omnino res accidit. Ille siquidem propositi tenax, accepto gestæ rei nuntio, idem, quod antea, constantissime semper sensit, idem quod antea, demississime semper precatus fuit. Nullum interea Nos, adhibita ad id spectatæ pietatis & prudentiæ virorum opera, hortationis genus omisimus, quo optimum Senem de suscepta sententia deduceremus, ac rationes, quibus ille causam suam orabat, rejiceremus; omnia tamen irrito conatu: nec solum irrito, sed ei insuper gravi adeo & molesto, ut ipsa ejus vita in propinquum inde discrimen pene adducta fuerit. In hoc rerum statu quid consilii capere deberemus, a compluribus ex Fraternitatibus vestris, quarum fideli in sinu Pontificiæ solicitudinis curas deponere consuevimus, libentissime exquisivimus, & sane re mature ac diligenter, quemadmodum vestri moris est, discussa, nullam renuenti vim adhibendam esse unanimes censuistis. Interim idem Philippuccius, ne de constanti ejus voluntate recusandi, refutandi, ac etiam renuntiandi Cardinalatum, unquam dubitare contigeret, omnia & singula in supplici superius enunciato libello contenta, confirmando & ampliando uberius adhuc & solemnius animum suum hac re declaravit, publico desuper celebrato instrumento, quod mox a Secretario Collegii Vestri legendum erit.

Perlectum subinde fuit a D. Secretario Collegii elata voce memoratum instrumentum, tenoris, qui sequitur, videlicet;

In DEI Nomine, Amen. Anno Incarnationis Dominicæ Millesimo septingentesimo sexto, die trigesima prima Maji. Indictione XIV. regnante Sanctissimo Domino Nostro Clemente, Papa XI. Anno ejus Pontificatus sexto.

Cum sit, prout asseritur, quod ante aliquot menses in ore atque sermone Curialium hujus almæ urbis exortus fuerit rumor, Sanctissimum Dominum Nostrum inter ceteros Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium Collegio a Sanctitate sua adscribendos assumere statuisse etiam Illustrissimum & Reverendissimum Dominum Gabrielem Philippuccium, Signaturæ Justitiæ Votantem, ejusmodi vero rumor diebus proxime præcedentibus novissimum Consistorium habitum die 17. labentis Mensis Maji, maxime percrebuerit; unde idem D. Philippuccius, tali rumore audito, tametsi illum falsum existimaverit, valde tamen timens, ne verum esse contingeret, Eminentissimum & Reverendissimum Dominum Cardinalem Mariscottum rogaverit, ut eundem Sanctissimum ab hujusmodi consilio, quatenus illud suscepisset, removere conaretur, eique exponere dignaretur causas, ob quas tantæ dignitatis oneribus ferendis se prorsus imparem agnoscebat, adeoque illam nunquam acceptare potuisset, quinimo expavescens, ne Sanctitas sua in Consistorio supra dicto eum Cardinalem crearet, ipsi Eminentissimo Mariscotto supplicem libellum manu sua scriptum & subscriptum dicto Sanctissimo porrigendum in actu Consistorii tradiderit, in quo constantem animum suum nequaquam assentiendi suæ creationi in Cardinalem, eamque dignitatem

tatem refutandi, repudiandi, & renuntiandi apertissime declarabat.

Cumque etiam sit, quod dictus Eminentissimus Mariscottus etiam ante Consistorium prædictum Domini Philippuccii sensus, ea qua decebat; circumspectione & reverentia eidem Sanctissimo innuere non omiserit, ut eum a proposito removeret. Verum Sanctitas sua hujusmodi accepta notitia in sua potius sententia constantior perseverans, spe forsan concepta, quod dictus D. Philippuccius, prout alii alias fecerunt, tandem assentiret, illiusque animus rationibus & insinuationibus Amicorum flecteretur, eum in supra dicto Consistorio diei 18. labentis Mensis una cum aliis pluribus S. R. E. Cardinalem creaverit ac pronunciaverit, quemadmodum constat ex decreto Consistoriali dictæ Creationis, & notorium est.

Sitque etiam, quod statim edito dicto decreto idem Eminentissimus & Reverendissimus Mariscottus, assurgens in præfato Consistorio dictum supplicem libellum scriptum, subscriptum ab eodem Reverendissimo Philippuccio, Sanctissimo exhibuerit, & Sanctitas sua illum legendum tradiderit Eminentissimo & Reverendissimo Cardinali Benedicto Pamphilio, priori Diaconorum, qui illius tenorem audientibus & intelligentibus omnibus Eminentissimis D. D. Cardinalibus, qui dicto Consistorio interfuerunt, de verbo ad verbum, palam publice legit & publicavit, uti patet ex Actis Consistorialibus, atque ex ipso supplici libello originaliter mihi tradito, ad effectum eum inserendi præsenti Instrumento, cujus tenor hujusmodi est:

Beatissime Pater. Invaluit rumor &c. Omittitur integrum supplicis libelli exemplum, quia alibi, nempe superiori folio 172. insertum fuit.

Sitque itidem quod idem Sanctissimus Dominus Noster, super presata instantia, nihil tunc in dicto Consistorio decreverit, sed solum se longius tempus ad deliberandum in re tam gravi eidem Domino Philippuccio dare velle declaraverit, ac subinde mediante opera gravissimi Viri, quem ad ejusmodi munus delegit, nullum hortationis genus omiserit, quo ipsum D. Philippuccium a suscepto consilio deduceret, atque ad accipienda Cardinalatus insignia urgeret, validissimis ad id illatis rationibus, imo etiam munificentissimis additis oblationibus, quibus domesticæ ejus rei angustiis abunde subventum esset. Verum omnia inutiliter & in cassum gesta fuerint.

Hinc est quidam in mei Ceremoniarum Sanctissimi Domini Nostri Magistri ac Pronotarii Apostolici, testiumque infra scriptorum præsentia constitutus idem Illustriss. & Reverendiss. Dn. Gabriel Philippuccius, Maceratensis, mihi cognitus, cognoscens suas vires omnino impares esse ad tantæ dignitatis onera ferenda, ex causis in relato supplici libello recensitis, ne unquam in futurum dubitari contingat de ejus voluntate, & ne amplius sub ancipiti remaneat vis & robur dicti decreti Consistorialis, in quo S. R. E. Cardinalis pronunciatus fuit, præmissis humillimis precibus, quibus exorat Sanctissimum Dominum Nostrum, ut dignetur ea paterna pietate, qua fulget, benigne admittere excusationes suas in relato supplici libello enunciatas, & animum suum a maximis angustiis eripere, præmissaque itidem solemni declaratione, qua innumeras Sanctitati suæ rependit grates, quod indignum & humillimum servum subditumque suum ad tam Eminentem Ecclesiæ Catholicæ gradum evehere cogitaverit, sponte & ex animi sui matura & constanti deliberatione fatetur & asserit rem universam superius narratam esse veram, & supplicem libellum, juxta tenorem superius relatum, fuisse a se traditum Eminentissimo Cardinali Mariscotto ante prefatum Consistorium diei 17. currentis Mensis Maji omniaque & singula in dicto supplici libello a me coram infra scriptis testibus eidem tradito, & ab eodem lecto, & attente ponderato, mihique statim restituto, contenta laudat, probat, ratificat, & emulgat, illumque integrum & prout jacet, manu sua scriptum & subscriptum medio juramento tactis &c. fatetur, ac eo animo & firma intentione dicto Eminentissimo Mariscotto esse traditum affirmat, ut dictus Eminentissimus illum exhiberet Sanctissimo in Consistorio, quatenus Sanctitas sua eum inter Cardinales creandos nominasset eidemque Sanctissimo, & universo sacro Eminentissimorum D. D. Cardinalium Collegio constans ejus animus innotesceret, nequaquam tantam dignitatem, cui se imparem omnino intelligebat & intelligit, acceptandi, imo eam præventive repudiandi, refutandi, & renuntiandi. Declarat præterea iterum atque iterum, se neque ante dictum Consistorium, neque dictæ creationis in Cardinalium tempore, aut postea, & usque in præsens eidem creationi in Cardinalem assensum suum unquam præstitisse,

tisse imo semper & constanter repugnasse, & repugnare, & tantam dignitatem humeris suis gravissimam se semper repudiasse, refutasse, & renunciasse, prout iterum eam repudiat & refutat, & quatenus opus sit, omni & cuicunque juri, tam ad rem, quam in re, tam initiato, quam perfecto, & si quod acquirere potuisset, vel acquisiverit ex creatione, pronunciatione, & decreto Consistoriali in manibus ejusdem SS. renuntiat, & dimittit, nullo jure sibi prorsus reservato, facultatem plenariam & opportunatam impartiendo Reverendiss. Domino Secretario Sacri Collegii Eminentiss. S. R. E. Cardinalium, & cuicunque personæ SS. bene visæ, hanc refutationem, repudiationem, & quatenus opus sit, renunciationem suam eidem SS. & Collegio exhibendi, ac pro eo humillime supplicandi Sanctitati suæ, ut dignetur illam admittere, seque quod reliquum vitæ sibi superest, in sua vocatione & quiete transigere permittat. Actum in Palatio ejusdem Illustriss. & Reverendiss. D. Gabrielis Philippuccii, præsentibus Illustriss. & Reverendissimis D. D. Petro Annibaldensi de Molaria, Signaturæ Justitiæ Votante, & Antonio Francisco de Grassiis, Cardinalibus Sacrosanctæ Ecclesiæ Lateranensis testibus vocatis & rogatis. Ita est, Candidus Cassina, Novocomensis, SS. D. N. Papæ Ceremoniarum Magister & Protonotarius. Loco (✠) Sigilli.

Absoluta instrumenti recitatione Sanctissimus inceptam orationem his verbis prosecutus est:

His omnibus attentis, Beati Gregorii prædecessori nostri exemplum sequentes, qui invitum neminem Episcopale onus subire Apostolica jussione coegisse unquam reperitur, recusationem, repudiationem, seu renunciationem a præfato Gabriele Philippuccio, sicut præmittitur, factam admittere intendimus, eidem Gabrieli forsan aliquando illud ipsum dicturi, quod prædictus Beatus Gregorius cuidam Sebastiano, qui commissum sibi ab Anastasio Patriarcha Ecclesiæ regimen recusaverat, rescripsit, videlicet: Sensum ac sapientiam vestram valde ego libenter amplexus sum, laudavi vehementer, & vos felices, me infelicem esse deputavi, qui hoc tempore regimen Ecclesiæ suscipere consensi. Faxit divina bonitas, quæ omnia sapienter disponit, ex humili hac amplissimæ dignitatis recusatione, non minus utilitatis & ornamenti in Ecclesiam derivari, quam ex tot præstantium virorum laboribus, qui gravia ejusdem dignitatis onera non refugerunt.

Quid vobis videtur?

Auditis postmodum viginti quatuor Eminentiss. Cardinalium sententiis, (nam reliqui tredecim recentiores a secundo suffragio abstinere debuerunt, quod nondum ipsis ea facultas a Pontifice tributa foret, cum singuli Cardinalatus refutationem a Reverendiss. D. Philippuccio factam admittendam esse unanimes censuissent, SS. ejusmodi refutationem, atque renuntiationem Apostolico solemni Decreto sequentibus verbis concepto admisit & approbavit:

Auctoritate Omnipotentis Dei, Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, ac Nostra Admittimus recusationem, repudiationem, seu refutationem, & quatenus opus sit, renuntiationem, ac dimissionem juris, quod acquisivit vel acquirere potuit præfatus Gabriel Philippuccius ex ejus promotione ad Cardinalatum in superiori Consistorio per nos facta, ejusque locum vacantem, ut prius, declaramus, perinde ac si promotio de illius persona facta nunquam fuisset. Præterea quatenus opus sit, & ad abundantiorem cautelam, concedimus ei retentionem Canonicatus & Præbendæ Ecclesiæ Sancti Joannis in Laterano, nec non officii Doctoris Decretorum Pœnitentiariæ Apostolicæ, ac pensionum omnium Ecclesiasticarum, quas de præsenti obtinet, cum derogationibus & clausulis necessariis & opportunis: In nomine Patris ✠ & Filii ✠ & Spiritus ✠ Sancti. Amen.

Deventum postea fuit, ut moris est, ad propositionem & respective præconium plurium Ecclesiarum; quibus finitis Sanctissimus ita rursus locutus est:

Venerabiles Fratres. Locum Collegii vestri, quem admissa nuper recusatione, repudiatione, seu renuntiatione dilecti Filii Gabrielis Philippuccii, ut prius, vacare declaravimus, absque ulla cunctatione implere volumus; ideoque ad majorem Omnipotentis Dei Gloriam, ac Sanctæ Romanæ Ecclesiæ præsidium, & decus, creare intendimus Præsbyterum Cardinalem Venerabilem Fratrem Michaelem Angelum de Comitibus, Archi-Episcopum Tarsensem.

Quid Vobis videtur?

Singuli Eminentissimi Cardinales Seniores, silentibus ceteris junioribus, ob superius enuntiatam rationem ante dicti Reverendissimi de Comitibus, Archi-Episcopi Tarsensis, generis nobilitate, virtuti-

tutibus & meritis honorifice commemoratis, illius in Sacrum Collegium cooptationem unanimi ſententia comprobarunt. Quocirca ſua Sanctitas ipſum ſubinde S. R. E. Presbyterum Cardinalem creavit & pronunciavit adhibita conſueta verborum formula, videlicet:

Auctoritate omnipotentis Dei, & S. S. Apoſtolorum Petri & Pauli, ac Noſtra creamus S. R. E. Presbyterum Cardinalem Michaelem Angelum de Comitibus, Archi-Epiſcopum Tarſenſem, cum derogationibus & clauſulis neceſſariis & opportunis: In Nomine Patris, ✠ & Filii, ✠ & Spiritus Sancti. ✠ Amen.

Poſtremo Sanctiſſimus ut eximiam ſuam, ac vere paternam in D. Philippucium caritatem aliquo alio minime reſpuendo beneficii genere declararet, ſimulque ejus honeſtæ ſuſtentationi opportune proſpiceret, peracto Conſiſtorio illi attribuit, & aſſignavit annuum ſubſidium mille ſcutorum monetæ Romanæ, quoad vixerit, e Cameræ Apoſtolicæ proventibus perſolvendum; inſuper officium Votantis Signaturæ Juſtitiæ ab ipſo demiſſum, ejus ex ſorore nepoti D. Franciſco de Vico, in Romana curia Advocato, benigniſſime detulit, ac demum eundem D. Advocatum, quo commodius atque decentius ſuſcipiendi muneris onera ferre poſſet, Canonicatu Lateranenſis Eccleſiæ, qui jam dudum vacabat, auxit ornavitque, ſacro plaudente Senatu, univerſaque propemodum urbe Pontificiam munificentiam ac æquitatem; quibus par erat, laudibus proſequente.

J. VINCENTII GRAVINÆ

DE FOEDERE PIETATIS ET DOCTRINÆ:

ORATIO

Ad ſuos Gratianei Decreti auditores.

QUod bellum a Juliano Cæſare Chriſtiano populo conſulto ac fraudulenter movebatur, idem nunc imprudenter, atque ignoranter ſuſcitatum præter ſuam & omnium opinionem videmus ab indoctis quibuſdam ſimulatoribus novæ pietatis, qui non opibus in pauperes effundendis, neque abſcindendis cupiditatibus, honoribuſque declinandis; ſed flectendis cervicibus, unaque calumniandis melioribus, ignarum ſibi vulgus attraxerunt.

Quippe Julianus non ſecuri, aut gladio, quibus ira priores hoſtes Chriſtianorum armaverat; ſed ignorantia & caligine ingeniorum, Chriſtianam ſapientiam obruere, curſumque Religionis noſtræ revocare nitebatur, clauſis Chriſtianorum ſcholis, averſiſque procul ab Eccleſia præmiis & honoribus literarum.

Norat enim ille Apoſtolos, etſi humana eloquentia profaniſque ſcientiis expertes, tamen ſuſcepiſſe demiſſam ſibi e Cœlo æternam Sapientiam, Divinamque Facundiam, qua Evangelicæ veritati pectora mortalium aperirent; eoſdemque Terris cedentes, Chriſtique ſinum adeuntes reliquiſſe poſteris imitationem pietatis ſermoniſque cœleſtis, quem veteres Patres, Apoſtolorum ſucceſſores alebant Græcorum ac Latinorum ſelectioribus & purioribus literis, quibus Chriſtiana doctrina illorum in ore coruſcans, falſæque Religionis tenebras diſcutiens, populos nationeſque integras, exiguo tempore, ſub Chriſti ſigna traduxerat.

Has facultates & artes, quas Chriſtiani ſapientes hoſtium noſtrorum detractas manibus, adverſus eos mire converterant, repetebat a noſtris, imperio ſuo, impius Apoſtata; ut iis ademtis, opem etiam ac facultatem religionis latius diutiuſque fundendæ noſtris auferret, illoſque non divinis modo, quæ nullis patent injuriis, ſed & humanis animorum ornamentis conſpiciendos, ſuiſque adverſariis merito verendos deinceps exutos ſcientiis & literis, eorundem ludibrio adverſariorum objiceret.

Succurrebat nimirum ei quantum Platonica Clementis Alexandrini diſcipulique ſui Origenis Philoſophia; quantum Tulliana Lactantii dictio, quantum Demoſtenica Tertulliani fulmina, & ceterorum ſuo tempore Patrum Attica facundia ſacris noſtris contuliſſent; quantuſque inde cultus atque celebritas falſis defluxiſſet Numinibus, ad quæ non ante honorem priſtinum rediturum ſperabat, neque prius putabat Chriſtianam gloriam prolapſuram, quam Epiſcopi, Doctoreſque noſtri bonarum artium, & ſcientiarum uſum amitterent.

Nunc

Nunc non quidem consilio, verum inscitia nostra, eodem prope quo Julianus tendebat exitu, nova hæc professio pietatis persequitur literas, atque insectatur ubique artes illas, quarum jacturam tantopere veteres Ecclesiarum Antistites pertimescebant, quibusque retinendis humana, divinaque omnia contra Juliani calliditatem commemorant, non antea libris & concionibus quiescentes, quam Juliani morte, studiorum libertatem recuperarint. Enimvero hi nostri veterum Patrum, quales se nobis ferunt, imitatores, non erubescunt contra morem illorum, quos voce habituque imitantur, abducere adolescentes a studiis Græcarum & Latinarum literarum, tanquam profanis & indignis Religione illa, quam eædem literæ sub Divinitatis auspicio tamdiu educarunt. Unde & Platonicam doctrinam scholarum olim Christianarum magistram, cum videant nostris temporibus revirescentem, ac multis post seculis remigrantem, excludunt ab animis studiosorum, quibus non alienam scientiam proponunt, nisi cujus ipsi, & imbecillimi quique ipsorum similes fuerint compotes, & Doctores idonei, cujusque auctoritatem insidiis & calumniis contra eruditorum cachinnos & ludibria munierunt.

Ac ne solam lanienam exercere videantur, nec perterrefacere tantum, sed pro summo eorum ingenio & doctrina monere quoque, atque persuadere existimentur, ignaviæ suæ prætendunt studium severioris honestatis, quam illi non tam fuga tuentur periculosarum consuetudinum, quam odio & exilio Poetarum. Quorum tamen hi virtutes, non vitia eripiunt adolescentibus, ea longe uberius haurientibus, e ganeis & lustris & spectaculis, & commessationibus, & alea, pro quibus si occuparentur in Poetis, præter Eloquentiam & eruditionem, quam inde carpserint, cognoscendis Poetarum ægritudinibus atque molestiis carmine illorum expressis, alieno labore cavere sibi discerent a voluptatibus illis, ad quas imperitia plerumque ferimur & ignorantia periculorum. Quas Poetarum utilitates minime contemserunt veteres Ecclesiæ Patres, ex quibus Chrysostomus, & Hieronymus, alter Aristophanem, alter delicias meas Plautum pulvinari suo subjiciebant, ut ex his leporem illum atque facundiam, quam scriptis suis reddiderunt, assidue haurirent, indeque sagittas illas Eloquentiæ peterent, quibus Christianorum hostes configerentur. His facultatibus destituuntur nostri adolescentes, dum avelluntur ab optimis Poetarum. Iidemque adolescentes omnino pro labore otium, & pro doctrina fraudem amplectentur, si unquam viderint indoctissimos quosque, pulsis dignioribus, sublatos ad honores eos, quos Romana Ecclesia Romanis paravit literis.

Eadem simulatione severioris disciplinæ præceptores civilis vitæ Historicos & Oratores excutiunt e manibus nostris, tanquam profanos, cum profanos ipsi magistratus, & profanam dominationem, cujus regimen discere dedignantur, aviditate ad se tanta corripiant, ut nisi publicam privatamque rem ignaviæ imperitiæque suæ perdundam dederimus, avita eos hereditate spoliasse videamur. Unde qui profanos fastus minime sibi cavendos censent, summa tamen Religione cavent a profanis Scriptoribus: quos Hieronymus, quicum certe nemo illorum de sanctitate certaverit, minime verebatur explicare pueris, quos sacris piisque muneribus susceperat exercendos. (a) Norat enim optime Hieronymus quod minima intelligunt nostri duces ingeniorum, non tam homines ignoratione vitiorum, quam cognitione virtutis fieri meliores. Ita facultates omnes, artesque cultiores a nobis legitimis olim possessoribus, imo & auctoribus earum ad hostes transierunt, a quibus nostris telis nostrisque inventis appetimur, atque mari terraque obsidemur; neque classibus tantum, & exercitibus, & re militari, quam diu jam amisimus, oppugnamur; sed & peritia literarum, quibus post militares latinorum opes eversas, barbarorum tamen vires adhuc implicuimus, prudentia eos atque doctrina subigentes ingeniique opibus: quæ nunc eripiuntur nobis ab ambitione imperitorum, qui nec opinantes & imprudentes hanc nequicquam olim Juliano susceptam operam navare videntur, remittentes adversariis nostris Græcam & Latinam Eloquentiam,

(a) Rufin. in Hierony.

tiam, Eruditionem, atque Philoſophiam; nobis vero excipientes aniles pueriliſque tricas, Arabumque deliramenta, quibus imperium ſibi aſſerunt ingeniorum.

Neque ſatis habuerunt iſti pellere in exilium civilis regiminis civiliſque vitæ præceptores; ſed & fontes ipſos clauſerunt adoleſcentibus Eccleſiaſticæ Diſciplinæ, cui uberius cautiuſque promendæ Gratianeam prælectionem inſtituere majores noſtri publicis in Academiis, de quibus nunc Juventus ad iſtorum nænias avertitur, vacuefacta etiam Gratianea ſchola, unde munerum Eccleſiaſticorum cognitio & origo, rerumque omnium ſacrarum doctrina profertur; adeo ut nos, qui ſcholam eam accepimus, vix unum, aut alterum veteris diſciplinæ, primordiorumque ſacrorum ſtudioſum invenientes, nobis canere tantum cogamur & Muſis; ac ſolis conſulere & laborare poſteris, ad quos curas noſtras unice dirigimus, dum primævas Eccleſiæ inſtitutiones, morumque candidiores regulas pandimus, & ſuis ab initiis ducimus ſingulorum præſulum officia & auctoritates. Quæ niſi ſcriptis conderentur, voce quidem noſtra darentur *protervis in mare Creticum portare ventis:* cum interea videamus contemtores quoſque doctrinarum, ignaros alieni juris & ſui, proprioque in munere prorſus hoſpites irridere doctorum labores, ac, ſtultitia ſua, imperare ſapientibus ab ſe præmio ſpoliatis, reddentes jura ſibi prorſus ignota, eaque docentes, quæ nullo unquam tempore didicerunt.

Ac ne munerum ſatagamus alienorum, & ad penſum unice vertamur noſtrum, quis niſi publicæ utilitatis & ſacræ diſciplinæ hoſtis amentiam tulerit eorum, qui Gratianeas prælectiones cum Sophiſtarum & Grammatiſtarum circumforanea verborum pompa commutant? Enim vero ut Gratianus, quem nos interpretantes paſſim emendamus, atque caſtigamus, tenebris merſus temporum, quibus involutæ falſæ opiniones, & mendoſi Codices, auctoreſque ſuppoſititii, privatas publicaſque ſcholas perambulant, puro non ſemper de fonte petierit, inque collectione ſua pro veris falſa non pauca inſeruerit, quorum ei plurima falſus ſuggerebat Iſidorus; copia tamen ille, ac varietate atque utilitate rerum diſcendarum, præquam alii ante ſe omnes, jus Eccleſiaſticum locupletavit. Codices enim Canonum, Gratiano antiquiores, vel plurium Conciliorum celebrationem præcurrerunt, vel certis Eccleſiis prodiere moderandis. Vetuſtiſſima eſt Collectio Canonum Eccleſiæ univerſæ, prius ad uſum Orientalis Eccleſiæ producta, poſtea vero etiam ad Occidentalem delata multorum Canonum acceſſionibus.

Ab hac eſt altera Theodoreti, quæ privato conſilio privataque de cura proceſſit. Excepit utraſque Photii nomocanon, ſive contextus Canonum & Legum, quod opus pro Eccleſia Orientali conditum tanto præſtitit cunctis, quanto auctor illius eruditione ingenioque præcelluit.

Neque Africam ultra ſpectavere Canonum Eccleſiæ Africanæ, atque Creſconianæ collectionis volumina. Omnium tandem opulentiſſimus & lectiſſimus fuit Codex Dionyſii Exigui, qui Orientalis Eccleſiæ collectionem in latinitatem transferens cultiorem, eique adjiciens aliorum Conciliorum Canones, qui ad ſua prodiere tempora, primuſque illis Decretales Romanorum Pontificum longo ab ſe ſtudio coactas epiſtolas inſerens, uberrimum Eccleſiaſticæ doctrinæ promptuarium condidit Eccleſiæ Romanæ, a qua inferiores omnes ad Eccleſias ejus Codicis doctrina diffunderetur.

Quam vero prodidiſſe fertur Iſidorus Hiſpalenſis, ea Hiſpanas Eccleſias complectebatur; quamvis cum ea olim confunderetur, quam protulit Iſidorus ille alter, cognomento Mercator, qui apud indoctos Hiſpalenſis perſonam falſo tulit; quam perſonam ei detraxerunt eruditiores qui præſtigiatoris hujus collectionem plurium fraudum redargutam ac manifeſto convictam, ab altera jam diu diſtinxerunt. Reginonis præterea collectio, & Burchardi, & Ivonis Carnotenſis, & incerti Auctoris quæ Pannormia, ſive univerſa regula nuncupatur, & Anſelmi Lucenſis, & Deuſdedit Cardinalis, & Gregorii, quæ dicitur Polycarpus, & inferiores denique aliæ, quarum aliquot ordine, cultu, & delectu Gratianum facile præſtiterint; pondere certe, uſuque rerum & copia, nequaquam cum eo contenderint, ne frequentiam attingam & celebritatem conſenſumque Nationum & Scholarum omnium atque

que Tribunalium in Gratianeam: qua de Bononiensi Schola, sive de antiquissimo divini humanique juris ærario, ad Gentes manavit universas, Bononiam ad Theologiam & Jurisprudentiam ipsamque Humanitatem hauriendam undique confluentes.

Omnis igitur Gratianeo de Codice non exterior modo, sed & interior disciplina fluit & cognitio munerum sacrorum: floresque SS. Patrum omnium decerpere hinc licuerit utiliores ad publicam & privatam emendationem animorum. Quæ universa neglexerit commoda quisquis Gratianum, aut ignorat omnino, ut nunc ii maxime, qui munera Ecclesiastica concupiscerent plurimum; aut illum privatim sibi legendum suscipit procul a publicarum Scholarum luce ac voce Præceptoris. Ut enim qui Gratianum negligunt nullam, ita qui vocem interpretis ad eum sibi non advocant corruptam in Ecclesiam & vitiosam disciplinam facile attulerint, seque deridendos præbuerint, non hostibus modo nostris, verum & eruditioribus Catholicorum, qui præter publicam curam a Summis Pontificibus adhibitam, privato etiam labore in dies retegunt eluuntque simul Gratiani maculas, partim socordia ipsius, partim ex aliorum collectionibus & communi ejus ætatis errore contractas.

Obtrudit enim Gratianus nobis commentitios Canones haud paucos, nominaque falsa subjicit plurima pro veris, quibus ignota eis instituta & facta incomperta prorsus ætate illorum attribuit. Ipsum præterea temporum confundit ordinem, turbavitque sensum vocabulorum, & nexum contextumque rerum, atque locorum; ut qui se Gratiano, spreta Præceptoris voce, committat, is conetur absque gubernaculo circumire sirtes, qui vero ambiens Ecclesiastica munera Gratianum, laboris tædio, refugiat, is aut, de more, sit ignoratam sibi disciplinam tractaturus, aut eam incerta, dubiaque via sparsim, & minutatim correpturus ex immensis, ac variis, & infinitis veterum Patrum, Conciliorumque voluminibus, ac toto quæsiturus Oceano quam uno collectam alveo piguit explorare. Quis vero tam fuerit excors, ut laborem ab eo sibi polliceatur infinitum, qui circumscriptum, & levem tolerare nequiverit? Quis credat homines adeo socordes, qui vocem interpretis Gratianei non tulerint, perrupturos aggerem antiquitatis, & superaturos molem obscuræ illius eruditionis, quæ veteris Ecclesiæ voluminibus incumbit?

Utinam vero scholæ vulgares tale unquam adolescentum examen emitterent, quale Sanctorum Patrum lectio postularet: tum enim non solum Gratianus eorum disciplinæ collector auditores benevolos, verum & tribunalia, magistratus, ac judices, & curiæ præsules, & Ecclesiæ passim rectores invenirent idoneos.

Quales ut quandoque vos ingeniosi adolescentes evadatis, nolite spes opesque vestras ducere a Sophistarum scholis, quas adhuc incoluistis, quasque pro doctrina jam pridem occupavit arrogantia fastusque popularis; verum alio quæsitum eatis, quæ inde tam vane impudenterque ostentantur, scientias scilicet, & eruditionem, sive græcam, sive latinam, sine quibus neque jura ulla, sive civilia, sive sacra recte perceperitis, neque digne atque utiliter gesseritis munera illius Ecclesiæ, quæ cum alias complectatur universas, eam quoque sacram & civilem Sapientiam suis institutis profitetur, quæ ad tantam rerum administrationem, taliumque causarum & controversiarum disceptationem definitionemque postulatur.

Qua de causa, suis ab usque primordiis Ecclesia Romana, non solum Divinam ab Apostolis transmissam Sapientiam perpetuo custodivit; sed & humanam undecumque arcessitam atque collectam complexa est universam, ut inventa omnia virtutesque veterum sacra potissimum auctoritate protexerit ab injuriis barbarorum omnia diripientium. Quorum furorem Pontificii numinis majestas avertebat a scriptis & ædificiis aliisque monumentis antiquitatis: adeo ut reliquias, quas habemus Eloquentiæ, Sapientiæ, ac Magnificentiæ veteris, uni debeamus curæ pietatique Pontificum Romanorum, qui pro sua potestate falsorum Deorum sedes, impia religione jam expiatas, & Christiano ritu lustratas, vero cultui attribuerunt, & ad obsequium Ecclesiæ vocaverunt majestatem omnem pristinam, sive operum, sive indumentorum, quæ cum Christianis moribus ab initio coaluerat.

Hinc

Hinc Pontificii ornatus candor, hinc & communis Clericorum tunica talaris, & modus capillorum & toga pulla inopum olim, atque lugentium, quorum sibi modestiam Clerici maluerunt. Hinc & imitatio scipionis eburnei, & utraque purpura, plebeja nimirum, sive violacea minorum præsulum, & patricia, sive rubra majorum, quibus & indumenta cetera sive senatoria, sive consularia, & triumphalia cesserunt. Quorum ornamentorum, & rituum, quæ culmen dignitatis exprimerent in Summi Pontificis personam, in quem & consularis potestas confluxit, merito convenerunt, qui & equis utitur albis, & sella curuli, & statim creatus, in sublime attollitur, dum veteri more præfertur ignis.

Quid linguam latinam commemorem, cujus ministero patrum nostrorum sensus adhuc dominatur nationibus, per quam linguam sonum etiam & notam consularis Imperii ad gentes mittimus universas, quarum societatem atque commercium, ejusdem sermonis nexu, contraximus & retinemus? Quibus armis imperantis hujus linguæ majestas barbararum vocum fœdam impressionem excluderet, vitamque suam proferret in æternitatem, nisi sacris Pontificiis suscipiendis atque tractandis eorum immortalitatem participaret?

Militares præterea omnes honores & civiles eadem auctoritate, in honorem cessere literarum, quas cum præ ceteris, vel unice, barbaris temporibus profiterentur Sacerdotes; ideo per togatam, sive literariam militiam, omnia pristinæ dignitatis insignia, quæ aut negligebantur a barbaris, aut lacerabantur, ad nos integra pervenerunt: adeo ut in Ecclesiam selectior omnis & sanctior migrarit antiquitas. Praeterea laurus, qua Imperatores & Consules victorias suas coronabant, vertit in præmium literarii laboris, & aureus annulus, equestris olim nota ordinis, testimonium nunc præstat fidemque studiorum, per quæ nobilitas equestris ordinis communicatur.

Quin & jura civium Romanorum plurima, quæ barbari extinctum ibant, Pontifices Romani, auctoritate divina, in Ecclesia retinuerunt, ut sicuti Lex Porcia verbera & necem a civibus Romanis arcebat, ita & injurias easdem Summus Pontifex per immunitatem, ex æterna lege petitam, averterit a corporibus Clericorum, qui jure Sacro Civitatem Romanam nanciscuntur: utpote qui undeunde venientes Romano Pontifici subjiciantur. Quamobrem evenit ut Civitatem Romanam, quam olim, vel a Senatu accipiebamus, vel a Consule, nunc a Deo Optimo Maximo per suum Vicarium assequamur. Cujus immunitatis ac potestatis, si qui sunt ex Italis contemtores, haud intelligunt eadem opera se avitam communemque libertatem, & dignitatem, quam suscipiendis sacris ministeriis recipimus, prodere nationibus exteris, a quibus per nos diu recti, nunc rectores petimus; adeo ut exulatum eat ab Italia, quidquid Ecclesiæ Romanæ decesserit.

Hanc summam sacrorum potestatem, auditores, præcipue vero vos Quirites, e Cœlo a Christo adductam, perque Pontifices Romanos implicatam literis, nativa etiam pietate consuetaque olim doctrina, obsecro, munieritis; cum ab exteris omnibus hoc pristinæ majestatis propugnaculum Italiæ invidentibus, tum præcipue ab hostibus nostræ Religionis, qui cum frustra nos divina veritate spoliare contenderint; tamen ignavia nostra, & vigilantia sua prope spoliavere patriis Italorum literis. Callidius enim illi excubant corripiendis alienis, quam nos propriis opibus retinendis incumbamus.

Vos vero, quincumque Romanos Magistratus suscepistis, nolite committere, ut antiqua eruditio & vetus Eloquentia ibi proculcetur, ubi asylum suum & præsidium sibi despondet. Ac demum revolvitote animis vestris Romam uno sub capite corpus præbere tergeminum, Ecclesiam nimirum, Populum, & Curiam. Ecclesia de Pontificatus culmine, tamquam e fonte præcelso in Episcopos minoresque Sacerdotes alios diffunditur velut in rivo, divinaque auctoritate ac cœlesti vaticinio Terrarum Orbem complectitur universum, nullisque adversariorum insidiis, nulla hostium violentia vacillabit. Eadem, neque ab ignorantia, neque a vitiis ministrorum unquam labem conceperit; utpote cum de cœlo per mini-

ministrorum ora sua ducat oracula, & veterum virtutum ac divinorum exemplorum auctoritate novitatem obruat vitiorum, quæ ab hominibus orta, sacras tamen ad hujus Ecclesiæ leges nunquam perrepserint. Populus, cujus ab opulentia & numero securitas procedit, & opulentia principatus, augetur frequentia connubiorum; & institutione commerciorum ac nundinarum, honestaque libertate ludorum, qui civium lætitia, & concursu exterorum ditant, ornant, & multiplicant Urbes. Civilibus vero Magistratibus Curia constituitur, quæ laudis atque auctoritatis plurimum duxit a gloria literarum, & a peritia civilis & Pontificii juris, atque a sanctitate judiciorum, quorum justitia, fides, & æquitas e patriis tribunalibus convellebat causas, Romamque pert ahebat

Hæc autem, non e solis civibus componitur, sed ex gentibus universis ad Urbis, & Ecclesiæ regimen confluentibus; adeo ut Curia, quæ corpus est Sacrorum & Civilium munerum, suos in humeros sustulerit Romanum Sacerdotium & Populum, quorum alterutrum seorsum ab altero susceptum, si gravissimum ac difficillimum foret ad administrandum, quid oneris, atque periculi esse in utroque gerendo existimemus? Quibus non divinis, humanisque virtutibus, & literis opus fuerit ministris, & magistratibus ejus Ecclesiæ ac populi, quorum altera veritatem & sanctimoniam æternorum Numinum exprimit; alter priscorum omnium, sive Græcorum, sive Barbarorum fortitudinem, Justitiam, & Sapientiam, non vocibus modo & scriptis, ut Græcorum complures præstitit; verum longa & perpetua serie rerum supra mortalem conditionem gestarum anteivit nationibus universis; quas singulas certa aliqua patriaque virtute præstantes, Populus Romanus omnium virtutum cumulo præstantiaque superavit: utpote qui ad præclara terrisque inaudita facinora, non solum disciplina sapientissimorum Regum, qui Romanarum victoriarum semina jecerunt, neque memoria modo veterum exemplorum; sed & natura ipsa ducerentur: quæ cœlum hoc ita temperavit, itaque miscuit, atque composuit coeuntium huc elementorum facultates & motus, ut nusquam alibi gentium talis oriatur sobrietas, atque dexteritas animorum & corporum, quibus neque absit aliquid, neque redundet, qualem ingenia præerunt Romanorum, quibus experiundis minus miramur si virtutes complures ante inauditas, & præcipue τὸ πρέπον Græcis voce magis, quam re notum, latine decorum & morum gravitatem temperiemque civilem Romani apud omnes mortales instituere primi, regimine suo aliis, quod acceperant a Natura contribuentes: adeout antequam Deus Opt. Max. oracula sua Romæ collocaret, naturali tamen sanctimonia suorum civium, ad conformandos aliarum nationum animos Roma uteretur: cum tale Romanum nascatur ingenium, quale aliorum longa vix arte componitur.

Unde, ne genus humanum antiquis suis cultoribus indigeat, plurimum interesset omnium gentium provocare præmiis, Augusti exemplo, frequentiam & copiam civium Romanorum, ut multiplicatione commercioque illorum gravitas & prudentia cum Orbe Terrarum universo, ut olim communicata, in dies multiplicetur, simulque in Urbe hac æterna validioribus viribus & crebrioribus Romanarum virtutum exemplis, resistatur vitiis, quæ huc extrinsecus convehuntur: unde incremento populi Romani, & Roma ipsa, & Orbis Terrarum universus felicius emendaretur. Cum Romana igitur Ecclesia divinarum, Romanus vero populus humanarum omnium virtutum segetem ediderint, providendum est maxime, ne semina, quæ adhuc a Natura suggeruntur, exarescant: idque curandum est præsertim Curiæ ministris, quos si se dignos, & idoneos utriusque cultores & moderatores prestare velint, oportuerit morum sanctitatem, doctrinæque integritatem ex Apostolicis repetere temporibus, & exemplis & scriptis; prudentiam vero civilem, ex universa memoria rerum a majoribus, supra mortalium opinionem, gestarum, ad præsentem utilitatem usumque transferre; justitiam tandem ad Ecclesiarum populorumque præsentium regimen evocare de Gratianeis priscorum Canonum, & Justinianeis Legum voluminibus: quo non modo inimicos exarmemus nostros, & libertatem retineamus, majorum virtute par-

partam, & Pontificum auctoritate confirmatam; sed etiam ad Romanam potestatem & fidem atque ad spem salutis æternæ revocemus eos, qui antea quidem se subtrahentes, ditionem nostram extenuarunt; nunc autem exultantes, & opibus ferocientes, iis graviorem servitutem parant, quibus olim se paruisse indignantur. Quorum autem causa nobis tantopere insidiantur, eo majori virtute munire debemus; quod summo cum periculo possessoris amittitur quidquid summa cum invidia possidetur.

DE DISCIPLINA POETARUM.

Ad Scipionem Maffejum, Marchionem.

QUærenti mihi sæpenumero, Maffei doctissime, causam cur initio Græci Poetas pro Diis coluissent; Romani autem sero admodum eos honorassent; cum Cato crimini daret Marco Nobiliori, quod Ennium Poetam secum in provinciam duxerit: ea demum occurrit ratio potissima, quod Græcis publica necessitas, Romanis vero privata voluptas Poesim initio commendarit. Quippe Romanis oratio sola Prudentium sufficiebat ad tuendam tribuendamque summam humanitatem; cujus virtutis leges homines Latino sub cœlo nati ultro parturiunt: Græcis vero ad exuendam feritatem ac fraudulentiam compescendam, sensuum illecebris opus fuerat & melodia; qua simul cum auribus arriperentur etiam animi ac flecterentur ad præcepta virtutis; quæ modulatione ac numeris infundebantur: adeo ut apud eos Sapientia & Eruditio a Poesi & Musice raro distingueretur, omnisque doctrina Musices appellatione veniret, quia sine Musice nullus doctrinæ publicus fuisset usus.

Nimirum præter Cacum, aliumve quem, nulla memorantur in Latio portenta immanitatis, qualia tam crebro invenias apud Græcos, ut Thucydides initio historiarum referat, eos vitam in latrocinio & rapina publice institutam habuisse, versutiamque atque violentiam in civilem disciplinam convertisse: unde non unum aut alterum, quorum nomina superfuerunt, sed innumeros, nullo nomine notos, oportet apud eos erupisse Pythones, Procustes, Scirones, Lycaones; quorum plurimos, haud fortasse dissimiles, inter Deos retulerunt, ut communia gentis vitia pro summis virtutibus in cœlo collocarent, & scelerum auctoritatem a Numinibus ducerent.

Quare quid mirum, si Homerus, qui teste potissimum Aristotele ac Platone, homines ætatis nationisque suæ tales, quales natura ipsa, reddidit, generositatis vestigium prope nullum delineaverit; ceterarum virtutum vero perrarum, cum exempla libidinis, avaritiæ, feritatis singulis prope versibus effuderit? Quæ hominum, regionum, temporumque vitia in divini Poetæ dedecus detorquent homines imperiti potissimum antiquitatis: Quasi heroibus suis, quibus nomen hoc vires & virtus militaris meruerant, adscribere, salva imitationis lege, debuisset Homerus virtutes illis ignotas, quas non modo nationes barbaræ, sed & ipsimet recentiores Græci, qui Philosophorum vocibus eas vane jactaverant non ante conferre cœperunt in morem, quam exemplis & institutis assuescerent Romanorum.

Nam, obsecro, antequam ea instituta cum Romanis armis Græciam ingrederentur, quæ fides, quæve æquitas, aut justitia, vel quæ fœderum sanctitas versabatur, non dicam inter liberarum urbium rectores atque magistratus, præcipue Athenienses, quibus, teste Cherisopho apud Xenophontem, veluti solemne fuerat diripere opes publicas, atque hostibus vendere cives suos; sed inter magnanimos illos Alexandri Duces, quorum regna exordium duxerunt & cursum a perfidia, Cassandros nimirum, Lysimachos, Seleucos, Antigonos, Ptolemæos, eorumque successores: quorum majores, utcumque virtute militari & munificentia regia claruerint; imperia tamen eorum parricidiis, proditionibus, & pupillorum cædibus adeo scatuerunt, ut non multo discreparint ab Argivis illis, & Mycenæis, atque Thebanis regnis, quæ segetes fuere tragœdiarum.

Quamobrem Propertius hanc potissimum inter laudes Italiæ ponit, quod, nec

nec cerastas pepererit, neque Adromadæ strepentes de scopulo catenas audierit, neque humanarum dapum fœditate solem averterit, nec materno furore aut Meleagro vitam exustam, aut Penthea discerptum viderit, neque Iphigeniam aliquam paterno consilio cæsam tulerit, neque fœminam ullam sub vaccæ specie paverit; neque homines pinuum ramis utrimque nexos, illisque discedentibus divulsos, aut Scironia saxa hospitum in exitium dederit. (*a*)

At non squamoso labuntur ventre cerastæ;
Itala portentis nec furit una novis.
Non hic Andromadæ resonant pro matre catenæ;
Nec tremis Ausonias, Phœbe fugate, dapes;
Nec cuiquam absentes arserunt in caput ignes,
Exitium nato matre parente suo:
Penthea non sævæ venantur in arbore Bacchæ;
Nec solvit Danaas subdita cerva rates:
Cornua nec valuit curvare in pellice Juno;
Aut faciem turpi dedecorare bove:
Arboreasque cruces Sinis, & non hospita Grajis
Saxa, & curvatas in sua fata trabes.

Enimvero Græci pariter, ac barbari rationem a potentia; Romani vero potentiam a ratione ordiebantur, eamque tuebantur gravitate atque constantia: quæ cum in libris habitaret Græcorum, exularet a moribus; crebræ mutationes Rerumpublicarum apud eos oriebantur, & mutuæ cædes & intestina dissidia & ex privatis odiis publicæ ruinæ: ut Atheniensium statum Cleonis potius temeritas, & Alcibiadis volubilitas everterit, quam Thebanorum arma & Lacedæmoniorum: Quorum deinde potentiam iidem Thebani, qui odio Atheniensium eam auxerant, mutatis confestim post victoriam animis, perfregerunt, ut se demum, cum omni Græcia domesticis & voluntariis cladibus attrita, deduxerit in Macedonum potestatem: Contra Romanorum inter se odia domesticis consiliis sæpe quiescebant; neque nisi post annos ab U. C. sexcentum in civilia bella erupere. Quæ bella utcumque nova & extraordinaria imperia invexerint in Rempublicam, ipsam tamen Rempublicam nunquam deleverunt, eamque hosti nulli externo prodiderunt. Exemplo sit Sertorius, qui Mithridatis opem sibi oblatam noluit accipere, sub ea conditione, ut eriperetur Asia populo Romano, cujus ipse armis opprimebatur; & Pompejus, qui fusus atque fugatus a Cæsare, durius morte sibi Parthorum auxilium judicavit, cum Græcæ civitates certatim sibi Pharnabazi, aut Tisaphernis alicujus gratiam appeterent; ut per eos aliosque conterminos satrapas communem hostem, nempe Persarum Regem, contra propriam nationem urgerent.

Quæ variæ inter se notæ atque imagines animorum a Principibus utriusque populi Poetis Homero & Virgilio mirifice exprimuntur: Siquidem Homeri Duces & Reges rapacitate, libidine, atque anilibus questubus, lacrymisque puerilibus græcam levitatem & inconstantiam referunt; Virgiliani vero Principes ab eximio Poeta qui Romanæ severitatis fastidium & Latinum supercilium verebatur, & ad Heroum populum loquebatur, ita componuntur ad majestatem Consularem; ut, quamvis ab Asiatica mollitie luxuque venerint, inter Furios atque Camillos nati educatique videantur, neque suam ullo actu Æneas originem prodidisset, nisi a præfractiore aliquando pietate fudisset crebro copiam lacrymarum; quas aliter revocasset, ut & hodie revocat parentum etiam & natorum in funere nativa soli hujus gravitas ab oculis Romanorum: ut, mirum dictu, parcant in cognatorum amicorumque morte lacrymis, qui nullis laboribus in morbo, nullis pietatis & caritatis officiis pepercerunt.

Qua meliorum expressione morum, hac ætate non modo Virgilius Latinorum Poetarum Princeps, sed quivis inflatissimus Vernaculorum Homero præfertur: cum hic animos proceribus induerit suos, ille vero alienos: & inter Poetas, non de personarum, quas inducunt, dignitate, sed de imitationis veritate contendatur; nec minus conferat expressio deteriorum ad præcavendum, quam meliorum

(*a*) *Eleg.* 21. *lib.* 3.

liorum ad imitandum: ut hinc palam Platonis arguatur livor, qui gloriam summorum Poetarum, quam suis ipse versibus assequi nequibat, ingeniosa cavillatione, per causam honestatis tuendæ, convellere conabatur.

Quamobrem varietas morum, qui carmine reddebantur, & hominum, ad quos ea dirigebantur, inter Latinam Græcamque Poesim, non inventionis tantum attulit, sed eloquutionis discrimen illud, quod præcipue inter Homerum & Virgilium deprehenditur: cum sententias & ornamenta, quæ Homerus sparserat, Virgilius Romanarum aurium causa contraxerit; atque ad mores & ingenia retulerit eorum, qui a Poesi non petebant publicam, aut privatam institutionem, quam ipsi marte suo invenerant; sed tantum delectationem: exceptis Lyricis Poetis & Elegiacis, qui eam artem verterunt in rem suam; & carminibus aut potentiorum, quos laudarent, aut mulierum, quas amarent, gratiam plerumque captabant.

Inter hæc & ratio in mentem subit, cur Græci Poesim ante solutam orationem arripuerint (*a*): Nempe quia Sapientes, qui communi cum ceteris lingua utebantur, ut a vulgo, a quo procul sententiis recedebant, etiam oratione discederent; numerum invenerunt certum & præfinitum, quo attollentes & variantes orationem, a vulgo distinguerentur. Quod in mentem primum venit oraculorum auctoribus; qui novitate & miraculo numerorum, divinam auctoritatem dictis suis tribuebant. Quamobrem vetustiorum Poetarum carmina simpliciora sunt & placidiora: & quamvis Poetico spiritu introrsum exæstuent, fluantque mira suavitate modulationis; tamen exteriori motu, atque complexione verborum & sono, Rhetorum & Historicorum numerosam orationem exemplo suo præivisse videntur. Nam antequam Rhetorum arte, in orationem solutam numerus commigrasset; Poetæ suis numeris satis habebant effugere communem loquendi usum, a quo levi qualibet pedum elatione secludebantur: at postquam Rhetores orationem etiam solutam a communi loquutione distinxere, numeris utcumque liberioribus; Poetæ, qui metri lege alligabantur, numerum suum extulerunt altius, orationemque validius intenderunt, ut non solum a vulgi, sed a Rhetorum quoque sermone procul irent. Hinc vetustiora Poemata naturæ proximiora sunt, rebusque similiora, quas exprimunt: Hinc Lyricæ Poesis numerus posterior fuit heroicis carminibus; quia, priusquam numerum aliquem soluta oratio suscepisset, sufficiebat Lyricis heroicum contorquere carmen. At postquam Epici numerum heroicum inflaverunt, Lyrici quærere sibi novos & elatiores coacti fuere numeros; ne, si heroicos adhuc tenerent, æquis passibus cum Epicis viderentur incedere.

Nec numeris tantum, sed vocabulis, atque dicendi generibus Poetæ, ne vel hac in parte prorsus cum vulgo confunderentur, excellere studuerunt, adeo ut linguam non sibi tantum pepererint, sed & Oratoribus; qui a Poetis, quorum scripta præcesserant, linguam accepere, selectiorem illam atque sublatiorem longeque splendidiorem, utpote non e populari fæce venientem, sed a sublimitate Poetarum, qui veteribus aliquando vocabulis revocatis, inventisque novis, & peregrinis etiam aliquot adscitis, vel nativis translatione atque artificio illuminatis, rejectisque plebeiis, cum vulgo sensum quidem eorum retinuere communem, ut ab omnibus intelligerentur; at seorsum a vulgo sermonem protulere literarium, quo secum Oratores & Philosophi, bonarumque preceptores artium uterentur.

Quamobrem Literariam linguam, Græcorum quidem, præter omnes, Homerus, Latinorum potissimum Ennius, & Italorum præ ceteris Dantes Aligherius condidere. Ac sane Homerus non ex tota Græcia modo nobiliores omnes, verum & e barbaris etiam regionibus jucundioris soni collegit aliquot confuditque voces, quas posterorum postea lenivit usus, ut indigenarum jure potirentur. Cujus etiam Ennius exemplum imitatus, eadem libertate, cum Græcis vocabulis multis, dicendi genera Græcorum longe plura in Latinam deduxit linguam, quæ fere omnia in

(*a*) *Strab. lib.* 1. *pag.* 34. *edit. Amsterd.*

in recentiorum cultiorumque ſcriptorum orationem convenere; aſſiduaque conſuetudine Latinitatem ac civitatem accepere Romanam. Quod Aligherio, qui & ipſe tota ex Italia (qua illuſtrem linguam patere merito cenſebat) & ex Latino ſermone voces collegit multas, admiſſis exterarum nationum paucis, non tamen admodum feliciter proceſſit, propter muliebrem ſcriptorum, qui ei ſucceſſere, mollitiem: qua effectum eſt, ut multa ſermoni noſtro neceſſaria, quæ Dantes obtulerat, finibus excluderentur noſtris, atque uſus auctoritate deſtituerentur.

Igitur Poetarum, præter communem vulgi ſermonem, ſermo emerſit illuſtrior, ad Oratorum quoque, atque Hiſtoricorum ſcriptorumque aliorum conſuetudinem & commodum: cujus voces, etſi omnes vulgo non uſurpentur, ab omnibus tamen intelliguntur. Eumque ſermonem Grammatici ſtabiliunt exemplis, reguliſque cuſtodiunt, ne vulgi volubilitate feratur atque corrumpatur; neve ingruente contagione demum intereat.

Quapropter Oratores a Poetarum oratione, a quibus ſumſere numeros & loquutiones, nonniſi libertate numerorum, & ſimplicitate loquutionis diſtinguuntur: quandoquidem curſu numerorum, uſuque verborum, propius quam Poetæ, ad vulgi conſuetudinem feruntur Oratores; utcumque a Poetis illuſtriora dicendi genera mutuentur, quæ tamen multitudinis moderantur auribus. Ac ſane integra valetudine floret Eloquentia, donec acumen cogitandi, & ornatus verborum concinnitaſque naturalem conſervat animorum communiſque ſermonis imaginem, qualem Græci Latinique ad Auguſti ævum, Itali toto Leonis X. ſeculo expreſſerunt. Cum vero inveniendi ſubtilitas, verborumque ac numerorum luxus adeo increbreſcit, ut extinguat naturæ ſimilitudinem; tum in Eloquentiæ locum ſuccedit verborum & argutiarum luxuries, ipſa barbarie abſurdior: Furenti enim eſt, quam loquenti ſimilior, quiſquis Eloquentiæ ſuæ laudem a loquentium diſſimilitudine petit. Eſt autem, ut ait Horatius, omnibus in rebus, at in Eloquentia præſertim certus ac præfinitus ab arte, ſive a ratione modus: quem qui ſubtilius inveniendo, aut exquiſitius ornando tranſierit, tota prorſus aberrabit via. Quamobrem ſicuti cibum condimentorum copia labefactat, & mulier quamvis pulcra, ſi mundo ſimplicique cultui fucum addiderit, faciem dehoneſtabit; ita & Lucanus, Statius, Plinius junior, & alii, quos deinceps habuerunt, vitiis quidem longe majores, virtutibus vero prorſus diſſimiles, utramque corruperunt Eloquentiam; dum Virgilium & Tullium, ætatemque illorum acumine mentis, & artificio cultuque verborom, vana ſpe ſuperaturi, modum ab illis poſitum exceſſerunt. Quem rectum cogitandi, ornandique modum duobus ante ſeculis cum Itali repetierimus; iidem poſtea turpiter propulimus per ſcriptores tumidiſſimos: præ quibus audaciſſimus quiſque veterum Latinorum Plautino Soſia meticuloſior habeatur.

Refluxit enim jamdiu longe inſolentius atque intemperantius apud nos in Latinam linguam turgeſcentium ſcriptorum colluvies, cum argutiarum glacie luxuque ornamentorum: quæ ſuperiori ſeculo corripuit etiam ſcriptores vernaculos, illis in ſcholis inſtitutos; qui novis verborum portentis, & inauditis numerorum tonitribus, inſaniſque translationibus Pindaricum ſcilicet, & Horatjanum ſpiritum, ſimul cum ſenſibili eorum, ac prope animabili ſpirantique dictione putarunt in vernaculam linguam allaturos.

Cujus linguæ Lyrica Poeſis, utcumque traxerit a Petrarcha plurimum; illius tamen, aut imitatorum carminibus ſuſcitandis, Muſa nequaquam opes omnes exhauſit ſuas: neque ademit poſteris, novorum numerorum & loquutionum novarumque ſententiarum facultatem; etſi facultatem eam infeliciter exercuiſſent ii, qui proximo ſeculo in novam viam ſe dederunt abſque Muſarum commeatu; quique Latinorum Græcorumque imitationem aut ſine neceſſaria earum linguarum cognitione, ut inter ceteros Fulvius Teſtius; aut ſine judicio ſuſceperunt, ut Ciampolus: cui eruditio ſumma non defuiſſet, niſi maluiſſet perquam ſimilis eſſe veteribus: Marino enim, quam nemo naturæ felicitate ſuperavit, abſuit utrumque, Chiabrera vero, etſi eruditionis & judicii novorumque luminum haberet ſatis; tamen ſuamet copia merſus amiſit limam, delectumque neglexit rerum, & linguæ cultum; ut novitate ſua nihil tamen veteribus Petrarchæ imitatoribus dederit invidendum.

 Qua-

Quamobrem recentiores, dum Græcas Latinasque virtutes nullis idoneis instrumentis ad vernaculum sermonem traherent, & carerent arte illa veterum, qua scientiarum abstrusiora sensibus admoventur, & corporis expertia oculis subjiciuntur, nova monstra suscitarunt; ac dum novas loquutiones moliuntur, novum barbariæ genus advexerunt: cum debuissent a Petrarcha, & imitatoribus ejus arripere dictionem, qua nulla purior, nulla floridior; & sensus, ac tropos, coloresque mirificos Græcorum, ac Latinorum, ad linguam transferre vernaculam: eaque arte novum Lyricæ Poeseos genus tradere Italis, non alium agnoscentibus Lyricorum Principem, præter Petrarcham; qui Poesim suam, Platonica, quæ tum falso ferebatur, Philosophia ita obnubilavit, adeoque ignotis implevit sensibus, ut non e circo, vel e foro, sed e scholis evocare cogatur auditores. Quamobrem populares, quarum causa Poesim præsertim Lyricam inventam scimus, non modo Petrarchæ defuerunt, semperque deerunt; sed ejus etiam imitatoribus, qui hodie omnes eadem prorsus chorda oberrant, seque beatos putant, si Poetica in scena feliciter egerint judæum interpolatorem. Nam Casa, qui alter haberi possit a Petrarcha Lyricoricorum apud nos Princeps, non aliud attulit, nisi vulgaribus in sententiis novos verborum complexus, novumque iisdem in numeris sonum: & Bembus, Molza, ac Navagerius, cum eorum æqualibus, qui optime potuissent Lyricam nostram Poesim revocare ad Græcorum, Latinorumque libertatem ac varietatem; longe magis ad restituendum Latinitatis candorem, quindecim seculorum tenebris obrutum, quam ad tropos, modos, numerosque novos in Italica lingua serendos incubuerunt.

Quamobrem Itali, qui non meo, sed multorum & quidem doctissimorum judicio, solo Dante, atque Ariosto cum veteribus non improbe contenderimus; quique uno Torquato vincimus exteros, quibus in omni Eloquentiæ genere antecellimus; Lyrica tamen Poesi, non minus, quam Tragica & Comica, utcumque præstemus aliis; Græcis tamen ac Latinis longo intervallo cedimus: cum præter Petrarcham, veteresque illius imitatores, ejusdemque præsentes descriptores; sobrios alios Lyricos habuerimus nullos, neque speremus habituros, nisi retenta veteri dictione, adhibitoque temperamento ac judicio; quo simul cum dictione pura & candida veterum nugatores proximi seculi caruerunt, & varietatem rerum quæramus majorem, eventusque intexamus lepidiores, ac res interseramus Græcis Latinisque similes; animorumque motus & imagines ingeniorum, popularibus coloribus ad communem cognitionem ac sensum exponamus. Quod blaterones nostri cum admodum insulse tentassent, atque infeliciter ac more stultorum, vitatis vitiis, in contraria cucurrissent, utque sterilitatem fugerent, supra modum intumuissent, adeo ætate nostra stomachum hominibus integrioris judicii commoverunt; ut ad unius Petrarchæ imitationem, tamquam ad aram maximam, securitatis causa, se retulerint: repetentes toties ab aliis recantata, ne aliam inèuntes viam, in illorum inauditas ineptias delaberentur, quasi lyricum carmen vernacule modulaturus aut redditurus aliena sit, aut cum Achillino, Baptista, & Artalio debacchaturus. Nam Rhedius, Filicaja, Magius, Lemenius scientia quidem & eruditione præstantes; tamen ut novorum insignioribus vitiis, ita & præcipuis veterum virtutibus caruerunt.

Inventus vero est hoc ævo Alexander Guidus, noster amicissimus, qui primus mortalium tollere contra sit oculos ausus; primusque novorum insolentiam candore atque castitate veteris locutionis, & imitatorum servitutem moderata elatione spiritus & colorum novitate declinarit. Eum excepere novi cœtus Arcades, qui & ipsi Latina Vernaculaque lingua Lyricam Græcorum inter nos, Latinorumque Poesim novo spiritu fundunt; quos inter ii, quos nos Jurisprudentia potissimum, & in solemnibus vacationibus Eloquentia excolendos suscepimus; & quotquot denique rectam intelligentiam, rectumque usum Poëticæ nostræ Rationis assequuntur: Quam Poeticam Rationem non minus ad malos Poetas amoliendos edidimus; quam ad dissolvendos ingeniorum laqueos, a vulgaribus præceptis, falsisque judiciis contextos. Sed quoniam illis in libris nimium verbis pepercimus, minusque consuluimus imbecillioribus, quibus insidiæ ten-

tenduntur, erroresque objiciuntur a præsentibus Poeticarum sordium collectoribus, a quibus eadem incogitantia, qua carmina propria effutiunt, de carminibus judicatur alienis; minime patiemur hoc Italiæ dedecus excurrere latius: eosque non sine fraude, dolove malo se aliosque decipientes peculiari Dialogo, eorum causa, vernacule scribendo, quam possumus humanissime admonebimus; eosque benevole docebimus, quanto difficilius sit recte judicare, quam confuse atque immodice scribere.

Tu vero, Maffei jucundissime, qui scriptis tuis Nobilitatis Disciplinam, falsa virtutis imitatione, absurdaque specie honoris prolapsam, ad rationis normam revocasti, has habe paucas de Disciplina Poetarum animadversiones: quas hic tibi perfusorie collegimus, ut hac occasione scribendi benevolentiam erga nos aleremus tuam; & nostri erga te obsequii qualecumque hoc tenue argumentum præberemus. Vale.

Romæ Kal. Jan. MDCCXII.

LATINA CARMINA.

AD PAULUM DORIAM

JAMBI.

O Paule, nostri magna secli gloria,
Qui mente celsa pervolas ad Sidera,
Et præter omnes diligis Vincentium;
Quem doctiores laudibus sursum efferunt,
At phormiones obruunt calumniis:
Quicquid meis objecerint Tragœdiis,
Horum latratus, quæso, tanti feceris,
Quanti Deorum summa pendunt Numina,
Qui scripta nostra, quique vitam carpserint.
Nam pudorem quicumque, qui Jovem colunt,
Neque improbas adscripserint sententias
Probis, neque ulla mentiantur crimina:
Et qui carent livore, qui dimiserint
Vanas scholarum futilesque regulas;
Si quando fontes ebibant Ellenicos,
Nil Atticis invenient affinius:
Nec prodiisse dixerint vernacule
Rotundius Poema vel sublimius
(Sublime ni cum turgido confuderint)
Seu verba spectes, seu metri pondus novi.
Sed forte carmen congruentius lyræ
Stulte quis expectabat a Tragedia;
Quæ fabulantes redditura Principes,
Natura quos humana non reliquerit,
Contortiora vitat, & procul sita
A mente moribusque colloquentium:
Quod cum Poeta Cordubensis spreverit,
Auctoritate, quam meretur, plurima,
Novam loquelam pectore expromsit suo,
Quam non Latina scena, non Grajum dabat:
Is inde rexit omnium sententias;
Sed malo mores, quam stilum regat meum.
Qui primus in theatra duxit Oedipum,
Medeam, & alter, qui furentem detulit,
Et cum Latinis ipse princeps Ennius
(Fragmenta quantam pauca nobis indicant)
Ornant pudice, transferuntque sobrie.
Nam si figuris uterentur parcius,
Intensiore si metro consurgerent,
Veros colores tollerent sententiis:
At cui Latina verba sunt fastidio,
Quæ sparsa nostris offeruntur versibus,
Quo res vocarit, atque fastus regius;
Expectet ille donec emendaverit
Longa palatum lectione prologi,
Qui corrigendis scriptus est erroribus,
Et expiandis Italorum plurimis:
Sed, si saluti præferent amentiam,
Deliriis fruantur, ut lubet, suis.
Nos certe eorum non egemus laudibus,
Qui judicarunt antequam cognoscerent:
Ineruditis namque qui non displicet
Placere doctis ille ne speraverit.
Et si vetusta sæpius poemata
Latina, sive Græca, quis evolverit;
Statim probabit quod probaverat minus;
Si livor illi non obumbret lumina.
Nam, delicatum quæ poema lædærent,
Severitati congruunt Tragœdiæ,
Quæ militares efflat ore spiritus,
Modosque sæpe, & verba captat horrida.
Quin, ipsa lex ni jusserit poematis,
Vitare nullo quiveram negotio,
Siqua palata mordeant tenellula.
Sed quæ forent jucunda sanioribus,
Ægris movere sæpe nauseam solent:
Et quisquis aures educavit barbare,
Orationem ni tumentem viderit,
Nisi obstupentes rima sensus excitet,
Nullum Poesis noverit vestigium:
Namque omne mentis lumen usus abstulit,
At cuncta, tu qui mente sana prospicis,

Mo-

Modos probasti, & carminis leges mei,
Quod dictione surgit, atque personat,
Imago quantum veritatis manserit.
Sed ipse stultus, qui velim defendere,
Quæ muniuntur doctiorum legibus,
Quos unice vocamus ad Tragœdias:
Solventur horum plausibus calumniæ,
Auctoribus, quæ decidunt, cadentibus;
Ut arbores, radice vulsa, concidunt.
Nam non Homero defuerunt æmuli:
Maro latratus perferebat rusticos:
Neque abstinebat Flacco ineptus Mævius.
Sed doctiora scripta, pulsis æmulis,
Ut vina clarent, quando fæces subsident.
Et, quæ juventus floret, illis mortuis,
Sententiis imbuta sanioribus,
Exuta pectus lividorum tenebris,
Ad astra tollit, quidquid error resserat:
Nam Falsitati Juppiter cursum brevem;
Dies at omnes Veritati præstitit.

JANI VINCENTII GRAVINÆ BIBLIOTHECA.

SACRA BIBLIA.

CORPUS JURIS CIVILIS.

Hesiodus.	Plautus.
Sophocles.	Terentius.
Euripides.	Lucretius.
Aristophanes.	Virgilius.
Pindarus.	Horatius.
Herodotus.	Ovidius.
Thucydides.	Catul. Tib. Prop.

PLATO. HOMERUS. CICERO.

Xenophon.	Cæsar,
Aristoteles.	Sallustius.
Demosthenes.	Nepos.
Isocrates.	Livius.

Divina quisquis & studet Mortalia,
Velit loquela quisquis omnes vincere,
Civile Corpus Juris, & Sacros Libros,
Platona, Homerum, Tulliumque *perpetuo*
Evolvat; illis & frequentet additos:
Doctos adibit ceteros per ocium.

OPUSCULORUM DEDICATIO.

INNOCENTIO DVODECIMO
PONT. OPT. MAX.
PAVPERVM. PARENTI.
VETERIS. DISCIPLINAE. VINDICI
PVBLICAE. TRANQVILLITATIS. AVCTORI
PER. QVEM
PRECIO. ET GRATIAE
DIGNITATES. EXEMTAE
HONORVM. SORS. ADDICTA.
VIRTVTI
PRISCA. FORI MAIESTAS
ET
IVDICIORVM. SEVERITAS
INSTAVRATA
I. VINCENTIVS. GRAVINA
SVAS. HASCE. LABORVM.
PRIMITIAS
VENERABVNDVS
DICAT. CONSECRATQVE.

ORATIONUM DEDICATIO.

FRANCISCO. PIGNATELLO
E. DECIBVS. VIBONENSIBVS. S. R. E. CARD.
ARCHIEPISCOPO. NEAPOLITANO
SACRIS. ET. CIVILIBVS. REBVS.
DOMI. FORISQVE. GERVNDIS
MAGNIFICENTIA. PIETATE. SAPIENTIA
NVLLI. SECVNDO
I. VINCENTIVS. GRAVINA
CUM. NIHIL. NON EI. DEBEAT.
ORATIONES. HASCE. NOVEM
DICAT. CONSECRATQVE.

RE-

RECEPTIORIS

JURIS SPECIMEN,

SIVE INSTITUTIONUM IMPERIALIUM EX USU NOSTRORUM TEMPORUM

LIBER I.

QUI EST DE PERSONIS.

TITULUS I.

De Jure Personarum.

JUS Personarum eſt Status, ſive Conditio hominum: qui vel Liberi ſunt, vel Servi. Ex liberis alii naſcuntur, alii fiunt. Qui naſcuntur appellantur Ingenui; qui e ſervis fiunt liberi appellantur Libertini. Ut autem rectius intelligatur, qui ſint liberi, qui vero ſervi, tradenda eſt libertatis, & ſervitutis definitio. Libertas eſt Naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi vi, aut jure prohibeatur (*a*). Libertas igitur accipienda eſt de homine permanente in civili ſocietate, ubi naturalem agendi libertatem civilis honeſtas ex legum præſcripto moderatur: Servitus vero eſt Conſtitutio Juris gentium qua quis dominio alieno contra naturam ſubjicitur: Refertur autem ad Jus gentium, quia non ſolum apud Romanos; ſed etiam apud alias gentes ſervitus fuit inſtituta: & quidem contra naturam, quia nemo ſervus eſt, niſi per vim; naturaliter enim quilibet liber manet.

Servi fiunt homines tribus modis. I. Per Captivitatem, cum quis ab hoſtibus in bello capitur. II. Per Nativitatem, cum quis e muliere ſerva naſcitur. III. Ex Jure Civili, cum quis major viginti annis ſciens prudenſque ſeſe vendit ad participandum precium: qui propter fœditatem viliſſimi animi a Jure Civili perpetuæ ſervituti ſubjicitur; cum libertatem, rem inæſtimabilem, precio permutaverit.

(*a*) L. 4. D. de Stat. hom.

TITULUS II.

De Ingenuis.

INgenuus eſt qui naſcitur liber. Ut autem quis liber naſcatur, ſatis eſt ſi matrem habeat liberam: patris enim conditio non inſpicitur. Et ſatis ſi mater libera fuerit aliquo ex tribus hiſce temporibus, nempe conceptionis, aut partus, aut medio tempore inter conceptionem & partum (*b*).

TITULUS III.

De libertinis.

LIbertini ſunt qui ex juſta ſervitute liberantur, ſive manumittuntur, ut fiant liberi: Manumiſſio enim eſt Datio libertatis, quaſi Emiſſio e manu, ſive e poteſtate.

TITULUS IV.

De his qui ſui, vel alieni Juris ſunt.

SEquitur liberarum perſonarum alia diviſio; inter ſervos enim nulla eſt differentia, nam omnes ſunt æque ſervi, omnes æque libertate & civitate carent; quamvis plus, minuſve oneris alter altero ferat. Liberorum autem hominum alii ſunt ſui, alii vero juris alieni: Sui juris ſunt qui caput ſunt ſuæ familiæ, neque ullius poteſtati ſubjiciuntur; qualis eſt filius emancipatus, vel patre privatus: Juris vero alieni ſunt qui patris poteſtati ſubjiciuntur quales ſunt filii familias, qui veteri Jure Civili erant inſtar ſervorum. Unde a parentibus impune occidi, aut venundari poterant. Nunc autem quamvis tale jus patriæ poteſtatis fuerit imminutum; relictum tamen eſt parentibus jus in bona filiorum, & morum correptio atque coercitio; in qua conſiſtit hodie patria poteſtas: cui non modo ſubjicitur filius, ſed nepos, nempe filii filius, & qui deinceps progenerantur, dum procedant ex filio maſculo: nam qui deſcendunt ex fœmina, ſubjiciuntur marito filiæ patri nempe ſuo; non au-

(*b*) L. 7. D. de Stat. hom.

autem avo materno.

TITULUS V.

De nuptiis.

ORitur autem Patria poteſtas vel Naturaliter, vel Civiliter. Naturaliter ex Procreatione filiorum per juſtas nuptias: Civiliter ex adoptione, vel legitimatione. Unde prius de nuptiis dicemus. Nuptiæ, ſive matrimonium eſt viri & mulieris conjunctio individuæ vitæ conſuetudinem continens. Hujuſmodi contractus cum a Jeſu Chriſto Domino noſtro ſublatus fuerit ad dignitatem Sacramenti, exemtus eſt e poteſtate Juris Civilis; & prorſus redactus ad normam Juris Canonici, cujus eſt ea, quæ ad Sacramenta pertinent, explicare. Ideo fuſius de his in inſtitutionibus Juris Canonici: contentique hic erimus aliqua breviter perſtringere.

Non inter omnes igitur perſonas nuptias contrahere licet: ac I. Vetantur nuptiæ inter impuberes, qui Jure Civili æſtimantur ab annis, qui in maſculis ſunt quatuordecim, in fæminis duodecim: Jure vero Canonico ab habitu corporis, & potentia coeundi II. Prohibentur inter conſaguineos, & affines uſque ad quartum gradum de Jure Canonum in tranſverſalibus; in linea autem recta in infinitum.

Conſanguinitas, ſive cognatio eſt Nexus perſonarum ex eodem ſtipite deſcendentium, ut fratres, & fratrum filii, & denique omnes, qui ad unum ſtipitem reducuntur. Diſtribuitur vero cognatio in lineas, linea in gradus. Linea eſt Ordinata ſeries perſonarum ſanguine conjunctarum: Gradus ſunt perſonarum generationes, quibus tanquam punctis linea componitur: dicunturque gradus, quia illorum ordinatio ſurſum; & deorſum ſcalam quodammodo præſefert. Linea duplex eſt Recta, & Tranſverſa. Recta ſimiliter eſt duplex, nempe aſcendentium, ſive generantium, & deſcendentium, ſive eorum, qui ſint progeniti. Tranverſa eſt eorum, qui ab eodem ſtipite diverſis lateribus pendent & effloreſcunt; unde & Collateralis nuncupatutur, in qua ſunt fratres, fratrum filii, & qui ſunt deinceps. Eſt item linea Tranſverſa duplex: Æqualis; hoc eſt eorum, qui a communi ſtipite paribus diſtant intervallis, ut ſunt duo fratres & duorum fratrum filii: & Inæqualis, eorum nempe, qui intervallis diſtant imparibus, quorumque ſurſum alter fertur, alter deorſum; ut fratris filius & patruus, ſcilicet patris frater. Ut autem cognoſcatur, quoto gradu quiſque ſit, exponenda eſt ratio graduum computandorum.

Atque in linea quidem recta tam aſcendentium, quam deſcendentium quælibet perſona unum conſtituit gradum. Unde filius patri eſt in primo gradu; nam in hac linea tum jure Civili, tum Canonum tot numerantur gradus, quot ſunt perſonæ, una demta. Unde quia demto patre, ſupereſt filius, qui eſt una perſona; ideo pater ac filius conjuncti, exiſtunt in primo gradu: & quia avus, filius, & nepos tres ſunt perſonæ, ex quibus, una demta, ſuperſunt duæ; ideo avus & nepos ſunt in ſecundo gradu, & ſic deinceps.

In linea vero tranverſa longe aliter numerat Jus Civile a Jure Canonum: Nam Civile non agnoſcit primum gradum in tranſverſalibus, cum tot gradus excitet, quot ſunt generationes: Unde frater & ſoror, quia ſunt duo generationes, inter ſe ſecundo gradu conjunguntur. At Jure Canonico gradus ita in linea tranſverſa computantur: Quoto gradu perſonæ diſtant a communi ſtipite, eodem diſtant inter ſe. Quoniam igitur duo filii uno gradu diſtant a communi patre; uno gradu inter ſe diſtabunt: & quia nepotes, ſive eorum filii ab avo duplici gradu diſtant; duplici etiam gradu diſtabunt inter ſe: hinc patrueles Jure Civili ſunt in quarto gradu, Jure vero Canonum in ſecundo.

In linea vero tranſverſa inæquali hanc tradit regulam Jus Canonicum: Quoto gradu remotior diſtat a communi ſtipite. eodem diſtant inter ſe. Itaque filius diſtat a patruo, nempe a patris fratre in ſecundo gradu; quia duobus diſtat gradibus ab avo, nimirum patre patrui ſui; quamvis patruus a communi ſtipite, nempe a patre ſuo unico diſtet gradu.

Affinitas eſt Conjunctio diverſarum cognationum, quæ ex copula oritur, ex qua conſanguinei uxoris evadunt affines vi-

viri; & consanguinei viri evadunt affines uxoris: quia cum vir & uxor per concubitum fiant una caro; consequens est, ut unius cognatio in alteram transfundatur. Igitur qui conjunctus est viro in quarto gradu consanguinitatis, in eodem affinitatis gradu conjunctus erit uxori: ac proinde viro mortuo, illum conjugem habere prohibetur. Hæc autem prohibitio viget inter unum ex conjugibus & cognationem alterius: non vero inter ipsas personas duarum cognationum. Quamvis ergo pater cum aliqua muliere coiverit: filius illius patris non prohibetur cum filia mulieris ex alio viro suscepta contrahere.

Vetantur jure Civili nuptiæ, a quibus abest consensus parentum: hodie vero per Concilium Tridentinum ea necessitas sublata est (*a*).

TITULUS VI.

De Adoptionibus.

NAscitur secundo Patria potestas ex Lege, nempe per Adoptionem. Est autem Adoptio legitima ratio, qua qui filii natura non sunt, per legem tales efficiuntur. Estque duplex: Alia quæ dicitur Adrogatio, cum scilicet adoptatur is, qui est sui juris, quique patriæ potestati non subjacet, sive qui est paterfamilias; quod genus venit sub generali Adoptionis nomine: Alia dicitur Adoptio in specie, quæ scilicet nomine Adoptionis specialiter venit; nempe cum adoptatur is, qui subjacet potestati patris naturalis, sive homo alieni juris. Adrogatio fit ex consensu ipsius adrogati, vel curatoris ejusdem, si eum habeat; & fit per rescriptum sive concessionem Principis, in quem translatum est jus Populi: quia ante statum Monarchicum tempore Reipublicæ ex universi Populi suffragio adrogatio peragebatur. In Adoptione vero in specie requiritur consensus ipsius adoptati, & patris naturalis, sub cujus potestate existit: sufficit vero si sit tacitus, & fiat Adoptio ante Magistratum; cum sit actus ligitimus, sive solemnis.

Olim quælibet Adoptio, sive fieret ab avo materno, sive ab extraneo, solvebat potestatem patris naturalis, rransferebat adoptatum in potestatem patris adoptatoris: hodie vero transit tantum in potestatem patris adoptantis is, qui adoptatur ab avo materno, vel alio ex majoribus suis: reditque in potestatem patris naturalis solum, si emancipetur a patre adoptivo: si vero quis adoptetur ab extraneo, in illius potestatem non incidit, nec solvitur a potestate patris naturalis, neque jus successionis in patris naturalis bonis amittit; sed tantum consequitur, ut decedente ab intestato patre adoptivo, ad legitimam ejus successionem admittatur. (*b*)

Adrogatus vero sine ullo prorsus discrimine, sive a personis necessariis, sive ab extraneo adrogetur, in potestatem transit adrogatoris ipse simul & filii sui, qui adrogatori sunt loco nepotum (*c*). At si adrogetur impubes, facienda est adrogatio causa cognita; an scilicet ex honesta causa quis adrogetur, & debet adrogator cavere per fidejussores, se, si adrogatus moriatur impubes, bona restituturum iis, qui in morientis bona succederent, si adrogatio facta non esset (*d*). Quod si adrogatus emancipetur, aut sine causa exheredetur, non solum recuperabit bona sua in adrogationis domum translata; verum etiam quartam partem bonorum adrogatoris consequetur. (*e*)

Quoniam autem adoptio imitatur naturam; ideo qui per naturam filios habere nequeunt, neque illos per legem habere possunt. Non possunt igitur adoptare, nisi qui octodecim annis præcedant adoptatum: nam communitus ante hanc ætatem homines non sunt ad generationem habiles. Ob eandem rationem adoptare nequeunt castrati: (*f*) Spadones vero, qui ob accidentale aliquod vicium impediuntur, non ex natura, jus habent adoptandi; quia sublato vicio possunt spem prolis recuperare. (*g*) Tam autem in locum filii permissum est adoptare; quam in locum nepotis, pronepotis, aut sequentium. Per legem vero adoptare impediuntur fœminæ: cum capaces non sint patriæ potestatis; hoc est

(*a*) *Sess. 24 c. 1. de Reform. matrim.*
(*b*) *L. penul. C. de Adoptionibus.*
(*c*) *L. 15. 40 D. adopt.*
(*d*) *L. 17. in fin. & seq. D. de Adopt. l. 2. C. eod.*
(*e*) *L. ult. D. si quid in fraud.*
(*f*) *L. 16. D. Adop. l 39. D. Jur. dot.*
(*g*) *L. 128. D. Verb. signif.*

est liberos in potestate habere non possint. (*a*) Possunt tamen adoptare ex indulgentia Principis viduæ, ob solatium amissorum liberorum. Tutor præterea pupillum suum adoptare non potest ob fraudis suspicionem.

Tertia ratio inducendæ potestatis, quæ fit etiam per legem, est Legitimatio, quæ hodie fit vel per subsequens matrimonium; cum quis nempe uxorem ducit concubinam, ex qua liberos susceperat: qui cum naturales essent, postea per matrimonium fiunt legitimi; (*b*) Vel fit legitimatio per Principis rescriptum, quando desunt liberi naturales & legitimi; tunc enim Princeps concedit, ut naturalis filius legitimus fiat. (*c*)

TITULUS VII.

Quibus Modis Patria Potestas solvatur.

EXIT filiusfamilias e potestate patris. I. Per Mortem Naturalem ipsius genitoris; mors enim, ut omnia, ita & hoc etiam vinculum solvit. II. Per Mortem Civilem sive patris, sive suam: nempe si ob delictum pater, vel ipse filius deportetur in insulam: tum enim, ademto jure civitatis Romanæ, adimitur etiam communicatio Juris Civilis, sine qua patria potestas non consistit. III. Per summam dignitatem impetratam a filio: item per Episcopatum & Cardinalatum. IV. Per Captivitatem patris, aut filii: per quam adimitur civitas Romana, & consequenter patria potestas Romanorum. V. Denique per Emancipationem, sive abdicationem patriæ potestatis coram competenti judice.

TITULUS VIII.

De Tutelis.

TRanseamus nunc ad aliam divisionis partem, quæ illorum est, qui sunt sui juris: quorum aliqui in nullius tutela sunt, aliqui sub tutela.

Tutela est Vis & potestas in capite libero ad tuendum eum, qui per ætatem se defendere nequit, Jure Civili data & permissa: Est autem triplex Testamentaria, Legitima, & Dativa. Tutela Testamentaria est illa, quæ venit ex testamento illius, qui filium, vel nepotem habet in potestate, cui permittitur certam personam tutorem relinquere in testamento, vel codicillis. Matres vero, cum filios non habeant in potestate, nequeunt relinquere illis tutorem, nisi eos heredes scripserint; tum enim relictus ab eis tutor confirmatur a Prætore, præmissa causæ cognitione (*d*). Pater autem dare tutorem potest etiam filio exheredato: quia tutoris datio magis in filii, quam in patris beneficium cedit: cum filii securitati per ejus dationem prospiciatur: Emancipato autem pater tutorem dare non potest: sed datus, esset a Prætore confirmandus; & quidem sine cognitione causæ, quia pater recte censetur suis liberis prospexisse. (*e*)

Dari autem tutor potest non modo paterfamilias, sed etiam filiusfamilias: Tutela enim est munus publicum, a quo patria potestas non excusat (*f*). Darique tutor potest ex certo tempore, & ad certum tempus: nempe, ut incipiat post elapsos tres annos, ex. gratia, a die mortis testatoris; & ut desinat ad quadriennium. Non potest autem dari certæ rei, vel certæ causæ: sed debet dari omnibus; quia tutor tam datur rebus, quam personæ a tutore regendæ. (*g*)

Tutela Legitima est illa, quæ, deficiente Testamentaria, defertur ex dispositione legis agnatis, & consanguineis proximioribus, qui, servata gradus prerogativa, debent tutelam suscipere: cui enim defertur successio ab intestato, eidem spectat & onus tutelæ; rejectis fœminis, quibus hoc munus non convenit, cum sit virile: excepta matre, cui hoc ex liberorum caritate conceditur; ita ut præferatur ceteris consanguineis: deficiente vero matre, defertur aviæ. (*h*)

Tutela Dativa est illa, quæ, deficiente testamentaria, vel legitima, datur a Magistratu, qui pupillis omnibus est loco parentis. Tenetur autem tutor finita tutela rationem suæ administrationis reddere; tam de

(*a*) L. 5. C. *Adop. cum concord.*
(*b*) L. 5 10. 11. C. *de Natur. liber.*
(*c*) *Novell.* 74. & 89. c. 9. & L. 7. C. *de Natur. liber.*
(*d*) L. 1. C. *de Confirm. tut.*
(*e*) L. 1. D *de Confi m tut.*
(*f*) L. 9. D. *His qui sunt sui &c.*
(*g*) L. 12. D *de Testam tut.*
(*h*) *Nov.* 94. c. 2. *Auth. Matr. & aviæ Cod. Quando mulier.*

de damno illato, quam de lucro prætermisso, præcavendo dolum & culpam. Quamobrem, antequam aggrediatur administrationem, debet tutor cavere, jurejurando dato coram judice, de curando commodo, & vitando damno pupilli; conficereque debet descriptionem omnium bonorum ipsius pupilli, quod Inventarium appellatur.

Suscepta tutela, nihil geri potest cum pupillo, nisi cum auctoritate tutoris, sine qua potest quidem pupillus meliorem reddere conditionem suam; sed non deteriorem: ita ut obliget alios sibi, sed non se aliis. Debet autem tutoris auctoritas intervenire tempore ipsius negocii, dum geritur, sive dum res calet, ut contractus valeat: vel statim eo perfecto, dummodo alius actus non interponatur. (*a*) Si autem interea lis inter tutorem & pupillum oboriatur, tutori administratio interdicitur, & interea datur curator.

TITULUS IX.

Quibus modis Tutela Finiatur.

Finitur autem Tutela. I. Morte Naturali, II. Morte Civili, nempe deportatione ob grave crimen. III. Servitute. IV. Adrogatione, si nempe pupillus adrogatur: tum enim transit in potestatem adrogantis: ideoque, cum sit sub patria potestate, tutela desinit. V. Pubertate pupilli, si scilicet masculus ad decimum quartum; fœmina vero ad duodecimum annum pervenerit. VI. demum Remotione; cum scilicet tutor a judice ob suspicionem fraudis removetur: & Excusatione, si tutor justa causa se excusat ab hoc onere.

TITULUS X.

De Curatoribus.

Finita tutela, incipit Curatio, sub qua degunt minores XXV. annis vel alii, qui propter imbellicitatem consilii, aut impedimentum corporis nequeunt res suas administrare. Est autem Curatio, Vis & potestas ad tuendas res illius, qui suis negociis non sufficit. Ex qua definitione intelligitur, tutorem dari personæ; curatorem vero negociis & bonis; tutelam esse præsidium ætatis; curationem vero esse munimentum imbellicitatis. Unde alii curatorem non accipiunt nisi volentes, uti sunt adolescentes, nempe minores vigintiquinque annis, qui nonnisi in litem coguntur inviti curatorem (*b*) accipere (quamvis hodiernis moribus acceptum sit, ut in universum etiam invitis detur): Alii vero curatorem accipiunt etiam inviti in omnibus causis, quales sunt furiosi, mente capti, & prodigi: quibus curator durat, quoad durat vicium mentis & corporis; in adolescentibus vero usque ad finem ætatis minoris: In ceteris generaliter quæ dicta sunt de tutoribus, locum etiam obtinent in curatoribus.

TITULUS XI.

De Excusationibus Tutorum.

Excusatio est Allatio justæ ac legitimæ causæ, qua quis se eximit ab onere tutelæ: Quæ causæ multæ sunt. I. Est Numerus liberorum legitimorum, & naturalium viventium, vel in bello cæsorum; qui numerus trium est [*c*] Romæ, in Italia quatuor, in Provinciis quinque. II. est Administratio rerum fiscalium. [*d*] III. Absentia reipublicæ causa, sive cum quis abest a patria, ut reipublicæ negocia gerat. [*e*] IV. Summus honor cum magistratu conjunctus. V. Lis cum ipso [*f*] pupillo suscepta de omnibus bonis: nam si suscipiatur super certis bonis, & certo negocio, datur super ea re curator, donec lis duret cum tutore. [*g*] VI. numerus trium tutelarum. [*h*] VII. Insignis paupertas tutoris. VIII. Valetudo imbecilla. IX. Imperitia literarum. X. Odium & injuria testatoris. XI. Inimicitiæ capitales cum patre pupilli susceptæ, atque gestæ, necdum compositæ. XII. Ætas major in tutore annis LXX. [*i*] XIII. Militia. XIV. Professio Artium liberalium. Proponenda vero est accusatio intra L. dies, ex quo scientiam

(*a*) *L. 9. § ult. D. Auct. tut.*
(*b*) *L. 4. C. de Auct. præst. L. 2 C. Qui leg. pers in judic.*
(*c*) *L. 1. C. Qui num. liber. excus.*
(*d*) *L. 8. §. 1. D. Vacat. mun.*
(*e*) *L. 32. 35. 38. D. Ex quib. caus. major.*
(*f*) *L. 15. & 17. D. de excus. tut.*
(*g*) *L. 20. & seq. D. de Excus. & l. 26. Cod. eod.*
(*h*) *L. 1. C. Qui num. tut.*
(*i*) *L. unic. C. Qui æt.*

tiam oneris sibi relicti curatores, vel tutores [a] habuerint: Intra quod tempus si allegatam causam non probaverint; possunt alias proponere, quatenus fortasse habeant.

TITULUS XII.

De Suspectis tutoribus, vel curatoribus.

Tutores vel curatores, qui se dolose gerunt in administratione, sunt a Magistratu revocandi. Accusare autem suspectos tutores possunt etiam fœminæ, si ex earum numero sint, quas ratio caritatis ad id impellat, quales sunt mater, nutrix, avia, soror pupilli. Removentur autem impuberes, qui suos tutores accusare non possunt, propter inopiam consilii: Quamvis puberes possint suos curatores accusare.

Suspectus autem est qui malæ fidei suspicionem præbuit, sive in actu administrationis, sive ex præcedenti fama, & moribus: Item qui præsto non est, neque adest negociis pupilli, ubi est necessitas: vel qui tutelam emit, oblata pecunia.

Opposita vero suspicione, statim tutori administratio interdicitur; & ejus loco adsumitur curator, cui bona pupilli committuntur.

Finis libri primi, qui est de Personis: Reliqui vero desiderantur.

ENCYCLIA EPISTOLA

AD POPULUM, ET CLERUM NEAPOLITANUM.

NOMINE CARDINALIS FRANCISCI PIGNATELLI.

Cum Neapolis Archiepiscopus esset renunciatus.

Quam sit arduum suscipere salutem populorum, & apud Deum aliena facta, moresque præstare; non modo multorum exempla; verum etiam proprio decem & octo annorum periculo comperimus, quos in Ecclesiæ Tarentinæ regimine indigne transegimus. Virtutes enim communes, ex ingenio proficiscentes & natura singulorum, qua semel moverunt via, eadem porro contendunt. Pastorales vero discrepantibus ingeniis obviam euntes, varias oportet esse atque versatiles, ductilesque ad opem ac necessitatem universorum; veluti rivum diversis flexibus ad dissimilium plantarum alimenta discurrentem. Ut virtutes quidem ceteræ cohærere sibi, atque consentire; Pastorales vero discrepare invicem ac repugnare videantur iis, quorum acies non progreditur ad communem earum radicem Caritatem sub ancipti vultu latentem, seque in dispares proferentem ramos: e quibus institutionem divini Ministri D. Paulus mire contexuit: cum nobis præcepit, ut simus in præcavendis insidiis & offendiculis declinandis tamquam seductores; in doctrina vero candide ac sine fuco tradenda veraces: item ad inanis gloriæ fugam sicut ignoti; ad exemplum vero aliorum ut cogniti: ad placandam hominum invidiam quasi morientes; ad singulas vero fidei promovendæ occasiones continuo reviviscentes: in adversitatibus ut castigati; at perferendo minime mortificati: in arguendis vitiis quasi tristes; in impetranda tamen venia quasi gaudentes in propria victus parsimonia sicut egentes; largitionibus vero nostris multos locupletantes: in abdicatione rerum humanarum tamquam nihil habentes; in divinarum vero fiducia tamquam omnia possidentes. Cujusmodi studiis Episcopi dum bonis placemus, malos autem extirpatione vitiorum exasperamus; inter infamiam oportet & bonam famam patientissime versemur.

Ac si hæ, aliæque Pastorum dotes ab eodem Apostolo alibi mirabiliter expressæ, literis tantum continerentur, e solis exemplis veterum producerentur ad nostrorum lucem temporum; possemus ætatem & seculi mores excusare, atque in eos transferre culpam nostram: quasi disciplina præsens non exigat ad liquidum Apostolicorum temporum sapientiam, & sobrietatem. Verum quod populis unice gaudendum, Præsulibus vero, ac mihi præsertim omnium imbecillimo gaudendum pudendumque simul; quas Pastores alii virtutes carptim attigerunt, eas divinis suis operibus in

(a) L. 38. D. de Excus. tut.

integras reddidit, atque inter hanc civilium & naturalium quaſſationem rerum, e ſeculorum nubibus eduxit ipſemet Paſtorum Princeps (*): cujus e manu dum veſtrum omnium regimen accipimus, exaudimus animo ſonum divinæ vocis nos admonentis, ut veluti parentem proles; ita & nos totius imagine vitæ Auctorem referamus noſtrum: quas inter cogitationes eſſemus omnino pudoris expertes, niſi totis animis conciderem us. Ab unius enim perſona, tamquam ab ſtirpe bonorum omnium, occurrentem habemus oculis Evangelicam omnem innocentiam; omnemque veterum Patrum virtutem in ſcriptis factiſque illius divinitus reflorentem videmus, referentemque ſecum veterem diſciplinam: ut quod longa calamitate diffluxerat, vertenti triennio feliciſſime remigrarit; quaſi Deus omnium damna ſeculorum ad ea tempora contraxerit, quibus meditatum ab aliis, præſentaneum tandem remedium invenirent in illius manu Pontificis: cujus lenitate tam ſuaviter animi pertractantur; ut luxus & inanes faſtus diu ac teneriſſimis voluptatum nexibus hærentes ultro dimiſerint; cujus leges non metu, ſed amore ſanciuntur in cordibus populorum; cujus denique oratio cœlos libere permeans, ei tale a Deo ſuper elementa imperium detulit; ut reprimendis fluminibus pluvias medio in aere ſuſpenderit; ac Terram vel reſultantem, oppidaque ſibi & urbes excutientem ſuis in ſedibus continuerit: vel fauces pandentem, oneraque ſua prope devorantem repente compreſſerit; brevi Deo juvante, ſedatis jam elementorum deliriis, bellorum procellas, & civiles tempeſtates compoſiturus.

Quando igitur ille intervallis viciorum ſubducendis, inque vicem eorum reponendis propriæ pietatis exemplis, noſtrum cum Apoſtolorum ſeculo continuarit; nemo profecto nobis ignoverit niſi diſciplinæ cando rem ab eo receptum Vobis dictis factiſque reddamus; & quæ adhuc monumenta fuerunt antiquitatis, ab illius pectore, tamquam a fonte, in uſum proprium, & præſentem Eccleſiæ noſtræ conſuetudinem derivemus. Ad quod ſane opus longe ſupra vires noſtras eminens fruſtra eniteremur: niſi qui nos præit exemplo, idem ſuis præceptis, digitum ad ſapientiæ divinæ ſignum intenderet; atque conſultiſſimis edictis præmitteret lucernam pedibus noſtris verbum ſuum.

Veſtrum vero erit volentes lubenteſque nos paribus etiam provocare ſtudiis, Venerabiles Fratres, Filii dilectiſſimi, quos grata Deo tellus, & æmula ſiderum regio ea ætate in lucem tulit, qua in urbem noſtram, non modo majeſtas finitima Latinarum: ſed & avita Græcarum literarum ſapientia, & omnium linguarum, atque bonarum artium opulentia commearunt: ut ad eam ornandam ſuas divitias natura ſimul & doctrina contulerint. Quibus de theſauris Vos non humanam & caducam, ſed divinam & immortalem ſapientiam eruentes pietateque propria ultro deſideriis occurrentes noſtris, haud minima parte levabitis Paſtorem veſtrum: næ ſimul oſtendetis, dignos eſſe vos apud quos Deus locaverit vivens ac ſemper præſens teſtimonium Chriſtianæ veritatis: quæ, obſtupente natura, omnium oculis offertur ab inclyti Martyris noſtri ſanguine, qui ſemen eſt atque propago miraculorum. Cujus præſidio ac tutela pia Civitas contigui montis toties feliciter contemſit iras: adeo ut ſibi uni detur diem nocturna prope caligine prætextum, & ignea flumina ſuperne delabentia, flammarumque undas rapide volventia impavide ac tranquille ſpectare Tot cœleſtium beneficiorum, quibus perpetuo gaudetis, memores vos exiſtimavero, ſi non labiis tantum, ſed & operibus Deum honorantes, humiles ei gratias perpetua caritatis exercitatione reddatis. Cujus candorem atque integritatem non ex operum adſpectu, ſed ex eorum fructibus, ex Chriſti norma, dijudicabimus; atque id Chriſtianæ virtuti reputabimus, quod non in proprium cujuſque, ſed in aliorum, ac publicam Eccleſiæ ceſſerit utilitatem. Unum enim idemque ſæpe in contraria vertitur; & raro quis niſi ſpecie recti ſe aliumve fefellerit: cum eodem ex opere boni virtutem ad veram æternamque beatitudinem; pravi autem virtutis opinionem ad falſam hanc atque temporariam proſperitatem nanciſcan-

(*) Clemens XI.

ciſcantur. Hinc eandem doctrinæ guſteritatem alter ad emendationem propriam adhibet, alter ad condemnationem tantum aliorum: & paupertatem hic ad ſuas opes exuendas, ille ad alienas exuvias colligendas extollit; ſcientiamque rerum divinarum alius ad expediendam, alius ad involvendam veritatem profitetur. Eſt autem, ut Paulus ait, bona lex, ſi ea quis legitime utatur. Hinc ejuſdem Pauli verbis vobis denunciamus, ne intendatis fabulis & genealogiis interminatis; quæ quæſtiones præſtant magis, quam ædificationem Dei, quæ eſt in fide. Quod Chriſtianis omnibus cavendum, præcipue vero Sacerdotibus eſt abominandum: qui ſi fallacias nectant aliis, longe turpius implicabunt ſemetipſos: converſi, ut idem Apoſtolus, ait, in vaniloquium, volentes (ut certe deberent) divinæ legis eſſe Doctores; non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Quos ejuſdem Pauli auctoritate admonitos volumus, ut profanas vocum novitates devitent, & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ; velintque aliis præeſſe poteſtate lucis, non poteſtate tenebrarum: quibus volutantur homines ſemper diſcentes, nunquam autem ſcientiam veritatis aſſequentes; & habentes quidem ſpeciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.

Noſtrum vero erit ita vos regere, ut ſemper meminerimus, Paſtores eſſe datos, non ut paſcamus noſmetipſos; ſed ut ad ſalutem noſtri gregis excubemus, infirmum conſolidantes, ac ſanantes ægrotum, alligantesque confractum, & abjectum reducentes, & anxie quærentes quod perierit: ne cum veſtrum aliquem Deus e manu noſtra repoſcat, arguamur, quod vos Chriſti oves a nobis conculcata comederitis, ac pedibus noſtris turbata biberitis: & quia non eſſet Paſtor, facti fueritis in rapinam, & devorationem omnium beſtiarum agri.

Quamobrem cœleſtem Paſtorem Jeſum Chriſtum, & eum, qui vicariam ejus in Terris operam exercet, quantum Deus mihi tribuerit, imitaturus; quæ mihi vita manet, pignori pro vobis oppoſitam arbitrabor: paratus, ubi uſus venerit, mala morboſque veſtros vel ſanguine ipſo reſtinguere; quo paſcua vobis tradamus innoxia. Valete, Venerabiles Fratres, & Filii dilectiſſimi; ac mihi mentis lumen, ad meos greſſuſque veſtros dirigendos, aſſiduis precibus a Deo contendite.

TESTAMENTUM

I. VINCENTI GRAVINAE.

QVOD. DEVS. BENE. VERTAT I. VINCENTIVS. GRAVINA. ITA TESTOR. ANNAM. LOMBARDAM MATREM. MEAM. HEREDEM INSTITVO. IN. BONIS. QVAE HABEO. IN. CONSENTINA PROVINCIA. BRVTIORVM. QVOS CALABROS. VOCANT. IN. BONIS VERO. MEIS. ALIIS. OMNIBVS HEREDEM. INSTITVO. PETRVM TRAPASSVM. ALIAS. METASTASIVM ROMANVM. ADOLESCENTEM EGREGIVM. ALVMNVM. MEVM CVI. SIVE. ANTE. SIVE. POST ADITAM. HEREDITATEM. MEAM QVANDOCVMQVE. DECEDENTI SVBSTITVO. IVLIANVM PIERSANCTVM. LAVRENTIVM GORVM. ET. HORATIVM BLANCVM. VERNACVLE BIANCHI. DISCIPVLOS. MEOS CARISSIMOS. CORPVS. MEVM ANTEQVAM. TERRAE. REDDATVR CVLTRO. DISSECTVM BALSAMOQVE. PERVNCTVM VOLO. DOMINICANAE. FAMILIAE PATRIBVS. PRO CELEBRATIONE MISSARVM. AD. PECCATORVM MEORVM. EXPIATIONEM DANTOR SEMEL. HOC. EST. VNA SOLVMMODO. VICE. ARGENTEA SCVTA. ROMANA. TRIGINTA QVAE SIMVL. CVM. SVMTIBVS. FVNERIS. PARCE. QVIDEM. ET MODERATE. A. PETRO METASTASIO. SIVE. TRAPASSO PERSOLVVNTOR. NONIS. APRILIS. ANNI. CIↃIↃCCXV. EGO. IDEM I. VINCENTIVS. GRAVINA.

JANI

JANI VINCENTII GRAVINÆ IN JURIS RECEPTIORIS INSTITUTIONES.

PROŒMIUM.

CUm per longum docendi uſum compererim plurimorum Adoloſcentium , aut negligentiam , quæ illos a labore longioris ſcriptionis & acutioris contemplationis avertit , aut ægeſtatem , quæ immaturos eoſdem adigit ad forenſem quæſtum , deflectitque ab eruditioris Juris prudentiæ cura , propterea Inſtitutiones priores noſtras , quibus auditoribus Veteris etiam Juris lumina ſuis locis breviter & ſubtiliores rationes ſuggerebantur ; in has contraximus breviores & expeditiores , quo Jus tantum contulimus quotidianum & receptum , ut inertes laboris levitate , inopes diſcendi celeritate allicerentur . Verum ne meliores deteriorum vitio plectantur , aut laborioſis auferantur veteris Juris notiones & rationes illæ , unde provenit novum ; neve nexus Jrisprudentiæ cupidioribus Juvenibus celetur ; quidquid calamo negamus , voce ab ipſius Juſtinianei Textus explicatione promemus & illius Titulos ex ordine proſequemur etiam exoletos , deque ſcriptis his tum ex ſuperioribus rationibus excluſos , tum quia materiam eorum abunde protulimus in noſtris Originum libris : quorum quoniam ex primo , qui de ortu , & progreſſu Juris Civilis *ſeorſum eſt editus , colligere abunde poteritis omnem Juris Civilis hiſtoriam initio Studiorum omnium neceſſariam , in curſu vero forenſis exercitii plurimum profuturam ; ne tempus dictandis iis , quæ impreſſimus fruſtra teramus ; ad eumdem libellum vos mittimus comparatu facillimum .*

Etſi autem hæ recentes noſtræ , quas Juris Receptioris Inſtitutiones appellamus , nihil contineant obſoletum , nulla tamen carent ratione neceſſaria : cum breviſſimæ ſint atque facillimæ , neque brevitas a perſpicuitate abſit , neque a facilitate ſoliditas . Agite itaque , & exordiamur Diis bene juvantibus .

INSTITUTIONUM

LIBER PRIMUS.

TITULUS I.

De Juſtitia , & Jure .

JUSTITIA *eſt conſtans , & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi .* Eaque, vel in prœmiorum diſtributione verſatur & pœnarum , pro cujuſque meritis , aut delictis , & diſtributiva dicitur ; vel in uſu commercioque privato contrahentium , ſive vendentium , ementium , & locantium , conducentium , donantium , aliaſque conventiones ineuntium , ubi alter dat , alter accipit , aut rem , aut pretium , in quibus dignior ab indigniore non diſtinguitur , cum pretia & mercedes non ex qualitate perſonarum , ſed ex pactionibus ſtatuantur , cum in commutando , ſive in contrahendo conſiſtat .

Juſtitiæ cognitionem & explicationem profitetur Juriſprudentia , quæ definitur *Divinarum atque humanarum rerum notitia , juſti atque injuſti ſcientia .*

Juris præcepta ſunt tria , honeſte vivere,

vere, alterum non lædere, jus suum unicuique tribuere.

Dividitur Jus in publicum, quod ad Divinarum rerum & ad Reipublicæ regimen spectat; & privatum, quod spectat ad regimen singulorum, cum suis bonis & facultatibus. De privato autem potissimum agemus.

TITULUS II.

De Jure Naturali, Gentium, & Civili.

JUS naturale est, quod nullo docente cognoscimus. Idque vel cum omnibus animantibus commune habemus, ut est edendi, bibendi, generandi, ac Prolis educandæ ratio, & appellatur Jus Naturale primarium; vel seorsum ab Animantibus cæteris, ut est Pietas, & Religio, & virtus animorum, & appellatur Jus Naturale secundarium.

Jus Gentium primarium est id, quod in hominum universorum naturali ratione conditur, quale est Jus Naturale secundarium supra definitum.

Jus Gentium secundarium est usus Hominum inter se contrahentium, & conventiones inde prodeuntes, qualis est emptio, venditio, cæterique prope contractus apud omnes fere Gentes consueti.

Ad Jus Gentium autem primarium pertinet mutua obligatio alimentorum inter Parentes & Liberos: quando necessitate ac paupertate alterutri premuntur. (*a*)

Jus Civile est, quod singulæ sibi Civitates ex ejus Regionis usu & ingenio constituerunt. Et quoniam Roma, quæ suis legibus Orbem fere Terrarum universum subegit, Gentes ab se victas omnes accepit in Civitatem; eosque Cives Romanos esse voluit; propterea Jus Civile Romanorum, tamquam prodiens ex omnium Gentium communi Civitate, per eminentiam, sine adjectione alia Jus Civile appellatur: cum aliorum Jus, puta Lacædemonum, aut Atheniensium, simplici nomine Juris Civilis non veniat, sed exprimendum sit Spartanorum, & Atheniensium cognomentum.

Jus autem Civile Legibus S. C. Plebiscitis, Principum Constitutionibus, sive Placitis, Prætorum Edictis, & Jurisconsultorum Responsis componitur.

Lex est honesta, justaque P. R. publicum & privatum ad regimen expressa voluntas.

Eaque voluntas vel incisa erat duodecim æneis tabulis, in quas Decemviri a Populo ad id constituti transtulerunt descriptas, per Legatos Roma missos, Græcorum Leges, & veteres Romanorum Regum, atque alias ab ipsis inventas, & appellatur Jus duodecim Tabularum, sive Jus Decemvirale antiquissimum; vel data occasione diversis temporibus eadem Populi Romani voluntas proferebatur; & tum singulæ Leges appellationem suam trahebant a majoribus Magistratibus veluti Consulibus, aut a Tribunis, a quibus ad Populum ferebantur, ut omnium consensu comprobarentur; qualis erat v. g. Lex Pompeja de Parricidiis, Lex Aquilia de damno illato. Quando autem Lex condebatur a solo Senatu, Senatus-Consultum vocabatur, quando a sola Plebe, Plebiscitum. Quæ utraque postea Legis vim ad omnes obligandos acceperunt. Qualem etiam habuerunt & Constitutiones Principum, in quorum voluntatem Populus consenserat universus. Jus Prætorium sunt Dicta, quæ proponebantur a Prætore, quæ item, ut Lex, obligant cunctos, & appellantur Jus honorarium a Magistratu, qui Vir honoratus appellabatur.

Responsa prudentum sunt sententiæ Jurisconsultorum, quibus Leges explicabantur, quæ a populari consuetudine, & a Cæsaris postea jussu vim legis acceperunt. Ea vero cum contineant silvam fere omnem humanorum casuum, & civilium Causarum, a Justiniano Cæsare Juris Romani emendatore, rejectis supervacuis, & obsoletis, tributa fuerunt in libros quinquaginta, quos ab ordine, ac digestione rerum Libros appellavit *Digestorum*, & ab earum multitudine, ac varietate Libros *Pandectarum*, quasi omnia humana complectantur. Constitutiones autem Imperatorum contulit in duodecim Libros, quos appellavit *Codicem*. Suas autem proprias Constitutiones post digestionem Juris editas appellavit Novellas: quæ habentur in Libro, quod authenticum vocatur: quarum epitome per Titulos Codicis distributæ

(*a*) *Cod. de alend. Liber. vel Parent.*

tæ Authenticæ dicuntur; adeout compendium earum ab integro contextu genere distinguatur: cum illæ Authenticæ, illud Authenticum nuncupetur. Hos autem quatuor Institutionum, sive Elementorum Juris Libros post Digesta, & Codicem ad primam & brevem Juventutis Institutionem, atque ad faciliorem superiorum Voluminum intelligentiam composuit idem Justinianus per Tribonianum, Theophilum, & Dorotheum.

TITULUS III.

De his qui sui, vel alieni Juris sunt.

HOmines liberi vel sunt Juris sui, vel alieni. Juris alieni sunt Filiifamilias, qui vivunt sub potestate Patris: ceteri sunt juris, sive potestatis suæ. Patria potestas tribuit Parentibus tale jus in Filios, ut eos ad levem usque verberationem coercere possint, & dominium nanciscantur earum omnium, quæ Filius adquirit. Tum autem Filius venit in potestatem Patris, cum nascitur ex justis, sive solemnibus nuptiis. Quæ tum legitimæ sunt, ex Jure Canonico, quod hac in materia Civili Juri apud Catholicos omnes antecellit, quando contrahuntur inter personas a Jure non prohibitas, adhibitis ex Concilio Tridentino duobus Testibus & Parocho: & præmissis denunciationibus ternis, inter Festorum solemnia, ut si quod obstet impedimentum a Populo Præsulibus sacris significetur. Quibus denunciationibus omissis, pœnas ad arbitrium Judicis incurrunt Sponsi, & illicite contrahunt, quamvis contractum Matrimonium non irritetur; sicut irritatur, si Parochi, & Testium præsentia desit.

Aliquando Filii, etsi ab initio non sint legitimi, nec nascentes ceciderint sub potestatem Patris, tamen in eam recidunt, quando Mater ab eo, quo Concubinæ loco habebatur, in Matrimonium ducitur; nam Filii ante suscepti, post eas nuptias legitimi fiunt; perinde ac tales ab initio ex Matre prodierint. (*a*) Legitimi etiam fiunt & in potestatem rediguntur Patris, per

Principis rescriptum, Filii, si Pater nullos habeat prius, vel Mater mortua sit, aut spe suscipiendorum Liberorum destituatur. (*b*) Item & oblati Monasterio legitimantur. Propter vim etiam patriæ potestatis, Filia nuptias postulans usque ad vigesimum quintum annum Patris consensum expectare jubetur; alioquin Pater ad eam dotandam non obligatur. Sed si annum vigesimum quintum excesserit, sine periculo amittendæ dotis, potest Patris consensum negligere. (*c*)

Parens vero utriusque sexus ad secundas transiens nuptias eorum, quæ a priore Conjuge quomodolibet accepit, vel a Filiorum successione legitima retulit, tantum retinet usumfructum; proprietate manente apud Liberos prioris Matrimonii: (*d*) etiamsi Parentibus non successerint. (*e*) Quibus non extantibus, plena proprietate fruetur.

Præterea Conjux, alias quascumque contrahens nuptias, non potest Testamento, contractu, vel alio quolibet modo, plus transferre in novum Conjugem, quam in unum ex Liberis, cui minimam partem attribuerit: [*f*] & quod eam portionem minimam superaverit, Liberis cedet. [*g*]

TITULUS IV.

De Adoptionibus.

INducitur etiam patria potestas in Filios alienos, per nativitatem civilem, sive per adoptionem. Quæ definitur actus legitimus Naturam imitans, quo quis alterius Filius, aut Nepos in infinitum efficitur, cum antea non esset. Quæ generaliter accepta comprehendit tum adoptionem ejus, cujus Pater naturalis vivit & eum in potestate habet; tum illius, qui vel morte Patris, vel emancipatione, de potestate illius exivit, & est Juris sui. Accepta vero specialiter, significat tantum adoptionem ejus, qui est alieni Juris: cum adoptio illius, qui est Juris sui specialiter adrogatio nuncupetur.

Permittitnr autem adrogatio, si accedat

(*a*) *Auth. licet patri C. de natural. lib.*
(*b*) *Nov. 89. C. 9. Auth. præterea auth. item sive auth. si quis C. de natural. lib.*
(*c*) *Auth. sed si post C. inoff. Test.*
(*d*) *L. Fœminæ 3 auth. ex testam. C. secund. Nupt.*
(*e*) *Auth. heres C. eod.*
(*f*) *L. hac edictali 6. C. secund. Nupt.*
(*g*) *L. quoniam 9. cum auth. ad eos C. secund. Nupt.*

cedat examen, atque cognitio justæ Causæ, quod scilicet adrogatio sit utilis, nec periculosa, vel ignominiosa Pupillo; & si adrogator caveat personæ publicæ, sive Tabulario, aut Scribæ, se, si pupillus impubes decesserit, redditurum bona proximis Pupilli Consanguineis.

Nec potest Pater adrogator emancipare, sive e potestate sua dimittere Filium adrogatum sine justa Causa, puta quod læserit adrogatorem: & emancipato Filio, bona ejusdem, quæ in adrogatoris Domum transtulit, reddere cogitur. Ac si adrogatum quis, vel exheredaverit, vel sine causa justa emancipaverit, præter bona reddita, quartam etiam adjicere debet propriorum bonorum ex Rescripto Divi Pii, a quo quarta Divi Pii nuncupatur. Per adrogationem autem Filii, aut Nepotes hominis adrogati, cum eo veniunt in potestatem adrogantis: cum, si Pater det proprium Filiumfamilias in adoptionem alteri: Nepotes ex eo Filiofamilias suscepti, sub Patris naturalis, nempe Avi eorum potestate remaneant.

Imo nostris temporibns ex constitutione Justiniani, (*a*) Filiusfamilias non exit a potestate Patris naturalis, neque transit in potestatem adoptantis, nisi adoptetur ab Avo Materno, vel Paterno, qui cum Filium emancipasset, adoptet Nepotes ex eo, post emancipationem, natos.

In locum autem, non solum Filii quis adoptare potest, sed etiam Nepotis, quamvis Filium habeat nullum: Et, si Filium habeat, non potest quem in locum Nepotis adoptare, nisi Filius consenserit. (*b*) Nemo autem adrogare, vel adoptare potest, nisi annis 18. præcurrat adoptatum; cum ea sit ætas magis ad generandum idonea, & plena pubertas appelletur, & adoptio debeat imitari Naturam.

Castrati porro, & quotquot vitio insuperabili corporis generare nequeunt, neque possunt adoptare. Quamobrem Spadones, quorum nomine veniunt etiam ii, qui sanabili vitio Corporis ad generandum sunt idonei, adoptandi facultatem habent.

Fœminæ quamvis adoptari possint, non tamen ipsæ possunt adoptare alios; nisi ex indulgentia Principis, unum tantnm ad solatium amissorum Liberorum. (*c*)

TITULUS V.

Quibus modis Jus Patriæ Potestatis solvatur.

PRimum solvitur Patria Potestas morte Parentis: nam Filius remanet liber, & in sua potestate retinet proprios Filios. Sed si Pater eorum, ante mortem emancipatus fuisset, Filii ipsius, sive Nepotes, qui remanserunt in Avi potestate, Avo mortuo, liberi fiunt; neque recidunt in potestatem Patris eorum, nisi Filius, non emancipatione Patris sui, sed suprema aliqua dignitate, de potestate Patris exisset; nam tum, ne dignitas ei sit damno, mortuo Patre, Filiorum suorum potestatem retinebit. (*d*)

Secundo solvitur Patria Potestas ea pœna, quæ adimit Civitatem Romanam: eaque appellatur media Capitis, sive status humani diminutio.

Tertio solvitur servitute, sive amissione libertatis, quæ maxima capitis diminutio nuncupatur.

Quarto solvitur Patria Potestas Episcopatus, & etiam Cardinalatus dignitate.

Quinto solvitur emancipatione, qui est actus legitimus, per quem Pater ante Magistrarum declarat, se nolle amplius Filium in sua potestate habere.

Cum quis bello captus in servitutem hostium redigitur, Patria Potestas in suspenso manet: nam si apud Hostes decedat, fictione Legis Corneliæ, pro mortuo habetur ab eo ipso tempore, quo in Hostium potestatem devenit: Si redierit in Patriam, per Jus, quod postliminii dicitur, Patria Potestas redintegratur.

Emancipato autem Filio, si ejus Uxor ediderit Partum conceptum tempore, quo Maritus erat in potestate Patris, is, qui nascitur, non Patris, sed Avi potestate continetur; contra si conceptus fuit post emancipationem.

Sicut autem Liberi, semel e potestate dimissi, revocari in potestatem nequeunt;

(*a*) L. penul. C. de adoption.
(*b*) L. 6. ff. de adopt.

(*c*) C. de adopt. L. Mulierum 5.
(*d*) Nov. 8. c. 2.

unt; ita & in poteſtate Patris manentes, cogere Parentes ad emancipandum non poſſunt; (*a*) niſi ab eis ad turpidinem, aut impietatem compellantur; (*b*) aut Parentes illicitas contraxerint & inceſtas nuptias: tunc enim ab ipſa lege ſupplicio ſceleris, e poteſtate liberantur. (*c*)

TITULUS VI.

De Servis, & Captivitate minutis.

PRæter perſonas liberorum, ſive ingènuorum, ſive eorum, qui naſcuntur, & adhuc manent liberi ſunt etiam ſervi & Liberti, quorum pene amiſimus uſum.

Servi ſunt ſive bello capiantur, qui veniunt in poteſtatem victoris, amiſſa libertate, arbitrioque ſuo, & rerum ſuarum tam quæſitarum, quam quærendarum, quarum proprietas Dominis adquiritur & fructus; ſive naſcantur Domini ex Ancillis, quarum dominium habemus; ſive voluntate ſua tales fiant; cum ultro ſeſe vendunt ad participandum pretium: qua venditione libertatis ſervi fiunt publicorum operum, puta nauticorum aut metallicorum, quibus ſeſe vendiderunt.

Servi autem e ſervitute pervenire poſſunt ad libertatem per manumiſſionem, quæ eſt libertatis datio per Dominum: quam qui accipiunt; non ingenui; ſed Liberti appellantur, & ad aliquod obſequium Patrono, ſive veteri Domino eorum liberatori præſtandum adſtringuntur.

TIULUS VII.

De Tutelis.

ETiam qui ſunt ſui Juris Homines, tamen vel ob ætatem impuberem, vel ob mentis vitium, alieno regimini ſubjiciuntur, donec vel ad pubertatem veniant, vel reſipiſcant, impuberes ſub tutela manere dicuntur; alii ſub curatione, ſub qua ſunt, etiam minores 25. annis.

Tutela eſt jus, & poteſtas in capite libero, ad tuendum eum, qui per ætatem ſe defendere nequit, jure Civili data & permiſſa. Eaque triplex eſt, Teſtamentaria, Legitima, Dativa. Teſtamentarius Tutor eſt qui datur a Patre in Teſtamento Filiis, aut Nepotibus, quos habet, vel quos ſi viveret, cum naſcerentur, habiturus eſſet in poteſtate. Nam ſi Tutorem dederit emancipatis, is Tutor, non tam jure paterno, quam ex juriſdictione Magiſtratus ſuſtinetur: cum Lex jubeat, hujuſmodi Tutores, ob reverentiam paterni judicii etiam ſine inquiſitione confirmari. Sicut confirmatur etiam datus a Matre, vel ab eſtraneo iis Pupillis, quos reliquerint Heredes, (*d*) ſed cum inquiſitione.

Dari autem poteſt teſtamento Tutori etiam Filiusfam. propter publicam cauſam ad quam tutela trahitur: & in publicis cauſis Filiusfam. pro patrefam. habetur.

Et ſi datus fuerit Tutor non idoneus, teſtamenti tempore, puta furioſus, aut minor; expectandum eſt donec iſte reſipiſcat, & iſte ad majorem ætatem, nempe annorum 25. pervenerit, & interea datur alius a Magiſtratu.

Poteſt & Tutor dari ad certum tempus, puta ad quinquennium, & ex certo tempore h.e. Ab anno a morte Teſtatoris tertio, aut ſecundo, & ſimiliter. Et datur Tutor tum educandæ perſonæ, tum rebus adminiſtrandis; quæ ſi diſſitæ in longinquas Regiones fuerint, licebit plures dare Tutores: qui quamvis diviſis Regionibus, & bonorum portionibus dentur, tamen ſinguli Tutelæ onus integrum ſuſtinent, cum ad omne Patrimonium, eorum quiſque datus intelligatur, & tantum adminiſtratio inter eos dividatur, integro in ſingulis manente jure tutelæ.

Fœmina ex Juſtiniani conſtitutione poteſt ſuſcipere tutelam Filii ſui, vel Nepotis, ſi Tutor nullus teſtamento datus fuerit: & præfertur ceteris Conſanguineis,

(*a*) *L. nec Avus C. de emanc. liber L. non poteſt. ff. de adopt. & emancip.*
(*b*) *L. ſi jeniores C. de Epiſc. aud. L. ult ff. ſi a Paren. quis fuerit manum.*
(*c*) *Novell. 12. c. 2.*
(*d*) *L. 2. & 4. ubi Gloſſ. ff. de confirm. tut. & L. Mater cum Gloſſ. C. de Teſtam. tut.*

neis, & datis a Magiſtratu. Sed hoc jure minime gaudet, ſi ad ſecundas nuptias tranſierit. (*a*)

Legitima tutela eſt, quæ a Lege defertur iis, qui vocantur ad Pupilli ſucceſſionem: quales hodie ſunt omnes proximiores Conſanguinei, ſive cognati ſint, hoc eſt, ex latere Matris veniant, ſive Agnati, hoc eſt, veniant ex latere Patris: inter quos hodie ſervata tantum vicinitate gradus, ſicut in hereditaria ſucceſſione, ſic etiam & in Tutelæ jure, omne diſcrimen eſt ſublatum. Cognationis autem nomine latius accepto, veniunt etiam Agnati. Qui ſi adoptentur, aut emancipentur, dicuntur exire de Agnatione paterna, & in novam Familiam tranſire, ideoque patiuntur capitis diminutionem minimam, ſive minimam mutationem ſtatus; cum retenta libertate ac Civitate, tantum amittant Familiam.

Habet autem locum Tutor datus a lege, quando vel nullus teſtamento datur Tutor, vel datus deceſſerit ante mortem Teſtatoris. Sed ſi datus teſtamento, ſe tutela excuſaverit, vel dolo fuerit remotus, tum non legitimus, ſed datus a Magiſtratu tutelam ſubibit.

Si vero deſit, aut deficiat Tutor teſtamentatius, aut legitimus, tunc Tutor dabitur a Magiſtratu, ex inquiſitione, & probatione perſonæ, qui dicitur dativus. Officium vero Tutoris eſt regere Pupillum, & bona illius prudenter adminiſtrare, atque in Pupilli contractibus interponere auctoritatem ſuam; ſine qua inutiliter cum Pupillo contrahitur, aut agitur. Pupillus enim commodum ſibi, ſine auctoritate Tutoris, parere poteſt; non autem ullam poteſt contrahere obbligationem; aut ferre damnum, ideo cum tranſigit, aut remittit, aut etiam cum adit hereditatem requiritur auctoritas, ne adeundo inconſulto ſe obliget æri alieno, ſine qua interpoſita auctoritate Pupillus, quamvis obliget ſibi alium, tamen alii non obligatur, neque convenitur, niſi in quantum fuerit locupletior, ne cum aliena jactura lucretur. Debetque auctoritas Tutoris interponi cum negocium geritur, ſive cum res calet, exigiturque præſentia ipſius Tutoris.

Nec licet Debitorem, aut Creditorem Pupilli Tutorem eidem a Judice dari; ſed tantum ex teſtamento, & ex certa ſcientia Teſtatoris, cui oportet Debitum & Creditum eſſe notum; excepta Matre, & Avia, quibus, ad tutelam gerendam, contractum cum Pupillo debitum & creditum minime obſtat. (*b*)

Immobilia Pupilli vel minoris bona, ſine Judicis decreto, inutiliter alienantur, aut hipothecæ ſubjiciuntur. [*c*]

Pubertate autem finita, non autem ante, ratio adminiſtrationis exigitur a Tutore. In qua reddenda Tutor præſtat Pupillo tum damnum datum, tum lucrum negligenter omiſſum. Neque Pater, qui filio tutorem teſtamento dedit, poteſt hanc rationum redditionem remittere: [*d*] quia publice intereſt manifeſtari fidem alienam.

Finitur porro tutela pubertate, cum Pupillus annum decimumquartum, aut Pupilla decimum ſecundum abſolverint. Secundo finitur qualibet capitis diminutione Pupilli, etiam minima, ſcilicet cum Pupillus adrogatur. At ſi adrogetur ipſe Tutor, legitima Tutela non perit, propter ſublatam Agnationis & Cognationis differentiam: unde maxima tantum: & media capitis diminutione Tutoris extinguitur.

TITULUS VII.

De Curatoribus.

CUratio eſt Legitima poteſtas; per quam res adminiſtrantur vel minorum 25. annis, vel eorum, qui mentis vitio laborant. Ætas autem minor vel ad cœptum vel ad finitum Annum producitur, Nam ſi de pœna, vel damno declinando agatur, expectatur annus integer, & tempus de momento ad momentum computatur, & ultimus dies cœptus pro completo minime habetur Contra vero ſi tractetur de commodo, vel honore minoris: nam ſufficiet primus vigeſimi quinti anni dies. [*e*]

Dan-

(*a*) *Anth. Matri, & Aviæ C. Quando Mat. tut. offic. fung. poſſ. & auth. Teſtamento. auth. ad hoc. C. eod.*

(*b*) *Auth. ad hæc C. qu ando Mul. Tut. off. fun*

(*c*) L. *in præliorum* 2. *ff. de præd. min.*

(*d*) L. 5. §. *Julianus ff. de admin. tut.*

(*e*) L. *ff. muner. & oner.*

Dantur autem Curatores ab iisdem Magistratibus a quibus & Tutores: & quamvis datus testamento non consistat, tamen est a Magistratu confirmandus. (*a*) Nec datur Curator regulariter, nisi volentibus, præterquam in litem, in qua minor Curatorem accipere cogitur; nec ad regendam Personam datur; sed ad res administrandas Curator; ideoque potest ad certam rem, vel litem, vel Patrimonii portionem dari. Et datur Pupillo etiam repugnanti a Magistratu, quando illi suus adesse Tutor nequit.

Datur etiam Curator Prodigis, postquam eis Magistratus bonorum administrationem interdixerit. Sed si detur Furiosis, Curatio pertinet ad Proximiores Consanguineorum. Et finitur ea post absolutam minorem ætatem; aut cessante furore, aut sublata necessitate rerum gerendarum.

TITULUS IX.

De satisdatione Tutorum vel Curatorum.

Cum Tutor, vel Curator suscipiunt Tutelam, coguntur satisdare, sive data cautione per Fidejussores promittere rem Pupilli, aut Minoris salvam fore, & se cum illorum utilitate administraturos. Deinde jubentur describere omnia illorum bona: quæ descriptio Inventarium appellatur. Et propter hanc cautionem, quæ vocatur *rem Pupilli salvam fore*, Tutorum & Curatorum bona Pupillo, vel Adolescenti tacite sunt obligata.

Eximuntur autem ab obligatione satisdandi Tutores testamentarii, sive testamento dati; & qui a Magistratu dantur ex inquisitione. Quamvis autem satisdare Testamentarii non cogantur, tamen si ultro satisdederint, propter majorem Pupilli utilitatem in administratione capessenda præferuntur aliis Contutoribus. Quamobrem electio datur cuilibet eorum aut satisdandi, aut offerendi alteri satisdationem, in ejusque arbitrio ponere an velit satisdare si cupiat præferri; alioquin ipse satis offerens præfertur. Quod si omnes erunt parati satisdare, Prætoris erit eligere magis idoneum.

At si Pupilli, neque a Tutoribus, neque a datis Fidejussoribus suum Jus consequi possint, & damnum acceptum reparare; tunc actio, quæ subsidiaria dicitur, eoquod in subsidium datur, vertenda est contra ipsos Magistratus, qui eos Tutores, vel Curatores, aut satisdare non coegerunt, aut minus idoneam satisdationem, sive fidejussores non locupletes comprobarunt, exceptis Magistratibus Romanis, & Majoribus, quos Dignitas eximit ab hac actione. (*b*)

TITULUS X.

De excusatione Tutorum, vel Curatorum.

Potest quis effugere onus gerendæ Tutelæ, aut Curationis, si justam adduxerit causam apud Judicem, per quam excusetur. Prima causa est numerus Liberorum trium Romæ, in Italia quatuor, in Provinciis quinque.

Secunda excusationis causa est administratio, dum geritur, fiscalium, sive publicarum rerum.

Tertia est absentia Reipublicæ causa: quæ excusatio durat donec absunt, si Tutelam susceperint, nam redeuntes eam recipiunt; Sed si eam non antea subjissent; annum vacationis post reditum habent, antequam cogantur.

Quarta est sublimitas Magistratus Majoris, quem qui gerunt oblatam recusare Tutelam possunt, at non deponere susceptam.

Quinta litigium cum Pupillo de omnibus bonis.

Sexta est gestio præsens trium Tutelarum ex Familiis Patrimoniisque distinctis procedentium.

Septima notabilis inopia Tutoris.

Octava ægrotatio.

Nona ignorantia puerilium Literarum.

Decima livor Testatoris, qui eum ad Tutelam vocaverit, ut litibus implicaretur.

Undecima capitales inimicitiæ sine reconciliatione; nisi datus fuerit ab ipso Testatore, qui ea delatione Tutelæ odium remisisse censetur.

Duo-

(*a*) *l. . . . in fin. §. 2. & 6. ff. de confir. Tut.*

(*b*) *L. 4. C. de Magistr. conven.*

Duodecima ætas vel immatura, vel confecta Tutoris: vel si septuagesimum annum excesserit, vel ad vigesimum quintum non pervenerit.

Decimatertia est militia.

Decimaquarta est publica professio liberalium artium. E quibus Jurisprudentia non tribuit excusationem, nisi cum quis Romæ doceat: alioquin nemo plus proderit Pupillis, quam Jurisconsultus & Causidicus Tutor: ideoque non excusatur. Qui plures habet excusationum causas, & ab aliqua fuerit rejectus, poterit aliis uti, atque excusationem probare intra quinquaginta dies continuos, in quibus scilicet & feriæ numerantur & alia impedimenta, si ad centum millia passuum Tutor absit a loco ubi est datus.

Si vero absit ultra, tum dies unus in vicena millia passuum conceditur, & præter dies itineris alii triginta, itaut computatis triginta his cum diebus itineris, Tutor non habeat pauciores dies quam quinquaginta. Excusatio vero proposita probanda est intra Menses quatuor continuos.

Curatores has excusationes habent præcipuas; quod si Tutelam gesserint, possint Pupilli sui puberis curationem recusare. Item Maritus quamvis sit Dominus rei dotalis constante Matrimonio; tamen rerum extradotalium Uxoris minoris 25. annis non potest esse Curator.

Si quis falsam excusationis Causam adduxerit, quamvis ea in Judicio recepta fuerit, Decretum tamen est nullum; nec Tutor ab injuncto onere liberatur.

TITULUS XI.

De suspectis Tutoribus.

TUtores omnium generum, & Curatores propter fraudis suspicionem a Judice removentur, & a quolibet de Populo accusantur, imo etiam a Mulieribus, quamvis extraneis: nec aliqui ab hac accusatione removentur, nisi propter consilii imbecillitatem impuberes, qui fraudem odorari non possunt, nisi Curatorem accusent proprium ex consilio Consanguineorum.

Suspectus autem quis arguitur non solum ob egestatem, sed propter mores & avaritiam & fraudem.

At si quidem Tutor non ob culpam levem, & mediocrem negligentiam removeatur, sed ex dolo & culpa lata, incurret infamiam; quam effugiet si Prætor remotionis causam in Decreto non inseruerit.

In locum autem Tutoris remoti, donec suspecti cognitio duret, interea substituendus est alius, qui Tutelam absoluto Tutori restituet.

Quia vero Pupillo ex propriis bonis alimenta capere non licet; ideo ei decernuntur a Prætore, presente Tutore, ac facultates Pupilli profitente. Ac si Tutor copiam sui non faciat, alimentorum causa mittitur Pupillus in possessionem bonorum Tutoris, veluti Debitoris latitantis. Ac si nequidem Tutor hac ratione adesse velit, ut suspectus removebitur.

Si tutor fuerit mendax, & falso neget bona Pupilli ad alimenta sufficere; vel si probetur data pecunia Tutelam sibi deferri curasse, aut Pupilli bona dolo destruxisse, aliamve fraudem comparasse, non modo cum infamia erit removendus, sed etiam gravius a Magistratu puniendus. Nec proderit Tutori, qui Tutelam fraudulenter administrat, satis offerre, & Pupillo cavere. Et e contrario quamvis Tutor sit pauper, tamen si probitate sua suspicionem fraudis excludat, Prætore adprobante Tutelam retinebit.

INSTITUTIONUM

LIBER SECUNDUS.

TITULUS I.

De Rerum divisione, & adquirendo earum dominio.

RES aut communes sunt, aut publicæ, aut Universitatis, aut nullius, aut singulorum.

Communia sunt ea, quæ ob eorum immensitatem comprehendi universa nequeunt, sed tantum particulariter a singulis occupantur, Qualis est Aer, Aqua profluens, sive de pluvia, sive de Flu-

Fluminibus, aut aliunde colligatur, quale item eſt Mare, & propter Maris uſum etiam Litus; adeo ut Maris uſus pateat omnibus ad navigandum, & ad piſcandum: ſicut & uſus Litoris, quo receptum omnes habere debemus, eoque jure proprio utimur, dummodo abſtineamus a Caſis, ſive Tuguriis, & Ædificiis eorum, qui ante nos opere ſuò ſolum illud occuparunt: quod ſi opus fuerit ſublatum, ea litoris portio ad communem redibit uſum: Unde ita licet opera in litore exercere, ne Maris uſus deterior evadat. Eſt autem litus quouſque hibernus Maris fluctus exiverit.

Et quamvis Mare ſub nullius dominium veniat, tamen Jure Gentium poſſumus Hoſtibus noſtris, quoad vires noſtræ pertinent, illud prohibere, ac ratione cuſtodiæ, ſumtuumque in ea faciendorum vectigal exigere a prætereuntibus, quibus opera noſtra Mare pervium ac tutum præbemus.

Publica ſunt, quorum proprietas vel dominium eſt alicujus Populi, uſus vero ſingulorum, vel Civium, vel aliorum, qui Hoſtium numero a Populo illo non habentur. Qualis eſt Portus, & Flumen, ſive corpus illud aquæ ab Alveo comprehenſum; nam aqua particulatim haurienda, ut diximus, eſt communis, & appellatur aqua profluens. Fluminis item nomine non Torrens, ſed aqua perrenis venit.

Ideo cuilibet in Flumine piſcari licet, cum uſus illius ſit communis, proprietas publica; ſicut & venarum metallicarum, quæ ſunt etiam in dominio Populorum, & Populorum nomine venerunt in dominium Principum, a quibus Populorum Jura ſuſtinentur, eaque ratione arbitrio eorum Fluminum & Metallorum uſus, quamvis communis, prohibetur, ex *tit. Feud. Quæ ſunt regalia*: qui etſi conditus fuerit Imperatoris cauſa; tamen illum ſibi omnes attribuerunt Reges, & ſummi Principes, a quibus Metalla ceteris interdicuntur.

Ripæ quoque uſus eſt publicus; quamvis proprietas ſit ſingulorum, qui prope Prædia poſſident: ideoque licet omnibus onera in Ripa deponere, ac funes Arboribus religare, dummodo ne Arbores evellat & cædat, quæ ſunt pars finitimorum Prædiorum: unde illorum Domini dominium etiam retinent & Arborum Ripa natarum. Eſt autem Ripa quo Flumen cum eſt pleniſſimum, naturaliter aſſurgit.

Res Univerſitatis ſunt quæ dominio ſubjacent alicujus civilis corporis, puta Urbis, Collegii: quarum uſum habent ſinguli Civium, vel Collegarum: qualia ſunt Theatra, Stadia, Porticus, Forum, Viæ, & ſimilia.

Res nullius dicuntur quæ aut in nullius domino ſunt, aut uſu; ſed eſſe tantum poſſunt, veluti feræ Beſtiæ, quæ antequam caperentur nullius dominio ſubjacent, ſed ſub capientium dominio cadunt; vel neque ſunt in dominio alicujus, aut uſu, neque eſſe queunt, quales ſunt res ſacræ, ſanctæ, religioſæ, quæ ad nullius dominium, & ad Numinum tantum vertuntur uſum.

Res autem ſacræ ſunt, quæ rite, ac ſolemniter per Epiſcopos & Antiſtites Deo conſecrantur.

Religioſæ ſunt ea quæ ad humationem Cadaverum ſpectant: quamvis nunc nomen hoc latius acceptum ſacras etiam res comprehendat; ſicuti & ſanctum, quod cum ſacro confunditur: quamvis ſancti etiam appellentur muri Civitatis, quia publica lege ſancitur, ne quis eos tranſiliat: & ſancti quoque a Juriſconſultis dicuntur Legati ab Hoſtibus, vel ad Hoſtes, miſſi, quos nefas eſt a quoquam Hoſtium, vel Civium violari: & qui eos violaverint, Hoſtibus deduntur.

Singulorum ſunt res, quæ cum antea eſſent nullius, poſtea occupatæ in privatorum dominium pervenerunt. Eſt autem dominium arbitrium & jus de aliqua re diſponendi. Quod vel naturale eſt, quale dominium eſt Mulieris in re dotali, quæ ad Mulierem origine ſua ſpectat: vel civile, quod vi & poteſtate Juris transfertur in alium, quale dominium eſt, quod lex in eadem re dotali manente Matrimonio, concedit Marito. (*a*)

Item dominium vel plenum eſt, cum quis

(*a*) *L. penult. C. de jur. dot.*

quis rei proprietatem habet & possessionem, adjectis emolumentis; vel non plenum, cum quis sine emolumentis & possessione, tantum habet proprietatem.

Hinc rursus dominium vel directum est, quod habet is, ad quem spectat proprietas rei, cujus alius potitur jure percipiendi fructus, qui dicitur usufructuarius; & utile, ad quem emolumenta tantum, & possessio spectat, cum proprietas sit apud alium, qui proprietarius appellatur. Ac dominium vel Jure Gentium, vel Civili adquiritur. Ac primum de Jure Gentium differamus.

Igitur Jure Gentium per occupationem Dominium adquirimus Ferarum, & Animalium, quoniam sunt nullius, & nostra evadunt, donec per fugam, aut per dimissionem nostram, se in naturalem receperint libertatem, quocumque in loco capiantur, sive in aere, sive in Mari, sive in Terra, non minus in fundo proprio, quam alieno: etiamsi Dominus antea prohibuerit ne ingrederemur. Nam ea prohibitio ei adquirit adversus nos actionem injuriarum, quia illum sprevimus, sed non mutat naturam feræ quæ cum sit nullius, semper est occupantis. Adeo ut quamvis quis Feram vulneraffet, tamen si post vulnus alius eam cæpisset, fiat capientis, qui eam occupavit; cum plura evenire potuissent, ne a vulnerante caperetur.

Apes quoque, cum Avium instar feræ sint naturæ, atque infinitam vagandi habeant libertatem non sunt nostræ, nisi nostris Alveariis exceptæ; nam inde migrantes, veniunt in potestatem alterius occupantis, quamvis prius in Arbore nostra cellulas, sive favos extruxerint, & nos ingredientes prohibuerimus, ex qua prohibitione actionem injuriarum habemus. Imo etsi Apes ab alio non occupentur, tamen si de fundo nostro avolaverint, nostræ non manebunt, nisi eas in conspectu nostro habeamus, atque ad nos revocare possimus.

Animalium autem, quæ feram quidem naturam origine sua referunt, cura tamen hominum solent mansuefieri, quales Columbæ sunt, Pavones & Cervi, dominium retinemus etiamsi e conspectu nostro abscesserint, dummodo redeundi animum retineant: quem animum abjecisse censentur, cum revertendi consuetudinem dimiserint. Quod Judicum prudentiæ discernendum relinquitur. Ac si revertendi animum dimiserint, rursus transeunt in dominium capientis.

Contra vero quæ feræ non sunt naturæ, ut Anseres, & Gallinæ, quamvis procul a nostris oculis & Ædibus abierint; tamen quocumque sint loco nostra remanent, ut qui ea cæperit, nec restituerit, Fur censeatur, nec dominium illarum nanciscatur.

Bona hostium immobilia & mobilia, quæ capiuntur in ipso Prælio publice ab exercitus Duce indicto, Populo & Reipublicæ, pro qua bellum geritur, adquiruntur; at mobilia hostium, quæ voluntariis Militum singulorum conflictibus & excursionibus capiuntur, de quibus loquitur *Textus Institutionum*, migrant in capientium dominium. Quæ tantum hostibus auferuntur, cum bona ad suos remigraverint; sicut & Servi, si Patriam repetant, in pristinam libertatem revertuntur.

Per inventionem etiam dominium adquirimus, cum comprehendimus gemmas & lapillos in litore Maris, ab ipso litore Mari, vel Terra productos. Lapilli autem a Gemmis distiuguuntur, quod non ut illæ pelluceant. [*a*]

Cum autem partus portio sint maternorum Viscerum, propterea nostra sunt quæcumque de Animalibus nostris nascuntur.

Alluvione quoque domininm adquirimus cum scilicet obscuro & assiduo incremento aliquam Terræ portionem Agro nostro Flumen adjecerit; non vero aliquam Agri alterius partem Agro nostro violenter addiderit: nam ejus partis dominium non adquirimus, nisi Arbores illius in nostro Agro radices egerint.

Insula in Mari nata est occupantis: nata

(*a*) *L. cum autem* 19. §. *Gemmæ ff. de aur. & arg. leg.*

nata vero in Flumine, Alveoque illius adquiritur proximiorum fundorum Dominis. At si Flumen divisis brachiis complectatur, & in Insulæ formam redigat Prædium aliquod, illud a priore dominio non abscedit. Sed si Flumen mutaverit Alveum, novus Alveus fit publicus, sicut & Flumen, & vetus transit in dominium proximiorum Dominorum. Inundatus vero Ager dominium minime mutat.

Per specificationem adquirit rei dominium is, qui bona fide putans materiam esse suam, speciem confecerit ex materia aliena, quæ non possit amplius ad pristinam naturam reverti, puta si quis ex alienis Uvis, quas suas putabat, Mustum expresserit; nam Musti Dominus efficitur, quamvis Uvarum pretium persolvere debeat. Sed si putans argentum esse suum, statuam ex Argento alieno fuderit; tum quia opus vincitur potentia materiæ, quæ semper etiam in Statua argentum est, Statuæ dominium adquiritur materiæ Domino, qui pretium Opificii, si suum argentum repetat, persolvere cogitur. Sed si quis partim ex sua, partim ex aliena materia opus confecerit, tum quia & Opificium, & materiæ partem propriæ contulit, sine ulla distinctione, sibi ipsi dominium speciei adquirit.

Confusione dominium adquiritur plurium liquidorum: quæ si voluntate Dominorum simul confluxerint, communia fiunt, sed si fortuito, non aliter erunt communia, quam si separari nequeant; ut si vina misceantur variorum. At si res confusæ recipiant separationem, puta Plumbum & Argentum, tum singuli materiæ suæ dominium retinent: ac re dissoluta, alter Plumbum, alter Argentum suum vindicabit.

Conjunctione dominium adquiritur, cum bona fide in solo nostro ex aliena materia ædificamus. Nam quamvis materiæ Dominus dominium illius retineat; tamen totius Ædificii dominium nostrum erit, nec materiam suam potest Dominus, nisi dissoluto ex aliquo casu Ædificio, vindicare. Sed si ex propria materia in alieno Solo ædificavimus, alienum esse scientes, Ædificium solo cedet, & etiam materiæ Dominium ad Dominum Soli transibit, ut nequidem eo dissoluto, materiam repetere possimus. Sed si Solum, quod erat alienum, nostrum esse putaverimus, materiæ dominium retinebimus, neque Ædificium Domino soli tradere cogemur, nisi ab eo materiæ pretium acceperimus; aut si Ædificium non possideamus, sumtus a nobis factos Judicis officio repetemus.

Satione dominium acquirimus, si semen alienum, quod nostrum putabamus, in nostro fundo sparserimus; sed ad æstimationem seminis Domino condemnabimur.

At si alius bona fide semen proprium jecerit in fundo nostro, seminis dominium quidem amittit; sed non ante fundum restituet, quam seminis pretium recuperaverit.

Si vero quis sciens fundum esse alienum, in eo seminaverit, omni remedio destituetur.

Literæ, ex recepta jam Glossæ opinione nostris temporibus, chartæ non cedunt; ideoque qui scripsit dominium Chartæ adquirit, ejusque cum literis retentæ pretium persolvit.

Item ex Justiniani Constitutione, Tabula Picturæ cedit. Unde qui pinxerit in Tabula aliena, habebit actionem directam contra Dominum Tabulæ possidentem: Dominus vero per exceptionem doli mali, non ante restituit, quam pretium Tabulæ consequatur. At si pictam Tabulam possideat, Dominus Tabulæ civili actione agit adversus Pictorem; Pictor autem, exceptione doli mali, Dominum excludere poterit, si is, Tabulam repetens, Picturæ pretium solvere nolit.

Per possessionem bonæ fidei dominium adquirimus ementes, aut dono accipientes a non Domino, quem Dominum tamen existimamus: Tum enim quia rem, etsi alienam, tamen justo emptionis, aut donationis titulo possidemus, fructus a nobis consumtos adeo nostros facimus, ut nequidem eos restituere cogamur, si ad rem restituendam a Judice damnemur; sed tantum separatos a solo, & non consumtos, vel perceptos post litem contestatam; a quo tempore, quia rem alienam novimus, incidimus in malam fidem, & ideo ad restitutionem obligamur. Malæ fidei enim possessor, neque de consumptis, neque de extantibus lucratur; sed omnes restituere tenetur.

Fructus autem vel civiles sunt, nempe venientes ex civilibus contractibus, quales sunt pensiones v. g. domus locatæ, atque usuræ pactæ inter contrahentes; vel ipsius naturæ sponte veniunt, ut herbæ, fœnum, & fructus naturales appellantur; aut accedente opera hominis a Natûra producuntur, ut Frumentum, Vinum, & dicuntur industriales.

Usufructuarius vero, & Colonus, sive Conductor perceptorum tantum fructuum dominium adquirunt: quos autem non perceperint, ii post mortem illorum, ad proprietarium, non ad heredes eorum pertinent. (*a*)

Quamobrem & fœtus Animalium tamquam fructus ad usufructuarium spectant, excepto partu Ancillarum, qui spectat ad proprietarium; cum absurdum visum fuerit hominem homini esse in fructu. (*b*)

Ita vero Fructuarius in fructibus lucrandis versari debet, ut de Agnis capita suppleat demortuarum Pecudum, & novas Arbores & Vites loco veterum substituat.

Per inventionem quoque dominium, jure naturæ, ac gentium, adquirimus pecuniæ absconditæ cujus Dominus ignoratur, nempe thesauri; sed præsentibus ubique receptis moribus, tantum in Fisci utilitatem Thesaurus invenitur.

Per traditionem transfertur dominium rei traditæ in accipientem, si animus Domini tradentis, & justus titulus accedat; si vero de re incorporali agatur, puta de jure, aut servitute, traditionis loco, erit patentia Domini & usus alterius.

Rei autem venditæ, quamvis nondum traditæ, nobis dominium adquirimus, si nobis a venditore fides de persolvendo pretio habeatur.

Nec minus dominium transfertur per simulatam traditionem, ut si rem, quam mihi Titius debet, jussu meo sibi tradat; eaque fictio brevis manus appellatur, aut si suam esse velim rem sibi antea commodatam: vel si quis Claves Domus animo Domus donandæ tradiderit. Quæ venditio per symbolum dicitur.

Transfertur item dominium in certam personam, mittendis donis in vulgus, quæ colligentibus adquiruntur.

Item, & si quis aliquod habeat pro derelicto, & nolit ejus rei dominium habere; tunc enim dominium adquiritur ei, cui rem eam sors obtulerit.

Secus erit, si aliquid, dum curreret, nolenti de rheda exciderit, aut quid naufragio amiserit, aut servandæ Navis caussa in Mari quis projecerit, tunc enim rerum illarum dominium ab eo non abscedit, & inventor Domino sibi noto eas reddere debet, aut publico scripto rem a se inventam denunciare.

Res tandem ex alia divisione, vel corporales sunt, quæ sensibus comprehenduntur, vel incorporales, quæ cogitatione atque animo contrectantur, ut sunt Jura, sive facultates agendi, aut retinendi, & servitutes, de quibus modo loquemur.

TITULUS II.

De servitutibus Rusticorum, & Urbanorum Prædiorum.

SErvitus est Jus in aliena re constitutum, ut ejus Dominus tolerando, vel abstinendo alteri prosit. Tolerando, si suo in fundo patiatur v. g. ut alter transeat, vel jumentum agat; abstinendo, si v. g. se contineat ab extollendo Ædificio suo, ne proximo Ædificio alterius lumen adimat.

Sunt autem servitutes rei rusticæ, vel urbanæ, sicut & Prædia. Prædia urbana sunt Ædificia; rustica sunt loca Ædificiis vacua. (*c*)

Servitutes rusticæ sunt iter, actus, via,

(*a*) *L. 13. ff. quibus mod. usufr. amit.*
(*b*) *L. 28. ff. de usur.*

(*c*) *L. Fundi 211. ff. de verb. signif.*

via, aquæductus. Iter est jus eundi per Prædium alienum, & consequenter jus etiam ambulandi; sive eundi, & redeundi etiam voluptatis causa. Et ire intelligimus etiam eum, qui sella vehitur, & qui Equo. Actus est jus agendi, sive impellandi ducendique Jumentum, vel Vehiculum; consequenter comprehendit etiam iter: cum minus majore contineatur. Et qui actum habet, potest etiam Armenta trajicere. [a] Via ad iter & actum est, ut totum ad ad partes. Quamobrem definitur jus eundi agendi, & ambulandi, & trahendi etiam lapides, & rectam hastam ferendi, dum ne fructus quis excutiat, aut lædat. (b) Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum, quod fit vel tubo, vel rivo per longitudinem depresso. [c]

His adjiciendæ aliæ servitutes rusticæ, veluti Aquæ haustus ex Puteo vicini Prædii, Pecoris ad Aquam appulsus, sive jus adaquandi, & appellendi Pecoris, & Jus Calcis coquendæ, Arenæ fodiendæ, & similia personis prædiorum causa adquisita, vel voluntate Contrahentium, vel testamento eorum, qui servitutem in suis Prædiis alicui relinquunt, vel præscriptione sive longa patientia ejus, qui Prædii servientis est Dominus: qui modi sunt servitutum inducendarum, sive rusticæ sint eæ, sive urbanæ.

Urbanarum autem servitutum celebriores sunt hæ. Prima est servitus oneris, ut scilicet vicinus sua columna regat onus Domus alienæ, quam columnam & reficere debet. (d) Secunda est servitus immittendæ trabis, aut tigni in parietem alienum, ut ibi quiescat. Tertia, & quarta sunt servitutes Fluminis & Stillicidii: quæ hoc differunt, quod Stillicidium guttatim decidit, Flumen continenter fluit. Quibus servitutibus efficitur, ut quis Flumen vel Stillicidium e Tecto nostro recipiat in ædes suas, vel ne recipiat, si ego Aqua opus habeam. Quinta est servitus altius non tollendi, si lege Civitatis liceat cuique Ædes tollere. Sexta est servitus tollendi, si lex Civitatis prohibeat Ædium sublationem in vicis vicinis.

Septima est servitus, ne luminibus officiatur, per quam prohibemus, ne vicinus Arbore, vel pariete nobis lumen adimat.

Octava est servitus Luminum, per quam Fenestras habemus in Ædes, aut Atrium alienum. (e)

Extinguitur servitus primo confusione; cum quis dominium adquirit ejus Fundi, in quo servitutem fundaverat: cum enim habeat totum, servitus non constituit partem separatam. Secundo, si quis Domino fundi servitutem remittat & cedat. Tertio per non usum decem Annorum inter præsentes, & viginti inter absentes, si servitus habeat usum intermissum, puta, ut quis alternis mensibus Aquæductu utatur: tum duplicato tempore opus est ad interitum servitutis, puta viginti annis inter præsentes, quadraginta inter absentes; hoc est, inter eos, qui habitant non in una, sed in diversis Provinciis. (f)

TITULUS III.

De Usufructu.

Usufructus est servitus, quæ non Prædio, sed Personæ debetur, ideoque servitus non realis, sed personalis appellatur: Et est jus alienis rebus utendi, fruendi, salva earum substantia, Ideoque quando constituere volumus usumfructum in iis rebus, quæ usu consumuntur, puta in Oleo, Vino, Tritico, quibus nemo potest ut, frui, nisi ea consumat; oportet caveamus i nos, jure utendi fruendi extincto, tantundem reddituros eorum, quorum accepimus ut substantia illorum in cautione conservetur.

Cum autem ususfructus sit servitus, quæ Personæ debetur, propterea extincta illa Persona, vel in servitutem redacta, vel Civitate privata, ususfructus extinguitnr, & redit ad suam proprietatem, nempe ad ipsum Fundi Dominum, qui usumfructum alteri

(a) L. 12. ff. de servit. rust. præd.
(b) L. qui sella ff. de servit. rust. præd.
(c) L. 1 § 2. de Rivo.
(d) L. 33. ff. de serv. urb. præd.
(e) L. eos l. 3. ff. de servit. præd. urb.
(f) L. si sit 7. ff. quemad. servit. amitt. l. 6. ff. de servit. præd. urb. l. 3. C. de servit.

alteri debebat. Item perit ususfructus, quando usufructuarius per triennium non utatur si habeat usumfructum rei mobilis; vel per decennium inter præsentes, vicennium inter absentes, si usumfructum habeat rei immobilis. Perit etiam ususfructus, si perierit ipsa res, cujus usumfructum habemus, hac distinctione, ut si res mutata nomen etiam mutaverit, puta si tota Domus corruerit, ususfructus Domus intereat; quamvis euim area remaneat, area tamen non est Domus: aut res mutatione non amittit nomen, & tum ususfructus durabit, puta, si relictus sit ususfructus Villæ, & ejus Villæ Domus collapsa fuerit: tum enim quia sublata Domo, etiam Villa nuncupatur; ususfructus in Villa consistet, quamvis pars illius cum Domo perierit.

Tandem perit ususfructus consolidatione, puta, si proprietarius emerit jus, quod alter habeat eo fundo fruendi; vel usufructuarius emerit proprietatem, puta, fundum alienum, in quo habebat usumfructum: tum enim ea conjunctio in unam, eamdemque personam, & reversio ad suam causam consolidatio dicitur, & ususfructus cum proprietate junctus appellatur ususfructus causalis; ususfructus enim separatus a proprietate verus est ususfructus, & formalis nuncupatur.

Si quis autem cedat alteri usumfructum, tamen ipse usufructuarius manebit, eoque mortuo, ususfructus ad proprietatem redibit; neque cessionarius habebit, nisi utilitatem fructuum, donec usufructuarius vivat.

TITULUS IV.

De Usu, & Habitatione.

USsus est jus utendi salva rei substantia; ideoque tantum necessitati subvenit, cum affert lucrum, quod ex fructibus venit: neque usuarius capere potest, nisi ad quotidianum victum. Ceterum in eo constituendo, & amittendo locum habent eadem, quæ de usufructu diximus, neque locare licet, aut vendere usum.

Est etiam & Ædium usus, distinctus ab habitatione, quæ vendi, locarique potest, & neque per non usum, neque per capitis diminutionem amittitur, cum in facto consistat. Neque admodum habitatio differt ab usufructu: nam licet alteri concedere habitationem, cujus jus habemus: cum is, qui Ædium habet usum tantum, ipse cum Familia possit habitare, aut ad summum cum hospite.

TITULUS V.

De Usucapionibus, & longi temporis præscriptionibus.

NUnc veniamus ad modos adquirendi dominii ex Jure Civili, ac primo ad Usucapionem. Quæ est adjectio dominii ex continuatione possessionis per tempus lege definitum. Quod procedit quando quis, justo, sive a Legibus adprobato titulo, puta, emptionis, aut donationis, & bona fide rem possideat a non Domino, quem verum Dominum esse putabat. Igitur si quis mobilia triennio ita possideat, immobilia decennio inter præsentes, hoc est inter eos, qui sunt in eadem Provincia; vicennio inter absentes, hoc est inter eos, qui sunt in diversis Provinciis, eorum dominium per usucapionem adquirit. Sed requiritur primo possessio continuata, quam neque dejectio ab ea, neque lis a vero Domino contestata interruperit.

Secundo requiritur ex Jure Canonico, ut bona fides, quam ab initio habet possessor adeo duret; ut verum Dominum ignoret, donec usucapionem impleverit. (a) Quamobrem, si post mortem Possessoris, heres illius sciat eam rem esse alienam, usucapio cessat.

Tertio requiritur ut res possessa sit in commercio privatorum, hoc est venditioni, aut donationi subjaceat, quibus non subjacent res Publicæ, aut Sacræ: item opus est ut careat vitio violentiæ, aut furti. Nam res immobiles alienæ violenter possessæ, si a possessore vendantur, item furtivæ, quamvis bona fide emantur, nunquam tamen usucapiun-

(a) L. ult. de præscription.

piuntur, neque a vero Domino abſcedunt, quamvis neſciat emptor eſſe furtivas, niſi poſt violentam occupationem, & poſt furtum res illæ redierint ad ſuum Dominum, nam tum vitium exuunt, ideoque ſi a non Domino alicui vendantur, aut donentur, is, qui bona fide accipiat, dominium illarum per uſucapionem adquirit.

Res Fiſci, cum non ſint in commercio, uſucapi nequeunt, exceptis bonis hereditatis Fiſco vacantis; cum quis nimirum ſine teſtamento, ac ſine legitimo herede deceſſerit, quæ antequam Fiſco denuncientur, uſucapere licebit.

Qui rem alienam a Fiſco, vel ab Imperatore, aut ab Auguſta, ſive Imperatrice emerit, etiamſi eam non uſucœperit, tamen ab initio eſt ſecurus, neque ab eo avelli poteſt; ſed Dominus ejus rei actionem per quadriennium habebit adverſus Fiſcum; quam ſi intra quadriennium non exercuerit, omni remedio deſtituetur. [a]

Præſcriptio, poſt Juſtinianum, ab uſucapione fere non differt, niſi quod præſcriptio extenditur ad longiora tempora, pluraque habet ſpatia, pro qualitate rerum præſcribendarum. Itaque res violenter poſſeſſæ, aut furtivæ, quæ ſpatio decem, aut viginti annorum, aut triennio uſucapi nequeunt, longiſſimo tempore, nempe triginta annorum præſcribuntur, ſicut & actiones omnes perſonales. (b) At actiones hypothecariæ [c] item actiones in Judicio motæ, deinde omiſſæ; [d] & actiones fiſcales, ad res repetendas, nonniſi quadraginta annorum ſpatio præſcribantur. [e]

Præterea Eccleſiæ bona nonniſi quadraginta annorum ſpatio præſcribantur, etiamſi Eccleſia præſcribat adverſus aliam. [f]

Contra Eccleſiam autem Romanam præſcriptio non prævalet, niſi centum annorum. [g]

Eſt aliena præſcriptio prodiens e poſſeſſione, cujus initium in nullius memoria ſupereſt, quæ dicitur præſcriptio immemorabilis, per quam bona fides præſumitur, & juſtus titulus.

TITULUS IV.

De Donationibus.

AD acquiſitiones de jure civili pertinet etiam donatio, propter formam inde acceptam. Donatio autem eſt, quod ſponte & nullo cogente conceditur. Nam quod ad referendam gratiam, vel ad ſervitium remunerandum datur, donatio improprie dicitur, appellatur autem remuneratoria.

Duo ſunt donationum genera *mortis cauſa*, *&* *inter vivos*.

Donatio *mortis cauſa* eſt illa, cujus cauſa dirigitur ad mortem, adeout viventis arbitrio revocetur, propterea quod a mortis contemplatione procedit. Quamobrem ſi quis donet cum vivit non contemplatione mortis, ſed tantum utilitatem ejus donationis ad mortem differt, & executionem; is non mortis cauſa, ſed inter vivos donare cenſetur, quia obligatio incipit a tempore vitæ.

Donatio autem inter vivos conſiſtit ſtatim ut quis voce, aut ſcripto donaverit, & alter rem donatam acceptaverit, dummodo eam donationem, ſi quingentum ſolidos excedat, actis inſinuet, hoc eſt, referat in acta publica. Nam ea pars, quæ talem ſummam excedit, ſi donatio non fuerit inſinuata, remanet adhuc in dominio donantis. [i]

Sunt autem donationes quædam, quæ cujuſcumque ſummæ ſint, etiam ſine inſinuatione valent: nempe remuneratoriæ, aut ad piam cauſam, vel quæ venit a Principe, aut a Duce in ſuos Milites, aut quæ cedit in inſtaurationem Ædificii. [k]

Donatio autem inter vivos revocari nequit, niſi aut Donatarius fuerit ingratus, [l] aut Donator poſt donationem ſuſceperit liberos. [m]

Si

(a) *L. 2. C. de quadriennii præſcript.*
(b) *L. 1 & 3. C de præſcript. 30. vel 40. ann.*
(c) *L. 7. C. de præſcript. 30. vel 40. ann.*
(d) *L. 1. §. ad hac C. de annal. except.*
(e) *L. ult. de fundo Patrim.*
(f) *C. illud de præſcrip.*
(g) *Novell. ult., & inter. 23. C. Sacros Eccleſ.*
(h) *Cap. 1. de præſcrspt. in 6.*
(i) *L. Sancimus C. de donation.*
(k) *L. ſi quis per reum C. de donat.*
(l) *L. ult C de donat.*
(m) *L. ſi unquam C. eod.*

Si vero Parentes effusas donationes contulerint in aliquem liberorum, poterunt eæ ab aliis usque ad competentem sibi portionem rescindi.

TITULUS VII.

De Dote.

EST & donatio, quæ a Muliere, vel Mulieris nomine confertur in Virum, nuptiarum & substinendorum Conjugalium onerum causa, quam dotem appellamus. Cui respondet alia donatio, quæ in retributionem acceptæ dotis a Marito dirigitur in Mulierem, quam Justinianus donationem propter nuptias appellari, & doti per omnia respondere, pariterque incedere jussit, tamquam securitas Dotis: [*b*] quæ donatio nunc obsolevit: & in ejus locum successerunt certæ portiones, quas post mortem Uxoris Vir ex dote lucratur.

Dos Autem vel adventitia est, quæ aliunde quam a Patre venit; vel profectitia, sive necessaria, quæ procedit a Patre, cujus officium est dotare Filiam, & ad quem dos revertitur, si ea sine liberis moriatur; non vero si cum Liberis, [*c*] ex interpretatione Martini ubique recepta.

Item vel est æstimata, quæ transit in perpetuum Mariti dominium; adeout soluto Matrimonio, Maritus non debeat, nisi pretium, tanquam rei venditæ, etiamsi perierit; vel inæstimata, cujus possessio, & dominium civile manet apud Maritum, donec Uxor vivit: eaque mortua redditur talis, qualis reperitur, dum ne culpa Mariti fuerit facta deterior. Ac mobilia quidem dotalia soluto Matrimonio restituuntur intra annum, immobilia statim, [*d*] Sed & aliquando, manente etiam Matrimonio, potest Uxor cautionis gratia dotem repetere, si Vir ad inopiam vergat. (*e*)

TITULUS VIII.

Quibus alienare liceat, vel non liceat.

ALiquando evenit, ut qui Dominus est alienare non possit, & contra qui Dominus non est possit alienare. Dominus non quidem naturalis, sed civilis rei dotalis, ut diximus, est Maritus, donec Matrimonium duret: & tamen alienare fundum dotalem non potest, ne quidem Uxore consentiente, nisi fundum acceperit æstimatum: cujus loco debet Maritus pecuniam. (*f*)

Alienare vero possunt, quamvis Domini non sint, Tutor bona Pupilli, Curator bona Minoris, & Creditor pignus Debitoris, quando solemnia *legis ult. C. de Fure dom. impetr.* observaverit in alienando pignore, & illic Decretum Judicis obtinuerit: quod est etiam necessarium, ut supra innuimus in alienationibus immobilium Pupilli & Minoris: (*g*)

At Pupillus contra, & Minor, & prodigus., & furiosus, cum sint Domini, alienare tamen non possunt, (*h*) uti nec Filiusfamilias bona adventitia sibi scilicet vel donata, vel relicta ab alio quorum Patri quæritur usufructus, cujus & ususfructus dimidium qui filium emancipavit, post emancipationem retinebit; manente semper apud Filium proprietate. Eaque bona peculii adventitii nomine veniunt.

Peculium vero profectitium constat ex iis bonis, quæ a Patre ad Filium familias veniunt; quæque adeo a Patris dominio non abscedunt, ut quidquid ex iis per Matrimonium Filius comparaverit, & illis negociando adjecerit, totum Patri adquiratur.

Est & peculium Castrense quod componitur ex lucro militari, & quasi Castrense, quod constituitur ex lucro literario: in quibus peculiis Filiusfamilias pro Patrefamilias habetur, ideoque neque usumfructum eorum Pater habet, sed plena proprietas est Filii adquirentis. Veniamus nunc ad adquisitiones Juris Civilis ex titulo universali.

TI-

(*a*) Tot. tit. C. de inoff. don.
(*b*) L. ult. C. de donat. ant. nup.
(*c*) L. Dos a Patre C. de Jure dot.
(*d*) L. unic. C. rei Uxor. act.
(*e*) L. ubi ad hoc Jur. Dot.

(*f*) L. 5. 10. §. 4. ff. de Jur. dot.
(*g*) L. 1. & 2. C. de reb. cor. qui sub tut. & C. de præd., & aliis reb. min. sin. decret.
(*h*) L. cum alienam. L. lex quæ Cod. de admin. tut.

TITULUS IX.

De Testamentis ordinandis.

TEstamentum est voluntatis nostræ justa sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit. Testatur autem vel scripro, vel voce, hoc nuncupativum, illud scriptum appellatur.

Scriptum testamentum ut valeat ita est ordinandum.

Primo testari oportet unico actu, eodemque contextu: adeo ut tantum propter naturales corporis necessitates intermitti possit testandi actus. (*a*)

Secundo adhibendi sunt septem Testes, Cives Romani puberes, ad hoc rogati, ut intersint sciantq; cui negocio adhibeantur. Cives autem Romani hodie sunt quotquot in communione Pontificatus & Imperii Romani continentur.

Tertio, ut Testes, & Testator se subscribant; vel Testatoris nomine octavus Testis, si Testator literas nesciat.

Quarto, ut Testes singuli testamentum obsignent.

Quinto, ut Testes adsint in conspectu Testatoris, ipsumque adspiciant. Quæ omnes observationes præscribuntur. *L. hac consultissima C. de Testam.*

Verum eæ solemnitates in aliquibus Testamentis benigne remittuntur. Ac primo in Testamento, ubi instituuntur liberi Testatoris, sive in Testamento inter Liberos; quod ut valeat, satis est si constet esse veram Testatoris voluntatem. (*b*)

Secundo in testamento Rusticorum, ubi quinque sufficiunt testes, nec requiritur subscriptio Testatoris, aut testium, si literati desint. (*c*)

Tertio in Testamento tempore Pestis condito, ubi non plus requiruntur testes, quam inveniri possunt. (*d*)

Quarto, Testamentum apud acta Principis insinuatum valet, etsi solemnitatibus careat. (*e*)

Quinto, remittuntur in testamento posteriore, ubi instituuntur heredes, qui venirent ab intestato: in eo enim sufficiunt quinque testes. (*f*)

Sexto, in testamentis ad pias causas, ubi sufficiunt testes duo. (*g*)

Septimo, in testamentis Clericorum. (*h*)

Denique jure Canonico testamentum valet conditum coram Parocho, & duobus testibus. Quod habet locum etiam in causa profana, præcipue in Ecclesiastica ditione & Foro.

Obsignari vero possunt a testibus testamenta non suo ipsorum tantum, sed & alieno, atque Testatoris etiam annulo; nec modo pluribus, sed & uno quolibet annulo, qui characterem imprimat. (*i*)

Ut quis autem possit esse testis, necesse non est eum haberi testamenti factionem activam, hoc est posse testamentum condere; sed habere debet saltem testamenti factionem passivam, hoc est, ut possit capere ex testamento. Excepta Muliere, Servo, Furioso, Muto, Surdo, Cæco, qui Testatorem cernere nequit; & Prodigo, cui a Judice sit bonorum administratio interdicta. Hi etenim omnes quamvis capere possent ex testamento, tamen testes esse prohibentur.

De una Domo plures adhibere testes permittitur, adeo ut etiam Pater cum suo filiofamilias testes esse liceat in testamento alieno.

Filiusfamilias vero in testamento Patris; & Pater in testamento filiifamilias de castrensi peculio in Urbe testantis testes esse non possunt: quamvis conjunctæ aliæ personæ non prohibentur in Consanguinei sui testamento testes adesse.

Heres vero non modo ipse, sed, & qui secum unam personam constituunt, puta Pater, sub cujus potestate est, vel Filius, quem heres habet in potestate, vel Frater heredis quicum ille sub ejusdem Patris potestate manet; repelluntur a munere testium ejus testamenti, ubi heres aliquis eorum instituitur: quamvis non repellantur legatarii, & fideicommissarii particulares, aliique, cum quibus principale testamenti negocium sicut in herede non geritur. (*k*)

In

(*a*) *L. hac consultissima* 11. *C. de Testam. L. heredes palam C. qui testam. fac.*

(*b*) *Authi quod sine C. de testam.*, & *L. hac. consultissima C. eod.*

(*c*) *L ult. C. de testam.*

(*d*) *Mising. obs.* 96.

(*e*) *L. omnium* 9 *C. de testam.*

(*f*) *L.* 2. *§. penult. ubi DD. C. de testam.*

(*g*) *C. relatum de testam.*

(*h*) *D. C. relatum*, & *C. cum esses de testam.*

(*i*) *L.* 32. *ff. qui testam fac.*

(*k*) *L.* 22. *C. de testam.*

In testamento vero sine scriptis, sive nuncupativo, sufficit Testatorem palam, hoc est, coram septem testibus voluntatem suam declarare, ut iidem omnes audiant, qui eo mortuo, sunt de illius voluntate testaturi.

Sed ut vitaretur incommodum, quod accidere posset ex morte testium, ex quibus fides testamenti exquirenda esset, consuevere testamenta hæc a Notariis mandari scriptis, Notarii enim fides pro fide testium recipitur præmortuorum. Hinc, si voce quis aperire nolit mentem suam, sufficiat ei schedulam præferre, quam coram Notario, & septem testibus declaret suam testantis esse voluntatem. Quod de utriusque testamenti natura participat.

Milites vero, qui est in Castris, si testetur, nulla solemnitate opus habet, dum quocumque modo, de suæ voluntatis veritate, post mortem constare possit. Et is, quamvis Filiusfamilias sit, tamen de peculio castrensi testari non prohibetur. Quod extensum est ad peculium quasi Castrense, de quo professores literarii, quamvis Filiifamilias sint, testari possunt, dummodo communes, ac supra expositas Juris Civilis Solemnitates adhibeant.

In ceteris vero bonis filiifamilias testari prohibentur etiamsi Pater consentiat, ne jus publicum, privatorum voluntate lædatur adeout nec eo Patrefamilias facto, Testamentum antea conditum confirmetur.

Testari prohibentur & impuberes, Masculi nempe ante decimum quartum, Fœminæ vero ante duodecimum annum completum. Qui Anni hac in re, utpote favorabili, completi dicuntur ab iis, si supremam ejus anni diem attigerint.

Item prohibentur furiosi, nisi vel ante furorem Testamentum fecerint, vel illud condant furore intermittente, nempe resipiscentiæ tempore.

Item Prodigus, postquam ei bonorum administratio fuerit interdicta, & surdus, aut mutus si literas nesciant. (*a*)

Cæcus etiam, si solo Corporis vitio laboret, per nuncupationem testari permittitur, dummodo voluntatem voce protulerit coram septem Testibus & Tabulario: vel eo absente adhibeatur octavus Testis, omnesque subscribant, aut signent. (*b*)

Qui est apud hostes, quia Civitatem amittit, ibi Testamentum facere non potest. Verum quod fecit, dum erat in Civitate, substinebitur, sive apud hostes decedat, sive redierit; Lex enim Cornelia fingit eum nunquam Urbe cessisse.

Obsides etiam, quia pignoris loco sunt, & voluntatem habent impeditam, testamentum facere prohibentur, eorumque bona Fiscus occupat. (*c*)

Pater autem familias, ut rite condat Testamentum debet Filium nominatim aut instituere, aut exheredare; nam si omnino de Filio taceat, dicitur præterire Filium; ideoque testamentum erit ab initio nullum ex causa præteritionis.

Est autem exheredatio ademtio portionis lege debitæ. Qualis est ea, quæ a Patre debetur Filiofamilias, vel Nepotibus ex eo, qui locum illius, sive mortui, sive emancipati subierint; non autem aliis Consanguineis, quibus si nihil relinquatur, non dicuntur exheredati, quia nihil ex testamento iis lege debetur, cum Filio, & Nepotibus ex eo locum illius occupantibus certa portio a lege in testamento paterno statuatur cujuscumque sint sexus, nisi sint emancipati; qui si prætereuntur, testamentum non erit ipso jure nullum; sed rumpetur per remedium a Prætore sive a Magistratu inventum, quæ appellatur bonorum possessio contra tabulas, per quam Magistratus aditur, ut ejus actoritate testamentum paternum rumpatur, & Filio emancipato præterito, debita portio, ex paterna substantia decernatur,

Adoptivis Filiis Pater adoptivus non cogitur quidquam relinquere si adoptatus non fuerit ab Avo materno, vel paterno, in quorum potestatem transit; nam si adoptatus ab extraneo, & a Patre naturali prætereatur, habebit contra Patris naturalis testamentum bonorum possessionem contra Tabulas, ex qua legitimam portionem consequentur.

Miles vero propter militare privilegium, & Mater, & Avia, itemque Avus maternus, quia Filios, & Nepotes in potestate non habent, si filios præterierint,

(*a*) L. discretis 10. C. de Testam.
(*b*) L. hac consultissima C. de Testam.
(*c*) L. 10 ff. quib. non est perm. l. Divus 31. ff. de jur. Fisci.

rint, ipso silentio censetur eos exheredare. Ita vero exheredati per querelam inofficiosi testamenti, de qua inferius, debitam sibi ex lege portionem obtinebunt.

TITULUS X.

De Heredibus instituendis.

INstituere est, cum quis alium subrogat in locum sui morientis. Omnes autem illos instituere possumus, quos Jure, sive in toto, sive in parte instituere non prohibemur.

Quamobrem qui filios habet legitimos, non potest naturalibus relinquere, nisi unciam, nempe duodecimam hereditatis partem; at si Liberos legitimos non habeat, poterit naturalibus relinquere quantum velit, (*a*) dummodo, si habeat ascendentes, eis reliquerit legitimam portionem.

Apostatas vero, & Hæreticos ulla in parte permittitur instituere. (*b*)

Dividi hereditas potest in quotcumque quis velit heredes, dummodo ad infinitum numerum non excurrat, & in quotcumque velit partes, quæ potestate Juris trahuntur ad duodenas; ex quibus conficitur as, qui appellatur hereditarius, quique idem est atque hereditas. Sed præsentibus moribus potius per certas species corporum hereditariorum, quam per partium nomina hereditas a Testatore distribuitur.

Instituere autem possumus vel pure, hoc est sine adjectione ulla conditionis, aut diei, puta *Titius heres esto:* vel sub conditione, puta, heres esto, si Navis ex Asia veniet. Quæ institutio si Navis venerit ex Asia, redditur pura, & heres intelligitur usque a morte Testatoris, antequam Navis ex Asia veniret, quia conditio postquam evenerit, trahit dispositionem ad tempus ante reditum; Si Navis non venerit, nullo tempore erit heres, quasi defunctus decesserit intestatus.

Sed si quis instituatur in diem, puta ad quinquennium post mortem meam, vel ex ea die puta, heres sit a quinto post mortem meam Anno; istæ adjectiones rejiciuntur, & heres erit a morte Testatoris, ne si per ea tempora, quæ inter designatos dies interfluxerunt, quis non sit heres, defunctus contra Juris regulam decedat intestatus. Repugnat autem quem partim testatum, partim intestatum decedere: excepto Milite. [*c*]

Dies incertus pro conditione habetur; quia ignoratur, an dies sit venturus, puta Titius heres esto, cum Consulatum inierit. [*d*]

Persona heredis debet esse certa, & expressa saltem aliquo indubitato signo, propstereaque conferri non potest in alterius personam institutio, puta, heres mihi esto quem Titius voluerit.

Irritæ etiam sunt institutiones illæ, quibus alterius voluntatem captamus, quæque propterea captatoriæ appellantur, veluti ex qua parte me Titius heredem fecerit, [*e*] ex ea illi mihi heres esto.

Conditio impossibilis pro non adjecta habetur, nec vitiat institutionem; veluti heres esto si digito Cœlum attigeris. Inter impossibiles autem refertur conditio, quæ bonis moribus repugnat, veluti *si hominem occideris*; vel quæ facto impleri nequit, veluti si montem aureum mihi dederis; vel quæ verborum repugnantia evertitur, veluti *si Titius heres erit*, *Sejus heres esto; & si Sejus heres erit*, *Titius heres esto*; altera enim harum alteram tollit.

Si plures conditiones sint adjectæ conjunctim, veluti, *si hoc & illud factum fuerit* utramque oportet implere; si vero disjunctim, nempe, *si hoc*, *aut illud*, satis erit alterurrum præstari.

Heres instituitur recte is etiam, quem Testator non vidit, dum sit certus, veluti Fratris mei *Filius*, qui Athenis vivit.

Institui autem sub conditione possunt omnes, præter Filiumfamilias, qui institui non potest, nisi sub conditione, quæ ab ipsius pendet arbitrio, quam potestatem appellant; nempe *si Capitolium ascenderit*.

(*a*) *Auth licet C. de natur. lib.*
(*b*) *L. 3. C. de Apost L. 4. C. de Hæret. & Manich.*
(*c*) *L. miles ita ff de Testam. mil.*
(*d*) *L. si dies ff. de quando die leg. ced.*
(*e*) *L. captatoris ff. de hered. instit. l. captatoria de legat. 1.*

TITULUS XI.

De Vulgari ſubſtitutione.

SUbſtitutio eſt ſecundo, vel ulteriori gradu facta inſtitutio. Eaque vel omnibus perſonis & temporibus convenit, & vulgaris appellatur, nempe hæc, *ſi Titius heres non fuerit, Sempronius heres eſto*: vel convenit Pupillo tantum, uſque ad pupillarem ætatem, & pupillaris dicitur, veluti *Filium meum heredem inſtituo, eique, ſi heres ſit & in pupillari ætate deceſſerit ſubſtituo Cajum*. Ad hujus exemplum prodiit alia ſubſtitutio, quæ dicitur exemplaris, & fit a Patre Filio mentecapto, & minime ad teſtandum idoneo, deſinitque cum Filii furore ſi reſipiſcat, quæ propterea exemplaris appellatur, inque tertio inſtitutionum loco ponitur. Quarta eſt breviloqua, ſeu melius reciproca, qua inſtituti heredes, invicem ſubſtituuntur, ſi unus, aut plures eorum heredes non fuerint. Quinta vocatur compendioſa, quæ plures ſubſtitutionum ſpecies comprehendit, per hæc verba: *Quandocumque deceſſerit*. Qua formula continetur vulgaris, pupillaris, & exemplaris. Sexta militaris privilegiata, quæ fit a Milite.

Quæ omnes ſunt ſubſtitutiones directæ, a quibus differt fideicommiſſaria, ubi heres inſtitutus rogatur reſtituere ſubſtituto, quæ & obliqua nuncupatur.

Militaris porro id habet præcipui quod directo fit in duplicem caſum, nempe, *ſi heres non ſit*, & *ſi heres ſit*, & *poſtea deceſſerit*. Nam & hoc altero caſu ſubſtitutus non tanquam ex Fideicommiſſo veniet, ſed tamquam directo vocatus.

Traduntur autem in ſubſtitutione vulgari regulæ tres. Prior eſt, ut quando inſtitutus adire poterit, ſubſtituto non ſit locus. Secunda ut ſubſtitutio expiret, ſi hereditas adita fuerit ex inſtitutione. Tertia, ut ſubſtitutio non proſit, niſi ſubſtitutis viventibus; adeout qui hereditatem ex ſubſtitutione non adierit, eam moriens ad heredem tranſmittere nequeat.

Si autem quis non adjiciat clauſulam *ſi heres non erit*; ſed ſimpliciter dicat, *Titium inſtituo: eique ſubſtituo Cajum*, perinde erit ac ſi eam clauſulam adjeciſſet. Quæ clauſula comprehendit non ſolum caſum ſi heres eſſe noluerit, verum etiam caſum ſi heres eſſe nequiverit. (*a*) Eademque clauſula *ſi heres non erit*, varios pro heredum qualitate parit effectus. Nam, ſi adplicetur heredi extraneo ſui juris, continet caſum, quo quis neque ipſe ſit heres, neque tranſiens in poteſtatem adoptantis eum heredem fecerit. Etſi adplicetur heredi extraneo juris alieni, continet caſum, quo neque ipſe ſit heres, neque hereditatem Parenti, Dominove quæſierit. Si vero adplicetur heredi ſuo, quem ſua Teſtator habet in poteſtate, ſignificat, ſi ſe abſtinuerit hereditate paterna uſus beneficio Prætoris: cum jure Civili Filius etiam ſine aditione ſit heres.

Si autem unus ſubſtituatur pluribus, is ad omnium partes vocatur, adeout iis decedentibus cunctis, veniat ad totum aſſem. Si plures ſubſtituantur uni, divident ſibi aſſem æqualiter. Si plures pluribus etiam inæqualibus ex partibus inſtitutis ſubſtituantur, partes inter ſubſtitutos itidem æqualiter dividentur. Si ſinguli ſubſtituantur ſingulis, tum quiſque ſubſtitutus aufert partem adſcriptam illi, cui ſubſtituitur.

At ſi plures inſtituantur, & invicem ſubſtituantur, quantitas cuique adſcripta in inſtitutione, cenſetur in ſubſtitutione repetita; & diviſio inter ſubſtitutos in partes hereditarias fiet non in viriles ut hoc in exemplo; *Titius ex uncia heres eſto*, *Mævius ex beſſe*, hoc eſt ex octo unciis, *Cajus ex quadrante*, hoc eſt ex tribus unciis. Mortuo Cajo quadrans ipſius dividetur in partes novem, quarum octo feret Mævius, qui fuerat inſtitutus in octo unciis, unam vero Titius, qui fuerat in uncia inſtitutus. (*b*)

Eadem ratione repetitæ putantur etiam in ſubſtitutione additiones, & clauſulæ adjectæ in inſtitutione; (*c*) & legata relicta ab inſtitutis, repetita cenſentur a ſubſtitutis, qui debent præſtare, quod ex mandato Teſtatoris præſtitiſſet inſtitutus. (*d*)

Si

(*a*) L. 2. *C. hered. inſt. l.* 56. *ff. ſolut. Matr*,

(*b*) L. 1. C. *de impub. & aliis ſubſt. l.* 24. *ff. vulg.*

(*c*) *Cujac. in l* 1. *ff. de Impub. & aliis ſubſt.*

(*d*) L. *licet Impubes* 74. *ff. legat.* 1.

Si vero quis Titium, & Mævium scripserit heredem; & Mævium Titio; Mævio autem Sempronium substituerit, eo casu sive Mævius præmoriatur Titio, sive Titius Mævio, Sempronius utriusque partem habebit. Cum enim alterius heredis pars adhærescat alteri; per regulam Juris, ne quis pro parte testatus, pro parte intestatus, decedat, necesse est ut substitutus substituto, censeatur etiam substitutus instituto.

TITULUS XII.

De Pupillari substitutione.

SUbstitutio pupillaris quæ sit, supra est expositum. Quæ cum a Patre fiat Filio impuberi, quem habet in potestate, si heres sit, & in pupillari ætate decedat, propterea fieri non potest Filio emancipato. (*a*)

Per vulgarem autem succeditur Patri; per pupillarem ipsi Filio, cui substituendo Pater testamentum condidisse censetur; propterea substitutus succedit Filio, non solum in Paternis, sed in aliis etiam bonis Filio aliunde quæsitis. (*g*) At qui adrogato Filio substituitur, admittitur ad ea tantum bona, quæ adrogatus habuit beneficio adrogatoris. (*c*)

Et cum quis Filio vulgari modo substituit, nempe *si heres non sit*, censetur etiam substituisse pupillariter tacite; nempe *si heres sit, & in pupillari ætate decesserit*: e converso si quis pupillariter substituerit, nempe, *si heres sit, & in pupillari ætate decesserit*, censetur etiam tacite substituisse vulgariter, nempe, *si heres non sit*: adeout vulgaris expressa pupillarem tacitam contineat, & expressa pupillaris tacitam vulgarem. [*d*]

Nec solum instituto ab se Filio, sed etiam exheredato, Pater dare poterit substitutum; in filii enim commodum cedit, ut Pater pro eo testetur, cum Filio providere censeatur.

Nisi autem Pater testamentum fecerit, substitutio pupillaris non valet. Quæ substitutio adeo ab eo testamento pendet, ut illius casum sequatur, eoque currente, simul etiam illa sit, si ab initio ipsum Testamentum paternum nullum fuerit.

Dupliciter vero concipere substitutionem pupillarem possumus: primo generaliter, nempe ita: *Quisquis mihi heres erit, eum Filio meo, si heres sit, & decedat in pupillari ætate, substituo.* Secundo nominatim nempe ita: *Si Filius meus heres erit, & impubes decesserit, Titius heres esto.* Per generalem substitutionem non venient ad hereditatem impuberis, nisi qui scripti sunt heredes in testamento Patris; non qui per scriptos heredes portiones hereditarias sustulerunt, veluti Pater, qui per Filium suum familias heredem scriptum adquisivit Testatoris substituentis portionem, nisi adhuc filiusfamilias adquirens maneat in potestate. Nam si de potestate exierit, portionem Pupilli, cui substituitur, sibi, non Patri adquiret.

Et similiter heres illius heredis, qui a Patre fuit institutus, nihil poterit ex pupillari testamento petere. (*e*)

Deinde ad hereditatem Pupilli non admittitur, nisi qui Patris hereditatem adjerit, alioquin non comprehenderetur sub illa clausula: *Quisquis mihi heres erit.*

Præterea substitutus pupillaris, sub ea clausula eas ex substitutione pupillari feret partes, quas habuit ex institutione,

In substitutione autem nominatim facta hæc opposito modo procedunt. Nam necesse non est, ut substitutus filio scriptus sit heres Patri; aut si scriptus sit, necesse non habet hereditatem paternam adire. Satis est enim si utramque adeat ex pupillari. Tandem substituti nominatim veniunt in viriles, non in partes eas, quas habuerunt ex institutione: quia singulorum nominum expressio partium æqualitatem inducit.

Igitur nemo substitutum directo dare potest extraneo aut filio puberi, sed solum Miles in iis tantum bonis, quæ ab ipso Milite veniunt. (*f*) Et sive per compendium verborum, sive post pubertatem ei substituerit, substitutio dum heres erit impubes, valebit jure communi; at post puberta-

(*a*) *L. jam hæc jure ff. de vulg.*
(*b*) *L. sed si 10 §. ad substitutum ff. de vulg.*
(*c*) *Loco cit.*
L. 14. ff. de vulg. & l. 4. C. de imp. & aliis subst
(*e*) *L. 3. l. 8. §. 1. ff. de vulg. DD. comm. l. Filiofam. ff. l. 1. Duar. de vulg. c. 14.*
(*e*) *L. 5. Miles ff de Milit. test. l. centurio 15. ff. de vulg.*

bertatem valebit ex privilegio militari, jure fideicommissi. (*a*) Si vero Paganus puberi directo substituerit, *quandocunque decesserit*, ut directe quidem non valebit, sed trahitur ad fideicommissariam substitutionem. Et legitimi successores censentur rogati substituto restituere. (*b*)

TITULUS XIII.

Quibus modis testamenta infirmentur.

TEstamenta, vel nulla sunt, quando legitima facultate quis caret, aut legitimas solemnitates non adhibuit; vel si valeant ab initio, tamen infirmari poterunt: vel quia rumpuntur, vel quia irritentur.

Rumpuntur cum quis facto testamento in Filium sibi aliquem adrogaverit, vel si Avus, aut maternus, aut paternus Nepotem adoptaverit; tum enim hi succedentes in locum heredis sui testamentum rumpunt ex causa præteritionis: (*c*) qua ex causa etiam rumpitur, si Testator post testamentum conditum, suscipiat ex Uxore liberos, (*d*) aut si Nepos, Patre de medio sublato, in ejus locum succedat, Avoque fiat heres suus; aut si ante testamentum susceptus ex Concubina Filius, post testamentum per Principis Rescriptum fiat legitimus. (*e*)

Rumpitur præterea testamentum voluntatis mutatione, hoc est testamento posteriore, etiamsi prioris institutio sit pura, & posterioris conditionalis: adeout etiamsi conditio non eveniat, posterius Testamentum sit inutile, prius vero semel collapsum minime convalescat. Immo etiamsi posterius Testamentum contineat institutionem heredis in re certa, rumpetur prius, in quo heres in toto asse instituitur. Nam detracta rei certæ mentione, habetur pro institutione universali. Et si Testator in posteriori hoc Testamento, ubi heres instituitur in re certa, adjecerit se velle prius testamentum valere, tum heres iste scriptus in testamento posteriore accipiet rem illam certam, & quod desit ad quartam explendam; reliquum vero restituet heredi scripto in anterioribus tabulis: sed etsi quis novum testamentum non condat, si tamen conditum deleverit, aut cancellaverit, illud infringet. (*f*)

Irritum vero redditur testamentum, si postea Testator statum mutaverit, sive per capitis mutationem minimum, veluti adrogationem, sive per mediam, veluti deportationem, sive per maximam, puta per servitutem pœnæ. Sed Filiusfamilias, qui de bonis castrensibus testatus fuerat, si emancipetur, testamentum non irritabit sui status mutatione. (*g*)

Beneficio autem Prætoris, testamenta, quæ valuerunt ab initio, quamvis postea Testatores se in adrogationem dederint, si tamen sui juris tempore mortis inveniantur, neglecto medii temporis vitio, confirmantur. (*h*)

Quo vero prius testamentum per posterius rumpatur, oportet in posteriore solemnitates juris intervenisse: alioquin ex imperfecto testamento posteriore, prius perfectum non rumpetur. Nisi agatur de testamento Militis, vel Parentum inter Liberos, (*i*) vel eorum, qui legitimos successores instituerunt. His enim, quamvis posterioribus & imperfectis, priora & perfecta rumpentur: sicuti rumpentur etiam, si a priore testamento condito decennium effluxerit & Testator coram tribus Testibus declaraverit suam revocandi voluntatem, sive in testamento imperfecto, sive alio modo, nempe apud acta. [*k*]

Porro est recepta interpretum sententia, posteriori testamento abrogatum non censeri prius, si in priore derogatum omnibus posterioribus voluntatibus inveniatur; nisi Testator in postrema voluntate nominatim eidem priori testamento derogaverit: nec enim ad illud rumpendum sufficeret generalis derogationis clausula in posteriori adjecta testamento. Antonius Faber [*l*] addit ipsius clausulæ derogatoriæ mentionem in posteriore testamento esse faciendam. [*m*]

Si

(*a*) *L. precibus ff. de impub. & al. sub.*
(*b*) *DD. l. verbis civilibus ff. de vulgar.*
(*c*) *L. si quis 18. ff de injust. rupt. & irr. fact. testam. l. 23. §. 1. ff. de lib. & posth.*
(*d*) *L. 3. §. ff. de injust. rupt. & irr.*
(*e*) *Nov. 83. c. 8. 9.*
(*f*) *L. ult. ff. de injust. rupt. & irr. fac.*
[*g*] *L 6 §. ult. ff de injust rupt. & irr.*
(*h*) *L 2. §. 2 ff. de bon poss sec. tab.*
[*i*] *L. 2 ff. injust. rup. l 22. §. 1. cum auth. seq. & §. 2. C. de testam.*
(*k*) *L sancimus C. de testam.*
(*l*) *Defin 6. in suo C. de testam.*
(*m*) *Vid. Cujac. obs. 14 c.7. l. si quis 22. ff. de legat. 3.*

Si autem in priori testamento Liberi fuerunt instituti, non rumpetur per posterius, nisi hoc perfectum fuerit, & specialem expressamque prioris illius revocationem contineat. (*a*)

Et quamvis generalis regula tradatur, ne prius testamentum, nisi per aliud perfectum rumpatur, tamen si quis, cum imperfecte testetur, declararet heredem in priore testamento institutum, esse indignum ex injuria, qua Testatorem affecit, instituto excluso, hereditatem Fiscus occupabit: (*b*) Quamvis alioquin, neque ex imperfecto testamento Princeps capere possit, neque illam hereditatem adire, in qua institutus fuit ad opprimendum Adversarium Testatoris metu potentatus.

TITULUS XIV.

De inofficioso Testamento.

Quando quis contra naturale pietatis officium Filium exheredaverit, per querelam, quæ *inofficiosi testamenti* nuncupatur, ut furiosus arguitur, & ejus voluntas postrema, tamquam amentis evertitur: sicuti evertitur etiam testamentum Matris per hanc querelam, ubi Filius fuit ab ea præteritus; quia præteritio Matris, quæ non habet Filium in potestate, non reddit nullum testamentum ab initio. Sed quoniam ipsius præteritio pro exheredatione habetur, ideo Filius tamquam exheredatus querelam intendet.

Militis tantum testamentum est ab omni querela securum propter militare privilegium.

Non licet autem exheredare Filium, nisi expressa per ipsum Testatorem causa; probanda vero per heredem.

Causæ vero, propter quas Patri licet Filium exheredare sunt quatuordecim, nempe: (*c*)

Prima, si quis Parentibus violentas manus attulerit. Secunda, si contumelia eos affecerit. Tertia, si capitali crimine eos accusaverit, excepta causa Majestatis. Quarta, si cum maleficis, maleficii causa consuescat. Quinta, si Parentibus mortem moliatur. Sexta, si cum Noverca, vel Patris Concubina se conjunxerit inhoneste. Septima, si Parentes ingenti eorum dispendio aut detulerit, aut Magistratibus prodiderit. Octava, si eos fidejubendo vinculis eximere noluerit. Nona, si eos testamentum condere prohibuerit. Decima si præter voluntatem & professionem paternam cum Arenariis, Gladiatoribus, & Mimis versetur. Undecima, si Filia nondum 25. annum egressa, nec Patre Dotem negante, luxuriosæ vitæ se dederit (*d*). Duodecima, si Patrem furentem curare, aut alere neglexerit. Decimatertia, si Patrem captivum non redemerit: quo etiam Patre in captivitate mortuo, bona Filio erepta, tamquam indigni, Ecclesiæ, in aliorum Captivorum redemtionem traduntur. Decimaquarta, si Patre Ortodoxo, Filius in hæresim labator. (*e*)

Filio vero licet exheredare Patrem ex his causis: Prima, si Filium capitis accusaverit, excepto crimine Majestatis. Secunda, si lethales ei struxerit insidias. Tertia, si cum Nuru concubuerit. Quarta, si Filium testari volentem de bonis sibi permissis prohibuerit. Quinta, si Filium captivum redimere noluerit. Sexta, si eumdem furentem alere recusaverit. Septima, si Pater sit hæreticus [*f*]

Frater autem his ex causis Fratrem exheredare poterit. Primo, si Fratris testantis vitæ insidietur. Secundo, si Fratrem eumdem capitis accersierit. Tertio, si bonis eum exuere tentaverit.

Sciendum est, rescisso per querelam Testamento, institutionem tantum corruere, firmis manentibus legatis, & Fideicommissis. (*g*)

Competit querela hæc liberis etiam adoptivis, si ab Avo paterno, vel materno adoptentur: exceptis adrogatis propter quartam, quam accipiunt ex rescripto

---

(*a*) *Auth. hoc inter Liberos C. de testam. Perez. eod. tit. sub. n.* 28.

(*b*) *L. hereditas. C. de his quib. ut ind.*

(*c*) *Auth. non licet C. de lib. præter. nov.* 115. *c.* 3.

(*d*) *L. si Filia junct. auth. seq. C. inoff. Testam.*

(*e*) *D. novell.* 115. *h. e. auth. ut cum appellatione cognosc § aliud quoque cap* 7.

(*f*) *Nov.* 22. *§. penult. auth. de nupt. coll.* 4 *tit* 2.

(*g*) *Auth. ex causa C. de lib. præt.*

ſcripto D. Pii, [a] Non tamen a querela legitimati excluduntur. (b) Et qui e Concubina ſuſcipiuntur, quamvis Patris neque ant, Matris tamen accuſare *inoſſicioſi* teſtamentum poſſunt; cum ab ejus Succeſſione non repellantur.

Unde quamvis legitimus, non vero naturalis Pater querelam hanc habeat adverſus Filii teſtamentum, tamen Mater, etſi non legitimis ex nuptiis conceperit, tamen accuſare Filii naturalis teſtamentum poterit, cum ad ejus Succeſſionem vocetur. [c]

Parentibus autem utriuſque ſexus legitimis querela competit, etiamſi non exheredentur, ſed prætereantur: quia ea præteritio teſtamentum non irritat, ſed pro exheredatione habetur.

Fratribus vero tam utrinque conjunctis, quam ſaltem Conſanguineis, non uterinis (l. 24. C. de inoff. teſt. & C. Theodoſ. eod.) contra teſtamentum Fratris tum querela competit, cum in eo turpis perſona inſtituitur: niſi ipſe actus non ſit turpis. (d)

Porro tum accuſare *inofficioſi* teſtamentum licet, cum nullum aliud vitium invenitur, unde corruat; vel cum inutiliter aliud vitium fuerit objectum. [e]

Adeout ſi vel minimum quid fuerit a Patre relictum, querela conticeſcat: liceatque Filio ſupplementum legitimæ debitæque portionis petere per condictionem ex l. *omnimodo C. de inoff. teſtam.* reputatis bonis a vivente Patre donatis.

[f] Et relinquenda eſt legitima portio titulo honorifico inſtitutionis. (g)

Eſt autem portio debita, quæ legitima vulgo nuncupatur, vel triens; ſi minus quam quinque liberos Teſtator reliquerit, nempe quatuor unciæ, vel ſemis nempe ſex unciæ, ſi reliquerit ſupra quatuor. (h) Eaque portio cum omni onere carere debeat, nullum Fideicommiſſum, aut conditionem impoſitam recipit: rejici enim ex ea portione (i) ab herede poteſt.

Perimitur jus opponendæ querelæ quinquennio: nec ad heredes tranſmittitur, niſi præparata. (k)

Caret ea qui agnovit legatum ex teſtamento; ſicut & qui teſtamentum accuſavit, legatum inde capere prohibetur.

Datur autem contra omnes, qui heredes ſunt, vel in ejus locum ſuccedunt, ut Fideicommiſſarius & Fiſcus.

TITULUS XV.

De Heredum qualitate, & Differentia.

HEredes, aut neceſſarii ſunt, quales erant ſervi, quorum nunc perquam rarum eſt uſus; aut ſui & neceſſarii, quales ſunt liberi in poteſtate, puta Filius, aut Nepos, qui ſuccedit in locum Filii deſcendentis; aut extranei, qui pluribus rationibus differunt ab heredibus ſuis, & neceſſariis: & præcipue quia heres ſuus eſt Filius in poteſtate, quem nemo gradu præcedit, & propter vim patriæ poteſtatis, & conjunctionem paternam heres intelligitur; ſive Dominus, etiam vivente Patre, cum tantum exercitio careat, ideoque ſuus nuncupatur, eaque vox non raro nomen eſt in hoc articulo Juris, ſed nomen adjectivum. Extraneus vero heres eſt qui, aut nullo vinculo poteſtatis, aut nullo nexu Cognationis cum Teſtatore conjungitur.

In aditione item hereditatis extranei differunt plurimum a ſuis, quos ut hereditatem paternam adeant, ſufficit eſſe capaces tempore Teſtamenti, & tempore mortis Teſtatoris; jam enim niſi ſe abſtinuerint beneficio Prætoris, poſt mortem Patris confeſtim heredes extiterunt; cum extranei, ut hereditatem adquirant capaces eſſe debeant etiam tempore aditionis: quo tempore, ſi Civitatem amiſerint, nihil eis prodeſt capaces fuiſſe tempore teſtamenti, & mortis.

Imo, ſi de inſtitutione conditionali aga-

(a) L. 8. §. *ſi quis* 15. *ff. de inoff. teſt.*
(b) *Novell.* 89. §. 2. *tit. de heredit. quæ ab inteſt. def.*
(c) L. 17. *C. de inoff. Teſtam.*
(d) L. 11. *C. de inoff teſt. l.* 45. *ff. ſolut. Matrim.*
(e) L. *contra* 16. *C. de inoff. teſtam.*
(f) L. *ſi quando* 35 §. 2. & *C. de inoff. Teſtam.*
(g) *Nov.* 115. §. *aliud quoque Capitulum tit. ut cum de appell. cogn.*
(h) *Loco ſupr. cit.*
(i) L. *quoniam in prioribus* 32. *C. de inoff. teſtam.*
(k) L. 38. *C. eo d. l.* 6. §. *ult. cum. ſeq. C. eod.*

agatur, capax esse debet etiam implendæ conditionis tempore: nam quæ inter hæc extrema currunt tempora minime considerantur. Capax autem dicitur is, qui testamenti factionem habeat, saltem passivam: hoc est, qui, etsi testamentum condendi facultate careat, ex testamento tamen capere non prohibeatur.

Ad hereditatem adeundam (*a*) lex annum dat heredi, exordiendum a die quo scivit hereditatem sibi delatam. Et si heres ulterius aditionem distulerit, Creditoribus perinde ac si adjisset, obligatur; obligatur item & legatariis. (*b*) Et respectu substituti, ac legitimorum heredum hereditas habetur pro repudiata & ad eos transit: (*c*) substituto, quamvis in illius locum ingrediatur, tamen & tempus aliud ad deliberandum datur.

At si heres decesserit, deliberationis tempore nondum expleto, quod sibi superfuit temporis ad heredem transmittit proprium: ut intra id residuum de adeunda hereditate deliberet, (*d*) suus vero heres, qui se abstinuit, potest, rebus integris, hoc est, non venditis, intra triennium abstensionem revocare. (*e*)

Verum hoc deliberandi jus per annum a lege concessum minus est necessarium post inventarium a Justiniano excogitatum. Cujus inventarii beneficio expeditius pericula hereditaria, & creditorum onus evitamus. Si enim rite, ut Justinianus præcepit, bona omnia, & jura hereditaria descripserimus; hereditas defuncti cum heredis patrimonio minime confundentur, neque heres supra vires hereditarias creditoribus, & Legatariis obligatur.

Conficiendum est autem Inventarium, si res hereditariæ præsto sint, intra nonaginta dies ab hereditatis delatæ scientia; vel si res procul absint, intra annum a morte Testatoris per Tabbellarios, sive Notarios, coram Testibus tribus, vel saltem duobus, convocatis legatariis, & Creditoribus, adjecta subscriptione heredis; aut si literas nesciat, pro herede subscribet Tabularius Testibus præsentibus. (*f*)

Quæ tamen solemnitates nostris temporibus aliquatenus negliguntur propter usum ejus cautionis, quam adjicere solemus, per quam dolus heredis excluditur, & Creditoribus pro emergentium bonorum notitia cavetur, cujus cautionis formula talis est; *Si quæ ponenda sunt, quæ posita non fuerint, & si quæ posita sunt, quæ poni non debuerint; ne cuiquam sit fraudi; neque damno.*

Inspectis opibus hereditariis, hereditas vel repudiatur, vel aditur expressis verbis. In locum etiam aditionis succedit pro herede gestio, cum scilicet quis aliquid agit tamquam heres, aut quod citra nomen heredis agere nequeat: ut si bona hereditaria vendat, prædia colat, locet, instar Domini. (*g*) Quo actu adire censetur surdus, & mutus: cum pro Infante & Impubere adeat Tutor.

At si furioso hereditas deferatur, Curatori administranda traditur, ut post resipiscentiam de illa vel adeunda, vel repudianda deliberet: ac si non resipuerit, hereditas transfertur ad alios vel a lege, vel a Testatore vocatos. (*h*)

TITULUS XVI.

De Legatis.

Legatum est Donatio a Defuncto relicta ab herede præstanda, ut intelligamus, non propria auctoritate, sed ab heredis manu esse capiendum.

Si autem heres legatum præstare recuset, tribus actionibus conveniri apud judicem potest. Prima est actio personalis, quæ contra ipsam personam heredis, qui adeundo Legatariis & Creditoribus obligatur, ex ipso testamento descendit. (*i*)

Altera est actio realis, sive vindicatio, quæ nascitur ex rei legatæ dominio, quod ex Constitutione Justiniani transit in Legatarium.

Tertia est actio hypothecaria contra bona omnia hereditaria a quocumque possessa, quæ Legatariis obligata censentur.

Si vero legatum ita relinquatur, ut Legatarius

(*a*) L. ult. § & hæc quidem C. de jur. delib.
(*d*) D. L. ult. §. sin autem hoc. C. de jur. delib
(*c*) Leg quamdiu 69. ff. de adquir. hered.
(*d*) L. cum antiquioribus. C. de jur. delib.
(*e*) L. ult. C. de repud. vel abstin. hered.
(*f*) L. ult. C. de jur. delib.
(*g*) L. 20. & Sequen. ff. adquir. hered.
(*h*) L. ult. §. 12. cum seq. C. de curat. furios.
(*i*) L. 1. Comm. de legat.

gatarius illud alteri reddere jubeatur, id appellatur Fideicommissum particulare, quod non differt a Legato, nisi ex hoc onere restitutionis: in ceteris vero legato exæquatur. (a) Legari autem potest quidquid est, aut habere in commercio possumus; & si res sit heredis, aut aliena, & paratu difficilis, quam heres redimere jubetur: aut si nequeat, cogitur illius æstimationem præstare: dummodo Legatarius probet, Testatorem scivisse rem eam esse alienam; nam si ignorasset, non creditur eam fuisse legaturus.

Sicuti & si legasset rem alteri datam pignori: ejus enim legatum valet; sed heres non cogitur pignus, persoluta pecunia, liberare, nisi Legatarius probaverit Testatorem scivisse rem eam esse obligatam: alioquin Legatarius propria pecunia, rem eam sibi legatam liberare pignoris nexu debebit.

At si rem alienam sibi legatam Legatarius consecutus fuerit vel ex donatione Domini vel legato ejusdem, vel ex quacumque alia causa lucrativa, heres non cogitur ejus æstimationem Legatario præstare: quia duæ causæ lucrativæ in eamdem personam, & eadem re concurrere nequeunt; unde tum tantum æstimationem ab herede consequetur, quando Legatarius illam ante emerit; vel ex alia causa onerosa comparaverit. Et si duorum testamentis quid alicui legetur, tum ex alterius testamento Legatarius petere poterit rem, si ex altero testamento tantum æstimationem fuerit consecutus, nam in æstimatione res non continetur, sed æstimatio in re; propptereaque, si ex uno testamento rem habuerit, non potest ex altero æstimationem petere.

Res, quæ in rerum natura non sunt sed esse possunt, ut fructus fundi, recte legantur.

TITULUS XVII.

De Jure accrescendi.

QUando eadem res legatur pluribus, esse solet inter eos jus accrescendi, per quod in ultimis voluntatibus vacans portio cædit occupatæ. Quamobrem pars deficiens accrescit heredi, si alter heres non sit, aut esse nolit; ne quis pro parte testatus remaneat, pro parte intestatus. Nam sicut qui solus heres instituitur, si partem hereditatis adeat, necessario totum adjisse censetur; ita & si sunt duo, aut plures heredes, uno repudiante pars repudiata adscrescit adeuntibus.

Nascitur etiam inter Legatarios jus accrescendi per tacitam voluntatem Testatoris; ex complexu & conjunctione verborum.

Conjuncti dicuntur qui ad unam eamdemque rem, sive eadem, sive diversa oratione in eodem testamento vocantur. Est autem conjunctio triplex.

Prima est conjunctio re & verbis, veluti *Titius & Mevius mihi heredes sunto*; vel *Titio & Mævio fundum Cornelianum relinquo*.

Secunda est conjunctio re tantum, veluti *Titius mihi heres esto; Mevius heres esto; vel Titio fundum Tusculanum do, lego; Mævio eundem fundum do, lego*.

Tertia est conjunctio verbis tantum, veluti *Titium, & Mævium æquis partibus heredes instituo; vel Titio, & Mævio æquis partibus fundum Tusculanum do, lego*. Ubi nascitur distinctio rei ex verbis *æquis partibus*, quibus fit ab ipso Testatore divisio. Unde primi dicuntur conjuncti re, & disjuncti verbis; Tertii dicuntur conjuncti verbis tantum.

Quoniam autem in legatis permittitur partem agnoscere, partem repudiare; & pars legatorum repudiata cædit heredi, quando inter Legatarios non versatur jus accrescendi; propterea plurimum refert cognoscere genus conjunctionis, quo Legatarii nectuntur; ut inter eos jus accrescendi esse, vel non esse cognoscatur.

Igitur, si plures sint conjuncti re, & verbis, pars deficiens, vel repudiata omnibus accrescit pro parte legati agniti, & cum onere, quia ex deficientis persona, cui est conjunctus, eam quisque partem capit: ideo vicem subeundo alterius in ea portione illius onera ferre debet.

Si eodem in legato sint plures conjuncti quidem re, sed verbis disjuncti, pars deficienttis accrescit alteri, absque ullo onere:

(a) L. 2. C. de legat. & Fideic.

re: quia huic solidum est ab initio relictum; partes autem tantum concursu fiunt; unde altero deficiente, quod proprium erat recipere intelligitur, non alienum propterea onus alienæ personæ suscipere non cogitur. Etenim in conjunctis re tantum, Testator censetur, altero non concurrente, totum ab initio reliquisse; solo autem concursu partes fieri voluisse. Unde deficientis partem Legatarius capit, non tam accrescendi jure, quam non decrescendi; ne sibi decrescat, scilicet, quod ab initio habuit. (*a*)

Ast in conjunctis tantum verbis ut jus accrescendi locum habeat, late inter interpretes disputatur, & receptior est ajentium opinio.

Cum quis rem suam legat, putans esse alienam, non ambigitur legatum valere, etiamsi putaverit esse Legatarii.

Si quis rem a se legatam ante mortem alienaverit, non recessisse a legato censetur, si non necessitate, sed sponte alienaverit. Et si rem legatam pignori dederit, non extinguitur legatum, sed pignus est ab herede luendum.

Creditor cum legat debitori quod sibi debetur, eum liberare velle censetur, ideoque legatum sustinebitur.

Cum vero debitor Creditori legat quod debet, quamvis leget quod est illius, tamen quia plenius est in legato, quam in debito, propter expeditiores & plures legati actiones legatum valebit: quia Creditor ex eo aliquid majus assequitur. Ideo quando Maritus legat Uxori dotem, legatum valebit, quamvis eam restituere debeat heres ipsius: quia hoc amplius ex legato Mulier adquirit, quod statim petere potest dotem ex legato, sine quo heres dilationis beneficium ad solvendum habuisset.

Si species sit legata, eaque sine culpa heredis perierit, neque res illa, neque æstimatio debebitur, sed si legata fuerit quantitas, ea semper debetur, quia genus & quantitas nunquam perit. Sed si species perierit per culpam, aut post moram heredis, obligatio adversus eum perpetuatur, & res adhuc extare fingitur.

Si quando non res tota perierit, sed pars ipsius, tum si plura simul æque principalia, & separata corpora legato comprehendatur, quæ corpora supererunt, legatario debebuntur, Unde si Gallina cum pullis legetur, mortua Gallina, pulli debebuntur. At si legetur fundus cum instrumento, & fundus voluntate Testatoris alienetur, instrumenta non debebuntur, quia sine fundo minime consistunt.

Grege legato, quia est universitas Ovium, etsi ceteris intereuntibus, una superfuerit, ea debebitur: Et consequenter quidquid Gregi accrescit, vel armento, post testamentum conditum, & in hereditate reperitur, Legatario cedit, in quem lucrum accessionum, & damnum decessionum, in similibus legatis confertur. Domo legata, si ea conflagaverit, area debetur.

Eadem ratione tamquam partes congregatæ legato cedunt Columnæ, & Marmora adjecta Domui legatæ post testamentum. Imo si areæ legatæ sit Ædificium impositum, hoc etiam in legatum venit uti superficies, qui solo cedit.

Si legatum sit genus, cujus species sint a Natura distinctæ, aut circumscriptæ, ut eligi possint, veluti Equus, Mulus, Bos, regulariter arbitrium est Legatarii quem eligere velit: nisi ex conjectura, vel testamenti verbis electio ad heredem dirigatur.

Cum autem optio, sive facultas eligendi expresse legatur alicui, veluti *optetTitius ex Equis meis quem volet*; si Legatarius ante opinionem moriatur, ad heredem eam facultatem transmittit.(*b*) Et si optio legata sit pluribus legatariis, qui de corpore eligendo inter se non conveniant, sortis abitrio res dirimetur. (*c*)

Legatum porro recte relinquitur iis omnibus, qui possunt ex alieno testamento capere; adeout etiam posthumis recte legetur, & personis etiam incertis, quæ aliquo eventu innotescere queant.

Si Testator in nomine Legatarii, vel rei legatæ erraverit, veluti si pro Titio Sempronium, vel pro fundo Tusculano Albanum expresserit; dummodo constet de qua persona, vel quo fundo Testator cogitaverit, legatum valebit; nisi Testator cum rem expressit erraverit in nomine appellativo, & communi, puta, si vestem nominaverit pro supellectile, non enim revera debebitur.

(*a*) L. unic. §. 11. venit. si vero nemo C. de caduc. toll.

(*b*) L. ult. C. com. de legat.

(*c*) Eadem l.

Item falsa demonstratio, puta Equum, quem emi a Sempronio; & falsa causa, veluti Titio centum, quia negocia mea curavit, non vitiant legatum: unde dummodo Equus in hereditate inveniatur, & Titius vivat, legatum debebitur: quamvis neque Equus emtus fuerit a Sempronio, nec Titius negocia curaverit.

Sed si causa vertatur in conditionem, puta Titio centum, si negocia mea curaverit; legatum non valebit, nisi Titius negocia curasset.

At si legetur sub modo, puta Titio centum, ut mihi monumentum extruat, peti possunt centum ante monumenti extructionem, præstita cautione de iis restituendis, si modus non adimpleatur.

Legatum autem conditionale non petitur ante conditionis eventum; nisi agatur de conditione negativa, quæ consistat in non faciendo, cujus potestas collata sit in Legatarium, puta *Titio lego centum, si Cajum non accusaverit*. Tum enim per cautionem a Q. Mutio inventam, quæ Mutiana propterea dicitur, potest Legatarius petere centum, ita tamen, ut si Cajum accusaverit, per cautionem jam præstitam, ea centum una cum fructibus sit redditurus.

Valent etiam per Justiniani Constitutionem legata ita relicta: nempe *relinquo Titio centum post mortem heredis mei*; aut pridie quam heres moriatur. (*a*) Sicuti valent etiam nunc per ejusdem Constitionem legata relicta pœnæ nomine, veluti *Heres meus, si Filiam suam in Matrimonium Titio collocaverit, vel si non collocaverit Titio, centum dato.* Nisi conditiones istæ sint aut impossibiles, aut turpes: quæ rejiciuntur, manente legato. (*b*)

Permissum vero est relicta legata, vel testamento æque solemni, vel codicillis adimere, vel etiam tacite, scilicet ex alienatione rei Legatæ voluntaria, vel exactione pecuniæ nobis debitæ, quam alteri legaverimus; vel cum vice Testatoris adimit lex, exortis inimicitiis capitalibus inter Testatorem & Legatarium aut mutatione Formæ, atque rei legatæ interitu.

Transfertur autem legatum, si quis fundum Titio relictum postea Sejo leget, vel si quis jussit ab alia persona dari veluti *centum, quæ jussit Sempronium dare Titio, Cajus dato*. Vel si quis rem alienam loco rei legatæ dari jubeat; aut rei pure legatæ conditionem adjecerit. (*c*)

TITULUS XVIII.

De Lege Falcidia.

Lege Falcidia, quæ nomen ducit a Falcidio Tribuno Pleb. Auctore suo, heredibus, quibus nihil, aut minus quarta parte relictum fuerit, licet eam quartam ex legatis detrahere, vel supplere, & ex donationibus causa mortis, (*d*) inspecta quantitate Patrimonii ex tempore mortis Testatoris: unde, si hereditate jacente, patrimonium augeatur, heres habebit quartam, & præter illam etiam augmentum; si minuatur, tantumdem ei decedet ex quarta; non vero ex legatis. Eaque quarta detrahenda est deducto ære alieno; sicut obtinet & in legatis, quæ nonnisi deducto ære alieno debentur.

Ac si plures sint heredes, qui simul omnes legatis onerentur; unam quartam detrahent inter se dividendam; si seorsum proprium onus habeant legatorum, singuli quartam suam detrahent.

Atque ita quarta detrahitur, ut cuique Legatario quarta pars pro rata suæ portionis adimatur.

At non habet locum quartæ detractio in Testamento Militis (*e*) neque in Legatis ad pias causas (*f*) & in re quam Testator alienari prohibuit, (*g*) neque in hereditate, cujus Inventarium heres omiserit, (*h*) neque si ejus detractio fuerit a Testatore prohibita. (*i*)

TI-

(*a*) *L. unic. C. ut actio ab herede. l. scrupulositatem. D. de contrah. emt.*

(*b*) *L. unic. C. de iis, quæ pænæ nom.*

(*c*) *L. 5. & 6. ff. de adim. & trans. legat.*

(*d*) *L. in donationibus C. ad. leg. Falcid. & L. 5. C. eod.*

(*e*) *L. 7. D. ad L. Falcid.*

(*f*) *Auth. similiter C. eod.*

(*g*) *Auth. sed & ea C. ad l. Falcid.*

(*h*) *L. ult. §. ult. C. de jur. delib.*

(*i*) *Auth. sed cum Testator C. ad l. Falcid.*

TITULUS XIX.

De Fideicommissariis hereditatibus.

FIdeicommissum est omne id, quod quis rogatu defuncti dare debet, aut facere: ad quod implendum necessitate Juris adstringitur. Est autem vel universale, cum tota hereditas restituenda est ei, qui in omnibus heredis loco succedit, superstite tantum nomine, ac Juribus inefficacibus in herede rogato restituere; vel particulare, quod per omnia legatis comparatur. Eaque restiturio non solum heredibus in testamento scriptis, sed etiam Consanguineis ab intestato venientibus injungi a Testatore potest, licetque heredem ita rogare, ut ad certam diem, vel ex certo die restituat.

Cum quis autem ita restituere rogatur, ut nihil, vel minus quarta parte sibi remaneat, jus habet ex S. C. Trebelliano detrahendi, vel supplendi sibi quartam, quæ Trebellianica nuncupatur, quæquæ detrahitur ex Fideicommissis, sicut Falcidia detrahitur ex legatis. Qua Trebellianica detractione, heres gravatus retinet onera hereditaria in portione sua, cetera vero transmittit in Fideicommissarium, cui restituit simul cum portione restituta, [a] sive rogetur restituere totum, sive partem, ex qua quartam detrahere potest.

Sed qui hereditatem restituere rogatur, deducta certa re, aut summa, is Legatarii loco habetur, nec ullum hereditarium onus in ea specie, vel quantitate sustinet, quia non est portio hereditaria, sicut quarta, sed totum onus transmittit in Fideicommissarium.

Si autem non solum heres, sed is, cui hereditas restituta fuit, alteri deinde restituere rogetur, & heres quartam detraxerit, secundus restituens aliam quartam detrahere prohibetur.

Si Parens Filium rogaverit, ut hereditatem restituat; Filius, qui post Patris mortem suscepit Liberos, cum putetur sub tacita conditione rogatus, si liberos non habuerit, eam restituere non cogetur. [b]

Et cum quis rogatur restituere sub expressa conditione, si Liberos non habuerit, & sine Liberis Monasterium, se Deo devovens, ingrediatur, filiorum loco Monasterium succedit, & hereditatem assequetur. [c]

Tandem Filius a Patre quamvis hereditatem restituere rogetur, tamen, si ei aliunde desit, potest res Fideicommisso subjectas conferre in dotem Sororis, aut filiarum. (d)

Verba Fideicommissorum propria sunt omnia, quæ desiderium & voluntatem rei alicujus dandæ, aut faciendæ declarant: ex quibus solemniora & antiquiora sunt illa, *peto*, *rogo*, *volo*, *mando*, *fideicommitto*. Sed de verbis hodie nihil laborandum; quia fideicommissum inductum censetur quibuscumque verbis exprimatur.

Ceterum quæcumque de legatis tradidimus, licebit transferre ad fideicommissa particularia; quæ cum legatis per omnia fuerunt a Justiniano exæquata; ut communes jam habeant regulas, nec nisi restituendi obligatione distinguatur.

TITULUS XX.

De Codicillis

COdicilli quasi parvi Codices dicuntur, cum inventi fuerint pro accessione, atque appendice Testamentorum, ideoque minorem solemnitatem requirunt, & a Cujacio definiuntur *testati intestatique voluntas minus solemnis*: receptum est enim postea ut quamvis quis testamentum non fecerit, relinquere tamen codicillos possit, quibus roget heredes ab intestato; (e) ita tamen, ut legata ita relinquat, non autem hereditatem; nisi per Fideicommissum præstandum ab heredibus ab intestato, qui restituere rogentur, quique ex S. C. Trebelliano detrahent quartam: hereditatem enim relinquere directo non licet in

(a) *L. 1. C. ad Trebell.*
(b) *L. acutissimi C. de Fideicomm.*
(c) *Auth. nisi rogati. C. ad S. C. Trebel.*
(d) *Auth. res quæ C de legat. & Fideicom.*
(e) *L. 2. C. comun. de Legat. & Fid.*

in Codicillis, ne cum teſtamento confundantur. Quamvis autem ante teſtamentum Codicilli ſcribantur, tamen ſuſtinentur, & teſtamento poſtea condito confirmari putantur eodem.

Unius hominis plures quidem eſſe poſſunt Codices teſtamenti, ſed ejuſdem, ut ſint totidem exemplaria illius, non vero teſtamenta plura; contra vero Codicilli poſſunt eſſe plures, quibus diverſa diverſis Perſonis relinquantur: quia in iis de univerſa hereditate non agitur, neque de ſumma voluntatis, ſed de rebus particularibus, quæ poſſunt partim uni, partim alteri, diverſa ſcriptura & voluntate relinqui.

Præterea in Codicillis non requiruntur aliæ ſolemnitates, niſi quinque teſtes ad probandam & muniendam eorum fidem, neglectis ſolemnitatibus teſtamentorum aliis. (*a*)

Quoniam autem hereditas relinqui directo nequit in Codicillis, & ſi directo relinquatur, trahitur in Fideicommiſſum, & ſucceſſores ab inteſtato rogati cenſentur, detracta quarta, eam reſtituere heredi in Codicillis directo inſtituto; propterea introducta eſt clauſula, quæ codicillaris appellatur; eaque cum robur habeat Codicillorum, adjicitur teſtamento minus ſolemni, ut ſi pro teſtamento non valeat; valeat Codicillis, & voluntas Teſtatoris ſuſtineatur.

Et eſt illa *ſi non valet uti teſtamentum, valeat uti Codicilli*. Item alia *valeat omni meliori modo*, per quas clauſulas inſtitutio directa trahitur in fideicommiſſariam, & teſtamentum vertitur in Codicillo.

Codicilli autem teſtamento adjecti ſequuntur eventum illius, & ſimul cum eo infirmantur: quod periculum non ſubeunt Codicilli ſine teſtamento ſcripti, quia per ſe conſiſtunt. Quamobrem in Codicillis teſtamento confirmatis nullas ſolemnitates requirunt interpretes, quia cum ſolemnitatibus ipſius teſtamenti comprehenduntur. (*b*)

TITULUS ULTIMUS.

De Succeſſionibus ab inteſtato.

Fons hodie ſucceſſionum omnium ex Jure recepto, ubi ſpecialibus Statutis non corrigitur, eſt Novella Juſtiniani centeſima decima octava, quæ in vulgatis Codicibus eſt *Collat. 9. tit. 1. De heredibus ex inteſtato venientibus, & de Agnatorum jure ſublato*. Itaque nunc ex Juſtiniani Novella triplex eſt ſuccedentium ordo, diſcrimine omni Agnatorum & Cognatorum, itemque diſcrimine filiorum in poteſtate & emancipatorum ſublato. Primus nempe eſt Deſcendentium, ſecundus Aſcendentium, Tertius Collateralium.

Quoniam ſeccellio defertur proximioris gradus Conſanguineis, propterea graduum diſcrimina tum & Conſanguinitatis lineam ex jure civili cognoſcere oportet; & graduum computandorum rationem.

Quæ ratio ex Jure Civili eſt facillima: ſiquidem tam in linea tranſverſa, nempe Collateralium, quam in recta, nempe Aſcendentium, & Deſcendentium hæc regula ſervatur.

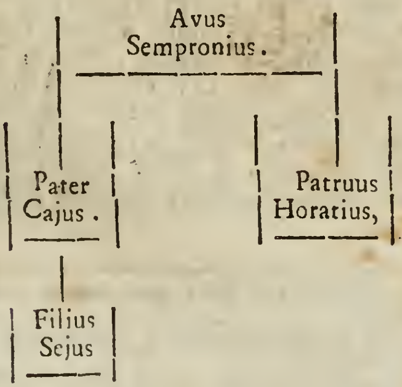
Quælibet perſona generata gradum producit; unde ſi tenuerimus communem ſtipitem, unde certæ perſonæ, ſeu generationes prodeunt, continuo habebimus numerum graduum. Sit igitur Mævius Pater, Titius Filius. A Mævio ad Titium eſt una generatio. Igitur Mævius, Liberi, & Titius erunt in primo cognationis gradu, & conſequenter Sempronius Titii Filius erit Mævio Avo ſuo in gradu ſecundo, atque ita deinceps. Et hæc in linea tam deſcendenti, quam aſcendenti. Etenim ſit Cornelius Proavus, Sempronius Avus, Cajus Pater, Sejus Filius. Si quæratur quoto gradu ſit Sejus Cornelio Proavo ſuo, exordiar ab eodem Cornelio, & deſcendendo inveniam Sempronium, quæ eſt generatio una; poſt Sempronium inveniam Cajum, quæ eſt generatio altera; poſt Cajum inveniam Sejum, quæ eſt generatio tertia. Ideoque cognovero Cornelium Proavum a Sejo Pronepote diſtare gradu tertio. Quia tres a Sejo ad Cornelium ſunt generationes. Atque hoc de linea recta.

Idem tenendum eſt in linea tranſverſa

(*a*) L. ult. C. de Codicil.

(*b*) D. D. ad L. ult. C. de Codicill.

ſa numerationis inſtitutum. Prodibunt enim tot gradus, quot generationes, indeque eveniet, ut nullum primum gradum, ex Juris Civilis numeratione, in linea tranſverſa cognoſcamus. Quia fratres inter ſe per ſemetipſos non conjunguntur, ſed per mediam perſonam Patris, qui eſt communis ſtipes. Ideoque fratres inter ſe diſtabunt gradu ſecundo; quia ab uno Fratre ad communem Fratrem eſt alia generatio. Unde quia fratres ſunt duæ generationes ſecundo gradu inter ſe conjunguntur. Idem numerandi ordo producitur ad lineam tranſverſam inæqualem. Unde ſi ſcire cupiamus quoto gradu diſtet Sejus a Patruo ſuo, nempe a Patris fratre, capiemus communem ſtipitem Avum, & aſcendendo a Sejo ad Patrem Seii Cajum, & a Cajo ad Sempronium Avum, inveniemus duas generationes, deſcendendo poſt a Seii Avo ad Horatium Seii Patruum Caii Fratrem, invenimus aliam generationem, quia Horatius eſt Filius Sempronii. Unde quia numerando a Sejo ad Horatium invenimus tres generationes, comperimus Sejum cum Horatio Patruo tertio gradu eſſe conjunctum: & ita deinceps ſive inferius, ſive ſuperius percurramus, ex his intelligitur gradum eſſe partem lineæ, tamquam puncta, ex quibus linea conſtat; lineam vero eſſe plurium graduum ſeriem, Cognationem vero nexum linearum. Affinitas eſt conjunctio duarum Cognationum per copulam, perquam Cognati duorum Conjugum inter ſe Affines evadunt & appellantur. Cetera ex Textu.

De ſucceſſione deſcendentium.

Liberi omnes, ſive in poteſtate, ſive emancipati, ſive primi, ſive ulterioris, ſive virilis, ſive Muliebris ſexus, aut ex virili, vel muliebri ſexu venientes, ſive prioris, ſive poſterioris Matrimonii, ſive naturales & legitimi, ſive naturales tantum, & poſtea per ſubſequens Matrimonium legitimi ſuccedunt excluſis aſcendendibus morientis, etiamſi aſcendentes ſint proximiores defuncto quam Liberi, adeout Pronepos defuncti excludat Patrem ejuſdem; Et quamvis Liberi ſint diſparis gradus, ut ſi Nepos ex filio mortuo concurrat cum filio vivente, ſive thio, is tamen Nepos ſuccedendo in locum Patris ſui, exæquatur thio, ſive Filio ejus, de cujus hereditate quæritur per jus repræſentationis, cujus efficacia eſt ut Liberi cenceſeantur in eorum perſona parentem jam mortuum exhibere. Et propterea ſucceſſio deſcendentium eſt in ſtirpes non in capita, hoc eſt dividitur hereditas in ſtirpes ſingulas, ut ſcilicet plures unius ſtirpis pro uno habeantur; non in capita, hoc eſt in viriles in ſingulos eorum. Unde ſi ſint tres Nepotes ex uno Filio concurrentes cum Filio morientis, hereditas dividetur in duas partes, quarum unam capiet Filius, aliam vero ſibi divident æqualiter tres Nepotes Patrem ſuum repræſentantes. Quamvis autem jure communi ſublata ſit ſexus differentia, & Filia, vel Maſculi ex ea pariter eum Filiis ſuccedant; jure tamen peculiari ſtatutorum Urbis adhuc ea differentia manet: etenim ſorores ab hereditate Patris a fratribus dotem offerentibus excluduntur. (*a*)

Atque hæc de naturalibus & legitimis; ſuperſunt naturales tantum, & legitimati per reſcriptum, de quorum nunc ſucceſſione diſſeremus.

Naturales tantum ſunt filii, vel ſpurii, hoc eſt vulgo quæſiti; vel ex Concubina ſuſcepti. Spurii nunquam ſuccedunt Patri, quia nullum Patrem certum indicare poſſunt iis, quorum Mater ſe pluribus obtulit: ſed ſuccedunt in bonis Matris, quæ certa eſt, & in bonis Parentum maternorum, non ſecus ac legitimi: cum

(*a*) *lib.* 1. *cap.* 147.

cum quibus etiam naturales admittuntur quando mater non fuerit illustris (*a*) At suscepti ex Concubina, quamvis Patrem habere non possint eum, quem justæ nuptiæ non dederunt, qualis est Pater naturalis: tamen quia concubitus hic legibus civilibus non vetatur, alimenta consequentur ex bonis Patris. Et si Pater decesserit sine Liberis & sine legitima Conjuge, Concubina cum filiis suis ad sextantem, sive ad duas hereditatis paternæ uncias vocatur. Verum si Filii nati sint ex coitu legibus damnato, puta adulterino, sacrilego, nefario, incestuoso: non modo a paterna, sed etiam a materna successione prorsus excludentur. Tantum Pontificia commiseratione, ac lenitate Juris Canonici eis alimenta ex Parentum bonis decernuntur. (*b*)

Transeamus ad legitimos tantum, sive adoptivos & adrogatos. Atque adoptivi quamvis inofficiosi arguere testamentum nequeant; tamen Patri adoptivo ab intestato morienti succedunt simul cum legitimis & naturalibus æqualiter, si tempore mortis non reperiantur emancipati. Adrogati vero succedunt adrogatori in quartam bonorum ejus, & propterea recuperant bona propria quæ in potestatem adrogatoris transtulerunt. Si vero ante mortem Patris emancipentur, ab omni jure successionis cadent, & bona tantum sua recipient. (*c*)

Transeamus tandem ad legitimos per rescriptum Principis ex Patris voluntate, qui tunc denique succedunt cum nulli extiterint Liberi legitimi ex justis nuptiis nati, quibus Princeps imminuere invitis paternam substantiam velle non creditur; cum neque soleat iis extantibus naturales ad legitimorum conditionem perducere. [*d*]

De successione Adscendentium.

DEficientibus descendentibus, defuncto succedunt adscendentes, ac primo Pater & Mater, deinde remotiores alii servata gradus prærogativa, ut remotiores a proximioribus excludantur: (*e*) &, si præter Parentes defunctus reliquerit fratres, aut sorores utrinque conjunctos, hi cum Parentibus admittuntur in capita; (*f*) imo, etsi Frater, aut soror utrinque conjuncti decesserint relictis Filiis; hi Filii Fratrum & Sororum præmortuorum concurrent cum Parentibus defuncti repræsentando personam Patris sui, ideoque succedent in stirpes, (*g*) quæ repræsentatio desinit in Filiis Fratrum præmortuorum: nam Nepotes, Pronepotes, & alii, qui sunt deinceps, non concurrent cum Parentibus defuncti, quia in collateralibus ultra fratrum filios repræsentatio non extenditur. Neque præterea cum Parentibus concurrunt Fratres & Sorores conjuncti ex uno latere, nempe uterinus, & consanguineus. (*h*) Quamvis autem Pater habeat usumfructum in omnibus bonis, quæ adquirit Filius, tamen in portione, quam habet ex successione Fratris Patri non quæritur usus fructus: quia satis concessum est Patri per successionem ad hereditatem intestatam Filii, a qua olim adscendentes repellebantur, ideoque cum hoc habeant novum lucrum, æquum est ut Pater lucro veteri, nempe usufructu privetur. (*i*) At si Pater cum Matre succedat, Matris causa non amittet Pater usumfructum, quem in bonis adventitiis Filii retinebat, quia proprietarii morte non perit usus fructus, sed morte tantum Patris usufructuarii; proptereaque vivente Patre Mater non succedet nisi in dimidio solius proprietatis.

Porro duobus casibus Parentes a Filiorum hereditate arcentur. Primo, si ad secundas transierint nuptias, sive de Matre agatur; de qua Lex expresse loquitur, sive de Patre, quem occulta legis ratio comprehendit, etenim si transierint ad secundas nuptias, & Filius prioris Matrimonii moriatur relictis fratribus, Parentes,

(*a*) *L. penult C. ad S. C. Orph l. 19. 23 24. ff. de stat. hom. Novell. 89. c. 12. §. novissime instit de S. C. Orphit.*

(*b*) *Auth. ex complexu C. de incest. nupt. DD. tit. de eo qui dux. in matrim.*

(*c*) *Instit de adopt. §. item non aliter.*

(*d*) *§ sit igitur auth. quib. mod natural. effic. sui.*

(*e*) *Novell. 118. cap. 2. auth. defuncto C. ad S. C. Tertyl.*

(*f*) *d. cap. 2. novell. 118. d. auth. defuncto C. ad S. C. Tertyl.*

(*g*) *Novel. 127. cap. 1. auth. cessante C. de legit. hered.*

(*h*) *D. cap. 2 novell. 118 auth. defuncto C. ad S. C. Tertyl.* (*i*) *D. cap. 2 vers. Si vero.*

tes, qui secundo nupserint in aliis quidem bonis promiscue cum fratribus defuncti succedent, at tantum suæ portionis usumfructum retinebunt ex bonis Conjugis mortui, quæ in hereditate Filii reperiuntur, eorumque amittent proprietatem, quæ cedit aliis filiis prioris Matrimonii, quorum si nulli extabunt, tum Parentes, quamvis ad secundas nuptias, transierint, usumfructum simul & proprietatem ex bonis prioris conjugii, & a priori Conjuge sibi relictis assequentur. (*a*)

Alter casus, in quo Mater Filii successione privatur, est, quando Mater Vidua Filio suo impuberi intra annum Tutorem petere neglexerit, aut ad infamem vivendi rationem se projecerit: indigna est enim Filii successione, quæ vel illius educationem negligit, vel familiæ famam labefactat. Quando vero non superfit Pater & Mater, tum hereditas defertur ad Avum & Aviam, & quidem in stirpes, & non in capita, divisa in duas partes hereditate, quarum unam capiat Avus paternus, aliam maternus, adeout, si duo sint ex parte Patris, Avus & Avia: unus ex parte Matris, nempe Avus, dimidium capiat hic unus; dimidium illi duo simul, (*b*) neque interest unde nam bona vel major pars eorum proficiscantur, a linea paternane, an materna. (*c*)

Cum disseruerimus de Parentibus naturalibus & legitimis; nunc ad Parentes legitimos tantum veniamus. Atque hi non succedunt impuberi adoptato, sed bona devolventur ad proximiores impuberis conjunctos: si vero successuri sunt puberi, distinguendum est an pubes ille fuerit adrogatus, aut adoptatus ab aliquo ex adscendentibus, & tum Parentes legitimi succedent, aut fuit adoptatus ab extraneo, & tum a successione adoptans excluditur; (*d*) at non excluditur adrogator. (*e*)

Pergamus nunc ad Parentes, qui Filios legitimarunt. Hi autem legitimatis filiis eodem modo succedunt, quo succederent Filiis suis legitimis & naturalibus. (*f*) Postremo de naturalibus Parentibus disseramus, qui succedunt Filiis ex Concubina susceptis in duabus unciis, sive in sextante, sicuti de Filiis naturalibus dictum est quando succedunt Parenti, qui cum eandem inter se relationem habeant, pari propterea jure comprehenduntur. Spuriis vero, aut susceptis ex damnato coitu minime succedunt. (*g*) Adscendentes tamen ex linea materna succedunt omnibus Filiis ex damnata conjunctione non susceptis, perinde ac si e justis nuptiis nati essent, nulla differentia inducta inter Matrem illustrem aut non illustrem: cum ea differentia in Jure inveniatur quando succeditur Parentibus, non vero quando succeditur liberis. (*h*)

De successione Collateralium.

Collateralium nomine veniunt omnes alii agnati & cognati, qui non ex recta, sed ex transversa linea, sive ex lateribus proficiscuntur. Unde deficientibus ascendentibus & descendentibus, successio defertur ad collaterales, omni sexus & agnationis discrimine sublato, spectataque solum gradus proximitate. Ideoque primi admittuntur Fratres, sive Sorores ex utroque latere conjuncti, vel iis deficientibus, eorum Filii, qui succedentes in locum Patris præmortui hereditatem sibi divident in stirpes. Et quia Fratres utrinque conjuncti præferuntur conjunctis ex uno tantum latere, Filii etiam Fratrum ex utroque latere conjunctorum Patres suos repræsentantes, quamvis ipsi remotiori gradu sint, ex uno tantum latere conjunctos, nempe Consanguineos, aut uterinos etiam excludent, quæ repræsentatio, uti diximus, non extenditur ultra fratrum filios in collateralibus; ideoque frater consanguineus, aut uterinus non excludetur a nepotibus fratris utrinque conjunctis, vel filiis eorum. Vocantur ad successionem conjuncti ex uno tantum latere, sive consanguinei sint, sive uterini, sive utrique simul: qui hereditatem inter se ita divident, ut uterini

---

(*a*) *L. Feminæ C. de sec. nupt.*

(*b*) *Novel* 118. *cap.* 2. *auth. defuncto C. ad S. C. Tertyl.*

(*c*) *d. cap* 2. *vers. si autem Gudelin. de jure novis. lib.* 2 *cap.* 14 *Faber in C. de suo lib.* 6. *tit.* 33. *defin.* 2.

(*d*) *L. penult. C. de adopt.*

(*e*) § *mortuo infra de adquisit. per adrog.*

(*f*) *Forster. de success. cap.* 19. *n.* 1 & 2.

(*g*) *L. si Spurius ff. unde cognati auth. ex complexu C. de incest. nupt.*

(*h*) *Oinot. hic n.* 48.

rini capiant bona venientia ex parte Matris; Consanguinei vero bona ex parte Patris, quæ est opinio receptior. At bona cetera inter se partientur æqualiter. At si non superfuerint fratrum filii, tum hi hereditatem sibi divident in capita, ut tot sint æquales portiones, quot sunt personæ, quia necesse non habent repræsentare Patrem suum, ut exæquentur fratribus Patris, ideoque succedent uti succedebant jure antiquo, (*a*) quemadmodum docuit Azo, (*b*) cujus receptior est sententia, *Caroli Quinti* Constitutione in Spirensibus comitiis comprobata; nam jus novum Novellarum, quo fratrum filii vocantur in stirpes, pertinet ad casum, quo concurrunt cum fratribus defuncti, qui eos gradu præcedunt, ideoque necesse habent repræsentare Patrem suum, ut iis exæquentur. (*c*)

Hinc a plerisque Accursii sententia, qui aliter docuit, reprobatur. Nam quamvis Nepotes Avo succedentes succedant in stirpes, tamen id contingit, quia in linea recta descendentium necessaria semper est repræsentatio introducta etiam jure veteri; quæ necessaria non est in Collateralibus, ubi introducta fuit jure novo, nisi tantum quando Nepotes concurrunt cum Patruis, & Avunculis. (*d*) Porro ex Statuto Urbis nullis ascendentibus & descendentibus superstitibus, succedunt Fratres exclusis Sororibus: nam statuta tam pleraque municipiorum & mores, veterem agnationis, & in virilis sexus prælationem Justiniano Principi mulieroso & uxorio improbatam, tamen adhuc ex veteri jure retinuerunt.

Utque ad Jus commune redeamus, notandum est quod dictum fuit de fratribus utrinque conjunctis, & eorum in Patris locum succedentibus, etiam valere quando nullis existentibus fratribus utrinque conjunctis, & eorum filiis, vocantur conjuncti ex uno latere tantum; nam filii uterinorum & consanguineorum una cum fratribus uterinis & Consanguineis per repræsentationem mortui Patris admittuntur. (*e*) At ultra fratres & eorum filios duplex conjunctio non præfertur conjunctioni simplici, sed promiscue ceteri Agnati & Cognati admittuntur, sola gradus proximitate spectata: & si plures sint ejusdem gradus, cui successio defertur, hereditas in capita dividetur, (*f*) fratres vero illegitimi, qui tamen ex damnato coitu non prodierint, si Matrem eamdem habeant, quamvis diversum Patrem, sibi invicem succedunt, & conjunctis a latere per Matrem, itemque hi vicissim illis jure naturalis cognationis. (*g*)

Nunc de fratribus adoptivis videamus. Hi sane cum fratribus naturalibus, & legitimis nullam mutuam successionem habent, nisi fuerint adoptati ab Adscendente, in cujus potestatem & familiam transierunt. (*h*) Inter fratres vero legitimatos est successio mutua; sed non inter legitimatos: (*i*) Ac successio Collateralium Agnatorum & Cognatorum ad gradum tantum decimum ex receptiori sententia porrigitur: nam post decimum vocantur primo Conjuges, deinde Fiscus. Conjuges enim invicem sibi succedunt propter onera Matrimonii, quæ sustinent, & propter Divini atque humani juris communionem, quæ inter eos versatur. Unde hoc præterea tributum est iis, ut si Matrimonium dote careat, superstes Conjux ex bonis Conjugis divitis decedentis quartam capere possint, etiam extantibus Liberis; vel virilem portionem, si plures extent Liberi, quam tres. (*k*) Si vero nulli successores decimi, aut proximioris gradus supersint, neque supersit Conjux, tunc bona vacantia dicuntur, & ob id a Fisco demum occupantur: nisi excludatur ab eo, qui per quadriennium ea bona fide possederit. Possessor enim quadriennii a bonis vacantibus Fiscum excludit. (*l*) Fiscus vero bona vacantia occupans obligatur Creditoribus omnibus hereditariis pro viribus hereditatis. Et si quis diversis

(*a*) *§. hoc est Instit. de legit. adgnat. success. lib. 1. ff. de suis & legit. Donell. comm. de Jure Civ. lib. 9 c 4*

(*b*) *In summa C. de legit. hered.*

(*c*) *Novell. 118. §. reliquum est.*

(*d*) *Vide Fachin. controv. lib 6 cap. 3.*

(*e*) *d. Novell. 118. cap. 3. auth. post Fratribus C. de legit. hered.*

(*f*) *d. novell. 118. cap. 3. in fin.*

(*g*) *Instit. de success. cognat. §. penult. l. 2. ff. unde cogn.*

(*h*) *L. sancimus C. de adopt.*

(*i*) *§. Filium vero auth. quib. mod. natur. effic. sui.*

(*k*) *Auth. preterea C. unde Vir, & Uxor.*

(*l*) *L. 3. ff. de success. ad l. 4. C. de bonis vacantibus.*

versis in locis Patrimonium habeat dipertitum, cujusque loci Princeps in suam bonorum partem vocatur. Antequam autem a successionibus discedamus, aliquid afferemus de Collationibus in successione Liberorum locum habentibus.

Quoniam igitur hodie Parentibus filii emancipati cum aliis fratribus, qui erant in morientis potestate, succedunt æqualiter; coguntur emancipati omnia, quæ a Patre vivente acceperunt, sive bona profectitia in commune conferre, (*a*) ne iis retentis plus ex successione Parentis subeant, quam Filiifamilias qui Patri adquisiverunt. Unde bona, quæ parens reliquit simul cum iis, quæ habuerunt emancipati permiscentur, ut æqualiter inter suos & emancipatos Liberos dividantur. (*b*) Habet enim locum collatio tantum in descendentibus sive ab intestato succedant, sive ex testamento (*c*) nisi eam Testator prohibuerit, hac enim ratione tantum, non vero pacto aliquo, collationem licet excludere.

Liberalium vero Artium & scientiarum honore non cogitur emancipatus conferre, sive imputare in partem successionis sibi debitam impensas studiorum. (*e*) Ceterum Dotem a Patre profectam filiæ; sive suæ, sive emancipatæ conferunt, tam si succedant ab intestato, quam si ex testamento: nisi collatio eis a Patre remittatur (*f*) eamque dotem conferunt sive cum suis, sive cum emancipatis ad successionem concurrant. (*g*)

INSTITUTIONUM

LIBER TERTIUS.

TITULUS I.

De Obligationibus, & iis, quæ re contrahuntur.

OBligatio est Juris vinculum, quo necessitate adstringimur secundum Romani Orbis Jura. Illæ namque obligationes, quas dissolvere nulla Juris Civilis necessitate cogimur, sed æquitate Juris Pontificii, qualia sunt pacta nuda, quæ non habent causam, nec transierunt in certum nomen contractus, & simplices pollicitationes appellantur obligationes naturales, non civiles, quibus præsens definitio congruit: quæ jure Canonico ad omnes porrigitur.

Nascuntur autem obligationes vel ex re, vel ex verbis, vel ex literis, vel ex nudo consensu, scilicet sine re, aut verbis, & literis; quibus tamen omnibus etiam consensus intervenit, sine quo nullus contractus consistit, sed ideo distinguuntur, quia in tribus prioribus, præter consensum, intervenit etiam res, vel vox, vel scriptio.

Re igitur contrahitur obligatio quando ad consensum res accedit: eaque vel ex contractu sive ex conventione nominata nascitur, vel contractu innominato. Contractus nominati sunt, qui certum nomen invenerunt in Jure Civili; innominati qui nullum ab eo nomen acceperunt. Tales sunt Conventiones illæ *do, ut des; facio, ut facias; facio, ut des; do, ut facias.*

Nominati autem contractus qui re ineuntur, sive reales, sunt, Mutuum, Indebitum, Commodatum, Depositum, Pignus.

Mutuum dicitur, quod ex meo tuum, sive accipientis fiat; in quem rei dominium adeo transit, ut non cogatur eamdem rem, sed tantundem ejusdem generis reddere. Ideoque non in specie, vel statua, pictura, libro, sed in quantitate mutuum consistit, ejus rei, quæ usu consumitnr, nempe Vini, Tritici, Olei, Pecuniæ, similiumque rerum, quæ functionem recipere dicuntur in genere suo, quod aliorum vice fungatur. Comsumta enim certa Vini quantitate, eamdem etiam Vini restituere debemus; & quamvis sit aliud Vinum, tamen idem reddere videmur, quia genus rerum, & idea nunquam perit.

Actio autem, qua repetimus genus illud, & quantitatem ab eo, qui accepit, appellatur certi condictio, quia quantitas illa certa est & definita.

(*a*) L. 1. ff. de Collation. L. ult. C. eod.
(*b*) Novell. 8. cap. 6. auth. ex testamento C. Collation.
(*c*) Dicta Novell. 8. cap. 6. &c.
(*d*) L. 15. C. de pact.
(*e*) L. quæ Pater 50. ff. de fam. hercisc. Just. in auth. quod locum n. 3. & 4. C. de Collation.
(*f*) De collat. dot. & nov. 18. cap. 6.
(*g*) L. 4. l. 8. l. 1. C. de Collat. dot.

Simile mutuo est indebitum, quando scilicet putantes nos debere aliquid, illud solvimus, cum non debeamus: cujus dominium transit in accipientem, velut ex mutuo, si in pondere, numero, & mensura consistat: ad quam repetendam etiam certi condictio datur; Si is qui accepit, etiam sibi debitam putabat: nam si sciebat indebitam, instar Furis tenebitur condictione furtiva. Si vero res, quæ tamquam debita, indebite persolvitur ei, qui etiam sibi deberi putabat, in specie consistat; tum competet actio, quæ specialiter indebiti condictio appellatur.

Sicut autem ex mutuo usuræ nullæ; ita neque ex indebito repetuntur.

Alius contractus realis appellatur Commodatum: quod est gratuita traditio rei ad usum, tempus modumque certum, ut deinde species eadem restituatur: nam si res commodata quocumque tempore repeti queat, precarium appellatur.

Et quoniam mutuum transfert rei dominium, & accipientem obligat ad reddendum idem genus; propterea mutuatarius tenetur reddere, quamvis apud se res mutuata sine culpa sua perierit; cum tantum commodatarius non præstet casum fortuitum, quia rei debitor est, sive speciei, non generis, ideoque non tenetur, nisi ex culpa, etiam levissima: etenim adhibere debet summam diligentiam, quia sua solius, non vero commodantis causa contractus initur. Nam quando contractus initur causa utriusque contrahentis, tum præstatur, si culpa levis, quia mediocrem diligentiam adhibuisse sufficit. Lata vero culpa præstatur semper & in omnibus contractibus; etenim dolo comparatur; eaque culpa committitur, quando quis omisit diligentiam levissimam, ut si domus fores nullo relicto claudere omisisset.

Tertius contractus realis est Depositum; quod est traditio rei suæ gratis ab accipiente custodiendæ, dominoque reddendæ. Quoniam autem solius deponentis commodum in Deposito versatur, propterea solus dolus, aut lata culpa depositarii arguitur; neque ex levissima, vel levi tenetur, si res perierit. Cum autem alicui res immobilis custodienda committitur, sequestratio appellatur.

Quartus contractus realis est Pignus, quod est traditio rei mobilis a Debitore in Creditoris manus ad securitatem rei debitæ, ut, ea persoluta, restituatur. Ac si res immobilis Creditori obligetur hypotheca dicitur. Datur autem Debitori ad repetendum Pignus, re persoluta, actio pignoratitia directa; ut distinguatur ab actione pignoratitia contraria, quæ Creditori datur ad repetendos sumtus in re pignorata factos. Et quoniam in hoc contractu tam Debitoris propter nummorum inveniendorum facilitatem, quam Creditoris propter securitatem utilitas vertitur: propterea levis tantum, & lata culpa utrinque præstatur.

TITULUS II.

De verborum obligationibus, sive de stipulationibus.

Contrahitur stipulatio verbis ab interrogante & respondente prolatis quibuscumque, dum sensus petentis & promittentis appareat (*a*) puta *dabis mihi centum aureos? dabo*. Ac si promittatur res certa, puta, talis equus, nascitur actio, quæ certi condictio appellatur, per quam rem promissam petimus; nam si petamus rem incertam, sed finibus circumscriptam, puta equum in genere, tunc actio nascitur, quæ ex stipulatu dicitur.

Stipulationum autem quædam puræ sunt, quædam sub conditione, quædam in diem. Puræ sunt, quarum una cessit, & venit dies, h. e. quarum causa, quod promissum est, debetur, & statim peti potest. In diem stipulatio concipitur, quando ad contractam obligationem adjicitur solutionis dies, veluti *decem aureos ad triduum dare spondes?* hujus autem stipulationis quamvis cedat statim dies solutionis, tamen dies venire non dicitur, nisi post triduum a promissione: quia adjectus censetur causa debitoris. Conditionales stipulationes sunt, quæ obligationem differunt in aliquem eventum, ante quam non obligamur, & postquam ab initio stipulationis obligari censemur.

Triplex est autem conditio casualis, ut *si*

(*a*) *L.* 10. *de contrahen. & commit. stip.*

si Consul fueris; potestativa, ut *si per hanc viam ambulaveris*; & mixta, quæ de potestate constat & fortuna; veluti si *societatem cum Titio contraxeris*. Ac si moriatur stipulator pendente conditione, & casus evenerit post mortem illius, promissor stipulatoris heredi tenebitur.

Porro non solum rem, sed etiam factum stipulari possumus, nempe *promittis mihi fulcire Domum?* vel *promittis mihi nunc te per hanc viam transiturum?* quod si promiserit quis, & non præstiterit, damnabitur in id, quod stipulatoris interest id esse, aut non esse factum. Atque ut liquido constare queat id, quod stipulatoris interest; adjicienda est in stipulatione pœna certæ quantitatis a promissore præstandæ, si domum non fulcierit, aut per illam viam non transierit; veluti si Domum non fulcias, aut per illam viam non transeas mihi dabis centum.

Rei nomen generale est, & comprehendit tam promissorem, quam stipulatorem, sive Creditorem, ideoque duo dicuntur & esse possunt ex eadem stipulatione rei stipulandi & promittendi; sive duo Creditores, & duo debitores ex eodem contractu, puta si Titius, & Mævius separatim interrogaverint Cajum an sibi stipulanti dare spondeat? & post utriusque interrogationem Cajus responderit, *spondeo*, vel *utrique vestrum dare spondeo*; tum enim eorum utrique in solidum Cajus est obligatus ex eodem contractu. Nam si singulis separatim interrogantibus, Cajus separatim responderit; tum diversæ sunt stipulationes, puta si Titius rogaverit, *centum dare spondes?* Et Cajus se spondere dixerit; postea Mævio roganti *an centum dare sponderet? spondere* quoque illi adjecerit; tum enim non sunt duo rei stipulandi, sed sibi quisque seorsim propriam & peculiarem obligationem adquirit.

Duo vero pluresve rei promittendi fiunt, si unus duos, aut plures interrogaverit, & singuli separatim responderint se spondere; veluti si Titius Cajum roget *centum dare spondes?* Deinde Mævium *eadem centum dare spondes?* & Cajus, & Mævius separatim responderint *spondeo*; vel simul *spondemus*.

Qua ex obligatione oritur ut una & solida res omnibus & singulis ita debeatur, ut si unus ex reis promittendi solverit, ceteri liberentur. Etenim duo rei stipulandi sunt, qui unam eamdemque rem ita sibi stipulantur, ut illa eadem solida singulis, una vero omnibus debeatur. Et duo rei promittendi sunt, qui rem unam eamdemque ita promiserint, ut singuli solidam, unam tamen debeant omnes. Verum hodie (*a*) unus ex reis debendi conventus in solidum, postulare potest, ut pro parte tantum virili conveniatur; dum reliqui adsint, & sint solvendo. (*b*)

Potest autem ad unius præstationem alter pure, alter sub conditione, vel in diem obligari, nec tamen minus erunt duo rei stipulandi. (*c*)

Dividuntur stipulationes in Judiciales, quæ interponuntur jussu Judicis post litem contestatam, ut sententia effectum assequatur; in Prætorias, quæ interponuntur jussu Magistratus, sive illius, qui dat Judicem, quique fungi dicitur officio Judicis nobili cum alium judicare jubeat; in conventionales, quæ voluntate contrahentium ineuntur; & in communes, quos tam Magistratus extra Judicium, quam Judex in Judicio ad sententiæ suæ securitatem potest partibus imperare; ut cautio a Tutore exigenda rem pupilli salvam fore; & ea, quæ exigitur a Procuratore, ut Dominus factum illius ratum habeat.

Stipulari possumus res omnes, quæ existendi facultatem habent a natura, quæque sunt & esse possunt in humano & civili commercio, sive quæ donari, vendi, relinqui testamento queunt.

At nemo stipulando potest alteri quærere obligationem, nisi sit in illius potestate, qualis est filius familias Patri; non vero quærere potest obligationem extraneo. Sed potest pœnam adjicere, ut nisi extraneo teneri velit, sibi stipulanti centum pendat: Ideo si quis sibi, aut Mævio decem dari stipuletur, obligationem omnem sibimet adquirit; Mævio vero nihil, nisi legitimam facultatem recipiendæ pecuniæ

Gg 2 pro

(*a*) *Auth. hoc ita C. h. t.*
(*b*) *Aut. hoc ita C. de duob. reis stipul. & prom.*
(*c*) *L. 7. ff. eod.*

pro stipulatore, ideoque Mævius dicitur adjectus solutioni: proptereaque promissor, quamvis stipulatori non solvat, tamen cum solverit Mævio, liberabitur. Verum nostris temporibus receptum est, ut obligationem per Notarium, quasi per servum publicum, pro nobis stipulantem adquiramus.

Si quis sub conditione impossibili stipuletur, veluti *si digito Cœlum tetigeris*, stipulatio erit inutilis, quia contrahentes lusisse censentur; at hereditas, & Legatum sub impossibili conditione relictum valebit, quia illa impossibilis conditio irrepsisse per errorem censetur; nemo enim in ultima voluntate ludere voluisse putatur, ideoque manente dispositione, conditio rejicietur.

Stipulatio hæc *pridie quam moriar dare spondes?* hodie post Justiniani Constitutionem valet; atque etiamsi concepta sit post mortem promissoris: quia quod defuncto, vel a defuncto præstandum fuisset, id nunc heredi, vel ab herede præstatur. (*a*)

Sicut & hodie valet hæc stipulatio, *si cras Navis ab Asia veniet, hodie dare spondes?* quia rei obligatæ exactio confertur ad eventum conditionis. (*b*)

Quando in Instrumento scriptum invenitur aliquem promisisse, tum nisi contrarium ab altera parte doceatur, credendum erit intervenisse stipulationem; adeout interrogatio præcesserit, successerit responsio: quia veritas & solemnitas actus ex instrumento præsumitur.

Cum sua stipulantis interest alicui dari, tum quis utiliter pro altero stipulatur; ideo, si duo sint Tutores Titius & Mævius, ac Mævius Titio integram administrationem cedat, potest Mævius in utilitatem pupilli a Titio stipulari rem pupilli salvam fore, ne etiam ipse Mævius, dilabentibus pupilli facultatibus, pupillo teneatur.

Mutus, surdus, quia percipere ac reddere sensum animi nequeunt, sicut & pupillus, stipulari nequeunt, nisi pupillus sex mensibus excesserit infantiam, nempe septennium: tum enim in suum commodum utiliter stipulatur: quamvis sine Tutore auctore alteri se obligare nequeat.

Qui factum alterius promisit, nempe qui spopondit Titium sibi Domum ædificaturum, præstare factum alterius non tenetur; sed tenebitur persolvere pœnam, cui se subjecerit, si Titius non ædificaret.

Inutiles quoque sunt stipulationes initæ inter eos, qui sunt & habent in potestate, veluti inter patrem & filium, qui sane inter se naturaliter obligantur, non tamen civiliter, adeout actio nulla inter eos nascatur.

At ipse Filiusfamilias alteri contrahendo, utiliter obligatur & civiliter, cum sit Civis: excepta causa mutui: ex qua, per S. C. Macedonianum, omnis obligatio a filiofamilias contracta irritatur.

Stipulatio conditionalis mortuo stipulatore, vel promissore, ante conditionis eventum, ad heredem stipulatoris, & adversus heredem promissoris transit, quia eveniente conditione, obligatio retro ad contractus diem trahitur: perinde ac si contractus ab initio purus fuisset.

Cum quis hoc anno, aut mense promittit, conveniri non potest, nisi ad finem postremi diei, anni, & mensis illius perventum fuerit: cum ante anni, aut mensis extremum diem, non putetur esse in mora debitor, cujus causa tempus adjectum censetur. At si quis pure promittit, conveniri statim potest, impetrato tamen aliquo spatio temporis, ad commoditatem traditionis.

TITULUS III.

De Fidejussoribus.

Fidejussor est, qui pro alio se obligat, ut fide sua Creditor sit securior. Et fidejussio est contractus verbis ad firmamentum obligationis alienæ initus: qui tum ad civilem, tum ad naturalem obligationem firmandam potest accedere; puta obligationem eam, quæ inter Patrem & Filium intercedit: quæ naturalis est, non civilis, quia Patris a filii persona civiliter minime distinguitur, cum filius manet in potestate.

Quoniam, si plures fidejussores pro debitore spondent, potest a Creditore quilibet in solidum conveniri; propterea D. Adrianus concessit iis beneficium divisionis, ex quo Creditor cogitur non solidum a sin-

(*a*) *L. unic. C. de action. quæ ab hered. l. 11. C de contrah. stip.*

(*b*) *L. 25. §. item autem C. de testam.*

a singulis, sed virilem cujusque portionem exigere, dummodo solvendo sint litis contestatæ tempore. (a) Quo beneficio fidejussor, postquam solverit, uti non potest, nec amplius ei conceditur vel a Creditore quod supra portionem suam solvit repetere, vel ab aliis fidejussoribus.

Tum autem potest Creditor fidejussores convenire, quando excussis bonis principalis debitoris, quod sibi debeatur exigere nequiverit. (b)

Porro nulli licet a fidejussoribus stipulari plusquam reus debet, aut majus commodum, cum fidejussor in duriorem causam, quam sustinet debitor, accipi non debeat.

Ex fidejussione non solum fidejussor, sed ejus etiam heres tenetur, & quod fidejussor solverit, a principali debitore, pro quo solvit, mandati actione repetet, vel actione negociorum gestorum, si pro absente se obligasset.

Ut autem solemniter fidejussum censeatur, satis est si in instrumento relatum fuerit, fidejussionem accessisse.

TITULUS IV.

De Literarum obligationibus.

Si quis confitetur alicui pecuniam, aut res alias, quæ pecuniæ omnes nomine veniunt ex mutuo debere, neque intra biennium confessionem suam, quam edidit sub spe proximæ numerationis retractaverit, quamvis pecuniam non acceperit a Creditore, tamen ex confessione illa scripta, perinde obligatur, ac si ei numerata fuisset: ideoque recte literarum obligatio appellatur: quia ex scripta confessione, non autem ex vera numeratione procedit; cum in aliis contractibus scriptura tantum ad rei gestæ memoriam adhibeatur; obligatio vero etiam sine scriptura nascatur.

Verum intra biennium reus, qui pecuniam accepisse confessus fuerit, tripliciter cavere sibi poterit, si pecuniam, quam accepisse confessus fuerit revera non acceperit; Primo, habebit condictionem sine causa, sive actionem ad repetendum e manibus debitoris Chirographum suæ confessionis ob causam datæ pecuniæ non secutam, hoc est quia pecunia promissa numerata revera non fuerit. Secundo, querelam, sive denunciationem scriptis tradendam, qua quis publice protestatur, pecuniam a Creditore non accepisse, quamvis eam acceptam tulerit. Tertio, Creditore pecuniam intra biennium, post confessionem debiti, repetente, debitori succurritur per exceptionem, quæ appellatur non numeratæ pecuniæ, qua debitor creditorem excludit dicens, pecuniam ab eo sibi non fuisse numeratam, eaque exceptione confert in creditorem onus probandæ numerationis, contra naturam aliarum exceptionum, quarum veritatem probare debet ipsemet excipiens. Quod si Creditor exceptionem redarguerit, ac probaverit se revera numerasse, reus, qui falso excepit, damnatur in duplum. (c)

TITULUS V.

De obligationibus ex consensu & primo de emtione.

Obligationes ex consensu dicuntur, quia dum consensisse contrahentes probetur, nihil interest qua ratione, sive per epistolam, sive per procuratorem, sive verbis, sive scriptis contraxerint. Quorum contractuum primum locum tenet emtio & venditio, quæ est commmutatio rei cum pretio. Eaque perfecta dicitur, quando de re tradenda; & pretio solvendo conventum fuerit, etiam non datis arrhis; consumata vero, cum res tradita fuerit & pretium numeratum

Si tamen ex conventione contrahentium venditio scriptis committenda fuerit ad substantiam illius, tum si de privata scriptura tractetur, ad perfectionem venditionis satis erit si manu contrahentium scripta detur; nisi literis imbuta scheda aliqua deletitia proferatur; tum enim in mundum ea scheda redigenda erit, quo contractus perficiatur; etsi folium fuerit aliena manu conscriptum, & in mundum redactum, sufficiet subscriptio contrahentium. At si publica scriptura, & Tabellionis manu contrahatur,

(a) L. inter 51. §. 1. ff. de fidejuss.
(b) Auth. præterea C. de fidejuss.

(c) Auth. contraq. C. de non num. pec.

tur, perfecta venditio censebitur post Instrumentum a Notario recitatum, & contrahentibus comprobatum. [a]

Dum autem scriptis contrahitur locus est pœnitentiæ donec aliquid deest; & licebit tam emtori, quam venditori a contractu discedere; sed si arrhæ datæ fuerint, tum emtor recusans adimplere, h. e. perficere contractum, arrhas amittit; si vero recuset venditor, duplum emtori præstabit ejus, quod arrharum nomine accepisset; [b] sive a scripto, sive sine scripto contractus initium accepisset.

Aliud vero sancitur ex Statuto Urbis, (c) ex quo recusans adimplere contractum, potest ab alio contrahente compelli ad perfectionem illius.

Pretium vero esse non dicitur nisi fuerit definitum vel ab ipsis contrahentibus, vel ab eo cujus arbitrio pretium definiendum tradiderint, quo non definiente, venditio dissolvetur.

Si vero alteruter contrahentium in venditione lædatur supra dimidium justi pretii, venditio rescindetur ex remedio *l. 2. C. rescind. vend.*

Post venditionem contractam omne periculum rei venditæ pertinet ad emtorem, ad quem pertinet & commodum; & incrementum ejus, quamvis res adhuc tradita non fuerit, nisi culpa, dolove venditoris res perierit, corruptave fuerit.

Potest venditio etiam sub conditione celebrari, & etiam sub eo additamento, ut liceat venditori, post certum tempus reddito pretio, rem ad se revocare, quæ venditio sub pacto retro vendendi vulgo appellatur, vel redimendi. (d)

Potest etiam resolutio venditionis ex conditione pendere; quamvis venditio pura in principio fuerit, quod evenit in addictione in diem, cum res certo pretio vendita, ita venditur, ut si intra certum tempus alter meliorem conditionem attulerit, res ab emtore abscedat; (e) & in lege commissoria, cum ita in venditione convenitur, ut si ad certam diem pretium venditori persolutum non fuerir, pro non emta res habeatur. (f)

Res porro, quæ in commercio non sunt sub conditione non cadunt.

Et si quid hujusmodi deceptus quis emerit, consequetur a venditore quanti sua interest non fuisse in ea re deceptum.

Si vero res emta vitiosa inveniatur, venditor per actionem redhibitoriam reddito pretio rem suam recipiet; vel emtor actione quanti minoris repetet ex pretio partem eam, quæ rei æstimationem exsuperat. [g]

TITULUS VI.

De Locatione, & Conductione.

Locatio est translatio usus rei ad certum tempus in Conductorem accepta ab eo certa mercede; ex quo contractu Locator habet actionem locati ad mercedem petendam; Conductor actionem conducti ad petendam rem, vel extinguendas operas. Utilitatis autem causa receptum est, ut Conductor si ita convenerit, loco pecuniæ portionem fructuum pro mercede solvat: [h] Et mercedis definitio etiam in alterius arbitrium conferri potest, quo non definiente, contractus resolvitur, ut dictum est in venditione.

At si fundum in perpetuum alicui colendus & fruendus, vel ad longum tempus sub certa mercede, aut pensione tradatur; tum nec venditio, nec locatio, sed novum contractus genus, quamvis utrique affine, prodit, quæ vocatur emphytheusis, & præcipuas habet ac distinctas ab utraque leges. Dicitur enim emphyteusis tamquam implantatio, quia plerumque desertos Agros & squallidos ad longum tempus, vel in perpetuum sub ea conditione tradamus, ut excolantur. Ideo qui accipit veluti Dominus habetur, & quidem utilis; cum Domino concedenti supersit directum dominium. Ideo, qui fundum in emphyteusim accepit facultatem ejus habet obligandi, & hypothecæ subjiciendi, & donec suum jus duret, permutandi; imo etiam & vendendi, si antea Domino directo denunciaverit, eique optionem obtulerit anma-

---

(a) *L. Contractu C. de fide instrument.*
(b) *L. contractus C. de fide instrum.*
(c) *L. 1. cap. 112.*
(d) *L. 2. ubi DD. G. de pact. inter emt. & vend.*
(e) *L. 1. & tot. tit. ff. addict. in diem.*
(f) *L. 2. & eot. tit. ff. de leg. commis.*
(g) *L. 1. l. 9. l. 3. ff. edict.*
(h) *L. 2. C. locati.*

malit emere pro eodem pretio, quam alii emendum permittere. Tum enim si Dominus per duos Menses voluntatem suam declarare distulerit, nec vendendi veniam concedat, liberum erit vendere alii æque ad solutionem pensionis idoneo: reddita Domino directo parte quinquagesima pretii, honorarii loco; quod vulgo Laudemium appellatur a laudando, sive approbando. Quod Laudemium Domino directo debetur etiam, si per donationem, aut permutationem emphytheusis in alium transferatur. [a]

Si autem pensionem quis per triennium directo Domino solvere neglexerit, expelli poterit ab eo ex eo fundo auctoritate non propria, sed ut plerique volunt, Judicis. Et si de emphytheusi agatur Ecclesiastica, sufficiet biennium ad expellendum eum a fundo, si pensionem per id tempus non solverit; concessa tamen ei moræ purgatione, & oblatione pensionis quam distulerat. (b)

Pensio solvenda est etiam si damnum Ager acceperit ab aliqua tempestate, & sterilitate; ut pars illius perierit, nisi perierit integer: nam re deficiente, cum ea ruit etiam pensionis onus. Quamobrem totus Ager quidem Domino directo: pars vero Domino civili perit. [c]

Sed ut ad contractum locationis redeamus, quoniam in eo Locatoris & Conductoris commodum vertitur; propterea Conductor præstare debet ea damna, quæ ex dolo, vel culpa levi sua contigerint; non vero quæ acciderint ex culpa levissima; eoque minus fortuito eventu. Unde non tenetur Conductor, nisi omiserit eam diligentiam, quam prudens quivis Pater familias adhibuisset.

Conductore mortuo in ejus locum succedit heres, in quem conductio continuatur, si mortuus Conductor fuerit ante locationis terminum: unde & heres Locatoris in ipsius etiam jus ingreditur. (d) Successor vero singularis, qualis est emtor, & Legatarius minime stare cogitur Locationi auctoris sui, nempe Venditoris, aut Testatoris.

TITULUS VII.

De Societate.

Societas est communio vel omnium bonorum, vel partis, conventione instituta inter plures, ut lucra, & damna dividantur, vel prout contrahentes ab initio pacti fuerint, vel prout jure præscribitur: nempe ut lucra, ex parte quam quisque contulit bonorum sive mercis dividantur. Unde si lucrum factum sit 12. aureorum, & ego contulerim centum, Titius quinquaginta, mihi tribuenda erunt octo, Titio quatuor; quia duplum fructuum ex duplo collatæ sortis ferre debeo.

Si vero aliter convenerint contrahentes, adeo servabitur eorum voluntas, ut etiamsi unus totam sortem contulerit, alius nihil, & pepigerint, ut qui nihil contulit partem lucri ferat, ejusmodi conventio adprobetur, quia potest ejus qui nihil contulit industria esse adeo utilis mercimonio, ut sine illa nihil proficeretur.

Hinc etiam valebit ea conventio, ex qua quis partem aliquam lucri accipit; nullam vero damni, æstimatis omnibus mercibus, compensatoque damno in una merce accepto cum lucro facto in merce alia: cum non intelligatur lucrum, nisi ab omnibus partibus damno deducto; neque damnum, nisi detracto undique lucro.

Nequaquam vero valebit pactum, ex quo lucrum omne ad unum; damnum omne vero ad alium perveniat. Dicitur enim hæc Leonina Societas merito legibus improbata.

Si partes expressæ sint vel in damno tantum, vel in lucro tantum; quod expressum est in uno & in altero expressum censetur; unde qui pactus est duas lucri partes pro se; is, si damnum contigerit, debet duas damni sustinere partes.

Finitur Societas dissensu Sociorum, etiam si contracta fuerit in perpetuum, ne voluntates cogantur: (e) nisi quis sperans aliquod sibi proximum lucrum ab omnium bonorum Societate discesserit, ne lucrum illud cum Sociis dividere compleatur; nam de-

(a) *L. 3. in fin. C. de jur. emphyt.*

(b) *Auth. qui de rem. C. de Sacros. Eccles. cap. ult. extr. de loc. & Cond. Cap. potuit eod.*

(c) *L. 1. C. de jur. emphyt.*

(d) *L. 10. C. de locat.*

(e) *L nulla 70. l. 14. ff. de pro Soc.*

detecto fraudulento consilio communicationem illius lucri cum aliis effugere non poterit, perinde ac si a Societate non discesserit.(a)

Finitur & morte sive naturali, sive civili, vel cessione bonorum unius Socii, sive cum altero, sive cum pluribus superstitibus inita fuerit, neque Socii mortui heres illius locum occupabit: nisi aliter contrahentibus in ineunda Societate placuerit. Et si certi alicujus negocii Societas inita fuerit, dissolvitur Societas, si negocium illud ad finem pervenerit.

Actione vero, quæ *pro Socio*, appellatur, quisque Socius convenire potest alium ad præstandum, quod bona fides in hujusmodi contractibus tacite poscit; vel ad divisionem lucrorum, & damnorum; vel ad vindicandam culpam, aut dolum a Socio admissum.

Et quia Societas omnium Sociorum gratia initur, Socius alter in alterum, præter dolum & latam, levem etiam culpam ulciscitur; non vero culpam levissimam; cum ipse socium elegerit, & potuisset diligentiorem socium invenire, si majorem communi diligentia voluisset adhibere.

TITULUS VIII.

De Mandato.

Mandare dicimur, & Mandatores adpellamur, cum gratuito alicui aliquid gerendum committimus, qui ab accepto mandato Mandatarius nuncupatur.

Aliquando, etiamsi quis non mandaverit, sed consilium tantum dederit, obligatur ei, cui consilium dedit, perinde ac si mandasset. Quod evenit, si pecuniam otiosam, sive fœnori non occupatam Titius habeat, & ego ei mandem, ut illam Cajo fæneretur; tum enim propter expressam, & designatam Caii personam, cui sine mea suasione, Titius pecuniam non credidisset, ego ex mandato meo, Titio si damnum tulerit, obligabor.

Item si turpem rem persuaserim, aut mandarim, pœnæ obligabor; sed promissam pecuniam ei, qui mandato meo crimen admiserit, persolvere non tenebor.

Mandatum autem voluntatis est suscipere; necessitatis adimplere: & quidem ad præscriptam formam, & summam, quam excedere non licet; adeout si fundum emere jussus centum, emat octoginta, possit a Mandante octoginta quæ solvit repetere: at si emerit centum viginti, repetere a Mandante Mandatarius non possit, nisi centum, non vero viginti, quæ supra præfinita centum impenderit.

Solvitur vero mandatum pœnitentia Mandantis, si illud revocat, dum res est integra, nam si Mandatarius rem inchoaverit, quamvis mandatum solvatur, tamen a Mandante repetere poterit quidquid ob negocium inchoandum fecerit sumptuum [b] quos item repetere potest ab herede Mandatoris, si ejus morte dissoluto mandato, ipse mortem nesciens, aliquid impenderit, ut mandatum impleret: quod obitu Mandantis extinguitur.

Solvitur mandatum renunciatione a Mandatario tempestive facta, sine damno Mandantis: nam si ob eam renunciationem tempore suo non factam Mandator amiserit facultatem rei sive per se, sive per alium gerendæ, tum Mandatarius tenebitur in id, quod Mandantis interest tempore debito non fuisse renuntiatum: nisi Mandatarius morbo, vel alia justa causa renunciare prohibitus fuerit.

TITULUS IX.

De Obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur.

Sæpe contingit, ut sine aliqua conventione obligatio nascatur ex solo facto: & tum dicimur ex quasi contractu obligari.

Primum gerendis negociis absentium, qui rebus suis vacare nequeunt, & expressum mandatum non dederunt: is enim, qui eis rem utilem gesserit, habet actionem, quæ appellatur contraria negociorum gestorum, per quam contra Dominum agit ad repetendos sumtus in rebus ejus curandis factos dum ille abesset; Dominus vero rediens si damnum acceperit ex lata, vel levi culpa ejus, qui sponte illius negocia gesserit, aut dolo, habet actionem, quæ distinctionis causa, directa negociorum gestorum dicitur, ob res male gestas, contra

(a) L. *actione* §. 3. *ff. pro Soc.*

(b) L. 15. *l. inter* 26. *ff. mand.*

contra gestorem, ut damnum præstet, quod Domino attulit.

Secundum genus quasi contractuum est Tutela: ex qua Pupillus actionem directam adquirit contra Tutorem, ut eum ad reddendam administrationem cogat; Tutor vero adquirit actionem contrariam, qua reposcit a Pupillo quod in rem illius impenderit.

Tertium genus est communio rerum, in quam non voluntate, sed eventu aliqui inciderunt, ut sunt ii, quibus communiter quid legatum, donatumve fuerit: nam adquirunt invicem actionem communi dividundo, per quam inter se petunt, ut communis res in singulos dividatur, aut ut impensæ ab altero factæ præstentur, vel reddantur fructus supra debitam portionem percepti; quæ actio differt ab actione pro socio, quæ nascitur ex contractu societatis communi voluntate inito.

Pro universa vero hereditate pluribus relicta nascitur actio, quæ dicitur familiæ, sive hereditatis erciscundæ, h.e. dividendæ: in qua eædem præstationes veniunt.

Quartum genus est hereditatis aditio, per quam sine aliqua conventione, legatis, & defuncti Creditoribus heres obligatur.

Quintum genus est indebitum: nam qui solvit quod non debebat, obligat sibi accipientem; ideo tamquam ex mutuo involuntario traditam pecuniam ab eo repetet indebiti condictione, quod est hujus actionis nomen.

Cum autem quis pecuniam solverit, metuens ne in duplum teneretur, si aut negaret, aut differret; is quia id fecit ad effugiendam dupli condemnationem, pecuniam repetere non potest. Quod contingit, si quis conveniatur lege Aquilia, ubi negans damnum condemnatur in duplum: sicut & in duplum condemnatur, qui certam & designatam pecuniam dare a Testatore jussus in piam causam, eam se debere falso negaverit, (*a*) Quibus, & similibus in causis, non repetitur indebite solutum; quia simpliciter datum intelligitur, ne conventus in judicio, si negasset falsitatis convictus, in duplum condemnaretur.

TITULUS X.

Per quas personas nobis obligatio adquiratur.

Adquiritur obligatio per eos, quos in potestate habemus, ut per Filiosfamilias ex peculio profectitio, non vero ex castrensi, aut quasi: ex quibus sibi ipsi tantum Filiusfamilias obligationem adquirit.

Obligationes vero, quæ ex peculio adventitio nascuntur, filio quidem proprietatem comparant; Patri vero tantum afferunt usumfructum, & tamquam administratori etiam exercitium actionis, adhibito Filii consensu, si ætatem ad consentiendum habeat idoneam. (*b*)

TITULUS XI.

Quibus modis tollatur obligatio.

Primo tollitur solutione ejus quod debetur, etiam si, debitore invito, alius Creditori accipienti solverit: per quam non solum ipse debitor, sed etiam fidejussores & pignora omnesque accessiones aliæ liberantur: quamvis debitor fidejussori, qui pro ea solvit, teneatur.

Secundo tollitur per acceptilationem, sive solutionem fictam, per quam quod nobis ex verborum obligatione debetur verbis persolvimus, atque remittimus; imo per acceptilationem tollitur etiam ea obligatio, quæ non ex verbis nascitur, sive ex stipulatione, sed ex re vel consensu, puta venditione, aut alio contractu, si eas obligationes ex emptione, vel mutuo, aliove contractu nascentes extinguamus deducentes eas in stipulationem, sive in obligationem verborum, quam postea per Aquilianam ab Aquilio inventam acceptilationem dissolvimus profitentes verbis acceptum habere, quod non jam amplius re, vel consensu, sed postquam fuerat in stipulationem deductum, tantum verbis debebatur.

Tertio tollitur obligatio per novationem, sive translationem prioris obligationis in novam aliam sive civilem, sive naturalem: per quam novam obligationem, adeo prior extinguitur, ut etiam accessiones illius pereant, puta fidejussiones, aliaque onera, exceptis pignoribus: quæ si in novatione repetita fuerint, Creditori eamdem temporis prærogati-

(*a*) *L. 2. C. comm. de legat.*
(*b*) *L. 6. C. de bon. quæ lib. & l. ult. §. 3. C. eod.*
(*c*) *L. 1. ff. qui pot. in pign.*

gativam tribuunt, quam habebat ante novationem. (c)

Est autem novatio duplex; voluntaria, quæ fit per stipulationem, qua prius debitum convertitur in verborum obligationem; & necessaria, quæ fit per litis contestationem, qua non extinguitur vetus obligatio, sed munitur nova judicati actione: qua prior obligatio tempore peritura etiam in heredes perpetuatur. (a)

Fit novatio vel cum nova persona interveniente, vel cum ipso Creditore. Quæ nova persona interveniente fit, aut delegatio est, aut expromissio. Delegatio dicitur, cum debitor debitorem suum Creditori, pro summa debita, delegat, vel alium pro se reum dat, qui stipulanti Creditori promittat. (b) Unde si Cajus meus debitor, me jubente, promiserit Titio Creditori meo, & Titius acceperit promissionem, novatur contractus; nec ego, sed Titius exigere potest a Cajo meo debitore; nec Titius me, sed Cajum convenire potest. (c) Oportet igitur, ut omnium nostrum consensus interveniat, nempe mei delegantis, Caii promittentis, & Titii accipientis.

At simplex cessio actionis Creditori facta, sine consensu debitoris, qui ceditur, non liberat cedentem a priori obligatione, nec cedens actionem pristinam amittit, nisi Cessionarius litem cum debitore sibi cesso contestetur, aut aliquid ex debito accipiat, vel debitori cesso denunciaverit ne solvat. (d)

Expromissio est, cum quis alienam sponte obligationem suscipit, & pro alio soluturum se spondet. Atque ex delegatione actio prior extinguitur, priorque debitor liberatur, novaque actio contra delegatum Creditori adquiritur: quod præstat & expromissio, sive ignorante, sive nolente debitore, si quis obtulerit soluturum Creditori novam eam obligationem accipienti. (e) Et licet obligatio posterior sit nullius effectus, puta quod quis ea, quæ Titius sibi debebat, stipuletur a Pupillo, sine Tutoris auctoritate, tamen prior perimitur. (f)

At si novam conventionem non cum alio, sed eadem persona debitoris inimus, tum veterem obligationem extinguimus, & eam in novum verborum contractum transferimus, siquidem stipulando illi aliquid adjiciamus, vel detrahamus; ut si quod erat purum, convertatur in conditionale, vel contra; vel si diem addamus, dummodo novandi voluntatem significemus. Noluit enim Justinianus novationem ex conjecturis inducere.

Tandem dissensu Contrahentium, re integra, contractus dissolvuntur, & obligationes perimuntur.

Sunt præterea modi alii extinguendarum obligationum, variis locis disseminati, per libros Juris, veluti confusio, cum res debita confusa fuerit, ut non discernatur: (g) item oblatio rei debitæ, atque consignatio. (h) compensatio, concursus plurium lucrativarum causarum; extinctio rei debitæ sine culpa & mora debitoris, aliique legentibus passim occurrentes. Ex quibus tamen hic prætermittenda non est transactio, utpote usitatior: per quam de rebus dubiis & litigiosis disputantes, metu futuri judicii, inter se paciscuntur, ut invicem dare facere obligentur, aliquid de jure suo remittentes; propter quam mutuam obligationem, ex parte transigentium, nascitur civilis actio.

Sed non de omnibus controversiis libere transigere licet. Sunt enim quædam, de quibus transigere prohibemur sine certo modo, certisque observationibus. Tales sunt controversiæ testamentariæ, sive ex testamentorum interpretatione prodeuntes: de quibus transigere non licet, nisi perpensis cognitisque verbis testamenti sive scripti, sive nuncupativi. (i)

Item vetitum est transigere de alimentis futuris ultima voluntate relictis, nisi auctoritas Magistratus interveniat: (k) ne homines præsens lucrum futuris & majoribus commodis anteponentes, ad inopiam redigantur.

TITULUS XII.

De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.

OBligantur homines pœnis ex furto, quod in rem mobilem cadit, cum

(a) *L. mores 26. ff. de action. & oblig. l. alium 29 ff. de novat.* (b) *L. 1. Cod. de novat.*

[c] *L. 6. C. de novat. & delegat.*

(d) *L. 3. C. de novat. & delegat.*

(e) *L. 8. in fin. ff. de novat.*

(f) *L. Servus 19. ff de fidejuss.*

(g) *L. 75. l penult. ff. de solut l. 7. ff. de pact.*

(h) *L 9. C. de solut.*

(i) *L.6. ff. de transact.*

(k) *L. 8. ff. & C. de transact.*

cum definiatur contrectatio fraudolosa lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel usus ejus, possessionisve: quæ contrectatio ad rem tantum mobilem respicit, quæ trahi manibus potest.

Furti pœna ex Prætoris Edicto est quadruplum rei subreptæ præter rem ipsam in furto manifesto; ex furto vero non manifesto duplum. Recenti vero Friderici Imperatoris constitutione furtum quinque solidorum laqueo punitur; minoris vero summæ laceratione Corporis: (*a*) cum etiam in Novella Justiniani 134. *cap. ult. auth.* sed novo Jure *C. de serv. fugit.* corporalis pœna statuta in furto fuisset.

Et fur dicitur, ac fraudulenter contrectare intelligitur etiam qui rem commodatam in usus transfert sibi non permissos a commodante, vel qui deposita re, aut pignoribus utitur præter mentem & voluntatem debitoris: dummodo sciat eos sibi usus esse interdictos, alioquin furtum sine furandi affectu minime committetur.

Cadere potest furtum in rem etiam suam, veluti si debitor surripiat Creditori pignus, intervertit enim illi possessionem.

Nec solum qui ipse furetur, sed & qui opem consiliumque furanti præbuerit furti crimine involvitur.

Furto affinis est rapina, cum quid alicui violenter eripitur, quod crimen præter pœnam quadrupli, aut dupli a Prætore inductam, lege etiam Cornelia tenetur de vi publica, vel privata, de qua in titulo de publicis judiciis. (*b*)

Et si vero, qui rem violenter aut clam aufert, putans esse suam, fur aut raptor non dicatur; tamen ne per causam ignorantiæ quis evadat audacior & molestior, Principes hujusmodi violentos homines rei propriæ dominio spoliarunt, & ad Fiscum transtulerunt si rem propriam rapuissent; si vero tamquam propriam rapuissent alienam, eosdem raptæ rei amissione, ejusque etiam æstimatione vim passo cessura multarum; Creditoribus auctoritate propria bona sibi debitoris addicentibus jus crediti ademerunt: (*c*) idemque statuerunt in eum qui rem soli, hoc est immobilem alienam putans esse suam violenter invaserit. (*a*)

TITULUS XIII.

De Lege Aquilia.

POST furtum & rapinam, tertium genus obligationum ex delicto venientium est ea, qua obstringimur Domino Mancipii, vel quadrupedis, cui Mancipium, sive servus jure Civili comparatur, ob damnum in eorum corpore eidem Domino illatum, non per contumeliam inferentis, sed illatum *injuria*, quæ vox hic significat *non jure*. Quod damnum vindicatur lege Aquilia, quæ nomen ducit ab Aquilio ejus sanciendæ Legis apud Populum Romanum Auctore.

Primo autem ejus Capite rependitur damnum Domino in id quanti plurimi fuerit res damno affecta, sive corrupta intra annum retrorsum a die dati damni computandum. (*e*) Propterea si datum damnum civiliter vindicatur, damnandus est illator in sumtus medicorum ac funeris, & in alimenta eorum quos homo occisus alere solebat.

Agit autem lex hoc primo capite de occisis servis, & quadrupedibus, quæ gregatim pascuntur, quo exclusis feris Bestiis & Canibus, complectatur Equos, Mulos, Asinos, Oves, Boves, Capras, itemque Sues, & similia, qui in Gregem conveniunt.

Quod si quis ut damnum vitaret a se, damnum alteri forte intulerit, hac Lege non tenetur, cum jure quis se a periculo tueatur.

Sed si casu quidem occidit, sed eventus e sua culpa contigerit, tenebitur: quia dolus & culpa Lege ista putatur.

Unde imperitus artis, cui se imprudenter dederit, Aquilia convenietur propter temeritatem, si exercitio suo alteri nocuerit, ut si imperitus Medicus secando, aut imperitus Mulio agendo jumento læserint.

Ita vero læsæ rei pretium computatur intra annum retrorsum actum, ut si Equus acce-

(*a*) *L. 2. de feud. tit. de pace tenend. & ejus violat. Clar. §. furtum num. 10. & sept.*

(*b*) *L. 3. ff. de vi privata.*

(*c*) *L. extat. 3. ff. Quod met. caus. l. ult. ff. ad l. Jul. de vi privata.* (*d*) *L. 7. C. unde vi.*

(*e*) *L. 1. §. ad L. Aquil.*

accepti damni tempore fuisset claudus, sed per 365. dies antecedentes aliquo tempore fuisset integer, validisque Cruribus, damnatur reus tamquam Equum occidisset integrum, non tamquam occidisset claudum.

Nec modo res ipsa quantiplurimi fuerit æstimatur, sed etiam quanti interest Domini eam rem intra annum illum non habuisse, vel habuisse, sed deteriorem factam. Unde si quis occidisset ex pari Mularum, vel ex quadriga Equorum aliquem, non solum singula corpora peremta luere debet, sed etiam damnum, quod patiatur quis ex quadriga dissoluta.

Alio Legis Aquiliæ Capite agitur de Bestiis, quæ Quadrupedum gregalium numero sunt, non occisis, sed vulneratis; & de iis, quæ quadrupedum gregalium, sive pecudum numero sunt, veluti Canes, Ursi, aliæque feræ, occisis; itemque de damno in res inanimes quovis corpore, aut quavis ratione illato. Ex quo reus damnatur quantiplurimi res damno affecta valuerit intra triginta dies, quæ præcedunt dati damni tempus.

TITULUS XIV.

De injuriis.

Quartum, & postremum delictorum genus, unde obligatio & actio inter privatos nascitur, est injuria, sive contumelia, quæ definitur contemtus, infamia, vel dolor ex dicto, factove proveniens.

Eaque tripliciter infertur verbis, facto, re.

Cum quis verberat aliquem, aut cædit, re injuriam infert. Infert facto cum honestam Puellam, tamquam Meretricem, vel honestum Puerum tamquam impudicum libidinose per vias sectatur.

Verbis infert injuriam qui voce aut scripto aliquod crimen extra judicium alicui objicit. Ex quo si capitale crimen fuerit, quod objicitur, pœna est capitis constituta contra convicii, aut famosi libelli auctorem.

Et accipitur injuria non ex persona solum propria, sed ex filiofamilias, & filiæ quamvis in matrimonium locatæ, & Uxoris; non autem accipit injuriam ex Viri persona Uxor; cum non Virum ab Uxore, sed Uxorem a Viro defendi conveniat. Item accipit injuriam Socer ex persona Nurus, & Sponsus ex Sponsæ persona.

Pœnæ injuriarum sunt vel ut reus damnetur in æstimationem ducendam a varia dignitate, graduque personarum, vel ut supplicio afficiatur; vel ut ad multam Fisco inferendam damnetur, sive ob aliquem pulsatum, aut cæsum, sive ob Domum læsam ex injurioso ingressu alicujus.

Porro civiliter agitur ad æstimationem; criminaliter ad ultionem: quo in Judicio, quamvis criminali, tamen Viris illustribus per Procuratorem adesse permittitur.

Duplex est autem injuria, levis & atrox. Ex qua cognita cognoscitur quæ sit levis. Atrocitas injuriæ oritur vel ex loco vulneris, ut si quis oculum alicui læserit partem corporis selectissimam; vel ex loco publico, in quo notior est contumelia; vel ex personæ dignitate; ut si quis violasset Senatorem, aut Magistratum, cujus delicti pœnam capitis constituunt interpretes. Non mutatur vero injuriæ gradus ex distinctione Patris a filiofamilias, cum in hoc publicæ dignitatis disparitas nulla inveniatur.

Atque injuriarum actione non solum is, qui eas intulerit tenetur, sed & qui mandaverit, dolove malo fuerit hortatus, alioquæ modo quovis operam, aut consilium suum præbuerit.

Tollitur injuriarum actio, quantum ad privatam, non autem ad publicam ultionem, & fiscalem pœnam spectat, morte rei & actoris; cum enim sit pœnalis non transit in heredem. Item tollitur remissione expressa vel tacita, nempe annali silentio, quo perimitur actio prætoria, quæ damnat ad æstimationem; non vero actio ex Lege Cornelia criminalis, quæ plectit Corpus, vel multat Fisci commodo; hæc enim perpetua est, nec perit nisi spatio triginta annorum.

Tandem tollitur dissimulatione, si quis acceptam injuriam ad animum suum non revocaverit. (*a*)

Quam-

(*a*) L. 1. §. 1. *ff. de injur.*

Quamvis autem quis remiserit actionem criminalem, qua propriam injuriam ulcisci- tur; tamen potest agere actione civili ad reficiendum sibi damnum, & ad consequendum quod sua intersit damnum non accepisse.

TITULUS XV.

De obligationibus, quæ quasi ex delicto nascuntur.

QUamvis ex delicto dolus absit, tamen in eo & culpa punitur. Unde Judex, qui litem suam fecerit, h. e. qui male per imperitiam judicaverit, cogitur pœnæ nomine propriis sumtibus eam partem defendere, pro qua pronunciavit; itaque sententiam tueri suam, ut si male judicasse appareat condemnetur tanti, quanti judicantis religioni videatur.

Item si ejectum, effusumve quid fit in aliquem e Domo alicujus, tenetur qui habitat, quod servis utatur incautis, & in duplum illati damni damnabitur. Sicuti punitur, & quidem 10 aureorum pœna, qui aliquid posuerit, suspenderit, aut id positum suspensumve esse toleraverit in loco, quo vulgo transire homines consueverunt, adeout decidens possit alicui nocere. Ac si quid cadens interemerit hominem liberum, quia non recipit æstimationem, 50. aureorum pœna est legibus constituta. Si vero is ex vulnere vixerit, condemnabitur culpæ reus in mercedem Medicorum, & in id, quod interest, aut interesse in posterum poterit non fuisse læsum.

Si quid vero effusum dejectumve fuerit e Domo Filiifamilias seorsum a Patre habitantis, vel si Filiusfamilias male judicaverit, non Pater tenetur, sed Filius ipse familias, ne ex filii delicto Pater obligetur.

Tandem obligantur quasi ex delicto, sive maleficio Nautæ, Caupones, Stabularii, si res viatorum corruptæ fuerint, aut ablatæ a famulis, propter quorum factum datur contra Dominos, præter alias actiones, etiam actio ex quasi maleficio; propterea quod pravos Ministros adhibuerint. (*a*)

Quæ actio est in factum, ad dupli æstimationem damni dati in re, cujus custodiam recipiunt. Eaque datur quidem heredibus Dominorum; non autem contra heredes Nautarum, Cauponum, & Stabulariorum. Iniquum est enim heredes teneri ex quasi maleficio aliorum unde locupletiores non fuerint; cum hæ sint actiones personales, quæ contra heredes minime transeunt.

(*a*) *L. 1. §. ult. ff. vacat. camp. stab.*

INSTITUTIONUM

LIBER QUARTUS.

De Actionibus, Exceptionibus, & Interdictis.

QUoniam quartus Liber, qui crimina complectitur, fere totus in Institutionibus Criminalibus explicatur; nec tempus nobis suppetit ad commodam expositionem materiarum civilium, quæ eodem quarto Libro interseruntur; propterea nos explicationem nostram tempori accommodantes in compendium hoc redegimus actiones, exceptiones, & interdicta, sine quorum levi saltem cognitione, quæ auditoribus facem præbeat ad persolvenda rerum harum volumina, plurimum utilitatis deesset Institutionibus nostris; siquidem Jurisprudentia fere omnis in actionibus & judiciaria pugna diffunditur.

Actionis nomine facultatem illam intelligimus adeundi Judicis, nostri juris experiundi causa, ideoque definitur jus persequendi in judicio, quod sibi debetur.

Cumque actiones in varias divisiones discesserint, nos utiliores & magis necessarias afferemus.

Sunt igitur actiones vel reales, vel personales. Actionibus realibus sine aliqua contemplatione personæ possidentis petimus rem ipsam vel nostram, vel nobis debitam. Actio, qua rem nostram petimus ab alio retentam appellatur rei vindicatio, est autem actio in rem vel directa, quæ datur domino ipsius fundi, vel utilis quæ datur ei, qui fundum a Domino conduxit.

Quoniam autem non semper vindicamus res corporales; sed aliquando incorpora-

porales qualia sunt Jura nostra in aliena re, puta, servitutes aut Urbanæ, aut Rusticæ, quæ fundis nostris debentur a fundis alienis: hinc siquidem asserimus nobis jus esse ususfructus, vel itineris, aut viæ in alieno fundo, ex hac assertione nascitur actio, quæ vocatur confessoria; si vero possessores nos rei simus, quam volumus ab ea servitute liberare propterea quod Judicem adeuntes negemus Adversario jus esse eundi per fundum nostrum, tum ex hac negatione prodit actio; quæ negatoria nuncupatur, qua unice actione is qui possidet partes agit actoris; cum in ceteris possessor semper reus existat.

Sicut autem actiones pleræque aliæ, ita & reales partim a Jure Civili prodierunt, nempe ab ipsis Legibus, partim, tacentibus legibus, a Jurisdictione Magistratus legi suam vocem attribuentis; illæ civiles, hæ prætoriæ dicuntur. Talis ex actionibus realibus est Publiciana inventa a Prætore Publicio, per quam repetimus ab extraneo possessore rem eam, cujus usucapionem inchoavimus; vel illa Publiciana quoque, sed alterius generis, per quam rescindimus usucapionem rei nostræ usucaptæ ab eo, cum quo, cum Reip. causa abesset, agere non poteramus dum usucaperet intra quadriennium continuum a reditu in Urbem.

Talis est & Pauliana, per quam Creditores revocant a possessoribus ad se bona per debitorem fraudulenter, ad Creditores eludendos alienata, si alia bona Creditoribus desint.

Talis item est & Serviana Servii Prætoris, qua Dominus mercedis Creditor experitur super rebus invectis a Colono super fundo locato, quæ res sive instrumenta fundi sunt pro mercede Domino obligata. Cujus ad exemplum Jurisconsulti veteres excogitarunt quasi Servianam, per quam agimus super rebus illius, qui conduxit a nobis domum, nempe super rebus Inquilini in domum illatis; cum superior, nempe Serviana pertinuerit tantum ad fundos rusticos; quasi Serviana vero non solum ad Urbanos fundos pertineat; sed ad omnes hypothecas & pignora contra possessores illorum porrigatur, dummodo exploraverint Creditores bona debitoris, & expenso Patrimonio nihil præter res ab aliis possessas invenerint, *auth. sed hodie C. de obl. & act. auth. hoc si debitor. C. de pignorib.*

Personales vero actiones tendunt non contra rem aliquam nostram, vel nobis debitam; sed contra personam nobis aut ex contractu, aut quasi contractu obligatam, quæ item non modo civiles sunt, nempe ex ipsis contractibus a Lege excitatæ; sed etiam Prætoriæ, nempe præstitæ a Magistratu ex tacito sensu Legum, qualis est actio de peculio profectitio filiifamilias, vel de peculio servi. Quamvis enim Pater, & Dominus ex contractibus Filii, vel servi non teneantur; tamen quia, concessis peculiis ad mercimonium, tacite videntur in contractus filiorum, vel servorum consensisse; propterea jussu Prætoris a Creditoribus filii, vel servi conveniuntur, non quidem in solidum, sed quatenus possident ex bonis peculiaribus. Sed si Creditores sint ex causa pecuniæ filio mutuatæ contra S. C. Macedonianum ne quidem ex causa peculii Parentes tenentur.

Sunt & actiones præjudiciales, quæ instituta Judicia suspendunt, donec de majori cognitione tractetur, ex cujus eventu minor cognitio pendet. Veluti si agatur de hereditate paterna, & incidat quæstio an petitor sit filius; nam suspensa hereditatis quæstione, cognitio suscipienda est de majori causa, nempe an ille sit filius; quæ præjudicialis actio dicitur, quia est Judicium præcedens.

Sunt & actiones, quæ pœnæ persecutoriæ appellantur, quibus petimus, ut qui propter delictum, quo nos læserunt nobis in certam pecuniam damnentur.

Et quoniam aliquando reus damnatur, non modo ad rependendum nobis damnum illatum, sed ex contumacia sua etiam condemnatur supra damnum, propter hanc misturam pœnæ & damni mistæ actiones appellantur, qualis est actio ex lege Aquilia, in qua si quis neget, & inficietur damnum nobis dedisse, condemnatur in duplum.

Dicuntur & mistæ actiones, propterea quod res, & persona simul obligatæ per eas conveniuntur; qualis est actio communi dividundo, in qua dividuntur inter socios sibi vicissim obligatos ex persona singulorum bona ejusdem Societatis obligata communiter, & singulis; qualis itidem est actio familiæ erciscundæ, sive dividendæ hereditatis inter plures cohe-

coheredes obligatos itidem inter se vicissim, & obligata sibi habentes bona hereditaria. Talis etiam est actio finium regundorum, sive terminorum ponendorum in Agris vicinis, in quibus arbiter, plus minusve alteri, ut sibi æquius videtur vel ex Societate, vel ex hereditate, vel ex portionibus Agrorum attribuit.

Est & actionum alia divisio in actiones bonæ fidei & stricti Juris. Appellantur autem bonæ fidei propterea quod in iis Judex condemnat supra, vel minus quam expressum fuerit in contractu, propter æquitatem, quæ includit ea quæ in mente contrahentium tacite subeunt, quamvis in verba non excurrerint: cum verba non semper voluntati respondeant, nec voluntas sit ubique parata. Stricti vero juris sunt actiones illæ, in quibus Judex nihil addere, aut demere formula sua potest, præter id, quod contrahentium verbis continebatur; quales sunt actiones ex stipulatu venientes; nam si quis centum promiserit, non potest plus, minusve quam in centum condemnari.

Contra vero inter bonæ fidei actiones veniunt actiones ex vendito, locato, conducto, negociorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, & similibus venientibus ex venditione, locatione, societate, aliisque contractibus bonæ fidei, in quibus supplet æquitas tacita quod abest a verbis contrahentium, ut ex libro superiori cognoscitur.

Atque ad hanc naturam revocatur actio, quæ a Jurisconsultis appellatur in factum, procedens nempe ab eo negocio gesto, quod ad certum nomen contractus revocari nequibat, tamen poscebat æquitas, ut ex eo facto vel ad utile comparandum, vel ad evitandum damnum actio daretur, Quamobrem libello actor exponebat ipsum factum sine certo contractus nomine, & ex cognitione illius facti Judex vel damnabat reum ad aliquod, vel absolvebat, Cui actioni affinis erat actio præscriptis verbis, in qua adjectis ipsis verbis contractus in formula actionis cognitio Judici dabatur; ut ex ipsis verbis judicaret, quam vis qualis esset contractus definiri nequiret.

Pro dotis repetitione soluto Matrimonio duplex olim actio Mulieri dotem repetenti dabatur: quarum altera stricti juris erat, altera bonæ fidei.

Stricti juris erat actio ex stipulatu, si de dote restituenda stipulatio intervenisset; bonæ fidei erat actio rei uxoriæ, quarum in singulis certum ac distinctum erat commodum: quod utrumque Justinianus in unam actionem contraxit & deduxit, quæ est actio ex stipulatu: qua actione complexus est vim stipulationis, adeout Mulier possit e stipulatu agere, etiamsi stipulatio nulla præcessisset; omnemque illius actionis utilitatem, quæ plurima erat, assequatur, & simul commoda rei uxoriæ actionis obtineat.

Quam actionem in actionem ex stipulatu transfudit. Unde actio ex stipulatu, quæ pro dote competit, jam non est stricti juris amplius, sed bonæ fidei, utpote subrogata in locum rei uxoriæ actionis, quæ bonæ fidei erat, quæque nunc naturam suam retinet in actione ex stipulatu a Justiniano constituta. (*a*)

Huic actioni Justinianus adjecit etiam commodum prælationis adversus Creditores alios; voluitque, ut mulier Creditrix mariti ex causa dotis præferatur omnibus mariti creditoribus etiam ipsa muliere anteriorem hypothecam habentibus: exceptis ex Bulgari receptiore interpretatione creditoribus iis, qui anteriorem simul & expressam in contractu habeant hypothecam, cum mulier non aliam ex lege habeat, quam tacitam ideoque tantum anterioribus tacitam habentibus præferri decet. Quæ uxoris dotisque privilegia interpretes etiam ad liberos & nepotes, matris, aut aviæ nomine, dotem repetentes protraxerunt. (*b*)

Sustulit etiam Justinianus veterem stricti Juris & bonæ fidei differentiam in compensationibus, quas in omnibus cujusque generis contractibus æque procedere constituit, si aliqui sint invicem inter se creditores & debitores; nam jussit, ut debitum liquidum & summa certa persoluta, cum credito alterius liquido, & summa debita ipso jure compensetur in credito pecuniario, vel in eadem specie utrimque debita quæ numero pondere mensura consistat. Secus vero, si species invicem debeantur, ut alter debitor sit ex causa depositi, nam propter summam bonam fidem, quam depo-

(*a*) *L. unic. C. de rei uxor. act.*

(*b*) *DD. ad l. unic. versic. exceptis C. de ux. act.*

positarius debet; res est illico restituenda, nec retinenda propter proprium creditum. [a]

De exceptionibus.

ACtionibus opponuntur a reo adversus actorem tamquam gladio clipeus exceptiones, quæ actionem vel differunt in aliud tempus, & dilatoriæ dicuntur, vel prorsus perimunt, puta quando quis adversus creditorem objicit pecuniam a se debitore jam persolutam fuisse & peremtoriæ nuncupantur. Inter exceptiones autem memoratu maxime necessaria est ea quæ appellatur non numeratæ pecuniæ, quæ datur ei, qui propter spem, & fiduciam pecuniæ sibi proxime a creditore numerandæ confessus est se pecuniam accepisse a Creditore, cum non acceperit, de qua scripsimus libro Tertio. Cujus exceptionis opponendæ tempus debitori præstitutum quod olim erat ad quinquennium, Justinianus ad biennium redegit, ut eam postea opponere non liceat. [b]

Opponendæ autem sunt exceptiones dilatoriæ quidem ante litem contestatam, peremtoriæ vero ante sententiam quandoque. [c] Excipitur auxilium S. C. Macedoniani quo juvatur Filiusfamilias adversus fœneratorem. Item miles, donator, maritus, patronus, socius, & alii, qui habent privilegium a lege ne condemnentur supra vires, & supra quam facere possunt. Excipitur & mulier, quæ etiam sicut Filiusfamilias Macedonianum, post sententiam, objicere potest S. C. Vellejanum, quo cavetur, ne fœminæ ex intercessione, vel fidejussione sua conveniantur: nisi vel dolose versentur in contractibus [d], vel ei S.C. mulier renunciaverit [e], vel se obligaverit in proprium commodum. [f] Exceptiones rei actor redarguit replicationibus, replicationes actoris reus redarguit duplicationibus, duplicationes rei actor redarguit triplicationibus, & sic deinceps ex parte actoris vel rei pro multitudine exceptionum repetitarum augentur & vocabulorum vices, donec Judex auctoritate sua quæ hac in re plurimum pollet, eas resecuerit, ne lites progrediantur in infinitum.

De Interdictis.

INterdicta sunt decreta Magistratus quæ interponuntur inter eos qui litigant de possessione, ut possessio alicui eorum decernatur, donec de proprietate litigabitur; quod est judicium longe prolixius, cum interdicta sint judicia celerrima propter pericula contentionum quæ exoriuntur dum de possessione certatur. Ac dicuntur interdicta, quasi dicta interim donec de proprietate cognoscatur. Nihil enim habet comune possessio cum proprietate: unde potest hæc pertinere ad alium, cum tamen alius in possessione permaneat.

Sunt autem interdicta vel prohibitoria, cum Prætor vetat aliquid fieri, veluti ne in loco sacro ædificetur: vel restitutoria, cum Prætor aliquid restitui jubet, puta cum mandat prædoni, ut restituat vero Domino; vel exhibitoria cum Prætor imperat ut si qua res lateat, de qua controversia sit, in lucem adducatur.

Sunt autem Interdicta vel adquirendæ, vel retinendæ, vel recuperandæ possessionis. Adquirendæ possessionis sunt ea, per quæ possessionem quam nunquam habuimus nanciscimur, quale est interdictum *Quorum bonorum*, a suis initialibus verbis ita nuncupatum, quo heres petit possessionem rerum hereditariarum ab injusto possessore. Quale item est interdictum ex *l. ult. C. de edict. D. Adr. toll.* quo petimus ex testamento non vitiato, non abolito possessionem hereditatis, & immissionem, dilata in aliud tempus quæstione falsitatis. Quale item est interdictum *quorum Legatorum*, quo heres petit possessionem rerum legatarum, quas habere, ac de manu ejus capi plurimum interest sua, ut detrahere falcidiam possit antequam tradantur Legatariis.

Ad possessionem etiam adquirendam pertinet Salvianum Interdictum a Salvio Prætore inventum adversus Colonum super rebus Fundi pro mercede obligatis, & ab Interpretibus postea extensum contra quamlibet debitorem, qui res pignori obligavit, imo & contra tertium possessorem ea pignora detinentem, adversus quem

(a) *L. 4. & ult. C. de compens.*
(b) *L. penul. C. de non numerat. pecun.*
(c) *L. penult. & ult. ff. & l. ult. C. de except.*
(d) *L. 12. & seq. C. ad S. C. Vellej.*
(e) *L. ult. § penult ff. eod.*
(f) *Auth. si qua mulier, C. eod.*

quem ex ſtylo Romanæ Curiæ agitur etiam non excuſſo principali debitore. [a] In cujus interdicti judicio ſufficit probare rem tempore, quo obligabatur, fuiſſe a debitore poſſeſſam: unde præſtat hoc interdicto agere, quam Serviana actione, in qua utpote petitoria probandum eſt rem non modo tempore obligationis fuiſſe a debitore poſſeſſam: ſed etiam ad illius dominium pertinuiſſe. (b)

Interdicta retinendæ poſſeſſionis a ſuis itidem initialibus verbis appellantur *Uti poſſidetis*, & *utrobi*, quorum prius pertinet ad poſſeſſionem immobilium; poſterius ad mobilium. Unde cum duo de rei ejuſdem poſſeſſione retinenda contenderent, ut apparere potuiſſet actor & reus, & judicium procederet, Prætor unum conſtituebat reum, eique dabat poſſeſſionem; indeque alter actor remanebat, ac deterioris conditionis, quam reus, qui ut poſſeſſionem retineat, ſatis eſt actorem jus ſuum non probaſſe.

Is autem in hujus Interdicti controverſia hodie vincit, & poſſeſſionem retinet, donec de proprietate litigatur, qui litis conteſtatæ tempore neque vi, neque clam ab Adverſario poſſideat. Et ex Jure Canonico jam recepto is prævalet, qui vel juſtiorem, vel antiquiorem poſſeſſionis cauſam oſtenderit, *cap. 9. de probation.*

Poſſeſſio autem adquiritur animo & corporis apprehenſione, quamvis ſolo animo, puta per Procuratorem, aut Colonum, aut Servum retineatur. Amittitur vero cum quis rem e manu dimiſerit, & animum ejus retinendæ abjecerit.

Interdictum recuperandæ, quod ex ejus item initialibus verbis appellatur interdictum *Unde vi*, datur ei, qui vi dejectus fuerit a poſſeſſione, contra violentum dejectorem, imo & contra tertium poſſidentem, quamvis ipſe poſſidens rem non abſtulerit *Can. redintegrandæ 3. qu. 1.* Quod & judicium ſpolii nuncupatur.

Atque hactenus de his, quæ per temporis brevitatem ex quarto Libro tradere licuit.

(a) *Pacific. de Salv. interd. c. 2. in ep. 2. n. 3.*

(b) *C. de pretor. & Salv. interd ff. ubi Cujac. & Perez.*

TITULUS XVIII.

De Publicis Judiciis.

POſt expoſita privatorum Judiciorum genera & rationes, merito adjicitur aliquid de Judiciis publicis, quantum ſit ſatis ad Elementorum cognitionem. In pluribus autem a privatis publica Judicia differunt, nam privata per actionem ad repetendam rem ſuam, publica per accuſationem ad puniendum crimen alienum inſtituuntur, neque quis exprimit actionem, qua agat: ſed Legem, qua poſtulet. In publicis item Judiciis exigitur ut accuſator ſubſcribat in crimen, quo parem pœnam ſubeat, ſi falſum crimen oppoſuerit: ſcilicet ut ferat pænam Talionis *Cujac. obſer. 33. l. 3. §. 2. ff. de accuſ. l. ult. C. eod.*, quæ tamen præſentibus moribus obſolevit.

Publica vero Judicia dicuntur tamquam populica, quod cuilibet e Populo ad publicam vindictam eorum Criminum accuſationem inſtituere liceat, niſi certa lege prohibeatur, ne omnibns accuſandi aditus pateat; (c) quod raro contingit; ideoque dicitur omnibus plerumque licere.

Publicorum autem Judiciorum quædam capitalia ſunt, quæ ſcilicet adimunt caput naturale per ademtionem vitæ; vel caput civile per ademtionem libertatis, aut Civitatis: quædam vero non capitalia, quæ damnum pecuniarium afferunt cum infamia, quæ omnes damnatos quolibet publico Judicio comitatur. Nec ſolum accuſatione perſequimur publica delicta, ſed etiam per inquiſitionem, h. e. per Judicis officium, ne dum accuſatorem, aut ejus diligentiam expectamus, criminum ulciſcendorum amittamus facultatem. Ideo hæc potius noſtris temporibus in delictis omnibus frequentatur, nempe inquiſitio, quæ vel indefinita eſt cum certus Magiſtratus emendandis moribus, & puniendis comunibus criminibut creatur, vel certorum criminum, cujus auctor ignoretur, vel certæ perſonæ cognitæ, qui alicujus criminis reus cenſeatur. Excitatur vero plerumque inquiſitio per denunciatores & delatores, cum aliquod crimen dedu-

Ii cunt

(c) *L. 43. §. 10. ff. de rit. nupt. & l. 8. cum ſeqq. ff. de accuſ.*

cunt in notitiam Magistratus, quæ denunciatio appellatur.

Sed jam exordiamur ab atrocissimo Criminum, nempe Majestatis, quod veteres appellabant crimen perduellionis, recentiores vero, & vulgariores interpretes appellant Crimen Majestatis in primo capite, cum scilicet insidiæ, vel pericula, & machinationes intenduntur in ipsum Principem, vel rempublicam, & tranquillus Civitatis status factionibus & conspirationibus improbe initis agitatur, vel cum Senatores, & qui publicam Principis auctoritatem suo ministerio exhibent vi, aut malis artibus periculose appetuntur; horum enim flagitiornm auctores non modo capite plectuntur dum vivunt; sed & mortui perpetua infamia notantur, neque morte damnationem effugiunt ut aliorum criminum rei, sed post mortem detecti auctores, hujus criminis, nomine saltem, sustinent pœnam: & sive vivi, sive mortui damnentur, pœnam suam in liberos propagant atque transmittunt. Hi enim testamentaria extraneorum hereditate, ac legitima etiam Parentum & proximorum successione privantur: Falcidia tantum filiabus in bonis Matris, sexus imbecillitate, & miseratione relicta. Neque factum tantum, sed & conatus etiam & cogitatio criminis puniuntur, omnesque emancipationes filiorum aut Filiarum, omnes alienationes & donationes a reis post machinationem criminis factæ rescinduntur; & ea bona, quorum Uxores habent usumfructum, non filiis, sed Fisco, cui bona omnia damnati cedunt, eædem Uxores, si decedant relinquere jubentur *l. quisquis C. ad l. Jul. Majest.* Sunt & alia Majestatis crimina, quæ non directo in Principis vitam, aut Reipublicæ periculum, sed indirecto in eorum contemtum tendunt, qui mitiori pœna Judicum arbitrio pro facti qualitate afficiuntur, qualis est vectigalium sine Principis auctoritate impositio, falsæ monetæ percussio, deturpatio Statuarum Imperatoris, privatorum Carcerum retentio, aut publicorum effractio, *l. 2. C. de fals. monet. DD. ad. d. l. quisquis l. 4. ff. ad l. Jul. Majest. & l. 7. ibid. l. 4. ff. de pœn. l. 1. C. si quis Imper. maled.*

Aliud crimen publici Judicii, ubi tamen posterioribus legibus ad accusationem non admittuntur, nisi Pater & Maritus & postea proximiores, est adulterium, sive violatio alieni thori: quod crimen olim relegatione, ut cum eruditioribus puto, plectebatur, postea ultimo supplicio affectum fuit lege Constantini *l. quamvis C. ad l. Jul. de adult.* Et Jure civili adulterium committitur tantum cum nupta; verum Jure Canonico committitur sive solutus cum Conjugata, sive Conjugatus cum soluta, sive Conjugatus cum Conjugata commisceatur *Can. nemo 34. quæst. 4. Can. mœchaberis cap. præcepit. cum seq. qu. 5.* Pœnam vero gladii Justinianus Novella sua 134. cap. 10. in Masculis quidem adprobavit; Mulieres vero verberibus cæsas in Monasterium detrudendas Carceris loco jussit, data Maritis potestate intra biennium illarum ad priorem consuetudinem revocandarum, *auth. sed hodie C. ad l. Jul. de adult.* Præsentibus moribus plerumque parcitur vitæ Adulteri, sed ei exilium, aut multa, aut alia pœna pro Judicis prudentia injungitur.

Eadem lege Julia de adulteriis puniuntur omnia libidinis genera, quæ pleraque stupri nomine veniunt latius accepto. Strictius vero stuprum accipitur libido, quæ cum Virgine, vel Vidua honeste vivente exerceatur. Cujus pœna ex legibus est in honestioribus publicatio dimidiæ partis bonorum; in vilioribus coercitio corporis & relegatio. Nulla vero pœna jure civili tenetur qui cum prostitutæ pudicitiæ Muliere se conjunxerit. (*a*) At in corruptorem pudicæ Virginis Jus Canonicum hanc pœnam statuit, ut aut eam in Uxorem ducat, aut ei dotem det, qua in Matrimonium alteri locetur; [*a*] quod cum legibus Athenienſibus convenit; discrepat vero ab hæbraicis, quod Mosis lege corruptor & ducere & dotare Virginem stupro ab se pollutam cogebatur *Deuter.* 22. 29. Incestus crimen est exercitium libidinis, cum ea, cujus propter sanguinis conjunctionem nuptiæ nobis interdicuntur. Cujus criminis pœna est deportatio, vel ultimum supplicium velut sacrilegos nuptiarum *l. 30. §. sacrilegos C. ad l. Jul. de adult.* stupri nomine venit etiam apud optimos scriptores nefarium crimen aversæ veneris: cui plectendo armantur Jura ultore gladio *ex l. cum*

(*a*) *L. 22. C. ad l. Jul. de adult.*

(*b*) *C. 1. & 2. de adult.*

cum Vir. C. ad l. Jul. de adulteriis : (*a*) suscitantur flammæ vindices, unde præsentibus moribus hujusmodi flagitii auctores ultimo supplicio afficiuntur, & mortui comburuntur.

Homicidium, quod est violenta vel fraudolenta vitæ hominis ademtio, punitur *l. Cornelia de Sicariis*, quæ quamvis initio deportationem honestioribus, ultimum vero supplicium humilioribus reis statuerit; tamen Constitutionibus Imperatorum exacerbata, ultimum supplicium pro perpetua pœna omnium comprehendit: etiamsi infans, aut animatus fœtus fuerit interemtus & abactus, *l.* 1. §. 2. *ff. ad l. Corn. de Sic. l.* 38. §. 5. *ff. de pœnis*: etiamsi occidendi consilium ei non præcesserit: dummodo fraudem, & conatum adhibuerit, eoque animo telum expedierit: [*b*] quo homine omnia veniunt armorum noxia genera, *l.* 233. *ff. de verb. sign.* Homicidæ autem Sicarii frequentius appellantur a Sica parvo & retorto cultro, quod armorum genus facile celatur, ideoque majorem præbet nocendi facultatem. Pœnam autem homicidii effugiunt furiosi, & Puberes doli non capaces, & fortuiti atque inculpati occisores, & qui alia ratione vitam suam nisi cæde Aggressoris tueri non potuerint, *l.* 3. *ff. & l.* 3. *C. ad l. Corn. de Sic. l.* 1. *C. unde vi*. Exacerbatur autem pœna in eos, qui veneno & incantationibus magicis hominem sustulerunt. Atque ideo majoris pœnæ metu venena prohibenda quod ad nocendum sint pratiora.

Teterrimum vero crimen admissum a filio in Patris necem, aut Matris, Avi, aut Aviæ, quod Parricidium appellatur, Lege Pompeja post Corneliam vindicatur: & pro conjunctione ac pietate læsa exasperatur. Unde Patris interfector culleo, sive bovina pelle indutus, cum Cane, Vipera, Simia, & Gallo gallinaceo Mari mergebatur, ut terra vivo auferretur & solatium celerioris mortis, quod in aquis invenisset, per culleum eidem interciperetur, prorogato immanium ferarum commercio, quibus inter se pugnantibus dilaniabatur. Quæ pœna obsolevit pro vario more Regionum, nam alicubi ante supplicium reus cauda equina trahitur: alicubi malleo percutitur, & alibi alio cruciatu ante torquetur. Nec minori pœnæ atrocitate plectitur qui filium proprium necasset. Ultimo etiam supplicio puniuntur, sed mitiori cruciatu, qui fratris cæde sese inquinaverint, aut alius conjuncti remotioris gradus: exacerbatis pœnis, aut mitigatis pro conjunctionis gradu ac facti qualitatibus, *l.* 6. *&* 9. *ff. ad l. Pomp. ad Parricid.*

Sequitur crimen falsi h. e. veritatis dolo subtractæ, vel immutatæ, aut consensu, cum quis contrahendo aliquem circumvenit, sive rem alienam pro sua distrahens, sive rem eamdem pluribus vendit; aut verbis, sive Judex pretio corruptus prave judicaverit, sive Testis falsa in Judicio protulerit; aut scriptis, si falsum Instrumentum Notarius conscripserit; aut abusu, quando sciens prudens quis dolo malo instrumentis falsis ab alio compositis utitur: aut facto, cum quis nummos, aut probos raserit, aut adulterinos cuderit, coloraverit. Dicitur autem hoc Judicium falsi descendere ex lege Cornelia testamentaria, quia hoc nomen Lex Cornelia de falsis meruit propter faciliorem hujus criminis frequentiam in testamentis: quæ magis insidiis patent dolo adstantium, & ægrotantis imbecillitate. Pœna vero ex ea lege in liberis fuit deportatio, in servis ultimum supplicium, ad quod etiam nostris temporibus, & contra liberum hominem devenitur pro gravitate delicti (*c*). Ad legem quoque Corneliam testamentariam pertinet, & quasi falsum punitur ex S. C. Liboniano delictum eorum, qui sibi, aut suis etiam jubente Testatore in alieno testamento legatum conscribunt, nam & præter legati amissionem, pœnam etiam falsi merentur: nisi adsit recognitio & adprobatio Testatoris, vel nisi servus sit, aut filius, qui sibi legatum adscripserit in testamento Patris, Patre dictante, *l.* 2. *&* 3. *C. de his qui sibi adscripś.* Falsatæ vero monetæ crimen quodammodo ad Majestatem pertinet; ideoque bonis rei universis cum Domo ubi falsum admissum fuit, Fisco addictis, reus capite plectitur *l.* 1. *&* 2. *C. de falsa moneta*.

Est & Crimen violentiæ, quod ulciscitur lex Julia de vi publica & vi privata. Vis publica erat olim, quæ a publicis personis inferebatur; privata vero, quæ a privatis, *l.* 7. *ff. de*

(*a*) *Nov.* 77. *& Nov.* 141. *Gudelin. de Jur. nov. l.* 5. *c.* 8. *& l.* 1. §. *qui puero ff. de extraord. crim.*

[*b*] *L.* 1. *ff ad l. Corn. de Sic. l.* 7. *C. eod.*

[*c*] *Nono tit. ff. & C. ad l. Cornel. de falsis.*

ff. de vi pub. ; sed postea mutata definitio fuit, & vis publica ea dicitur, quæ cum armis, privata vero quæ sine armis adhibeatur; cum arma sint propria Instrumenta Reipublicæ: nam *LL.XII. Tab.* nemini privato telorum usum in Urbe permittebant. Vis publicæ pœna erat olim aquæ & ignis interdictio, & ejus loco subjecta deportatio: privatæ publicatio tertiæ partis bonorum (*a*), quæ hodie obsolevit, nam arbitrio Judicis pro facti gravitate vis privata vindicatur, & publica ultimo supplicio, si cum seditiosis hominibus excitato tumultu, & factione vis inferatur, si hæc absit, pro delicti gradu relegatur reus, vel fustibus cæditur, vel alia pœna judicis arbitrio afficitur, *Decian. l.* 8. *c.* 18. *num.* 5. 7. *&* 19.

Vis vero ea est omnium maxime detestabilis, quæ adhibetur ad rapiendas Virgines, etiam callide ad raptum patiendum inductas libidinis causa. Nam ultimo supplicio punitur, *l. unic. C. de raptu Virg.*, nisi Matrimonium inde legitimum contractum fuerit: Etenim jure Canonico nuptiarum gratia pœna remittitur, *Cap. cum Causa de raptor. Can. statutum* 27. *quæst.* 2.: dummodo e raptoris manu dimissa libere consenserit Mulier: cui & congruam dotem raptor, etiamsi eam non ducat, constituere compellitur. *Concilium Trident. sess.* 24. *cap. 6. de Reform. Matrim.*: raptus autem pœna etiam adjutores comprehendit, imo & parentes Virginis si injuriam improbe atque ignave dissimulaverint, eamque vindicare neglexerint; *d. l. unic. Cod. de raptu Virg.* Raptores vero Virginum Deo dicatarum, sive Sanctimonialium ultimo supplicio majori legum asperitate damnantur, addictis eorum bonis Monasterio, unde Virginem sacrilege avexerunt, *l. raptores §. bona C. de Episc. & Cleric.*

Veniamus ad peculatum, quod est furtum pecuniæ Publicæ, aut Sacræ: cujus furtum etiam Sacrilegium nuncupatur. Peculatus olim pœna fuit quadrupli: cujus in locum successit pœna deportationis. In Magistratibus vero, qui tempore administrationis suæ quid ex publicis pecuniis subtraxerint, & in Ministris eorum capite animadvertitur *l.* 1. *& ult. C. ad l. Jul. pecul.* Idemque supplicium statuitur in reo sacrilegii, exacerbato delicto, aut lenito pro modis ipsius, aut rei qualitatibus. *Cujac. parat. ff. ad l. Jul. pecul. & tot. tit. ff. eod.*

Sequitur plagium, quod est dolosa liberi hominis, aut servi alieni suppressio: quod committitur sive quis celaverit illos, sive permutaverit, sive vendiderit, sive emerit, sive donaverit. Quod crimen L. Fabia punitur, quæ de plagiariis dicitur, pœna olim pecuniaria, quæ nunc etiam ad ultimum supplicium extenditur duobus casibus; nempe si Plagiarius vendat servum, aut liberum hominem alio adsportandum; & si idem Plagiarius filium alterius adhuc Patre superstite supprimat, *l. 6. & 7. C. ad l. Fab. de plagiar. l.* 1. 2. *&* 4. *ff. eod. cap.* 1. *de furtis*.

Est & ambitus crimen, cum quis pretio, & malis artibus emit honores, quod Canonibus appellatur Simonia a Simone Mago Sacrorum & Spiritualium emendorum auctore. Olim in populari Republica crimen hoc erat frequens, quia poterat accusari qui eum commiserat: rebus vero ad unum translatis, hæc inquisitio cessavit, non quod crimen defuisset, sed quod accusari non poterat emtor honorum, nisi una notaretur & venditor. Quod lege Majestatis vetabatur, nisi tractatus habitus fuisset cum aliquo Magistratu, qui ob largiendos honores, ex potestate sua proficiscentes, pecuniam accepisset: cujus criminis pœna erat deportatio si contigisset in Urbe: si vero in municipiis pœna erat centum aureorum cum infamia. (*b*) Pœna quoque ambitus tenetur & is qui officium & munus publicum vel repetit, vel continuat, adhuc administrationis ratione non reddita.

Occurrit nunc Lex Julia repetundarum, qua repetuntur pecuniæ datæ Magistratibus & Judicibus potestatis publicæ in alienam gratiam impertiendæ, aut sententiæ dicendæ causa; qua etiam lege postulatur & Testis, qui ob dicendum testimonium, vel non dicendum pecuniam acceperit. Cujus delicti pœna est extraordinaria, & pro persona, vel facto exacerbatur, aut lenitur: & modo ad remotionem

---

[*a*] *L.* 1. *& ult. ff. ad l. Jul. de vi privat. & l. Julianus ff. eod. auth. bona Cod. de bonis proscriptor.*

(*b*) *L. unic. C. ad l. Jul. de ambit. & ff. eod.*

nem a munere progreditur, modo ad relegationem, modo ad ultimum ſupplicium excurrit. Quod præcipue imminet Judicibus, qui innocentem injuria damnaſſe arguantur. Ac ſi civiliter agatur reus damnatur in quadruplum ejus pecuniæ, quam accepit, *l. ult. in fin. C. de l. Jul. repetund. l.* 3. 4. 7. §. 3. *ff. eod.*

Nec modo fraus Judicum, ſed & privatorum ex quacumque iniqua ſimulatione, aut ſycophantia, per quam alter lædatur: quod crimen ſtellionatus appellatur a ſtellione varii coloris reptile, cui & impoſtores ob mendacia, & verborum ac figurarum varietatem & ob verſipellem naturam comparantur. Quod Judicum arbitrio pro delicti modis punitur.

Lex vero Julia de Annona ulciſcitur audaciam eorum, qui Annonam vexantes publicam inopiam inducunt, ut res carius vendantur: cujus pœna ſtatuitur a lege 20. aureorum, vel relegatio, vel mercimonii interdictio pro delicti magnitudine: qua tenentur & ii, qui coemunt quantum poſſunt, ut poſtea carius vendant, quos Dardanarios Leges appellant; forte a Dardano hujus malitiæ inventore.

Sed jam finem Titulo & Operi ſimul imponamus lege Julia de reſiduis, qua plectuntur qui partem aliquam retinent pecuniæ publicæ; aut qui retinent totam, quam adminiſtrandam acceperunt, & vel eam ad præſtitutum uſum non adhibent, vel in publicas rationes referre ac reſtituere negligunt, cujus pœna eſt infamia cum onere reſtituendæ pecuniæ retentæ, & inſuper tertia parte ipſius, *l.* 2. 4. *& ſeq. ff. ad L. Jul. pecul.*

JANI

JANI VINCENTII GRAVINÆ DISSERTATIO DE CENSURA ROMANORUM.

CENSORII Magiſtratus in majeſtate Reip. tuenda dignitatem, & in rebus recte regendis utilitatem omnibus rerum a P. R. geſtarum monumentis proditam atque teſtatam, id præter cetera commendat quod non prius Populus Romanus juſtis rectiſque legibus coaleſcere inter ſe, ac ſolidis initiis ſtare Reſp. viſa eſt, quam hæc rectorum inſtitutorum omnium cuſtodia adverſus exultantem atque furentem licentiam opponeretur; neque dejecto hoc virtutum omnium præſidio, & obice iſto vitiorum remoto Reſp. permanere diutius atque conſiſtere valuerit. Cum enim corrupti jam populi mores, vires Cenſuræ fregiſſent, & ſeveritatis vincula quibus optimus rerum ſtatus & quies publica continebatur, impetu quodammodo facto fregiſſent, hujus magiſtratus metum ex improborum hominum capitibus avertiſſent: ſtatim veluti ſubducto concordiæ fundamento, ſolutoque fræno licentiæ, ſimul cum Cenſura & libertas quoque atque ipſa Reſp. collapſa eſt. Neque enim cum tam fœdis corruptiſque moribus jungi miſcerique majeſtas Cenſuræ potuit; neque, ſepoſito ſplendore & majeſtate Cenſuræ, legum vis, & populi libertas retineri. Digna res eſt igitur Cenſura, cujus vires & poteſtas e recondita antiquitatis memoria in notitiam hominum pertrahantur: cujuſque dignitates & munera, qua majori diligentia poſſumus illuſtrentur. Ortum igitur, curſum, & finem illius inquirentes, ad præcipua deinde munera iſtius magiſtratus accedemus; poſtremo præcipuas dignitates ipſius & honores explicaturi, exordium capientes a cenſu e cujus cognitione, recta magiſtratus hujus notitia trahitur.

Cenſus proprie eſt actio ipſa Cenſorum Cives Romanos & eorum bona recenſentium, de qua apud Pomponium, (*a*) Cenſus autem perſonarum erat & bonorum. Perſonarum Cenſus erat cum Cives ſinguli in ſua Tribu, claſſe, centuria nomina ſua, uxorum, liberorum, libertorum, ſervorumque ſuorum, item cujuſque ætatem, & quam Urbis regionem habitarent, jurejurando dato profitebantur. Bonorum cenſus erat cum iidem patresfamilias ſua prædia tum urbana, ruſtica, ſervorum, pecudumque numerum, fundorum inſtrumenta, ſuppellectilem, pecuniæ denique numerum profitebantur. Ideo Cenſus pro bonis fortuniſque omnibus accipiebatur. Unde Ulpianus. (*b*) *Hoc idem & ſi patrimonium fuerit rogatus* (reſtituere,) *& ſi facultates, & ſi quid habeo, & cenſum meum*. Inde eſt ut cenſu manumitti dicerentur ſervi qui luſtrati cenſu Romæ juſſu Dominorum (*c*) inter Cives Romanos ſe profitebantur, quod explicat Ulpianus.

Cenſuram autem a principio Reges exercuere. Cum enim Servius Tullius Cenſum inſtituiſſet, ipſeque curam ſuam in cenſendis Civium capitibus poſuiſſet, idem deinde munus Reges cæteri ſuſcepere. Regibus exactis ſimul cum cæteris poteſtatibus muneribuſque Regiis, & Cenſura quoque ad Conſules pervenit. Qui rerum domi foriſque gerendarum curam ſuſtinentes, cum tantam negocii molem ferre non poſſent, aliqua ſe parte curarum exonerarunt, & cenſendi populi munus

(*a*) *L. 2. §. poſt deinde ff. de orig. jur.*
(*b*) *L. cogi 16. ff. ad Trebell.*
(*c*) *C. 1. de Inſtit.*

munus in certum ac præcipuum magiſtratum a Populo creatum transſtulerunt. Per annos enim decem & ſeptem propter Conſulum occupationem, qui variis acerrimiſque bellis diſtinebantur, Cenſus fuerat intermiſſus, ideo anno decimo trecenteſimo ab U. C. inſtituta fuit Cenſura, qnem Magiſtratum Patres eo lætius accepere, quod Patriciorum Magiſtratuum numerum in Republica augeret, ac perceperunt animo, quantum ex parvis initiis orta creſcere deinde Cenſura deberet, quod incrementum pene cum ſuo ortu Cenſuræ acceſſit. Nam *C. Julio* iterum, & *L. Virginio Conſulibus*, vel ut alii putant, Julio tertium, & Virginio iterum, ſive anno Urbis trecenteſimo decimo nono Mamercum Æmilium Dictatorem a Senatu creatum, ut Dictatura aliquid memorabile gereret, nomenque ſuum in eo Magiſtratu inſigne redderet: de minuenda nimia Cenſorum poteſtate conſilium ſuſcepiſſe Livius auctor eſt. (*a*) Primi L. Papirius Mugilanus, & L. Sempronius Atratinus, cum ſpretus is honor eſſet a primoribus Civitatis a Populo ſuffragiis creati nunc Magiſtratum injerunt; (*b*) & Cenſores ſunt appellati ſive quod ad eorum cenſionem h. e. arbitrium populus cenſeretur, ſive quod quantum illi cenſerent, uniuſcujuſque res æſtimaretur. Sed non diu hic Magiſtratus in ſolo Patriciorum ordine perſtitit. Plebs enim cum omnia ſibi cum Patribus promiſcua faceret cum quidquid ſummum eſſet appeteret, adjuvante ope Tribunicia, & hunc etiam honorem ad ſe traxit, quodque ſolius patricii generis erat commune reddidit. (*c*) Unde anno U. C. quadringenteſimo ſecundo C. Sulpitio Pætico, & T. Quintio Penno Coſſ. Cenſor e Plebe creatus C. Marcius Rutilus idem qui ad Dictaturam Plebi aperuerat viam, vir quidem graviſſimus & cujus Majeſtas nullius honoris gradum non æquabat. Nec unum modo, ſed & alterum quoque, plebs obtinuit creari Cenſorem, nam Q. Pompejus, & Q. Metellus uterque ex Plebe Cenſores facti Luſtrum condiderunt. (*d*) Cum hæc poteſtas in quinquennium duraret. (*e*) Mamercus Æmilius Dictator graviter ferens alios magiſtratus leviores & annuos eſſe: hunc qui jugo duriori cervices Civium premeret quinquennalem, ideoque homines Cenſoribus per tot annos magna parte vitæ obnoxios vixere; legem tulit ne plus quam annua, vel ſemeſtris cenſura eſſet, quam ingenti populi conſenſu acceptam exemplo ſanxit. Statim enim & ipſe Dictatura ſe abdicavit: *Ut re ipſa* (inquiens) *Quirites ſciatis quam mihi diuturna non placeant imperia Dictatura me abdico*. Quod impune Mamerco non fuit. Cenſores enim ægre paſſi Mamercum, quod Magiſtratum P. Rom. minuiſſet, tribu moverunt, octuplicatoque cenſu ærarium fecerunt. Nec tamen id obſtitit, quin exigente uſu Reip. idem vir Cenſoria animadverſione notatus ad ſummos iterum honores vocaretur, Dictator creatus Vejentium bello: (*f*) Populi tantam indignationem in Cenſores coortam fuiſſe dicitur, ut ab eorum capite nullius, quam ipſius Æmilii auctoritate vis arceri potuerit. Adeo ſpectata virtus fœditatem inuſtæ notæ delevit. Et Mamercus ipſe ingenti animo injuriam tulit, cauſam potius ignominiæ, quam ipſam ignominiam ſpectans. Neque vero alios modo, ſed & ſe ipſos mutuis odiis Cenſores exagitarunt. Nam P. Sempronio, & M. Cornelio Coſſ. acri diſcordia inter Cenſores M. Livium & Claudium Neronem orta eſt: invicem ſe ignominia notantibus, itaut cum quis labefactare alterius famam crederet, ſuam inquinaret. Claudius enim cum ad Tribum Polliam ventum eſſet, in qua nomen era M. Livii: juſſit a Præcone ipſum citari Cenſorem, (*g*) ſive actus antiquæ & nondum depoſitæ inimicitiæ ſtimulis, ſive oſtentatione ſeveritatis inflatus. Et quia Livius Populi judicio fuerat damnatus & in exilium pulſus, auſus eſt Cenſori equum adimere. Cui & vicem reddidit Livius cum ad Tribum Narnienſem & nomen Claudii ventum fuit, Claudium vendere equum jubens duas producens cauſas, & quod Claudius adverſus Livium falſum teſtimonium dixiſſet, & quod nondum ex animo veteri odio depulſo, non ſincera fide ſecum in gratiam rediſſet. Neque collega ſolus, ſed Populus fere omnis cenſoriam ſeveritatem,

(*a*) *L. 4. cap. 24.*
(*b*) *Lib. 4. cap. 9.*
(*c*) *Liv. lib. 7.*
(*d*) *Liv. Epitom. 59.*
(*e*) *Lib. 4. cap. 24.*
(*f*) *Lib. 4. cap. 31.*
(*g*) *Liv. lib. 29. in fin.*

tatem, & offensi, ob injustum exilium animi sensit iram. Exitu enim Censuræ Livius in ærarium venit, & P. R. omnem quatuor & triginta tribus ademto suffragii ferendi jure ærarias reliquit, quod & se innocentem damnassent, & damnatum Consulem & Censorem fecissent. Una modo Tribus Mæcia a tanta ignominia servata, quod cæterarum Tribuum consilia non probasset. Hæc vehemens animadversio in invidiam Populi conjecit Censores, quam occasionem commendandi se Plebi nactus Q. Bebius Tribunus Plebis diem ad Pop. utrique dixit. Eaque res consensu Patrum discussa est, ne Censura Populi auræ redderetur obnoxia.

P. Cornelio Scipione, & Tit. Sempronio Longo Coss. Censores creati Sext. Ælius Pœtus, & C. Cornelius Cæthegus, Ædilibus Curulibus ludis Rom. imperarunt, ut a populo Senatoria loca secernerent. Quo facto ingentem illius ordinis gratiam collegerunt cum autem promiscua sedilia essent. Cum amplissima per se esset Censuræ potestas, graviorem illius dignitatem, & insigniorem reddidit adjuncta personæ dignitas. Postquam enim M. Cato Senior vir omnibus & belli & pacis artibus ornatus, quique humanas omnes cupiditates virtute vicit, & continentiæ laude sibi subjecit, hunc Magistratum favore plebis adversus obtinentem vim patriciorum adeptus est: mirum est quantum ex naturæ gravitate, & ex disciplinæ rigore ad hunc Magistratum auctoritatis & majestatis attulerit. Hominis severitatem præter cæteros expertus est Livius (*a*) Quintius, vir Consularis frater Titi Quintii Flaminii viri insignis, qui multos annos bello ac pace Remp. egregie administravit, ac P. R. gloriam, pluribus adjectis imperio gentibus, auxit. Hujus itaque fratrem Senatu movit Cato, quia inter cætera objectum erat quod ut Philippo Pæno caro ac nobili Scorto obsequeretur, nobilem Bojum, qui cum filiis ad Quintium tum Consulem transfugerat, interrogato prius puero, an vellet eum morientem videre, atque illius vultu pallore mortis affecto, hominisque animam trahentis adspectu frui: cum puer vix serio annuisset, loquentem percussit, ac deinde fugientem & fidem P. R. atque adstantium imploranti latus transfixit. Multaque propterea edidit, in moribus corruptis coercendis, rectisque institutis jam labentibus reparandis insignia probitatis & gravitatis exempla.

Cum præpotens virium esset Censura, postremis tandem temporibus inclinatis rebus & Rep. propter paucorum dominationem & licentiam ad interitum vergente, robur hujus magistratus non comminutum modo est, sed pene extinctum, ac vigor ipsius fractus atque laxatus. Post annum enim Urbis sexcentesimum sexagesimum septimum intermissa, ac anno sexcentesimo nonagesimo tertio restituta, a Clodio tandem pernicioso cursu omnem in Remp. pestem inferentem eversa pene fuit. Is Tribunus Plebis factus legem tulit ne quem Censores a Senatu moverent, neve qua ignominia afficerent; nisi qui apud Tribunos accusatus & illorum quoque sententia damnatus esset. Eam vero jam collapsam reparavit anno octingentesimo primo Q. Metellus Scipio, Pompeii in Consulatu collega. Rebus tandem in unius hominis potestatem adductis, ac simul cum ipsa forma Reip. virtute quoque P. R. deleta: Censura cum maxime necessaria & utilis, tum perincommoda & intempestiva visa est propter effrænatam licentiam atque imbecillis ad ingruentem molem vitiorum & morbi, qui vires remedii superabant, itaut tum minus efficax esset Censura cum magis Censorum severitate Resp. indigeret, unde & mentione illata de Magistratu restituendo, Tiberius [*b*] respondisse fertur: *non id tempus Censuræ, nec si quid in moribus laboret defuturum corrigendi auctorem*. Quapropter in Principibus ipsis Censuram revixisse proditum est, atque ab iisdem usque ad Decium Imperatorem hunc Magistratum gestum magis credo ne quid supremæ potestatis Principum Imperio non esset adjectum, quam ne Censuram jacentem desererent. Unde quod ad regendos Civium mores erat institutum; ad elevandam Principis majestatem, atque ipsius augendum Imperium versum fuit: Nec omiserunt Numina ipsa hujus Magistratus interitum nunciare: cum tribunal illorum qui postremi sub Augusto Cæsare

[*a*] *Liv. lib.* 39. *c.* 40.

(*b*) *Tacit.*

fare ex privatis hunc magistratum inierunt, dum tribunal concederent, confractum corruit haud incerto omine nonnisi umbram illius Magistratus permansuram. Conatus quoque eamdem est restituere Theodosius, sive Arcadius: sed a Senatu repudiatum esse Symmacus refert, ipso Symmaco adnitente, & suadente [a] Extat & de Censorum Commentariis apud Dionysium mentio, quos a patribus filiis, ab his posteris suis traditos fuisse scribit, eadem cura qua paterna sacra & gentilitia. Et hæc quidem fuit origo, cursus, finisque Censuræ: nunc ratio instituti ordinis exigit, ut illius vires ac potestates, & præcipua Censorum munera aperiamus.

Censorum ea fuit auctoritas ut omnium Civium ordo, gradus, honos in Republica in illorum testimonio reposita essent, atque cunctorum æstimationis & famæ judicium, ex eorum arbitrio penderet. Ac ut Livius ait [b]: morum disciplinæque Romanæ penes eum regimen, senatus equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus, publicorum jus privatorumque locorum, & vectigalia Populi Romani sub nutu atque arbitrio essent. Cum tanta moles rerum Censorum potestati committeretur, quo cautius esset Populo de suis fortunis ac fama: Censores Magistratum ineuntes jusjurandum dabant, se neque gratia neque odio quicquam gesturos, sed ex animi sui sententia, quæ utilia Reipublicæ essent re quæsita & deliberata facturos. Munera igitur eorum multiplicia, quæ tamen ad duo præcipue genera contrahi possunt: æstimationem scilicet facultatum & morum, cujusque enim ordinis suus erat Census lege definitus. Senatorum Censum constat fuisse octigentum millia sextertium, viginti scilicet millia ducatorum, duplum equestris census; equitum enim census erat sextertium quadrigentum millia, hoc est, decem millia ducatorum. In iis igitur quæ ad opes pertinerent (c) Censori jus erat publicas privatasque opes describere, Populum in centurias ac classes distinguere, locare vectigalia. Dabant & leges per provincias quæ Censoriæ sunt appellatæ. (d) Censorum quoque cura erat cum inirent Magistratum alere anseres in Capitolio ob memoriam servatæ ab imminenti fato Urbis; dum Galli clam nocte arcem invaderent, anseres autem vigil & sollicitum animal leni strepitu commoti voce sua cives dormientes excitassent; item opera publica exigere (e). Sed & vias publicas tueri, reficere, precia sacrificiorum publicorum curæ portio censorii muneris erat; statuas omnes circa Forum, quæ Senatus aut Populi sententia positæ non essent a Censoribus Scipione & Popilio sublatas fuisse Plinius scribit. (f) Et fullonibus modum in pingendis vestibus fuisse præfinitum idem Plinius auctor est. Sed & tenujora istis ad suam diligentiam Censores revocabant. Nam si qui agrum suum negligenter custodiret, aut desertum relinqueret, & illum sordescere pateretur tutus a Censoris animadversione non erat. Altera pars Censorii muneris fuit Personarum cura; & morum uniuscujusque judicium. Censoribus itaque ante omnia cura erat Principem Senatus legendi, eum quem graviorem & laudabiliorem virtute, & moribus judicarent, isque erat ille ex Senatoribus cujus nomen primo loco recitabatur, qui honos maximus habebatur. Ad eandem rationem & qui primus in Equitum tabulis scribebatur, princeps Equestris ordinis dicebatur. In censendis autem civium capitibus certam proprioque ordine notam Censores habebant, quam cuique pro suo gradu & ordine inurerent. Quatuor igitur erant animadversionis Censoriæ notæ. Ejectio e Senatu, quæ nota ad ordinem Senatorium pertinet, eaque erat cum initio Censuræ dum nomina Senatorum recitarentur, alicujus Senatoris nomen Censores præterirent, quo silentio infamia Senatori prætevito irrogabatur, & tacito judicio e numero Senatorum censebatur exemtus, ac loco motus, itaut nomen illius e Senatorum albo deleretur. (g) Hique præteriti dicebantur, quo loquendi genere utitur Livius (h), cum

[a] *Lib. 4. ep. 29 & 45. lib. 7. ep. 5.*
[b] *Lib. 4. cap. 8*
[c] *C. 3. de leg. Liv. 39. 43.*
[d] *Cic. lib. 1. ad Att. Ep. 1.*

(e) *Fest. verb. produit. Liv. l. 42. 45. Symm. l. 1. ep. 6.*
(f) *Lib. 34. c. 6.*
(g) *Fest. in verb. præteriti.*
(h) *Lib. 34 c. 44.*

cum refert tres Senatores quorum nemo curuli honore erat usus a Censoribus fuisse præteritos. Tantam autem in Senatoribus morum gravitatem & modestiam Censores requirebant, ut P. Cornelius Rufinus a Cajo Fabricio Censore fuerit Senatu motus quod decem pondo argenti facti pro convivio apposuisset. Altera nota est equi ademti, quæ pœna erat alterius ordinis nempe Equestris. (*a*) Moris autem erat ut in publica recensione Equites ad locum ubi Censor sedebat accederent equos manu ducentes: quos si probaret Censor, præterire aut traducere equum solemni formula jubebantur; sin improbaret, equus adimebatur, & vendi jubebatur. Auctores ferunt, adeo levibus ex Caussis Censores notam inurere consuevisse, ut nimis corpulenti milites equis ademtis, ignominiaque affecti exercitu a Censoribus dimissi fuerint. Et Eques Romanus cum ipse præter modum comtus esset & cultus, equus autem ipsius morbosus, interrogatus, a Censoribus cur ipse tam esset comtus, equus autem ipsius squallore affectus & languidus? cum respondisset, quia sui curam gereret ipse; equi vero Statius Servus suus; cum id parum demissum & humile responsum visum fuisset Censoribus, ignominia notatus, illorum severitatem expertus est. Tertia nota & quarta ad plebejos refertur: quos Tribu movebant, sive ut ait Livius Civem Romanum ex honesta & rustica in minus honestam & urbanam Tribum traducebant. Rusticæ enim Tribus urbanis præferebantur tum quia, ut ait Varro, inter veteres magna erat laus rusticæ vitæ: cum qui in urbe vivunt propter intermissionem operum desidie & ignavia laxent animi robur, Rustici vero laboribus & operibus incumbentes alacriores & firmiores reddantur: tum etiam quia cum Appius Claudius Censor humiliores per omnes Tribus diviserit, eoque facto Forum & Campum corruperit, in duas partes Civitas distracta est: alteram integro Populo fautore, & cultorum bonorum tenente; alteram occupante forensi factione: donec Q. Fabius Censor, tum ut concordiam Civitati pareret, cum ut e manu humiliorum comitia vindicaret, turbam omnem forensem in Tribus quatuor congessit, quas urbanas appellavit: quia ex fœce plebis collectæ fuerant, ideo urbanæ infimæ tribus habitæ sunt (*b*).

Ignominiæ itaque labes effundebatur in eos, qui e rustica in urbanam Tribum transferebantur. Altera infamiæ nota, quæ est quarta & postrema animadversionum censoriarum, quæque in plebejos quoque cadebat, est ærarium relinquere: sive suffragii ferendi facultatem adimere. Qua nota affectis: nihil aliud de Civium jure residebat, quam ut aera tributi nomine pro capite penderent, quos ita multatos in cæritum tabulas referebant: hoc autem nomen fluxit a Cæritibus, qui primi municipes sunt sine suffragii jure facti (*c*).

> *Quid doceat quid non obliti cærite cera*
> *Digni, remigium vitiosum Ithacensis*
> *Ulyssis.*

His itaque notis quod cujusque ordinis summum erat detrahabant: & aliquando plures notas cumulabant, itaut non præterirentur modo Senatores, & Equites equis privarentur: sed e Tribu etiam moverentur, ut omnes has simul ignominiæ maculas idem caput exciperet; si quid gravius scelus admisisset. (*d*)

Creari Censores singulis quinquenniis solitum erat, atque in eorum creatione servatum ut e consularibus legarentur, quod post punicum bellum institutum permansit: servatum quoque est ne idem bis crearetur. ne capita civium supramodum iterata potestas urgeret. Tandem mos fuit ut sine suffectione crearentur, hoc est, ut ne quis, altero e Censoribus mortuo, in defuncti locum sufficeretur, quæ religio Populo injecta est tempore Gallici belli, & miserabilis Urbis Romanæ cladis. Pro omine acceptum quod eo anno, altero e Censoribus mortuo, alter fuerit in mortui locum suffectus, ideo alterum in mortui locum substituere religiosum fuit.

Lustro condito cum e magistratu abirent suovetaurilium sacrificium Censoribus fieri mos fuit, ita hoc sacrificium appellatum, quod sus, ovis, & taurus cæderetur, idque institutum a Regibus ortum est. Post quam censum P. R. peregissent publicæ

(*a*) *Fest. in verb. Censio. Plutar. in Pomp. Agell. lib.* 4 *Revard. lib.* 2. *var. c.* 14.
(*b*) *Liv. lib.* 8.
(*c*) *Horat. lib.* 1. *Ep.* 6.
(*d*) *Valer. Max. lib.* 1. *c.* 3.

publicæ recenſionis tabulas in æde Nimpharum cuſtodiebant.

Ex his quæ de eorum poteſtate protulimus colligi ſane poteſt, quantum ſe Cenſorum dignitas extulerit; placet autem ſingulos dignitatis gradus ſuis nominibus diſtinguere, ut omnia dilucide collecta atque deſcripta in animo habeamus. Magiſtratus hic de extraordinariis erat, nec enim ſemper nec eodem tempore quemadmodum ordinarii, ita dicti quod ſtatis temporibus in Republica redirent. Eſt & de Magiſtratibus mixtis, quod ad eos aditus cuique e populo pateret. Cum autem majores & minores eſſent Magiſtratus, ita dicti aut quod majora minorave haberent auſpicia, aut quod majus minuſve imperium aut poteſtas eſſet: hunc ad Magiſtratus majores referendum eſſe ſatis tum ex ipſius muneribus, tum ex auctoritate veterum conſtat. Curulis præterea erat cum jus ſellæ haberet. Omnia quoque Cenſoribus ſumma majeſtatis inſignia deferebantur, illis Faſces, illis prætexta Toga, illis omnia Conſularia munera tributa. Lictores defuerunt, credo quod non tam ad augendum Magiſtratus ſplendorem, quam ad vim inferendam, & Conſularia juſſa peragenda a Conſulibus aſſumerentur. Cæterum poteſtatem in Conſulibus latiorem, dignitatem vero illuſtriorem atque ampliorem in Cenſoribus emicuiſſe non ambigitur. Idque potiſſimum ex antiquorum auctoritate teſtatur Juſtus Lipſius: cujus mira eſt in evolvendis veterum monumentis alacritas & diligentia (*a*).

Satis pro inſtituta brevitate, Cenſoris munera, poteſtates, & originem complexi ſumus: ne ſi opus procedat longius, & animos veſtros tædio afficiamus & res ipſas inutili verborum copia obruamus. Reliquum eſt vos modo ſi non dignum auribus veſtris dicendi genus adhibuimus: noſtram in dicendo inelegantiam & ingenii tenuitatem pro veſtra humanitate & benevolentia léniter & benigne feratis.

(*a*) *Lib. de Magiſtrat. c.* 18. §. *dignitas*.

JANI VINCENTII GRAVINÆ IN PONTIFICII JURIS INSTITUTIONES

PROŒMIUM.

Ad cupidam Sacrorum Canonum Juventutem.

SI quemadmodum Justinianus posteritati prospexit, ita & ipsi nobis consulere, ac tempus ordinemque ab eo Legum studiis præstitutum adhibere vellemus; longe sane breviori spatio cum Civilis, tum Pontificii Juris Institutiones clauderemus. Ex illius enim præscripto paucis ad earum explicationem decerptis mensibus, totum fere quinquennium ad alia superesset: nunc autem animis ad quæstum properantibus, vixque biennii moram in utroque addiscendo Jure ferentibus; atque ab Institutionibus ad forum continuo migrantibus, ne adolescentes ab Scholis jejunos, inanesque dimittamus, cogimur Institutionum proferre fines, quinquenniique rebus ad biennium contractis, argumenta promere largiori manu, quo non capita solum, sed seriem quoque rerum hinc auferant ad forum. Quamobrem id nos in nostris pertexendis intendimus, ut interea temporis una cum seminibus propago quoque studiosis, atque seges occurreret materiarum: ne, si velint ad forum convolare maturius, quæstionum novitate percellantur, tenebrisque rerum offundantur subitarum: neve, quod sæpe usuvenit, clientum detrimento discere Jus Civile cogantur, artem justitiæ non ante nanciscentes, nisi postquam injustis litibus plura patrimonia laceraverint; plurimaque judicia longa juris ignorantia perverterint. Quotquot autem Pontificii Juris Institutiones evolvimus, (evolvimus autem, antequam nostras exordiremur, plurimas) vel vulgata tantum continent. (Lancellotum semper excipio) & leviora, quæstionibus contra Institutionum finem & artem admissis intempestivis atque verbosis, neglectisque principiis certis, quibus unice constare debent Institutiones, omissisque causis rerum & memoria vetustatis, vel, si qui auctores, & ii quidem eruditiores, ad initia & antiquitatem excurrunt, prisca eruditione adeo capiuntur, ut recentiorum prope obliviscantur ætatum: unde fortasse minus utiles sunt. Ideo nos utrumque scopulum declinantes, breviter priscam, mediam & novam Ecclesiæ complexi sumus ætatem; adeout ad Tridentinorum Canonum sententias suis locis intertextas adjecerimus etiam utiliorum haud pauca responsorum, quæ a Sacris Cardinalium Consiliis, quas Congregationes vocant, in dies emittuntur: unde in pluribus juris articulis triplicem adspectum Ecclesiasticæ disciplinæ patescimus, & a traditionibus veterum Patrum notitiam juris primævi deducentes, mutationisque causas e media eruditione colligentes, eas gravioribus uberibusque Pontificum Constitutionibus provide subjecimus, ut non tantum notitiam Canonum Ecclesiasticorum, sed rationem quoque illorum, studiosi adolescentes, hinc abducatis, habeatisque a nobis non solum ad forensem peritiam, verum & ad Sacram omnium temporum disciplinam breviter expeditam viam: atque ita quisque vestrum per Institutiones hasce nostras non solum accipiat usitata, sed cru-

eruditionis etiam Ecclesiasticæ primordiis imbuatur; atque ad Sacram Jurisdictionem propugnandam validioribus armis comparetur; indeque magis, magisque in dies commendetur Summo Pontifici similitudine studiorum, in quibus ille florem exegit ætatis, ut integritatem Ecclesiasticæ disciplinæ, quam per omnium temporum seriem vestigabat, nunc Ecclesiam regens universam, sanctissimis redderet legibus, æternisque sanciret propriæ virtutis exemplis. Atque hæc de nostris Institutionibus in universum: nunc quomodo a nobis in dies singulos exercendi sitis, breviter vobis expediemus.

Igitur præter operam nobis imperatam, hoc est præter quotidianam dictandi, explicandique horam, & consuetas repetitiones ac disputationes ex edicto præscriptas, nos labores nobis addidimus voluntarios: angusta enim justitia est, quæ intra legis verba continetur: nam longe supra leges ab hominibus conscriptas in paginis, obligamur a legibus naturalis honestatis, a Deo Optimo Maximo conscriptis, ut D. Paulus docet, in animis nostris: quibus, quantumcumque in nobis est, conferre monemur in utilitatem aliorum. Unde singulis diebus post explicata scripta, explicabimus primarium & uberiorem illius materiæ Canonem a nobis allegatum, tum ut assuefaciamus aures vestras ad Ecclesiasticum stilum, tum ut vos a fonte suo Juris doctrinam petere doceamus. Turbati enim Pragmaticorum rivi satis diu vobis in foro patebunt: ut nisi vocem legum hinc exaudiatis, nunquam posthac in tanta occupatione negotiorum, inter forensium Auctorum retia, recurrere ad eas possitis. Nec omittemus exponere Capita illa Sacri Concilii Tridentini, quibus in eo articulo jus vetus forte mutetur, & cum ad secundum nostrarum Institutionum Librum, atque ad Sacramenta venerimus, præter Scripta nostra eam vobis Catechismi Romani partem interpretabimur, quæ rem Sacramentariam comprehendit. Quem sane Librum doctrina, & locutione curatiore, obsecro vos, ut simul cum novo Testamento, quæ radix est omnis Christiani Juris, in manibus semper habeatis; ubi vero e suggestu descenderimus, horæ quadrantem vobis sive de Pontificio, sive de Cæsareo Jure interrogantibus copiam nostri faciemus.

In solemnibus vero vacationibus ordinariorum, cum ab nullo alio Doctore tempus hic sit & locus occupandus, liceatque quoad volumus, prorogare labores, hoc vobis etiam a nobis accedet, quod Librum de ortu, & progressu Juris Civilis nostrum statim post absolutam illius diei prælectionem Canonum vobis explicabimus, ut ex eo opere, quidquid eruditionis Romanæ ad Romanarum Legum, & veterum Jurisconsultorum intelligentiam exigitur, cum summo temporis & laboris compendio prænoscatis, retrusioresque Latinitatis formulas, quibus veteres Leges, & Interpretes eruditiores abundant, nosque propter susceptum argumentum abundare oportuit, percipiatis.

Id modo superest ut studium erga vos nostrum, vestra cupiditate discendi, atque assiduitate laboris in diem augere velitis.

INSTITUTIONUM JURIS PONTIFICII

LIBER PRIMUS.

TITULUS I.

De Jure Canonico.

QUoniam Legis vocabulum eſt imperioſum, & continet vim civilem, ſive corporis violentam coercitionem, ideo vetus Eccleſia modeſtiæ ſuæ minime convenire legis nomen exiſtimavit, uſaque eſt Canonum Græca & leniori voce, nempe regularum: unde orta eſt Juris Canonici appellatio, quod etiam vocatur Jus Pontificium, propterea quod ab auctoritate Pontificis Romani ſubſtantiam capit. Eſt autem hoc Jus, ſicut & Civile, partim non ſcriptum, partim ſcriptum. Non ſcriptum oritur a conſuetudine & uſu communi, quæ conſuetudo legis robur habet, quando legibus, & rectæ rationi, Civilique ac ſacræ Doctrinæ & Diſciplinæ non adverſatur.

Jus ſcriptum eſt, quod Sacris, & Eccleſiaſticis Codicibus continetur, cujus plures ſunt partes.

Canonum autem variæ variis temporibus prodiere collectiones, quas nos diſtincte retulimus in prælectionibus Gratiani. Hic ſatis habebimus indicare vulgatiores, quæ ſunt Decretum Gratiani, & libri quinque Decretalium Gregorii IX. quibus acceſſerunt totidem libri collecti a Bonifacio VIII. quos in unum corpus coactos appellavit Sextum Decretalium.

His adjectæ fuerunt Clementis V. Conſtitutiones, quæ appellantur Clementinæ.

Item & Conſtitutiones Joannis XXII. quæ vocantur Extravagantes, propterea quod vagantur extra corpus Juris, quod Clementinis clauſum putabatur, & hæ quidem dicuntur Extravagantes Joannis XXII. cum aliæ, quæ poſt advenerunt, appellentur Extravagantes communes, quia plurium Pontificum Conſtitutiones complectuntur.

TITULUS II.

De Partibus Juris ſcripti, & de Jure Divino.

JUs Divinum eſt lex, quæ Deum ipſum habet auctorem, quod vel naturale eſt, vel ſupernaturale. Naturale eſt, quod procedit a dictatis rectæ rationis, in qua ſine ſtilo, ſine atramento, Deus ipſe creandis hominibus impreſſit amorem, & regulas honeſtatis, ad quam omnes natura ferimur, cuique perpetuo adhæreremus, niſi vitiis, & cupiditatibus abſtraheremur.

Jus Divinum ſupernaturale eſt, quod in Sacrorum Bibliorum Codicibus Veteris ac Novi Teſtamenti continetur.

TITULUS III.

De Sacris Conſtitutionibus.

SUnt præterea Canones, quos Eccleſia condidit auctoritate a Deo accepta. Quam auctoritatem condendi juris vel per Concilia, vel per ſuum Caput Pontificem Romanum expedivit. Concilia ſunt conventus Eccleſiæ univerſæ, quæ per ſuos Epiſcopos, ſub ejus Capite Summo Pontifice repræſentatur, eaque propterea Concilia generalia nuncupantur: quorum celebrandorum ratio hæc eſt. Convocandi ad Concilium ſunt ex univerſo terrarum orbe omnes Epiſcopi: ejuſque indicendi poteſtas eſt penes ſolum Romanum Pontificem, qui per ſe, vel per ſuos Legatos præeſſe debet. In Concilio Epiſcopi judicium proferunt, cumque iis ex conſuetudine etiam Cardinales, Abbates quaſi Epiſcopalem Juriſdictionem habentes, & Generales Ordinum. Quodque decreverit, id

id ratum, certumque manet. (*a*) Præter Generalia, sunt etiam Nationalia, & Diœcesana Concilia. Nationalia sunt, quæ celebrantur ab Archiepiscopis, & Episcopis alicujus Nationis, aut Regni sub Patriarcha, vel Primate. Provincialia sunt, quæ celebrantur ab Episcopis ejusdem Provinciæ convocatis a suo Metropolitano, seu Archiepiscopo, eoque impedito, ab Episcopo antiquiore: (*b*) convenireque jussu ejus debent omnes Episcopi, Abbates, & quotquot accedere consueverunt. Sunt autem cum Episcopis vocandi etiam, qui Jurisdictionem habent Episcopalem, [*c*] & si nequeant Episcopi accedere, justam excusationem afferre debent. (*d*) Capitula vero Cathedralium convocanda esse, non cogenda scribit Abbas. (*e*) Eaque Concilia tertio quoque anno celebranda essent ex Conc. Trident. (*f*) Diœcesana sunt, quæ celebrantur ab Episcopo, convocatis Diœcesis suæ Clericis, vel Abbatibus. (*g*) Ad quos cœtus convenire oportet Exemtos omnes, qui alioquin, exemtione cessante, convenire deberent, quique Capitulis Generalibus non subjiciuntur; item sine ulla exceptione quotquot curam gerunt animarum: debentque celebrari singulis annis. (*h*) Et si Episcopus negligat, duorum mensium suspensione a munere suo punitur. (*i*) Porro Conciliis Diœcesanis obligantur tantum homines illius Diœcesis; Provincialibus omnes illius Provinciæ; Nationalibus omnes illius Nationis; at Generalibus universus orbis terrarum; Summorum etiam Pontificum Constitutionibus homines obligantur universi. Dividuntur autem eæ Constitutiones in Decreta, Decretales Epistolas, & Rescripta. Decreta sunt, quæ in Romano Concilio, consessuque Italicorum Episcoporum Pontifex promulgabat. Decretales Epistolæ sunt responsa Pontificum in privatis controversiis, aut ad consultationes Episcoporum: quæ generaliter etiam Rescripta nuncupantur. Specialiter vero Rescripta sunt, in quibus Pontifex aliquid rogatus aut concedit, aut mandat, aut decernit. Magnum etiam auctoritatis gradum in Jure Canonico retinent scripta SS. Patrum, eorumque sententiæ, quæ cedunt Pontificiis Constitutionibus, quia hæ veniunt a Potestate majore ac suprema; quamvis in Patribus constiterit scientia major. Neque locus clauditur in Jure Canonico Principum Constitutionibus, & responsis Jurisconsultorum: quorum aliquot inter Canones mista invenimus. Quam auctoritatem profanæ leges non a profana, sed a sacra Pontificum potestate ducunt. Recte enim Bonifacius (*k*) illud usurpavit [*l*] *omnia nostra facimus, quibus nostram auctoritatem impertimus.*

Divisio autem Juris Civilis aptatur etiam Juri Canonico, quod pariter in personis, rebus, & actionibus, nempe judiciis versatur.

Hinc primum Librum personis, secundum rebus, tertium judiciis, & actionibus dicavimus.

TITULUS VI.

De Jure Personarum.

JUre Canonico personæ dividuntur in laicos, sive populares a Græco λαὸς, idest *populus*; & in clericos, sive adscitos ad divini ministerii sortem a Græco κλῆρας, idest *sors*. Clericorum sunt plures ordines, quorum summus est Episcopatus, unde proseminati sunt ordines cæteri, quorum alii majores dicuntur, & sacri; alii minores, de quibus inferius.

TITULUS V.

De Episcopis, & Summo Pontifice.

EPiscopus, sive Inspector observandis, & corrigendis moribus fuit institutus. Epi-

(*a*) *Can. Sancta dist.* 16.
(*b*) *C. quoniam C. si Episcopus C. si quis Episcoporum dist.* 18 *C. decernimus ead. dist.*
(*c*) *Can. convenientibus* 1. *quæst.* 7. *C. Adrianus dist.* 53.
(*d*) *Gloss. Can. placuit dist.* 1.
(*e*) *C. ult. de his, quæ fiunt a majori parte Cap.*
(*f*) *Sess.* 23. *C.* 2. *de reform.*
[*g*] *C. quando dist.* 38. *Cap. placuit* 12. *qu.* 2. *C. Abbates* 18. *qu.* 2.
(*h*) *Conc. Trid. sess.* 24. *C.* 2. *de reformat.*
(*i*) *C. ult. juncta Glossa v. Excommunicationis dist.* 18.
(*k*) *C.* 22. *de præb. in* 6.
(*l*) *Leg.* 1. §. *sed neque de veteri jure enucleando.*

[a] Episcopi munus est in concione verbum divinum explicare, quamvis recentioribus temporibus id mandare aliis consueverint, sibique reservaverint, quod ordine suo nefas est avellere: qualis est duorum Sacramentorum administratio; nempe Ordinis, & Confirmationis baptizatorum. Omnis autem Episcoporum potestas dividitur in ea quæ sunt ordinis, & in ea, quæ sunt jurisdictionis, & in ea, quæ sunt Legis Diœcesanæ. Ab ordine manat Regum, Altarium, & Ecclesiæ consecratio, ejusque post pollutionem expiatio; [b] Chrismatis, & Olei Catechumenorum, & infirmorum confectio, Ordinum collatio, Virginum sacrarum lectio. A jurisdictione venit facultas corrigendi, beneficia conferendi, execrandi, sive excommunicandi, judicandi, puniendi, examinandi. Ad Legem Diœcesanam pertinet jus exigendi Synodaticum, sive Cathedraticum; hoc est tributum in honorem Cathedræ Episcopalis præstandum, item jus exigendi procurationem, census, quartam funeralium, quartam decimationum: [c] quibus præstandis Monasteria non obligantur, ideoque a Lege Diœcesana exemta dicuntur. Et quoniam inter Civitates semper excelluerunt Metropoles, ideo Metropolitanus Episcopus minorum Civitatum Episcopis etiam antiquitus præferebatur. His autem eminentiores erant Episcopi illi, qui præerant Capitibus Provinciarum, in quarum divisione Imperii Romani rationem Ecclesia complectebatur. Unde, quia sub Romano Imperio Roma, Alexandria, Antiochia capita erant Regionum aliarum, ideo præter Romanum, qui a Christo impositus est omnibus, Alexandrinus Ægyptiacis, Antiochenus Asianis Episcopis præerant: ideoque hi tres ab initio Archiepiscopi vocabantur, tamquam Capita Episcoporum cæterorum. Postea vero Archiepiscopi nomen devenit ad Metropolitanos; Romanus vero, Alexandrinus, & Antiochenus nomen Patriarcharum susceperunt, quasi Patrum Principes. Quem Patriarcharum numerum auxit postea Hierosolymitanus, & ob honorem Imperatoriæ Sedis etiam Constantinopolitanus: quorum primum locum obtinet Romanus, secundum Constantinopolitanus, tertium Alexandrinus, quartum Antiochenus, postremum Hierosolymitanus, (d) qui proprie Patriarchæ dicuntur. Alii autem his minores aliquando improprie Patriarchæ nuncupantur; aliquando Primates; qualis sunt in Italia Gradensis, qui Sedem suam Venetias transtulit, Aquilejensis, & Pisanus; in Gallia vero Viennensis, & Bituricensis, & Lugdunensis; in Germania Magdeburgensis; in Hispania Toletanus; in Anglia Eboracensis; in Pannonia Strigoniensis; quibus accessit auctoritate Pauli III. Patriarcha Indiarum. (e) Hæc habent præcipua quinque Patriarchæ. 1. Ut post Romanum Pontificem sedeant ordine dignitatis. 2. Ut Metropolitanis Pallium concedant; cum ipsi accipiant a Summo Pontifice. 3. Ut eis Crux præeat per omnem suum Patriarchatum, cum non occurrit Summus Pontifex, aut ejus a latere Legatus. 4. Ut a suis Metropolitanis ad eos appelletur. [f] Quamvis igitur ordine omnes Episcopi exæquentur, gradu tamen dignitatis inter se, ac jurisdictione distinguuntur. Quilibet enim Episcopus ordinariam in Diœcesi sua jurisdictionem habet, a quo, si Suffraganeus sit, ad Metropolitanum appellatur, ab Archiepiscopo vero Metropolitano ad Patriarcham, a Patriarcha ad Summum Pontificem. Cum autem Summus Pontifex plura cum cæteris Episcopis habeat communia; multa tamen sibi nominatim excepit, quorum hæc sunt quotidiana, & frequentiora. Primo, ne ullius judicium Pontifex subeat, cum omnes alii Pontificis judicio subjiciantur. Deinde controversiæ Religionis ad solius Pontificis judicium, cum majoribus Ecclesiæ causis revocantur. Præterea solius Pontificis est convocare generalia Concilia. Item Episcopos, & Episcopales Sedes creare ac transferre; eosdemque Episcopos dejicere; aut dejectos restituere; cessiones ab eis accipere, illosque a jurisdictione Superioris eximere, solique Sedi Apostolicæ subjicere. Pontificis solius est plures Episcopatus in unum conjungere; aut unum distrahere in plures, solvere legibus Ecclesiasticis, hoc

(a) *C. Cleros vers. Episcopatus dist. 21.*
(b) *C. unic. de Consecrat. Eccl. in 6.*
(c) *C. conquerente 16. de off. jud. ord. C. dilectu 18. ubi Abbas eod. can. p. 10. quæst. 3.*
(d) *Dist. 22. & l. antiqua de privileg.*
(e) *Gonzalez ad Reg 8. Cancell. Gloss. 41. n. 14. in fine.*
(f) *C. antiqua de privil. & dist. 22. ubi Glossa per tot.*

hoc est dispensare, remittere Canonum austeritatem; Presbyterorum filios, ceterosque illegitimos dignitatum reddere capaces. (a) Pontifices jam diu creant Cardinales, qui Pontificium Senatum constituunt: dicti a Cardinibus quales vocabantur majores Ecclesiæ; quibus præerant, ubi sub eorum cura locata erat administratio Sacramentorum. Eædemque Ecclesiæ, sive Cardines appellabantur Tituli: eruntque partim Presbyterorum: Unde Cardinales Presbyteri, partim Diaconorum, qui opes administrabant, & negocia civilia gerebant, unde Cardinales Diaconi. Præterea ex Cardinalibus septem creabantur Episcopi, quibus tradebantur Episcopatus viciniores, qui tanquam Chorepiscopi erant Romani Pontificis, cui præcipuam opem in totius Ecclesiæ administratione præbebant: erantque olim septem hi Episcopatus Cardinalium titulares, quia Episcopatus S. Rufinæ, nempe Sylvæ Candidæ nondum cumulatus, sive ut ajunt, unitus fuerat Episcopatui Portuensi: ideoque nunc sex recensentur finitimi Episcopatus, nempe Hostiensis, Portuensis, Albanensis, Prænestinus, Sabinensis, Tusculanus; crevit autem Cardinalium dignitas maxime postquam Nicolaus II præcipuas eis partes in Romani Pontificis electione tradidit; (b) adeo ut tandem reliquum Clerum excluserint: ac deinceps antejerint Episcopis, quibus initio non præferebantur: cum Cardinalatus non sit Ordo Ecclesiasticus, sed Ordini adjecta dignitas, & officium, quod merito supra ceteros emicuit, postquam majora urbis negotia gerenda, & una cum Pontifice universalem Ecclesiam administrandam, illius mandatu, susceperint. Ornarunt vero plurimum Cardinales Innocentius IV. & Paulus II. quorum ille rubrum Galerum eis tradidit. Iste vestem coccineam, sive, purpuream lacernam, (c) ut Veteris Senatus majestatem exhiberent. Jus ferendi in Pontificia Creatione suffragii Cardinales non habent, nisi Diaconatus ordinem acceperint, aut a summo Pontifice nominatim facultatem eam impetrarint. Eorum a Sixto V. (d) præfinitus est numerus, ne septuaginta excedant: ex quibus quinquaginta oportet esse Presbyteros, Diaconos quatuordecim, Episcopos sex ex vicinioribus, quos innuimus, Episcopatibus.

Cardinales, cum in Legationes abeunt, dicuntur *Legati a latere*, quasi dimissi a Pontificis latere, cui semper adhærere censentur, quorum in provinciam adventu silet aliorum Legatorum potestas; (e) ac tum facultatem habent absolvendi excommunicatos propter violationem Clericorum, (f) & utuntur Apostolicis insignibus. (g) Præterea potest Cardinalis Legatus vacantia beneficia conferre, (h) etiam si jus sit patrono Clerico præsentare. (i) Abstinendum ei tamen est a Prælaturis Cathedralium, & Collegiatarum Ecclesiarum, item & a dignitatibus Ecclesiarum Cathedralium majoribus, quę per electionem conferuntur; atque a translatione, unione, & divisione Episcopatuum. (k) Sunt etiam Legati missi non ex Cardinalium Collegio, & Nuntii nuncupantur, qui explicant in Provinciis, & Regnis Pontificiam Jurisdictionem. (l) Alii sunt Legati nati, quorum dignitati Sedes Apostolica perpetuo munus Legationis attexuit, quales sunt in Anglia Cantuariensis, Eboracensis; in Gallia Bituricensis, [m] aliique. Sed quomodo ad Ecclesiasticas Dignitates perveniatur, inquiramus.

TITULUS VI.

De Electione.

Electio est personæ idoneæ ad Ecclesiæ vacantis, aut personarum regimen canonice facta vocatio. [n] In qua definitione comprehenduntur Episcopi, & Regularium Rectores. Eligendi ratio pro temporibus variavit. Apostoli enim, quorum infinita erat in Ecclesia tum exoriente, potestas, ipsi Episcopos Ecclesiis præficiebant. Post eos in Cœlum sublatos Electio venit ad Clerum, qui eligebat coram

(a) *C. 2. de translat. Episc. C. quod translat. 4. de off. legat. ubi Glos. C. sicut venire 8. de excessibus Prælat.*

(b) *Can in nom. Dom. dist. 23. can. 1. dist. 79.*

(c) *Polydor. Virg. de inventorib. rer. lib. 4. c. 9.*

(d) *In Const. incip.* postquam *& per aliam Incip.* Religiosa.

(e) *C. voluptas de off. Legat.*

(f) *C. excommunicandos 9. eod.*

(g) *C. antiqua 23. de privil.*

(h) *C. 2. de preb.*

(i) *C. 1. de off. Legat. in 6. & C. dilectus extra eod.*

(k) *C. penult. de off Legat. in 6. & c. 3. & 4. eod.*

(l) *C. 1. de off. Legat.*

(m) *Vid. Azor. 2. Inst. Moral. l. 5. c. 25.*

(n) *Gloss. C. 5. de potest Prælat. in 6. verbi* vera.

coram omni populo non suffragium, sed testimonium de electi persona laturo. Cumque turba populi electionem impediret, pro populo acciti fuerunt proceres & optimates. Deinde, quia Clerus crevit, & Clericorum turba secum dissentiens impedimentum objiciebat electioni, redacta ea fuit ad selectiores Cleri nempe ad Collegium Canonicorum unum in Ecclesia corpus cum Episcopo constituentium; [a] dummodo ad Subdiaconatus saltem ordinem pervenerint, [b] aut, si Canonici non sint, facultatem eligendi aut ex consuetudine, aut ex privilegio, aut ex pacto acceperint. [c] Sed electionum, excepta Germania, quæ adhuc jus commune tuetur, vix alibi superest usus cum generaliter vel Princeps, in quem transierunt jura populi, a Summo Pontifice certas personas petat; vel sponte sua Pontifex Ecclesiis Rectores tradat; (d) præcipue per regulam secundam, quam vocant Cancellariæ: qua collationes Cathedralium sibi excepit. Antequam autem Clericorum ritum ingrediamur; afferemus aliquid de Vicario Capitulari, qui creandus est interea, dum electio celebretur. Etenim Episcopo sublato, Ecclesiæ omnis administratio ad Capitulum devolvitur, in quod, exceptis iis, quæ sunt Ordinis, exceptaque collatione eorum beneficiorum, quæ ad solum Episcopum cum consensu Canonicorum spectabat, [e] transit omnis Episcopi ordinaria potestas, sive spiritualis, sive temporalis, una cum collatione Beneficiorum, quam Episcopus cum Canonicis habebat communem. [f] Quæ vero sunt Ordinis, ne detrimentum contingat animarum ex dilatione; a vicinioribus Episcopis a Capitulo convocatis exercentur. [g] Fructus item Ecclesiæ vacantis Capitulum colligere debet ac futuro Episcopo reservare. Propterea Conc. Trident. cavit, ut iis curandis Oeconomus a Capitulo constituatur. Et quia jurisdictionis exercitium difficilem exitum haberet, si divideretur in plures, jussit etiam, ut a Capitulo Vicarius, qui vice omnium administret, eligatur intra octo dies ab Episcopi morte: [h] quo elapso tempore; si non elegerint Canonici, facultas ea devolvitur ad Metropolitanum: & Metropolitana Ecclesia vacante, ad antiquiorem e Suffraganeis. Si vero vacans Ecclesia exemta sit a jurisdictione Metropolitani, facultas ea transit ad Episcopum exemtæ proximiorem. Quamvis autem Vicarius Capitularis nequeat Ordines conferre, quia tamen habet jurisdictionem, concedere potest veniam subditis, ut ab aliquo Episcopo ordinentur per literas, quas vocant Dimissoriales: dum ne concedantur intra annum ab Episcopi morte; nisi quis Ordines petat, ut aliquod Beneficium Ecclesiasticum assequatur [i] Sed jam ad rationem eligendi pergamus. Electioni non est locus nisi Ecclesia vacante; [k] adeo ut irritum sit quidquid consultum, actumve fuerit Episcopo vivente. [l] Præcedere autem debet citatio omnium, qui jus eligendi habeant dummodo sint in Provincia; [m] nisi qui eo impedimento detineantur, sive ætatis, sive viarum, & similium; ut palam sit, citationem inutilem fore. [n] Citati autem, si adesse nolint eorum beneficio renunciare. [o] Et quoniam hac in re plus obest unius contemtus, quam plurium oppositio; ideo si aliquis contemnatur ex eligantibus, vel non opportune citetur, vitiatur electio, etiamsi justo suffragiorum numero polleat, [p] Nisi neglectus qui fuit electionem adveniens ratam habuerit. [q] At si absens citatus accedere impediatur, potest adprobante Capitulo impedimentum urejurando probare, suffragiumque suum per instrumentum procurationis mandare uni de Capitulo, vel si Capitulum consenserit, extraneo: [r] licet item non modo unum, sed & plures procuratores ad eligen-

(a) C. 1. *Can. dudum* 22. *extra de elect. C. quia propter eodem dist.* 63. C. 35.

(b) *Sess.* 22. C. 4. *de reformat. Conc. Trid.*

(c) C. *cumana* 50. *de elect. juncta Glossa verbo* consuet.

(d) C. 3. & 13. *de præb. & dignit. extravag. ad regimen de præb. & dign.*

(e) *Cap.* 1. *ne Sede vacante in* 6.

(f) C. 1. *ne Sede vacante in* 6.

(g) *Gloss.* C. *hisque de major. & obed. & C. cum olim eodem.*

(h) *Sess.* 24. C. 16. *de reform.*

(i) *Sess.* 7. C. 10. *de reform.*

(k) C. *bonæ mem.* 36. *de elect.* C. *nullus* 7. *dist.* 79.

(l) C. *factus in princip.* C. *Novatianus*, C. *scire* C. *denique* 7. *qu.* 5.

(m) C. *coram.* 35. *de elect.*

(n) C. *quia propter de elect.* C. *ex eo* 32. C. *sicut* 28. *eod. in* 6.

(o) C. *cum nobis* 19. *de elect.*

(p) C *quod sicut de elect.*

(q) *Dict. cap. quod sicut*, & C. *si cui eligendi* 23. *de elect. in* 6.

(r) C. *quia propter* §. *illud autem de elect.*

eligendum constituere in solidum; non quidem, ut simul admittantur, sed ut qui in suffragio ferendo prævenerit, præferatur; (*a*) aut, si nemo præveniat, is vincat, qui a majori parte Capituli admittetur; vel si Capitulares convenire nequeant, is, qui prior in instrumento procurationis nominatus invenitur. Cum vero quis nomine alterius eligit & suo, non potest ancipiti conscientia dividere suffragia in diversos, sed conferre debet in eundem tam suffragium suum, quam alterius; nisi ad certam personam eligendam fuerit constitutus. Per literas porro fas non est ferre suffragium; ne quis jus hoc exerceat ante scrutinium: cum in ipso tantum scrutinio ferre suffragium permittatur. (*b*) Regulariter celebranda est Electio in Ecclesia Cathedrali, (*c*) tres intra menses a die vacationis, si quidem vacet suprema ejus Ecclesiæ dignitas; intra sex vero, si vacent dignitates minores in Ecclesiis Cathedralibus, aut Regularibus; minus enim damni ex ea mora timetur. (*d*) Quibus temporibus lapsis, eligendi facultas devolvitur simul cum iisdem temporum spatiis ad proximum Superiorem, ab eoque ad alium, (*e*) donec ad Summum Pontificem perveniatur: ad quem Electio devolvitur statim, si Ecclesia exemta sit ab Archiepiscopi jurisdictione, & Sedi Apostolicæ proxime subjecta; (*f*) quod obtinet in Præfecturis Regularium exemtis, quæ per Electionem tribuuntur. (*g*) Deficiente vero majore Canonicorum parte, sive per absentiam, sive per negligentiam, sive per renunciationem, totum eligendi jus transit in minorem partem, quæ integrum Capitulum repræsentat. (*h*) Electionum triplex est forma, per inspirationem, cum omnes uno spiritu, veluti nomine ducti ad unum eligendum conveniunt; per scrutinium, & per compromissum. Per scrutinium peragitur Electio, quando Capitulum ex eligentium numero tres capit, qui secreto & sigillatim colligant suffragia singulorum pura & certa, omnique conditione & ambiguitate vacantia: (*i*) quæ publicantur statim, eaque publicatione mutandæ sententiæ facultas adimitur. Conferuntur postea suffragia & numerantur, ut ejus Electio prævaleat, in quem major, & sanior pars Capituli consenserit: ut non modo numerus, sed & sapientia, & zelus electo faveat: nisi duplo superetur pars melior a majore; tum enim vincet pars major. Quæ tamen, si scienter elegerit indignum, tum dolus eorum electo nocebit: isque præferetur, quem pars melior & minor dederit. (*k*) Per compromissum fit Electio, cum Capitulum omne jus suum transfert in alium, sive ex suo corpore, sive extraneum, vel in plures, ut illius, aut eorum sit arbitrium eligere, (*l*) qui arbitri ad eligendum sumti, mandati formam observare coguntur, si quidem Electionem factam velint subsistere. [*m*] Impeditur Electio per appellationem, quæ non præcedere potest Electionem, si non eo intendatur, ne Electio fiat omnino; verum ad eum tantum finem interponatur, ne fiat contra Canonum præscriptum. Ut autem appellationes ab Electionibus recte procedant, exponendæ sunt objectiones in instrumento publico; eæque jurejurando confirmandæ, tactis Evangeliis. [*n*] Quæ forma, requiritur in appellationibus extrajudicialibus, non in judicialibus, ubi difficilius fraudes obrepunt. [*o*] Cæterum, ne, sublatis Electionibus, quidquam utilitatis earum desideretur, Sac. C. Trid. novam viam aperuit, qua per examen ad perfectam cognitionem perveniatur illius, quem Summus Pontifex creaturus est Episcopum. (*p*) Cujus examinis plenior forma traditur ab Urbano VIII. in Constitutione, quam invenies apud Nicolaum hoc tit. Peracto autem hoc examine, probationes collectæ, actusque

 omnes

(*a*) *C. si quis justo 46. de election. in 6.*
(*b*) *Ibid. C. quia propter de elect.*
(*c*) *C. quod sicut 28. in princip. vers. cum juxt. de elect & C. qua fronte de elect.*
(*d*) *C. ne pro defectu de elect. & C. 2. ubi Abbas de Conc. præb.*
(*e*) *C. quia diversitatem de præb. d. C. ne pro defectu, ubi Abbas & C. 2. de elect. in 6.*
(*f*) *C. licet de suppl. neglig. Prælat.*
(*g*) *Clem. 1. de suppl. neglig. Prelat. C. cum singula de præbend. in 6.*
(*h*) *Abbas cap. congregato 53. num. 3. & 4. de elect. & C. gratiam nu. 5. 8. & 9. de suppl. neglig. Prel.*
(*i*) *C quia propter C. cum terra de elect. & C. 2. eodem in 6.*
(*k*) *C. Ecclesia vestra 57. eod. C. si quando de elect. in 6. C. congregato, ubi Glossa de elect.*
(*l*) *C. causam 8. C. cum in causis 30. C. cum in jure 33. C. cum in veteri 52. C. quia propter, ubi Abba. de election.*
(*m*) *C. cum dilectus, ubi Abbas eod.*
(*n*) *C. ut circa de elect. in 6.*
(*o*) *C. Constitutio eod. in 6.*
(*p*) *Session. 24. C. 1. de reformat.*

omnes traduntur uni ex Cardinalibus, ut ea in Consistorio ad Summum Pontificem referat; quæ præconizatio dicitur: posteaque in altero judicium de promovendo fertur, quæ dicitur præpositio, quam sequitur decretum, quod a Summo Pontifice, consultis Cardinalibus, interponitur. Ac forma quidem C. *quia propter* complectitur tam Electiones Episcoporum, quam Præsulum Regularium: de quibus specialia quædam sanciuntur a Conc. Trid. [a] nam vetuit publicari eligentium nomina, jussitque, ut major tantum numerus prævaleret: nam, suppressis nominibus, ignoratisque meritis eligentium, tantum numerus cum numero, non merita cum meritis conferri queunt. Eodemque Cap. S. C. Trid. in electione regularium sublatæ censentur Electiones per inspirationem, & per compromissum, ut Sacra Congregatio declaravit. [b] Cavit item Sacra Congregatio, ne Abbatissæ, aut Priorissæ, aliæque Monialium Præfectæ creentur, nisi quadragenariæ, & quæ octennium saltem Religiosæ Professionis exegerint; vetuitque, ne Episcopus, aut qui ejus mandatu præest electionibus Monialium Claustra earum ingrediatur, sed jussit, ut e fenestella suffragia colligat, & præsit Electionibus. Sacra item (c) Congregatio Cardinalium cavit, ne in electionibus Præfectarum Monialium Provincialis Ordinis, aut alius quivis regularis virilis sexus suffragium suum misceat. In Italia non licet Abbatissas eligere, nisi ad triennium; neque eam, quæ electa jam fuit, iterum eligere permittitur, nisi triennium aliud ab officio vacaverit. [d] Vicarius item Capitularis secretis suffragiis, perinde ac Prælati Regularium, est eligendus. Specialia vero, ut ejus potestatis summitatem decet, recepta, sunt circa Romani Pontificis electionem, quæ præcipuo libello continentur, ubi Canones, & Constitutiones omnes, sive veteres, sive recentiores huc spectantes concluduntur; ut supervacuum, longumque sit ea referre.

TITULUS VII.

Qui eligere, eligive possint.

Causæ omnes, quibus eligendi potestas aufertur, vel ad naturam referuntur, vel ad legem. Natura prohibentur impuberes ob inopiam consilii. [e] Lege vero excluduntur, qui excommunicatione majori tenentur, & qui non a Canone, sed ab hominis potestate suspenduntur, sive ad tempus prohibentur fungi munere suo; item, qui dicuntur irregulares, hoc est ordinis exercitium amiserint, & consequenter jus suffragii annexum ordini. (f) Sunt vero aliquot, qui eligendi facultate non perpetuo, sed ad tempus destituuntur: quales sunt, qui inter eligentes suffragia laicorum admiserunt, quæ dicitur *Electio per abusum secularis potestatis*, ex qua electio irritatur. [g] Item, qui formam contentam in Cap. *quia propter* contemserunt, qui prohibitos per Canones elegerunt, veluti minorem, illegitimum, infamem, h) qui omnes suffragio quidem ea vice, per triennium vero Ecclesiastici sui muneris exercitio carent; (i) & si pars eorum elegerint dignum, ad eos omnis eligendi facultas transit, si vero indignum elegerint omnes, tum electio devolvitur ad Superiorem Præsulum ex ordine potestatis. [k] At si elegerint inhabilem, qui erat postulandus, & integrandus a Summo Pontifice, antequam eligeretur; tum itidem, si pars eorum illa electione abstinuissent, omnis ad eos, qui abstinuerunt eligendi facultas migrat; si elegerint omnes, facultas devolvitur ad Superiorem; a quo electum postulare debebant. [l] Ut vero quis creetur Episcopus, exiguntur justa ætas, nempe XXX. annorum [m] absolutorum, justique & legitimi natales, (n) & sana religio, & morum virtus, & idonea scientia, [o] ut Doctor, vel Licentiatus saltem in Theologia, vel Jure Canonico publicæ alicujus Academiæ testimonio

(a) C. 6. *seß.* 25. *de Regular.*
(b) *Apud Nicolaum titul. de elect. n.* 6.
(c) *Die* 7. *Martii* 1677.
(d) *Nicol. tit. de elect. n.* 21.
(e) *C. ex eo* 3. *de elect. in* 6.
(f) *C. is, cui de sent. excom. Felin. ad cap. Apost n.* 16. *v. dum autem dicitur de excep. C. illa quotidiana* 39. *ubi DD. C. fin. de procur. C. ult. de Cler excom. min.*
(g) *quisquis* 43. *de elect.*
(h) *C. cum in cunctis de elect.*
(i) *Dict. C. § ult.*
(k) *Gloß. C. perpetuo* 7. *de elect. in* 6.
(l) *C. benæ* 23. *de elect.*
(m) *Constitut. Gregorii XV* 15. *Maji* 1591.
(n) *C. cum in cunct. de elect.*
(o) *C. cum nobis* 19. *eod.*

monio perhibeatur. [a] Unde rejiciuntur criminosi, hæretici, schismatici, excommunicati; & qui scienter elegit indignum, eligi per triennium ipse vetatur. [b] Rejicitur, qui saltem sex ante menses, quam eligatur, sacros Ordines non susceperit [c] & qui aliam Ecclesiam, aut alicujus beneficii curati titulum retinet, nisi dimittere velit. [d] Ad Parochialem autem Ecclesiam, sive in titulum, sive in commendam administrandam nemo idoneus reputatur, nisi XXV. attigerit annum, & sacros Ordines intra annum suscipiat. [e]

TITULUS VIII.

De Postulatione.

Postulatio est ejus, qui non aliquo corporis, aut animi vitio, sed ex aliquo Canonico impedimento eligi nequit, concors a Capitulo apud majorem potestatem facta petitio. Eaque duplex est, simplex, & solemnis. Simplex est, cum eligendus est aliquis, quem eligere non licet sine consensu ejus, cui subest: ut si eligere velint Monachum, qui opus habet Abbatis sui venia, quæ Electio confirmatione indiget; cum ea non indigeat postulatio solemnis. Postulatione enim a S. Pontifice admissa, is, qui postulatur, pro electo & confirmato habetur. [f] Unde postulatio solemnis est, per quam apud Superiorem potestatem petitur remissio alicujus canonici impedimenti, quo persona postulata irretitur. Nam præter eos, qui neque eligi, neque postulari queunt, sunt, qui, etsi eligi non possunt, possunt tamen postulari, ut eligantur, qualis est Episcopus, qui ad alium Episcopatum poscitur, aut qui justam ætatem non habet, nempe minor XXX. nam qui minor sit XXVII. ne postulari quidem Episcopus potest: sicuti neque ullus ex Ordinibus mendicantium. [g] Fiet & postulatio per scrutinium, constareque debet omnibus, aut majori parte suffragiorum: & si pars postulaverit aliquem, pars vero elegerit, tum postulatio Electioni præfertur, si numerus postulantium duplo excedat numerum eligentium: [h] quæritur jus postulato, ex eo die, quo eam admisit superior potestas; sine cujus consensu eam jam Superiori oblatam non licet revocare. [i] Non minus vero postulatio examinanda est, quam Electio, eandemque exigit formam; (k) is autem Superior adiri debet a postulantibus, qui jus habet confirmandæ Electionis [l].

TITULUS IX.

De Confirmatione Electionis.

Quamvis olim pro electionis confirmatione adeundus erat proximus Superior, puta pro confirmatione Episcopi Archiepiscopus; nunc tamen, sepositis mediis potestatibus, aditur tantum Summus Pontifex. Igitur electio facta offerri statim debet electo, cui mensis ad deliberandum datur: intra quem, si non consenserit, amittit jus omne sibi ex Electione quæsitum & ad aliam Electionem aperitur via. [m] Electus vero, si adsentiatur, ex Nicolai III. constitutione vel ipse, vel ejus mandato alius [n] ad Sedem Apostolicam iter intra mensem arripere debet, sumto tempore ad itineris longinquitatem necessario. Confirmationem autem præcedet ante Superiorem examen, tum circa formam Electionis, tum circa personæ merita exigenda ad præscriptum Concil. Trid. [o] & Constitutionis Gregorii XIV. incip. *Onus Apostolicæ*. Regulariter ante impetratam confirmationem jus non est electo se immiscere negotiis ullis ejus Ecclesiæ, ni quæsito jure velit excidere. [p] Accepta vero confirmatione, oblatoque testimonio literarum, quibus ea continetur, electo, priusquam consecretur, licet exercere tantum ea, quæ sunt jurisdictionis. [q]

TI-

(a) *Conc. Trid. sess. 22. C. 2. de reform.*
(b) *C. cum in cunctis C. cum Vinctonensis C. per inquisitionem de elect.*
(c) *Conc. Trid. sess. 22. C. 2.*
(d) *Conc. Trid. sess. 7. C. 2.*
(e) *C. cum in cunctis §. inferiora de elect. C. licet Can. eodem in 6. & C. nemo ibidem.*
(f) *Abbas C. 1. in rubr. & column. ult. n. 34. de postulat.*
(g) *Cap. dispendiis extravagan. comm. de postul.*
(h) *Cap. scriptum de elect.*
(i) *C. bonæ, ubi Hist. & Abbas de postulat.*
(K) *Abbas in Cap. quia propter col 3. de elect.*
(l) *Abbas C. 11. num. 10. hoc tit.*
(m) *C. cupientes 16. in princip. & §. cæterum de elect. in 6. C. quam sit, ubi Gloss. v.* conditio.
(n) *C. nihil §. ceterum de elect.*
(o) *C. 1. sess. 24. de reformat.*
(p) *C. avaritia de elect. in 6.*
(q) *C. accedentibus de excess. prælat. ubi Abbas num. 4. C. injunctæ extravag. cons. de elect.*

TITULUS X.

De Consecratione.

IN electum ea, quæ sunt ordinis Consecratione transferuntur. Peragenda est autem Consecratio, ex Conc. Nicæno, ab omnibus, aut tribus saltem Provinciæ Episcopis jussu Archiepiscopi, aut rectius ab ipsomet una cum omnibus, aut duobus saltem suffraganeis; ac, si ordinandus sit Archiepiscopus, adesse debent suffraganei omnes, aut saltem tres eum ordinaturi; at, si nonnisi unus in Provincia inveniatur Episcopus, duo saltem e finitimis arcessentur. (*a*) Exemti vero, quique soli Apostolicæ Sedi subjiciuntur, vel ab ipso Pontifice, vel a tribus Episcopis jussu Summi Pontificis consecrantur. Post Consecrationem autem omnia, quæ habebat Episcopus, beneficia vacant. [*b*] Tempus autem, intra quod ex Sac. Conc. Trid. præscripto [*c*] electus Episcopus est consecrandus, sunt tres menses, quibus elapsis, si consecrati non inveniantur, perceptos fructus amittent, delatas ipsas Ecclesias ipso jure amissuri, si tres alios ultra menses Consecrationem protraxerint. Celebrandaque est Consecratio in ipsa, cui præesse debet, Ecclesia, vel in Provincia, ubi ei commodum fuerit, si actus hic exercendus sit extra Romanam Curiam: solemnis Consecrationis dies est Dominicus, hora tertia, qua scimus Spiritum Sanctum e Cœlo delapsum: [*d*] præmittique debet antecedenti die jejunium, tam a consecraturo, quam a consecrando observandum, qui item consecrandus initio ejus actus religionis, & morum examen subire debet; [*e*] posteaque adhibetur ea Consecrationis forma, quæ præscribitur in Concilio Carthaginensi IV. (*f*) hoc nempe ritu. Duo Episcopi Evangeliorum Codicem super humeros, & cervicem ejus, qui consecratur, impositum tenent, & unus, qui primas inter duos Episcopos sibi adjunctos agit partes, fundit super eo benedictionem; aliis caput illius manu tangentibus, ac solemnibus precibus adhibitis, ejusdemque capite, ac manibus Sacro Chrismate delibutis. Quibus omnibus peractis, juramentem fidelitatis Gregorii VII. verbis conceptum Pontifici Romano præstatur. [*g*] Abbatibus autem Consecrationis loco benedictio tribuitur. [*h*] Abbatissæ, si intra annum a Consecratione sua benedictionem petere negligant, excident omni jure, quod adquisiverant.

TITULUS XI.

De receptione, & auctoritate Pallii.

PAllium, quod in tanta suæ originis obscuritate aliqui putant, fuisse torquem, & ornamentum Imperatorium, nunc inter insignia sacra relatum, [*i*] est humerorum amiculum ex agni lana candida, demissum e collo ad pectus & humeros, per quatuor fasciolas utrinque pendentes, cujus extremis nigræ cruces intexuntur: significans pastoralis officii pro ovium salute sollicitudinem, [*k*] & amplitudinem potestatis: cum sit proprium insigne Metropolitanorum, sumtum ex Altari, ubi conditur B. Petri corpus; adeout ex eodem B. Petri corpore sumtum vulgo dicatur. [*l*] Idque ita describitur a Sleydano. [*m*] In die Agnetis Virginis, qui est Januarii XXI. in templo D. Agnetis Romæ, cum in Missa imploratur Agnus Dei, super Altare ponuntur agni duo candidi, postea traduntur Basilicæ D. Petri Snbdiaconis; hi mittunt illos in pascua, suoque tempore tondent, ex eaque lana permista reliquæ lanæ, cum in filum deducta fuerit, parantur Pallia. Latitudine sunt ad tres digitos, ab humeris propendent in pectus, atque renes: adextremum sunt laminæ plumbeæ tenues ejusdem latitudinis; ad hunc modum contextæ deferuntur ad corpora D. Petri, & Pauli, ac certis ibi precibus expeditis relinquuntur per noctem unam; altero die Subdiaconi recipiunt, & honesto loco diligenter asservant. -- Episcopis Pallium non convenit, nisi

(*a*) *Can. Apostolica can. mos antiq. dist. 65. can. Eposcop distinct. 64. per totam. can. ocius dist. 65. Cap Archiepiscop. 6. & seq. de ordin.*

(*b*) *C. cum in cunctis §. cum vero de elect.*

(*c*) *Sess 23. C. 2. de reform.*

(*d*) *C. ordinationes Episc. ubi Gloss. dist. 75.*

(*e*) *C. qui Episc. 2. dist. 23.*

(*f*) *Can. Episc. ead. dist.*

(*g*) *C. ego de jurejur.*

(*h*) *Clem. 2. statuimus de statu monach. C. 1. de suppl. nogl. P:æl.*

(*i*) *Polydor. Virg. de invent. rer. lib. 4. C. 12.*

(*k*) *Pelusiot. l. 1. Epist. 136.*

(*l*) *Canon. significasti de electíon.*

(*m*) *Lib. 3. commen. anno 1541.*

nisi ex privilegio admodum paucis: nempe Hostiensi, Papiensi, Lucensi, Quinquaecclesiensi, Bambergiensi. (*a*) Pallio autem Archiepiscopale munus adhæret, ut ne nomen quidem quis Archiepiscopi mereatur, antequam Pallium receperit, (*b*) sine quo prohibetur Concilium Provinciale convocare, Chrisma conficere, consecrare Episcopos, aliaque gerere, quæ cum Missæ sacrificio sunt obeunda, (*c*) etsi possit Episcopis aliis sibi subjectis permittere, ut suffraganeum consecrent. [*d*] Petendum Pallium est intra tres menses a Consecratione, & quidem enixis precibus, neque illius concessio est aliqua criminis objectione retardanda; nisi accusatores se pœnis, si fefellerint, offerentes, crimen intra duos menses promiserint probaturos: (*e*) dandoque Pallio, fidei & obedientiæ juramentum erga Summum Pontificem ab Archiepiscopo exigitur. (*f*) Porro solus Summus Pontifex, utpote cujus jurisdictio in omnem orbem terrarum effunditur, Pallio ubique utitur, & semper; cæteri nonnisi suæ intra jurisdictionis fines, statis certisque diebus, in solemni missarum celebratione, nempe in Christi die Natali, die festo S. Stephani, S. Joannis, Circumcisionis Domini, Epiphaniæ, Palmarum, in Cœna Domini, Sabbatho Sancto, tribus diebus Resurrectionis, Pentecostes, in festo Sancti Joannis Baptistæ, & omnium Apostolorum, in tribus diebus festis B. Mariæ, in Commemoratione omnium Sanctorum, in dedicatione Ecclesiarum, in præcipuis festis diebus Ecclesiæ Archiepiscopalis, in ordinatione Clericorum, in Consecrationibus Episcoporum, & in die anniversaria, quam celebrat Archiepiscopus propriæ Consecrationis. (*g*) Cæterum ipsam Archiepiscopi personam, eandemque Ecclesiam Pallium non egreditur; adeout neque alteri sit commodandum, & cum eo simul sit humandum, & si mutet Ecclesiam, pro nova Ecclesia novum sit, tam ei quam successori suo impetrandum

TITULUS XII.

De vita, & honestate Prælatorum.

PRæter communes virtutes, quibus abundare oportet Episcopum, sunt & præcipua quædam, quæ munus suum comitantur. Etenim non solum ipse criminibus vacare debet Episcopus, sed quamlibet aliorum offensionem, sive, ut ajunt, scandalum, & suspicionem declinare: ne per eum alii deteriores reddantur, per quem deceret fieri meliores. Unde effugere debet & criminosos, ne suo commercio vitam eorum adprobare censeatur: & ne sibi reverentiam ipse minuat, frequentiam quoque aliorum ac nimiam familiaritatem vitabit. Temperabit vero mansuetudine potestatem, prudentiamque, ac dexteritatem ad concordiam, & conciliationem diffidentium animorum adhibebit, pacem litibus anteponens. (*h*) Opes ad pauperum levamen, & ad excipiendos hospites, non ad inanes sumtus conferet. Tempus, quod ei superest, vel orando, vel concionando traducet. Severitatem caritate mulcebit. Indumenta culta & munda sumat; quæ luxu simul careant & sordibus, ut invidiam pariter & contemtum caveat, eoque gestu se atque habitu oris proferat; ut condita in animo virtus exterioribus signis ad aliorum imitationem explicetur. (*i*)

TITULUS XIII.

De officio Archidiaconi.

ARchidiaconus est Episcopi Vicarius a jure constitutus, oculus etiam Episcopi appellatus, (*k*) propter latam administrationem, & in rebus gerendis potestatem: quam oportuit postea, utpote suspectam, & ipsimet Episcopo periculosam, extenuare, divisa potestate in Vicarium, quem appellant Generalem, qui ab ipsomet Episcopo mandatam habet jurisdictionem. Priscis enim temporibus, exceptis Sacramentalibus muneribus, omnia sub Archidiaconi pote-

---

(*a*) *Vid. Vallens. hoc tit* §. 1. *num.* 6.
(*b*) *C. nisi de auctor. & usu Pallii.*
(*c*) *Host. in summ. h. tit. C. quod sicut* 18. §. *præterea* C. *significasti* 3. *de elect. dist.* 100. *per tot.*
(*d*) *C. suffraganeis de elect.*
[*e*] *Etravag. comm. malitiis de auct.*
[*f*] *Can. optatum dist.* 100.

(*g*) *C. ult. de fer. C. pronunciandum de Consecr. dist.* 3. *Gloss. C. ad honorem ver. ad honorem de auctorit. & usu Pallii C.* 2. *eod.*
[*h*] *C. licet plerumque dist.* 45.
[*i*] *Dist* 40. *per tot. Clem.*2. *de vita, & honest. Præl.*
[*k*] *Can.*1. *Can. ad hoc de off. Archid.*

potestate manebant, qui ob auctoritatem rerum gerendarum & jurisdictionem Archipresbytero antecellit, quamvis hic ordine præstet; cum ille non ascendat supra ordinem Diaconorum. Nunc autem, creatis Vicariis, Archidiaconi munus depressum est, ac varie mutatum pro consuetudine locorum: ut de jure communi, ubi non obstet præcipua consuetudo, partes illius sint hæ, quas referemus, dum simul, quid ad hoc munus exigatur, explicabimus. Ac primo ex S. C. T. requiritur, ut promovendus ad Archidiaconatum ætatem habeat XXV. annorum, (*a*) sitque dimissus, vel, ut vulgo ajunt, licentiatus e studiis vel Theologiæ, vel Juris Canonici. (*b*) Dum autem res divina solemniter peragitur, Archidiaconi est munera sacra in Ecclesia Diaconis & Acolytis tribuere, & Episcopo celebrante Evangelium prælegere, aut alteri Diacono mandare prælegendum. Ejus item est Episcopo absente ac probante, tertio quoque anno lustrare, sive visitare Diœcesim, & Parochias annis singulis, ut minores errores corrigat; majora vero crimina rejiciat ad Episcopum, (*c*) Ad Archidiaconi quoque curam pertinet examinare vocatos ad Ordines sacros, vel ad curam Ecclesiarum Diœceseos, quos ille sistit, & offert Episcopo: (*d*) & item custodire opes Ecclesiæ, atque immittere in possessionem eos, quibus beneficia conferuntur. (*e*) Prohibetur tamen excommunicare, (*f*) literas dimissorias ad ordines suscipiendos dare, (*g*) Monasteria visitare. Etsi vero propter dignitatem ordinis, ut diximus, in re divina peragenda præcedat Archipresbyter Arehidiacono: si tamen hic, quamvis Diaconum profiteatur, sit etiam Sacerdos, tum, quia ordine par est Archipresbytero, & jurisdictione major, etiam in celebratione Sacrorum præferetur. (*h*)

TITULUS XIV.

De officio Archipresbyteri.

ARchipresbyter est Caput Sacerdotum, qui vocantur Presbyteri, sive seniores. Is, Episcopo absente, locum subit illius in re divina facienda, sive celebranda Missa, aliisque divinis officiis; dictus Archipresbyter urbanus, si munus hoc exerceat in Cathedrali, sive in Civitate; ruralis vero in minoribus Oppidis appellatur, sive Decanus, quod decem præsit rura implentibus Clericis. (*i*) Archipresbyteri munus est peragere sacrum, & administrare Sacramenta, vel alii peragenda, & administranda mandare, dum ne rem sacram mandet in fraudem primæ Dignitatis; (*k*) docere item rectam vivendi normam Sacerdotes, & pœnitentem infirmum consulto Episcopo conciliare: (*l*) prout late fuit explicatum a Sacra Rota in decisione, quam affert Barbosa; (*m*) habetque in subjectos suos admonendi, non coercendi potestatem, nisi Episcopo jubente.

Tam autem Archidiaconus Diaconatum, quam Archipresbyter Sacerdotium intra impetrati muneris annum impetrare debent. (*n*)

TITULUS XV.

De officio Vicarii.

INvaluit seculo præsertim XII. consuetudo creandorum Vicariorum, qui & officiales appellantur, & Vicarii generales. Neque ex laicis, (*o*) neque ex ordine mendicantium licet sumere Vicarium, (*p*) neque ex Clericis conjugatis, (*q*) neque ex minoribus XXV. annis, (*r*) neque ex consanguineis Episcopi, ut Sacra Congregatio respondit in una Tarentina 6. Aprilis 1655. In constitutum autem Vicarium transit omnis

[*a*] *C. cum in cunctis §. inferiora de elect.*
[*b*] *C. T. sess. 23. c 12.*
[*c*] *C. 1. ubi Gloss. de off. Archid. vers. de tertio C. mandamus. C. ad hæc eod.*
[*d*] *C ut nostram eod.*
[*e*] *C. 5. h. tit. C. licet de pæni. C. dudum de elect.*
[*f*] *C. significasti h. tit.* [*g*] *C. ult. h. tit.*
[*h*] *Vid. apud Nicol. h. tit. decretum S. Rituum Congregationis, & Rotæ in uno Viterbien. de celebr. miss. 11. Decembr. 1609*
[*i*] *cap. 1. de offic. Archipresb. eod. C. ad hæc 7. de off. Archidiacon.*

[*k*] *S. Congr. apud Barbos. de can. & dignit. c. 5 num. 46. & seq.*
[*l*] *C. ut singulæ Can. ministerium: C. officium de off. Archip.*
[*m*] *De Canon. & dign. c. 6. num. 32.*
[*n*] *Clem. 1. de ætat. & qual c. 1. dist. 60.*
[*o*] *C. in novam 16. q. 7.*
[*p*] *Clem. etsi 2. v. ad prioratum de rescript. Rebuf. in praxi tit de Vicariis Episcop. n 30.*
[*q*] *C. 2. de Cleric. conjug.*
[*r*] *C. cum in cunctis 7. §. inferiora de elect. Vall. hoc tit. §. 3. neque.*

omnis jurisdictio, sive spiritualis, sive temporalis, quæ jure ordinario competit, excepta collatione beneficiorum, quæ vi generalis commissionis non transfertur, & facultate recipiendarum resignationum; item facultate cogendæ Diœcesanæ Sinodi, Diœcesis visitandæ, dimissorias dandi, res Ecclesiasticas alienandi, feudales caussas cognoscendi, recipiendi juramentum Episcopalium Vassallorum, indulgentias concedendi, & ea, quæ sunt Episcopalis ordinis exercendi. Excipiuntur etiam a generali mandato, quo Vicarius constituitur, omnia, quæ competunt Episcopo jure speciali, item, ex multorum sententia, cognitio caussarum matrimonialium, (a) & caussarum criminalium ultra inquisitionem & levem coercitionem. [b] A Vicario autem generali ad Episcopum non appellatur, quia cum eo constituit unum tribunal; cumque mandatam habeat jurisdictionem, fungitur vice mandantis; ideoque videretur ab Episcopo ad eundem Episcopum appellari. Extinguitur Vicarii jurisdictio, si Episcopi jurisdictio extinguatur, sive morte, sive captivitate, sive pœna, & denique voluntate Episcopi si eum amoverit, aut ipsius Vicarii, si munus deposuerit. Est & aliud genus Vicariorum cum aliqua jurisdictione, qui appellantur Foranei, quique ab Episcopo constituuntur in minoribus Oppidis; cum Generalis ubique adesse non possit. Hi propter locorum distantiam separatum ab Episcopo tribunal habent ideoque ab iis ad Episcopum appellatur. Sunt & Vicarii, qui in divinis, nempe in Sacramentorum administratione loco Parochi, vel occupati, vel absentis, dicuntur constituti ad tempus, vel in perpetuum, prout necessitas postulat, cum congrua fructuum portione, adprobante Episcopo, ex ipsius Parochiæ redditibus detrahenda. (c) Sunt item Vicarii, qui Apostolici nuncupantur, ab Urbe missi, ut administrent vice Episcopi, vel absentis, vel rei alicujus gravis criminis, vel aliam necessariam ob causam.

TITULUS XVI.

De Coadjutore.

Episcopis aut egrotantibus, aut furentibus, aut alia justa ratione administrandæ Ecclesiæ facultate carentibus dabatur olim perpetuo, nunc autem, ne commoveatur desiderium alienæ mortis, datur ex Conc. Trid. ad tempus Coadjutor, qui perinde atque ipse Episcopus titularis in Ecclesia resideat, attributa ei certa fructuum portione, si utrique sufficiant; sin minus, pro Coadjutore remanebunt ii fructus, qui supersunt ex necessaria substentatione Coadjuti, at si Coadjutori satis non sit, quod deest, ex Parochianorum substantiis, aut alicunde supplebitur.

Quod si evidens Ecclesiæ utilitas perpetuum Coadjutorem postulet, causa cognita, a Summo Pontifice concedetur.

TITULUS XVII.

De Chorepiscoporum usu sublato.

Chorepiscopi, sive Episcopi locorum erant, qui in eadem Diœcesi gerebant in minoribus Oppidis munus Episcopi in majori Civitate manentis, cum potestate quidem Presbyterali majore, minore vero Episcopali: nam tantum minores ordines conferebant, non vero sacros, & a gravioribus negotiis abstinere debebant. Sed cum intra suæ potestatis fines non se continerent, & Episcopalem auctoritatem perturbarent, evenit, ut is ordo primum ex Oriente, postea ex Occidente tolleretur, ac tandem sub Carolo Magno, & Leone III. ab Ecclesia prorsus exularet.

TITULUS XVIII.

De Translatione.

Spirituale Conjugium, quod inter Episcopum & Ecclesiam contrahitur, solvitur per translationem ejusdem ad aliam Ecclesiam, cum qua novum conjugium initur. Ttansfertur autem Episcopus a Summo Pontifice ad aliam Ecclesiam justis ex caussis: nempe si præsens Ecclesia eversa sit ab hostibus, ita ut nihil Episcopo administrandum supersit, vel, si Episcopus ita meritis præcellat, ut sit ad majoris Ecclesiæ regimen utilior. (d) Adeo autem pendet a Summi Pontificis potestate translatio, ut, si sine illius auctoritate quis mutet Ecclesiam,

[a] *C. accedentibus 12. de excess. Præl. Conc. Trid. de reform. Sess. 24. c. 20.*
[b] *C. penult. de officio Vicarii ibid.*

[c] *Concil. Trident. c. 7. sess. 7. de reformation. sess. 25. & 16. & sess. 23. c. 1. cum concordan.*
[d] *C. suas 35. 7. quæst. 1.*

clesiam, non novam modo, sed & veterem, quam regebat, amittat; (*a*) & si consenserit Pontifex, ut Episcopus transferatur ad Ecclesiam majorem, non possit transferri ad minorem: (*b*) vacatque prior Ecclesia statim, atque adprobante Pontifice, quis Episcopus translationi consenserit. (*c*) Et hæc de majorum; nunc de minorum beneficiorum permutatione tractemus. Minora beneficia Episcopi, cujus in loco sita sunt, auctoritate permutantur, adeo ut, si sub diversis Dioecesibus sint, cujusque Diæceseos Episcopi consensus exigatur. [*d*] Est autem permutatio mutua beneficiorum dimissio, sive resignatio, ut alter alterius dimittentis beneficium consequatur, unde si alius resignare nolit, alter, qui ante resignavit, ne sua simplicitate capiatur, posset ad resignatum beneficium redire: (*e*) ac si neglecto Episcopi consensu, aliqui permutent, beneficia per sententiam judicis amittent. (*f*) Antequam autem permutationem Episcopus permittat, cognoscere debet caussas, propter quas petitur, & exigere consensum eorum, qui jus habent vel conferendi, vel eligendi, vel præsentandi ad beneficia, de quibus agitur: itemque cavere, ut in Ecclesiis permutatio publicetur, illudque omne servetur, quod a Gregorio XIII. præscribitur. (*g*) Dum autem spirituale cum temporali non commutetur, omnia beneficia licebit inter se permutare etiamsi curatum cum simplici permutetur. (*h*) Excipiuntur beneficia unita, hoc est, quæ cumulata inveniuntur aliis Ecclesiis in tempus futuræ vacationis, ne fraus fiat Ecclesiis, in quarum incrementum ea unio cedit. Item excipiuntur beneficia summo Pontifici reservata, quorum permutatio sine Summi Pontificis consensu non permittitur, & tandem beneficia litigiosa, propter vetitam rei litigiosæ in alium translationem, pendente judicio. [*i*]

TITULUS XIX.

De Renunciatione.

RENunciatio, sive resignatio beneficiorum est proprii juris voluntaria dimissio certis ex causis ex auctoritate superioris. Quod a priscorum seculorum severitate alienum, frequentari cœpit sub Alexandro III. justis allatis causis [*k*] Duplex est autem resignatio, tacita, quæ a jure ipso inducitur, cum quis Clericus aut nuptias contrahit, aut beneficium suscipit, priori repugnans, sive incompatibile, ut vocant, cum altero, quod habebat: nam utroque casu beneficium vacat: quia neque nuptiæ simul cum beneficio, neque duo beneficia incompatibilia in eandem personam cadere possunt. [*l*] Expressa est, quæ fit verbis dimittendi animum declarantibus: quæ item vel pura est, sive conditione vacans, ubi nihil renuncianti ex eo beneficio reservatur, quæ fieri potest coram legitimo superiore, etiamsi non sit Papa; vel conditionalis, quæ Pontificis auctoritatem requirit, [*m*] ut si quis velit retinere aliquid ex beneficio dimisso, vel si dimittit, alicui a se demonstrato conferatur, aut si dimittendo exceperit, ut mortuo eo, in quem beneficium destinat, liceat renuncianti ab beneficium redire. (*n*) Licet autem a se abdicare omnia beneficia, etiam Pontificatum Maximum, ut Cœlestinus proprio exemplo, & successor ejus Bonifacius VIII. sua constitutione sancivit. (*o*) Non licet autem dimittere beneficia majora, nempe majores dignitates, & Abbatias exemtas, sine permissu Pontificis, qui sequentibus ex causis assentitur: nempe ex conscientia criminis a dimittente admissi, propter quod, etiam peracta pœnitentia, est ei munere carendum. Deinde ex imbecillitate corporis, qua pastoralia officia impediantur: præterea ex pervicacia plebis sibi subjectæ, quæ ad parendum cogi nequeat; & ex gravi offensione, sive scandalo, quod vitari sine Ecclesiæ dimissione non possit; necnon ex summa Præsulis imperitia,

(*a*) C. 3. & c. 2. *de transl. Episc.*
(*b*) C *licet eod.*
(*c*) *Piring. h. tit.* §. 3.
(*d*) *Andreas Gammar. de rer. permut. sive in can. eodem in 6. n.* 33. & *seq.*
(*e*) C. *cum. universorum de rer. permut.*
(*f*) C. *cum olim 7. de rerum permut.*
(*g*) *In constit. incip.* humano judicio.
(*h*) *Can. cum venerabilis, ubi DD. de except.*

(*i*) *Piring. in decretal. de rer. perm.* §. 40.
(*k*) C. 10. *de renunciat.*
(*l*) C. *de multa 28. de præb. can. diversis de Clericis conjug.*
(*m*) *Const.* 58. *S. Pii V.*
(*n*) C. *quam pio, 1. qu. 2. c. cum pridem t. ultim. de pactis. Garcia de benefic. p. 11. c. 3. §. 2. n.* 152.
(*o*) C. 1. *de renunc. in 6.*

peritia, & tandem ex irregularitate ab injustis natalibus procedente, (*a*) quæ omnia breviter his comprehenduntur versibus.

Debilis, insanus, male conscius, irregularis.
Quem mala plebs odit, dans scandala, cedere possit.

Minora vero beneficia curata recte dimittentur coram Episcopo, dum ne dimittantur intra triennium a capta illorum possessione, ac dummodo accedat aliqua ex caussis, quæ in S. Pii V. constitutione præscribuntur, [*b*] quæ similes sunt fere superioribus. Nulla porro resignatio valebit, si resignans, sive validus, sive infirmus, ante diem vigesimum a facta resignatione decesserit; quod ex Regula XVIII. Cancellariæ proficiscitur. Neque, si de beneficio jurispatronatus agatur, sine patroni consensu resignatio subsistit. [*c*] Præterea inutilis est resignatio beneficiorum litigiosorum ex caussa superius adducta, & beneficiorum unitorum, antequam unio effectum consequatur. [*d*] Item beneficiorum in commendam datorum, donec tradantur in titulum, & pensionem Ecclesiasticam, ne illarum vacatio differatur. [*e*] Inutilis est etiam resignatio in alterius fraudem intenta. Denique nulla beneficiorum Episcopatu minorum resignatio subsistet, nisi ex præscipto Constitutionis Gregorianæ publicetur. [*f*] Resignamus etiam per procuratorem, sive unum, sive plures; sive clericum, sive laicum; dummodo facultas resignandi, cum certi beneficii demonstratione mandato scriptis tradito contineatur: [*g*] Ubi autem renunciandi facultas fuerit impetrata, non est amplius pœnitentiæ locus, [*h*] quamvis ad renunciatum beneficium licet ex nova caussa, novaque impetratione redire, [*i*] sicuti Episcopo fas est repetere Ecclesiam, quam hostium metu, vel ob valetudinem monachismo suscepto reliquit, si caussæ istæ cessaverint. [*k*]

TITULUS XX.

De Depositione, seu Degradatione.

Exemplo exauctorationis militaris, quæ, detracto cingulo, quod erat insigne militiæ, peragebatur; etiam Ecclesia, quæ pia, & cœlestis militia est, clericorum, sive militum suorum exauctorationem induxit, quam depositionem, sive degradationem appellamus, in qua clerico detrahuntur insignia clericalia singulorum, quos suscepit, ordinum a summo ad novissimum, conceptis verbis, quæ sententias continent oppositas formulis illis, quibus singuli ordines conferuntur, turbata etiam clericali corona per capillorum abrasionem: ut ademtum ei appareat exercitium omne, quod accepit, manente tamen ordinis charactere ac potestate: [*l*] quamvis seculari judici, coram quo hic actus exercetur, puniendus tradatur, ad secularem statum redactus, adjectis precibus, ut quam mitissime tractetur. [*m*] Olim Episcoporum depositio per XII. Episcopos, Sacerdotum per sex, Diaconorum itidem per tres Episcopos peragebatur. [*n*] Verum propter convocandorum Episcoporum difficultatem Conc. Trid. [*o*] Episcoporum degradatione in priore observatione relicta, de Sacerdotibus constituit, ut sufficiat eis degradandis Episcopus, cui Sacerdos, vel Clericus ille subest, accitis, quod commode fieri possit, Abbatibus Mitræ ac Baculi jus habentis. Sed non ea omni crimine funesta hæc solemnitas est adhibenda, sed ex enormibus tantum, ex quibus Clericus sæculari brachio puniendus traditur: nempe hæreseos, [*p*] falsationis literarum Apostolicarum, [*q*] ob calumniam & conspirationem in suum Episcopum, [*r*] falsationis monetæ, [*s*] ob celebrationem Missæ, & auditas confessiones sine ordine sacerdotali; [*t*] ob aversam venerem; [*u*] ob sur-

(*a*) *C. nisi cum pridem* 10. *de renunc.*
(*b*) *In Bulla, quæ incipit* quanta.
(*c*) *Piring. tit. de renunc. sect.* 6. §. 1.
(*d*) *Concil. Trid. sess.* 23. *c.* 18. *de reform.*
(*e*) *Piring. hoc titul. sect.* 2. *c.* 2.
(*f*) *Constitut. Greg. XIII. incip.* humano vix jud.
(*g*) *Clem. unica de renunc.*
(*h*) *C. quidem de renunc.*
(*i*) *C. cum inter* 2. *eod.*
(*k*) *C. post transl. eod.*
(*l*) *C. quod quidam* 5. *qu.* 1. *c. licet* 31. *quæst* 7.
(*m*) *C.* 2. *de pœnis in* 6. *c. novimus de verb. signif.*
(*n*) *Can. felix.* 15.
(*o*) *C.* 4. *sess.* 13. *de reform.*
(*p*) *Can. ad abolendam, ubi* Gloss. *de hæret.*
(*q*) *C. ad falsarior. de crim. falsi.*
(*r*) *C. si quis Sacerdotum* 55. *quæst.* 1.
(*s*) *Urban. VIII. Const.* 1.
(*t*) *Clem. VIII. Const.* 81.
(*u*) *Pius V. Const* 72.

surreptam sacram, in qua Eucharistia conditur, pyxidem. (*a*) Est & depositio, quæ appellatur verbalis per sententiam judicis in minoribus delictis, per quam neque seculari Clericus traditur, nec privilegia ordinis amittit. (*b*)

TITULUS XXI.

De Sacerdotibus in inferiori ordine constitutis.

PRoximus Episcopali ordini Presbyteralis est, sive ordo minorum Sacerdotum, quos tum Christus instituit, cum LXX. discipulos creavit; in quorum locum Presbyteri successerunt; minores Episcopis in Apostolorum locum succedentibus. Presbyterorum potestas partim ex ordine trahir, partim ex jurisdictione. Trahit ex ordine Divini Corporis consecrationem, prædicationem Divini Verbi, & infirmorum Unctionem. Trahit ex jurisdictione potestatem ligandi, solvendique animas; quod autem jurisdictionis Presbyteri habent, nempe facultatem dimittendi peccata, & retinendi, potest Episcopus arbitrio suo vel inhibere, vel contrahere, sive restringere, vel laxare: præterquam in mortis articulo, quo casu Presbyteri in morientem liberam habent dimittendorum peccatorum potestatem. (*c*)

Invenitur & Presbyterarum nomen, quæ uxores erant Clericorum ante Presbyteratum ductæ, post Presbyteratum sororum loco habebantur; (*d*) quo etiam nomine gaudebant vetustiores viduæ sacris addictæ ministeriis. (*e*)

TITULUS XXII.

De iis, qui sunt in Sacris constituti.

PResbyteris minores gradu sunt Diaconi. Diaconus est idem, ac latine minister: quia olim non modo rei sacræ, sed & civilibus Ecclesiæ negotiis vacabant, instituti ab Apostolis, ut in eos deponerent rerum temporalium curam: ideo priscis temporibus in singulis Urbibus creabantur septem, quia totidem Apostoli Hierosolymis creaverant; (*f*) nostris autem temporibus ministeriis tantum sacris adscribuntur, Sacerdoti sacrificanti, vel alia Sacramenta administranti operam præbentes, & in Missæ sacrificio Evangelium recitantes, [*g*] urgenteque necessitate baptizandi, Eucharistiæque administrandæ curum suscipientes. [*h*] His veluti subsidiarii accesserunt Subdiaconi, quorum est munus Diacono ad altaria subservire, sacra lintea, vasa, panem, & vinum ad usum Sacrificii necessaria præparare, Episcopo, & Sacerdoti manus in Sacrificio abluentibus aquam effundere, in Missa Epistolam recitare, strepitum, dum Sacra celebrantur, ab Ecclesia prohibere. (*i*) Cum autem super sacrorum ordinum ætate antiquitas variaverit, Concil. Trident. decreto (*k*) definitum est, ut nullus in posterum ordinaretur Subdiaconus ante annum XXII nec Diaconus ante annum XXIII. neque Presbyter ante annum XXV ætatis. Constituit præterea Sac. Conc. Trid. circa sacros ordines, ut ordinandi per mensem ante ordinationem Episcopum adeant; cujus jussu Parochus, propositis eorum in Ecclesia publice nominibus, natalem, vitam, & mores eorum exploret; (*l*) & ex sacrorum Canonum veteri præscripto idem Concilium jussit, ut ante ordinationem Episcopus coram peritis Sacerdotibus de doctrina, moribus, ætate, ac genere ipsorum examen instituat.

Fuerunt olim usque a primis Ecclesiæ temporibus & Diaconissæ, vel Diaconæ, quæ operam in piis muneribus præstabant fœminis, Ecclesiæque ministrabant iis in rebus, ubi per pudorem sexus licebat.

TI-

[*a*] *Innocent. XI. apud Rainald. tit. 2. C. 14. num. 3 Fagnan. in C. cum. non ab hom. de jud. n. 68.*

[*b*] *C. cum non ab hom. de jud.*

[*c*] *Concil. Trid. c. 15. sess. de refor. Cucchus instit major. lib. 17. tit. 16. n. 45.*

[*d*] *C. 18. d. 32.*

[*e*] *Concil. Cartaginen. 4. Can. 12.*

[*f*] *C. Diaconi 11 & 12. d. 93. Can. Dominus noster 25 §. meminisse ead. d.*

[*g*] *C. 1. vers. ad Diaconum d. 25.*

[*h*] *C. præsente d. 93.*

[*i*] *Catechism. de Sacrament. ord. n. 37.*

[*k*] *De reformat. Session 23. C. 12.*

[*l*] *Sess. 23. c. 5. de reform.*

TITULUS XXIII.

De iis, qui ſunt in minoribus Ordinibus conſtituti.

INfimus Clericorum ordo eorum eſt, qui tonſura initiantur. Clerici enim, utpote obſervantiores Eccleſiaſticæ ſeveritatis, antiquos mores retinuerunt, & tondendi capitis uſum, qui veterum Romanorum erat, omnibus temporibus in Latina Eccleſia cuſtodierunt. Coronæ autem figuram tonſione capillorum in capite deſignatam gerunt, vel ut imaginem ferant ſpineæ Coronæ, quæ Chriſto fuit impoſita, vel ut notam exhibeant regiæ dignitatis, quæ vere non ab humano, ſed a divino regno defertur. Tonſura ex Sacri Conc. Trid. decreto (*a*) initiari quis nequit, niſi ſuſcepto Sacramento Confirmationis, & conſequenter ſeptem annos natus, ut tamen & literas ſciat: (*b*) cum ejus officium ſit pſallere in Choro, vicariamque operam præſtare Clericorum aliorum abſentium. (*c*) Ingreſſus autem quis ordinem Clericorum per primam tonſuram acquirit omnia Clericorum privilegia, & facultatem ſimul petendorum aliorum ordinum, & primo eorum, qui appellantur minores, ut a ſacris, nempe majoribus diſtinguantur. Minores enim ita miniſterio ſacro vacant, ut a contactu Sacramentorum abſtineant. Sunt autem minores ordines quatuor, quorum primus eſt Oſtiariorum, (*d*) qui, Eccleſiæ clavibus acceptis, claudendis aperiendiſque foribus, arcendiſque infidelibus, & excommunicatis præficiuntur. Secundus eſt Lectorum, quibus ſacri Libri populo ex ſuggeſtu recitandi traduntur. (*e*) Tertius eſt Exorciſtarum, qui facultatem accipiunt ejiciendorum Dæmonum certis & ſolemnibus imprecationibus. (*f*) Quartus eſt Acolytorum, ſive ſectatorum, quorum eſt comitari & aſſectari Epiſcopum, fanalia, ſive cereos præferre, ſuggeſta Diaconis pro Euchariſtiæ adminiſtratione præparare. Ordinibus vero majoribus quidem interdictum eſt in Eccleſia Latina conjugium, non minoribus, quamvis uxorem ducentes minores Clerici amittant Eccleſiaſtica beneficia. (*g*)

TITULUS XXIV.

Communia tam minorum, quam majorum Ordinum.

ORdinum ubique conferendorum poteſtas ſolius eſt Summi Pontificis: Epiſcoporum enim aliorum facultas propria Diœceſi terminatur: alterius vero Diœceſeos Clericum ſine venia Epiſcopi Diœceſeos illius ordinare prohibentur, niſi quem triennio inter familiares habuerint, eique ordinato ſtatim beneficium conferant. [*h*] Conceſſa autem venia, quæ literis, quas appellant dimiſſoriales, committitur, morte concedentis non expirat, niſi a ſucceſſore revocetur. [*i*] Porro proprius alicujus hominis Epiſcopus quis dicitur aut ratione originis, ſi natales vel ipſe, vel pater habuerit in ea Diœceſi, ubi domicilium non fortuito, ſed permanendi animo locaverat: aut ratione domicilii, ſi vel ipſe ordinandus a patre ſeorſum habitans, vel ipſe pater cum filio ſecum habitante firmum domicilium eo traſtulerint: aut ratione beneficii, ſi ea in Diœceſi, ubi ordines petit, beneficium ordinando ſit paratum, quod vitæ ſubſidio ſufficiat, obſervatis iis, quæ noviſſime ſtatuit conſtitutio Innocentii XII. in qua fuſe, ac diſtincte de ratione ſuſcipiendorum ordinum, & concedendarum dimiſſorialium cavetur. Neque licet aliena in Diœceſi Epiſcopo ulli exercere Pontificales actus, niſi in homines ſibi ſubjectos, & permiſſu alterius Epiſcopi, ad cujus jus ea Diœceſis pertineat. (*k*) Qui Summi Pontificis juſſu aliquem ordinem acceperunt, quamvis Ordinarii ſui poteſtati ſubjaceant; (*l*) ſine tamen ipſius Pontificis venia per ullum Epiſcopum ad ulteriores ordines perduci prohibentur. (*m*) Græcus a Latino Epiſcopo, & Latinus a Græco non recte ordinabitur, ne ritus inhoneſte permiſceantur. (*n*) Quod ſi Græcus Epiſco-

po

[*a*] *ſeſſ. 23. C. 4.*
[*b*] *C. ult de temp. ord. in 6.*
[*c*] *C. 1. d. 25. can. pſalmiſtæ d. 23. & C. 1. d. 21.*
[*d*] *D. 25. C. 1 §. ad Oſtiarium.*
[*e*] *§. ad Lectorem ead. d.*
[*f*] *. ad Exorciſtam.*
[*g*] *C. quod a te 3. de Cler. conjug.*

[*h*] *Conc. Trid. ſeſſ. 23. C. 9. de reform. 14. C. 4. de refor.*
[*i*] *Vallenſ in decretal. de temp. ordinat. § 4.*
[*k*] *Conc. Trid. ſeſſ. 14. C 2.*
[*l*] *C. perpetuas de majorit. & obed.*
[*m*] *C. cum in diſtribuendis de temp. ord.*
[*n*] *C. cum ſecundum de temp. ordin.*

po Latino sit subjectus, poterit ab Episcopo Græco post acceptam ab Episcopo suo Latino veniam ordinari. (*a*) Explorati autem juris est, non modo eum, qui Episcopatum deposuit, sed & Episcopum excommunicatum, & etiam hæreticum retinere semper characterem ordinis, animo insculptum: adeo ut animis aliorum, ordinando, imprimat characteres ordinum, quos tribuit, quamvis non communicet exercitium eorum. (*b*) Etenim & ipsi hæretici, quamvis non conferant gratiam, qua carent, & exercitium, tamen vera conferunt Sacramenta. (*c*) Qui vero sine ordine officiis fungatur sacris, spem ordinum amittit in posterum: (*d*) & quoniam non constat ædificium sine fundamento; ideo, si non baptizatus ordines acceperit, baptizandus est, & postea iterum ordinandus. (*e*) Regulares subditis suis literas dimissoriales tantum ad Diœcesanos ejus Monasterii, cujus in familia est is, qui ordines petit, dare possunt. Et, si Ordinarius illius Diœceseos vel absit, vel ordinationes non habeat, dare possunt literas ad quoscumque, ut sacra Congregatio censuit. (*f*) Ne autem Clericus ordinem suum dedecoret, victum inhoneste quæsitans; nemo (exceptis regularibus, qui ad titulum religiosæ paupertatis ordinantur) nemo, inquam, alius, nisi ad titulum beneficii, aut, eo deficiente, ac necessitate cogente, ad titulum ordinabitur certi ac sufficientis patrimonii, quod immobilibus constet. Idque neque alienari postea, neque ullis oneribus subjici potest: (*g*) utque Clericalis ordo turpitudine omni careat, nemo recipitur, antequam vita & mores examinentur, quos Parochus explorabit a consciis, postquam nomina ordinandorum publicaverit. Quod examen qui subterfugerit, ordinis exercitio carebit, (*g*) si ordinandis se clam, ut Episcopum falleret, inseruerit. Promoti per saltum, sive qui ad ordinem majorem, neglectis mediis, ascenderunt, si dolo careant, ordinis suscepti exercitio tandiu privabuntur, quandiu elabatur tempus necessarium ad ordinem, quem omiserunt: & si non ministraverint, poterit super eo Episcopus dispensare. (*i*) Priscis Canonibus ad ordinationes sunt constituta tempora quatuor, quæ jejunando de more transigimus: quod jejunium ordinationis causa fuit constitutum & institutum. Sunt autem hæc: nempe jejunium mensis IV. hoc est Junii, qui quartus est mensis a Martio, unde veteres etiam Christiani annum inchoabant, & mensis VII. hoc est Septembris; & X. hoc est Decembris, & Quadragesimæ initio, extra quæ tempora majores ordines conferre non licet, nisi ei, qui a Summo Pontifice veniam acceperit, impetrato brevi, quod appellant extra tempora, exceptis duobus Sabbatis, nempe Sabbato Sancto, & Sabbato ante Dominicam Passionis, qui etiam sunt ordinationum solemnes dies; adeo ut sex Sabbatis ordinationes solemniter habeantur: (*k*) nisi multitudo ordinandorum postulet, ut in sequentem diem Dominicum ordinatio producatur. (*l*) Dignus autem ordinationibus locus est Ecclesia Cathedralis, vel alia ex majoribus, si quis Episcopi permissu ea in Diœcesi ordines conferat. (*m*) Minoribus autem ordinibus quilibet festus dies, & Diœceseos locus est aptus: [*n*] & primæ tonsuræ idoneus est etiam dies non festus, & locus extra Diœcesim, cum sit actus voluntariæ jurisdictionis. [*o*] Sed & certis temporum intervallis, non vero simul conferendi sunt ordines majores, adeo ut annum inter unum & alium intercedere oporteat. (*p*) nisi ex justa causa Episcopus dispensaverit. Minores vero, si Episcopo videatur, vel uno die conferre licuerit. (*q*) Quod autem ad scientiam Clericorum attinet, minorum quidem ordinum idonea scientia est intelligentia Linguæ Latinæ, ordinum vero sacrorum idonea scientia est, quæ ad munus cujusque ordinis recte peragen-

(*a*) *C. quod translationem eodem.*
(*b*) *C. quidam 97. 1. quæst.*
(*c*) *Magist. sentent lib. 4. dist. 25. ubi D. Thomas.*
(*d*) *C. penult. de Cleric. non ord. ministr.*
(*e*) *C. ult. de presbyter. non baptiz. 1. q. 1. C. cum Paul.*
(*f*) *Apud Nicol. de tempor. ordin. sub n. 7.*
(*g*) *C. T. C. 2. sess. 21. de ref.*
(*h*) *C. ult. d. 24. & sequent. de eo, qui furtive ordin. suscepit.*
(*i*) *Conc. Trid. sess. 23. C. 14. de reform.*
(*k*) *C. quod a patribus dist. 1. cum Gloss. verb. Sabbati, & C. de eo: de tempor. ordin. Conc. Trident. sess. 23. C. 8. de reformat.*
(*l*) *Cit. C. quod a patribus.*
(*m*) *Sess. 23. C. de refor.* (*n*) *Sess. 6 C. 5. de refor.*
(*o*) *Rebuf. in prax. tit. de cler. & quiet. quom. n. 12.*
(*p*) *Conc. Trid. sess. 23. C. 13. & 14. de reform.*
(*q*) *C. de eo: de temp. ordin. sess. 23. C. 11. de reform.*

agendum, & ad explicanda Sacramenta requiritur, quæque saluti conferat animarum. (*a*)

TITULUS XXV.

Qui promoveri non possint.

Cognitis, qui promoveri non possint, cæteros promoveri posse intelligemus. Excluduntur igitur ab ordinibus.

I. Qui baptismum adhuc non acceperunt, cum januam Ecclesiæ non sint ingressi. (*b*)

II. Mulieres; ordinum enim sunt incapaces. [*c*]

III. Servi; etenim, quia ordinem suscipientes, adipiscerentur libertatem, ideo sine consensu dominorum inter Clericos non recipiuntur. (*d*)

IV. Sindici Universitatum, & tutores pupillorum, & quotquot obligantur ad redditionem rationum sive publicarum: sive privatarum, si de suo dolo a privatis conveniantur. [*e*]

V. Quotquot vel publicam infamiam ob crimen, (*f*) vel publicum ludibrium ob vitæ turpitudinem incurrerunt; item simoniacus, & homicida; etiamsi crimina eorum publice non innotuerint: [*g*] excepto homicida involuntario, qui nulla sua culpa, nec dum rei illicitæ operam daret; sed casu hominem occiderit. (*h*)

VI. Excluduntur nati ex injustis nuptiis, sive illegitimi: nisi religionem monasticam ingredientes, natalium sordes professione pietatis abluerint. [*i*] Sed quamvis illi inter Monachos Clerici ordinentur, tamen eis est a Præfecturis suæ religionis abstinendum. (*k*) Porro ut a beneficiis quælibet hereditariæ successionis imago submoveatur, deleaturque omnis memoria conjugii, filii Clericorum, & Presbyterorum illegitimi, ex dispensatione ordinati, neque beneficium, nec super eo pensionem obtinere, neque obire ministerium ullum possunt in Ecclesia, ubi pater eorum dignitatem, aut beneficium Ecclesiasticum perpetuum obtinuerit. (*l*) Imo nec filius Presbyteri legitimus, nempe susceptus ex legitimo conjugio ante ordinationem, sine venia Sedis Apostolicæ, in sui patris beneficio succedere potest proxime, vel, ut ajunt, immediate, sine aliqua persona media, in quam post ejus patrem collatum fuerit. [*m*]

VII. Arceantur ab ordinibus bigami, sive qui post mortem unius aliam uxorem duxerint, propter suspicionem, quam præbuerunt, incontinentiæ. Est autem bigamia triplex; vera, interpretativa, & similitudinaria. Vera est, quam proxime significavimus: nempe duplex conjugium: interpretativa, in qua non re, sed vi ac potestate duplex conjugium consideratur; veluti si quis ducat uxorem alio marito viduatam, (*n*) aut ab alio fornicarie corruptam, [*o*] vel virginem, quæ post nuptias alteri prius, quam conjugi suo, se immiscuerit. [*p*] Similitudinaria est, cum quis sacro decoratus ordine, aut continentiæ voto devinctus, uxorem ducit etiam virginem, cumque ea rem habet: quamvis enim irritas nuptias contrahat, ut tamen affectus contrahendi puniatur, pro bigamo habetur. [*q*] Quæ postrema bigamiæ species Episcopi dispensatione deletur, ne ordinibus suscipiendis obstet, [*r*] cum superiores nonnisi Pontificis dispensatione tollantur. Bigamia vero non solum aditum præcludit ad ordines, sed minores Clericos ad laicalem conditionem redigit, ut nec per mortem ipsam ad Clericatum redeant. [*s*] Clerici vero majores, qui nempe sacros ordines susceperunt, clericalia privilegia minime amittunt. [*t*]

VIII.

[*a*] *C. 13. & 14. sess. 23. de ref.*

[*b*] *cap. 1. & 2. de Presbyt. non baptiz.*

[*c*] *cap. 1. in fin. de toll. ab Cleric. Can. Socrates dist. 23.*

[*d*] *C. 1. d. 54. C. 2. de servis non ordin.*

[*e*] *C. unico de oblig. ad ratiocin. C. lege d. 53.*

[*f*] *C. ult. de cohab. Cleric. cum infames 6. q. 1.*

[*g*] *C. ult. de temp. ordinat. C. inquisitionis 21. de accusat.*

[*h*] *C. suscepimus 10. cum seq. eodem Clemen. unica eod scilicet de homicid Conc. Trident. sess. 14. C. 7. de reform. C. si quis viduam. d. 50. & ibi Gloss. C. ult. de homicid. in 6.*

[*i*] *C. 2. & Can. ad hæc cum concord. de fil. presbyt. C. nisi d. 56.*

[*k*] *C. 1. & ult. de fil. presbyter.*

[*l*] *C 2. 3. 4. 15. 16 de fil. presbyt. Concil. Trid. sess. 25. C. 15. de reform.*

[*m*] *C. ad extirpandas de fil. presbyteror. C. dilectus eodem.*

[*n*] *C. si quis viduam 50.*

[*o*] *C. maritum d. 33.*

[*p*] *C. si cujus, & can si laici 34. dist.*

[*q*] *C. quotquot 27. C. a nobis de big. non ordin.*

[*r*] *C. 1. & 4. ubi Gloss. v. indulgen. de cleric. conjug.*

[*s*] *C. 2. 3. de bigam. non ordin. C. unic. eod. in 6.*

[*t*] *C. nuper. & C. ult. de bigam. non ordin.*

VIII. Arcentur ab ordinibus eunuchi, qui sua sponte sibi virilia secuerint; etiam si continentiæ servandæ causa.

IX. Arcentur epileptici, & corpore vitiati, & surdi, & muti, & insigni deformitate notati, & membro aliquo destituti; partim ne ordines ludibrio aliorum objiciant; partim quia corporis vitio non sunt idonei ad ordinis exercitium; puta, si digito careant, ad frangendum panem necessario. (*a*)

X. Arcentur in ægritudine baptizati cum necessitate magis, imminente morte, quam fervore pietatis ad baptismum adducti videantur, nisi cum valuerint, suis operibus studium pietatis ostenderint. (*b*)

XI. Indocti & illiterati, ut alibi ostendimus.

XII. Infantes, & quotquot vel natura, vel morbo mente sunt imbecilliores. [*c*]

XIII. Hæretici, & ab hæreticis baptizati; cum ætate adoleverint, & Apostatæ, & Neophyti, & iterum baptizati; (*d*) & qui publicam pœnitentiam egerunt: nam nota gravis criminis, populi venerationem eis adimeret: [*e*] quos, si Episcopus scienter ordinaverit: ordinandi potestate privatur. Et denique ii, qui uxorem habent, de quibus supra.

TITULUS XXVI.

De Præbendis, & aliis Beneficiis.

QUia ordinibus beneficia ministeriis clericalibus conjuncta cohærent: ideo, quamvis ad res beneficia pertineant, tamen personis, quibus cohærent ordines, hanc tractationem conjungendam putavimus. Sicuti vero militibus benemerentibus Imperatores prædia colenda, & ad victum suum retinenda concedebant, quæ beneficia vocabantur; ita postquam immobilia possidere cœpit Ecclesia, ea beneficii nomine contulit in ministeria certa, ut qui ea exerceret, haberet, unde victum caperet: Ideo priscis Ecclesiæ temporibus quodlibet beneficium habebat adjunctum ministerium & officium, quod postea sæculo, ut creditur, XI. commutari cœpit in recitationem divinarum precum, quod propterea officium appellatur: unde quæ prædia proventus tantum suppeditant sine obligatione operarum, aut ministerii, simplicium beneficiorum nomen acceperunt. Præbæ nomen, quamvis omnes redditus Ecclesiasticos contineat, angustiori tamen significatione continet beneficium, quod est jus percipiendi proventus Ecclesiæ, ratione muneris Ecclesiastici. (*f*) Propterea nemo ad munus Ecclesiasticum, si sufficienti patrimonio careat, est evehendus absque Præbenda, ni velit Episcopus ei, quem ita ordinavit, damnari ad sumtus necessarios, donec illi aliunde obvenerit. (*g*) Beneficia porro vel majora sunt, ut Pontificatus Maximus, Patriarchatus, Archiepiscopatus, Episcopatus, Abbatia, vel minora his, quorum alia simplicia, de quibus supra, alia curata, quæ curam animarum, vel jurisdictionem, vel utramque abent annexam, vel (*h*) dignitatem, vel personatum, vel officium: quæ alicubi promiscue accipiuntur, alicubi distinguuntur; unde spectanda est loci consuetudo. (*i*) Cum distinguuntur, nomine dignitatis venit Præpositura, Archidiaconatus, Abbatiæ secularis & regularis: nomine personatus venit præeminentia in ordine vel sedendi in Choro, vel in processionibus, vel in suffragiis, ut sunt Cantoria, & similia. Nomine officii veniunt, quæ administrationem aliquam rerum Ecclesiasticarum sine jurisdictione habent adjunctam, ut Sacrista, Custos. Rursus beneficia sunt vel secularia, quæ nonnisi Clericis sæcularibus conferuntur, qualia præsumuntur omnia, nisi contrarium probetur; (*k*) vel regularia, quæ Monachis tantum tribuuntur, & regularibus. Item alia sunt manualia, quæ solo nutu, & arbitrio dantur, & adimuntur, quæ improprie beneficia appellantur; alia non

[*a*] *C. communiter dist. 33. C. ult. d. 51. C. placuit cum seq 1. q. 4.*

[*b*] *C. 1. & seq. d. 57.*

[*c*] *C. 1. & 2. & can. Clericus d. 33.*

[*d*] *C. ultim. d. 5. C. qui in qualibet 1. quest. 7. C. ventum 18. in fin. 1. qu. 1. C. qui bis 117. de consecrat. dist. 4.*

[*e*] *C. ex pœnitentibus. C. illud quoque. C. placuit. C. in capite d. 56.*

[*f*] *C. si quis dator. C. ex multis §. constitutus 1. q. 2.*

[*g*] *C. 2. & C. Episcopus de præb.*

[*h*] *Clem. 2. §. verum de sepult. Conc. Trid. sess. 23. C. 1. de reform. C. 1. de off. Archidiac. & C. 1. de off. Archipresb.*

[*i*] *Lypacus titul. de cleric. non resident.*

[*k*] *Navarr. Const. 3. de præb.*

non manualia, quia semel data ' nonnisi causis a jure probatis auferuntur. (*a*) beneficia majora Summus tantum Pontifex erigit, novasque dignitates excitat in Ecclesiis Collegiatis, regulariaque in sæcularia beneficia convertit. (*b*) Episcopus vero minorum beneficiorum creandorum facultatem habet. In erigendis autem beneficiis primo opus est loco ejus qualitati congruo. Secundo vigere debet causa legitima, puta ob novam infidelium ad fidem conversionem, quibus utile fuerit, commodam Ecclesiam parari, vel quia Ecclesia jam erecta summa cum difficultate aditur propter brumam, aut æstum, vel quia devotio accolarum, non quæstu, aut sordibus excitata, novum poscit ædificium. (*c*) Tertio est requirendus & adhibendus consensus eorum, quorum interest, erigatur, an non. (*d*) Quarto requiritur congrua dos, unde minister, sive beneficiatus commode alatur. (*e*) Quinto Ecclesia, cui beneficium attribuatur. (*f*) Sub ejus autem Episcopi auctoritate beneficia manent, in cujus Diœcesi locantur, nisi aut eximantur, aut Summo Pontifici subjiciantur. (*g*) Ex beneficiis pinguioribus detrahuntur sæpe in alicujus remunerationem, aut alia justa ex causa pensiones, quæ sunt perceptiones fructuum alieni beneficii, legitima auctoritate, justaque de causa inductæ. Pensio autem, quæ super beneficio imponitur, tertiam, aut ad summum dimidiam fructuum partem excedere non decet: cavendumque, ne supra necessaria alimenta beneficiatus oneretur. (*h*) Super beneficio autem conferendo pensionem imponere potest etiam Episcopus: (*i*) quamvis illius transferendæ, atque ultra pensionati vitam perpetuandæ facultas sit solius Romani Pontificis. (*k*) Neque confertur pensio, nisi prima saltem tonsura initiatis, & pensionem comitatur ex Constitutione Pii V. (*l*) obligatio recitandi quotidie Officium Sanctissimæ Virginis. Vetitum est au-

tem onerare pensionibus Ecclesias, quæ supra 1000. aut Parochias, quæ supra 100. Ducatorum summam annuam non reddunt. (*m*).

TITULUS XXVII.

De Collationibus.

Beneficia vel libera sunt, eaque conferri dicuntur, cum alicui traduntur; vel sunt Jurispatronatus, quæ scilicet conferri nequeunt, nisi patronus nominet personam, cui collatum velit; at in iis dicitur quis institui, cum ei post nominationem confertur: unde collationis & institutionis nomina ignota Veteribus, apud quos satis erat ordinationis nomen, quia nulla olim erat ordinatio sine ministerio, nec ministerium sine beneficio. Collator est omnium beneficiorum suæ Diœceseos Episcopus. (*n*) Collator vero beneficiorum omnium in quacumque Diœcesi est Summus Pontifex, qui paulo post suam creationem regulas solemnes suscitat, quas vocant Cancellariæ, quibus certis rationibus ac modis sibi reservat collationem beneficiorum in alienis Diœcesibus: unde beneficia, quæ dicuntur reservata, sunt dissimilia ab his, quæ affecta vocantur. Nam affecta sunt ea, quibus conferendis se miscuit, seu manus apposuit Papa: qui Papæ actus, si ex aliquo canonico impedimento non sustineatur, tamen ob reverentiam Pontifici debitam, ab ipso Papa pro ea vice tantum est iterandus: cum reservatorum collatio ad ipsum perpetuo pertineat. Reservationum autem quædam continentur in corpore Juris, & eæ opus non habent, ut a novo Pontifice suscitentur; quod necessarium est iis, quæ tantum in Cancellariæ regulis, non vero in corpore quoque Juris comprehenduntur. In corpore autem Juris primo reservata sunt a Clemente IV. beneficia vacantia per mortem in Curia, (*o*) quam Bonifa-

---

(*a*) *Can. præcepta d. 55. can. senis dist. 56. Gloss. Clem. quia regulares de suppl. negl prælat.*

(*b*) *C. sicut venire 8. de excess. prælat. C. quod transl. 4. de off legat. C. quæ semel 19. q. 3.*

(*c*) *C. 3. de Eccl. ædif. C. si quis Basil. 10. de consecrat 1.*

(*d*) *C. ad audientiam 3. de Eccl. ædificand.*

(*e*) *C. cum sicut 8. de consecr. Eccles.*

(*f*) *C. nemo 9. de consecrat. d. 1. & toto tit. de Eccles. ædificand.*

(*g*) *C. omnes Basilicæ 15. qu. 7.*

(*h*) *C. de monachis C. vacante C. cum causam de præb. cap. 1. de censibus, Rebuff. in praxi benef. tit. de reservat. num. 19.*

(*i*) *C. si nisi de præb.*

(*k*) *Gloss. & DD. in C. nisi de præb. Paris. col. 82.*

(*l*) 135. *incipien* ex proximo.

(*m*) *Conc. Trid. sess 24. cap. 13. de reform.*

(*n*) *C. omnes Basilicæ cum seq 16. quæst. 7. C. decretum cum 3. & seq. 10. q. 1. C. cum ex injuncto de hæret.*

(*o*) *C. licet Ecclesiasticum de præb. & dign. in 6.*

cius VIII. ampliavit ad locos Curiæ finitimos, sive duorum dierum in itinere distantes, si ad Curiam accedentes, aut Legatum Apostolicum comitantes decesserint. (*a*) Eandemque extendit ac declaravit Joannes XXII. *Extrav.comm. ex debito*, *de Elect.* Secunda reservatio contenta in corpore Juris, est beneficiorum vacantium per prohibitam eorum multitudinem, sive pluralitatem; quorum collationem Sedi Apostolicæ reservavit Joannes XXII. (*b*) Tertia reservatio item in corpore Juris contenta est Constitutione Benedicti XI. (*c*) qua non modo superiora confirmavit, sed & reservavit omnia beneficia vacantia per assecutionem Episcopalis dignitatis. Demum prodierunr, ut diximus, Regulæ Cancellariæ, quibus tum veteres, tum novæ plurimæ reservationes comprehenduntur: unde

In I. reservationes repetuntur Benedicti XI. & Joannis XXII. quas memoravimus; nempe *C. ad regimen*, *& C execrabilis*; itemque reservantur beneficia contra decreta Concilii Tridentini collata.

In II. reservantur Cathedrales omnes, & Monasteria majoris redditus, quam 200. Florenorum auri, & omnia beneficia, quæ vacant Sede Episcopali vacante.

In III. reservantur primariæ omnes dignitates post Pontificales, & beneficia Cardinalium, & eorum, qui tum ipsi Papæ, vel Cardinalibus familiares famuli fuerunt.

In IV. omnia beneficia Collectorum, & Sub collectorum fructuum R. Cameræ Apostolicæ.

In V. omnia beneficia Curialium in itinere decedentium, dum Curia transfertur.

In VI. omnia beneficia Cubiculariorum, & Cursorum.

In VII. omnia beneficia Ecclesiarum Sancti Johannis Lateranensis, Sancti Petri, & Sanctæ Mariæ majoris in Urbe; itemque beneficia, quæ in titulis Cardinalium vacaverint, ipsis absentibus.

In VIII. quæ longe plura beneficia, quam aliæ, hausit, reservantur omnia ea, quæ vacaverint in VIII. mensibus, nempe Januarii, Februarii, Aprilis, Maji, Julii, Augusti, Octobris, Novembris. In gratiam vero ac remunerationem eorum Antistitum, qui in Ecclesiis suis resident, eo quidem tempore, quo resident, sex mensium eis collationem liberam dimisit, ita ut alternis mensibus cum Summo Pontifice collationem dividant, nisi ea beneficia vacent, quorum collatio ex aliis capitibus ad Summum Pontificem pertineat. Hos autem Episcopis menses reliquit, nempe Februarium, Aprilem, Junium, Augustum, Octobrem, & Decembrem: reliquos vero sibi Pontifex retinuit. Qua alternativa fruitur Episcopus, ubi eam acceptaverit, non vero collator inferior, puta Abbas. (*d*) Reservata item sunt beneficia Conclavistarum: (*e*) his accedunt reservationes Pii V. qui reservavit Sedi Apostolicæ beneficia vacantia propter crimen hæresis; (*f*) & beneficia recepta contracta fiducia, vulgo vocant in confidentiam; (*g*) & beneficia vacantia ex resignatione, in qua observatum non fuerit præceptum Gregorii XIII. in Bulla, quam supra indicavimus, incipiente, *humano vix judicio*. Vacantium, autem beneficiorum fructus Cameræ Apostolicæ attribuit Joannes XXII. (*h*) Præterea in conferendis beneficiis Sedes Apostolica exigit redditus unius anni, si beneficia sint consistorialia, sive majora, ut Archiepiscopatus, Episcopatus, & similia; si vero sint minora, cujus redditus excedant summam XXIV. Ducatorum aureorum, quos vocant de Camera, exigit dimidium fructuum unius anni a novo beneficiato; (*i*) quæ præstimonia annatæ, & mediæ annatæ vocantur. Porro Cardinales, qui Episcopatum susceperunt, habent ex S. Pontificis venia, quod indultum vocant, facultatem conferenda beneficia etiam in mensibus, qui Papæ vacant, quo usque sibi reservarit, dummodo ea facultate non utantur ad beneficia reservata, vel affecta duplici reservationis aut affectionis (*k*) vinculo. Tempus collationibus præfinitum sunt sex menses, qui currunt a die scientiæ vacationis: (*l*) quibus elapsis, si collatio pertinebat ad Capitulum, devolvitur ad Episcopum, si pertinebat ad Episcopum, devolvitur ad Capitulum,

(*a*) *C præsente eod. tit. de præb & dign. in 6*

(*b*) *Extrav. commemor. execrabilis, de præb. §. quæ omnia.*

(*c*) *Extrav. comm. ad regimen de præb. & dignit.*

(*d*) *Rota apud. Coccin. decision. 51.*

(*e*) *Rota decis. 303. p. 17. recent.*

(*f*) *Const. cum Apostolatus.*

(*g*) *Vid. Bullam apud Pizserium prax. Episcop. p. 2. cap. 5.*

(*h*) *C. cum nonnulla extrav. comm. de præb.*

(*i*) *Const. Pii V. 38.*

(*k*) *Clem. 8. Constit.* quamvis *Nicol. de præb. sub num. 8.*

(*l*) *Cap. quia 5. de concess. præb.*

lum, & utrisque negligentibus, ad Metropolitanum, a Metropolitano ad Patriarcham, a Patriarcha ad Papam. [a] In Episcopatibus, & Abbatiis tempus ad conferendum præfinitum est trium mensium; [b] quamvis, si collatio in virum idoneum ceciderit, etiam post tempus toleratur. [c] Parochiæ, atque omnes Ecclesiæ, quibus annexa est Animarum cura, conferri non possunt, nisi post examen peractum, coram tribus ab Episcopo electis, eæque conferendæ sunt alicui ex illis, qui eo in examine comprobati fuerint; sive de libera Episcopi collatione agatur, sive ad alterius institutionem pertineat: immo etiamsi collatio fuerit ad Sedem Apostolicam devoluta. (d) Ne autem supra necessitatem quis beneficiis Ecclesiasticis aliorum inopia cumuletur, vetitum est plura possidere beneficia, (e) adeo ut cogatur quis beneficium petens, enunciare, si quod habeat aliud, ut veniam illius novi obtinendi referat a Summo Pontifice; hoc est, ut impetret dispensationem super pluralitate beneficiorum. (f) Quæ tum solum toleratur, cum ex uno beneficio necessaria non suppetunt. (g) Ceterum sine Pontificis venia si alterum beneficium impetretur, vacat primum: & quidem ipso jure, si sit de incompatibilibus primi generis; vel per sententiam, si sit ex incompatibilibus secundi generis. Beneficia enim vel compatibilia sunt, vel incompatibilia: compatibilia sunt omnia beneficia simplicia, quæ residentiam non requirunt; ideoque cum pluribus sui generis, & cum curatis beneficiis cohærent. Incompatibilia vero sunt, quæ simul retineri nequeunt propter residentiam; vel exercitium singulis annexum; quibus simul sufficere non valet unus, ut sunt duo Episcopatus, duæ Parochiæ; vel Episcopatus & Parochia. Dividuntur autem in incompatibilia primi generis, & incompatibilia secundi generis. Incompatibilia primi generis, quæ per adeptionem alterius vacant ipso jure, sunt duo beneficia curata, duæ dignitates, duo personatus, duo officia, jurisdictionem & administrationem annexam habentia. (h) Item Cathedrale beneficium cum Parochiali: (i) duo uniformia, par officium habentia sub eodem tecto, sive sub eadem Ecclesia, veluti duo Canonicatus, duæ ejusdem Ecclesiæ Capellaniæ, quæ parem atque eodem tempore functionem suam habeant, ut unus utrisque vacare non possit. Incompatibilia secundi generis sunt, quæ non vacant ipso jure, quamvis retineri nequeant simul; cum eligere quis debeat alterutrum, alioquin altero per Superiorem privabitur. Tales sunt duo Canonicatus in diversis Ecclesiis, & alia beneficia residentiam annexam habentia, sed sine Animarum cura, vel dignitate, personatu, vel officio; neque sunt uniformia sub eodem tecto. Beneficia conferri possunt Catholicis omnibus, exceptis sequentibus. Excipiuntur igitur

I. Carentes ordine, sive prima tonsura. [k]

II. Nati ex injustis nuptiis: quibus tamen posset Episcopus ordinum & simplicium beneficiorum assequendorum veniam dare.

III. Filii hæreticorum, eisque faventium ad secundum in linea paterna gradum, in materna tantum ad primum si parentes in hæresi decesserint. (l)

IV. Conjugati.

V. Bigami.

VI. Excommnnicati. (m)

VII. Suspensi ab officio.

VIII. Interdicti.

IX. Irregulares.

X. Cæci, qui horas Canonicas recitare nequeunt. (n)

XI. Simoniaci.

XII. Qui legitimam etatem non habent, nempe minores annorum 14. si agatur de simplicibus; si vero de beneficiis, quæ annexum habeant ordinem sacrum, qui ejus ordinis, vel dignitatis non sunt capaces, incapaces

[a] *Cap. nulla 2. cum Gloss. de concess. præb.*
[b] *C. ne pro defectu de elect.*
[c] *Cap. literas de suppl. neglig. Præl.*
[d] *Conc. Trident. C. 18. sess. 24. de reform.*
[e] *Cap. quia nonnulli, ubi Abbas de Cler. non resid.*
[f] *Cap. ad aures de rescription.*
[g] *Conc. Trident. Sess. 24. cap. 17.*
[h] *Cap. de multa extravag. execrabilis Joannis XXII. de præb.*
[i] *Conc. Trident. sess. 24. C. 17.*
[k] *Cap. ex literis de transact.*
[l] *Cap. quicumque 2. & Cap. statutum 15. de hæres. in 6.*
[m] *Caput postulatio 7. in princip. de Cleric. excommunic.*
[n] *Cap. dilectus de consuet. Piasc. p. 2. cap. 5. art. 3. num. 16.*

paces quoque sunt adjuncti beneficii. (*a*)

TITULUS XXVIII.

De Institutionibus, & Jure patronatus.

Juspatronatus est jus, sive facultas nominandi, sive offerendi, ac præsentandi Clericum promovendum ad beneficium Ecclesiasticum vacans cum onere simul & honore conjunctum. (*b*) Est autem duplex, Ecclesiasticum, & Laicale. Juspatronatus Ecclesiasticum est, quod Ecclesiæ, vel Clerico, non ratione patrimonii competit, sed ratione dignitatis. (*c*) Laicale vero est, quod ex bonis laicorum fundatum est, quodque Clerico non ratione Ecclesiæ competit, sed ratione patrimonii. His adjicitur & mistum, quod partim competit ratione patrimonii, partim ratione Ecclesiæ: forte quia ex duobus patronis alter jus suum transtulerit in Ecclesiam. Est item jus patronatus hereditarium, quod simul cum hereditate, sive legitima, sive testamentaria transit; & adgnatitium, sive familiare, quod transit ad eos, qui sunt ex familia, vel adgnatione; item & mistum ex utroque, quod etiam vocatur ex pacto & providentia, quod in eos transit, qui sunt heredes simul & successores legitimi, ut, qui illud sibi afferat, oporteat, se & heredem & descendentem a testatore probare. Jura patroni, sunt, I. præsentare instituendum. (*d*) II. dignior locus ei debetur inter Laicos in Ecclesia, & cum Clerus procedit solemniter in Processionibus, III. debentur ei alimenta, si fuerit inops. (*e*) In Prælaturis autem, quæ per electionem conferuntur, patronus jus præsentandi non habet, sed, si velit, poterit electioni adesse, atque ei consentire. (*f*) IV. Ecclesiæ illius bona possidere potest, ea tantum causa, ut caveat, ne dissipentur. (*g*) Adquiritur Juspatronatus, I. per fundationem, si prædium quis præbeat ad Ecclesiam extruendam. (*h*) II. per constructionem, cum quis suis sumtibus Ecclesiam ædificavit, (*i*) vel dirutam restituit. III. per dotationem, si congruam dotem, sive in pecunia, sive alio modo ad illius conservationem & ministrorum sumtus attribuerit: Quæ tamen adquisitiones, ut subsistant, opus habent Episcopi consensu, qui etiam post factum utiliter accedet (*k*) IV. adquiritur ex privilegio Summi Pontificis. (*l*) V. ex multiplicatis præsentationibus tam longi temporis, quod memoriam hominis excedat. (*m*) Adquirere autem possunt Juspatronatus omnes Catholici, cujuscumque sint sexus, vel ætatis. Tempus ad præsentandum præstitutum Laicis quidem patronis est quatuor mensium, cum potestate variandi, offerendique alium; patronis vero Ecclesiasticis, qui jure variandi carent, præfiniuntur menses sex a die cognitæ vacationis (*n*) Cum autem duo sunt Patroni, alter Ecclesiasticus, alter Laicus, Jus Ecclesiasticum Laicale trahit, patronusque Laicus sex etiam mensium tempus ad præsentandum habebit, ut privilegio socii fruatur, cum alias privilegium esset inutile. (*o*) Patronus, quamvis non possit præsentare semetipsum propter turpe ambitionis exemplum, tamen ex Glossæ sententia proprium potest præsentare filium. (*p*) Transfertur Juspatronatus in alios quatuor modis; nempe per successionem; per donationem, per permutationem, per venditionem. Per successionem transfertur simul cum hereditate, sive testamentaria, sive ab intestato ad heredes in solidum; etiamsi hereditas inæqualiter dividatur, quia Juspatronatus est indivisibile. Item in eo succeditur in stirpes, non in capita; unde pluribus patronis decedentibus, quorum alter duos heredes reliquisset, alter unum, illi duo heredes, pro unius suffragio computantur, quia

---

(*a*) *Cap. cum 7. §. inferiora de elect. C. 14. & 24. eodem in 6. Conc. Trident. sess. 7. cap. 5.*

(*b*) *Hostiens. in summ. hoc tit.*

(*c*) *Cap. unico de jurepatronatus in 6.*

(*d*) *Cap. decernimus 16. quæst. 17.*

(*e*) *Cap. nobis de jurepatron.*

(*f*) *Dict. Cap. nobis.*

(*g*) *Cap. filiis qu. 7.*

(*h*) *Cap. Abbatem 4. 18. quæst. 2. Cap. quoniam 3. de jurepatron. ubi Glossa.*

(*i*) *C. Monasterium cum concordant. 16. q. 7.*

(*k*) *Cap. nobis de jurepatronatus.*

(*l*) *Cap. 2. de præb. in 6.*

(*m*) *Conc. Trid. sess. 25. cap. 9. de reform.*

(*n*) *Cap. eam te 22. C. cum. propter 27. de jurepatron. Cap. unico §. verum eod. in 6.*

(*o*) *Gloss. ultim. in C. unico §. verum de jurepatr. in 6.*

(*p*) *C. per nostras 26. Gloss. Cap. consulis. de jurepatronat.*

quia unicum tantum defunctum ambo repræsentant. (*a*) Per donationem autem aut legatum transfertur quidem consensu Episcopi in Laicum, aut privatum Clericum, sine consensu vero in Ecclesiam, aut Monasterium, aut in Ecclesiasticam dignitatem. (*b*) Permutatione transfertur, dummodo pro Jurepatronatus res alia spiritualis tradatur. (*c*) Demum transfertur venditione, non per se tamen, ne simonia contrahatur; (*d*) sed simul cum universitate bonorum, veluti hereditate, aut corpore, cui sit annexum, puta fundo aliquo. (*e*)

Amittitur Juspatronatus.

I. Si Patronus Ecclesiæ Rectorem, aut Clericum violenter aggrediatur, aut lædat. (*f*)

II. Si in hæresim inciderit.

III. Si jura Ecclesiæ sibi usurpaverit.

IV. Si illud jus vendiderit separatim.

V. Si illud cesserit, aut remiserit.

VI. Si Ecclesia corruerit.

TITULUS XXIX.

De Clericis non residentibus.

Antequam distinctio inveniretur inter simplicia beneficia & curata, sive duplicia, Clerici omnes ministerio quisque suo veluti milites in castris, adeo adscribebantur ut illinc abire nefarium haberetur; eaque assiduitas in munere cujusque suo residentia nuncupatur. Cui nunc obligantur Antistites, & Parochi, & quotquot Ministerium aliquod Ecclesiasticum gerunt quod si deserant, vel latitent, etiam beneficio exuentur, si legitime citati ad beneficium & ministerium suum sex intra menses non revertantur. (*g*) Quod ex Sac. Conc. Trid. decreto [*h*] ita observatur, ut majores Præsules, & Episcopi, qui sine justis causis sex menses ab Ecclesiis suis abfuerint, quarta parte fructuum unius anni, fabricæ sacræ, aut pauperibus adplicandorum, ipso jure careant, & alia quarta simili ratione post sex aliorum mensium moram; ac si pertinacius abfuerint, Suffraganeus quidem a Metropolitano, Metropolitanus a Suffraganeo antiquiori, Ecclesiæ aditu interdicto, intra tres menses denunciabitur Summo Pontifici, cujus arbitro punietur; qua de re severius cavit idem Concilium alio decreto, (*i*) quo declaravit, Antistites, etiamsi Cardinalatus dignitate præfulgeant, adeo incumbere debere suis Ecclesiis, ut inde abscedere eis non liceat, nisi justis ex causis, nempe ob christianam charitatem, urgentem necessitatem, debitam obedientiam, & evidentem Ecclesiæ, vel reipublicæ utilitatem, easque causas a Superioribus, & a Summo Pontifice esse adprobandas. Sine causis vero ita probatis non ultra duos, aut ad summum tres menses abesse licet singulis annis; cavendumque, ne absentia incidat in Festos Dies Ecclesiæ solemniores: si secus fecerint; carebunt fructibus absentiæ tempore; iique in fabricam, aut pauperum levamen convertentur. De minoribus autem Clericis ratione beneficii sui ad residendum obstrictis, & ab Ordinario cogendis, eadem Sacra Synodus (*k*) decrevit, ne talis obligatio eis remittatur, nisi ex justis causis Episcopo probandis, qui absentium loco, alios regimini deputet.

Causæ autem, ex quibus obligatio residentiæ remittitur, hæ sunt:

I. Causa studiorum in celebri aliqua Universitate: (*l*) quæ causa non congruit Parochis: nam post Concilium Tridentinum sine idonea doctrina nulli possunt ad curam Animarum adspirare.

II. Causa sunt negotia ejus Ecclesiæ, quam quis colit. (*m*)

III. Servitium Summi Pontificis. (*n*)

IV. Servitium proprii Episcopi.

V. Periculum aliquod lethale, sive morbi, sive violentiæ. (*o*)

Quamvis autem justa absentia non auferat absentibus fructus, aufert tamen distributiones quotidianas, sive portiones exiliores

(*a*) *Clem. plures de jurepatronat.*

(*b*) *Cap. unico de jurepatronatus n. 6.*

(*c*) *Cap. ad quæstiones de rerum permut. Cap. nemini 16. q. 7.*

(*d*) *Cap. quia Clerici 6. de jurepatronatus Conc. Trid. Sess. 25. c. 9.*

(*e*) *Cap. ex literis eod.*

(*f*) *Cap. in quibusdam de pœnis.*

(*g*) *Cap. ex part. 8. Cap. qualiter 9. & Cap. ultimo de Cleric. non resident. & Caput 1. C. ex tuæ devotionis eodem.*

(*h*) *Sess. 6. cap. 1. de reformation.*

(*i*) *Sess. 23. cap. 1. de refor.*

(*k*) *Cap. 2. Sess. 6.*

(*l*) *Cap. cum ex eo, ubi Gl. V. septennio de elect. in 6.*

(*m* *Cap. ex parte tua fuit propositum de Cleric. non resident.*

(*n*) *Cap. cum dilectus fil. 12. eod.*

(*o*) *C. ad audientiam eod*

res distinctas a præbendis, sive fructibus majoribus. Quæ distributiones subministrantur in dies iis, qui Ecclesias colunt Divinis Officiis perfungendis, & Solemnibus recitandis.

Quæ distributiones, si aut nullæ sint in Cathedralibus, & Collegiatis, aut sint nimis tenues, possunt ex decreto Sacri Concilii Tridentini (*a*) Episcopi ex tertia parte præbendarum, & quorumcumque proventuum easdem distributiones præsentibus, exclusis absentibus, dividendas constituere.

Ne tamen denegentur Clerico ægrotanti, (*b*) & ei, quem evidens necessitas, vel Ecclesiæ utilitas excuset, aut senium, propter quod solet Sacra Congregatio Cardinalium veniam residentiæ concedere, non ablatis distributionibus quotidianis. (*c*)

TITULUS XXX.

De Regularibus, & Monachis.

HActenus de Clericis, nunc de Monachis, sive solitariam vitam ducentibus, aut ducere debentibus, ut origo nominis, & instituti eorum ostendit. Etenim priscis temporibus, partim ut pericula declinarent, quæ impendebant ab hostibus christiani nominis Ecclesia vexantibus; partim ut curas profanas effugerent, quibus animus a sacris operibus, & divinis studiis abducitur, non pauci se in deserta loca, & in solitudines condebant, recedentes a multitudine, unde & Græco verbo Anachoretæ; cujus instituti Principes Paulus, & Antonius Ægyptii Eremitæ, hoc est desertorum locorum incolæ, qui cupidos ejus instituti, sectatoresque suos certis vivendi legibus adstrinxerunt. Ad quas tam multi confluebant pietate insignes, ut Divus Basilius opera eorum, & ministerio in rebus sacris uteretur, multaque illis Monasteria extrueret, traditis regulis, quæ ad Occidentem etiam pervenerunt, exceptaque fuerunt a non paucis, sed vagis & incompositis, quos coegit, & ad rectiorem vivendi normam adduxit Divus Benedictus; adeo ut Monachorum familiæ in Oriente quidem Divum Basilium; in Occidente vero D. Benedictum auctorem potissimum agnoscant; indeque dicti fuerint Coenobitæ, tamquam communiter viventes, qui in minores plurimas sub diversis nominibus familias, tanquam in ramos discesserunt.

Et quoniam anno centesimo supra millesimum fœde laxabatur Clericorum disciplina, redacti fuerunt plures Clerici ad Augustini regulam severiorem, iisque locus tributus in Lateranensi Basilica, unde appellati Canonici Lateranenses, qui secundus est ab ordine Monachorum.

Ex hoc Ordine processit Divus Dominicus, qui Ordinem instituit Prædicatorum ad abigendas Hæreses Albigensium, eo tempore gliscentes, & mores publicis in concionibus corrigendos anno MCCXVI.

Eodem tempore Divus Franciscus de Assisio mendicitatis professionem ad Christi, & Apostolorum imitationem invexit; & utrumque Ordinem, tam Dominici scilicet, quam Francisci, Honorius III. Pontifex confirmavit anno MCCXXIII.

His accessit Ordo Carmelitarum, quos ad Eliæ imitationem in Monte Carmelo instituit, & ad vitæ severitatem assuefecit Albertus Patriarcha; qui inde in Europam concedentes, regulæ suæ confirmationem impetrarunt.

Eadem ætate Alexander IV. Pontifex plures Eremitas vagos & errones compulit ad Divi Augustini regulam, quos Eremitas Augustinianos appellavit.

Atque his quatuor Medicantium familiis tertius post Canonicos Lateranenses Regularium Ordo constituitur.

Ad quos, veluti capita minora, fere omnia, quæ post processerunt, Monachorum divortia revocantur, præter Clericos, quos vocant regulares, & Ordines Militares, Sacræ scilicet Militiæ adversus Infideles dicatos.

Status Monachorum fundatur in votis, quibus solemniter se obstringunt, cum primum edunt Monachismi professionem: cui voto, utpote solemni, dispensare non potest nisi Summus Pontifex: cum votum simplex regulariter ex causa remittere possit etiam Episcopus. (*d*) Vovendo autem promittunt obedientiam, paupertatem, & castitatem: idque, dum solemniter professionem edunt, qui est aditus interior ad Mona-

(*a*) *Sess.* 21. *Cap.* 4. *& sess.* 22. *C.* 3. *de reform.*
(*b*) *Cap.* 1. *de Cler. ægrot.*
(*c*) *Vid. decreta apud Nicol. hoc tit. n.* 45.
(*d*) *Cap.* 1. *de voto, & voti redemt.*

Monachiſmum; ad quam profeſſionem etiam opus eſt juſta ætas, quam Concilium Tridentinum ſtatuit annorum XVI. expletorum, eamque profeſſionem præcedere debet annus probationis, ſive Novitiatus, cum geſtatione habitus, & vita intra Monaſterii clauſtra. (*a*) Eſt autem profeſſio vel expreſſa, quæ coram Abbate, vel alio legitimo Superiore Monaſterii palam emittitur: vel tacita, quæ inducitur ex actibus, cum ſcilicet quis poſt annum XVI. expletum, & poſt annum probationis (*b*) geſtaverit habitum novitiis & profeſſis communem, aut cum quis poſt profeſſionem, ſive ratione ætatis nondum juſtæ, ſive ratione illati metus invalidam, per quinquennium tacuerit; neque contra eam profeſſionem reclamaverit: nam ratam eam habuiſſe cenſetur; neque illam reſcindere amplius poteſt, niſi ex juſta cauſa conrra illius quinquennii lapſum fuerit a Summo Pontifice reſtitutus. At ſi habitum dimiſiſſet, non antea reclamans audietur, quam ſi ad Monaſterium & ad ſuum habitum redierit. (*c*) Mulieris tamen profeſſio, niſi poſt exploratam illius ab Epiſcopo voluntatem rata non habetur. (*d*) Renunciationes porro & obligationes intra probationis annum, niſi duobus menſibus ante profeſſionem fiant, non ſubſiſtunt, & ſi fiant intra duos illos menſes, nec profeſſio ſequatur, irritabuntur. (*e*)

Profeſſus porro, ſi non renunciaverit, bona ſua transfert ad Monaſterium, ſi capax ſit, in commune, ſin minus, ad proximiores.

Ac ſane hodie poſt Concilium Tridentinum non modo Monachi, ſed & Mendicantes omnes bona poſſidere poſſunt in commune, exceptis Capucinis, & Minoribus Obſervantibus. (*f*)

Privatim vero nullus Monachus habere dominium poteſt bonorum, ne quidem cum venia Summi Pontificis: nam idem eſſet facultatem habere eam, atque ſolvi voto, & e Religione abire. Repugnat enim habere dominium rerum cum profeſſione paupertatis: unde quidquid ad Monacum pervenerit, erit in commune conferendum. [*g*] Cum autem Religionem ſemel profeſſus, mutare nequeat ſtatum, neque tranſire ad aliam Religionem, niſi arctiorem; propterea neque ex Monaſterio licet exire ſine Superioris venia, etiamſi ad majurem ſui Ordinis Præſulatum petatur; nam, ſi ſine literis eam veniam continentibus in via reperiatur, ſui Ordinis deſertor habetur, & fugitivus appellatur, ideoque punitur: (*h*) quibus deteriores ſunt Apoſtatæ, qui prorſus retinendæ Religionis animum abjecerunt: De quibus omnibus pleniſſime cavit Innocentius XII. inter ſuas Conſtitutiones. Monialibus vero ne tantiſper quidem e Monaſterii clauſtris exire licet, niſi ex venia Epiſcopi, cauſſa cognita: puta ſi Abatiſſa præſtatione juramenti agnoſcere debeat directum dominium, a quo Monaſterium ſuum poſſideat feudum, (*i*) vel ſi vis major, quæ a natura immineat, vel ab hominibus, puta incendium, bellum, & ſimilia, quæ neceſſitate ſua ſuperant legum poteſtatem; (*k*) neque fas eſt ulli ad Moniales introire ſine Epiſcopi venia, quam concedet ex juſtis, & neceſſariis cauſis, puta ſervitii communis, vel valetudinis, vel ſalutis Animarum: quarum ratione, præter communem & ordinarium Confeſſarium, obtinere debent Moniales bis, aut ter in anno extraordinarium, cui præcordia ſua liberius patefaciant. (*l*) Quoniam autem ſexus imbecillitas, & inſidiarum pericula præſentem cuſtodiam poſcunt; ideo Monialium regimen totum permiſſum eſt Epiſcopis, vel ut Ordinariis, vel ut Sedis Apoſtolicæ Delegatis. ſi Monaſteria ſint exemta, & Sedi Apoſtolicæ immediate ſubjecta, niſi vel a Capitulis deputatis regantur, vel ab aliis Regularibus. (*m*)

IN-

(*a*) *Conc. Trid. cap.* 15 *ſeſſ.* 25. *de regular.*
(*b*) *Callen. in decret. h t.*
(*c*) *Concil. Tident. cap.* 9 *ſeſſ.* 25. *de regular.*
(*d*) *Conc Trid. ſeſſ.* 21 *cap.* 17. *de regular.*
(*e*) *Conc. Trid. ſeſſ.* 21. *c.* 16.
(*f*) *Conc. Trid. ſeſſ.* 25. *de regul. c.* 3.

(*g*) *Concil. Trid. ſeſſ.* 25. *de regular. cap.* 2.
(*h*) *Conc. Trident. ſeſſ* 25 *de regul. c.* 4.
(*i*) *Cap. unico §. verum de regular. in* 6.
(*k*) *Cap. periculoſo de ſtatu regular. in* 6.
(*l*) *Conc. Trid. ſeſſ.* 25. *c.* 10 *de regular.*
(*m*) *Conc. Trid. ſeſſ.* 25. *c.* 9. *di regular.*

INSTITUTIONUM JURIS PONTIFICII LIBER SECUNDUS.

TITULUS I.

De rerum divisione atque administratione.

RES Ecclesiasticæ, sive Sacræ aut spirituales sunt, aut temporales, quarum illæ ad salutem Animarum pertinent, hæ ad Ecclesiæ, ac Ministrorum usum. Spiritualium aliæ corporeæ sunt, quæ sensibus contrectantur, eæque dividuntur in Sacramenta, in Res Sacras, Sanctas, & Religiosas, de quibus proxime differemus. Aliæ sunt incorporeæ, quæ sensibus non subjiciuntur, sed adprehenduntur animo, ut virtutes. De Spiritualibus autem rebus corporeis tractare instituentes, primo de Sacramentis disputabimus, ordine suo ad reliquas processuri.

TITULUS II.

De Sacramentis.

SAcramentum est rei sacræ signum a Deo institutum ad significandam gratiam præsentem, nempe sanctitatem, & justitiam nostram ab ipso Sacramento tributam; passionem Christi, & vitam æternam: vel est invisibilis gratiæ visibile signum ad nostram justificationem institutum. Constat autem quodlibet Sacramentum ex materia, & forma, quæ veteres Patres exprimebant per elementum, & verbum: quorum prius materiæ, posterius vero formæ rationem habuit. (*a*) Sacramentorum administrandorum potestas condita est in Ecclesia, quæ illam per suos ministros exercet: qui cum instrumentorum tantum usum præbeant in opere, cujus efficacia, & vis tota fluit a Christo; ideo mores, vel pietas Ministri nihil prorsus conferunt ad efficaciam Sacramentorum: nihil enim refert, bonis ne, an malis hominibus Christus suum opus exercendum committat: instrumenta enim ab ipso moventur, cujus totum est opus: (*b*) dummodo Minister potestatem habeat & voluntatem; quam voluntatem habere dicitur, si generaliter facere intendat, quod Christus instituit, vel quod fecerunt Apostoli; vel quod facit Ecclesia Romana: quæ omnia tendunt eo, ut quis facere velit, quod Christus ussit. Unde si quis infidelis, qui neque Christo credit, neque Ecclesiæ, cum aliquem baptizat, facere velit, quod in Ecclesia fieri perspexit, is Baptismum utiliter confert. Ex tribus autem voluntatibus, sive intentionibus, quæ Scholasticis dicuntur habitualis, virtualis, & actualis; habitualis quidem est inutilis, actualis non necessaria; unde ad validitatem Sacramenti exigitur saltem virtualis, sive, quæ ita Sacramentum antecedat, ut ex illius vi actus Sacramenti sequatur. (*c*) Conferunt vero Sacramenta gratiam suapte vi, sive, quatenus Sacramenta sunt, non quatenus elementa, atque conferunt, ut verbis Theologorum utar, ex opere operato. Damnata est enim Lutheri, & Calvini sententia, qui efficaciam Sacramentorum non a Sacramentis ipsis, sed a suscipientium fide deducunt. Porro duo sunt Sacramentorum effectus, quorum prior est communis cunctis, nempe gratia, qua justi reddimur, & character, qui animæ imprimitur a tribus tantum Sacramentis, Baptismo scil. Confirmatione, & Ordine, quæ notam insculpunt animis, qua distinguamur: unde per Baptismi, & Confirmationis characterem segregamur ab Infidelibus, per characterem Ordinis secernimur a Laicis. Et quia semel impressus character nunquam deletur, ideo tria hæc Sacramenta nefas est iterare. Sunt autem Ecclesiæ Catholicæ Sacramenta septem: Baptismus, qui aditum aperit advenientibus; Confirmatio, quæ robur addit dimicaturis; Eucharistia, quæ alimentum est animæ saluberrimum; Pœnitentia, quæ reducit aberrantes; Extrema Unctio, quæ reficit semianimes; Ordo, quo Ministri Sacrorum instituuntur; & Matrimonium, quo numerus Fidelium augetur; eaque omnia Ecclesiæ quidem in universum sunt necessaria, ratione vero singulorum quædam

(*a*) *Catechism. part. 2. de Sacram. C.* 14.
(*b*) *Concil. Tridentin. sess. 7. Cap. 2.*

(*c*) *Concil. Trident. sess. 7. C. 11. sect. 4. dist. 6. q. 6.*

necessaria dicuntur, quædam voluntaria. Necessaria sunt quinque, Baptismus, Confirmatio Eucharistia, Pœnitentia, Extrema Unctio. Voluntaria duo, Ordo sacer, & Matrimonium.

TITULUS III.

De Baptismo & ejus effectu.

Baptismi vocabulum venit e Græco verbo *βαπτίζειν*, quod est mergere, abluere. Baptismi enim aqua diluitur originalis culpa, & mergitur originale peccatum, atque sepelitur, eodemque de fonte novus homo reviviscit, & emergit ad gratiam. Est autem Baptismus triplex, Primus est proprie ac vere Baptismus constans ex aqua & verbo, diciturque Baptismus fluminis: duo reliqui per similitudinem Baptismi nomen acceperunt, suntque sanguinis, & flaminis. (*a*) Baptismus sanguinis est, cum quis pro Christo ad necem traditur; etenim martyrio Baptismi fructus consequitur. (*b*) Baptismus flaminis est, cum quis moriens, vehementi Baptismi desiderio corripitur: qui ambo continere debent veri Baptismi votum, (*c*) ut, si salvus sit, eo initietur. Conficitur Baptismus ablutione aquæ, una cum verborum a Christo præscriptorum pronunciatione; non enim aqua ipsa qua utimur, est Sacramentum, sed ipse usus aquæ, adjunctis verbis. (*d*) Igitur Baptismi materia est aqua naturalis, qua nihil communius ad hujus Sacramenti necessitatem, nihilque aptius ad significandam interiorem emundationem. Ideo quælibet aqua elementaris, quæ mistione, aut artificio in aliam naturam non migraverit, apta erit Baptismo, veluti aqua pluvia, fluvialis, marina, cisternina: & ex multorum opinione etiam jurulenta, si jus non sit ita compactum, ut aquæ fluiditatem non absumserit. [*e*] Unde grando, & nix, nisi solvantur, non sunt Baptismi materia, quia non possunt abluendo mundationem significare, neque lutum, nisi aqua ex eo fuerit expressa: denique ab usu Baptismi excluditur aqua factitia, stillatitia ex floribus, aliisque speciebus, & omnes liquores aqua commisti, qui cum urgente necessitate ad Baptismum adhiberi possunt, si ex mistione corpus aquæ in aliam speciem non transierit, aut admista species aquæ potentia vincatur, qualis est aqua venarum metallicarum, quam appellant mineralem, aut lixivium; quibus Baptismus conferri potest, quia naturam retinent elementaris aquæ. [*f*] Forma Baptismi ea est, quam præscripsit Christus, (*g*) ubi misit Apostolos in universum Orbem terrarum jubens, ut baptizarent omnes gentes *in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*. Unde collecta est hæc formula: *Ego te baptizo in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*. Quamvis vero quis reticeat pronomen *ego*, tamen utiliter baptizat, quia in verbo *baptizo* tacite subest: imo, etsi supprimatur Ministri nomen, etiam verum Baptisma confertur: veluti si quis ita more Græcorum pronunciet: *Baptizetur Servus Christi in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*. (*h*). Imo etsi Grammatices ignarus non dolo, sed imperitia syllabas corrumpat, ut dicat: *Ego te baptizo in nomine Patrua, Filia, Spiritua Sancta*, dum veram notionem personarum concipiat, etiam recte baptizabit. (*i*) Nec desunt, qui probent nunc etiam Baptismum, collatum scilicet *in nomine Genitoris, & Geniti, & Procedentis ab utroque*, quamvis usum illius intedicendum censeant. (*k*) Licet etiam conferre Baptismum omni lingua: dum idem, quod latine, significetur. Conjungenda est hujus formulæ pronunciatio cum ablutione, sine qua nullus est Baptismus: quamvis nihil referat, an ablutio fiat per unicam, an per trinam mersionem, aut per effusionem, aut per adspersionem aquæ in plures baptizandos, (*l*) dummodo ad caput hominis aqua perveniat:

(*a*) *cap. Baptismi vicem 4 de Consecr. dist. 4.*
(*b*) *C. Catechum 37. de Consecrat. dist. 4.*
(*c*) *cap. debitum de Baptism. cap. 2. de Presbyter. non baptiz.*
(*d*) *Catechis. part. 2. de Baptismo c. 6.*
[*e*] *Silvester in Summa V. Baptismus c. 2. n. 5.*
(*f*) *D. Thomas qu. 66. art. 4 Silvester V. Baptis. qu 2 Ricc. ad Lancell. hoc tit. in princip. Cucch. institut. majorib. lib. 5. tit. 2. num. 15.*
(*g*) *Matth. ultim. & Marc. ultim.*
(*h*) *Catechis. part. 2. de Baptis. c. 14.*
(*i*) *C. retulerunt. 86. de consecration. distinct. 4. facit l. qui habeat §. 4. de manumiss. testam.*
(*k*) *Gloss. C. multi de Consecrat. distinct. 4. Riccard. hoc titul. in Lancellot. in princ. Vasquez disput. 144. n. 3. tit. 2.*
(*l*) *Catechism. p. 2. de Baptis. c. 17.*

niat: (*a*) unde si non sit exclusus fœtus ab utero, aut exitus expectandus est, aut caput, si prodierit abluendum: an enim suffecerit ad perfusse membrum aliud principale, præter caput, quæstionis est. (*b*) Ne autem hominibus unquam deesset remedium hoc, ad recipiendam salutem æternam adeo necessarium, Dei benignitas voluit, ut, urgente necessitate, a qualibet manu licite conferatur. Itaque in repentina, & subita re, nempe morte imminente legitimus Baptismi minister est homo quilibet, & parentes ipsi, qui genuerunt, [*c*] excepto ipso baptizando, [*d*] sive baptizans Sacerdos sit, [*e*] sive Clericus, sive Laicus, sive fœmina, sive Hæreticus, sive Judæus, aut Paganus, dummodo facere credat, quod facit Ecclesia, vel quod Christus instituit, & debita materia formaque utatur. [*f*] Semota vero necessitate, jure ordinario minister Baptismi legitimus, & primarius est Episcopus, & simplex Sacerdos, & ex eorum consensu Diaconus. Gradus tamen sunt constituti, quibus ad quemque ordinem, cum opus est, baptizandi facultas deveniat: nempe, ut, si desit dignior, descendat ad minus dignum Ministrum. Præter Ministrum operam suam in hujusmodi administratione Sacramenti præbent Patrini, qui fidem infantium loquela carentium in se suscipiunt, seque sponsores ac fidejussores pro iis offerunt. Quamobrem eorum est erudire pueros Evangelica doctrina, eorumque mores instituere, ut ad idoneam ætatem pervenientes, obligatam a suis patrinis fidem persolvant. Hinc idonei tantum sunt ad hoc munus assumendi, nec recipiendi Hæretici, aut Pagani, aut Judæi, nec qui ordini suo unice vacare, aliisque curis abstinere debent: unde excluduntur regulares. (*g*) Patrinorum præfinitus est numerus: non enim licet præter unum admittere, aut ad summum duos, marem, & fœminam, ne disciplinæ ordo magistrorum numero perturbetur; neve plures implicentur affinitate spirituali, ex hac causa oriente, quæ tam valida est, ut nuptias contrahendas impediat, & contractas dirimat, [*h*] de qua in Sacramento Matrimonii disseremus. Porro Baptismi capaces sunt omnes volentes, aut non repugnantes quales infantes sunt; qui, etsi assentiri nequeant, profitentur tamen per Patrinos, sive fidejussores, & sponsores: (*i*) & baptizantur in fide totius Ecclesiæ Catholicæ, in quem sensum Maldonatus (*k*) explicat vulgatum illud infantes baptizari in fide parentum. Si autem invitis parentibus baptizentur, verum Baptismum recipiunt: quamvis per vim ab infidelibus filii non sint abstrahendi, sed christiana persuasione, atque charitate leniter inducendi, quæ Catholicorum est sententia. (*l*) Adulti autem etiam in somnum, aut in furorem versi baptizari possunt, dummodo ante somnum, & furorem Baptismi desiderium ostenderint: (*m*) & muti etiam & surdi, & ægroti; dum pro iis alii profiteantur. (*n*) Item oportet, ut adulti Baptismo expresse consentiant, quæ dicitur dispositio ad Baptismum, paratique esse debent ad recipiendum, quod Christus instituit, etsi non habeant rectam fidem: alioquin ab Hæreticis baptizati essent rebaptizandi, quod vetuit Ecclesia. (*o*) Ut autem baptismus his vere collatus possit esse saluber, in doctrina & vera fide debent institui: unde orta est cathechizandi ratio, quæ schola est, & institutio baptizandorum quorum tres erant gradus; Auditorum nempe, sive Tyronum, qui nondum ad Baptismum erant idonei; secundus gradus erat Competitorum, hoc est simul cum aliis Baptismum petentium, quo digni habebantur, qui Christianam doctrinam callebant. Tertius erat eorum, qui cum catechizarentur, lapsi erant in publicum aliquod crimen, qui in pœnitentium numerum rejecti tres annos expectare Baptismum cogebantur.

In privatis domibus non licet, nisi magna ex necessitate, aut ob summam personæ dignitatem aliquem baptizari. (*p*) Baptismi

---

(*a*) *Ibid. c* 18.
(*b*) *Vallens. hoc titul.* §. 1. *Silvester in summa de Baptism. cap.* 4 §. *primo vero.*
(*c*) *C. ad limina* 17. 30 *q.* 1.
(*d*) *C. debitum* 4. *de Baptis.*
(*e*) *cap Romanus* 23. *de Consecrat. dist.* 4.
(*f*) *cap. secundum* 8. *dist.* 19. *c. si inter* 25. *cum seq. de Consecr. dist.* 4.
(*g*) *Catechism. part.* 2. *de Baptism. cap.* 28. *C. non licet* 103 *de Consecration. dist.* 4.
(*h*) *Catechism. ibid. c.* 6. *c. ult. de cogn. spirit.*
(*i*) *cap. parvuli* 74. *& seq. de Consecrat. dist.* 4.
(*k*) *De Baptismo q.* 6. *pars.* 2. *pag.* 120.
(*l*) *Maldonat ibidem part.* 2. *pag* 121.
(*m*) *cap. majores* 3. *de Baptis.* §. *item quæritur.*
(*n*) *cap. parvuli* 74 *& seq dist.* 4. *de Consecrat.*
(*o*) *August. lib.* 3. *contra Donatis. c.* 14.
(*p*) *Clement. unica de Baptism.*

ptiſmi effectus præcipui ſunt, primo delere peccatum ab origine contractum in infantibus, & in adultis etiam alia peccata, ſi ex animo eos pœnituerit: quamvis ad virtutis exercitationem fomes & concupiſcentia ſuperſit. Secundus effectus eſt remittere pœnas omnes ſpirituales, viamque rectam ad Cœlum aperire: quamvis pœnas judicialis fori non tollat. (*a*) Tertius eſt imprimere characterem animæ, ut propterea iterari non debeat nequidem Baptiſmus Hæreticorum, dum ne formam Hæretici corruperint: ac ſi de veritate Baptiſmi dubitetur, concedendus eſt ſub conditione, *ſi non es baptizatus, ego te baptizo, &c.* (*b*)

TITULUS IV.

De Sacramento Confirmationis.

ACceptam poſt Baptiſmum fidem Sacramento munimus Confirmationis, quo robuſtiores evadimus ad prælium contra peccatorum ſtimulos ineundum. Sacramenti hujus materia eſt inunctio Sacri Chriſmatis in fronte. Conficitur Chriſma ex Oleo & Balſamo per Conſecrationem ab Epiſcopo ſingulis annis in Cœna Domini. (*c*) Forma Confirmationis his abſolvitur verbis: *Signo te ſigno Crucis, & confirmo te Chriſmate ſalutis, in nomine Patris, &c.* Miniſter hujus ordinarius eſt Epiſcopus, extraordinarius vero ex delegatione Summi Pontificis ſimplex Sacerdos, nec alius inferioris ordinis. (*d*) Et quia olim ſimul cum Baptiſmo ſuſcipiebatur, ideo etiam ſupereſt, ut & ſuſceptores adhibeantur. Nunc enim ad rationis uſque uſum, nempe ad ſeptennium differtur. Confirmationis effectus præcipui ſunt Gratia, qua & mundamur & ad pugnam armamur; & characteris impreſſio, ex quo conſequitur, ut non ſit iterandum, quamvis ab Hæreticis acceptum.

TITULUS V.

De Pœnitentiis & Remiſſionibus.

LApſi poſt Baptiſmum pœnitentia reſurgunt. Eſt enim Pœnitentia Sacramentum, quo relapſis peccata remittuntur, eaque duplex eſt; interior, qua dolorem præteritorum criminum & perfectioris vitæ propoſitum concipimus; & exterior, in qua conſiſtit Sacramenti ratio, qua per res ſenſibiles exprimuntur ea, quæ interius in animo peraguntur: [*e*] qualis eſt abſolvendi actus reſpondens actui interiori, quo a peccato liberamur. Cæterum communiter ex Concil. Trid. & Florentino, materia parteſque Sacramenti ſunt Contritio, Confeſſio, Satisfactio; etſi etiam peccata Pœnitentiæ materia remota dicantur, cum ab hoc Sacramento, tanquam ab igne ligna conſumantur. [*f*] Forma verbis illis continetur: *Ego te abſolvo*, quæ perſpicua eſſe debent, & expreſſa, oreque pronunciata: unde nequit abſens quis & per Epiſtolam abſolvi: [*g*] Partes ejus integrales, ſive quæ totam Pœnitentiam conficiunt, ſunt tres: Contritio, Confeſſio, Satisfactio. Contritio eſt animi dolor ac deteſtatio de peccato commiſſo, cum propoſito non peccandi de cætero; adeo ut Contritio, ut ſatis ſit ad Dei gratiam nobis impetrandam debeat eſſe talis, quæ graviſſimum quemcumque dolorem ſuperet rerum caducarum cauſa conceptum. [*h*] Sicut enim noſter erga Deum amor rerum creatarum amorem omnem longiſſimo intervallo antecedere debet, ita & Contritionis dolor, qui ex amiſſo Dei amore naſcitur, omnibus longe doloribus debet anteire; nec refert, quod is dolor minus afficiat ſenſum, quam dolor rerum creatarum, dummodo tum præ cæteris doloribus corripiat voluntatem: adeo ut quamvis ſenſus alicujus acrius filii morte percellatur, quam conſideratione peccati, ſi tamen ei detur optio, filii mortem, quam peccatum malit. Qui dolor appellari poteſt latine dolor æſtimationis, quia non ſenſu corporis, ſed animi æſtimatione metitur damnum. Quamvis raro ac-

 cidat,

(*a*) *Catechiſm. part. 2. de Baptiſm. c. 6.*
(*b*) *cap. 2. de Baptiſm.*
(*c*) *cap. quoniam de ſent. excommun. in 6. c. ſi quis de alio 122. de Conſec. diſt. 4.*
(*d*) *Covarruv. lib. 1. cap. 10. variat.*

(*e*) *Cathechiſm de pœnitent. c. 6. & 13.*
(*f*) *Catechiſm. ibid c. 18.*
(*g*) *Vid. declarat. Clem. 8. in Bulla 87. SS. Dominus noſter.*
(*h*) *Concil. Tridens.*

cidat, ut dolorem veritatis dolor sensus non comitetur: itaut nulla sit via tutior ad expendendam Contritionis veritatem, quam summa sensibilis doloris intentio. Hæc autem dicitur Contritio perfecta, quæ si votum Confessionis & Satisfactionis includat, remissionem peccatorum parit, etsi facultas confitendi & satisfaciendi aliquo casu intercipiatur. Cæterum, si Contritio ad eum gradum non perveniat, qui sit ad impetrandam veniam satis, adjuncto tamen Sacramento sufficiet ad peccatorum remissionem: [a] etenim Confessione redditur perfecta, quæ Contritio imperfecta peculiari nomine vocatur attritio, atque detestatio peccati, & dolor æternarum pœnarum metu conceptus. Hanc autem S. C. Trid. declaravit: *esse donum Dei, & impulsum Spiritus Sancti, non adhuc quidem inhabitantis, sed tantum moventis, quo pœnitens adjutus, viam sibi ad justitiam parat*. Et quamvis sine Sacramento Pœnitentiæ per se ad justificationem perducere peccatorem nequeat; tamen etiam ad Dei gratiam in Sacramento Pœnitentiæ impetrandam disponit [b] Confessio est propriorum peccatorum ad remissionem per Ecclesiæ potestatem impetrandam apud Sacerdotem expositio. [c] Hujus Sacramenti certum tempus præscripsit Ecclesia, censuitque, semel saltem in anno rite Confessionem emittendam a singulis, ut Paschatis tempore quisque Sacram Eucharistiam ejusdem Ecclesiæ jussu participemus. [d] Quod Communionis præceptum, quia obligat tempore Paschatis, ideo & ad id tempus dirigitur Confessio, sine qua nemo criminosus mundatur, ut sit ad Eucharistiam percipiendam idoneus. [e] Justa Confessionis ætas est, cum quis est doli capax, quos annos vocant discretionis. [f] Præter tempus autem Paschatis, hi definiuntur necessariæ Confessionis casus. Primo, mortis articulus. Secundo, mortis periculum. Tertio, proxima susceptio alicujus ex Sacramentis, ad quæ nonnisi pure atque caste accedere debemus. Quarto, ut vitemus peccandi periculum, quod Confessione procul nos arcere posse censeamus. Quinto, cum ipsa conscientia ad Confessionem stimulamur. Sexto, si metuimus, ne peccatorum obliviscamur. Septimo, si defectura nobis sit Confessariorum copia. [g] Porro Medici mature debent ægrotos ad Confessionem impellete. [h] Ad utilitatem Confessionis tria præcipuæ ac necessario requiruntur. Primo, ut sit flebilis, & luctuosa; secundo, ut sit candida, sine fuco, & mendacio; tertio, ut sit integra, & e memoria quidquid non defluxerit expromat, postquam eam diligenter quis excusserit; prolatis non modo criminibus, sed & modis, sive quas vocant circumstantias, quando mutant speciem. [i] Confessio Sacerdoti concredita est, ab eo alto silentio premenda & occultanda, obsignandaque sigillo Confessionis, ut vulgo loquimur; quod sigillum Sacerdos, qui fregerit, aut violaverit, peccatumve revelaverit, in arctum is & perpetuum carcerem detruditur, postquam dejectus fuerit ab ordine. [k] Minister Sacramenti hujus est Sacerdos, qui cum ordine simul habeat & jurisdictionem. Cum enim Pœnitentia sit actus judicialis, non sufficit simplex ordo, nisi ad ordinem accedat jurisdictio sine qua judicium est irritum. Universam vero jurisdictionem habet quilibet Sacer os in quemcumque hominem; quando eum viderit in mortis articulo constitutum, quo tempore ab omni Sacerdote, & ab omni culpa, & excommunicatione quis potest absolvi. [l] Quod benignissime institutum est, ne quando deficiente absolutionis ope, fideles in æternum perirent. Cæterum extra mortis articulum nemo potest absolvere, nisi proprium subditum, & subditus absolvi non potest, nisi a proprio Sacerdote. Proprius autem Sacerdos omnium est Summus Pontifex; Episcopus vero est proprius Sacerdos totius suæ Diœceseos, & Parochus totius suæ Parochiæ: hique

(a) *Catechism. c. 47. de pœnitent.*

(b) *Concil. Trid. sess. 4. c. 4. de pœnit.*

(c) *Concil. Triden. sess. 14. de pœnit. c. 4. & 6.*

(d) *cap. omnis utriusque sexus de poen. & remiss.*

(e) *Covarr. in C. alma mater n. 6. & 7. Conc. Trid. sess. 14. c. 5. de pœnit.*

(f) *cap. omnis utriusque sexus hoc titul. Concil. Trident. sess. 14. c. 5. & can. 8. Catechism. de poenitent. c. 58.*

(g) *Catechism. de poenitent. c. 59.*

(h) *cap. cum infirmitas 13. de poenitent & remiss. Pius V. Const. supra Gregem 11. Martii 1566.*

(i) *C. consideres. de poenit. dist. 5. c. 5. sess. 14. Conc. Trid de poenit.*

(k) *cap. omnis utriusque sexus de poenitent., & remiss.*

(l) *Catechism. de poenit. cap. 72. Concil. Trid. Sess. 14. c. 7. de poenit.*

hique habere dicuntur jurisdictionem ordinariam, quæ iis defertur ex ipso munere, quod susceperunt; præter quos alii extraordinariam jurisdictionem habent jure delegato, quales sunt regulares, quibus Pontificiis Constitutionibus facultas concessa invenitur: quamvis post Concil. Trid. nequeat regularis ullus, qui non sit Parochus, eam facultatem exercere, atque Confessiones audire, nisi ab Episcopo, cui se examinandum debet offerre, fuerit adprobatus. (*a*) Non tamen quilibet ordinariam, aut delegatam potestatem habens, de culpis omnibus potest absolvere: sunt enim peccata, quæ sibi excepit, ac reservavit absolvenda vel Summus Pontifex, vel Episcopus quibus remittendis generalis jurisdictionis concessio minime sufficit. Ac sane Summo Pontifici reservati sunt casus expressi in Jure Canonico, & in Bullario, veluti primo violenta manus injectio in Clericum; (*b*) secundo, violatio clausuræ Monialium; tertio, manus conferentes in singulari certamine, sive duello; eoque provocantes, & respondentes; (*c*) quarto, simonia realis, vel fiduciaria, quam vocant confidentialem. Plura vide apud Interpretes. Episcopo vero alii casus reservantur ex jure, alii ex consuetudine. Reservantur ex jure primo peccatum, ex quo quis Clericus incurrisset irregularitatem; secundo, incendium dolo conflatum, tertio, publica blasphemia, criminaque alia, quibus publica pœnitentia imponitur; quarto, excommunicatio major, cujus absolutionem Canonis conditor Episcopo reservaverit; alioquin reservata intelligitur Summo Pontifici. (*d*) Casus vero reservati a consuetudine sunt, quos quisque Episcopus pro arbitrio suo reservare sibi consueverit; ut distingui & comprehendi regula nequeat. Nunc ad tertiam Pœnitentiæ partem, nempe ad satisfactionem procedamus. Satisfactio in universum est compensatio, aut redditio rei, vel juris ablati; quia igitur peccando detraximus Deo, quod debebamus, eum læsimus, cum ei res creatas prætulimus: propterea in satisfactionem injuriæ rependere Deo debemus mœrorem nostrum ex laboriosis affectibus concipiendum, quo culpas a nobis admissas simul ulciscamur; & Deum erga nos placatum, benignumque reddamus: quæ Pœnitentiæ pars satisfactio appellatur. Quamvis autem homo, qui est finitus, nullis operibus queat Infinitati Divinæ satisfacere; tamen Deus pro sua benignitate gratam acceptamque habet, quam præstare possumus; etsi majorem debeamus. Satisfactionem autem vetus Ecclesia exigere solebat, antequam remissionem largiretur pœnitentibus, qui per plures gradus ad absolutionem perducebantur; si publice peccantes, publice quoque ad tollendam populi offensionem puniri oportebat. Erant igitur quinque pœnitentiæ ordines. Primus flentium ad fores Ecclesiæ, seque introeuntibus commendantium, ut sibi veniam impetrarent. Secundus eorum, qui admittebantur in Ecclesiam ad concionem audiendam, post eam autem statim ejiciebantur. Tertius eorum, qui admittebantur ad preces pubblicas, sed excludebantur a Sacrificio. Quartus eorum, qui Sacrificii precibus intererant, sed Communione Corporis Christi arcebantur. Quintus eorum, qui omni Pœnitentiæ parte perfuncti, tantum Communionem Corporis Christi expectabant. Nunc autem mutata temporum ratione remissius agitur, & rei ante peractam Pœnitentiam, dummodo eam candide promiserint, absolvuntur. Satisfactio autem omnis in his tribus potissimum generibus versatur; nempe oratione, eleemosyna, jejunio: ad orationem revocantur non solum preces ore pronunciatæ, sed etiam tacite recogitatæ, & quodlibet sacrum aut docendi, aut prædicandi, aut juste, sancteque judicandi studium. Ad eleemosynas trahuntur cuncta opera benefica, quæ a misericordia procedunt. Ad jejunium vero redigitur & cilicium, & peregrinatio, & fames, & flagella, & quælibet vexatio corporis. Jejunia porro vel sponte suscipiuntur, vel indicuntur ab Ecclesia, qualia sunt vigiliæ, quatuor tempora, quadragesima. Nunc ad alteram tituli hujus partem accedamus, hoc est ad remissiones, nempe ad indulgentias, de quibus hæc Episcopus Meldensis in sua expositione fidei §. 8. -- *Cum (Ecclesia aspera peccatoribus, & laboriosa opera injungit, iique illa submisso animo subeunt, ea dicitur satis-*

[*a*] *Conc. Trid. sess. 23 de reform. C. 15.*

[*b*] *C. p. si quis suadente 17. q. 4.*

[*c*] *Concil. Trid. sess. 25. C. 19. de reform & Constit. Gregorii XIII. quæ incipit* ad tollendum.

[*d*] *Silvester in summa, verbo* casus.

satisfactio: cum autem propter eximiam pœnitentiam, pietatem, aliaque bona opera, quæ ipsa præscripserit, e debita aliquid ipsis pœna remittit, ea dicitur indulgentia: Et infra: *Quicumque ex hac vita in Christi gratia & charitate decedunt, nondum tamen persolutis his pœnis, quas justis reservavit Deus, in altera vita luunt. Earum Thesaurus congestus est ex meritis Christi necessariam satisfactionem exsuperantibus, & ex perpessionibus, cruciatibusque Sanctorum, supra quam peccatorum expiatio flagitabat: quæ cum illis supersint, adhibentur ad nostras pœnas allevandas, sicuti & veteres pœnitentes remissionem pœnarum assequebantur per preces Martyrum, & Confessorum, qui toleratorum abs se dolorum meritis veniam pœnitentibus impetrabant: quæ pœnæ cum prorsus remittebantur, indulgentia plenaria & remissio dicebatur.* Indulgentiarum valor expenditur primo ex affectu, & animo recipientis; debet enim peccato mortali vacare: [a] secundo ex voluntate dantis; tertio, ex potestate verborum; quarto, ex potestate concedentis; quinto, ex causa concedendi.

TITULUS VI.

De Eucharistia.

EUcharistia Græce significat gratiarum actionem, quam, quoniam in Missæ sacrificio complectimur, propterea Sacramentum Corporis Christi, quod in Missa continetur, Eucharistia nuncupatur. Per hoc Sacramentum Christum Deum habemus præsentem: substantia enim panis & vini non manet in Sacramento, sed convertitur in Corpus Christi & in Sanguinem conversione mirabili, quam transubstantiationem appellamus, hoc est actionem, qua tota & integra substantia unius rei transfunditur in totam & integram substantiam alterius. Unde Sacramentum hoc signum est, & res significata. Signum est species panis & vini, res significata est ipse Christus, qui est in qualibet specie, sive panis, sive vini separatim, & in qualibet parte Sacramenti. [b] Eucharistiæ duplex est materia: panis, & vinum, quamvis ipsum Sacramentum sit unum, cum ad rem unam significandam fuerit institutum, nempe cibum spiritualem Corporis, & Sanguinis Christi. [c] Oportet autem, panem esse triticeum, nec refert, azymus ne sit, quo utitur Ecclesia Latina, an fermentatus, quo, Latina tolerante, utitur Ecclesia Græca. Panis autem ex farre, oryza, fabis, milio, castaneis, & leguminibus, aliisque id genus, non est vera hujus materia Sacramenti: [d] quia communi loquendi usu panis nomine triticeum intelligimus, & quidem aqua elementari confectum, non rosacea, melle, lacte, oleo, per quæ panis transit in aliam speciem. [e] Vinum vero debet esse ex uvis, quo utimur ad potum, quoque usus est Christus; (f) unde rejicitur omphacium, sive succus immaturarum uvarum, & acetum, quod vini naturam acescendo deposuit, & vinum congelatum, nisi postquam fuerit solutum. Ex musto tamen conficitur Sacramentum. [g] Vino admiscendum est aliquantulum aquæ, tum quia id credibile est fecisse Christum de more in mensa; tum propter aquam. quæ de latere ipsius una cum sanguine fluxit. Forma Consecrationis Eucharistiæ alia est in pane, alia in vino, utræque ex Christi ore sumtæ, qui panem his verbis in Cœna consecravit: *Hoc est corpus meum*; idemque præscripsit faciendum Ecclesiæ pro Consecrationis forma. Alia forma, nempe consecrandi Sanguinis est illa: *Hic est Calix Sanguinis mei*: quæ exponitur, hic est Sanguis meus, qui hoc Calice continetur. (h) Sacramenti hujus Minister est solus Præsbyter, sive Sacerdos: Sacerdotibus enim Christus dixit, *hoc facite in meam commemorationem*. Cum autem omnes mortali peccato involuti ab hoc Sacramento arceantur; etiam Presbyter a conficiendo eodem Sacramento Missaque celebranda debet abstinere, nisi copia Confessarii desit, apud quem culpam emendet: tunc enim si necessitas urgeat, ei celebrare licebit; dummodo, quamprimum poterit: post cele-

[a] *Navarr. de indulg. not. 19.*
[b] *Conc. Trid. sess. 13. cap. 3.*
[c] *Catechism. de Sacram. cap. 10.*
[d] *Can. in Sacram. d. 2. de Consecrat. Catechism. p. 2. de Eucharist. cap. 12.*
[e] *Silvester de Eucharist. §. 1. quæritur.*
[f] *Luc. 22. can. in Sacram. d. 2. de Conf. Catech. p. 2. de Sacram. Euch. C. 17.*
[g] *C. cum omne C. didicimus dist. 2. de Conf. Vallens. cit. de celebrat. Missæ §. 1.*
[h] *Catechism. cap. 23. de Eucharist.*

celebrationem confiteatur: (*a*) nec tamen licet, nisi jejunis, & semel in die Missam celebrare, præterquam in Christi natali die, vel urgente necessitate; (*b*) teneturque Sacerdos Hostiam abs se consecratam sumere, sive communicare, ni velit ab Ecclesiæ liminibus arceri, & per annum a celebratione suspendi. (*c*) Tripliciter autem Eucharistia sumitur: sacramentaliter; spiritualiter; & sacramentaliter & spiritualiter simul. Sacramentaliter sumunt omnes, etiam criminosi, qui dentibus tantum hoc Sacramentu premunt, non animo attingunt. Spiritualiter sumunt vere pœnitentes, & puri, quibus deest copia illius, cujus gratiam desiderio & voto assequuntur: spiritualiter vero & sacramentaliter sumunt, qui pio corde os ad illud admovent: nam & ipsam Christi carnem ore attingunt, & Sacramenti gratiam spiritu comprehendunt. (*d*) Ad Eucharistiam admittuntur omnes, qui ad annos discretionis pervenerunt, & semel in anno saltem obligamur tempore Paschatis Resurrectionis: quamvis antea ter saltem obligaremur, ut patet ex Concil. Eliberit. a quo uxorati jubentur tres, quatuor, aut octo saltem dies ab uxore ante Eucharistiam abstinere: quod priscæ severitati relinquitur. (*e*) Sacramentum hoc tria significat: primo Passionem Christi: cum Paulus scribat, nos mortem Domini annunciare, quotiescumque Panem hunc manducamus, & Sanguinem bibimus. Secundo cœlestem gratiam ex hoc spirituali alimento. Tertio cœlestem gloriam, & fructum æternæ felicitatis. (*f*)

TITULUS VII.

De extrema Unctione.

Extrema Unctio Sacramentum est, quod datur exeuntibus ab hac vita; estque Sacramentum, quo graviter ægrotans certis in partibus corporis ad peccatorum remissionem, & virium robur oleo solemniter inungitur; per quam Unctionem exteriorem corporis interior in anima cœlestis gratiæ Unctio significatur. (*g*) Hujus Sacramenti materia proxima est ipsa Unctio, remota vero, quam vocant, est oleum: non illud balsamo mistum, quod Chrisma appellatur, cujusmodi est in Confirmatione, atque in Unctione Regum, & Sacerdotum; sed oleum purum ab Episcopo etiam in die Cœnæ Dominicæ consecratum, quod & oleum dicitur Catechumenorum, cum eo liniantur & Catechumeni in pectore & in scapulis. (*h*) Forma Sacramenti hujus concepta non est verbis directis, utpote *ego te baptizo*, sed obliquis & precariis, nempe his: *Per istam Sanctam Unctionem, & suam piissimam misericordiam indulgeat tibi Deus quidquid oculorum, sive narium, sive tactus vitio deliquisti.* Liniuntur enim oleo sensus, per quos vitia contraximus, oculi nempe, aures, nares, os, & renes, tamquam luxuriæ sedes, exceptis fœminis, quibus ob sexus pudorem renes non unguntur. Minister Unctionis est Episcopus, & Sacerdos, qui jurisdictionem habeat, nempe Parochus, nisi urgeat necessitas, quo casu quilibet Sacerdos recte administrat, etiam regularis. (*i*) Solis autem ægrotis hoc Sacramentum præbetur, non vero capite damnatis, nisi ex morbo brevi morituris, neque ex præsenti consuetudine infantibus & pueris, neque amentibus, qui antequam in furorem inciderent, desiderium illius non ostenderint, cum ægrotarent. (*k*) neque iis, qui Eucharistiam nondum sumserint. Sed in quo morbi gradu sit hoc Sacramentum suscipiendum quæritur, & rectius meo judicio putant, qui negant, ad extremum expectandum, ac tempus censent idoneum, si grave aliquod periculum impendeat, quod valde consonat usui veteris Ecclesiæ, ubi ante Eucharistiam; & post cum Eucharistia septem dies totos ægrotus ungebatur.

TITULUS VIII.

De Sacramento Ordinis.

Cum libri primi variis titulis plura de Ordinibus specialiter retulerimus; pauca

[*a*] *Conc. Trid. sess. 13. cap 7.*
[*b*] *Cap. consuluisti de celeb Missæ, ubi Gloss.*
[*c*] *Can peracta 10. d. 2. de Consecrat. can. relatum 11. ead. d.*
[*d*] *Conc. Trid. sess. 13. de Euch. cap. 8.*
[*e*] *C. omnis homo d. 2. de Cons.*
[*f*] *Catech. cap 10. de Eucharist.*
[*g*] *Catechism cap 5. & 7. p. 2. de Sacrament. Unct C unic. de Sacra Unctione.*
[*h*] *Cap unic. de Sacra Unctione.*
[*i*] *Clem. 1. in princ junct. cap. ult. de privileg.*
[*k*] *Catechism. cap. 19.*

ca nunc in universum dicenda supersunt. Ordo latine significat gradum quendam, sive statum personarum, aut dignitatem, unde Ordo Senatorius, Ordo Equestris, qui distinguebantur a reliquo populo, nempe a plebe. Qua ratione, qui e Christianis ad divina munera, & sacra ministeria suscipiuntur, Ordinem distinctum a cæteris constituunt, diciturque Ordo Clericorum, tanquam sortientium partem Dei, sive illius ministerii. Sed de materia & forma hujus Sacramenti quærentes, animadvertere debemus, duplicem potestatem Presbytero in Ordinatione tribui, quæ duplici, distinctaque cæremonia exprimitur; conficiendi scilicet Eucharistiam, quæ tribuitur per traditionem Calicis & Hostiæ, & ligandi atque solvendi, quæ confertur per manus impositionem verbis illis adjectis, nempe *accipe Spiritum Sanctum*; quæ manuum impositio plurium sententia pro materia habetur, verba vero pro forma, sicuti & pro materia ducitur Calicis traditio, qua semper in Ecclesia Presbyteri conficiendæ Eucharistiæ potestatem acceperunt. Forma vero sunt verba, quæ huic traditioni Calicis adjiciuntur. De quibus tamen variæ ac discrepantes Theologorum sententiæ referuntur. Legitimus hujus Sacramenti Minister est Episcopus, quem jurisdictione atque potestate semper præcelluisse Presbyteris, perpetuo Ecclesiæ testimonio confirmatur: cum Ordinatio, & Confirmatio semper Episcoporum fuerint munus, exclusis Presbyteris, etsi non semper nominibus distinguerentur.

TITULUS IX.

De Sacramento Matrimonii.

MAtrimonium est viri & mulieris maritalis conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens: ita dictum, quod eo consilio mulier nubere debeat, ut mater fiat: (*a*) per conjunctionem autem viri cum muliere Christi cum Ecclesia copulatio significatur. Materiam Sacramenti hujus varii variam statuerunt: alii enim eam in ipso consensu ponunt, hoc est in contractu civili, quem Christus in institutione Sacramenti minime mutavit, sed quod invenerat retinuit; alii in ipsis contrahentium corporibus: formam autem in expressione verborum; alii verba ipsa conjugum pro materia ponunt, & pro forma consensum animorum. Quoniam autem Matrimonium a sponsione inchoatur, consensu constituitur, & copula consummatur; ideo de singulis, ac primo de Sponsione disseramus.

TITULUS X.

De Sponsalibus.

SPonsalia sunt mutua viri & mulieris in matrimonium sponsio, sive futurarum nuptiarum mentio, ac remissio, quæ a spondendo Sponsalia dicuntur: vel proprie, vel minus proprie: proprie Sponsalia nuncupantur illa, quibus futuri Matrimonii promissio includitur, quæque sponsalia de futuro nuncupantur. (*b*) Minus proprie dicuntur, quæ Matrimonium inducunt præsens, utriusque consensu jam absolutum, cui non deest nisi conjunctio corporum, quod appellatur Matrimonium ratum, sive sponsalia de præsenti. Cum vero de sponsalibus loquimur simpliciter, sponsalia de futuro intelliguntur, ad quæ contrahenda requiritur futurorum conjugum consensus: ideo, nisi ætatem habeant rationis capacem & idoneam ad id quod agunt intelligendum, sponsalia valida non contrahunt. Eam autem ætatem definitam invenimus septennium absolutum. [*c*] Consensus autem, dummodo sit certus, nihil refert, expressus ne sit, an tacitus, nempe re, traditis arrhis, an verbis, sive pronunciatis, sive scriptis, hoc est per epistolam; nec refert, nutu ne quis assentiatur, an silentio, puta parentibus pro filio respondentibus; non tandem refert, per se quis contrahat, an per procuratorem; per mandatum antecedens, an per ratihabitionem: omnibus enim modis certum consensum exprimentibus recte contracta sponsalia reputantur. (*d*) Contrahi sponsalia possunt pure,

[*a*] *August. lib. 13. contra Faustum c. 26.*

[*b*] *cap. præterea cap. is, qui 30 & cap. ult. de sponsal. cap. qui desponsatam 12 27. q. 2. C. 1. C. Tuæ fraternitatis 25. & cap. inter virum 31. de sponsal.*

(*c*) *cap. literas 4. cum seq. cap. ad dissolvendum 13. de despons. impub. l. in sponsal. 14. in fin. ff de spons.*

[*d*] *L. sufficiat. 4. cum seq. C. unico de desponsation. impub. in 6. C. qui tacet de reg. juris in 6. & C. ratihabit. ibid.*

pure, ſub conditione, & in diem; pure, his verbis: *ego te accipiam uxorem ego te in maritum:* itaut nulla conditio exprimatur; nam ſi conditio aliqua tacita inſit ſponſalibus, dummodo non exprimatur, ea non ſuſpendit. (*a*) Conditionalia ſunt, quæ conferuntur in eventum aliquem incertum, a quo ſuſpenduntur: ut, niſi ea conditio extiterit, irritentur, ut, *ego te in uxorem accipiam, ſi tantum dotis nomine dederis*: tum enim non ſunt firma ſponſalia, niſi poſt conditionem impletam: (*b*) niſi acceſſerit conſenſus de præſenti, aut carnalis copula, aut conditio ſit turpis, vel impoſſibilis: quæ conditiones duæ rejiciuntur firmis manentibus ſponſalibus: quæ tamen ſponſalia infirmantur, ſi conditio naturæ Matrimonii adverſetur. (*c*) In diem contrahuntur, cum quis ſpondet, ſe accepturum aliquam in uxorem intra certum tempus. (*d*) Contracta ſponſalia obligationem contrahendi Matrimonii pariunt, ut ſi alteruter a voluntate receſſerit, auctoritate judicis, & metu pœnarum poſſit induci: non continuo tamen per cenſuras Eccleſiaſticas, ſed aliis pœnis, nempe carceris: (*e*) niſi periculum aliquod ex hujuſmodi conjunctionibus invitis, & luctuoſis timeatur: tum enim coercitionibus abſtinendum. [*f*] Secundum quam expoſitionem tollitur celebris oppoſitio, quæ notatur inter Cap. *ex literis*, & Cap. *requiſivit* de ſponſalibus. Olim ſponſalia iſta de futuro per ſubſequentem copulam, ſine alia ſolemnitate, tranſibant in verum juſtumque Matrimonium; hodie tamen ſublatis per Concil. Trid. clandeſtinis Matrimoniis, (*g*) ſponſalia iſta de futuro, quibus acceſſit copula, non migrant in conjugium, quia rediguntur ad Matrimonia clandeſtina jam vetita. Variis tamen ex cauſis ſponſalia de futuro diſſolvuntur: nam præter mortem naturalem, diſſolvuntur primo, communi diſſenſu utriuſque, licet ſponſalia, ſint jurejurando vallata: etenim quiſque poteſt remittere jusjurandum ſui gratia præſtitum. (*h*) Impuberes vero diſſentire poſſunt puberes facti, dummodo conjunctione corporum abſtinuerint. (*i*) Si vero, dum ſponſalia contrahebantur, alter erat pubes, alter vero impubes, & iſte impubes poſtea pubes factus, diſcedere velit a contractu, ſponſalia diſſolventur, etiam eo diſſentiente, qui tempore contrahendorum ſponſalium pubes erat. [*k*] Secundo, diſſolvuntur ſponſalia tam de futuro, quam de præſenti, ſi alter conjugum, etiam altero invito, Religionem ingrediatur, dummodo copula non acceſſerit: nam poterit alter alias ſibi nuptias quærere. (*l*) Tertio diſſolvuntur per ſuſceptionem Sacri Ordinis. (*m*) Quarto, per longinquas peregrinationes, quæ alterius animum a conjugio evagantem declarant. (*n*) Quinto, per lapſum temporis ad celebrandas nuptias præfiniti; nam id tempus ideo adjectum cenſetur, ut eo exacto ad libertatem redeat quiſque ſuam. Sexto, ſi conditio nuptiis adjecta evanuerit. [*o*] Septimo, ſi contrahantur ſponſalia de præſenti: cum enim ſit fortius vinculum, ſponſalia de futuro diſſolvuntur. (*p*) Octavo, per fornicationem alterius conjugum, vel præcedentem ſponſalia, vel ſubſequentem, ſi quidem fornicatio præcedens ſponſo fuiſſet occulta; nam ſi ſponſo innotuiſſet, & adhuc contraxiſſet, eam remiſiſſe cenſetur. Diſſolvit autem ſponſalia, etiam fornicatio ſpiritualis, puta hæreſis, vel apoſtaſia: & quoniam nemo ex crimine ſuo libertatem agendi, quod ſummum eſt beneficium, debet adipiſci, propterea is, qui ex futuris conjugibus non peccavit, ad priſtinam libertatem redit: qui vero peccavit, alterius conjugis arbitrio manet obnoxius. (*q*) Nono, per inſignem aliquem turpitudinem

[*a*] *C. quemadmodum 25. de jurejurando, ubi Gloſſa V. conditio.*

[*b*] *cap. de illis 3. C. ſuper eo 5. de condit. app. & ibi Abbas.*

[*c*] *cap. ult. de cond. appoſ.*

[*d*] *cap. ſicut ex literis de ſponſal.*

[*e*] *cap. requiſivit de ſponſalibus.*

[*f*] *cap. de illis de deſponſ. impub. C. ex literis 10. de ſponſal.*

[*g*] *Seſſ. 24 C. 1. de reform. matrim.*

[*h*] *cap. 2. de ſponſal. l. actione 66. §. 3. ff. pro ſocio & C. p. de jurejurando.*

[*i*] *cap. a nobis de deſponſ. impub.*

[*k*] *cap. de illis de deſponſ. impub.*

[*l*] *cap. 2. de converſ. conjug.*

[*m*] *cap. 1. & 2. ne Cleric. vel voventes.*

[*n*] *C. de illis 5. deſponſ.*

[*o*] *C. 3. de condit. appoſ.*

[*p*] *cap. duobus 1. de ſponſ. duorum. cap. ſi inter 31. de ſponſ.*

[*q*] *C. quemadmodum 25. de jurejur. C. 2. de divortiis C. non ſolum C. jam nunc, & ſeq. 28. q. 1. Piring. tit. de ſponſ. 2. §. 3. & 62.*

dinem post sponsalia supervenientem alterutri conjugum (*a*). Decimo, per supervenientem furorem. (*b*) Undecimo, per supervenientem affinitatem, aut per cognationem spiritualem. [*c*] Duodecimo per votum castitatis ante sponsalia susceptum. (*d*) Absolutis sponsalibus, sive initiis nuptiarum ad ipsas nuptias transeamus.

TITULUS XI.

De Nuptiis.

MAtrimonium in justa ætate, & legitimo consensu fundatur. Justa ætas, quamvis Jure Civili præfiniatur XII. annorum in fœminis, XIV. in masculis utrimque completorum, [*e*] tamen Jus Canonicum, quo potentia potius coeundi, quam annorum numerus spectatur, amplexa est sententiam Sabinianorum, qui ex habitu corporis, non ex ætate nuptias permittebant. (*f*) Ideoque hoc jure is, eave, cujus malitia suppleat ætatem, quamvis minor supra numeratis annis, tamen si ad venerem fuerit idoneus, jus habet matrimonii contrahendi, si quidem accesserit etiam maturum animi consilium. (*g*) Legitimus consensus præstandus est ab iis contrahentibus, qui voluntate sua in matrimonium conveniant. Et quamvis antea disputaretur, an præterea consensus parentum accedere deberet, tamen Sacrum Conc. Trid. decreto definitum est, non esse necessarium. Contrahentium autem consensus exprimendus est aliquo exteriori signo sive verbis, sive nutu, adeo ut mutus quoque recte matrimonium contrahat, & (*h*) dummodo consensus iste sit certus, præstari etiam per procuratorem potest, si quidem id mandetur alicui nominatim; quod quotidiæ usurpari videmus. Oportet autem, consensum hunc liberum esse ab omni metu, & errore. Metus enim vitiabit matrimonium, si gravis sit, qualis cadere possit etiam in constantem virum, hoc est, qui constantem virum flectere possit ad matrimonium, tamquam minus malum. Cap. *veniens* 15. de sponsalibus.

Nec refert, quod propria culpa se conjecerit in periculum, velut is, qui stupro puellam affecerit: nam ne cum ea quidem is valide contrahet, si gravi metu compellatur. (*i*) Si tamen is, qui violenter contraxerat cum conjuge sponte habitaverit, secumque corpus libere commiscuerit, ratihabitione voluntaria matrimonium sustinebitur. (*k*) Error quoque personæ matrimonium vitiabit, ut latius infra.

TITULUS XII.

Quæ Matrimonium impedire possint.

IMpedimentorum duo sunt genera: unum eorum, quæ contrahendum impediunt, & contractum dirimunt; aliud eorum, quæ non dirimunt quidem contractum, sed impediunt contrahendum. Primi generis impedimenta hisce clauduntur versibus:

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si forte coire nequibis,
Si Parochi & duplicis desit præsentia testis.
Raptave sit mulier, nec parti reddita tutæ,
Hæc facienda vetant connubia, facta relaxant.

Alterius generis impedimenta his aliis versibus continentur:

Ecclesiæ vetitum, nec non tempus feriatum
Atque Catechismus, sponsalia, jungito votum,
Impediunt fieri, permittunt facta teneri.

Quæ vero impedimenta oriuntur ex crimine seorsum hisce sequentibus versibus describuntur.

Incestus, raptus sponsatæ, mors mulieris.
Susceptus propriæ sobolis, mors presbyteralis,
Vel si pœniteat solemniter, aut monialem
Accipiat, prohibent hæc conjugium sociandum.

Sed

(*a*) *Cap. ult de conjug. leprof.*
(*b*) *Cap. dilectus 24 & cap 2. de sponf.*
(*c*) *Cap. veniens de cognat. spirit. cap. 2. de consang. & affin. cap. si quis sponsam 17. q. 2*
(*d*) *Cap. rursus, qui Cleric. vel vov.*
(*e*) *Cap. ult. de desponf. impub.*
(*f*) *Ulpianus in fragm. tit. de tut. in fin.*
(*g*) *Cap. 3 S. 9. ult. de desponf. impub.*
(*h*) *C. cum apud sedem 33. C. tuæ fraternitatis 25. de sponf.*
(*i*) *Cap. veniens 15. eod.*
(*k*) *Cap. ad id 21. de sponf.*

Sed jam ſingula exponamus, exordientes a dirimentibus, & primo ab errore.

Error vertitur vel in perſona, vel in ſtatu, vel in qualitate alterius conjugis. Error perſonæ, cum ſcilicet quis ducere putans Corneliam, ducit Titiam, prorſus Matrimonium irritat: (*a*) idque jure naturæ, cum nemo conſentire queat in id, quod ignorat. Error in ſtatu perſonarum; veluti, ſi quis putans cum libera contraxiſſe, poſt ſervam eam comperiat, nuptiæ vitiantur. (*b*) Error vero qualitatis, puta, ſi divitem putabat, quam pauperem invenit, aut quam cenſebat virginem, detexerit corruptam, & impudicam, nuptias non dirimit. (*c*)

Conditio, ſi honeſta ſit, neque a jure improbata, ſuſpendit Matrimonium, quoad impleatur, ut dictum eſt in titulo de ſponſalibus, niſi conſenſus de præſenti acceſſerit, vel corporum conjunctio, cum ex ea videatur a conditione receſſum. (*d*)

Votum caſtitatis, vel in ſacris Ordinibus emiſſum, vel in profeſſione Monachiſmi, quod utrumque votum ſolemne vocatur, quo dirimuntur Matrimonia poſtea contracta, ſive conſummata fuerint, ſive non, ſi quidem nuptias hoc ſolemne votum anteceſſerit. (*e*) At ſi fuerit poſt nuptias, ſive poſt Matrimonium ratum emiſſum, plurimum intererit, emiſſum ne fuerit in profeſſione Monachiſmi, an in ſuſceptione Ordinis ſacri. Nam priori, quamvis conſummata Matrimonia non dirimuntur, (*f*) dirimuntur tamen rata, & nondum conſummata; (*g*) poſteriori vero neque conſummata, neque non conſummata Matrimonia dirimuntur. (*h*) Alia vero vota dicuntur ſimplicia, quæ contrahendum quidem impediunt, ſed contractum Matrimonium non ſolvunt: (*i*) cujus diſcriminis ratio hæc eſt, quod votum ſimplex tantum ſit promiſſio tradendi ſui Deo facta: votum vero ſolemne traditionem ipſam, atque adeo contractus perfectionem inducat: quaſi exordium illud voti ſit, hoc vero conſummatio. (*k*)

Cognatio quartum eſt impedimentum, & de ea ſeorſim in titulo ſequenti diſſeremus.

Crimen quintum eſt impedimentum, ut primo, ſi ii, qui contrahendi animum habeant, conſilium injerint in perniciem alterius conjugis, atque in illius necem ſtruxerint inſidias: inſidiatores enim, ſoluto per mortem talis conjugis Matrimonio, nuptias contrahere prohibentur, etiamſi ex novo illo Matrimonio novus conjux ad fidem Chriſti pertrahatur. (*l*) Secundo, ſi non utriuſque machinatio intervenerit, ſed unius tantum, & cum inſidiatore, occiſique conjuge adulterium fuerit commiſſum, propter duplex crimen, adulterii ſcilicet & homicidii nuptiæ dirimuntur. Tertio, ſi non homicidium adulterio acceſſerit, ſed duo adulteri fidem ſibi mutuo dederint de contrahendis nuptiis poſt alterius conjugis mortem, aut re ipſa Matrimonium contraxerint: cum diſſolutis prioribus nuptiis, poſteriores jungi nequeunt, & junctæ ſolvuntur, (*m*) niſi alter ex novis conjugibus priores nuptias ignoraverit. (*n*) Quarto, Jure quidem Civili raptus crimen dirimit nuptias inter raptorem & raptam, (*o*) non vero Jure Canonico, dummodo rapta procul a raptore tutum in locum abducta, ſponte ac libere in Matrimonium conſentiat ex præſcripto Conc. Trident. (*p*) quo neglecto nuptiæ irritantur.

Cultus diſparitas A primis enim Eccleſiæ ſæculis interdictæ ſemper nuptiæ cum Judæis, & Infidelibus fuerunt, ne membra Chriſti Satanæ proſternerentur; (*q*) ægre tamen interdicto huic obtemperabant; cum ex Veterum locis, ſive id narrantium, ſive de corruptela iſta querentium, talium nu-

(*a*) *Cap. unico 29 q. 1. & C. tua nos de ſponſ.*
(*b*) *Cap. ad noſtram de conjug. ſerv.*
(*c*) *Cauſ. 29 q 1. per tot.*
(*d*) *Cap. de illis C. per tuas de condit. appoſita.*
(*e*) *Cap. unico de voto in 6. Conc. Trid. Cap. 9. ſeſſ. 24. de Matrim.*
(*f*) *C. commiſſum de ſponſ.*
(*g*) *Conc. Trid. ſeſſ 24 cap. 6. de Matrim. Cap. verum de converſ. conjug*
(*h*) *Extrav. antiquæ Joan. XXII. de voto.*
(*i*) *C. rurſus, qui Clerici vel vov. vel matrim.*
(*k*) *Dartiſ. in Grat 24. q. 2.*
(*l*) *Cap. ſi quis vivente 31 quæſt. 1. C. laudabile de conv. infid. C. ſuper hoc & Cap ſignificaſti de eo, qui duxit in Matrim. eam &c.*
(*m*) *C. ult. C. 5. de eo, qui duxit in Matrim.*
(*n*) *C. 1. C. veniens cit. loco.*
(*o*) *Leg. unica de raptu virg. Nov 143 de rapta mulieris, & Nov. 150. de ea, quæ raptori nupſit.*
(*p*) *Seſſ. 24. cap. 6. de reform. Matrim.*
(*q*) *1. Corinth. 6. Cyprian de lapſu ambig. lib.9. Epiſt. 6. cap. 15. cap. 17. 28. q 1.*

ptiarum occurrant exempla celeberrima. Unde colligunt cum Magistro sententiarum Paludanus, Soto, aliique, (*a*) prohibitionem hanc, quatenus quidem contrahendum impedit, esse de Jure Divino, quatenus vero contractum solvit, esse de Jure Ecclesiastico: præcipue cum Divus Paulus scribat: *Si quis frater habet uxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum eo, non dimittat illam*. Quamobrem neque cum Catechumenis licet inire conjugium: cum enim Matrimonium sit Catholicorum Sacramentum, ejus particeps esse non potest, qui per Baptismum in Ecclesiam non intravit. (*b*) Inter ipsos vero infideles Matrimonium naturale ac civile consistit; etenim, etsi communionem non habeant Sacramentorum, commercium tamen habent Juris Civilis, cujus vinculo Matrimonia continentur. Unde, si utrique ad fidem nostram convertantur, manebit conjugium, etiamsi contractum fuerit intra gradus a Canonibus vetitos. (*c*) Non enim suberant Ecclesiæ conjuges, tempore, quo contraxerunt: & publice interest minuere difficultates adspirantibus ad fidem, ne dissolvendarum nuptiarum formidine retardentur: unde, etsi alter veram Religionem receperit, alter in suâ perstiterit: tamen manebit Matrimonium propter spem conversionis per fidelis conjugis charitatem & persuasionem. (*d*) Si vero alteruter convertatur, & qui superest infidelis, vel abscedere prorsus, vel retinere conjugium velit, ut eam a vera pietate distrahat, aut alio modo in peccatum inducat: licebit fideli, novis contractis nuptiis, infidelis viri commercium evitare. (*e*) At si, ut mos est Infidelium, vir unus plures duxerit uxores, quoniam plures per Evangelii legem retinere nefas est, adhærebit illi, cum qua primo contraxit. (*f*) Nuptiæ vero inter Catholicos & Hæreticos, ut si Hæreticus Catholicam ducat, quamvis crimine non careant, ideoque pœnis subjiciantur, (*g*) tamen minime dirimuntur. (*h*) Imo Sacra Congregatio Propagandæ fidei anno 1638. censuit in locis, ubi hæresis invaluerit, hujusmodi Matrimonia dissuasione potius, quam pœnis interdicenda. (*i*)

Septimum impedimentum est vis.

Octavum, Ordo Sacer; de quibus jam dictum in hoc ipso titulo, ut videri potest; unde accedamus ad nonum impedimentum, nempe ad ligamen, sive Matrimonium jam contractum, quo durante, nullum est Matrimonium sequens, etiamsi prius fuerit tantum ratum, posterius vero fuerit etiam consummatum. (*k*)

Decimum impedimentum vocatur publicæ honestatis, quod oritur ex sponsalibus puris, non ex conditionalibus, nisi conditio jam extiterit; exemplo illius impedimenti, quod emanat ex affinitate, atque cognatione per ratum, aut consummatum Matrimonium inducta: itaut hoc impedimentum etiam Jure Civili cognitum, imago quædam sit & umbra illius. Pudor nimirum suadet, ut a nuptiis abstineamus propinquorum ejus, quæ nobis desponsata fuit. Quod impedimentum S. Conc. Trid. (*l*) restrinxit ad primum gradum in veris & legitimis sponsalibus de futuro: quibus dissolutis non possumus contrahere cum eo, eave, qui, quæve sponso, sponsæve illi est in primo gradu conjunctus. Nam in sponsalibus de præsenti, sive in Matrimonio rato, etiam postea dissoluto, impedimentum hoc, jure antiquo manente, ad quartum usque porrigitur gradum. (*m*)

Undecimum impedimentum est affinitas, de qua titulo sequenti.

Duodecimum est impotentia coeundi: cum scilicet adultus (nam in pueris matura expectatur ætas) vel natura, vel tristi aliquo eventu, vel pharmaci alicujus violentia, facultate caret ad venerem exercendam; aut cum mulier obstructam adeo habeat viam, ut virilem conatum excludat; quod impedimentum, si ante nuptias non innotuerit, eo patefacto, nuptiæ dissolventur, & quidem statim: si aspectu ipso dijudi-

(*a*) *Apud Cucch instit. major. lib. 5. tit. 12. numero 93.*
(*b*) *Can. non oportet 28. qu. 1 & C. cave ead.*
(*c*) *C. gaudemus, qui filii sint legitimi.*
(*d*) *1. Corinth 7. Silvestr. verbo Matrimonium 8. num. 10.*
(*e*) *Cap. gaudemus de divortiis, & C. quanto.*
(*f*) *Dict. C. gaudemus. Sylvester V. Matr. 8. n. 10 §. 7.*
(*g*) *C. decrevit 14. de hæret. in 6.*
(*h*) *Cucch. instit. maior lib. 5. tit. 12. num. 90. Sanchez lib. 7. de Matrim. disp 72. num. 2.*
(*i*) *Apud Nicol. tit. inst. civil de nuptiis inspect. 6.*
(*k*) *C. 3. & ultim. de spons duor.*
(*l*) *Sess. 2[illegible]. cap. 3. de reformat. Matrimon.*
(*m*) *Pius V. Constit. ad Romanum.*

judicari nequeat, perpetuum ne sit, an temporarium impedimentum, mora, vel medicaminibus tollendum, tum ad triennii experimentum est excurrendum, jungendique conjuges, ut per id tempus computandum a contractis nuptiis, eorum nixu ad venerem periculum faciant virium suarum: ut si per id tempus nullo successu ad venerem nitantur, post triennium Matrimonium dissolvatur: si quidem de ea impotentia constet ex juramento conjugum ipsorum, & septem propinquorum, quam Pontifex septimam manum appellat: (*a*) quod si alteruter conjugum falsus deprehendatur, propterea, quod aliud Matrimonium contraxerit, redintegratis prioribus nuptiis, ad innocentem conjugem redire compelletur. (*b*)

Decimum tertium impedimentum est clandestina desponsatio, de qua in distincto titulo.

Unde ad ea progrediemur, quæ impediunt quidem contrahendum, contractum vero non dirimunt; ea vero sunt:

Primo. Interdictum Judicis Ecclesiastici, qui forte distulerit nuptias, quoad suspicio latentis alicujus mali, aut impedimenti tollatur. Cujus causæ cognitio dum durat, separandi sunt conjuges. (*c*)

Secundo. Interdictum ipsius Ecclesiæ, quæ cultus divini causa certis anni temporibus nuptias celebrare vetat; quæ tempora per S. Conc. Trident. (*d*) constituta sunt ab Adventus Dominico die usque ad Epiphaniam, & a feria quarta Cinerum usque ad octavam Paschatis inclusive.

Tertio. Impedimentum erat olim Catechismus, sive Institutio ad Religionem Christianam, quod nostris temporibus evanuisse censetur. (*e*)

Quarto. Sponsalia de futuro, quibus impediuntur, non autem dirimuntur sponsalia, cum alia persona de præsenti contracta; cum hæc transeant in Matrimonium ratum, quod est fortius vinculum. (*f*)

Quinto. Votum simplex, quo se quis a Matrimonio temperaturum obligavit, non solemni ulla Religionis professione; aut susceptione Sacri Ordinis; nam si ille nuptias contraxerit, peccabit quidem, sed nuptiæ subsistent.

Erant & quædam crimina, quibus impediebatur Matrimonium contrahendum, saltem donec pœnitentia perageretur, non tamen solvebatur contractus, quæ tamen præsentibus moribus minime impedimentum præbent. (*g*)

TITULUS XIII.
De triplici Cognatione.

Cognatio est necessitudo & conjunctio personarum, aut e susceptione alicujus a Baptismi fonte, atque ex oblatione ad confirmationem, aut ex adoptione, aut ex corporis commistione procedens. Quapropter triplex est illa, spiritualis, legalis, naturalis. Spiritualis cognatio nascitur ex ea Sacramentorum administratione, quæ regenerationis vi naturalem generationem imitatur: & propterea naturalis nexus imaginem inducit; ideoque parit impedimentum dirimens nuptiarum inter suscipientes & baptizatum, patremque ac matrem illius, & inter baptizantem & baptizatum, baptizatique patrem & matrem, uno tantum aut altero susceptore adhibito, præter quas personas enumeratas hodie prohibitio non extenditur ex Concil. Trid. (*h*) De confirmatione quoque idem Conc. Trid. eodem loco adjecit, ne cognatio inde orta ultra confirmantem & confirmatum, illiusque patrem & matrem, ac tenentem extendatur. Non contrahitur vero cognatio hæc a procuratore suscipientis, si suscipiens hunc actum alteri mandaverit. (*i*) Legalis cognatio est triplex; prima, in linea recta tam adscendenti, quam descendenti, adoptantis & adoptati; quas inter personas durat prohibitio nuptiarum dirimens etiam adoptione soluta, saltem, ut aliqui volunt, ad quartum usque gradum, (*k*) propter pudorem imaginariæ conjunctionis. Secunda in linea transversali inter adoptatum & filias

(*a*) *C. laudabilem 5. de frigidis, & maleficiatis.*
(*b*) *Eod. Cap. & C. 1. eod.*
(*c*) *Cap 2. & 3. de Matrimon. contract. contra interdict. Eccles.*
(*d*) *Sess. 24. C. 20. de reform Matrim.*
(*e*) *Sanchez de Matrimon. lib. 7. dist. 30. Bonac. qu. 3. p. 14 num. 6.*
(*f*) *C. veniens 15. C sicut 22. de sponsal.*
(*g*) *Sanchez lib. 7. de Matrim. disput. 17. n. 8.*
(*h*) *Ex Conc. Trident. sess 24. C. 2. de reform.*
(*i*) *Sacra Congregatio apud Nicolaum titul. instit. de nuptiis de cognat. Cap. 4. sub n. 37.*
(*k*) *Nicol. inst. de nuptiis C. 4. n. 38.*

lias legitimas, & naturales adoptantis sub patria potestate manentes; quod impedimentum tollitur vel adoptione dissoluta, vel filio legitimo & naturali e patria potestate dimisso: his enim modis solvitur legale vinculum, unde impedimentum oriebatur (*a*) Tertio affinitatis quoque similitudine oritur impedimentum nuptiarum inter adoptantem & uxorem adoptantis. (*b*) Tertia species Cognationis est naturalis, quam carnalem appellant, quæ de corporum conjunctione procedit, quæque duplex impedimentum parit, consanguinitatis, & affinitatis. Consanguinitas, sive cognatio est nexus personarum ex eodem stipite descendentium. Distribuitur autem Cognatio in lineas: lineæ in gradus: linea est ordinata series personarum sanguine conjunctarum; gradus vero sunt personarum generationes, quibus tamquam punctis linea componitur, & dicuntur gradus, quia illorum ordinatio scalas quodammodo exhibet. Linea est duplex, recta, & transversa. Recta similiter est duplex, adscendentium scilicet una, & alia iis opposita descendentium ab adscendentibus generatorum. In linea transversa collocantur ii, qui eodem a stipite pendent, eorumque descendentes, qui eodem ab stipite venientes inter se collocati gradibus, transversales appellantur: uti sunt inter se fratres & sorores, qui patrem eundem habent communem, & fratrum ac sororum filii, qui communem habent avum, & sic deinceps. Estque linea transversa item duplex, æqualis, & inæqualis: æqualis eorum, qui a communi stipite distant paribus intervallis, ut fratres, & sorores, qui æqualiter distant a patre; item horum filii, qui ab avo æqualiter distant: inæqualis vero est eorum, qui inter se intervallis distant inæqualibus, quorumque unus sursum fertur, alter deorsum, ut fratris filius, & patruus, nempe frater patris, qui sunt inter se consanguinei, quia communem habent stipitem, Sempronium puta, a quo natus est Sejus pater Caji, & Cornelius, qui Caji est patruus. Igitur Cajus uno gradu inferius, quam Cornelius descendit a Sempronio communi stipite: cui Cornelius est filius, Cajus est nepos: ideoque sunt in linea transversa inæquali, quæ ratio per ceteros ducitur gradus; quoniam autem inter cognatos & consanguineos ob naturalem honestatem usque ad certos gradus tam Jure Civili, quam Pontificio nuptiæ sunt prohibitæ; ideo graduum computandorum ratio cognoscenda est, ut discernere possimus, quousque nuptiæ permittantur; atque in linea quidem recta tam adscendentium, quam descendentium quælibet persona gradum constituit: unde filius patri est in primo gradu, quia inter eos nulla alia persona intercedit. Nepos vero est avo in secundo gradu, quia inter eos intercedit pater, & sic in infinitum, tam sursum, quam deorsum: tum ex computatione Juris Civilis, tum ex computatione Juris Canonici, quibus juribus tot numerantur in linea recta gradus, quot sunt personæ, una demta; unde, quia, demto patre, superest filius, demtove filio, superest pater, propterea hi primo sunt inter se gradu: nepos vero cum avo est in secundo, quia sunt tres personæ, avus nempe pater, & filius, ex quibus uno demto, supersunt duo unde duo existunt gradus, atque in hac linea ex utroque Jure prohibentur nuptiæ in infinitum, quotcumque, vel remotissimo gradu personæ inter se distent. [*c*] In gradibus vero lineæ tranversæ, nempe in collateralibus, magnum est discrimen inter Jus Civile ac Pontificium: nam Jus Civile non inducit primum gradum in transversalibus, cum quot gradus prodeant, tot sint generationes: unde frater & soror, qui duo sunt generationes, inter se secundo conjunguntur. Ast in transversalibus Jure Canonico diversa regula traditur, nempe talis; quoto gradu personæ distant a communi stipite, eodem distant inter se; unde quia duo filii distant inter se a communi patre uno gradu; ideo duo fratres, aut frater & soror inter se uno gradu distabunt: & quia nepotes, hoc est filii duorum fratrum, distant singuli ab avo duobus gradibus, duobus item gradibus distabunt inter se. [*d*] In linea vero transversa inæquali hæc eodem ex jure regula traditur. Quoto gradu remotior distat a communi stipite, eodem distant inter se; ducitur enim ratio a remotiore, ut latior facultas Matrimoniis præbeatur; itaque fratris.

(*a*) *Cap. per adoptionem* 30. *q.* 3 *l.* 17. *de rit. nupt.*

(*b*) *Sanchez lib.* 7. *de Matrim. disput.* 73. *n.* 17.

(*c*) *Leg. nuptiæ* 33. *ff. de ritu nupt.* §. *ergo omnes inst. de nupt.*

(*d*) *C. ad sedem Cap. parentela* 35. *q.* 5.

fratris filius distat a patruo in secundo gradu, quia distat duobus gradibus ab avo, nempe a patre patrui sui, quamvis patruus a communi stipite, nempe a suo patre uno tantum gradu distet. (*a*) In linea autem transversa nuptiæ Jure Canonico prohibentur usque ad quartum gradum inclusive. (*b*) Præter Cognationem, & consanguinitatem est alia nuptiarum prohibitio inducta ab affinitate, quæ oritur ex conjunctione duarum consanguinitatum per connubium, sive illigitimum ex Jure Canonico: (*c*) unde neque vir consanguineam potest uxoris ducere, neque mulier consanguineam viri: nam per ambarum copulam, etiam eorum divisæ Cognationes inter se coaluerunt, ut altera videatur alterius esse cognatio ratione ipsius viri, ac mulieris, non ratione personarum, ejusque cognationis inter se: quæ personæ rite conjungi possint, cum nullo vinculo inter se nectantur: ideo filia uxoris ex alio marito potest duci a filio mariti ex alia uxore. [*d*] Contra vero filia uxoris ex alio marito suscepta, sive manente, sive dissoluto conjugio, duci non poterit a matris viro, quia conjuncta est ei viro in primo affinitatis gradu, sicuti est in primo consanguinitatis gradu mulieri conjuncta, nam per copulam efficitur, ut quo gradu consanguinitatis simul sunt conjunctæ, eodem conjungantur gradu affinitatis cum altero: unde consanguinea mulieris in secundo gradu, erit affinis viri etiam in secundo, & sic deinceps, ac sicuti Canones prohibent nuptias inter consanguineos, usque ad quartum gradum inclusive; ita & inter affines nuptias ad eundem usque gradu inclusive prohibent. Si tamen affinitas ex illicito concubitu oriatur, prohibitio nuptiarum ex S. Conc. Trid. (*e*) decreto non excedit secundum affinitatis gradum. Quibus super impedimentis dispensare potest S. Pontifex in linea tantum transversa, excepto primo consanguinitatis, & affinitatis gradu.

TITULUS XIV.

De Clandestina Desponsatione.

Clandestina Matrimonia prohibuit Ecclesia etiam ante Conc. Trid. Semper enim exegit Parochi præsentiam, & testium, sed ea pœnis tantum subjiciebat, non irritabat. Conc. vero Trid. (*f*) irrita esse voluit, nisi præsens Parochus, aut alius ejus mandatu Sacerdos, & duo, aut tres testes adhibeantur, quando conjuges in Matrimonium consentiunt: tum enim in faciem Ecclesiæ contrahere dicuntur. Illicitum est tantum, pœnisque obnoxium, sed non irritum, si omittantur sine Episcopi venia publicationes, quas etiam idem Concil. injunxit, præcipiens, ut antequam Matrimonium contrahatur, ter a proprio contrahentium Parocho tribus continuis diebus festivis in Ecclesia inter Missarum solemnia publice denuncietur, inter quos Matrimonium sit contrahendum.

TITULUS XV.

Qui Matrimonium accusare possint. vel contra illud testificari.

Ideo denunciationes Matrimonio præmittuntur, ut qui norint aliquod justum impedimentum, facultatem habeant ad illud coram judice deferendum: nam, si denunciationum tempus exierit, nemo ad dicendum contra Matrimonium admittetur, nisi jurejurando comprobet suam denunciationum aut impedimentorum per earum tempus ignorantiam. (*g*) Præterea ad accusandum admittuntur vel ipsi conjuges tantum, si alterius non intersit, & impedimentum a delicto non proficiscatur: qualis est impotentia coeundi, & error status, & alterius conjugis adulterium: quibus ex causis accusatio ad alios non pertinet, quam ad conjuges; (*h*) vel admittuntur parentes, & consanguinei, servata gradus prærogativa, & post eos extranei, si impedimentum oriatur a delicto, puta, quod in prohibito gradu contraxerint.

(*a*) *C. ult. de consanguin. & affinit.*
(*b*) *C. non debet de consang. & affinit.*
(*c*) *C. 6. & 10. de eo, qui cognov. consanguin.*
(*d*) *C. quod super his de consang. & affin.*
(*e*) *Sess. 24. C. 4. de reform. Matrimon.*

(*f*) *Sess. 24. C. 1. de reformat. Matrimon.*
(*g*) *Cap. ultim. qui Matrimon. accusar. possint.*
(*h*) *Cap. consultationi 4. de frigid. & malefic. C. proconit de conjug. servor. C. quemadmodum 28. de jurejur.*

rint. (*a*) Accusatio autem constare debet viva voce, duobus, vel tribus honestis personis vel ex cognatione adhibitis, vel ex vicinia, jurejurando addito super veritate, atque alienatione animi ab omni gratia, vel odio, vel lucro, vel metu: quod juramentum est a testibus etiam subeundum: (*b*) In quo numero testium esse possunt proximi consanguinei, & parentes; quibus etiam accusantibus creditur. (*c*) Si tamen alter conjugum dignitate, ac divitiis præcellat, parens inferioris conjugis propter suspicionem fidei ad testimonium non admittitur. (*d*)

TITULUS XVI.

De Divortiis.

DIvortium dicitur tamquam in diversa discessio: (*e*) dissolutis enim nuptiis, conjuges abs se alio discedunt. Nuptiis, autem nondum contractis, sed tantum sponsalibus, dimissio sponsæ non divortium, sed repudium Veteribus dicebatur. (*f*) Nunc autem ab Interpretibus Juris Pontificii repudium appellatur solutio ipsius vinculi conjugalis, cum scilicet justa ex causa Matrimonium adeo dirimitur, ut liceat conjugibus alias quærere sibi nuptias, quæ vulgo dicitur dissolutio quoad vinculum. Divortium vero intelligitur separatio cohabitationis, & concubitus absque novarum nuptiarum libertate, quæ vulgo dicitur separatio quoad torum; cum vis ipsa conjugii adhuc vigeat, & usu tantum intermittatur, aut abjiciatur illius. Lege tamen Evangelica Matrimonium ratum & consummatum inter fideles est prorsus insolubile quantum ad vinculum, propter illa verba Jesu Christi: *Quod Deus conjunxit, homo non separet*. (*g*) Causæ vero separationis tori sunt hæ. Prima, si castitatem utrique conjuges voveant; aut Religionem regularem profiteantur. (*h*) Secunda, si alter conjugum in gentilismum, vel in hæresim prolabatur. (*i*) Tertia, si ea conjunctio peccatum parere, aut disjunctio emendationem afferre posset. (*k*) Quarta, nimia sævitia, nisi maritus caverit de uxore non vexanda, (*l*) Quinta votum longinquæ peregrinationis in Terram sanctam, quod etiam renuente uxore impleri potest, (*m*) Sexta, si alter conjugum adulterium, aut infandæ veneris scelus commiserit. (*n*) Quo judicio super adulterio pendente, separandi non sunt conjuges: imo, si adulterium probetur, licebit viro penitentem mulierem, & ad bonam frugem redeuntem sibique reconciliatam retinere. Quod si nolit, conjicienda mulier est pœnitentiæ causa in clausuram aliarum mulierum perpetuam. (*o*) Non permittitur vero propter adulterium separatio, si mulier invita fuerit compressa, (*p*) aut decepta, quod adulter se maritum simulaverit; vel si eodem delicto utrique conjuges involvantur, (*q*) vel si vir ipse adulterium suaserit uxori, (*r*) vel si culpam remiserit uxori, cum qua post adulterium concubuerit; (*s*) vel tandem, si maritus ante Baptismum uxorem repudiaverit, & deinde ambo ad fidem convertantur: nam tum uxor, etiamsi secundas inierit nuptias, ad primum tamen virum redire compelletur, & vir cogetur dimittere secundam, quam forte duxisset. (*t*)

TITULUS XVII.

De Rebus Sacris & Religiosis.

RES Sacræ sunt eæ, quæ rite per Pontificem, sive Episcopum, aut Episcopalis

(*a*) *Cap. videtur 3. qui Matrim. accus. poss. C. 1. 35. qu. 6.*

(*b*) *C. 5. & cap. 8 3. & 4. 35. qu. 6.*

(*c*) *Cap. videtur, & seq. 34 qu. 6.*

(*d*) *C. super eo 22. de testib.*

(*e*) *L. 2. ff. de divortiis.*

(*f*) *L. inter stuprum l. inter divortia 191. ff. de V. S*

(*g*) *Conc. Trid. sess. 24 C. 6.*

(*h*) *Cap. 1. & 2. de convers. conjug.*

(*i*) *C. 2. de divor. Conc. Trid. sess. 24. C. 5. de Matrim.*

(*k*) *Cap. 2. de divort. & cap. 3. de adult.*

(*l*) *Cap 1. ut lite non contestat. C. literas in fin. de restit. spoliat.*

(*m*) *Cap. ex multa §. in tanta de voto, & voti redemtione.*

(*n*) *Cap. intelleximus de adulteriis Cap. quemadmodum de jurejur*

(*o*) *Cap 2. ut lite non contest. Cap. gaudemus 19. de convers coniug.*

(*p*) *Cap ita ne 32. qu. 5.*

(*q*) *Cap intelleximus, cap. ult. de adult.*

(*r*) *Cap. discretionem, de eo qui cognovit consanguineam uxoris suæ*

(*s*) *C. si quis uxorem 32. q. 1. Vallens. in decret. de divortio §. 2 n. 2.*

(*t*) *C. gaudemus de diver.*

palis Potestatis compotem Deo consecrantur. Quales sunt: Primo, Ecclesia, vel locus in ea consecratus. Secundo, Reliquiæ Sanctorum. Tertio, Repositaria illorum. Quarto, Vasa sacra, & quæ ad ædificandum adhibentur; item & Indumenta Sacerdotum in Sacrificio, & Altaris ornamenta. Quinto, Imagines Dei; B. Virginis, & Sanctorum, & signa, quibus illi repræsentantur. Res sanctæ sunt, quæ sanctione, sive legis prohibitione de profano commercio eximuntur: (*a*) quo sensu sancta etiam dicuntur, quæ supra enumeravimus, & exterior ambitus Ecclesiæ sanctus dicitur. (*b*) Religiosa vero sunt loca, quo illatus est mortuus: quæ Religio ante Christianos privata auctoritate inducebatur; nunc autem sine jussu Episcopi, & justis persolutis, Religio non inducitur: propterea Religiosa dici possunt Monasteria, & alia Loca pia.

In libro secundo Justiniani Institutionum titulo primo, & §§. 7. 8. 9. & 10. de Rebus Sacris, Sanctis, & Religiosis, more scilicet Ethnicorum agitur.

TITULUS XVIII.

De constituendis, consecrandis, & reparandis Ecclesiis & Altaribus.

Ecclesia, sive Concio apud nos significat locum, ubi conciones, & cœtus Fidelium celebrandorum causa Sacrorum habentur. Antequam autem Ecclesia ædificetur, debet Episcopus, aut ejus mandatu alius Crucem humi defigere, atrium publice designare, primum lapidem jacere, aqua lustrali adspergere. (*c*) Ecclesiæ autem ædificatæ congrua portio ex antiquæ proventibus est attribuenda; proptereaque veteri Ecclesiæ super nova quæritur jus patronatus, propter honorem, quem debemus eis, a quibus alimur. (*d*) Porro Ecclesia collabente, opes præbere ad illius reparationem debent, quicumque occasionem ruinæ dedere: qua de causa bona eorum sunt ad eos sumtus tacite obligata; (*e*) deinde ii, quos enumerat Sac. Concil. Trident. sess. 21. Cap. 7. de reformat. quo præcipitur quod reparentur ex ipsius Ecclesiæ fructibus: quibus deficientibus, ex bonis patroni, aliorumque fructus percipientium; vel, si ii desint, ex substantiis Parochianorum, qui ea Ecclesia utuntur. Tertio, si non sit Parochialis, reparari debet ex fructibus eorum, qui beneficia ibi possident pro rata beneficiorum, & fructuum, & ex fructibus pro fabrica destinatis. (*f*) Quamvis autem liceat cuique Oratoria domi privatim habere ad pietatis actus exercendos; venerabile tamen Missæ sacrificium celebrare non licet, præterquam publice in Ecclesia. Etsi vero licuisset olim Episcopis concedere veniam in privatis Oratoriis celebrandi; tamen post Concil. Trid. Sac. illius Congregationis decreto ea facultas Episcopis est erepta, ut a solo Summo Pontifice venia hæc impetrata suffragetur, qui Pontifex solet eam concedere, exceptis diebus festis solemnioribus, quorum nomine veniunt dies Natalis Domini, Epiphania, Pascha, Pentecostes, Annunciatio & Assumptio B. Mariæ, Festum Apostolorum Petri, & Pauli, & omnium Sanctorum: neque venia hæc eximit a præcepto audiendi Sacrum in Ecclesia diebus Festis, nisi ipsum Dominum cum sua familia; (*g*) nec potest ibi, nisi una Missa in die celebrari. Oratoria vero privata Cardinalium loco publicarum Ecclesiarum habentur; unde superioribus exceptionibus non subjiciuntur. In ædificatis Ecclesiis ante peragenda sacra non sunt, quam fuerint per Episcopum ipsum Diœcesanum, aut alium Episcopum, illius mandatu consecratæ: neque enim potest Episcopus alteri se inferiori mandare munus istud, cum sit ordinis, non jurisdictionis. (*h*) Consecratio fit delibatione superficiei interioris parietum, impressis Crucibus, adhibitis Sanctorum Reliquiis, inter Missarum solemnia, diebus festis: quamvis aliis diebus & sine Missæ Solemniis facta, minime sit irrita. (*i*) Semelque facta nunquam repetitur, nisi tota pene collapsa, aut exusta instauretur Ecclesia; vel nisi de illius Consecratione ambigatur. (*a*) Si

(*a*) *Isidor. lib 53. orig. c. 4.*
(*b*) *l. 4. Cod. Theodos. de his, qui ad Eccl. confug.*
(*c*) *C. Nemo Ecclesiam dist. 1. de Consecration. nov. 131. c. 7.*
(*d*) *cap. ad audientiam de Ecclesiis ædific. cap. præcipimus 16. q. 1.*
(*e*) *Vallens. in decr. de Eccles. ædific. 52.*
(*f*) *cap. 1. de his 4. de Eccl. ædific Can si Monach. 16. quæst. 2. C. decernimus 10. quæst. 2*
(*g*) *Vid. hæc decreta apud Nicol. Canon. lib. 5. decret. tit. 33. n. 7.*
(*h*) *cap. penult. de Consecrat. Eccl. vel Altar.*
(*i*) *Abbas cap. proposuisti 4. n. 7. de Consecrat. Eccles.*

Si vero Ecclesia publice polluatur per sanguinis, aut seminis humani effusionem, aut per sepulturam pagani, vel excommunicati; tum non consecranda iterum est, sed expianda, sive reconcilianda, effosso cadavere, cum adspersione aquæ benedictæ. (*b*) Consecratur etiam Altare lapideum, sive mobile, sive fixum a solo Episcopo, (*c*) & iteranda est ei Consecratio, si frangatur graviter, vel si e basi, ubi Altare fuerat affixum, evellatur. (*d*)

TITULUS XIX.

De Unionibus Ecclesiarum.

PLures Ecclesiæ in unam vel necessariis, vel utilibus ex causis conjunguntur. (*e*) Necessariæ sunt paupertas Ecclesiæ, quæ alteri opulentiori unitur, ut facilius sustentetur. (*f*) Item solitudo Ecclesiæ, atque vastatio, propter quas indigeat, ut potentiori Ecclesiæ adjuncta muniatur. Utiles causæ sunt, (*g*) si unus Sacerdos commode pluribus vacare nequeat Ecclesiis: aut si una Ecclesia sufficiat omni populo ad minorem numerum redacto. Et quoniam hæ causæ aliæ perpetuæ manent, aliæ ad tempus; ideo vel perpetua unio erit, si causa sit perpetuo duratura, vel temporaria, si non semper unionis causa sit permansura. Rursus unio tripliciter fieri potest, vel ut una Ecclesia ita subjiciatur alteri, ut altera manente, nomen & dignitas Ecclesiæ subjectæ prorsus extinguatur: (*h*) quo casu ista, cujus nomen extinguitur, transit in alterius naturam, dignitatem, privilegia, & jura, ut filia illius; vel ita unientur, ut ex duabus dignitatibus una dignitas coalescat, atque unius Ecclesiæ Canonici, & Prælati alterius etiam Ecclesiæ Canonici, & Prælati evadant: quo casu non modo sua quæque jura & privilegia, quæ habuit, retinebit, sed altera alterius optima quæque privilegia nanciscetur; (*i*) vel denique ita unientur, ut non modo sua cuique jura Ecclesiæ maneant, sed etiam dignitates inter se separentur, uni tamen, eidemque Prælato conferuntur, quo casu duæ habentur Ecclesiæ separatæ, quæ tantum in Præsulis persona, retentis propriis cujusque juribus, conjunguntur. (*k*) Cumque olim licuisset beneficia diversarum Diœcesum ita conjungere; ut sua cuique Episcopo jura salva essent: postea Conc. Trid.. ut confusionem omnem, unde oriuntur discordiæ, prorsus tolleret, interdixit, ne diversarum Diœcesum beneficia unirentur. (*l*) Uniones vero fiunt vel Cathedralium, vel minorum Ecclesiarum. Cathedrales unire potest Romanus tantum Pontifex: (*m*) Archiepiscopus vero, aut Primas, aut Patriarcha suffraganei sui Ecclesias unire non potest sine illius consensu: minores autem Ecclesias, etiam Parochiales, aliaque beneficia propriæ Diœceseos quilibet Episcopus, etiam non consecratus, dummodo confirmatus, imo etiam Sede vacante Capitulum, dummodo nihil juribus detrahat Episcopalibus. (*n*) Potest autem Episcopus ex justis caussis unire etiam beneficia generaliter, vel specialiter reservata ex decreto Sac. Conc. Trident. (*o*) debetque in unionibus Capituli sui consensum adhibere ex receptiore sententia. (*p*) Mensæ tamen propriæ unire beneficia non potest Episcopus, etiam adsentiente Capitulo propter proprii lucri suspicionem, qua vacare debet hic actus. (*q*) Beneficia vero exemta, & Sedi Apostolicæ immediate subjecta (*r*) unire non licet Episcopo, neque diversorum ordinum & professionum Ecclesias. In unione autem Ecclesiæ patronatæ requiritur patroni consensus, aut aliorum, quorum jura lædi possunt. (*s*)

Dissolvuntur uniones, & Ecclesiæ ad primæ-

(*a*) *C. Ecclesia 18. quæst. 1. de Consecrat.*
(*b*) *C. aqua penult. cum concord. de Consecration. Eccles. vel Altar.*
(*c*) *C. quod in dubiis 3. de Consecr. Eccles.*
(*d*) *Eod. C. & C. ligneis de Consecr. Eccles.*
(*e*) *C. exposuisti 33. §. 1. evidens de præb. & dign.*
(*f*) *Cap. unio 3. in fine quæst. 3. cap. postquam 49 16. quæst 1.*
(*g*) *C. & temporis 16. qu. 1.*
(*h*) *Cap. recolentes de statu Monach. C. sicut unire de excess. Prælat. C. & temporis 16. quæst. 1.*
(*i*) *DD. C novit ne sede vac.*
(*k*) *Cucch inst lib. 2. num. 6.*
(*l*) *Concil. Trid. c. 9 sess. 14. de reform.*
(*m*) *Cap. quod translationem de offic. delegat.*
(*n*) *DD. in Clem. 1. §. ad hæc de statu Monach. Caccia. sup. tractat. de union. art 3. n. 19.*
(*o*) *Sess. 21. cap. 5. de reform.*
(*p*) *DD. in Clem. si una de reb. Eccles. non alien.*
(*q*) *Clem. si una de reb. Eccles. non alien.*
(*r*) *Clem. ne in agro §. ad hæc de statu Monach.*
(*s*) *Cap. rationis, cap. Monasterium 16. q. 7.*

mævum ſtatum reducuntur lapſu temporis præfiniti, ſi unio facta ſit ad tempus; ſed, ſi fuerit perpetua, diſſolvitur ceſſantibus cauſis, ab eo, qui uniendi habet auctoritatem: etſi unio Eccleſiarum vacantium diſſolvi nequeat, ne ſtatus Eccleſiarum Sede vacante mutetur. (*a*).

TITULUS XX.

De Immunitate Eccleſiarum.

IMmunitas eſt libertas locorum, rerum, vel perſonarum ſacrarum a pœnis muneribus & oneribus profanis. Unde eſt vel localis, qua gaudent Eccleſiæ, & alia loca Eccleſiaſtica; vel realis, quæ rebus & bonis Eccleſiaſticis competit; vel perſonalis, quæ perſonis Eccleſiaſticis tribuitur. Nunc de locali, quæ verſatur in Eccleſiis ſive conſecratis, ſive non conſecratis, (*b*) ſive interdictis, uſque ad 40. paſſus ejus ambitus, ſi Eccleſia ſit Baptiſmalis, ſi vero ſit Eccleſia minor, uſque ad 30. [*c*] & Cæmeterium etiam immunitate gaudet, ſive continens Eccleſiæ ſit, ſive disjunctum; (*d*) item & atrium: (*e*) item & Palatium Epiſcopi, (*f*) & Monaſteria, & Sacella, & Oratoria perpetua, & publica extructa Epiſcopi auctoritate ſunt immunia. Idem & Hoſpitalia, & Seminarium Clericorum, & Clauſtrum Religioſorum, & alia loca ſacra, & religioſa. Item & domus Canonicorum ſitæ intra 30. vel 40. paſſus ambitus Eccleſiæ ex ſuperiori diſtinctione: non autem domus laicorum; ne immunitas porrigatur ubique. Unde in Civitatibus propter frequentiam Eccleſiarum, & domorum vicinitatem hæc paſſuum exemtio locum habere non poteſt. (*g*) Neque ex Sac. Congregat. decreto Oratoria in privatis domibus fundata ſunt immunia, neque Sacella publicorum carcerum. (*h*) Extenditur vero immunitas etiam ad Palatium Cardinalium, unde non licet reum extrahere: (*i*) ſicuti non licet eum avellere a corpore Sacerdotis Euchariſtiam deferentis, ad quem confugerit. Caput autem localis immunitatis eſt, ut aſyli jure ſacra, & religioſa loca fruantur, ideoque tutum ſit eo perfugium, neque inde quiſquam extrahi debeat per vim, aut per dolum, puta blandis verbis: dumque in Eccleſia manet, non poteſt privari neceſſario victu, neque in vincula conjici, (*k*) & ſi extrahatur, is qui extrahit, excommunicationis pœnam incurrit, Summo Pontifici reſervatam, ut remitti nequeat ab alia poteſtate, niſi a Summo Pontifice, articulo mortis excepto, quod & veteribus Canonibus definitum eſt, [*l*] & noviſſime per Conſtitutionem Gregorii XIV. quæ incipit, *cum alias nonnulli conſtitutum*; qua bulla totum hoc immunitatis argumentum plenius tractatur atque explicatur. Præterea idem extrahens ſacrilegus reputatur, cogiturque ad rerum reſtitutionem, refectionemque damnorum, quæ ob extractionem reus accepit: eritque irritum quidquid contra reum talem fuerit in judicio geſtum. Id etiam immunitas præſtat, ut omnis profanus actus, omnis contractus, omne mercimonium, omnis judicii ſpecies, aliudve quid cultui divino minime conveniens a ſacris locis procul arceatur. Ne tamen confugii ſpes impunitatem, & licentiam; atque frequentiam pariat gravium delictorum, certa ſunt crimina veteribus Canonibus excepta, & in eadem Bulla nominatim expreſſa, quæ propter eorum enormitatem Eccleſiaſticæ immunitatis commodum adimunt. Unde immunitate locali non gaudent primo, publici Latrones. Secundo, Graſſatores viarum. Tertio, Depopulatores agrorum. Quarto, Hæreticus, niſi confugerit ad Eccleſiam ob aliud crimen, quam hæreſeos, [*m*] tum enim Hæreticus gaudet, ſicut & Judæus, & Paganus. Quinto, Reus leſæ Majeſtatis. Sexto, Delinquens in Eccleſia ſub fiducia immunitatis, Septimo qui proditorie, ſive per amicitiæ ſimulationem occiderit. Octavo, qui occiderunt, mandatu alterius, ſive quos vocant aſſaſſinos: non tamen in his caſibus per-

[*a*] *Cap 1. ne Sede vacante.*
[*b*] *Cap. Eccleſiæ 9. & cap. inter alia de immunit. Eccleſ.*
[*c*] *Cap ſicut antiquitus 17. quæſt. 4.*
[*d*] *Cap. ult. de immunit. Eccleſ.*
[*e*] *Caput ſi quis in atrio 17. quæſt. 4.*
[*f*] *C. id conſtituimus eod.*
[*g*] *C. definivit 17. q. 4.*
[*h*] *Vid. Nicol. ad tit. de his, qui ſui de immun. n. 23.*
[*i*] *Tuſch. V. Eccl. concl. 9.*
[*k*] *Cap. definivit 33. 17. quæſt. 4 C. inter alia 6. hoc titul. C. præſenti C. de his, qui ad Eccleſ. confug.*
[*l*] *C. ſicuti antiquitas, & C. Frater 17 q. 4.*
[*m*] *Sac. Congr. Conc. apud Barboſam de jure Eccleſ. lib. 2. cap. 3. n. 44.*

permittitur extractio auctoritate judicis, nisi petita ab Episcopo venia, vel a Vicario, ut continentur in eadem Bulla Gregorii XIV. incip. *Cum alias nonnulli*. Sequitur immunitas realis rerum sacrarum, nempe vasorum, & vestium, & similium, sed & bonorum Ecclesiæ, quæ immunia sunt a vectigalibus, tributis, oneribusque aliis laicalibns, si ipsi ex antiqua fundatione competant, [a] nisi onera sint fixa, & invariabilia, quæ permanent in rebus, quamvis ad Ecclesiam transierint. (b) Ab oneribus vero personalibus, quæ corpore geruntur, Clerici sunt immunes. (c) Habent etiam Clerici privilegium; quod vocant Canonis: nempe Can. *si quis suadente*, quo violentas manus in Clericum injiciens excommunicatur, a solo Pontifice absolvendus. Habent & aliud, quod vocant Fori, quo eximuntur a potestate & jurisdictione tribunalis laici, nisi actores sint ob rem profanam contra laicum, aut habitum & tonsuram Clericalem dimiserint. (d) Habent hoc etiam privilegium Clerici ex celebri Cap. *Odoardus de solut.* ut si Clericus ad inopiam adeo sit redactus, ut solvendo non sit, neque excommunicari debeat, neque vexari, sed sufficiet, ut is jurejurando promittat se soluturum, ubi ad meliorem fortunam pervenerit.

TITULUS XXI.

De Censibus, Exactionibus, & Procurationibus.

CEnsus est certa pecunia, quæ de redditibus Ecclesiæ penditur, (e) iis, qui præsunt, vel aliquando etiam Clericis, aliquando etiam patronis. Quod cum generale nomen sit, dividitur suas in species, vel enim penditur a singulis Ecclesiis in signum subjectionis, præfinita summa duorum solidorum pro singulis Ecclesiis, aut pro quantitate inducta a consuetudine, & id Cathedraticum, vel Synodaticum appellatur, quia persolvitur in honorem Cathedralis Ecclesiæ ab Ecclesiis minoribus in Synodo Diœcesana, (f) vel certis, & repentinis ex causis certum ad tempus collectæ, vel tributa exigua imponuntur ab Episcopis ad periculum aliquod depellendum, gravemque necessitatem evitandam, & charitativum subsidium appellatur. Charitatis enim nomine illud exigit Episcopus, non jure suo, cum extra necessitatis gravissimæ causas vetentur Præsules imponere tributa, & collectas; [g] vel visitantibus Episcopis alimentorum nomine aliquid persolvitur, & id Procuratio appellatur. Etenim latine procurare significat etiam alere. Visitare namque debent Ecclesiam Episcopi vel per se, vel per alios singulis annis; [h] aut ita, ut biennio visitatio absolvatur toties quoties opus fuerit. Visitationi autem Episcopi subjiciuntur Ecclesiæ omnes, etiam exemtæ, [i] etiam regulares, si sit eis annexa cura Animarum; itemque commendata Monasteria, etiam Abbatiæ Prioratus, & Præpositurae nuncupatæ, ubi non viget observantia regularis: nec non beneficia tam curata, quam non curata, secularia, & regularia, qualitercumque commendata, etiam exemta. [k] Et præterea subsunt visitationi Episcopi vicinioris Ecclesiæ etiam quæ sunt nullius Diœcesis, [l] necnon Hospitalia, & quæcumque loca pia, nisi sub Regum immediata protectione sint, alioquin visitationi, & correptioni subsunt etiam si eorum locorum cura pertineat ad laicos; & Parochiales annexæ Ordini Herosolymitano ex Pii V. Constitut. CXXXVI. Nam quæ non potest Episcopus visitare jure ordinario, qualia sunt loca exemta; ea ex nova Concilii concessione jure delegato visitabit. Porro, quæ in visitatione ad morum correctionem decrevit Episcopus, nulla appellatione suspenduntur. [m] Exigere autem potest Episcopus, dum visitat, alimenta necessaria a Clero Ecclesiarum, quas visitat, & ex beneficiis etiam

---

[a] *C. sancitum* 1. *de censib.*

[b] *Cap. ex literis de pign. Gloss. & DD. C. tributum V. de exterioribus* 23. *quæst.* 8. *vid. decr. Sacræ Congreg. apud Nicol titul. de sent. excommun num.* 125.

[c] *Leg.* 1. *cum seq. Cod. de Episc. & Cler. C. pervenit de immun. Eccl*

[d] *C. si Clericus* 5. *& C. cum sit generale foro competente. Concil. Trident. sess.* 23 *cap.* 6. *de reformat.*

[e] *C. constitutus* 6. *de relig. dom. C. recepimus* 8. *de privil. C. querelam* 24. *de elect.*

[f] *C. conquerente* 16. *de off. jud. ordin. C. placuit* 10. *q.* 3. *C. pastoralis* 7. *de donat.*

[g] *Cap. omnis de censibus cap. cum Apostolus §. probibemus eod.*

[h] *Conc. Trid. sess.* 7. *cap.* 8. *de reform.*

[i] *Conc. Trid. sess.* 6. *cap.* 4. *de reform. & sess.* 24. *cap.* 9. *eod.*

[k] *Conc. Trid. sess.* 21. *cap.* 8. *de reform.*

[l] *Conc Trid. sess.* 24. *cap.* 9. *de reform.*

[m] *Conc. Trid. sess.* 24. *cap.* 10. *de reform.*

etiam a Cardinalibus possessis, dum ne modum frugalis victus excedat.

TITULUS XXII.

De Capellis Monachorum.

CApellæ, sive Sacella hoc titulo dicuntur Parochiales Ecclesiæ unitæ, sive incorporatæ regularibus, quæ olim administrandæ per Sacerdotem secularem erant, quam Episcopo Monachi præsentare debebant. (*a*) Recentioribus vero temporibus Vicarius etiam regularis ad earum administrationem constituitur ab Episcopo examinandus, & adprobandus, cujus Episcopi jurisdictioni, correctioni, & visitationi subjiciuntur in iis, quæ ad administrationem spectant Sacramentorum, exceptis iis, quæ sunt e Monasteriorum familia.

TITULUS XXIII.

De Religiosis Domibus.

REligiosas Domos non solum appellamus Ecclesias, & Monasteria, sed alia quælibet loca pios ad usus destinata, e quibus sunt Hospitalia, hospitibus accipiendis inventa, quæ græce Xenodochia; Orphanotrophia, orphanis educandis; Gerontocomia, senibus alendis; Brephotrophia, nutriendis infantibus; Nosocomia, curandis ægrotis; Ptochotrophia, sustentandis pauperibus comparata. (*c*) Præter Ecclesias autem, quæ illius Episcopi jurisdictioni subjacent, in cujus Diœcesi fundatæ inveniuntur, exceptis Ecclesiis Regularium, quæ nunc privilegiis eximuntur; loca pia omnia supra enumerata suæ cujusque Diœceseos Episcopo subjiciuntur, nisi exemta probentur, aut aliter sit in earum fundatione cautum. Quæ tamen etiam exemta poterit Episcopus, ubi opus fuerit, visitare, atque corrigere: (*d*) exceptis Hospitalibus militarium ordinum, aut religiosorum, quibus antiqua institutionis earum decreta servanda; (*e*) quamobrem Sacr. Conc. Trid. expresse statuit, ut Administratores tam Ecclesiastici, quam Laici fabricæ cujusvis hospitalis, Confraternitatis, & quorumcumque piorum locorum singulis annis reddere teneantur rationem administrationis, nisi aliter sit in fundatione cautum; nam tum, si aliis ratio reddenda esset, tamen cum iis etiam Ordinarius erit adhibendus, (*f*) nisi sub Regum immediata protectione sint. Extat præterea de Confraternitatibus Constitutio Clementis VIII. qua statuitur, ut auctoritate Ordinarii erigantur: qui Ordinarius statuta Confraternitatis erigendæ cognoscere, atque examinare debet. (*g*)

TITULUS XXIV.

De Sepulturis.

CErtum Sepulturæ locum vel juris ordinatio, vel propria electio tribuit. Cuilibet enim licet eligere Sepulturam ubi velit dummodo sit ibi jus funerandi; quales sunt ex Jure Canonico Ecclesiæ Parochiales omnes; (*h*) & ex privilegio Sedis Apostolicæ Ordinis Prædicatorum, & Fratrum Minorum. (*i*) Verum quando quis mortuus deferendus est ad Ecclesias mendicantium, debet cum iis etiam proprius intervenire Parochus, servato Sac. Congregationis præscripto. (*k*) Unde uxor invito marito, & filius pubes, etiamsi sit in potestate patris, liberam habent Sepulturæ optionem; (*l*) non vero impubes, cui ob inopiam consilii potest pater eligere Sepulturam, (*m*) si id consuetudo loci patiatur; alioquin humandus in Parochia, vel in Sepulcro majorum. Neque possunt eligere Religiosi, qui suo arbitrio carent; nisi longius absint a suis Monasteriis, ut eo commode transferri nequeant: neque capitis damnati, neque furiosi; & qui aliquem indebite sepelierit, jubetur cadaver illud reddere Ecclesiæ, ad quam spectat, simul cum emolumentis, quæ ob eam causam illi obvenerunt. (*n*) Si quis autem Sepulturam non elegerit, sepeliendus est ad Canonum præ-

---

[*a*] *C. 1. de Capellis Monac.*
[*b*] *Conc. Trid. sess. 25 de regular.*
[*c*] *C. in qualibet 23. q. 8. l. illud 17. l. sancimus 28. de sacrosanct. Eccl.*
[*d*] *Clem. 2 de relig. domib.*
[*e*] *Dict. Clem. 2. §. Præmissa.*
[*f*] *Conc. Trid. sess. 22. C. de ref.*
[*g*] *Clem. 8. in Const. quæ incipit* quæcumque 115.
[*h*] *C. ubicumque 13. quæst. 3. Abbas in Cap. certificati de sepult n. 8*
[*i*] *Clem. dudum §. hujusmodi de sepulturis.*
[*k*] *Apud Nicol. tit. Civ. instit. lib. 4. tit. 15. n. 25.*
[*l*] *C. de uxore h. tit. C. penul. eod. in 6.*
[*m*] *C. penult. de sepult. in 6.*
[*n*] *C. ex parte C. cum liberum 6. de sepult.*

præſcriptum, quod eſt tale, Regulariter ſepeliendum cadaver eſt in Sepulcro majorum ſuorum; vel ſi eo careat, in Eccleſia Parochiali, ubi Sacramenta vivens accepit; (*a*) ac ſi duabus in Parochiis Divina participaverit, aut utrobique domicilium habuerit, locus eſt præventioni, & diviſioni quartæ funeralis; aut Epiſcopali ſententiæ, ſi ſecum convenire nequeant. (*b*) Ac ſi ſe rus brevis temporis cauſa contulerit, transferendus eſt ad urbanam ſuam Parochiam, ſi id ſine periculo fieri poſſit. (*c*) Uxor mariti Sepulturam ſequitur, quando non elegerit: & ſi plures maritos habuerit, humanda eſt in Sepulcro poſtremi, cujus domicilium retinet, & honorem. (*d*) Peregrini, ſi Sepulcris majorum careant, aut eo commode deferri nequeant, ſepeliendi ſunt in Eccleſia Parochiali, ſi Sacramenta ibi perceperint; alioquin locus erit præventioni Parochialem inter & Cathedralem. (*e*) Prælati vero regulares ſepeliendi ſunt in Eccleſiis, quibus præſunt. (*f*) Excluduntur ab Eccleſiaſtica Sepultura, primo, ii, qui conſulto ſibi manus attulerunt. (*g*) Secundo, decedentes in ſingulari certamine, aut in ludis gladiatoriis, aut in pugna cum beſtiis. (*h*) Tertio, Blaſphemi impœnitentes. (*i*) Quarto, Raptores, qui non ſatisfecerint. (*k*) Quinto, Fures, & latrones in flagranti crimine occiſi, abſque Sacramento Pœnitentiæ occumbentes. Sexto, Monachi mortui cum peculio. Septimo, nominatim interdicti, & excommunicati. (*l*) Octavo, Impœnitentes omnes, quos tales deceſſiſſe conſtiterit. Nono, qui in Paſchate Pœnitentiæ, & Euchariſtiæ Sacramentum omiſerunt. Decimo, Uſurarii. Pro Sepultura vero vetitum eſt quidquam exigere, niſi quantum moderati ſumtus inductum ab aliqua conſuetudine fuerit, ſi Parochiani gratis ſolvere cœperint, & ſponte, ac ſine pactione; taliſque præſtatio Parochianorum arbitrio præfiniatur, accedente ad eam conſuetudinem totius populi voluntate. (*m*)

TITULUS XXV.

De Canonica Portione.

Cum quis aut Sepulturam majorum ſuorum habet extra Parochiam, aut extra eamdem alibi elegerit, ex relictis Eccleſiæ, ubi ſepelitur, detrahenda eſt quarta pro Eccleſia Parochiali, quæ quarta Parochialis appellatur. (*n*) Item ex relictis Eccleſiæ in Diœceſi exiſtenti detrahitur quarta pro Epiſcopo, quæ quarta dicitur Epiſcopalis; (*o*) & utræque Canonicæ portionis nomine continentur. Ac ſane quarta Parochialis ea ratione detrahitur, quod ea Eccleſia, quæ miniſterium præbuit Sacramentorum, digna ſit, quæ lucri partem pro levamine laborum conſequatur; eademque ratio induxit quartam Epiſcopalem ob ſuſceptam ab Epiſcopo Animarum curam. (*p*) Eſt autem Parochialis quarta, varie definita pro conſuetudine, ſcilicet Regionis, aut Eccleſiæ; modo ſcilicet dimidia, modo tertia, modo quarta pars integra. (*q*) Amittitur autem jus quartæ Parochialis, ſi 40. annis cum titulo, aut ſine titulo ab immemorabili tempore præſcribatur. (*r*) Detrahitur quarta hæc ex candelis, aliiſque lucris funerum, & de relictis ei Eccleſiæ, ubi quis ſepelitur: (*s*) & iis, quæ in mortis exremo relinquuntur; non ex donationibus inter vivos, neque ex legatis pro ornamentis, fabrica, luminaribus, anniverſario ſeptimo, viceſimo, aut trigeſimo die, aliiſque in divinum cultum perpetuo relictis, dummodo talis color non ſit quæſitus, ut ſuo jure Parochus privetur. (*t*) Item dummodo hæc relicta non ſint Fratribus Minoribus, & Prædica-

[*a*] *C.* 1. *& C. in noſtra de ſep. C.* 15. *qui eod in* 6.
[*b*] *Gloſſ. C. cum quis* 3. *not. de ſepultur.* 6. *argument. Cap. duobus de reſcriptis in* 6.
[*c*] *Cap. is, qui de ſepultur. in* 6.
[*d*] *C.* 3. §. *mulier eod. in* 6.
[*e*] *Ricc. in praxi dec.* 659.
[*f*] *Archidiac. C. cum quis de ſepult. in* 6.
[*g*] *Cap. Placuit* 25. *qu.* 5 *Cap. quibus* 13. *q.* 2.
[*h*] *Conc. Trident. ſeſſ.* 25. *C.* 19. *& Cap.* 1. *in fine de Torneam.*
[*i*] *C. Cap. ſtatuimus infra de maled.*
[*k*] *C.* 2. *infra de rap.*
[*l*] *Clem.* 1. *de ſepult.*
[*m*] *Vallenſ. in decret. tit. de ſepult.* §. 8.
[*n*] *C. cum ſuper, & C.* 1. *& C. certificati de ſepult.*
[*o*] *Cap. requiſiſti in princip. de teſtam.*
[*p*] *Innoc. C. cum ſuper* 8. *C. in noſtra* 10. *de ſepult. Cap. cum quis eod. in* 7. *C. requiſiſti* 15. *de teſtam.*
[*q*] *C.* 1. *&* 2. *de ſepult. & Cap. certificati* 9. *ubi DD. eod.*
[*r*] *Abbas C. certificati de ſepult.*
[*s*] *Gloſſ. & Abbas eod.*
[*t*] *C. ult. de teſtam. C. in noſtra* 10. *de ſepult.*

dicatoribus, qui & in his, uti & in cæteris legatis, detractionem patiuntur. (a) Neque detrahitur de relictis pro male ablatis, aut pro equis, & armis militum Hierosolymitanorum in præsidium Terræ Sanctæ. (b) Et debetur quarta ista funeralis illi etiam Parochiali, cui aliquid fuerit legatum, cum quo hæc minime compensatur: eam enim quartam non debet defunctus, sed Ecclesia, ubi sepelitur ex ejus electione. (c) Episcopalem vero quartam detrahit Episcopus de iis, quæ relinquuntur quibuslibet suæ Diœceseos Ecclesiis, etiam exemtis: (d) quamvis testator Ecclesiæ, non Episcopo velle relictum expresserit. (e) Neque aliter ab ea Episcopus excluditur, nisi per quadragenariam præscriptionem [f] ejusque quantitas, uti Parochialis, etiam varie pro loci consuetudine definitur. Et sicuti Episcopus deducit ex relictis Ecclesiæ, ita & Ecclesia Cathedralis deducit ex relictis Episcopo, nisi relinquatur a propinquo, aut expresse a testatore excludatur. (g) Et si relictum sit aliquid Episcopo, & Ecclesiæ Cathedrali conjunctim, fit inter eos Canonica divisio, etiamsi partes testator fecerit, nisi velint stare voluntati testatoris. Quamvis autem Episcopus etiam ex relictis in favorem Capellarum, & Monasteriorum partem detrahat; eæ tamen non detrahunt ex relictis Episcopo, in quo distinguuntur a Cathedralibus quibus cum Episcopo conjunctio est arctior.

TITULUS XXVI.

De Decimis.

Decima est quota mobilium bonorum Sacris Ministris debita, pro quibus ex omnibus fructibus rerum sive immobilium, sive mobilium, tum viventium, tum non viventium; & ex quacumque honesta negotiatione decima pars est detrahenda, (h) quæ pars pactionibus, vel consuetudinibus redigi potest ad minorem quantitatem. Sunt autem decimæ vel prædiales, ex fructibus nempe prædiorum, aut ædium; vel personales, ex honestæ artis, aut professionis, aut venationis, aut piscationis, aut laboris lucro; (i) vel mistæ, de fructibus scilicet, quos ex gregibus, & armentis industria nostra percipimus. (k) Hoc autem præcipue differunt personales, & mistæ a prædialibus, quod prædiales debentur sine impensarum, aut tributorum deductione; nam sine illa deductione sunt etiam fructus, (l) & debentur Parochiis, quarum in finibus prædia sunt sita; (m) aliæ vero solvuntur Parochiis, in quibus Sacramenta percipiuntur, & solvendæ sunt, deductis expensis: id enim intelligitur in negotiatione lucrum, quod super est, sumptibus deductis; (n) solvuntur vero decimæ Parochis, qui debent ex exactis decimis detrahere pro Episcopo quartam, quæ appellatur quarta Decimarum. (o) Ad solutionem prædialium Decimarum non modo Christiani omnes tenentur, sed etiam Judæi, & Pagani, si prædia possideant; propterea quod onus Decimarum inest prædiis ipsis, cum quo onere prædia transeunt ad quoscumque: (p) adeout ex prædiis locatis Decimas conductor, qui fructus colligit, solvere cogatur, cum Decima sit pars fructuum, non prædii. (q) Neque ab obligatione præstandarum Decimarum quis eximitur, nisi primo, ex privilegio Summi Pontificis. (r) Secundo, præscriptione immemorabili, si sit sine titulo, cum titulo vero præscriptione quadraginta annorum. [s] Tertio, conventione, sive pactis. Quarto, voluntaria remissio-

[a] C. 2. § huiusmodi Clem. de sepult.
[b] Cap. in nostra de sepult.
[c] Clem. C. dudum de sepultur. Vallens. hoc tit.
[d] Cap. off. de testam. & can. constitutum, ubi Gloss. V. tertium 16. q. 1.
[e] C. requisisti vers. si quis autem de testam.
[f] C. de quarta de præscrip.
[g] C. requisisti §. ab extraneo de testam.
[h] Cap. ex multiplici 3. Cap. non est 22. de Decimis cap. pervenit 5. & C. ex transmissa 23. eodem, & cap. ex parte, cap. a nobis 24. eodem.
[i] Cap. ad Apostolic. 20. Cap. tua nobis 26. C. non est C. ex parte, & seq. de decimis.
[k] C. pervenit cum seq. de decimis.
[l] C. cum homines 7. & cap. non est 22. de decimis.
[m] C. quoniam 13 eod.
[n] C. ad Apostolicæ. C. 20. de decimis.
[o] C. de quarta de præscr.
[p] Cap. commissum 4. C. nuncios 5. Cap. ex transmissa 23. de decimis, C. ultimo §. cæterum eodem in 6 cap. terris, cap. si quis locus cum sim. 16. quæst 1. cap. cum sit 33. hoc titul. cap. pastoralis eodem.
[q] C. dilecti C a nobis de decimis.
[r] C pastoralis de decimis.
[s] Cap. 1. de præscrips. in 6. cap. 4. 6. & cap. 8 de præscript.

missione. (*a*) Ex prædiis vero, quæ recenter ad culturam rediguntur, cum antea frugifera non essent, quæ appellantur novalia, Decimæ debentur Parochiali Ecclesiæ, cujus in finibus novalia exsurgunt, vel si exsurgant intra diversarum Parochiarum limites, debentur iis Parochiis, in quarum sunt limitibus, pro modo limitum, quibus agri continentur. [*b*] Si vero ex limitibus portio prædiorum definiri non possit, standum est Episcopi sententiæ, utri velit plus, aut minus attribuere. (*c*) Porro si concedatur perceptio Decimarum, concessæ non censentur Decimæ novalium: quia hæ novam habent causam: (*d*) nec si alicubi Decimas præscripserit, præscripsisse censetur novalium Decimas, quia hæc postea prodierunt. Decimas vero non solvens est excommunicandus, & Ecclesiastica Sepultura privandus. (*e*)

TITULUS XXVII.

De rebus Ecclesiæ alienandis, vel non.

NOn solum Ecclesiasticis, sed & Civilibus Legibus rerum Ecclesiasticarum alienatio prohibetur, si necessitas non urgeat, (*f*) & latissime accipitur alienationis vox, ut etiam hypotecham, & locationem ultra triennium, nempe ad longum tempus comprehendat. Permissa tantum est alienatio rerum, quæ retentæ corrumperentur, (*g*) aut proventu carent, quales sunt terrulæ, vineolæ, aliæque res immobiles exigui pretii: (*h*) quibus exceptis, si quid alienetur, incurritur pœna Extravagantis Ambitiosæ, cum irritatione contractus, ut ex decreto Sacræ Congregationis ab Urbano VIII. confirmato. (*i*) Sustinebitur vero alienatio, si processerit ex urgenti necessitate, puta æris alieni dissolvendi; (*k*) vel si pietas suadeat ad redimendos captivos, aut alendos pauperes, (*l*) quorum causa bona in Ecclesia conservantur, vel utilitas manifesta Ecclesiæ id flagitet. (*m*) Accedere tamen oportet ad permissam hanc alienationem etiam solemnitates; nempe communicandus contractus cum Clero, ejusque consensus, atque subscriptio, & Prælati auctoritas sunt adjungenda. (*n*) Præscriptio vero prævalet contra Ecclesiam quadragenaria: contra Ecclesiam vero Romanam tantum centenaria. (*o*) Est & quædam alienatio non prohibita, descendens ex contractu Jure Canonum celebrato, (*p*) cujus habemus etiam in Justinianeo jure vestigium, (*q*) quæ precaria vocatur ob id quod similitudinem habeat cum precario, quo res nostras rogati, concedimus aliis fruendas, nostroque arbitrio repetendas, a quo precaria hæc differt, quod hæc revocari nequeat, nisi præter rationem contracta fuerit, sed ad longum tempus, vel ad vitam data, quinto quoque anno renovanda. [*r*) Est & concessio ususfructus rei Ecclesiasticæ, vel in retributionem donationis Ecclesiæ factæ, vel in remunerationem obsequiorum, & Ministeriorum, quæ quis Ecclesiæ præstiterit. Quo contractu traduntur tantum res immobiles, cum contractu precarii tam mobiles, quam immobiles concedantur.

TITULUS XXVIII.

De Peculio Clericorum.

PEculium dicitur quasi parva pecunia, (*s*) quod Jure civili est vel castrense, vel profectitium, vel adventitium. Adventitium est, quod ex donationibus, vel ex hereditatibus sive extraneorum, sive consanguineorum descendit; profectitium, quod ex bonis paternis; castrense, quod

(*a*) *C. quia circa de privil. C. ult. 16. q. 1.*
(*b*) *Cap. cum contingat de decimis Cap. quoniam 13. eodem.*
(*c*) *DD. Cap. pervenit de decimis.*
[*d*] *Cap. cum contingat de decimis.*
(*e*) *Cap. omnes decim. 16. q. 7. Conc. Trid. C. 12. sess. 25. de reform.*
(*f*) *Novel. 120. & 7.*
(*g*) *Extravag. ambitiosa hoc tit. Conc. Trid. sess. 25. C. 11. de reform. Sacr. Congr. apud Quarantam in Summa bull. V. alienatio.*
(*h*) *C. terrulae 12. q. 2.*
(*i*) *Vid. Nicol. inst. civil. lib. 2. tit. 1. n. 29.*
(*k*) *Clem. p. h. tit. C. 1. de pign.*
(*l*) *Cap. aurum Cap. Gloria 7. 12. q. 2.*
(*m*) *C. ut supra h. tit. d. Clem. 1.*
(*n*) *Cap. 1. de rebus Eccl. non alien. sine except. C. alienas. 12. q. 2.*
(*o*) *C. illud, C. ad audientiam de præscript.*
(*p*) *Tot tit. de precar.*
(*q*) *Nov. 120. de alienat. & emphit.*
(*r*) *Cap. 1. de precar.*
(*s*) *L. depositi §.2. ff. de pecul.*

quod in militia ex belli occasione comparatum est, quasi castrense vero, quod ex literarum & artium professione fuit adquisitum. Ad castrense autem peculium rediguntur bona Clericorum, quæ in Ecclesiæ ministerio comparaverunt; cum hæc sacra militia merito appelletur. Clericus enim aut patrimonialia possidet, & eorum distractio, atque consumptio ipsius arbitrio relinquitur; aut possidet ea, quæ de bonis Ecclesiasticis sibi adsignatis ad eum pervenerunt, veluti fructus beneficii sibi attributi, & hi etiam ipsius arbitrio permittuntur, cum in illius dominium transeant ex receptiore sententia; sed certo modo eos debet administrare, ut scilicet quod ei superest ad vitæ necessaria in pios usus conferat. (*a*) Morienti vero Clerico in rebus patrimonialibus succedunt, vel proximi ab intestato, vel ex testamento ii, quos heredes instituit, aut Ecclesia, si neque legitimos, neque testamentarios heredes reliquerit. (*b*) De rebus autem propria industria quæsitis, & de fructibus beneficiorum, quos quotidiano victui parcendo sibi reservavit, liberum habet statuendi arbitrium. (*c*) Alios vero beneficiorum fructus, etsi viventes Clerici valide donent, morientes tamen testamento relinquere vetantur veteribus Canonibus. (*d*)

Meliorationum porro a Clerico in beneficiis factarum tum possunt heredes illius æstimationem reposcere, si constet, factas fuisse patimoniali pecunia.

Quod si Clericus ante susceptum ordinem, bonaque Ecclesiastica adquisita, nulla bona, vel exigua tantum possedisset: quidquid reliquit, e beneficiorum fructibus collegisse præsumitur; ideoque ad Ecclesiam pertinebit, etiamsi sit alieno emtum nomine. (*e*)

Ad quam etiam Ecclesiam pertinebit quidquid illius causa in Clericum translatum fuisset.

Verum præsens temporum consuetudo remissior est in Clericorum bonis inquirendis; permittitque iis de perceptis fructibus testari. Qui vero Religioso alicui Ordini adscribitur, is qualibet de re testandi facultatem amittit, si tria, quæ vocant substantialia, vota ediderit, nempe paupertatis, castitatis, & obedientiæ.

INSTITUTIONUM JURIS PONTIFICII LIBER TERTIUS.

TITULUS I.

De Judiciis.

JUdicium est causæ discussio in foro coram Judice, quæ discussio ex jurisdictione procedit. Est autem jurisdictio potestas de causa sive civili, sive criminali judicandi, & judicata exequendi. Dividitur vero in sæcularem, & Ecclesiasticam. Ecclesiastica vero distinguitur in spiritualem, qua Ecclesia utitur ad condemnandos errores, & doctrinam emendandam; atque in temporalem ad reos coercendos, & sententias exequendas. Judicium constat ex actore, reo, judice, & causa, de qua agitur, *C. forum* §. *constat de V. S.* ac dividitur primo in spirituale, in quo de re, aut jure spirituali agitur; & temporale, in quo agitur de re temporali; & mixtum, quod ex utroque trahit; rursus aliud est judicium delegatum, aliud ordinarium; ordinarium est, quod coram judice ordinario exercetur. Est autem ordinarius judex, qui universalem jurisdictionem habet, sive jure suo, sive superioris beneficio, quales sunt Episcopus, Archiepiscopus, Legatus, qui & jurisdictionem suam alteri delegare possunt, quales Legati Sedis Apostolicæ, qui habent & ipsi jus delegandi, cum sint instar ordinariorum. (*g*) Judicium delegatum est id, quod coram judice delegato exercetur: Judex autem delegatus est is, qui non habet jurisdictionem jure suo, sive jure Magistratus, sed mandatam sibi ab alio, nempe a judice ordinario, quapropter non potest eam jurisdictionem alteri mandare, (*h*) nisi delegatus sit a Prin-

(*a*) *Div. Thom 2.2. quæst. 185. art. 7.*
(*b*) *C. ubi Gloss. de success. ab intestato.*
(*c*) *C. quia nos de testam.*
(*d*) *Cap. 1. & 2. C. cum inoff. Cap. quia nos. Cap relatum 12. de testam. C. Episc. 12 quæst. 1.*
(*e*) *Cap. inquirendum de pecul. Cleric. cap. investigand. 1. eodem.* (*f*) *cap. 1. de testam.*
(*g*) *cap. 2. de off. leg. in 6. Clem. unica eod.*
(*h*) *Leg. a Divo Pio in princ. ff. de re judic. c. 4. ubi DD. de foro compet.*

a Principe, tum enim ſubdelegare alium poterit. (*a*) Eſt etiam judicium vel civile, ubi de bonis, & juribus agitur, vel criminale ubi agitur de delictis. Dividitur præterea judicium in petitorium, & poſſeſſorium. Petitorium eſt, in quo de proprietate agitur, vel de alio jure ſeorſum a poſſeſſione, vel quaſi: poſſeſſio eſt rerum corporalium, puta prædiorum; quaſi poſſeſſio eſt incorporalium, uti uſusfructus, ſervitutis. (*b*) Dicimur autem agere petitorio, ſi petamus hereditatem, vindicemus ſervitutem, vel quocumque de jure, puta eligendi, aut de dominio diſceptamus. Judicium poſſeſſorium eſt, in quo de ſola poſſeſſione quæritur, nempe poſſideat ne quis, an non, & de adipiſcenda, retinenda, & recuperanda poſſeſſione, reſervata quæſtione dominii ad maturius examen. Etenim nihil habet commune poſſeſſio cum proprietate, (*c*) licet poſſit utrumque judicium cumulari. Seperata vero quæſtio de poſſeſſione præſtat, ut poſſeſſione probata, adverſario incumbat probare jus ſuum in petitorio, quo non probato, res manebit apud poſſeſſorem. (*d*) Tandem judicium dividitur in extraordinarium, & ordinarium. Extraordinarium, quod & ſummarium dicitur, eſt, in quo negliguntur ſolemnia, & ſubtilia judiciorum, ſervatis tantummodo ſubſtantialibns, nempe iis, ſine quibus veritas non cognoſcitur, & alia ſunt judicia poſſeſſoria, cauſæ electionum, hæreſeos, in quibus ſufficit adducere probationes neceſſarias, citare, jurare de calumnia, & ſententiam proferre in ſcriptis, judice ſtante, vel ſedente. (*e*) Ordinarium vero eſt, ubi ſolemniter proceditur, ſervatis omnibus judicialibus actis.

TITULUS II.

De Procuratoribus.

Procurator ex Ulpiani definitione is eſt, qui aliena negotia mandatu domini adminiſtrat. Sunt autem Procuratores vel extrajudiciales, ad nogotia extra judicium gerenda, vel judiciales ad ſuſcipiendas, & agitandas in judicio cauſas nomine alieno. Conſtitui in Procuratores in judiciis poſſunt, quicumque non prohibentur. Prohibetur vero primo minor XXV. annis ex jure communi, ut plures exiſtimant: (*f*) in Urbe vero minor XX. Secundo, Mulier propter ſexus pudorem. (*g*) Tertio, Miles. (*h*) Quarto, Redemtores litium. (*i*) Quinto, Excommunicatus. Sexto, Fiſcus, Univerſitas, & Civitas, ne publica potentia privatum adverſarium opprimant. (*k*) Septimo, qui reipublicæ gratia eſt abſuturus. Octavo, Epiſcopus, univerſi Sacerdotes, & Monachi, exceptis Monaſterii cauſis, ne a Divino Miniſterio abſtrahantur. (*l*) Nono, regulariter Clerici prohibentur apud judicem ſæcularem poſtulare, niſi pro Eccleſiæ ſuæ cauſa, vel neceſſitate coacti pro conjunctis, aut miſerabilibus perſonis. (*m*) Non tamen in omnibus cauſis dari Procurator poteſt, nam in criminalibus non licet conſtituere Procuratorem, ſive ad accuſandum, ſive ad defendendum. (*n*) Expirat autem procurationis mandatum pluribus modis: primo, morte mandantis, re integra, (*o*) re autem non integra, ſive lite conteſtata, poteſt mandatum expirare, ſi Prælatus, vel alius pro Eccleſia, vel beneficio Procuratorem conſtituerit. Nam Prælato, vel alio decedente, Sedeque vacante, lis non progreditur. (*p*) Secundo, morte ipſius Procuratoris, mandatum enim non tranſit ad heredem. Tertio, mutuo diſſenſu conſtituentis & conſtituti. (*q*) Quarto, per revocationem a domi-

(*a*) *Cap. ult. §. penult. & Cap. ſignificaſti de offic. deleg*

(*b*) L. 4. *in princ. ubi Gloſſ. de acquir. vel amit. poſſ. l. ſi quis diurno in princ. ff. ſi ſervitus vindic.*

(*c*) *Cap.* 3. 4. 6. *de cauſ. poſſ. & prop. l. naturaliter § nihil commune ff. de acquirenda poſſeſſ.*

(*d*) *§ commodum poſſeſſionis inſtitut. de interdictis lib. ultim. Cod ſi ſervitus vindicetur.*

(*e*) L. *pax de moment. poſſ. l. momentanea Cod. unde vi C. novit de judic. Clem. ſæpe de V. S.*

(*f*) L. *exigendi Cod. de procurator. ubi Jaſon. nu.* 19. *& l. neque n.* 3. *Cod. eod. Panormit. in C. non juſte eodem.*

(*g*) L. *neque fœminas ff. eod.*

(*h*) L. *qui ſtipendia Cod. eod.*

(*i*) C. *intelleximus de judic.*

(*k*) L. 3. *& tot. tit. Cod. ne fiſcus, vel reſp. & Cod. ne licet potentior.*

(*l*) C. *Monachus* 16 *quæſt.* 1. *Clem.* 3. *de Cleric. vel Monach. eod. tit. in decr.*

(*m*) C. *ult. de poſtul*

(*n*) C. *veniens de accuſ. l. penult. §. ad crimen ff. de publicis judiciis.*

(*o*) L. *nulla Cod. de procur. l. ſi defunctus ff. eod.*

(*p*) *Clem. ultim. de procurat. cap.* 1. *& ultim ne Sede vacante.*

(*q*) L. *unica §. ubi autem C. de caduc. toll.*

domino factam, lite nondum contestata, nam lite contestata, Procurator dominus litis efficitur, nonnisi ex justa causa revocandus, veluti si suspectus sit, vel affinis detegatur adversarii, vel morbo affectus. Quinto, si dominus litem per se agere velit.

TITULUS III.

De Arbitris.

ARbiter est in jure, qui consensu partium, sine jurisdictione, sine judiciali forma de controversia, judicioque cognoscit. Est autem vel Arbiter juris, quando alicujus arbitrium eligitur jure, vel statuto aliquo, aut consuetudine ita jubente; ut evenit inter conjunctos invicem litigaturos, qui etiam dicitur Arbiter necessarius: vel est Arbiter voluntarius, qui suscipitur sponte a partibus, ut sine ulla judiciali figura, apud eum disceptetur, & appellatur etiam arbitrator, & amicabilis compositor: cujus arbitrium, quia prorsus in eo negligitur omnis forma juris, non appellatione, sed boni viri arbitratu corrigitur. (*a*) Vel Arbiter suscipitur etiam voluntate partium & in eum compromittitur, ut servetur forma juris, & is quidem simpliciter Arbiter dicitur, cujus arbitria sunt instar judiciorum. Dicitur autem Arbiter receptus, quia in eum fuit compromissum, & is causam ex compromisso recepit, adjecta pœna contra eum, qui sententiæ non paruerit. Jure tamen Codicis, etiamsi nulla pœna intervenerit, ut Arbitri sententia obliget, satis erit fuisse homologatam, sive adprobatam, aut expresse, puta per subscriptionem partium, aut tacite per decem dierum lapsum, quo spatio, si partes tacuerint, sententia tenentur. (*b*) Verum Jure Canonico si pœna sit adjecta, poterit adversus dissentientem agi ad pœnæ solutionem; sin minus, contra non parentem agendum erit, ad id, quod interest, refectis sumtibus litis. (*c*) Cæterum si arbitrium, vel laudatum tacite, vel expresse adprobatum fuerit, vel jurejurando firmatum, parendum ei erit ab utraque parte, veluti sententiæ judicis. (*d*)

TITULUS IV.

De in Jus vocando.

IN Jus vocare idem est, quod citare; citatio autem est actus judicialis, quo jussu Judicis quis in judicium sui juris experiundi causa vocatur, atque ab ea quodlibet judicium est inchoandum. Est autem vel realis, qualis erat apud Veteres, per manus injectionem in eum, qui vocatus in Jus ire nollet; vel verbalis, quæ procedit ab auctoritate Judicis, cujus jussu verbis, vel literis quis in judicium vocatur; sive per satellitem vocetur, aut nuntium, aut apparitorem; sive per præconem, tubam, aut campanam; sive propositis edictis, quæ dicitur vocatio, & citatio edictalis, eaque tum admittitur, cum quis nequit alio modo citari, sive ob loci periculum, aut distantiam, sive ob rei latitantis fugam. (*e*) Hinc edictalis citatio, ut ad notitiam citati perveniat, proponi debet in locis vicinis, nam ex locis remotioribus non cogit. (*f*) Item citatio est vel juris, cum ipsa lex terminum, aut diem ad aliquid faciendum statuit, quo elapso, quis damnum incurrit, (*g*) vel hominis, cum quis mandato Judicis, ut diximus, in Jus vocatur. Rursus citatio est vel simplex, vel peremtoria. Simplex est, quæ citato non ante contumaciam adscribit, quam post tres terminos certis dierum intervallis præfinitos, quæ intervalla decem dies singula continebant jure veteri, at jure novo continent triginta; (*h*) quæ tamen arbitrio Judicis pro loci ac rei qualitate restringuntur, aut laxantur. (*i*) Peremtoria citatio est, quæ instar est omnium simul simplicium, quarum spatium restringit, easque ita perimit, ut si ad constitutum diem citatus non comparuerit, contumax habeatur. (*k*) Ut autem citatio recte procedat, hæc sunt observanda. Primo, fieri debet instante

 parte,

(*a*) *L. societatem § arbitrorum ff. pro socio.*
(*b*) *L. cum antea Cod. de receptis arbitris.*
(*c*) *C. per tuas de arbitris.*
(*d*) *C. 2. & C. per tuas de arbitris. C. 2. de pactis in 6. & tot. tit. de jurejur.*
(*e*) *cap. causam de dolo, & contum. Clem. 1. de jud. C. statuimus, ut ii de off. deleg.*
(*f*) *Clem. unica, & cap. ubi periculum § perro de election. in 6.* (*g*) *c. 1. de appell. in 6.*
(*h*) *Aut. qui semel, & l. tres denunciationes C. quomodo & quando judex l. & tertium ff. de judic.*
(*i*) *Leg. nonnumquam in fin. ff. de judic. cap. consuluit de offic. deleg. & C. 1. de feriis.*
(*k*) *DD. l. 1. ff. de judiciis. Innoc. C. 22 ad petitionem de accus.*

parte, exceptis publicis caufis, ubi Judex ex officio procedit. [a] Secundo, continere debet mandatum Judicis competentis, five ordinarii, five delegati, ne alioquin fit inefficax, [b] & delegatus infe ere debet fuæ delegationis literas, & tenorem. [c] Tertio, exprimendum eft nomen, & cognomen citati, ne in ancipiti perfona quis decipiatur. Quarto, indicanda faltem eft lis, & caufa, propter quam reus citatur, ut fe poffit ad judicium comparare. [d] Quinto, notandus eft judicii locus, ut reus fecum de fori competentia, & fecuritate acceffus deliberare queat. [e] Sexto, inferendus eft dies judicio dictus, ne reus ad diem comparere cogatur, in quo venire ad Judicem non tenetur. Ubi autem Nuncius citandi mandatum acceperit, debet citationem exequi, five mandatum implere, ipfo reo citato; ac fi ejus conveniendi facultas non fiat, citato prius procuratore, vel relicto in domo rei citationis exemplo, quam copiam vocant, aut in vicinia, ut citatio innotefcat. [f] Quod ubi fuerit executus, debet id in acta referre, five relationem citationis executæ apud acta publica facere, [g] cui relationi creditur propter ipfius fidem publice electam. Effectus autem citationis funt. Primo, ut qui citatus non comparuerit, dolofus reputetur, & contumax, ideoque certis pœnis in eum animadvertatur. (h) Secundo perpetuat Judicis delegati jurifdictionem, (i) unde, fi poft citationem quis alterius Judicis forum fortiatur, in ea caufa jus revocandi demum non habeat, five non poteft actorem trahere ad novum forum, cui fubeffe cœpit. [k] Tertio, interrumpit præfcriptionem. [l] Quarto, litis pendentiam inducit, ita ut nihil inter ea poffit innovari. Citari vero quis debet apud fuum & competentem Judicem, non vero apud eum, cujus jurifdictioni non fubeft. Hinc oportet attingere aliquid de foro competenti. Forum autem quis nancifcitur pluribus modis. Primo, ratione domicilii, ac fi quis opes pluribus in locis habeat, & ibi alternis temporibus, æquis temporum fpatiis moretur, iifdem omnibus in locis domicilium habere cenfetur. (m) Secundo, ratione rei quæfitæ, unde reus conventus actione reali, vel mifta, ibi refpondere tenetur, ubi fita res eft, de qua agitur, five immobilis fit, five mobilis, quæ ibi fit permanfura. [n] Tertio, ratione contractus: in cujus Territorio enim contractus eft initus, apud eum Judicem contrahentes difceptare coguntur; ibi autem quis contraxiffe dicitur, quo folutionem deftinavit. [o] Quarto, ratione delicti: in cujus enim Judicis loco quis delictum commifit, illius animadverfioni fubjicitur. [p] Quinto, ratione confenfus: fi qui enim in Judicis non fui jurifdictionem confenferit, tum ibi conventus non poteft litigantem alio trahere; [q] excepto Clerico, qui non poteft in Judicem laicum cum ordinis injuria confentire, non enim in poteftate fingulorum eft publico juri derogare. Sexto, ratione continentiæ caufarum, cum fcilicet caufæ ita connexæ funt, ut quafi eadem linea continuatæ, non poffint in plura tribunalia fcindi, ne contrariis fententiis eadem fecum res pugnare videatur. [r] Septimo, ratione privilegii, quales funt Clerici; qui in forum fæculare propter dignitatem ordinis, ne volentes quidem, conveniri poffunt: [s] nifi Clericus fuerit Vaffallus, & de caufa feudali agatur. [t]

TI-

(a) *C. qualiter 34. de accuf.*

(b) *Leg neminem Codic. de exhib. reis.*

(c) *L cum in jur. de offic. deleg.*

(d) *C. præterea de dilationibus, ubi Gloff. cap. cum dilecti de dolo, & contum. Clem. 2. ubi Gloff. in V. plene ut lite pend.*

(e) *cap. ftatutum §. in nulla de refcript. in 6. C. pen. de off. Vicarii Clem. paftoralis §. notorium de fent. & re judic.*

(f) *cap. caufam de dolo, & contum. Gloff. in cap. cum a nobis de teft.*

(g) *cap. cum dilecti de dolo, & contum. C. venerabili de off. deleg.*

(h) *C. propofiti de foro competenti.*

(i) *cap. 10. & ultim. de offic. delegat.*

(k) *C. propof uifti, ubi Gloff. de foro compet. C. gratum de off. deleg.*

(l) *L. ultim. Cod. de annal. except*

(m) *cap. dilecti de foro compet. l. Labeo cum fequ. §. penultim. ff. ad municipalem.*

(n) *cap. fane C. ult. de foro competenti l. ult. Cod. ubi in rem act.*

(o) *Dict. cap. ult. & c. 1. de foro competenti in 6. leg. contraxiffe de obligat. & action l. 1. Cod. de jurisd. omn. jud.*

(p) *cap. poftulafti, & C. ult. de foro competenti.*

(q) *Dict. cap. fignificafti, & cap. 1. ubi Gloff. de off. deleg. l. fi convenerit ff. de jud.*

(r) *cap. penult. de in integr. reftit.*

(s) *cap. ex tranfmiffa cum feq. eid.*

(t) *cap. cum contingat, & cap. poftulafti, & cap. fi diligenti de foro competenti.*

TITULUS V.

De Dolo, & Contumacia.

CONtumax eſt, qui Judici, vel Magiſtratui non obtemperat, qualis eſt is, qui tribus edictis, aut uno pro tribus, quod peremtorium dicitur, ad judicium vocatus venire neglexerit, ſive ſui copiam non fecerit, cum nulla juſta cauſa impediretur, [a] vel cum venerit, Judici obtemperare recuſaverit, [b] aut ſine Judicis venia ſuſceptum judicium deſeruerit. [c] Pluribus autem pœnis Judicis arbitrio ſubjiciuntur contumaces, ac primo, litis damno. [d] Secundo, multa per Judicem dicta. [e] Tertio, condemnatione in ſumtus litis. [f] Quarto tandem, ubi alia ratione coerceri quis nequeat, habet locum excommunicatio. [g] Sed celebrior pœna contumacium eſt miſſio in poſſeſſionem bonorum petitorum non tamquam dominus, ſed tamquam cuſtos rei ſervandæ cauſa. (h) Ac ſi per annum reus in ea contumacia perduraverit, neque dederit cautionem de ſtando juri, ſive non promiſerit ſe judicio adfuturum anno elapſo, actor in vera poſſeſſione bonorum conſtituitur, reſervata abſenti quæſtione ſuper proprietate. [i] Quarum poſſeſſionum prima inducit pignus prætorium, traduntur enim res loco pignoris, & dicitur poſſeſſio ex primo decreto. Secunda vero coſtituit veram poſſeſſionem, in quam actor immittitur, tamquam dominus, & immitti dicitur ex ſecundo decreto.

TITULUS VI.

De Libelli conceptione & oblatione.

REO vocato, eidemque judicem adeunti ſignificanda eſt cauſa, cur vocatus fuerit, quod fit oblato Libello, ex quo petitionem actoris intelligat, & ſecum reputet, cedendum ne ſit actoris petitioni, an potius reſiſtendum. Eſt enim Libellus compendioſa ſcriptura, ex qua colligitur actoris petitio contra reum. (k) Quamobrem XX. dies reo dantur ex jure communi ad deliberandum ſuper Libello, judicione contendere velit, an cedere; quæ judiciales induciæ vocantur. (l) Dividitur autem Libellus in accuſatorium, ſive querimonialem, qui in cauſis criminalibûs porrigitur, & in conventionalem, ſive poſtulatorium, qui datur in cauſis civilibus. (m) Uterque libellus debet eſſe clarus, & eadem fere debet continere. Accuſatorius quidem contineat oportet primo nomen accuſatoris. Secundo rei accuſati. Tertio, nomen Judicis, coram quo accuſatio inſtituitur. Quarto locum criminis. Quinto tempus ejuſdem. Conventionalis vero continebit primo nomen actoris. Secundo nomen rei. Tertio nomen Judicis. Quarto rem petitam. Quinto, cauſam petendi: (n) ſunt autem omnes Libelli partes hoc diſticho comprehenſæ.

Quis, quid, coram quo, quo jure petatur, & a quo:
Recte confectus quiſque libellus erit.

Oblato Libello, ſi actor mutare eum velit, inſpiciendum eſt, conteſtata ne fuerit lis, an non? & ſubſtantiam ne mutare actor velit, an aliquid vel addendo, vel detrahendo corrigere, ſubſtantia minime mutata; atque ante litem conteſtatam non modo emendari Libellus poteſt, verum etiam ipſius mutari ſubſtantia. Poſt litem vero conteſtatam, quia reus, & actor, hic proponendo, ille vero excipiendo, quaſi contraxiſſe videntur, mutari quidem ſubſtantia non poteſt, ſed alia cauſa in diverſo Libello proponenda eſt; emendare vero illum, aut declarare uſque ad concluſionem cauſæ licebit. (o) In cauſis tamen ſummariis,

---

(a) L. *contumacia ff. de re judic.*
(b) L. *unica ſi quis juſdicenti non obtemperaverit.*
(c) *cap. cauſam de dolo, & contumacia.*
(d) *Leg. contumacia ff. de re judic.*
(e) *L. 2. ff. ſi quis in jus vocatus.*
(f) *C. cum dilecti h. tit.*
(g) *Conc. Trid. ſeſſ. 24. C. 3. de reformat. C. tuæ fraternitatis, ut lite non conteſtata.*
(h) *C. ultim. §. in alio, ut lite non conteſt. cap. 1. de eo, qui mittitur in poſſeſſ. ubi ſervandi cauſa.*
(i) *cap. prout nobis, & contingit de dolo. & contum.*
(k) *C. ult. de libell. oblation.*
(l) *Auth. offeratur Cod. de lit. conteſt. relata a Gratiano can. induciæ q. 3. §. offeratur.*
(m) *C. 1. & ult. de libell. oblat. & can. præſcripta § libellorum 2. q. 8. & can. leg. 2. q. 1.*
(n) *Leg. libellorum ff. de accuſat.*
(o) *C. examinata de jud. l. ſi quis intentione, ubi DD. ff. de jud. & leg. edita Cod. de edendo l. quidam ff. ſi certum pet.*

mariis, ubi sine strepitu, & figura judicii proceditur, non est necessaria Libelli solemnitas. (*a*)

TITULUS VII.

De Exceptionibus, & Replicationibus.

PErtractus in forum reus armis & ipse munitur, quibus adversarium suum, nempe actorem pellat & excludat. Eæ sunt exceptiones. Definitur autem exceptio, actionis, vel intentionis exclusio. Replicatio vero est iterata exceptio, excludens responsionem rei. Dividuntur autem exceptiones in dilatorias, & peremtorias. Dilatoriæ sunt, quæ principalem causam non perimunt, sed differunt ad tempus, quæque, ut Cajus inquit, evitari possunt. (*b*) Ut si mecum conveneris, ne intra quinquennium peteres, si intra quinquennium petieris, ego conventione illa per totum quinquennium tibi silentium imponam; te tamen haudquaquam perpetuo evitabo, nam elapso quinquennio convenire me poteris. Harum vero exceptionum quædam causam ipsam respiciunt, & actorem, ut in superiori exemplo, quædam vero personam Judicis, quia videlicet sit incompetens; hoc est jurisdictionem in reum non habeat, cum sit alterius fori, aut quod sit suspectus, & cum adversario aut utilitate, aut affinitate; aut gratia conjungatur, ob easque causas ipsius jussa declinamus, ideoque has exceptiones declinatorias appellamus.

Respiciunt vero actorem exceptiones illæ, quæ agenti alienam causam opponuntur de judicato solvendo, ut caveatur, vel ut reus ab actore, a quo spoliatus fuit, restituatur ante judicii progressum. Tandem respiciunt causam exceptiones illæ, quæ opponuntur contra libellum, quod sit vel obscurus, vel ineptus; vel quod dies non cesserit solutionis, vel si opponitur pendentia litis: atque cum commune sit omnibus dilatoriis exceptionibus, ut ante litem contestatam opponantur; [*c*] hoc tamen est inter declinatorias & alias dilatorias discrimen, quod cum declinatoriæ personam Judicis respiciant, opponendæ sunt ante omnes alias exceptiones, ne, si quis, omissis iis, ad alios pergat actus, videatur in Judicem consensisse. Sed & post litem contestatam aliquando dilatoriæ utiliter opponuntur: si scilicet vel exceptiones ipsæ, vel earum notitia post cœptam litem suboriatur. Excommunicationis vero majoris exceptio, per quam actor utpote a commercio fidelium exclusus, ab accessu judicii repellitur, id habet præcipuum, ut quamvis dilatoria sit, possit tamen etiam post litem contestatam opponi, ne reus cum excommunicato communicare compellatur. [*e*] Verum si progressum fuerit ad appellationem, non potest amplius appellatio per exceptionem excommunicationis retardari. [*f*] Reus autem excommunicatus, quamvis reconvenire nequeat, a legitimis tamen defensionibus opponendis nequaquam excludetur. [*g*] Exceptiones peremtoriæ sunt, quarum vis perennis, quæque perimunt jus actoris, ita ut perpetuo excludatur: [*h*] quales sunt exceptio doli mali, metus, pacti conventi, solutionis, jurisjurandi, transactionis, præscriptionis, rei judicatæ, & exceptiones descendentes ex S. C. Macedoniano, aut Vellejano, aliisque legibus. Quarum exceptionum id est commune, ut post litem contestatam ante sententiam proponi debeant, exceptis aliquibus, quæ appellantur litis finitæ, hoc est, quæ vetant, ne frustra novum judicium resumatur, cum litem jam compositam, atque peremtam ostendunt, ideoque licet eas opponere omni tempore, atque in omnibus judicii partibus, quales sunt exceptiones transactionis, jurisjurandi, & rei judicatæ. (*i*)

TITULUS VIII.

De restitutione Spoliatorum.

TRipliciter possessio rei nostræ in controversiam venit, quia tripliciter ea carere possumus, vel scilicet, quod eam, nondum habuimus, vel quod alius eam quam habemus auferre nititur, vel quod cum eam haberemus, alius eripuerit: quamobrem

(*a*) C. *sæpe de V. S.*
(*b*) L. 3. *ff. de except.*
(*c*) *Cap. inter Monasterium de sent. & re jud.*
(*d*) *Cap. pastoralis de except.*
(*e*) *cap.* 1. *de except.*
(*f*) *Cap. significavit de except.*
(*g*) *Cap. cum inter de except.*
(*h*) *cap.* 1. *de lit. contest. in* 6.
(*i*) *ibid.*

obrem tribus modis Jus Civile damno huic occurrit, nempe interdictis proditis tribus, in quibus de possessione disceptatur. Primum appellatur interdictum adquirendæ, quo petimus, possessionem rei nobis tradi. Secundum retinendæ, quo possessionem rei, quam habemus, nobis adserimus. Tertium recuperandæ, quo possessionem rei nobis oblatæ repetimus, quod Jure Canonum appellatur spoliatorum restitutio, de qua hic subjicitur titulus, qui est super re immobili, nam possessio rei mobilis repetitur actione furti, vel vi bonorum raptorum. [a] Dejectus igitur possessione rei immobilis dicitur spoliatus, & virtute hujus interdicti propter odium violentiæ, quæ in turbanda possessione intervenit, ea celeritate restituendus est, ut nulli exceptioni, antequam possessionem recuperet, respondere cogatur, etiamsi is, qui dejecit, dominium sibi afferat, aut crimen objiciat spoliato, vel arguat, illum vitio possedisse. Nulla enim harum exceptionum auditur, antequam dejectus in possessionem restituatur. [b] In quam restitutionem veniunt omnia damna inde orta, & fructus a dejectore percepti, vel qui a spoliato percipi potuissent, [c] licet ad spoliatorem non pervenerint. [d]

TITULUS IX.

De litis contestatione.

TRes judicii sunt partes, quarum prima progreditur a citatione usque ad litis contestationem. Secunda a litis contestatione usque ad conclusionem in causa, sive ad sententiam definitivam. Tertia est a sententia definitiva usque ad illius executionem. Pars, quæ a citatione ad contestationem litis extenditur, non est judicii substantialis, sed præparatoria, talesque sunt omnes actus, qui citationi & litis contestationi interponuntur; unde arx, & fundamentum ipsius judicii est litis contestatio, quæ est veluti ad pugnam congressio, cum superiora sint quasi provocatio quædam, atque vellicatio. Contestatur autem lis per petitionem in jure, ac responsionem consequentem, cui cohæreat contendendi animus: [e] qui animus adesse præsumitur, nisi præsumtio hæc declaratione contraria excludatur. Plures autem litis contestatio parit effectus. Primo enim inducit vitium litigiosi super re in judicium deducta, itaut alienari non possit. [f] Secundo, excludit deinceps exceptiones dilatorias, quibus reus contestando litem renunciasse censetur. [g] Tertio, inducit quasi contractum inter litigantes, ut neuter, altero invito, a judicio discedere possit. [h] Quarto, interrumpit inchoatam a reo præscriptionem. Quinto, actiones omnes tempore perituras & morte perpetuat ad 40. annos. [i] Sexto, inducit malam fidem in possessore, aliosque producit effectus, quos collectos habebis apud Speculatorem de litis contestatione §. penult. & ult. Ad impediendum vero, ne quid innovetur in lite sufficit sola citatio adducta in rei notitiam. [k]

TITULUS X.

De Juramento Calumniæ.

UT judicia expeditiori via progrediantur, & retia calumniarum evitentur, visum est, religione adstringere litigantium fidem, ut si fefellerint, Deum habeant acriorem judicem, & Divinæ ultionis metu litigatores a calumniosis consiliis absterreantur. Itaque post litem contestatam, & etiam quando sine litis contestatione proceditur, in qua parte judicii visum fuerit judici, defertur juramentum actori, & reo, quo promittat quidem actor se non calumniandi animo litem instruere, sed opinione juris sui, reus vero eadem bona suæ causæ opinione obsistere adversario; unde utrique promittunt, se nihil judicii corrumpendi causa daturos, neque adducturos probationem ullam non necessariam, aut fallacem, neque operam daturos, ut judicium calumniose differatur. [l] Quod juramentum judices præ-

(a) *L. 1. ff. de vi bon. rapt*
(b) *Can. reintegranda 3. q. 1*
(c) *Cap. gravis. de restit. spol. l. 1. §. non solum ff. de vi, & vi armata.*
(d) *Dict. l. 2. §. 29. ff. eod.*
(e) *C. un. de lit. contest.*
(f) *Auc. litigios. C. de jud.*
(g) *L. exceptionum Cod. de probat. Cap. inter Monasterium de sent. & re jud.*
(h) *L. servus communis, ubi Baldus ff. de noxal. act. Gl. leg. pen. ff. de transact.*
(i) *L. ult. Cod. de præscr. 10. vel 40 ann.*
(K) *Clem. 2 ut lite pend.*
(l) *L. 2. in princ. Cod. de jur. calum. C. statutum §. insuper de rescriptis.*

præſtant ſuſcipiendi officii tempore, ut deinceps in ea obligatione perſeverent. (*a*) Id autem juramentum ſi litigatores ſubire recuſent, actor quidem cauſa cadet; reus vero pro confeſſo habetur. (*b*) Si tamen hoc juramentum fuerit omiſſum, hoc ſolo vitio proceſſus minime infirmatur. (*c*) Præſtandum eſt autem ab omnibus, & etiam a Procuratoribus nomine dominorum, atque ab Eccleſiaſticis in cauſis propriis ſuæ Eccleſiæ propoſitis; non vero tactis Evangeliis. (*d*) Procurator tamen, ut juret, a domino debet habere mandatum, (*e*) & præſtatur in omnibus cauſis etiam criminalibus, & ſpiritualibus, & tam in prima, quam in ſecunda inſtantia. (*f*)

TITULUS XI.

De Probationibus.

OMnis Probatio dividitur in plenam, & ſemiplenam; plena eſt, quæ plenam fidem facit judici de re, ſuper qua agitur, quale eſt teſtimonium duorum hominum, omni exceptione majorum, quorum fides eſt explorata & communi opinione comprobata. (*g*) Item inſtrumenta publica, quorum fides non poteſt in dubium revocari. Unde incorruptæ fidei probatione appellantur (*h*) & ipſa confeſſio partis in jure, ſive ad judicis tribunal: (*i*) & jusjurandum ab uno litigatore alteri delatum. (*k*) Semiplena probatio eſt, quæ fidem aliquam judici facit, at non plenam, ac potius opinionem injicit, ut eſt dictum unius teſtis, & fama, & privatæ ſcripturæ; probandi autem onus incumbit illi, qui aſſerit, unde regulariter incumbit actori, non reo, qui negando ita excludit actoris intentionem, ut illi probandi neceſſitatem imponat. (*l*) Reus autem onus probationis tum ſubit, cum negando aliquid aſſerit: ac ſicuti actor probare debet intentonem ſuam, ita & reus ſuam exceptionem: (*m*) unde ſi conventus reus ex cauſa mutui, neget ſe pecuniam accepiſſe, cogetur actor oſtendere, pecuniam fuiſſe a ſe, datam. At ſi reus neget ſe pecuniam debere; quod ſibi credita fuerit, quando erat pupillus, tum reus demonſtrare tenetur, ſe acceptæ pecuniæ tempore fuiſſe pupillaris ætatis. Secundo tenetur probare reus, ſi actoris intentio præſumtione fulciatur: cogitur enim tum reus præſumtionem illam oppoſitis probationibus excludere. (*n*) Tertio probare debet reus negationem, ſi ſponte onus probandæ illius in ſe ſumſerit. (*o*) Sed ſi actori probationes deerint, & adjuvari ſperet poſſe inſtrumentis, quæ apud reum adſervantur, tum illa reus edere cogetur, ſi vel utrique communia ſint, ut teſtamentum, ex quo quis aliquod legatum vindicet, vel ſint publica: alioquin propria inſtrumenta reus in proprium damnum actori præferre minime compelletur. (*p*) Quoniam autem nulla eſt probatio major ea, quæ a proprii oris confeſſione procedit, ideo non devenietur ad probationes, niſi poſt tentatam utrinque confeſſionem, quod fit per poſitiones. Succeſſerunt poſitiones noſtrates in locum interrogationum, quæ fiebant olim ante litem conteſtatam in jure; ſive apud Prætorem, cum quis agere vellet actione reali, puta petitionis hereditatis, aut rei vindicatione, & neſcius poſſideret ne, aut quo jure poſſideret reus propria cum confeſſione implicabat, aut negatione coarguebat mendacii; atque ex ipſius ore eliciebat, qua actione actor experiri deberet. In qua confeſſione, aut negatione ſumma totius cauſæ conſiſtebat; & actio ex talibus interrogationibus oriens; actio interrogatoria vocabatur: unde titulus Digeſtorum de interrogationibus in jure factis, & interrogatoriis actionibus. Sed quia iniquum videbatur reum ante judicem urgeri, atque ab ſe ipſo arma contra ſe extorqueri, cœperunt hujus interroga-

(*a*) *L. rem non novam de jud.*
(*b*) *C. ult. §. ult. de jur. calumn.*
(*c*) *cap. 1. §. propter omiſſum de jur. calum. in 6.*
(*d*) *C. ult. in princ. cum concord. de jur. calum.*
(*e*) *C. ult. eod. in 6.*
(*f*) *C. 2. in princ. de juram. calum. in 6. cum concord.*
(*g*) *C. 2. & 3. de prob.*
(*h*) *DD. l. ult. Cod. de prob. l. emancipat. facta Cod. de inſtrum.*
(*i*) *L. 1. ff. de confeſſ.*
(*K*) *L. 1. & 2. ff. de jurejur.*
(*l*) *C. bonæ mem. 23. §. porro exceſſus de elect. can. quod autem 6. q. 5.*
(*m*) *C. in præſentia de prob.*
(*n*) *Can. contra mortem diſt. 100. DD. in can. Pontif. 12. qu. 3.*
(*o*) *Cap. 1. de reſtitut. ſpoliat. l. circa, ubi Bartolus) & alii ff. de probat.*
(*p*) *Cap. eod. de probat. l. nimis grave Cod. de teſtibus l. qui accuſaverit Cod. de edendo.*

rogationes etiam tempore S. C. exolescere, ac tandem omnino cessarunt. Unde illarum loco institutæ fuerunt positiones, sive articuli post litem contestatam, non totam causam, sed facta quædam respicientes, quæ ad causam pertineant; ut iis confessione adversarii constitutis, aut negatis, pateat alteri quid sibi deinceps probandum sit, quidve in probatis habendum; (*a*) quæ quamvis fundandæ actioni, judicioque instituendo non valeant, tamen adjuvant causam adsertione factorum. Itaque conceptis brevibus articulis, sive ab actore e suo libello, sive a reo e sua exceptione deductis, responsuro defertur calumniæ juramentum, quod forensi lingua juramentum damnorum appellatur: posteaque ab interrogato respondetur per verbum credit, vel non credit; ac si quis fateatur, urgebitur sua confessione tamquam re jam probatà; sin inficietur, confutandus erit testibus; sin respondere detrectet, in eum, utpote contumacem, tamquam in confitentem, vel negantem, prout adversario erit utilius, proceditur; [*b*] nisi interrogationes perplexæ sint, aut dubiæ, captiosæ, vel obscuræ, vel superfluæ ad causam non pertinentes. Quamobrem ut quis respondere teneatur in positionibus, omnia vitia sunt vitanda. [*c*] Ubi res confessione non clarescit, vestiganda est aliis argumentis; atque inquirenda vel testibus, vel scripturis; vel jurejurando, vel præsumtionibus. Igitur primo de probatione per testes videamus.

Testis dicitur is, qui rogatur ad fidem dicto suo in re aliqua faciendam; & quod ab eo dicitur, testimonium nuncupatur. Munere testis in judicio fungi tantum possunt ii, qui sunt fide digni, atque omni exceptione majores, [*d*] quique per Leges, & Canones ab eo munere non prohibentur; nam permulti sunt, qui a testimonio dicendo vel in totum rejiciuntur, vel pro certis personis tantum, vel contra certas personas, vel certis in causis. Tempus producendorum testium est post litem contestatem, (*c*) nisi de causa matrimonii, vel electionis, & inquisitionis agatur, aut forte de morte, absentiave testium timeatur; tum enim eorum productio etiam ante litem contestatam permittitur. [*f*] Facienda vero productio est coram judice causæ, si tales testes sint, ut in judicium possint adduci, alias ad eos examinandos idoneæ personæ mittuntur. [*g*] Ac antequam inchoet, debet judex non trina, sed unica monitione citare Partes, [*h*] deinde intra statutum terminum testes producendi, & citatus adversarius debet ante testium receptionem vel examen, vel publicationem testimoniorum objicere, si quid contra eos objiciendum habeat. (*i*) Examinis autem initio jurandum est testibus, se non odio, neque gratia, neque ulla spe, aut lucro, sed unius veritatis studio ad testimonium dicendum accessisse, nihilque aliud, nisi facti veritatem testaturos, sine quo juramento nullius testatio valebit; etenim testibus injuratis, ne si quidem religiosissimi sint, in alterius fraudem fides habetur. (*k*) Quod juramentum cum Partis adversæ gratia injungitur, potest ab eadem Parte adversa remitti, [*l*] postquam idem adversarius ad juramenta illorum videnda citatus, evocatusque fuerit. [*m*] Quos testes ita admissos, juratosque judex clam, & seorsum ab aliis debet singulatim examinare, tum super articulis a producente propositis, tum super interrogaroriis ab adversario oblatis, inspectoque vultu, & motibus eorum attentissime observatis, circumstantiisque omnibus accurate perpensis, atque notatis. [*n*] Ut autem habeant testium dicta firmitatem, necesse est scientiæ causam adducant per eum corporis sensum, cui res ea subjicitur, de qua agitur: veluti per fidem oculorum, si factum; per fidem aurium, si dictum aliquod in controversiam adducatur; [*o*] Contra testium autem ab actore productorum testimonia potest reus excipere, eaque contrariis

(*a*) *Tot. tit. de confessis, & cap. 1. & 2. eodem in 6. Speculator de probationibus §. 9.*

(*b*) *C. 2. de confess. in 6.* (*c*) *Gloss. 2. eod. in 6*

(*d*) *cap. 1. de testam can. placuit 4. quæst. 2. l. eos Cod. de testibus.*

(*e*) *C. 1. & 2. ut lite non contestata.*

(*f*) *C. ult. de test. cap. novit de jud. Gloss. dict C. ult. V. regulariter.*

(*g*) *C. cum olim §. interdum de privil. C. si quis testium, & C. in nomine Domini de testam.*

(*h*) *Dict. cap. in nomine Domini.*

(*i*) *cap. 2. de test. C. qui tacet de reg. juris in 6.*

(*k*) *C. quoniam C. tuis quæstionibus C. nuper de testibus l. jurisjurandi Cod. eod.*

(*l*) *Dict. cap. tuis quæst. ubi Gloss. V. remittatur*

(*m*) *Dict. cap. 2. de test.*

(*n*) *cap. causam de testibus l. test. ff. eod.*

(*o*) *C. præterea cap. licet de test. l. solum Cod. eod.*

trariis ab se productis testibus coarguere. [a] quos actor poterit contrariis aliis testibus reprobare, atque hic debet consistere productio testium, ne lites tendant in infinitum. Ut plena vero probatio habeatur, duo saltem testes super quolibet negotio sunt necessarii: qui etiam debent esse contestes, non vero singulares; quales habentur, qui singuli de disjunctis, diversisque actibus testantur, iique, inter quos eodem de actu non convenit. [b] Numerus vero testium ultra quadragenarium excurrere non debet; [c]. recepta vero testimonia vulgari, sive publicari debent, & utrisque litigatoribus ostendi, si quid ad ea objiciendum habent, [d] neque post publicationem quidquam testibus opponetur, nisi reus juret, se id non dolo facere; vel ante publicationem fuerit protestatus, vel ostendat se nonnisi post publicationem didicisse, quod in testium personas objiceret. (e) Testimonia vero in uno judicio plenario recepta, in alio fidem faciunt pro eadem causa, & inter easdem personas, sed recepta in summario non probant in plenario. (f) Præter testes probationes eliciuntur e scripturis, quæ angustiori significatione instrumenta vocantur: cum instrumentum latiori significatione etiam testimonia complectatur; (g) instrumentorum alia publica sunt, alia privata. Publica dicuntur; quæ a persona publica, sive a Tabellione, ac Notario publico ex juris forma conscribuntur, mandato judicis, aut rogatu Partium, expresso anno, indictione, mense, die, loco contractus, & inscriptis nominibus testium, subscriptoque nomine Tabellionis; (h) effectu quoque, & minus proprie dicuntur publica instrumenta illa, quæ quamvis non sint a persona publica conscripta, publico tamen, & authentico sigillo sunt obsignata, veluti sigillo Episcopi, cui creditur, donec ostendatur contrarium, (i) aut Principis secularis, (k) vel Capituli, vel Universitatis; vel quæ de publicis Tabulariis, (l) seu Archiviis extrahuntur. (m) Præterea, quamvis nihil horum interveniat, si tamen privatæ scripturæ trium testium subscriptio accesserit, publicæ scripturæ habet effectum. (n) Scripturæ autem privatæ tantum contra scribentem plene probant; libris Mercatorum exceptis, & rationibus sociorum, quibus usus tam pro scribentibus, quam contra scribentes plenam fidem tribuit, utilitatis, & commercii causa. Cæteræ vero nullo modo pro scribente probant. [o] Nec semper tamen contra scribentem fidem faciunt (p) instrumenta domestica, sive privata; sed tum si causam contineant, veluti ex mutuo, emto, locato, aliove titulo contractus, & scriptor se scripsisse fateatur: at si causa non fuerit insita, non probant contra scribentem, nisi semiplene. Deficientibus vero aliis probationibus, recurritur ad jusjurandum, quod maximum est litium dirimendarum remedium. (q) Jusjurandum a Cicerone definitur elegantissime affirmatio religiosa: nempe advocatio Divini Numinis in testem ejus rei, quæ promittitur, vel asseritur. Dividitur autem juramentum in promissorium, & assertorium. Promissorium est, quod contractui adjicitur, ut confirmetur, si alias esset nullus: nam accedente juramento, nascitur obligatio, (r) nisi actus ille jure naturæ irritus esset, utpote per vim, aut per fraudem extortus; vel idem actus juramento confirmatus vergat in damnum publicum, cui privata pactio non potest obesse; vel nisi bonis moribus repugnet. (s) Juramentum assertorium est id, quod asserendi alicujus facti gratia in judicio ad dirimendam litem præstatur; estque triplex, voluntarium, judiciale, & necessarium. Voluntarium est, quod nullo co-

(a) *cap. cum clamor cum concord. de testibus.*
(b) *C. licet de testib. C. bonæ mem. 23. de elect.*
(c) *C. cum causa de testib.*
(d) *C. in causis de testibus.*
(e) *C. cum venissent, & cap. præsentium de testib.*
(f) *C. pervenit. de testibus cogendis c. forus de V. S.*
(g) *L. scripturas Cod. qui posteriores in pignore Novell. 44. de tabel.*
(h) *cap. 2. C. inter dilectos, ubi DD. de fide instrumen. Covar. practic. quæst. c. 20. num. 2.*
(i) *cap. post. cessionem de probat.*
(k) *cap. cum dilect. de fid. instr.*
(l) *C. cum inter dilectos de fide instr. Ç. 5. de prob. C. in nomine Patris d. 23.*
(m) *C. ad audientiam de præscript.*
(n) *L. qui scripturas Cod. qui potiores in pignor. aut. si quis vult. C. eod.*
(o) *L. instrumenta cum sequ. Cod. de probat.*
(p) *C. si cautio de fid. instr. l. cum indebito ff. de probat. l. generaliter Cod. de non numerata pecunia.*
(q) *C. etsi Christus §. Jacobus de jurejur.*
(r) *DD. in cap. cum continuat de jurejurando, & in C. 2. de pactis in 6.*
(s) *C. si diligenti de foro competenti cum simil.*

cogente suscipitur, vel voluntate tantum ejus, cui defertur, aut refertur. [a] Deferre dicitur jusjurandum, qui offert alii jurandi conditionem. Referre autem dicitur, is, qui jurandi conditionem sibi oblatam rejicit in offerentem. Judiciale juramentum est id, quod non cogente, sed adprobante judice, pars parti alteri defert in judicio, quod vel suscipiendum est, vel referendum, si quidem quis causæ credere nolit. Suspiciosum enim est jurare nolle, nec referre juramentum: [b] nisi adsit justa causa recusandi, puta si juramentum deferatur actori, qui suam intentionem probavit, [c] vel is, cui defertur, jurare cogatur de alieno facto, cujus non sit conscius. [d] Juramentum necessarium, quod & suppletorium probationis appellatur, est illud, quod plena probatione deficiente defertur actori, vel reo, ut inde veritas in apertum proferatur. [e] Unde necessarium dicitur, tum quia necessario defertur a judice propter inopiam probationum; tum quia necessitatem imponat subeundi illius; alias pars recusans pro confessa habetur, nisi deferatur actori, qui plenarie probaverit, aut reo, contra quem nihil probaverit actor. [f] Deferri autem potest necessarium juramentum omnibus semiplene probantibus: exceptis vilibus, & infantibus, aut perjuris, perjuriique suspicione laborantibus, aut rem ignorantibus. [g]

In probationum ordinem referenda sunt etiam indicia, & conjecturæ, quibus ad aliquid credendum adducimur; nam ex his oritur præsumptio; quæ definitur, anticipata de re dubia orta opinio ex argumentis, indiciis, & conjecturis, quod pro veritate habeatur, donec oppositum doceatur. [h] Dividuntur præsumtiones in eas, quæ sunt hominis, & eas, quæ sunt legis. Præsumtio hominis est opinio in alicujus mente ab indiciis nata, quæ nulla certa lege continetur, eaque vel levis est, & temeraria, vel probabilis. Temeraria est illa, quæ nullo prudentis animi judicio fundatur, unde nihil probat. Probabilis est ea, quæ prudentibus etiam persuaderi potest, utpote sana ratione subnixa, quæ dividitur etiam in vehementem, sive violentam, & non violentam, sive minorem. Violenta est, quæ tam efficaci ratione subfulcitur, ut gravem probationem inducat. [i] Non violenta vero est ea, quæ minori probabilitate nititur; unde non probat, nisi semiplene. Præsumtio juris alia est juris tantum, alia vero juris, & de jure. Præsumtio juris tantum est ea, quæ in jure reperitur expressa, non tamen pro jure constituta, unde relinquit contrariæ probationi locum, qualis est præsumtio solutionis, prodiens ex cancellato chirographo: quæ præsumtio quamvis in jure contineatur, nempe in *l. si chirographum ff. de probat. & præsumt.* tamen lex non statuit, ut pro certo habeatur solutionem intervenisse, si chirographum fuerit cancellatum, quia potest doceri contrarium. Præsumtio vero juris, & de jure illa est, quæ non modo continetur in corpore juris, sed etiam pro jure certo habetur, ut eadem ipsius appellatio demonstrat: qualis est opinio melioris juris pro eo, qui vicit in judicio, si sententia transierit in rem judicatam; [k] Præsumtio juris, & de jure regulariter excludit omnem contrariam probationem, quia pro expressa veritatem habet. [l] Præsumtio vero juris tantum relinquit quidem contrariæ probationi locum, sed onus probandi transfert in eum, contra quem præsumtio dimicat; qui enim juris præsumtione oppugnatur, debet eam validioribus probationibus elidere.

TITULUS XII.

De Sententia, & re judicata.

Sententia est pronunciatio, sive definitio judicis, condemnationem, vel absolutionem continens, rei controversæ finem imponens; estque triplex, interlocutoria, definitiva, & media, sive vim definitivæ habens, Interlocutoria est, quæ non super uni-

(a) *L. 1. & 2. ff de jurejur.*
(b) *L. manifeste ff. de jurejur.*
(c) *cap. 2. de probationib.*
(d) *cap. ultim. de jurejurando l. Marcellus §. 1. ff. rerum amotarum.*
(e) *L. admonendi ff. de jurejurando.*
(f) *cap. sicut de probat. l. generaliter de rebus creditis, & jurejurando.*
(g) *Bartolus in l. admonendi ff. de jurejur. cap. 3. cum concord. de cohabitation. Cleric. & mulier.*
(h) *Aleiat. de præsumption. princ. p. 1. nu. 1. Menoch. de præsumt. lib. 1 quæst. 7. num 40.*
(i) *cap. inquisitioni de sent. excommunic. C. literis de præsumpt.*
(K) *L. cum inter ff. de sent. & re judic.*
(l) *L. is, qui fidem ff. de sponsalibus.*

universo negotio fertur, sed super aliquo emergenti inter causæ cursum, puta in libello ferendo, vel in danda, negandave exceptione, aut similibus; quæ quamvis ad causam pertineant, finem tamen causæ non imponunt; unde dicitur intercolutoria, quia judex interea loquitur, nec definitive de causa pronunciat. Definitiva vero est, quæ totam controversiam dirimit condemnando, vel absolvendo. Ita vero sententia definitiva ferenda est, ne quid maturi examinis omittatur: unde primo interrogandæ sunt Partes, an aliud habeant producendum, (*a*) certumque tempus ad reliquum productionis est præfiniendum, ut veniatur ad conclusionem in causa, per quam imponitur finis productioni actorum; ita ut post conclusionem in causa nihil aliud produci possit, neque expectetur, nisi sola sententia. Citandæ vero sunt Partes, ut certo die ad jus audiendum conveniant, (*b*) ne inutiliter adversus absentem, & non contumacem pronuncietur: (*c*) nisi de facto notorio agatur, aut ubi Partes nihil sui defendendi causa possunt afferre. (*d*) Quibus observatis judex Christi nomine invocato, soliusque Dei considerationem, & respectum professus, pronunciare debet pro tribunali sedens, atque de scripto sententiam causæ finem adferentem, (*e*) & libello convenientem, (*f*) & ex allegatis atque probatis emanantem: (*g*) pronunciatæ autem sententiæ, præter condemnationem illius, qui succubuit ad reficiendas expensas ei, qui obtinuit, maximus effectus est, quod nisi intra decem dies appelletur, pariat exceptionem rei judicatæ, quæ pro veritate habetur, nec retractari amplius potest, nisi agatur de causis matrimonialibus. (*h*) Sententia vero judicis, si juri expresso repugnet, nempe Canonibus, & legibus, & consuetudinibus, est nulla, nec subsistit. (*i*) Si vero repugnet juribus litigatoris, nempe instrumentis, & testibus, ac probationibus illius, valet quidem ipso jure, sed per appellationem suspenditur, & per restitutionem in integrum revocatur. (*k*) Nulla vero prorsus est ea sententia, quam tulit judex pecunia corruptus. (*l*)

TITULUS XIII.

De Executione rei judicatæ.

SEntentia postquam lata fuerit, si infra decem dierum spatium non appelletur, est executioni mandanda, (*m*) & quidem exequenda est statim, si de actione reali agatur; si de personali, per spatium quatuor mensium judicis arbitrio prorogandum est ex justa causa, vel restringendum, quod tempus debitori conceditur a jure ad curandam solutionem; qui autem tulit sententiam, idem & exequi debet, si judex fuerit ordinarius, (*n*) nisi executio facienda sit extra territorium judicantis; tum enim adeundus est judex territorii illius. Si vero sententia lata fuerit a judice delegato, executionem accipiet ab ordinario delegante, (*o*) excepto delegato Summi Pontificis, qui delegatus, quia ratione causæ illius præstat omnibus judicibus post Pontificem; ideo potest per se suam sententiam exequi, aut alteri committere exequendam. (*p*) Quoniam vero sententia inter alios lata, jus non inducit contra tertium inauditum; ideo potest ille tertius executionem impedire, ac suspendere per appeltionem, donec de suo jure docuerit. (*q*) Porro si tres sententiæ latæ contra aliquem fuerint, audiri non debet super earum nullitate, sive agendo, sive excipiendo, antequam executioni mandentur. (*r*) Si quidem autem circa executionem disputandum inciderit, tum ejus causæ cognoscendæ

(*a*) *Can. judicantem 30. qu. 5. aut. jubemus Cod. de jud.*

(*b*) *Can. 2. de dolo in 6.*

(*c*) *L. ea, quæ Cod. quomodo, & quando judex.*

(*d*) *Panormitan. cap. cum sit Romana de appel. n. 7.*

(*e*) *cap. ultim. de sent. & re judic. in 6.*

(*f*) *cap. licet Haly de simon. Clem. sæpe §. verum quia de V. S.*

(*g*) *Leg. illicitas §. veritas ff. de offic. præsid.*

(*h*) *C. lator de sentent. & re judic.*

(*i*) *cap. 1. de sent. & re jud. l. si expressum cum concord. ff. de apell.*

(*k*) *L 2. Cod. quando provocae non est necesse. C. 5. & 6. de iu.*

(*l*) *L. venales Cod. eod.*

(*m*) *§. 1. Novel. 23. de appell. C. quoad consultationem de sent. & re judic.*

(*n*) *C. si quis contra §. ult. de foro compet.*

(*o*) *L. a Divo Pio ff. de re jud. c. si quis contra de foro compet. ubi fuse Abbas nu. 24. et seq.*

(*p*) *cap. si quis contra de foro competendi, ubi Abbas num. 36.*

(*q*) *cap. cum supra de sent. et re judic.*

(*r*) *Clem. ut calumniis de senten. & re judic.*

dæ gratia excutio differtur, si agatur apud executorem mistum, hoc est, qui cum executione habeat etiam aliqualem notionem, & propterea eas exceptiones admiserit, quæ non ad mutandam sententiam, sed excusationis modum vel tempus pertinent. (*a*) Secus vero si agatur apud executorem merum, qui nullam exceptionem potest admittere.

TITULUS XIV.

De Appellationibus.

NE sententia transeat in rem judicatam, neve pars, quæ succubuit, omni spe destituatur, appellationis remedio est occurrendum. (*b*) Est autem appellatio ab inferiore judice ad superiorem facta provocatio propter illatum, aut imminens gravamen. Et est vel extra judicialis, quæ proprie provocatio dicitur, & venit ab actis extrajudicialibus sive quæ in judicio, & pro tribunali non exercetur, qualis est illa ab injusta electione, spoliatione, & similibus; vel judicialis, & est illa, qua petitur, ut sententia, sive interlocutoria, sive definitiva, per majorem judicem corrigatur, revoceturve. Et appellare potest quilibet in judicio victus, sive suam, sive alienam egerit causam, nisi contumax fuerit, vel confessus, aut ita convictus, ut nonnisi differendi judicii causa videatur appellare. (*c*) Unus autem ex pluribus communem habentibus causam appellans, si vicerit; omnibus prodest, qui non appellarunt: (*d*) ab omnibus vero judicibus appellare licet sive ordinariis, sive delegatis, (*e*) præterquam a Supremis Principibus, & Summo Pontifice, cujus judicium nulli, præterquam Deo, subjicitur. (*f*) Jure Canonico veteri ab omnibus causis, & ab omni onere licet appellare sive ante sententiam definitivam ab interlocutoria, sive post ab ipsa definitiva, vel ejus executione. At Jure Civili ab interlocutoria non appellatur, [*g*] nisi definitivæ vim habeat, aut gravamen contineat, quod per definitivam tolli nequeat: (*h*) quod abrogato Jure Canonico veteri, demum receptum est a Concilio Tridentino, (*i*) quo illæ tantum appellationes ab interlocutoria permittuntur, quæ vel vim definitivæ habeat, vel gravamen per definitivam irreparabile inducat, ut est carcer, tortura, excommunicatio, suspensio, interdictum. Ne autem lites in infinitum progrediantur, vetita est tertia appellatio; unde bis tantum ab eadem sententia licet appellare. (*k*) Appellatur autem non ad eumdem judicem, sed ad proxime Superiorem, (*l*) qui tribunal habeat a pronunciante judice distinctum, unde a Vicario Generali non appellatur ad ejus Episcopum, cum quo tribunal commune habet, sed ad Archiepiscopum. (*m*) At nec ad Summum quidem Prèncipem licet appellare, omisso Judice medio, ne gradus turbentur, & jurisdictiones implicentur. (*n*) Tempus appellandi est spatium decem dierum, sive, ut ajunt, decendium a lata sententia, vel ejus notitia: (*o*) porro judex, a quo appellatur, debet appellationi deferre, si pœnas velit effugere. (*p*) Unde debet acta transmittere ad judicem superiorem intra XXX. dies, intra quos appellans tenetur Apostolos petere. Ac si judex dubitet, an deferendum sit appellationi, capere potest spatium XXX. dierum a tempore appellationis interpositæ ad deliberandum, qui appellatur terminus juris. Dicuntur Apostoli a Græco verbo ἀποστέλλω, sive dimitto: sunt enim literæ missæ a judice pronunciante ad Superiorem, ad quem appellatur, ut fidem faciant appellationis interpositæ, ac si testentur interpositam, & admissam esse appellationem, nominantur dimissoriæ; si vero testentur admissam quidem esse appellationem, sed non ob justitiam causæ, verum tantum ob reverentiam Superioris, dicuntur reverentiales; si autem appellationem quidem esse testentur,

(*a*) *C. de cetero de sent. et re judic.*
(*b*) *L. 1. ff. de appell.*
(*c*) *C. pervenit C. consuluit C. cum specialiter §. porro de appel.*
(*d*) *L. 1. et 2. Cod. si unus ex pluribus appellaverit.*
(*e*) *Can. omnis. can. ad Romanam 2. q. 7.*
(*f*) *C. ipsi sunt; et can. cuncta 9. q. 3.*
(*g*) *L. ante Cod. quorum appell. non recip. l. ult. Cod. de sent. et interlocut. omn. judicum.*
(*h*) *L. 2. ff. de appell. recipiendis cum sim.*
(*i*) *Sess. 24. C. 20. de reform. et sess. 13. C. 1. de reform.*
(*k*) *C. tua nobis de appell. l. 1. Cod. ne liceat in una eademque.*
(*l*) *C. dilecti de appell. l. imp. ff. eod.*
(*m*) *C. 2. de consuet. in 6. et C. 3. de appel. in 6.*
(*n*) *D. l. imp. ff. de appell.*
(*o*) *C. de priore de appel.*
(*p*) *C. ab eo de appell. in 6.*

tur, sed appellationi minime delatum fuisse, refutatoriæ appellantur. Aliquando vero judici non constat, concedenda ne sit appellatio an deneganda, & tum concedit testimoniales, & vim accipiunt a jure; ut, si ex jure appellatio sit concedenda, suspendant causam, & inducant attentata; sin a jure sit deneganda, resolvantur in refutatorias, & appellatio habeatur pro rejecta. Qui autem testimoniales obtinuit, annuum tempus habet ad committendam appellationis causam. Evenit etiam, ut judex quidem refutet, pars vero alia, contra quam appellatur, taceat, & appellationi consentiat, & tum, quia Partes conveniunt inter se super appellatione, dicuntur Apostoli conventionales. Prosequendæ autem appellationis tempus est annus, & ex causa biennium, tum ex Jure Civili, tum ex Canonico, quæ tempora fatalia dicuntur, quia eo spatio, tamquam suo fato appellatio clauditur, & extinguitur, quamvis illud possit ex justa causa etiam restringi a judice, atque prorogari. (*a*) Tempus autem appellationis finiendæ præscribere tantum potest judex ad quem, cui judex a quo jus dicere nequit. (*b*) Judex igitur, ad quem fuit appellatum, si appellationem receperit, literas compulsoriales nuncupatas appellanti tradere debet, quibus mandet inferiori judici, ut intra certum tempus acta transmittat; si agatur de appellatione tantum in devolutivo, sive ubi executio non suspenditur, (*c*) vel tradere debet inhibitoriales literas, quibus vetat inferiori judici, ne quid innovet super causa, de qua fuit appellatum, si agatur de appellatione in devolutivo simul & suspensivo: tum enim ita suspenditur executio, & inferioris jurisdictio, ut quidquid inferior postea gesserit, tamquam attentatum, sit ante omnia revocandum. (*d*)

TITULUS XV.

De in Integrum Restitutione.

Qui appellatione non adjuvatur, aliquando petere opem potest per in integrum restitutionem, qua postulet, ut in pristinum statum ex justa causa restituatur; unde conceditur certis personis, & ex certis causis intra præscriptum a jure tempus; ac primo conceditur restitutio minoribus XXV. annis, ex jure communi, si sententia judicis, aut in cursu judicii se læsos ostenderint. (*e*) Secundo, reipublicæ. (*f*) Tertio, Ecclesiæ, non modo contra privatos, & laicos, verum etiam contra aliam Ecclesiam. (*g*) Quarto, majoribus XXV. annis, ob causam vel absentiæ, vel erroris, Daturque hoc remedium etiam contra sententiam Principis, aut Summi Pontificis, & etiam contra contractus, aut facta, ubi læsio intervenerit. Tempus petendæ in integrum restitutionis est quadriennium continuum a tempore læsionis. (*h*) Debet autem restitutio ab eo judice peti, cui subest is, contra quem petitur. (*i*) Minor tamen Magistratus restituere non potest contra sententiam majoris, (*k*) licet idem restituat contra sententiam propriam. (*l*) At adversus sententiam delegati a Principe restituit solus Princeps, qui & solus quoque potest adversus propriam sententiam restituere. (*m*)

TITULUS XVI.

De Criminibus.

Quoniam tempus non largitur, ut crimina, pœnasque fusius explicemus, & peculiaris, atque annua, itemque quotidiana his de iisdem est instituta prælectio: ideo satis fuerit eadem vobis breviter, atque summatim tradere: ut adumbratam saltem secundum Canones, criminum, & pœnarum cognitionem interim habeatis.

Maximum in Ecclesia, & inter Christianos merito crimen est hæresis, quia Deum ipsum afficit injuria; cum opinionis pravitate

(*a*) C. cum sit de appellat. Aut. ei, qui Cod. de temp. et reparation. appell.

(*b*) C. ex insinuat. de appell.

(*c*) L. is, apud quem, ubi DD. Cod. de edendo.

(*d*) Can. non solum C. post appell. §. Ulpianus 2. q. 6. cap. 1. ad præsentiam C. dilectus de appel.

(*e*) L. 1. et tot. tit. Cod. si adversum rem judicatam.

(*f*) L. 3. Cod. de jure reipublicæ.

(*g*) C. 1. de in integ. restit. C. 2. eod. in 6. Clem. 1. eod.

(*h*) Clem. 1. eod. l. ult. Cod. de temp. in integ. restit.

(*i*) L. in causa, & seq. §. ult. ff. de minor. C. cum causa h. tit.

(*k*) L. minor. ff. de minor.

(*l*) Cit. jur. & l. 42. & 16. ff. eod.

(*m*) L. 3. Cod. si adversus rem judic. l. minor ff. de in integr. restit.

tate vel indigna ei affingat, vel debita detrahat attributa. Unde dicitur hæresis ab αἱρέομαι, sive seligo: quia hæreticus non, quam accepit ab Ecclesiæ auctoritate, sed quam suo ex ingenio sibi confinxit, sententiam profitetur. Est igitur hæresis falsa, & pertinax de religione opinio: non enim est hæreticus, qui conscius & admonitus erroris paratus est mutare sententiam. (*a*) Pluribus autem pœnis hæretici coercentur, non ab Ecclesiasticis tantum Præsulibus, sed & a Principibus laicis: cum non modo Ecclesiam, sed & rerum civilium statum hæresis perturbet propter semina discordiarum, quas inter cives serit dissensio religionis. Qua in re, qui secum discrepant, se mutuo tamquam hostes intuentur, atque alius alium contra sentientem sacrilegum, & impium arbitratur.

Ecclesiasticarum autem punitionum prima est excommunicatio major latæ sententiæ, quam hæretici, & eorum fautores incurrunt. (*b*)

Secunda irregularitas, & interdictio in posterum ab omnibus Ecclesiasticis, publicisque muneribus, (*c*) non eos modo, & fautores, verum & filios hæreticorum, per paternam quidem lineam ad gradum usque secundum, per maternam vero tantum ad primum afficiens. (*d*)

Tertia infamia juris, qua ipso facto adsperguntur. (*e*)

Quarta est pœna corporis; etenim Clerici exauctorati, sive degradati, omnique beneficio, & Ecclesiastica dignitate prorsus exuti, judici laico puniendi traduntur, & laici, postquam Ecclesiastici Judicis sententiam subjerint. Adimuntur autem reis omnia bona, quæ, si de Clerico damnato agatur, Ecclesiæ cedunt; si de laico, in fiscum rediguntur, etiamsi post mortem rei de crimine agatur; permittitur enim hæresis crimine reum damnare post mortem. (*f*) Excipiuntur tamen dotes Uxorum Catholicarum, quæ mulieri servantur, & corpus hæretici Ecclesiastica sepultura ita censetur indignum ut conditum in Ecclesia inde sit exhumandum. (*g*) Quas pœnas effugiet hæreticus, si errore agnito, eum retractare velit, & abjurare, subjiciens se pœnitentiæ ab Ecclesia imponendæ: (*h*) nisi post impetratam veniam in hæresim sive eamdem, sive aliam relabatur: (*i*) ita ut pro relapsis habeantur; quales sunt non modo qui confessi, vel convicti, sed & qui ex gravi suspicione hæresim abjurarunt, & ad eam postea redierunt. Tales enim novam frustra veniam deprecantur, sdd sæcularis judicis punitioni traduntur, concessis tamen iis pœnitentiæ, atque Eucharistiæ Sacramentis. (*k*) Plura tandem circa crimen hoc, & ratione probandi, puniendique illius, tum in Clementina de hæreticis, tum in recentioribus Summorum Pontificum constitutionibus prudentissime decernuntur: ac breviter sciendum est, in hujuscemodi crimine posse procedi simpliciter, & de plano, sine ullo strepitu, & figura judicii, celatis etiam accusatorum nominibus, & testium, si ex eorum publicatione grave periculum eis impenderet a reo forte potentiori. Similibus pœnis & schismatici plectuntur, qui scilicet ab Ecclesiæ Capite, atque ab universo corpore discedunt, quique raro non sibi aliquam hæresim confingunt.

Præter Hæreticos sunt & Apostatæ, qui a Christi fide ad Gentiles, aut Hebræos desciverunt; iisdemque pœnis obstringuntur; quæ dicitur Apostasia perfidiæ. (*l*) Est & Apostasia inobedientiæ, cum sponte quis præcepta sui Præsulis, vel Patrum constitutiones, regulasque contemnit. (*m*) Et demum Apostasia irregularitatis, cum quis ab assumtæ Religionis ordine discedit: ac tales declarantur infames, & excommunicantur, novisque pœnis e constitutionibus Summorum Pontificum subjiciuntur.

Neque exiguum crimen superstitio est, quæ divinæ naturæ nihilominus, quam hæresis, fortasse adversatur: unde sacrilegi, qui sortes

(*a*) *Can. hæresis 24. q. 3. can. qui in Ecclesia & can. dixit ead. qu. l. 3. Cod. de hæreticis.*

(*b*) *C. excomunicamus de hæreticis.*

(*c*) *Can. saluberr. 21. quæst. 7.*

(*d*) *C. quicumque § hæretici, & C. statutum de heret. in 6.*

(*e*) *C. excommunicamus §. credentes de heret. can. infames 6. q. 1. l. Manichæos Cod. de heret.*

(*f*) *C. urgentis de hæretic. & C. ad abolendum C. excommunicamus §. 1. eod. C. secundum, C. decrevit, & C. accusatus, §. penult. eod. in 6.*

(*g*) *C. 2. §. de heret. in 6.*

(*h*) *C. statuimus de hær. in 6.*

(*i*) *C. accusatus §. 1. de hæreticis in 6.*

(*k*) *Cap. ad abolend. §. illos quoque de heret. cap. supra 10 de hæreticis in 6.*

(*l*) *Gloss. 1 C. 1. de Apostatis can. non potest 2. q. 7.*

(*m*) *C. 2. C. illud de major. & obed.*

consulunt, ut futura prænoscant, cum raro hæresim non sapiant, & incantationibus, consilioque malorum Dæmonum, aliisque magicis, & superstitiosis artibus ventura vel prævidere, vel prævenire conentur; Hæreticorum pœnis ab hæresis quæstoribus premuntur. (*a*)

Maledici vero, sive Blasphemi, qui convicia in Deum evomunt, aut in Sanctos, qui olim apud Hebræos Mosis lege lapidibus obruebantur; (*b*) nunc publica pœnitentia damnati, ad fores Ecclesiæ producuntur. (*c*)

Sacrilegi Jure Canonico sunt, qui rem sacram e loco non sacro, vel non sacram de loco sacro, vel sacram de loco sacro auferunt vi, aut dolo, (*d*) quamvis ex Jure Civili rem non sacram rapiens e loco sacro non sacrilegium, sed furtum committit. (*e*) Item sacrilegi sunt, qui aliquid violenter, aut injuste, & injuriose in personam sacram committunt, ut qui manus violenter in Clericum injiciunt, qui in excommunicationem incurrunt Summo Pontifici reservatam. (*f*) Sacrilegium autem committentes in rebus, pro criminis qualitate asperius puniuntur, aut levius, puta excommunicatione, infamia, carcere perpetuo, multa pecuniaria.

Et qui cum personis coeunt Deo dicatis, sacrilegorum pœnis quoque plectuntur.

Non minori vero contumelia Deum afficit Simonia, quæ res divinas mortali pretio æstimat. Est etenim Simonia rei spiritualis, vel spiritualibus adnexæ mercimonium, ab illius auctore Simone Mago nuncupata. Est autem ex communi Doctorum distinctione triplex. (*g*) Mentalis, quæ voluntate tantum concipitur, nec animum extra progreditur: ut si quis per simulationem officii futuro collatori aliquid offerat spe beneficii sacri ab eo impetrandi, (*h*) quæ Simonia cum interius lateat, non mortalem judicem, sed solum Deum habet ultorem. Alia est conventionalis, quæ conventionibus, aut pactis sive tacitis, sive expressis animum offerendi pretii patefecit, etsi effectu caruerit. Alia tandem realis est, quando ad pacta effectus accessit: cujus criminis rei sunt, non modo ipsi contrahentes, sed etiam interpretes, quos mediatores vocant, sponsores, depositarii: ac duæ hæ postremæ species exteriori etiam judicio vindicantur, pœnisque afficiuntur his; nempe degradatione in Clericis, in laicis excommunicatione: præterea omnis actus tamquam illicitus effectu suo frustratur: unde ordinatio caret exercitio, & collatio beneficiorum est irrita, ita ut simoniace collatum adhuc vacare censeatur. (*i*) Ad Simoniam etiam refertur ea, quæ appellatur confidentia, sive fideicommissum super beneficio fundatum: ut cum beneficium recipimus, quo fructus illius alteri reddamus, aut certo post tempore titulum restituamus: aut cum usque ad certam infantis ætatem in amici alicujus fide beneficium deponimus, ut illud adulto restituat.

Item reservatio pensionis absque Superioris auctoritate, & renunciatio, servato ad idem regressu, cæterique tractatus hujusmodi, qui fiduciarii latine dicuntur. (*k*)

Ponitur etiam, qui pro docendi licentia quidquam acceperit: ne avaritia sua discendi facilitatem, & doctrinarum usum in Ecclesia utilissimum imminuat. (*l*)

Alias vero pœnas constituere Summi Pontifices recentiores, nempe Sixtus V. Const. 91. *Sanctum, & salutare*, Pius V. Const. 5. *Cum primum*, & Clemens VIII. Const. 40. *Romanus*.

In criminibus ponitur etiam usura, quæ naturæ, & rationi humanæ repugnat, ut pote fructus pecuniæ, rei nempe sterilis, ideoque furto comparatur: prohibitaque fuit Hebræis a Mose, qui Hebræi, etsi non inter se, tamen cum cæteris gentibus fœnus exercere poterant: apud eos enim proximi nomine tantum Hebraicus Populus veniebat. At postquam a christiana charitate vocabulum hoc ad omnes homines fuit extensum, eadem quoque usurarum prohibitio latius pro-

[*a*] *Tot. tit de sacril. & C. 1. cum seq. 26. q. 1.*
[*b*] *Levitic. C. 24. vers. 16.*
[*c*] *C. 2. de maledic.*
[*d*] *Can. quisquis §. similiter 17. q. 4.*
[*e*] *L. vivi ff. ad leg. Juliam peculatus.*
[*f*] *Can. si quis suadente 17. quæst. 4.*
[*g*] *Navarr. in Manual. cap. 13r num. 103.*
[*h*] *Gloss. cap. unico de Cler. non resident. in 6.*

[*i*] *Can. si quis 1. qu. 1. can. quando Episcopus §. quod si aliter d. 34. can. si Episcopus 1. q. 1. C dilectus, ubi Glossa de simon. Conc. Trid. sess. 21. cap. 1. de reformat.*

[*k*] *Conc. Trid. sess. 25. cap. 7. de reformat. Pius IV. Const. 85 incip.* Romanum Pontificem. *& Sanctus Pius V. Const. 85. incip.* intolerabilis.

[*l*] *C. 1. & 2. de magistr.*

processit: itaut nobis neque inter nos, neque cum exteris fœnus exercere a Sacris Canonibus permittatur. Est autem usura quidquid supra sortem a nobis mutuo datam accipitur. Quamobrem qui fructus ex pignore percepit, repetendo sortem, debet in eam imputare quidquid percepit a fructibus, ut debitor sibi retinere de pecunia mutuata possit quantitatem parem quantitati fructuum perceptorum. (a) Ratione quoque lucri cessantis, & damni emergentis crimine carent ii, qui cum in mercimoniis pecuniam utiliter occupare possent eam alteri mutuantes aliquid supra sortem stipulantur: quo nomine eximuntur a crimine usurarum Montes Pietatis a Leone X. instituti in Concil. Lateranensi. (b)

Tres quoque casus excipiuntur, in quibus licet integram sortem recipere, quamvis fructus ex pignore percepti fuerint.

Primus, si laicus possessionem aliquam rei Ecclesiasticæ, quam injuste detinebat, eidem Clerico pignori tradat, cui eam eripuerat. (c) Secundus, si res pignori data sit feudum, & pignori detur domino directo; is enim potest feudi fructibus frui, & integram sortem a debitore suo recipere: dummodo feudi onera non exigat a Vassallo non possidente. (d)

Tertius est, si maritus, dote nondum exacta, possessionem frugiferam a socero in pignus acceperit, potest enim is tolerandorum onerum conjugalium causa gaudere fructibus, & integram postea dotem a socero repetere. (e) Quamobrem non solum ipsemet usurarius, verum & heredes ipsius ad usuras restituendas compelluntur iis, quibus usuras extorserint, vel heredibus eorum; aut, si tales deficiant, pauperibus; nisi propter notam inopiam facultate careant restituendi. (f) Atque ad restitutionem usurarum, & ad cessationem exactionis cogi possunt ab Ecclesiastico Judice per censuras; quamvis debitor juraverit, se usuras a fœneratore minime repeciturum. (g)

Variis autem, gravissimisque pœnis usurarii subjiciuntur. Etenim Clerici suspenduntur, vel deponuntur ab ordine. Laici excommunicationis fulmine cum infamia percelluntur, (h) & mortui ab Ecclesiastica Sepultura etiam arcentur. (i) Ac nisi usuras reddiderint testandi quoque facultate privantur. [k] Omnibus denique vetatur, ne finibus suis, aut tectis usurarios manifestos accipiant, neve domos eis locent, ni velint & ipsi locatores & receptores subire pœnas a Canonibus constitutas.

Furtum Sacri Canones puniunt interdictione Ordinis: etenim fures Ecclesia promoveri vetat ad Sacros Ordines, si publica infamia laborent. Occultos autem non aliter ad Ordines admittit, nisi delictum confessi, ablatum reddiderint, pœnitentiamque egerint. [l] Ordinatos vero, si furentur, & incorrigibiles fuerint, deponit ab Ordine, ac sæculari potestati tradit. [m] Sed jam ad venerea delicta veniamus.

Adulterium Jure Civili committitur in alienam conjugem. [n] Jure vero Canonico a marito alieno in quamlibet etiam innuptam. [o] Atque in laico quidem excommunicatione, in Clerico vero depositione, aut in utroque certæ pœnitentiæ impositione punitur. (p) Mulieres autem in Monasterium ad perpetuam pœnitentiam, si mariti eas recipere noluerint, conjiciuntur. [q]

Raptores virginum, nisi matrimonio, adsentiente puella, crimen purgetur, excommunicatione puniuntur, (r) aut depositione ab ordine, si Clericus raptor fuerit Raptores autem Sacrarum Virginum, sive Monialium, quas vocant, quia matrimonio crimen expiare nequeunt, raptorum simul & sacrilegorum pœnas a Canonibus constitutas subire coguntur. (s)

(a) *C. 1. & 2. & C. conquestus de usuris.*
(b) *Sess. 10. in princ.*
(c) *cap. 1. de usuris.*
(d) *cap. conquestus de usur. cap. 1. de feudis.*
(e) *C. salubriter 16. de usur.*
(f) *C. cum tu C tua nos de usur.*
(g) *cap. præterea de usur. can. si quibus oblitus, & C. quoniam. 14 dist.*
(h) *Can infames 3. q. 7. l. improbum Cod. quibus ex causis infam. irrogatur.*
(i) *C. quia in omnibus de usuris, & Clem. 1. de usur.*
(k) *cap. quamquam de usur.*
(l) *C. 1. & seq. de usur. in 6.*
(m) *C. ex literis de furtis.*
(n) *Can. Presbyter dist. 81. & C. cum non ab homine de judic.*
(o) *L. inter 6. §. lex Julia ff. ad legem Juliam de adult.*
(p) *C. Clerici de excess. Præl. C. intelleximus 6. de adult. & stupris.*
(q) *C. gaudemus de convers. conjug.*
(r) *Can. 1. 36. q. 2.*
(s) *C. 2. cum seq. 36. q. 2.*

Stuprum, si commissum sit cum honesta muliere, pœnitentia, & pecuniaria pœna punitur, si vero cum virgine, stuprator illam ducere, patre consentiente, compellitur; sin pater recuset, vel status personarum, aut rerum conditio id non patiatur, pecuniam doti congruam respondere jubetur. At si pater quidem nuptiis assentiatur, stuprator vero ducere illam nolit, corpore dabit pœnas, & excommunicatus, quoad judici placebit, detrudetur. (*a*)

Adulterorum etiam pœnis, aliisque majoribus, vel minoribus pro judicis prudentia, & criminis qualitate punitur tam incestus, sive concubitus cum consanguineis, usque ad gradus prohibitos; quam crimen eorum, qui cum ea, quam de Sacro Fonte susceperant, vel in Chrismate tenuerant, concubuerunt.

Eodem quoque modo puniuntur ii, qui venerem verterunt in usum naturæ contrarium, aut libidine sua bestias appetiverunt. (*b*)

Falsi crimen in Clericis Jus Canonicum depositione ab Ordine punit, & detrusione in Monasterium pro criminis qualitate. (*c*)

Exacerbantur autem pœnæ in falsatoribus literarum Apostolicarum, quos cum fautoribus Canones anathemate damnant, Clericos omnibus beneficiis exuentes, eosque degradatos judici sæculari tradentes: illos autem, qui non falsaverint literas, sed falsatis ab alio usi fuerint, mitius tractantes; & Clericos quidem spoliantes beneficiis, laicos vero excommunicatione irretientes, donec congrue satisfecerint: idemque statuentes in eos, qui falsas literas impetrassent. (*d*)

Homicidium vel mandatu alieno committitur, quod vulgo assassinium vocatur, vel sua sponte, vel casu: quorum pessimum est illud, quod alieno jussu patratur: ideoque non solum tales rei, sed & receptores, & consultores, & defensores exuti bonis, officiis, dignitatibus, beneficiis, hostes Christiani declarantur, excommunicationis, & depositionis ipso jure sententiam incurrentes. [*e*]

Similibus pœnis tenentur, qui non mandatu alieno, sed suopte ingenio per industriam hominem interemerint; [*f*] exceptis iis, qui furem occiderint; quem alia ratione evadere non potuissent. (*g*)

Homicidarum quoque pœnis obstringuntur ii, qui partum abjecerint, & mulieri abortus causam dederint, aut concipiendi facultatem medicamentis abstulerint; (*h*) nisi si fœtus conceptus nondum vivificatus esset, aut id casu evenisset. (*i*)

Fortuita enim homicidia, dum nihil criminosum, aut illicitum quis peragat, nullis subjacent pœnis, (*k*) exceptis parentibus, qui dormientes pueros corpore oppresserint: illis enim certorum annorum pœnitentia injungitur. Iis tandem, qui sibi ipsis mortem consciverint, Ecclesias suas preces negat, & sepulturam.

Spirituales pœnæ, quibus utitur Ecclesia, Censuræ nuncupantur, forte a censionibus Censorum, qui excludendo a censu, sive a descriptione Senatorum, aut Equitum, quos præteriissent: infamia notatos ordine movebant. Dividuntur autem Censuræ in excommunicationem, suspensionem, & interdictum.

Excommunicationis originem non solum ab Hebræis, qui gravissimi criminis reos, cum infamiæ nota e Synagoga, & communione Sacrorum ejiciebant; sed etiam deducere possumus ab execrationibus Gentilium, qui ob atrocitatem sceleris, familiaritatem, colloquium, & civile commercium adimebant. Cujus exemplum pœnæ vetustissimum est illud Orestis matricidæ. Is enim apud Euripidem dolet se ob tale facinus amisisse colloquium, & vitæ societatem cum ceteris civibus, neque aliter Oedipus apud Sophoclem. Utque a fabulis ad historias, & a Poetis ad Philosophos transeamus; Plato in libris de legibus reos gravissimi sceleris passim privat communione Sacrorum, & commercio civium, & Alcibiadem, quod mysteria in propria domo celebrasset, Sacerdotes Athenienses, poscente populo, Diris devoverunt, sive execrarunt, quod nos dicimus excommunicare; postea vero resecrarunt, quod nos absolvere vocamus. Neque admodum dissimilis est excommunicationis nostræ, quæ fuerat apud

[*a*] *cap. 1. & seq. de exces. Prælat.*
[*b*] *C. Cler. de excess. Prel.*
(*c*) *cap. cum non ab homine de judic. C. si Episcopo & cap. tuæ de pœnis.*
[*d*] *Can. ad falsariorum de crimine falsi.*
(*e*) *C. 1. de homicid. in 6.*
(*f*) *C. 2. eod.* (*g*) *C. 9. eod.*
(*h*) *C. si quis de homicid.*
(*i*) *Can. sicut ex literarum eodem.*
(*k*) *Can. sæpe contigit 50. dist.*

apud priscos Romanorum interdictio aqua, & igni. Nihil vero tam simile, quam quod de Druidis Galliæ Sacerdotibus refert Cæsar, (*a*) inquiens: Si quis privatus, aut publicus eorum decreto non stetit, Sacrificiis interdicunt: hæc pœna apud eos gravissima; quibus ita est interdictum, ii numero impiorum ac sceleratorum habentur: iis omnes decedunt, aditum eorum, sermonemque defugiunt: neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. Præceptum autem interdicendi commercii tam Sacrarum, quam Civilium rerum criminosis nos ab ipsomet Christo accepimus, (*b*) & a Paulo, (*c*) qui nobis prohibet ad mensam eamdem accedere cum scelestis & detractoribus, ac præcipit, dirimendum esse commercium cum eo, qui Dei verbum non audit, ut pudore afficiatur, atque ita ad bonam frugem redeat. Quem deinde morem Ecclesia perpetuo tenuit. Est igitur apud nos excommunicatio hominis exclusio ab Ecclesiæ corpore, vel a participatione Sacramentorum: (*d*) unde dividitur in majorem, & minorem, Major eijcit hominem extra Ecclesiam & communionem Fidelium. (*e*) Minor vero tantum arcet a Sacramentis: (*f*) ideo major excommunicatio nuncupatur anathema, quasi ita excommunicatus sit sepositus, & segregatus: quo sensu verbum hoc distinguitur ab alia significatione in bonam partem, quæ ei tribuitur a Veteribus, cum hoc vocabulo significarent donaria suspensa Diis, tamquam selecta, & seclusa a ceteris profanis rebus. Infligitur autem excommunicatio vel ab homine, vel a jure; & jure infligitur, quando absque opera judicis, sed solo ministerio legis quis excommunicatur; quæ appellatur excommunicatio latæ sententiæ, sive major sit, sive minor.

Majorem ipso facto absque auctoritate judicis incurrunt hæretici, eorumque fautores, falsatores literarum Apostolicarum, percussores Clericorum, simoniaci, aliique in pluribus Juris Canonici locis expressi.

Minorem ex sola legis auctoritate incurrunt, qui communicant cum excommunicato excommunicatione majori, (*g*) quando non fuerint ejusdem criminis participes: tum enim & ipsi majori excommunicatione implicantur. [*h*]

Ab homine infligitur excommunicatio, quando Prælatus, aliusve Judex Ecclesiasticus contumacem, & reum sententia excommunicationis damnat; quæ in dubio semper præsumitur excommunicatio major, (*i*) & appellatur excommunicatio ferendæ sententiæ. Rursus excommunicatio interna est, & externa. Internam incurrimus propter quodlibet mortale peccatum, quo abscindimur ab invisibilis Ecclesiæ corpore, cum quo non communicamus, nisi per gratiam, quam lethaliter peccantes amisimus. (*k*) Externa est super memorata, de qua hoc titulo agimus, quæ segregat nos ab Ecclesia etiam visibili. Cum autem excommunicatio infertur ab homine, judex inferens non ante pronunciare sententiam debet, quam præmissis tribus monitionibus, vel pro omnibus una, interpositis justis dierum intervallis, nisi necessitas aliter poscat. [*l*] Admonetur autem judex a Concilio Trid. (*m*) ne in civilibus, aut criminalibus causis excommunicatione utatur, nisi in subsidium, quando aliud remedium non suppetat; & eam ferre debet in scriptis addita causa; (*n*) non omnes tamen cum excommunicato communicare prohibentur. Excipiuntur enim uxor, liberi, servi, ancillæ: & qui ignoranter cum excommunicatis communicant, non incurrunt, neque communicantes cum iis, qui cum excommunicato communicant. (*o*)

Excipiuntur & Peregrini; quia necessitas eos communicare compellit, & qui humanitatis gratia excommunicato aliquid largiuntur, [*p*] & creditor debitoris excommunicati; ac tandem qui excommunicatum alloquuntur, ut eum ad curam salutis æternæ adducant. [*q*]

Addendum est ex Martini V. Constitutione, nemini vetitum esse communicare cum

Tt 2

(*a*) *De bello Gallico lib. 6.*
(*b*) *Matthæus 8. 17.*
(*c*) *Ad Corinth. 5 11. & ad Thessalon. 3. 14.*
(*d*) *Can. omnes Christiani, & C. qui vero 11. q 3.*
(*e*) *cap. penult. de sentent. excomm.*
(*f*) *Ibidem.*
(*g*) *C. 3. de sent. excomm. in 6. & C. cum nuper. vers. in 2. extrav. eod.*
(*h*) *D. C. nuper C. si concubinæ eod.*
(*i*) *C. penult. de sent. excomm.*
(*k*) *Can. audi 11. q. 3.*
(*l*) *C. sacro de sentent. excomm.*
[*m*] *Sess. 25. c. 3. de reform.*
[*n*] *C. sacro de sentent. excomm.*
[*o*] *Can. quoniam multos 11. q. 8.*
(*p*) *Eod. can. quoniam*
[*q*] *cap. intelleximus de jud. C. si vere de sentent. excomm. C. excommunicamus §. credentes de hær.*

cum excommunicato, antequam specialiter, & expresse quis excommunicatus a judice declaretur: nisi publice innotescat illum in excommunicationem incidisse, ut nemo possit eam ignorantiam sine dolo profiteri. (*a*)

Minori autem excommunicatione irretitus potest ea, quæ sunt jurisdictionis, exercere: unde potest eligere, (*b*) Major vero excommunicatio tam eligere, quam eligi vetat, & irritat collationem beneficii factam in excommunicati personam, itemque præsentationem, permutationem beneficii, impetrationem literarum Apostolicarum, suspendit ab officio, inducit infamiam, prohibet ad ordines ascendere, eximit hominem quasi e numero viventium, aufert Fidelium suffragia, & Ecclesiasticam Sepulturam; (*c*) si autem excommunicatus post annum insorduerit, atque crimen pœnitentia non expiaverit, contra eum, tamquam de haresi suspectum proceditur. (*d*)

Interdictum est pœna, qua certus personarum numerus, aut certa regio Divinis privatur Officiis & Sepultura, & Sacramentorum perceptione. Cujus exemplum aliquod Epist. 144. nobis D. Basilius reliquit, qui plures raptores cum suis familiis & integrum vicum, quorum homines opem crimini præstiterant, excommunicatione perculit. Quibus pœnis non solum Pontifices Maximos, sed & Episcopos esse usos, non ambigitur, cum certi sint casus, ex quibus ab ipso jure interdictum profertur. Unde aliud est interdictum juris, aliud hominis, nempe Judicis Ecclesiastici.

Interdictum a jure profertur in Civitatem, aut aliam Universitatem quamlibet, quæ prædas adversus Ecclesiam permiserit, vel si vexarit S. R. E. Cardinalem, aut proprium Episcopum, aut vexantibus opem, consiliumque præbuerit, (*e*) vel si Civitas, ubi electio Pontificis celebranda esset, neglexerit præscripta in *Cap. ubi periculum de elect. in 6.*

Interdictum verum emittitur ab Ecclesiastio Judice extra, justaque de causa scripto tradenda, (*f*) non ex causa pecuniaria, [*g*] neque privati hominis, ex decreto Conc. Basileensis relato a Covarruvia in Cap. *Alma Mater*.

Est item interdictum locale, personale, & mistum, idest locale pariter, & personale. Locale dicitur, cum locus solus interdicitur; personale, quo personæ tantum, quorum discrimen est, quod interdicto loco licebit iis, qui culpa vacant, extra locum participare Divinis; interdictis vero personis, tam in proprio, quam in alio loco Sacramentorum, & Divinorum usus prohibetur singulis. (*h*) Aliud discrimen est, quod interdicta Civitate aliqua, vel Castro, aut Villa, suburbia simul & continentia ædificia interdicta censentur. [*i*] Interdicto vero Clero, non comprehenditur ea pœna Populus, neque interdicto Populo Clerus interdicitur. Quamvis autem interdictum locale tollat e locis administrationem Sacramentorum, & Divinorum celebrationem; tamen certis temporibus, certisque modis, humanitatis causa, severitas ista relaxatur. Unde permittitur Baptismus, Confirmatio, Pœnitentia, atque Eucharistia, & confectio Sacri Chrismatis in Cœna Domini. [*k*] Item Missæ Sacrificium, aliorumque Divinorum celebratio submissa voce, januis clausis, & Campanis tacentibus, amotisque solemniis omnibus; quæ solemnia, & publicæ Festivitates restituuntur tantum diebus festis Natalis Domini, Paschatis, Pentecostes, Assumptionis B. M. V. eaque indulgentia extensa etiam est ad solemnitatem Corporis Christi, & ejus octavam, per Bullam Eugenii IV. & Martini V. Qui autem sciens prudens celebrat in loco interdicto est irregularis, adeo ut a solo Pontifice Maximo possit absolvi; etiam Regulares interdictum violantes excommunicatione puniuntur; iique censuras, & interdictum nedum a Sede Apostolica, sed etiam ab Ordinariis emanantia, in suis Ecclesiis publicare, ac servare tenentur.

Levis cujusdam interdicti similitudinem habet suspensio, qua Ecclesiasticæ personæ

[*a*] *Covarr. Cap.* Alma Mater *p. 1. §. 2. n. 7.*
[*b*] *C. ult. de Cler. excomm.*
[*c*] *C. gravem §. ult. de sent. excomm.*
[*d*] *Conc. Trid. sess. 25. C. 3. de reform. in fine.*
[*e*] *Cap. ultim. de pœnis in 6. Clemen. 1. de pœnis.*
(*f*) *C. 1. de sentent. excomm.*
(*g*) *Extrav. 2. eod.*
(*h*) *C. si sententia de sententia excommun. in 6.*
(*i*) *C. si Civitas eod.*
(*k*) *C. Quoniam de sent. excomm.*

næ ad certum tempus, vel ad arbitrium Episcopi ordinis exercitium interdicitur vel omnino, vel ex parte. Eam gentilibus etiam Sacerdotibus usitatam fuisse, colligitur ex Juliano Epistola 62. & similis huic erat pœna illa Decurionum, qua certum ad tempus ab ordine suo movebantur, (a) & suspensio appellari cœpit in Aurelianensi Concilio, cum olim latine absensio diceretur.

Oritur autem suspensio, sicut interdictum, vel a jure, puta contra Clericum simoniacum, & publice fornicarium, atque ob aliud grave crimen Canonibus notatum; vel ab homine, cum quis hanc pœnam ex sententia judicis justa de causa sustinet: unde hujus pœnæ tantum Clericus capax habetur, cum is habeat ordinem, a cujus exercitio suspendatur: ferenda est autem scripto expressa causa, seu culpa, propter quam profertur: alioquin incurrit judex suspensionem a divinis Officiis, & per mensem Ecclesiæ aditu excluditur. (b) Episcopus vero nunquam suspensionem incurrit, aut censuram juris, vel hominis, nisi nominatim exprimatur. (c) Suspensus autem ab uno, minime suspensus ab aliorum connexu censetur, unde suspensus ab ordine non est suspensus a jurisdictione, neque a beneficio: nec qui suspenditur a superiori ordine amittit exercitium inferioris, quamvis qui ab ordine inferiori suspenditur, superioris etiam ordinis exercitium amittat. Qui vero suspensionis neglecta sententia, exercet ordines sibi non exercendos, incidit in irregularitatem.

Est autem irregularitas impedimentum Canonicum, prohibens, ne quis ordinetur, neve unquam in susceptis ordinibus ministret, vel ne ad superiores ordines promoveatur. De cujus impedimenti causis non solum in Titulo: *Qui promoveri non possint*, sed & alibi oblata occasione passim disseruimus, ita ut opus non sit ea repetere, vel aliud adjicere, supra quam Institutionum ratio, & mensura patitur, satisque fuerit hoc generale decretum adjungere, quo S. Conc. Trid. (d) statuit, Episcopos in irregularitatibus omnibus, & suspensionibus ex delicto provenientibus posse dispensare, excepta ea, quæ oritur ex homicidio voluntario, & causis deductis ad forum contentiosum.

Peregimus jam, Ornatissimi Auditores, Institutionum Canonicarum cursum, quotidianam hujus anni prælectionem absolvimus. Utinam tanta in docendo scientia, quantam amor in vos meus, & vestra in addiscendo diligentia postulabat. Quidquid igitur mihi doctrinæ defuit, velim vos labore vestro atque ingenio expleatis. Ac simul ignoscitote, obsecro, si laudis & honoris vestri nimium cupidus, aliquoties in reprehendenda quorumdam negligentia mihi quidquam exciderit acerbius; inde enim intelligere potestis, quanti vos fecerim, quod apud me digni fueritis, quorum causa homo Philosophus tantisper irasceret, is præsertim, quem Susurronum, & Semidoctorum agmina perpetuo plurium annorum latratu, non magis, quam Pigmæi Herculem commoverunt. VALETE.

---

[a] *L.2. in princ. ff. de Decur.*
[b] *C.1. de sent. excomm.*
[c] *Cap. quia periculos. eodem in 6.*
[d] *Sess.24. c. 6. de reformat.*

F I N I S.

INDEX

INDEX CAPITUM, ET TITULORUM TOMI SECUNDI.

LIBER DE ROMANO IMPERIO.

OPUSCULA ET ORATIONES.

LIBER IV.

INSTITUTIONUM CANONICARUM.

LIBER I.

LIBER II.

LIBER III.

Finis Indicis Capitum & Titulorum Tomi Secundi.

INDEX SPECIALIS
RERUM, ET VERBORUM.

Se-

Igno-

I

Ro-

Na-

N

O

P

S

ante

F I N I S.

VOCABULORUM ANTIQUIORUM

Quæ in primo Tomo extant ex Fragmentis Legum XII. Tabul.

EXPLICATIO.